

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM
Hadtudományi Doktori Iskola

Molnár Gábor hadnagy:

Területvédelmi koncepciók
– területvédelmi elméletek és rendszerek –

Doktori (PhD) értekezés

Témavezető

Dr. habil. Lakatos László ny. okl. mk. vezérőrnagy, PhD.,
egyetemi docens, c. egyetemi tanár

„A tartalék hadsereg. Az újabb időkben az országon kívül, az ellenséges ország megtámadására is használták, és tagadhatatlan, hogy néhány államban (...) olyan jellegű, hogy úgyszólván az állandó hadsereg egyik részének tekintik, tehát nem egyedül a védelmet szolgálja. Mindazonáltal ne hagyjuk figyelmen kívül, hogy erőteljes alkalmazása (...) védelmi háborúkból ered (...) a tökéletlen szervezés szükségképpen inkább a védelemre, mint támadásra teszi alkalmassá. Ezenkívül a tartalék sereg fogalmában mindig benne rejlik az egész nép háborúban való rendkívüli, többé-kevésbé önkéntes közreműködésének gondolata is, annak minden fizikai erejével, gazdaságával és érületével együtt. Minél inkább eltávolodik ettől a szervezés, annál inkább válik (más név alatt) állandó hadsereggé az, amit felállít. Rendelkezni fog annak minden előnyével, de nélkülözni fogja a tulajdonképpeni tartalék sereg előnyeit, vagyis egy olyan mértékű erőt, amely sokkal kiterjedtebb, sokkal kevésbé korlátozott, a szellem és érület erejével pedig sokkal könnyebben fokozható. Ezekben rejlik a tartalék sereg lényege. Szervezetének keretében kell teret adni az egész nép közreműködésének, máskülönben hiú ábránd volna valami rendkívülit várni a tartalék seregtől.” – Clausewitz a tartalékos erőkről.

TARTALOM

BEVEZETÉS	6
A TÉMA AKTUALITÁSA ÉS A TUDOMÁNYOS PROBLÉMA.....	7
HIPOTÉZISEK ÉS KUTATÁSI CÉLOK	8
KUTATÁSI MÓDSZEREK	9
A KUTATÁS KORLÁTAI.....	11
A MÉRVADÓ SZAKIRODALOM ISMERTETÉSE	12
1. A TERÜLETVÉDELEM ELTÉRŐ MEGKÖZELÍTÉSEI.....	23
1.1. A KÜLFÖLDI MEGKÖZELÍTÉSEK ISMERTETÉSE.....	26
1.2. A HAZAI MEGKÖZELÍTÉSEK ISMERTETÉSE	42
1.3. AZ ELTÉRŐ MEGKÖZELÍTÉSEK ÉRTÉKELÉSE.....	49
1.4. RÉSZKÖVETKEZTETÉSEK	55
2. A TERÜLETVÉDELMI KONCEPCIÓK ELMÉLETI ALAPJAI.....	58
2.1. A TERÜLETVÉDELEM A STRATÉGIAI ELMÉLETEKBEN	58
2.2. A TERÜLETVÉDELEM A HADMŰVELETI ELMÉLETEKBEN.....	73
2.3. A HADERŐSZERVEZÉS ELMÉLETE	89
2.4. RÉSZKÖVETKEZTETÉSEK	99
3. A TERÜLETVÉDELMI KONCEPCIÓK CSOPORTOSÍTÁSA.....	101
3.1. ÁTFOGÓ TERÜLETVÉDELMI KONCEPCIÓK	101
3.1.1. NEM KONVENCIONÁLIS TERÜLETVÉDELEM.....	101
3.1.2. RUGALMAS TERÜLETVÉDELEM.....	108
3.1.3. ERŐDRENDSZEREKRE TÁMASZKODÓ TERÜLETVÉDELEM.....	115
3.1.4. STRUKTÚRA ALAPÚ TERÜLETVÉDELEM.....	121
3.2. PARTIKULÁRIS TERÜLETVÉDELMI KONCEPCIÓK	128
3.2.1. A HÁTORSZÁG- ÉS MÖGÖTTES TERÜLETEK VÉDELMÉRE SZERVEZETT TERÜLETVÉDELEM.....	128
3.2.2. ELŐRETOLT VÉDELMEZT TÁMOGATÓ TERÜLETVÉDELEM	134

3.2.3. ERŐKIVETÍTÉST TÁMOGATÓ TERÜLETVÉDELEM	143
3.2.4. ELŐRETOLT ÉS MÉLYSÉGI VÉDELMEK KOMBINÁLÓ TERÜLETVÉDELEM	150
3.3. RÉSZKÖVETKEZTETÉSEK	157
4. A TERÜLETVÉDELEM KÉRDÉSE A NATO-BAN	159
4.1. A NÉMET ÚJRAFEGYVERKEZÉS IDŐSZAKA	159
4.2. A TÖMEGES MEGTORLÁS STRATÉGIÁJA ÉS A TERÜLETVÉDELEM.....	169
4.3. A RUGALMAS REAGÁLÁS STRATÉGIÁJA ÉS A TERÜLETVÉDELEM.....	177
4.4. A NEM PROVOKATÍV VÉDELMI JAVASLATOK	186
4.5. RÉSZKÖVETKEZTETÉSEK	192
5. A TERÜLETVÉDELEM MAGYARORSZÁGON.....	195
5.1. TERÜLETVÉDELEM A HABSBERG BIRODALOM KORÁBAN	195
5.2. TERÜLETVÉDELEM A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT	203
5.3. TERÜLETVÉDELEM A HIDEGHÁBORÚ KORÁBAN	212
5.4. A RENDSZERVÁLTÁSTÓL A NATO CSATLAKOZÁSIG.....	221
5.5. AZ ÖNKÉNTES TARTALÉKOS RENDSZER LÉTREHOZÁSÁTÓL NAPJAINKIG	234
5.6. RÉSZKÖVETKEZTETÉSEK	241
ÖSSZEGZÉS.....	243
ÖSSZEGZETT KÖVETKEZTETÉSEK	243
ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK	247
AJÁNLÁS ÉS A KUTATÁSI EREDMÉNYEK FELHASZNÁLHATÓSÁGA	248
1. ESETTANULMÁNY: A LENGYEL ÉS CSEH TERÜLETVÉDELMI KONCEPCIÓ	250
2. ESETTANULMÁNY: AZ UKRÁN TERÜLETVÉDELEM ÁTALAKÍTÁSA AZ OROSZ-UKRÁN KONFLIKTUS SORÁN.....	260
3. ESETTANULMÁNY: A MAGYAR TERÜLETVÉDELMI ERŐK HADMŰVELETI ALKALMAZÁSA LEHETŐSÉGEINEK VIZSGÁLATA	275

HIVATALOS RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE.....	295
ÁBRÁK JEGYZÉKE	298
TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE	299
HIVATKOZOTT IRODALOM.....	300
BIBLIOGRÁFIA.....	358
SAJÁT PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE.....	360

BEVEZETÉS

A területvédelemmel kapcsolatos kutatások mindig is sajátos helyet foglaltak el a hadtudományon belül. Ennek legfőbb oka, hogy a területvédelemnek nem létezik egyezményes terminológiai meghatározása¹, így az az egyes országok és régiók szintjén eltérő jelentéssel bír. A területvédelem a szakirodalomban megjelenik katonai stratégiai, hadműveleti koncepció, haderőstruktúra, feladatrendszer, de még harctevékenység értelemben is.² Mindemellett a területvédelem, még ha azt az egyes nemzetek eltérően is határozzák meg, általában szorosan összefügg olyan feladatrendszerekkel, mint pl. az ugyancsak nem egységesen értelmezett, és a NATO meghatározást szintén nélkülöző hátszágvédelem, amely a szűkebb értelemben vett katonai feladatokon túl polgári védelmi és egyéb, a nem katonai szektor számára nyújtott katonai támogató tevékenységeket is magába foglal. Végezetül, de nem utolsósorban, a területvédelmi tevékenységeket végrehajtó szervezeteket, azaz a területvédelmi erőket, általában sajátos attribútumokkal rendelkező tartalékos erőként hozzák létre, ezért a tartalékos rendszerekkel összefüggő olyan szakterületek is kapcsolódnak ehhez a kérdéskörhöz, mint a fegyveres erők és a társadalom kapcsolata, a tartalékos rendszer fenntarthatósága, a védelmi igazgatás stb. Mindezek alapján kijelenthető, hogy a területvédelem egy rendkívül komplex kutatási területnek tekinthető, amely visszatükröződik a szakirodalomban is, ugyanis azt a hadtudomány legkülönbözőbb területein vizsgálták/vizsgálják. Kutatásom alapfelvetését az képezte, hogy a szakirodalomban fellelhető terminológiai ellentmondások, a területvédelem eltérő céljának, szerepének, feladatrendszerének, strukturális háttérének stb. értékelése a nemzetek eltérő területvédelmi megközelítéséből fakad. Értekezésemben ennek szellemében, azontúl, hogy törekedtem a kutatási terület szempontjából megkerülhetetlen területvédelmi elméletek és rendszerek bemutatására és elemzésére, megkíséreltem ezeknek a „*területvédelmi koncepcióknak*”³ a főbb jellemzőik alapján történő csoportosítását is.

¹ A területvédelem nem szerepel az AAP-06 jelzésű *NATO Kifejezések és Meghatározások Szójegyzékében*. vö. AAP-06 NATO Glossary of Terms and Definitions. North Atlantic Treaty Organization, NATO Standardization Office (NSO), 2021.

² Erről részletesen lásd 1. fejezet.

³ A területvédelmi koncepció kifejezés értekezésemben nem dokumentumra utal, hanem a szó eredeti jelentése szerint, „*elképzelésre*”, „*elgondolásra*”. Ezek a koncepciók megjelenhetnek pusztán hadelméleti tételekként, de különböző hivatalos dokumentumokban (stratégiai dokumentumok, doktrínák, koncepciók) egyaránt.

A TÉMA AKTUALITÁSA ÉS A TUDOMÁNYOS PROBLÉMA

A területvédelemmel kapcsolatos kutatások aktualitása a 2014 óta eltelt események alapján igazolható. Az ekkor kitört *krími és donbászi válságra* reagálva Ukrajna a védelmi rendszerét megerősítendő, első lépései között hajtotta végre területvédelmi rendszere újjászervezését.⁴ Az ukrán konfliktus okán a NATO a 2016-os varsói csúcson elfogadta a 3. cikkelyvel összefüggő, *nemzeti ellenállóképesség (reziliencia)* megerősítéséről szóló döntést.⁵ Ennek részeként egyes tagállamok a korábban felszámolt területvédelmi tartalékos erők újjászervezését (Csehország, Lengyelország, Magyarország, Németország, Románia), míg más NATO nemzetek, ahol ilyen szervezetek egyébként is működtek, azok fejlesztését határozták el (Dánia, Észtország, Lettország, Litvánia, Norvégia). A 2022. február 24-én Ukrajna ellen végrehajtott orosz támadást követően pedig, a területvédelem és a területvédelmi erők kérdése már a hagyományos katonai védelmi képességek fejlesztésével kapcsolatos elgondolások egyik lényeges elemévé vált. E tekintetben azonban nincs egységes, szövetségi szintű álláspont, mivel a területvédelem a nemzeti felelősség körébe tartozik és a NATO a *hidegháború* óta nem fektetett le erre vonatkozó pontos irányelveket. A területvédelem szerepének, céljának, a területvédelmi erők alkalmazásának és képességkövetelményeinek a meghatározása ezért a tagállamok feladata.

Maga a tudományos probléma is alapvetően ezzel függ össze, ugyanis azáltal, hogy a területvédelem és területvédelmi tevékenységek nemzetenként eltérőek, annak kutatása nem lehetséges pusztán a hazai területvédelemről alkotott nézetek keretei között. A hazai értelmezésben a területvédelem csupán a katonai védelem egyik feladatrendszerként jelenik meg, míg egyes nemzetek azt nem kevesebbnek, mint katonai stratégiai koncepciónak, vagy az ország szuverenitása megvédése érdekében végrehajtott olyan hadászati védelmi hadműveletnek tekintik, amelyet sajátos hadműveleti elgondolásokra és haderőstruktúrákra támaszkodva valósítanak meg. Fontos azonban kihangsúlyozni, hogy a téma szempontjából nem az „egyszerű” terminológiai problémák lényegesek, hanem azok a mögöttes folyamatok és hadelméleti⁶ tételek, melyek hatására azok kialakultak.

⁴ Erről részletesen lásd a 2. sz. esettanulmány.

⁵ Warsaw Summit Communiqué. Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm (Letöltés ideje: 2019.08.02.)

⁶ „Az emberi ismeretek specifikus területe, sajátos társadalomtudományi elmélet. Ebben tükröződik a katonai műveletek elméletének, a hadügy jelenségeinek, folyamatainak objektív dialektikája, illetve tudományosan ebben általánosítják a katonai erő alkalmazásának gyakorlatát. Tudományos ismeretek, törvények, elvek, tételek,

HIPOTÉZISEK ÉS KUTATÁSI CÉLOK

A kutatás hipotéziseit az említett kutatási problémából kiindulva határoztam meg. Ezek az alábbiak:

1. a területvédelemmel kapcsolatos terminológiai ellentmondások az egyes nemzetek eltérő geostratégiai helyzetéből és képességeiből következnek, amelynek eredményeként különböző megközelítések alakultak ki;
2. a területvédelmi rendszerek vizsgálatát a rendszerek létrehozását befolyásoló koncepcionális hadelméleti tételek ismeretében lehetséges végrehajtani;
3. az eltérő területvédelmi rendszerek a közös jellemzőik alapján lemodellezhetők és csoportosíthatók;
4. a *hidegháború* idején a NATO-ban számos olyan javaslat született a szövetség konvencionális védelme megerősítése érdekében, melyek a kis államok területvédelmi koncepciói egyes elemeivel mutatnak hasonlóságot;
5. a területvédelem már a Magyar Honvédség első, 1848-as létrehozása óta valamilyen formában jelen volt a honvédelemben, ezért a hazai területvédelem és az arról alkotott nézetek átfogó elemzésre alkalmasak.

A hipotézisek alapján felállított kutatási célok, melyek megvalósítására törekedtem:

1. a területvédelem szövetségi (NATO és VSZ) és nemzeti szinten megnyilvánuló megközelítéseinek és kialakulása befolyásoló tényezőinek ismertetése, rendszerezése;
2. az eltérő megközelítések hadelméleti alapjainak vizsgálata a katonai stratégiai⁷, hadműveleti⁸ és haderőszerkezési⁹ elméletek viszonyrendszerében;

javaslatok sokoldalú rendszere, amelyben ezeket a hadügyre jellemző sajátosságok, területek és törvényszerűségek szerint általánosítják. A védelmi, honvédelmi rendszer működtetésének elvi alapja.” Szendy István: Hadügy és hadviselés. Studia Universitatis Communa. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017. p. 70.

⁷ NATO meghatározás szerint ez „*a nemzeti vagy többnemzeti stratégia alkotóeleme, amely meghatározza katonai erő fejlesztése és alkalmazása módját a nemzeti vagy országcsoportok céljai elérése érdekében*”. AAP-06 (2021) p. 84. Értekezésemben az ezzel kapcsolatos elméleteket értem katonai stratégiai elméletnek. Az ezek közül felhasználtakat a vonatkozó fejezetekben ismertetem.

⁸ Ez alatt a *hadműveleti művészet*hez kapcsolódó elméletek értendők. A *hadműveleti művészet* az egyezményes NATO meghatározás szerint: „*Az erők alkalmazása stratégiák, hadjáratok, nagyobb hadműveletek és harcok tervezése, szervezése és integrációja által, a stratégiai és/vagy hadműveleti célok elérése érdekében*.” AAP-06 (2021) p. 95. Az ezzel kapcsolatos elméleti modellek szintén a vonatkozó fejezetekben kerülnek bemutatásra.

⁹ Egyetemesen elfogadott meghatározás nélkül, ez alatt alapvetően a **Szigeti Lajos** által megfogalmazott elméleti tevékenység(ek) értendők: „*A haderőszerkezés olyan szellemi tevékenység, amely egyrészt a katonai szervezetek meghatározott feladatokra történő létrehozására, átalakítására, fejlesztésére (a korszerűsítésére) irányul; másrészt a katonai feladatok végrehajtására hivatott szervezetek működési rendje, tartalmi és formai*

3. A területvédelmi koncepciók és rendszerek közös jellemzőik alapján történő csoportosítása;
4. a NATO területvédelmének és a megerősítésére tett alternatív védelmi koncepcióknak a bemutatása és értékelése;
5. a területvédelem hazai fejlődésének és a területvédelemről alkotott hazai nézeteknek az áttekintése, elemzése és értékelése.

KUTATÁSI MÓDSZEREK

A megfogalmazott hipotézisek igazolásához és a kutatási célok megvalósításához alapvetően a *kvalitatív összehasonlítás*¹⁰ és *folyamatkövetés*¹¹ módszerét használtam. Előbbi vonatkozásában értekezésem 1. fejezetében a stratégiai dokumentumok, doktínák, és szabályzatok (*primer források*), valamint a témában releváns szakmai-tudományos következtetések (*szekunder források*) összehasonlítására támaszkodtam a (*dokumentum*)*elemzés* módszerét alkalmazva.¹² A 2. fejezetben az összehasonlítást a stratégiai, hadműveleti és haderőszerkezési elméletek elemzése kontextusában hajtottam végre. A 3. fejezetben az összehasonlításnál utóbbi három hadelméleti területet, mint *rendszerelemeket*¹³ vettem alapul, ami alapján elvégeztem a különböző területvédelmi

követelményeinek összehangolására, valamint a tevékenységek és erőforrások (anyagi javak, eszközök) egymáshoz rendelésére törekszik.” Lásd Szigeti Lajos: A haderő szervezésének kérdései. Egyetemi jegyzet, Budapest, 2004. p. 117.

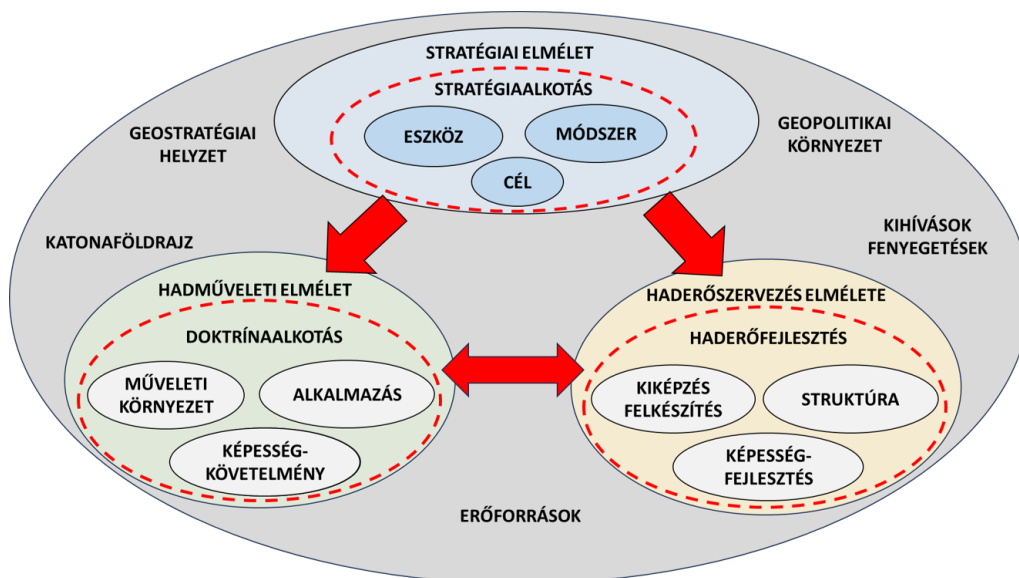
¹⁰ Számos meghatározása közül a leginkább lényegretörőnek a következőt tartom: „*a kvalitatív összehasonlítás esetek vagy csoportok egy vagy több kategóriájának, kódolt szegmensének összehasonlításával működhet*”. Sántha Kálmán: A kvalitatív összehasonlító elemzés történeti háttere. In: Polymatheia, XVII. évf. 2020/12-. sz. (pp. 137–148) p. 143.

¹¹ „*(...) kvalitatív elemzési módszer. (...) fő célja annak megállapítása, hogy egy lehetséges ok vagy okok befolyással volt vagy voltak valamely változásra, változások halmazára (...)*.” INTRAC: Process Tracing. Online: <https://www.intrac.org/wpcms/wp-content/uploads/2017/01/Process-tracing.pdf> (Letöltés ideje: 2019. 02. 07.)

¹² „*Kvalitatív módszer esetén gyakori adatgyűjtési eljárás a dokumentumelemzés, amikor egy adott témáról szóló szöveget részekre bontanak, azokat elemzik, keresik a fogalmak mérhető, megfogható elemeit, az összefüggéseket tendenciákat. Érveket, magyarázatokat keresnek, jelentéseket, szerkezetet, stílust stb. hasonlítanak össze.*” Az elemzés „*lehet tényfeltáró, összehasonlító és lehet bizonyos ismérveket csoportosító (...)*.” Hornyacsek Júlia: A tudományos kutatás elmélete és módszertana. Nemzeti Közsolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar. Budapest, 2017. p. 78.

¹³ „*A rendszer elemei, alapvető különbözőségeik ellenére igazi egységet alkotnak.*” Sasvári Péter (szerk.): Rendszerszemlélet. Scientia Rerum Politicarum, Dialóg Campus, Budapest, 2020. p. 14.: http://real-eod.mtak.hu/9259/1/734_Rendszerelmelet.pdf (Letöltés ideje: 2022.09.11.)

koncepciók egy *rendszer szemléletnek*¹⁴ megfeleltethető csoportosítását. Ez alatt az értendő, hogy a területvédelmi rendszereket aszerint vizsgáltam, hogy a stratégiai elmélet (1. rendszerelem) hogyan határozza meg a területvédelem szerepét és annak célját a katonai rendszeren belül, ez alapján a hadműveleti elmélet (2. rendszerelem) milyen területvédelmi hadműveleti alapelveket fektet le, és hogy a haderőszerzés elmélete (3. rendszerelem) milyen, az ezek végrehajtásához szükséges strukturális keretek létrehozását irányozza elő. Ezen elméleti tevékenységek eredményei stratégiai dokumentumokban, hadműveleti koncepciókban vagy doktrínákban és a haderőfejlesztési tervekben öltnek testet. Így válik a területvédelem „*rendszerre*”.

1. ábra: Az értekezésben meghatározott rendszerelemek kapcsolata¹⁵

Ezt a *rendszer szemléletet* követve végeztem el a 4. és 5. fejezetben a területvédelemmel kapcsolatos NATO és hazai szintű kérdések áttekintését, immár a *folyamatkövetés* módszerét alkalmazva. Itt a klasszikus kronológiai megközelítést követve vizsgáltam meg a területvédelemről alkotott nézeteket, illetve a *pro és kontra érveket* ismertetve, a fennálló rendszerek átalakítására tett javaslatokat. Természetesen a kutatási módszerek között az egyes fejezetekben vannak átfedések; mind az *összehasonlítás*, mind a *folyamatkövetés* tetten érhető

¹⁴ „A rendszer szemlélet (...) rendszert szemlél, alapelve, hogy az alkotóelemeket nem lehet a rendszerből kivéve önmagában vizsgálni, ezért összefüggéseket és folyamatokat vizsgál. Amennyiben a rendszer szerkezetét szeretnénk leírni, először is meg kell vizsgálnunk a részek (alrendszerek) és az egész funkcionális egység között lévő kapcsolatokat. (...) fontos eleme, hogy az adott rendszert ritkán tekinti statikusnak, a rendszerek lényegi jellemzője (...) hogy folyton változnak, dinamikusak.” Sasvári i.m. p. 14.

¹⁵ Forrás: saját szerkesztés.

valamennyi fejezetben. Ezek kombinált alkalmazása azért volt szükséges, mivel a területvédelmi koncepciók alapelvei ugyan szilárd alapot képeznek, azonban nem statikus konstrukciók; mindig az aktuális geopolitikai és geostratégiai helyzetből fakadó kihívásokra és fenyegetésekre reagálnak. Mivel a nemzetek ilyenén kondíciói eltérőek, ezért területvédelmi koncepcióik sem azonos rendszerek létrehozására törekednek, ugyanakkor az interakciók és kölcsönösen kifejtett hatások következtében egymás egyes *rendszerlemeit* adaptálhatják.

A KUTATÁS KORLÁTAI

A fentebb említett, a területvédelem egyéb részzakterületekkel fennálló szerteágazó kapcsolatrendszeréből fakadó komplexitása miatt természetesen nem volt lehetőségem minden területet vizsgálni. Értekezésemben alapvetően a területvédelem fegyveres konfliktusokkal összefüggő, háborús műveleti szerepét kutattam. Emiatt olyan kérdéseket, mint a tartalékos erők fenntartása, a társadalmi kapcsolatok, vagy a területvédelmi erők nem háborús feladatokban való alkalmazása, nem elemeztem.

A vizsgált nemzetek köre alapvetően a NATO – beleértve a volt VSZ tagokat is – és az európai semleges országokat öleli fel. A források szűkösége, nyelvi korlátok, vagy a területvédelmi rendszer teljes hiánya miatt nem vizsgáltam Albániát, Észak-Macedóniát, Izlandot, Montenegrót és Törökországot. Az európai semleges országok közül pedig kizárólag a *fegyveres semlegesség*¹⁶ elvét követő nemzetek kerültek be az értekezésbe (Ausztria, Finnország, Svájc, Svédország)¹⁷, illetve az egykori *el nem kötelezett* volt Jugoszlávia. A volt VSZ tagországok mellett ugyanakkor megvizsgáltam, hogy a területvédelem milyen szerepet játszott a szövetség védelmében, amely a hazai folyamatok áttekintése és megértése szempontjából elengedhetetlen.

Az időkeretek tekintetében kutatásaim nagyjából a *hidegháború* korára koncentráltak, amely az említett *rendszerleleletből* következik. Ebben az időszakban ugyanis szinte minden nemzet területvédelme rendelkezett azzal a három *rendszerlemmel*, ami alapján azok képesek voltak valóban rendszerként funkcionálni. Ellenben a jelenlegi NATO országokban

¹⁶ Pontosan, általánosan elfogadott meghatározása nincs, leginkább azon szándék kifejezéséként értelmezhető, hogy a magát semlegesként deklaráló ország katonai eszközökkel is törekszik semlegessége megvédésére, tehát nem csupán a diplomáciai eszközökre támaszkodik.

¹⁷ Az értekezés befejeztekor már Finnország és Svédország is jelezte NATO csatlakozási szándékát, a finn csatlakozás pedig a kutatás lezárását követően meg is történt.

csak ott vannak ténylegesen is működni képes területvédelmi rendszerek, ahol azokat a *hidegháború* után sem számolták fel (Dánia, Görögország, Norvégia), vagy később csatlakoztak a NATO-hoz, és a területvédelem kialakítását már az 1990-es években megkezdték (Észtország, Lettország, Litvánia). Ezek, valamint a jelenleg területvédelmi rendszerüket fejlesztő országok is azonban olyan elgondolásokat követnek, amelyek célja az értekezésben szereplő valamely, egykori *hidegháború* időszak rendszer megvalósítása, természetesen a kor követelményeihez igazodva.¹⁸ A jelenleg zajló területvédelmi fejlesztésekre ezért az értekezésben a területvédelmi rendszerek csoportosításánál utalok, jelezvén, hogy adott ország melyik területvédelmi rendszer kialakítására törekedhet/törekszik. Mivel ezen a területen az értekezés elkészítése folyamatában számos változás történt, a jelenlegi folyamatokat részletesen bedolgozni abba nem volt lehetőség, illetve kutatásaim célja nem is ez volt, hanem a valóban működő rendszerek jellemzőinek összehasonlítása. Az értekezésben ugyanakkor a hazai, valamint a hazánk szempontjából leginkább mérvadó két V4 partnerországunk, Lengyelország és Csehország¹⁹, továbbá Ukrajna területvédelmi koncepciója kialakulását és jelenlegi helyzetét, önálló esettanulmányok formájában vizsgáltam. Az értekezésben foglaltakkal kapcsolatos kutatások záródátuma: 2022. december 17.²⁰

A MÉRVADÓ SZAKIRODALOM ISMERTETÉSE

A területvédelem témakörében számos tanulmány lelhető fel mind a külföldi, mind pedig a hazai szakirodalomban. Mivel ezekre értekezésem vonatkozó fejezeteinek lábjegyzeteiben hivatkozom, ezért itt csak és kizárólag azokat a munkákat ismertetem, amelyek a kérdést valóban átfogó szempontok alapján vizsgálták, és nem korlátozódtak csupán egy-egy ország területvédelmi rendszere, illetve a területvédelemhez kapcsolódó valamely részzakterület vizsgálatára.

A külföldi szakirodalomban az első munka, amely a területvédelmet átfogó szempontok alapján elemezte, **Horst Mendershausen** német származású, amerikai közgazdász és

¹⁸ A lengyel és az észt területvédelmi erők pl. rendelkeznek kibervédelmi és CIMIC képességekkel is, ezek azonban nem tekinthetők „klasszikus” területvédelmi képességeknek.

¹⁹ Szlovákia a kutatás befejeztékor még nem alkotott területvédelmi koncepciót, ugyanakkor több nemzetközi platformon jelezte, hogy az szándékában áll a jövőben.

²⁰ Az azóta eltelt időszakban megkerülhetetlen információkra csupán röviden, a lábjegyzetekben utalok, de csak ott, ahol ennek valóban van relevanciája. A feldolgozott irodalom és a felhasznált források alapján összeállított értekezés az itt közölt dátumig folytatott kutatási tevékenység eredménye.

politológus, 1973-ban közreadott *Területvédelem a NATO és nem-NATO Európában*²¹ című tanulmánya volt. Ebben a területvédelmet elsősorban a haderőszervezés és a hadműveleti elméletek viszonyrendszerében vizsgálta. Röviden bemutatta továbbá öt ország (NSZK, Norvégia, Franciaország, Svájc, Jugoszlávia) területvédelmi rendszerét, valamint ismertette néhány katonai teoretikusnak a NATO területvédelmi elgondolásának módosítására tett javaslatát. Ezt követte 1976-ban a területvédelmi kutatások alapművének tekinthető, **Sir Adam Roberts** oxfordi professzor, biztonságpolitikai szakértő által jegyzett, *Felfegyverzett nemzetek – a területvédelem elmélete és gyakorlata* című monográfiája.²² **Roberts** már hadtörténeti és hadügy-szociológiai, de ami a leglényegesebb, stratégiai szempontokat is vizsgált. Ő volt az első, aki a területvédelem egyik megközelítését stratégiai koncepcióként, egészen pontosan a *nem provokatív védelem*²³ egyik fajtájaként értelmezte.²⁴ **Sir Roberts** monográfiájával egy időben, 1976-ban jelent meg Németországban a *Védelem csata nélkül*²⁵ című kiadvány, amely az *Osztrák Honvédelmi Akadémia* akkori parancsnoka, **Emil Spannocchi** osztrák, valamint **Guy Brossollet** francia tábornok korábbi, hazájuk számára kidolgozott területvédelmi koncepcióit mutatta be. Előszavát **Carl Friedrich von Weizsäcker** német fizikus, békekutató írta, aki a NATO nukleáris képességein alapuló védelme fenntarthatóságát megkérdőjelezve, jelentős szerepet játszott a korszak *nem*

²¹ Mendershausen, Horst: Territorial Defense in NATO and Non-NATO Europe. RAND Corporation. R-1184-ISA, February 1973.

²² Roberts, Adam: Nations in Arms: The Theory and Practice of Territorial Defence. Second (Revised and Enlarged) Edition. Studies in International Security: 18. An International Institute for Strategic Studies book. Macmillan in association with International Institute for Strategic Studies, Houndmills, Basingstoke, Hampshire RG21 2XS and London, 1986.

²³ A szakirodalomban számos egyéb hasonló, de nem teljesen azonos jelentéssel bíró szakkifejezés is fellelhető; pl. *defenzív védelem, nem offenzív védelem, strukturális támadóképtelenség* stb. A nyugati szakirodalomban leginkább a *nem provokatív védelem*, míg hazánkban a *defenzív védelem* kifejezés használatos. Utóbbi meghatározása: „a csapatok olyan mennyisége, fegyverzete, felszereltsége és képessége, amely elegendő a kielégítő védelemhez, de kevés a támadótevékenység megszervezéséhez és végrehajtásához. A ~ során a csapatok a saját terület visszafoglalása és ellenségtől való megtisztítása után nem lépik át az államhatárt, s készen állnak esetleges további támadások elhárítására.” vö. Szabó József (főszerk.): Hadtudományi Lexikon. I-II. kötet. Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995. I. kötet p. 199. A *nem provokatív védelemmel* kapcsolatos terminológiai meghatározásokra összefoglalóan lásd Albrecht, Ulrich-Volger, Helmut: Lexikon der Internationalen Politik. R. Oldenbourg Verlag, München – Wien, 1997. pp. 101–102.

²⁴ **Barry Buzan**, az egyik legelismertebb biztonságpolitikai szakértő szerint **Adam Roberts** „*területvédelmi stratégia*” megközelítése egyenesen „*úttörője*” volt a *nem provokatív védelmi elméleteknek*. vö. Buzan, Barry: An Introduction to Strategic Studies. Military Technology & International Relations. Palgrave Macmillan Press, 1987. pp. 276–277.

²⁵ Spannocchi, Emil – Brossollet, Guy: Verteidigung ohne Schlacht. 2nd Edition. Carl Hanser Verlag GmbH & Co. KG. 1 Jan. 1977. **Guy Brossollet** itt közreadott írása lényegében az egy évvel korábban, francia nyelven megjelentett „*Essai sur la non-bataille*” című tanulmánya német nyelvű megjelentetése volt.

provokatív védelmi vitáinak elindításában.²⁶ Számos szakértő dolgozott ki ekkoriban különböző, ún. „*alternatív védelmi*”²⁷ javaslatot, amelyek nem egy esetben a semleges államok területvédelmi rendszerei bizonyos elemeinek NATO szintű adaptációját támogatták. E tekintetben a legnagyobb hatású és egyben a legmegosztóbb, **Horst Afheldt**, német fizikus munkássága volt²⁸, akinek védelmi koncepciója a szakirodalomban utóbb „*defenzív védelemként*” vált ismertté.²⁹

A nem provokatív vagy defenzív védelmi koncepciók jelentős számára való tekintettel, az 1980-as években már tömegével jelentek meg olyan munkák, melyek ezek alkalmazhatóságát, és esetleges NATO adaptációja lehetőségeit vizsgálták. Ilyen volt **Horst Mendershausen** 1980-ban, *Megjegyzések a területvédelemről*³⁰ címmel megjelent újabb tanulmánya is. 1981-ben az *Egyesült Államok Nemzetvédelmi Egyeteme* is kiadott egy átfogó tanulmányt a *NATO Középső régió előretolt védelme*³¹ címmel. Ennek szerzője **Waldo D. Freeman Jr.** volt, az *Egyesült Államok Hadseregének* későbbi tábornoka. Ezt követte 1982-ben a *RAND Corporation*³² egy négy szerzős tanulmánya³³, majd 1983-ban a **John Baylis** brit stratégiai elemző szerkesztésében megjelent, *Alternatív megközelítések a brit védelmi politikához*³⁴

²⁶ **Weizsäcker** a második világháború idején részt vett a német nukleáris fegyverfejlesztési programban, majd amerikai hadifogságba kerülését követően az NSZK *Max Planck Társaság* fizikai kutatóintézetében folytatta kutatásait. Köréje szerveződve alakult meg egy atomfizikusokból álló csoport, amely megtagadta, hogy a jövőben nukleárisfegyver-fejlesztésekben vegyen részt. A csoport különböző platformokon vizsgálta a nukleáris képességeken alapuló védelem alternatíváit, felvetve a semleges államok területvédelmi koncepcióinak NSZK-ban, illetve azon keresztül közvetett módon, a NATO-ban történő adaptálásának kérdését. vö. Brauch, Hans Günter: Debate on Alternative Conventional Military Forces Structure Designs for Defense of Central Europe in the Federal Republic of Germany. In: Brauch, Günter Hans – Kennedy, Robert (ed.): Alternative Conventional Defense Postures in the European Theater. Force Posture Alternatives for Europe After the Cold War. Volume 3. Taylor & Francis Inc., Washington – Philadelphia – London 1993. (pp. 3–34) pp. 10–11.

²⁷ A szakirodalomban a hivatalos NATO stratégiától eltérő védelmi koncepciók összefoglaló, informális jellegű megnevezése. A meghatározásra lásd Albrecht – Volger i.m. pp. 31–32.

²⁸ A témával kapcsolatos fontosabb munkái: Afheldt, Horst: Verteidigung und Frieden. Politik mit militärischen Mitteln. Hanser Verlag, 1976., Afheldt, Horst: The End of The Tank Battle. Atomic War or Area Defense. In: Bulletin of Peace Proposals, Vol. 8. No. 1977/4. pp. 328–331., Afheldt, Horst: Defensive Verteidigung. Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH. Reinbek bei Hamburg, 1983., Afheldt, Horst: New policies, old fears. In: Bulletin of the Atomic Scientists, Vol. 44, 1988/7. pp. 24–28.

²⁹ Ennek oka, hogy a témában korábban megjelent írásait 1983-ban, *Defenzív védelem* címmel megjelent munkája összegezte.

³⁰ Mendershausen, Horst: Reflections on Territorial Defense. A RAND Note prepared for the United States Air Force. RAND Corporation. N-1265-AF. January 1980.

³¹ Freeman, Waldo D. Jr.: NATO Central Region Forward Defense: Correcting the Strategy/Force Mismatch. National Security Affairs Issue Paper, No. 81-3. National Defense University, Research Directorate. Washington D.C. 1981.

³² Az USA szövetségi kormányzati szervei – kiemelten a *Védelmi Minisztérium* – támogatásával 1948-ban létrehozott független kutatóintézet.

³³ Levine, Robert A. – Connors T.T. – Weiner Milton G. – Wise Richard: A Survey of NATO Defence Concepts. RAND Corporation. N-1871-AF. June 1982.

³⁴ Baylis, John: Alternative Approaches to British Defence Policy. Macmillan Press, London, 1983. Mivel a témában alkotók között általában többséget alkottak a civil stratégiák, legalábbis Európában, amely sokszor

című tanulmánykötet. **Keith A. Dunn** amerikai stratégiai elemző, valamint **William O. Staudenmaier**, az USA *War College*³⁵ kutatója *Alternatív Katonai Stratégiák a jövőre* címmel 1985-ben kiadott közös munkájukban szintén behatóan értekeztek az *alternatív védelmi koncepciók* kapcsán a területvédelem kérdéséről.³⁶ **Frank Barnaby** brit biztonságpolitikai szakértő és **Marlise ter Borg** holland filozófus 1986-ban megjelent, *Fejlődő technológiák és a katonai doktrína – Politikai értékelés* című tanulmánykötete szintén több, akkori területvédelmi koncepciót elemző publikációt közölt.³⁷ Hasonló mondható el az imént említett **Frank Barnaby** és **P. Terrence Hopmann** amerikai biztonságpolitikai szakértő szerkesztette, *A nukleáris fegyverek dilemmájának újragondolása Európában* című, 1988-ban közzétett tanulmánykötetéről is.³⁸ A hidegháború időszakában a területvédelmet átfogóan vizsgáló munkák sorát **Ken Booth** és **John Baylis** brit stratégiai elemzők *Britannia, NATO és a nukleáris fegyverek*³⁹ című, 1989-ben napvilágot látott kötete zárta. A kisebb terjedelmű, de átfogó, vagy éppen újszerű megközelítéseket alkalmazó tanulmányokat közlő szerzők közül ugyanebből az időszakból még **Steven L. Canby**, amerikai doktrínakutató, az *USA Hadsereg Tartalék*⁴⁰ egykori főtitkárja, **Wilhelm Agrell** svéd, valamint **David Gates** katonai szakértők nevét érdemes megemlíteni.⁴¹

egyfajta civil-katonai szakmai szembenálláshoz vezetett, ezért a műnek nagyban növelte az értékét, hogy abba a brit fegyveres erők vezető beosztású szakemberei is publikáltak, köztük **Lord Carver** tábornagy, a *Brit Hadsereg* vezérkari főnöke, **Lord Cameron**, a *Királyi Légierő* légimarsallja és **Lord Hill-Norton**, a *Királyi Haditengerészet* flottaparancsnoka.

³⁵ Stratégiai szintű vezetői képzésért felelős katonai oktatási intézmény. vö. Army Regulation 10-87. Organization and Functions. Army Commands, Army Service Component Commands, and Direct Reporting Units. Headquarters, Department of the Army, Washington, DC, 11 December 2017. p. 29.

³⁶ Dunn, Keith A. – Staudenmaier, William O.: *Alternative Military Strategies for the Future*. Westview Press, 1985. **Staudenmaier** már korábban is foglalkozott a területvédelem kérdésével. Lásd Staudenmaier, William O.: *Territorial Defense: An Ace in the Hole for NATO*. In: *Army*, February 1978. pp. 35–38.

³⁷ Barnaby, Frank–Borg, Marlises, ter (ed.): *Emerging Technologies and Military Doctrine. A Political Assessment*. Palgrave Macmillan. 1986.

³⁸ Hopmann, Terrence P. – Barnaby, Frank (ed.): *Rethinking the Nuclear Weapons Dilemma in Europe*. Macmillan. 1988.

³⁹ Booth, Ken – Baylis, John: *Britain, NATO and Nuclear Weapons. Alternative Defence versus Alliance Reform*. Macmillan, 1989.

⁴⁰ A Nemzeti Gárda szárazföldi csapatai mellett az *USA Hadsereg* másik fő tartalékos komponense. vö. Tripp, Robert E.: *Reserve Forces of the NATO Armies*. Study Project. U.S. Army War College, Carlisle Barracks, PA, March 1991. pp. 91–92.

⁴¹ Leglényegesebb munkáik: Canby, Steven L.: *The Alliance and Europe: Part IV. Military Doctrine and Technology*. Adelphi Papers, No. 109, The International Institute for Strategic Studies, 18 Adam Street, London WC2n 6AL, 1975., Canby, Steven L.: *Reassessing the Conventional Wisdoms*. In: *Survival*, Vol. 19. No. 1977/4. pp. 164–168., Canby, Steven L.: *Territorial Defense in Central Europe*. In: *Armed forces & Society*, 1980/1. pp. 51–67., Canby, Steven L.: *Military Reform and the Art of War*. In: *Survival*, Vol. 25. No. 1983/3. pp. 120–127., Agrell, Wilhelm: *Small but not Beautiful*. In: *Journal of Peace Research*, Vol. 21. No. 1984/2. Special Issue on Alternative Defense. pp. 157–167., Agrell, Wilhelm: *Offensive versus Defensive: Military Strategy and Alternative Defence*. In: *Journal of Peace Research*, Vol. 24. No. 1987/1. pp. 75–85., Gates, David:

Miután a *kétpólusú világ* megszűnését követően a hagyományos katonai védelem kérdése sokat veszített korábbi jelentőségéből, a területvédelemmel kapcsolatos publikációk száma is jelentősen visszaesett. Az új korszak elejéről **David Gates** *Nem-offenzív védelem: Alternatív stratégia a NATO számára?*⁴² és a *Helsinki Katonai Kollégium Hadtudományi Intézet Stratégiai Tanulmányok Hivatala* akkori főnöke, **Arto Nokkala** *Nem-offenzív védelem*⁴³ című monográfiája, továbbá a **Hans Günter Brauch** német szakértő és **Robert F. Kennedy Jr.**, biztonságpolitikai szakértők szerkesztette *Alternatív konvencionális védelmi megközelítések az európai hadszíntéren*⁴⁴ című tanulmánykötete említhető meg.⁴⁵ Előbbi kettő 1991-ben, utóbbi 1993-ban jelent meg.

Az 1990-es évek második felétől a közelmúltig már csak elvétve lehetett találni olyan munkákat, amelyek a területvédelmet átfogó szempontrendszer alapján tárgyalták. Ez alól csupán **Lutz Unterseher** német biztonságpolitikai szakértő 1999-ben, *Védelem alternatívák nélkül*⁴⁶ és **Geoffrey Wiseman** *Nem-provokatív védelmi koncepciók*⁴⁷ című, 2002-ben megjelent monográfiái jelentenek kivételt.

Végül a *krími válság*ot követően, a területvédelmi erők újjászervezése következtében vált a téma újra aktuálissá. Érthető módon, leginkább a NATO északkeleti szárnyát alkotó nemzetek kutatói kezdtek el foglalkozni a kérdéssel. Közülük is elsősorban az észti **Viljar Veebel**, a *Balti Védelmi Kollégium* kutatójának, **Piotr Szymański** és **Krzysztof Zaleski** lengyel szakértőknek, valamint a litván **Vytautas Jokubauskas**, egyetemi kutatónak a munkái emelhetők ki.⁴⁸ A legnagyobb összefoglaló munkának azonban a lengyelországi *Üzleti és*

Area Defence Concepts: The West German Debate. In: Global Politics and Strategy, Volume 29, No. 1987/4. pp. 301–317.

⁴² Gates, David: Non-offensive Defence. An Alternative Strategy for NATO? St. Martin's Press, New York, 1991.

⁴³ Nokkala, Arto: Non-Offensive Defence. A Criteria Model of Military Credibility. Finnish Defence Studies 3. War College, Helsinki, 1991.

⁴⁴ Brauch, Günter Hans – Kennedy, Robert (ed.): Alternative Conventional Defense Postures in the European Theater. Force Posture Alternatives for Europe After the Cold War. Volume 3. Taylor & Francis Inc., Washington – Philadelphia – London 1993.

⁴⁵ A szerzők között ott találjuk **Steven L. Canby**t, **Horst Afheldt**et, illetve az eddig még nem említett, de a *hidegháborús* időszakban a területvédelem teoretikusainak az elméleteire jelentős hatást kifejtő **Franz Uhle-Wettlert**, a *Bundeswehr* tábornokát is.

⁴⁶ Unterseher, Lutz: Defensive ohne Alternative. Kategorischer Imperativ und militärische Macht. Deutscher Universitäts-Verlag GmbH, Wiesbaden, 1999.

⁴⁷ Wiseman, Geoffrey: Concepts of Non-Provovative Defence. Ideas and Practices in International Security. Palgrave, Houndmills – Basingstoke – Hampshire RG21 6XS and 175 Fifth Avenue, New York, N. Y., 2002.

⁴⁸ Szymański, Piotr – Gotkowska, Justyna: The Baltic state's Territorial Defence Forces in the face of hybrid threats. In: OSW Centre for Eastern Studies, Number 165, 19.03.2015.: https://www.files.ethz.ch/isn/191351/commentary_165.pdf (Letöltés ideje: 2016.02.08.), Veebel, Viljar – Ploom, Illimar – Vihmand, Liia – Zaleski, Krzysztof: Territorial Defence, Comprehensive Defence and Total Defence: Meanings and Differencies in the Estonian Defence Forces. In: Journal on Baltic Security, 2020/6. pp. 17–29,

Vállalkozási Egyetem Nemzetbiztonsági Kara 2016-ban megjelent, *A területvédelem és szerepe a modern biztonsági rendszerekben*⁴⁹ című tanulmánykötete tekinthető. Végezetül, érdemes még megemlíteni a varsói *Stratpoints* alapítvány kutató intézetének egy 2018-ban közreadott tanulmányát is, amely a területvédelmi struktúrák és képességek fejlesztésével kapcsolatos addigi folyamatokról nyújtott egy rövidebb, de kellően részletes áttekintést.⁵⁰

Ehhez képest a hazai szakirodalomban, noha számszerűleg sok területvédelmet tárgyaló publikáció lelhető fel, a témát átfogó szempontok alapján vizsgáló munkák száma meglehetősen alacsony. A szakterület kutatásának kezdete hazánkban is az 1970-es évekre tehető. Ennek alapjait **Berki Mihály** 1974-es, *A korszerű hátországvédelem kialakítása hazánkban és sajátos feladatai békében és háborúban*⁵¹ című kandidátusi értekezése fektette le. Ez a kor viszonyaiból következően természetesen a szovjet megközelítést tükrözte, és összességében nem is mutatott túl azon, bár röviden kitért néhány nyugati állam területvédelmi szervezetének ismertetésére is. Jelentősége inkább abból fakad, hogy az abban megjelenő megközelítés volt az, amely a legrészletesebben kifejtette azt a szemléletet, amely a *hidegháború* időszakának hazai gondolkodását jellemezte a területvédelemmel kapcsolatban. Jellemzően ezen alapultak a témában született későbbi publikációk, illetve egyetemi oktatói anyagok is.⁵²

A *hidegháború* idején a hazaitól eltérő területvédelmi megközelítésekkel csupán egyes országok védelmi rendszereinek ismertetése kapcsán lehetett találkozni. Maga **Berki Mihály** is közölt szakcikket pl. az NSZK hátországvédelmi rendszeréről⁵³, amelyben szó esett a területvédelemről is, azonban a nyugatnémet rendszer iránti érdeklődés is inkább abból

Jokubauskas, Vytautas: Territorial Defence and Partisan Resistance (Lithuania's Experience). In: Lithuanian Annual Strategic Review, Vol. 16. No. 2018/1. pp. 331–371, Zaleski, Krystof – Śliwa, Zdzislaw – Veebel, Viljar: Baltic visions and dilemmas of territorial defence after 16 years in NATO. In: Journal of International Studies, 2020/4. pp. 184–196.

⁴⁹Obrona Terytorialna i jej rola we wspólczesnych systemach bezpieczenstwa. Ante Portas, Studia nad Bezpieczenstwem. 2016/2.: https://anteportas.pl/wp-content/uploads/2018/08/AP.VII_.pdf (Letöltés ideje: 2022.01.09.)

⁵⁰Rózański, Mirosław – Duda, Adam – Rajchel, Jan – Drewniak, Tomasz – Strózyk, Jarosław: Territorial Defense Troops. Present State Forward Direction Changes. Report, Realized for the Bureau of Research. Stratpoints Publications, Warszawa, February 2018.: https://www.stratpoints.eu/wp-content/uploads/2018/03/WOT-Raport_ENG.pdf (Letöltés ideje: 2020.03.27.)

⁵¹Berki Mihály: A korszerű hátországvédelem kialakítása hazánkban és sajátos feladatai békében és háborúban. Kandidátusi értekezés. Magyar Néphadsereg Hátországvédelmi Parancsnokság, 1974.

⁵²**Berki Mihály** többek-között szerzője volt egy, a témával kapcsolatban az akkori hazai katonai felsőoktatásban használt oktatási szakanyagnak is, amely természetesen szintén az említett kandidátusi értekezésében foglaltakon alapult. Lásd Berki Mihály: Hátországvédelem. Magyar Néphadsereg, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, 1975. Ezt követte a két évvel később kiadott hátországvédelmi oktatási anyag is. vö. Sándor István – Lendér László: Hátországvédelem (Jegyzet). Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, Hadművelési-hadászati tanszék, 1977.

⁵³Berki Mihály: A hátország hadseregéről. In: Honvédelem, XXVI. évf. 1975/8. sz. pp. 24–30.

következett, hogy az hasonlóságot mutatott a hazaival. Ettől eltérő megközelítésekkel sokáig csak a különböző katonai szakfolyóiratok hírvataiban⁵⁴ lehetett találkozni, illetve külföldi szerzők magyar fordításban közölt publikációiban.⁵⁵ Ezek döntően az osztrák területvédelmi rendszerrel kapcsolatos híradások és szakcikkék voltak, amelyek leginkább azzal függtek össze, hogy a VSZ akkori hadműveleti tervei szerint a Magyar Néphadsereg (MN) erőinek egyik lehetséges támadó hadműveleti iránya Ausztria volt.⁵⁶ Ennek megfelelően ezek a munkák és híradások az osztrák területvédelmi rendszer hadműveleti-harcászati vonatkozásaival foglalkoztak, és nem tudományos jellegűek voltak.⁵⁷ Emiatt az első olyan publikáció, amely a VSZ országokban elfogadott területvédelmi megközelítéstől eltérő koncepciót vizsgált, az osztrák rendszert mutatta be. Ez **Szirtes J. János** 1980-ban „*Ausztria katonapolitikája*” címmel megjelent szakcikke volt.⁵⁸

Az 1980-as évek első felében a hazai katonai szakfolyóiratokban a magyar megközelítéstől eltérő területvédelmi rendszerekről érkező szakcikkék, tanulmányok még mindig leginkább csak Ausztria kapcsán jelentek meg. A külföldi eseményekről beszámoló hírvatokban ugyan szórványosan előfordult, hogy az *alternatív védelmi* javaslatokkal összefüggő területvédelmi koncepciók megjelentek, ezek azonban jellemzően nagyon rövid és felületes híradások

⁵⁴ Elsősorban a *Honvédelem* folyóirat „*Hírek, események, adatok*” megnevezésű rovatában. vö. Az osztrák haderő hadászati védelmi koncepciója. In: *Honvédelem*, XXXVI. évf. 1975/3. sz. pp. 121–123, Osztrák területiális haderő szervezése. In: *Honvédelem*, XXVI. évf. 1975/11. sz. pp. 124, Nyugatnémet kétségek a „rugalmas reagálás” doktrínájával szemben (atomháború helyett területvédelem). In: *Honvédelem*, XXVIII. évf. 1977/7. sz. pp. 110–111, A francia Területiális Védelmi Erő (DOT). In: *Honvédelem*, XXVIII. évf. 1977/7. sz. pp. 111–112, A norvég területiális védelem. In: *Honvédelem*, XXVIII. évf. 1977/7. sz. pp. 112–113, Az osztrák haderő őszi hadgyakorlata. In: *Honvédelem*, XXXI. évf. 1978/1. sz. pp. 125–128, A nyugatnémet területvédelmi koncepció ellentmondásai. In: *Honvédelem*, XXIX. évf. 1978/5. sz. pp. 126–127, Az osztrák katonai doktrína néhány új vonása. In: *Honvédelem*, XXXI. évf. 1978/11. sz. pp. 126–127.

⁵⁵ Lásd Schneberger, Josef: A vadászcsapatok fejlesztésének várható irányai – a 80-as években. In: *Honvédelem*, XXIX. évf. 1978/9. sz. pp. 56–62, Marolz, Josef: A gépesített és gyalogos erők harctevékenységeinek lehetőségei Ausztria területén. In: *Honvédelem*, XXX. évf. 1979/3. sz. pp. 46–53, Yvon Bourges: A tartalékosok szerepe a francia haderőreformban. In: *Honvédelem*, XXX. évf. 1979/3. sz. pp. 65–71, Hochauer, Günther: Osztrák területvédelem és területiális (Landwehr) elgondolás. In: *Honvédelem*, XXX. évf. 1979/9. sz. pp. 33–42, Schoeller, Karl: Harc a kulcsfontosságú övezetben. In: *Honvédelem*, XXX. évf. 1979/12. sz. pp. 27–41, Wiener, Friedrich: Osztrák nézetek a páncéllhárításról. In: *Honvédelem*, XXXI. évf. 1980/4. sz. pp. 34–39, Felber, A. E.: Gépesített erők ellenlökése kulcsfontosságú övezetekben. In: *Honvédelem*, XXXVII. évf. 1986/3. sz. pp. 64–71.

⁵⁶ Erről részletesen lásd Horváth Miklós – Kovács Vilmos: *Magyarország az atomháború árnyékában*. Zrínyi Kiadó, 2016. pp. 58–87.

⁵⁷ vö. Csuka Imre: Leküzdés, vagy áttörés? In: *Honvédelem*, XXXII. évf. 1981/10. sz. pp. 14–26. Hasonló szempontból tartott érdeklődésre számot a Honvédségi Szemle „*Idegen hadseregekről*” c. rovatának néhány beszámolója is. vö. Az osztrák alegységek harctevékenysége erdős-hegyes terepen. In: *Honvédségi Szemle*, XXXV. évf. 1981/8. sz. pp. 85–89., Az osztrák erődrendszer. In: *Honvédségi Szemle*, XXXVI. évf. 1982/7. sz. pp. 93–96.

⁵⁸ Szirtes J. János: *Ausztria katonapolitikája*. In: *Honvédségi Szemle*, XXXIV. évf. 1980/12. sz. pp. 100–107.

voltak.⁵⁹ A hazai szakirodalomban ráadásul sosem alakult ki olyan „iskola”, amely határozottan párhuzamot vont volna a területvédelem és az akkori *alternatív védelmi koncepciók* között.⁶⁰ Az ezzel kapcsolatban született kis számú publikációk azonban ettől függetlenül is fontosak, mivel ezek voltak az elsők, amelyek a nyugaton elfogadott területvédelmi megközelítésekről érdemben beszámoltak, még akkor is, ha azokat nem társították a területvédelemmel.⁶¹ E tekintetben elsősorban **Valki László** 1985-ben, *A defenzív védelem koncepciója*⁶², valamint 1988-ban, *Viták és nézetek a strukturális támadóképtelenség koncepciójáról*⁶³, továbbá **Szántó Imre** 1989-ben, *A defenzív védelemről*⁶⁴ címmel megjelent tanulmányait érdemes megemlíteni. A korszak legjelentősebb munkájának ebből az időszakból azonban **Szabó János** *Fegyveres semlegesség*⁶⁵ című, 1985-ben kiadott monográfiája tekinthető. Ennek kifejezett célja ugyan nem a területvédelmi rendszerek

⁵⁹ Ezeket szintén a *Honvédelem* folyóirat „*Hírek, események, adatok*” rovatában közölték. vö. Vita a nyugatnémet haderő harcképességéről. In: *Honvédelem*, XXXII. évf. 1981/2. sz. pp. 129–131, A dán ellenzék „védelmi terve” és a NATO. In: *Honvédelem*, XXXVII. évf. 1986/7. sz. pp. 116–117, Az „előretolt védelem” és a „hagyományos fegyvereken nyugvó elrettentés” In: *Honvédelem*, XXXVII. évf. 1986/11. sz. pp. 118–119. Érdemes megemlíteni, hogy az 1980-as évek első felében a NATO-ban a területvédelem lehetséges szerepével kapcsolatban kibontakozó viták egyik központi alakja, a külföldi szakirodalomnál említett **Horst Afheldt** egyik tanulmánya, 1984-ben hazánkban magyar nyelven is megjelent. vö. Afheldt, Horst: Egy nem nukleáris fegyverek elsőkénti alkalmazására épülő politika szükségessége, előfeltételei és következménye. In: *Konfliktus és Együttműködés*. MTA Intézetközi Bék kutató Központ. Budapest, 1984. pp. 163–176. Az említett vitákról rövid, de tartalmas összefoglalót nyújtott továbbá **Maurice Faivre** egy 1984-ben megjelent és a *Honvédelem* folyóiratban a következő évben magyar fordításban közölt cikke is. vö. Faivre, Maurice: Védelmi alternatívák. In: *Honvédelem*, XXXVI. évf. 1985/6. sz. pp. 3–10.

⁶⁰ Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy Magyarországon teljesen ismeretlen lett volna ez a megközelítés, így például **Maurice Faivre** előző jegyzetben szereplő tanulmánya is egyértelműen megfogalmazta ezt. vö. Faivre i.m. p. 4. A területvédelem ilyesfajta megközelítésére közvetett utalások találhatók továbbá: Az amerikai hadászat új vonásai. In: *Honvédelem*, XXVIII. évf. 1977/12. pp. 96–97, A dán ellenzék védelmi terve nyugtalanítja a NATO-t. In: *Honvédelem*, XXXVII. évf. 1986/12. p. 101–102, Sz. P.: Védelmi kezdeményezések. In: *Néphadsereg*. A Honvédelmi Minisztérium Központi Politikai Hetilapja, XL. évf. 1987. szeptember 5. p. 5.

⁶¹ Magáról az *alternatív védelmi koncepciókról* az akkori ún. „*békemozgalommal*” összefüggésben az első átfogóbb tanulmány **Kiss J. László** tollából jelent meg, 1982-ben, ami azonban csak a biztonságpolitikai vetületet vizsgálta. vö. Kiss J. László: Alternatív biztonság – új békemozgalom. In: *Világosság*, XXIII. évf. 1982/11. pp. 725–731. 1984-ben a *Valóság* folyóiratban **Bródy András** közölt recenziót **Horst Afheldt** *Defenzív védelem* című könyvéről. Lásd Bródy András: Horst Afheldt: Defenzív védelem. In: *Valóság*, XXVII. évf. 1984/5. sz. pp. 108–109. Biztonságpolitikai szempontból az akkori nyugatnémet vitákról – amelyek kapcsán több területvédelmi koncepciót is kidolgoztak –, részletes áttekintést nyújt, kitérve a **Horst Afheldt** által képviselt irányzatra is Nógrádi György: Nyugatnémet biztonságpolitikai elképzelések a 80-as években. In: *Honvédelem*, XXXIX. évf. 1988/6. sz. pp. 3–11.

⁶² Valki László: A defenzív védelem koncepciója. In: *Külpolitika*, 12. évf. 1985/1. sz. pp. 99–112. Tanulmánya lényegében **Horst Afheldt** koncepcióját, illetve annak módosított variánsait ismertette. Tanulmánya közvetlen előzményének tekinthető az *Élet és Irodalom* hasábjain 1984-ben megjelent *Defenzív védelem?* című rövid cikke. Lásd Valki László: Defenzív védelem? In: *Élet és Irodalom*. Irodalmi és Politikai Hetilap, 1984. április 20. XXVIII. évf. 16. sz. p. 3.

⁶³ Valki László: Viták és nézetek a strukturális támadóképtelenség koncepciójáról. In: *Külpolitika*, 15. évf. 1988/2. sz. pp. 68–85.

⁶⁴ Szántó Imre: A defenzív védelemről. In: *Honvédelem*, 1989/1. sz. pp. 54–62.

⁶⁵ Szabó János: Fegyveres semlegesség. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1985.

bemutatása volt, ugyanakkor azáltal, hogy a szerző részletesen ismertette az európai semleges nemzetek (Ausztria, Finnország, Svájc, Svédország) védelmi rendszereit, amelyek mindegyike a területvédelmen alapult, ezért ezen országok tekintetében igen értékes ismeretanyaggal gazdagította a hazai szakirodalmat.

Jelentős fordulatnak tekinthető a területvédelemmel kapcsolatos kutatások terén a *rendszer váltás* időszaka. Ennek oka, hogy a VSZ megszűnésével Magyarország nemcsak, hogy *de facto* is független, de az 1999-es NATO csatlakozásig, *de iure* semleges állam lett. A politikai és katonai vezetés ezért igen nagy érdeklődést mutatott akkoriban a semleges európai államok védelmi rendszereinek megismerésére, hogy megvizsgálja, azokból mely elemek adaptálhatók esetlegesen.⁶⁶ Miután ezeknek a semleges országoknak a védelme egyöntetűen a területvédelmen alapult, ezért igen jelentős szakirodalom bontakozott ki a témával kapcsolatban. Bár az ekkor született munkák nagy része kifejezetten szakmai és nem tudományos jellegű⁶⁷ volt, de akadtak köztük olyanok is, amelyek már hadelméleti szempontokat is tekintetbe vettek, és rámutattak azokra az ellentmondásokra is, amelyek a hazaitól jelentősen eltérő egyes külföldi területvédelmi megközelítésekben megjelentek. E tekintetben elsősorban **Fülöp Imre, Bíró Béla, Császár József, Horváth István, Móricz Lajos** és **Vágner Béla** publikációit érdemes kiemelni⁶⁸, valamint a *Biztonságpolitikai és*

⁶⁶ Lényegesebb publikációk a témában az 1990-es évek elejéről: Kiss Zoltán: Illúzió, vagy realitás? Gondolatok Magyarország semlegességéről. In: Honvédségi Szemle, XLIV. évf. 1990/2. sz. pp. 37–42, Varga Mihály: A svájci fegyveres erők. In: Honvédségi Szemle, XLIV. évf. 1990/6. sz. pp. 108–110, Héjja István: A területvédelem nemzetközi gyakorlata, helye az országvédelemben. In: Honvédelem, XLI. évf. 1990/6. sz. pp. 38–40, Kállai László: A területvédelem új lehetséges szervezetéről. In: Hadtudomány, I. évf. 1990/1. sz. pp. 63–67, Héjja István – Pohl Árpád: Ausztria biztonságpolitikájáról. In: Új Honvédségi Szemle, XLVI. évf. 1992/1. sz. pp. 8–17, Nagy László: Gondolatok Finnország biztonságpolitikájáról. In: Új Honvédségi Szemle, XLVI. évf. 1992/11. sz. pp. 38–45. Még ha csak tömören is, de ugyancsak érdekes támpontot szolgáltatott a területvédelem eltérő megközelítéseiről a *Hadtudomány* folyóiratban 1992-ben három részben közölt beszámoló egy akkoriban, Bécsben megtartott katonai doktrinális szemináriummal kapcsolatban. vö. A katonai doktrinákkal kapcsolatos második bécsi szeminárium In: Hadtudomány, II. évf. 1992/1. sz. pp. 20–31, A katonai doktrinákkal kapcsolatos második bécsi szeminárium (II. rész). In: Hadtudomány, II. évf. 1992/2. sz. pp. 41–48. o, A katonai doktrinákkal kapcsolatos második bécsi szeminárium (III. rész). In: Hadtudomány, II. évf. 1992/3-4. sz. pp. 41–48.

⁶⁷ Ezek közül a lényegesebbek: Kuti György: A védelmi jellegű katonai doktrína és a haderőstruktúra. In: Honvédségi Szemle, XLIV. évf. 1990/1. sz. pp. 13–17, Kurta Gábor: A hierarchikus körzetvédelem, mint az új védelmi koncepció egy lehetséges változata. In: Hadtudomány, II. évf. 1992/1. sz. pp. 49–62, Kurta Gábor: Az állami létet veszélyeztető nagy erejű támadás elhárítása a „hierarchikus” körzetvédelem keretében. In: Új Honvédségi Szemle, 1992/3. sz. pp. 1–20, Fülöp Imre: A honvédelmi dandárok alkalmazásáról. In: Új Honvédségi Szemle, XLVI. évf. 1992/9. sz. pp. 51–56, Vojnits Pál: A területvédelem lehetőségei a seregtest védelmi hadműveletében. In: Új Honvédségi Szemle, XLVII. évf. 1993/1. sz. pp. 43–51, Vojnits Pál: A honvédelmi dandár harci lehetőségei a tábori hadsereg biztosítási övében. In: Új Honvédségi Szemle, XLVII. évf. 1993/4. sz. pp. 11–24, Pohl Árpád: Ausztria katonaföldrajzi adottságai és katonai doktrinája közötti összhang (jegyzet). Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, 1994.

⁶⁸ Fülöp Imre: A Magyar Köztársaság katonai védelméről. In: Hadtudomány, I. évf. 1991/1. sz. pp. 17–25, Fülöp Imre: Néhány európai semleges ország és a Magyar Köztársaság katonai védelmi rendszerei. In: Új Honvédségi Szemle, XLV. évf. 1991/7. sz. pp. 11–22, Mórocz Lajos – Bognár Károly: A kis országok védelmének dilemmái.

Honvédelmi Kutatások Központja (BHKK) egy 1992-ben, *Területvédelmi rendszer*⁶⁹, továbbá az *Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások (OKTK)* 1996-ban, *A milicrendszer alkalmazása a katonai és a polgári területvédelem szerveinél*⁷⁰ című tanulmányát.

A következő olyan munka amelyben viszonylag részletesen foglalkoztak a területvédelem kérdésével – legalábbis a hátszágvédelem kapcsán – az a *HM Társadalmi Kapcsolatok és Kulturális Főosztálya* 2001-ben megjelent, *A Nemzetőrség létrehozásának lehetséges útjai* című tanulmánykötete volt.⁷¹ Ebben ugyan a fő kutatási terület nem maga a területvédelem volt, de miután az abban tárgyalt, esetlegesen létrehozandó *Nemzetőrség* – amely egy akkoriban elfogadott országgyűlési határozat értelmében vált aktuális kérdéssé⁷² – feladatrendszerét alapvetően a területvédelemmel összefüggésben képzelték el, ezért több szerző is érintette a kérdést. A *Nemzetőrség* kapcsán a különböző szakfolyóiratokban is több publikáció megjelent.⁷³ Ezek általában a struktúrák és a feladatrendszer vonatkozásában vizsgálták a területvédelmet. Ilyen szempontok alapján jelent meg a területvédelem **Hautzinger Gyula** 2002-es doktori értekezésében is.⁷⁴ Miután a *Nemzetőrség* felállítására végül nem került sor, továbbá a megváltozott biztonságpolitikai környezetre és NATO tagságunkra való tekintettel a területvédelem már nem tartott számot nagyobb érdeklődésre, ezért a publikációk száma is jelentősen visszaesett. 2003 és 2017 között alig találkozni olyan szakmai-tudományos publikációkkal, amelyek érdemben foglalkoztak volna a szakterülettel,

In: Honvédségi Szemle, XLV. évf. 1991/5. sz. pp. 17–26, Bíró Béla – Császár József: Területvédelmi csapatok és honvédelem. In: Hadtudomány, II. évf. 1992/2. sz. pp. 76–83, Horváth István: A védelem néhány aktuális kérdése. In: Hadtudomány, V. évf. 1995/3. sz. pp. 49–58, Móricz Lajos: A megváltozott hadászati nézetek és a területvédelem. In: Hadtudomány, VI. évf. 1996/3. sz. pp. 59–67, Vágner Béla: Területvédelem és honvédelem. In: Új Honvédségi Szemle, 51. évf. 1997/1. sz. pp. 20–29, Csabai Károly – Kiss Jenő – Móricz Lajos: A területvédelemről. In: Új Honvédségi Szemle, 50. évf. 1996/2. sz. pp. 91–95.

⁶⁹ Területvédelmi Rendszer (tanulmány). Biztonságpolitikai és Honvédelmi Kutatások Központja. 1992.

⁷⁰ A milicrendszer alkalmazása a katonai és a polgári területvédelem szerveinél. Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások. 1996.

⁷¹ Szombath Csaba (szerk.): A Nemzetőrség létrehozásának lehetséges útjai. HM Társadalmi Kapcsolatok és Kulturális Főosztály. 2001.

⁷² 100/2001. (XII. 21.) OGY határozat a Nemzetőrség létrehozásáról. A Nemzetőrség létrehozására az akkoriban tervezett haderőreform keretén belül került volna sor, amely részben a sorkötelezettség akkor már tervezett felfüggesztésével és így az ezzel párhuzamosan jelentkező, a tartalékos állomány jövőbeni biztosításával állt összefüggésben, mint egy lehetséges alternatíva. A határozat végrehajtására végül nem került sor, a törvényhozás a 17/2003. (III. 7.) OGY határozattal hatályon kívül helyezte.

⁷³ Ezzel kapcsolatban a lényegesebb munkák közül lás Homoki János: Gondolatok a jövőbeni magyar nemzetőrség létrehozásáról. In: Új Honvédségi Szemle, 55. évf. 2001/1. sz. pp. 6–13, Simicskó István: Kérdések a nemzetőrségről. In: Új Honvédségi Szemle, 55. évf. 2001/1. sz. pp. 14–19, Fodor Lajos: Önkéntes kötelezettségvállalás a honért. In: Új Honvédségi Szemle, 55. évf. 2001/1. sz. pp. 20–23, Szigeti Lajos: Mi a baj a nemzetőrséggel? In: Új Honvédségi Szemle, 56. évf. 2002/3. sz. pp. 102–107, Hautzinger Gyula: Önkéntesség alapján szerveződő új típusú fegyveres erő. In: Hadtudomány, XII. évf. 2002/3. sz. pp. 52–62, Hautzinger Gyula: Nemzetőrségről másképpen. In: Új Honvédségi Szemle, 56. évf. 2002/2. sz. pp. 113–118.

⁷⁴ Hautzinger Gyula: Az átalakuló honvédelem koncepciójának aspektusai különös tekintettel a nemzetőrség megalakításának lehetőségére. Doktori értekezés. ZMNE Hadtudományi Doktori Iskola. 2002.

illetve az addigi ismereteket lényeges információkkal egészítették volna ki. Ebből az időszakból leginkább **Nagy Péter** azon szakcikkeit⁷⁵ lehet kiemelni, amelyek a hazánkban addig nem igazán kutatott balti országok biztonság- és védelempolitikája kapcsán érintették a kérdést, valamint **Pohl Árpád** publikációit⁷⁶, amelyek doktori értekezése⁷⁷ kapcsán ismét Ausztria vonatkozásában tették mindezt.

Az Önkéntes Területvédelmi Tartalékos (ÖTT) szolgálati forma 2017-es létrehozását követően ugyan jelentősen megnőtt az érdeklődés a területvédelem irányába, a szakmai-tudományos publikációk tekintetében azonban egyelőre még nem lehet „*áttörést*” tapasztalni.⁷⁸ A legnagyobb volumenű munkának egy 2019-es, a területvédelmi erők történetét és jövőbeli alkalmazását tárgyaló budapesti konferencia kapcsán kiadott tanulmánykötet tekinthető, amelyben hazai és külföldi szerzők munkáit is közölték.⁷⁹

⁷⁵ Nagy Péter: Észtország és az integráció. In: Új Honvédségi Szemle, LVIII. évf. 2004/3. sz. pp. 35–45, Nagy Péter: Lettország biztonság- és védelempolitikája. In: Új Honvédségi Szemle, LVIII. évf. 2004/1. pp. sz. 40–51, Nagy Péter: Litvánia biztonságpolitikai helyzetéről. In: Új Honvédségi Szemle, LVIII. évf. 2004/7. sz. pp. 36–48.

⁷⁶ Pohl Árpád: Az új osztrák biztonsági és védelmi doktrína. In: Hadtudomány, XII. évf. 2002/2. sz. pp. 27–35, Pohl Árpád: Az osztrák biztonságpolitika és a hadsereg alkalmazási elveinek változásai a második köztársaság megalakulásától napjainkig. In: 10. évf. Katonai Logisztika, 2002/4. sz. pp. 16–39, Pohl Árpád: Az Osztrák Szövetségi Hadsereg és a Magyar Honvédség szervezeteinek átalakulása a 90-es évektől napjainkig. In: Katonai Logisztika, 13. évf. 2005/3. sz. pp. 52–75.

⁷⁷ Pohl Árpád: A Magyar Honvédség és az Osztrák Szövetségi Haderő logisztikai rendszerének összehasonlítása. Doktori értekezés. ZMNE Hadtudományi Doktori Iskola. 2008.

⁷⁸ Az utóbbi években megjelent fontosabb publikációk: Kiss Álmos Péter – Takács Attila Géza: Territorial Defence Forces: a key element of Hungary's resilience in postmodern war. In: Peter A. Kiss (ed.): Proceedings of the Conference on National Resilience. Opportunities and Challenges in a Changing Security Environment. HDF General Staff Scientific Research Centre, May 9-10 2018, Budapest, Hungary, Pohl Árpád: Egy újra felbukkant fogalom: a területvédelem. In: Dobák Imre – Hautzinger Zoltán (szerk.): Szakmaiság, szerénység, szorgalom. Dialóg Campus, 2018. pp. 513–527, Horváth Zoltán: Hátországvédelem, területvédelem. Területvédelmi ezredek, zászlóaljok a hatékonyan működő területvédelmi rendszer érdekében. In: Katonai Logisztika, 37. évf. 2019/3. sz. pp. 24–62, Hegedűs János: A Magyar Honvédség tartalékerejének helyzete. In: Honvédségi Szemle, 147. évf. 2019/3. sz. pp. 46–60, Csóka Attila: Az önkéntes területvédelmi tartalékos alegységek ABV-védelmi feladatai. In: Honvédségi Szemle, 148. évf. 2020/6. sz. pp. 58–66.

⁷⁹ Jobbágy Zoltán – Andaházi Szeghy Viktor – Erikson, Fredrick – Kiss Á. Péter (ed.): The Role of Territorial Defense Forces in Peace and War. Hungarian Defence Forces Scientific Research Centre, Budapest, 2020.: <file:///C:/Users/User/Downloads/CSWG%202019%20May%2027-31%202019%20Budapest%20conference%20proceedings.pdf> (Letöltés ideje: 2020.11.02.)

1. A TERÜLETVÉDELEM ELTÉRŐ MEGKÖZELÍTÉSEI

A területvédelemnek az eltérő megközelítések miatt nincsen egyetemesen elfogadott, egységes meghatározása. Maga a területvédelem *terminus technicus* a 18. századtól már bizonyíthatóan megjelent katonai szövegkörnyezetben, de általában csak informális jelleggel, pontosabb meghatározás nélkül. Ezzel kapcsolatban csupán annyit lehet megállapítani, hogy azzal egy meghatározott területi-adminisztratív egység (ország, tartomány) védelmére utaltak⁸⁰, amelyet azonban nem társítottak semmiféle specifikus haderőstruktúrával, konkrét feladatrendszerrel, vagy tevékenységgel.⁸¹ Ilyen értelemben szerepelt a kifejezés pl. az *1793-as francia alkotmányban* is, amely alatt az ország területének katonai védelmét értették.⁸² A brit szakzsargonban a 19. századtól kezdték el gyakrabban használni a kifejezést, amikor a *Brit Birodalom* közigazgatási reformja kapcsán a birodalmat alkotó államalakulatok katonai védelmét a helyi autonóm kormányzatok hatáskörébe utalták. Itt a területvédelem ezeket a helyi védelmi feladatokat jelölte.⁸³

A területvédelmet informális jelentéssel alkalmazó munkákkal tehát már évszázadok óta találkozni. Miként azt **Berki Mihály** 1974-es kandidátusi értekezésében megfogalmazta – bár ő ezt kora területvédelmi fogalmi kapcsán tette –, ezekben csupán annyi közös volt, hogy: „A »territoriális védelem« (...) mindenütt valamely meghatározott területhez való kötöttséget fejez ki (...).”⁸⁴ Ehhez a „területi kötöttséghez” kapcsolódóan jelent meg a 18-19. században a területvédelemnek egy olyan értelmezése, amely a területvédelmet, mint feladatrendszert, a

⁸⁰ **Jan Hoffenaar** holland hadtörténész pl. az ország védelmére utaló területvédelmet „*tágabb értelemben vett*”, míg az országon belüli adminisztratív egység védelmét „*szűkebb értelemben vett*” területvédelemnek nevezte. vö. Hoffenaar, Jan: Territorial Defence – a Problematic Concept: the Netherlands as an Example. In: Jobbágy et al. i.m. (pp. 17–25) pp. 17–19.

⁸¹ Egy 1787-es francia katonai enciklopédiában pl. az ókori Athén mozgósítási rendszere kapcsán a hadkötelezettség alapján katonai szolgálatra behívott polgárok alapvető feladatát nevezték területvédelemnek (*défense du territoire*), tehát az alatt a városállam általános katonai védelmét értették. vö. Panckoucke, Charles-Joseph: Encyclopédie Méthodique. Art Militaire. Tome Troisième. A Paris, Chez Panckoucke, Libraire, hôtel de Thou, rue des Poitevins; A Liège, Chez Plomteux, Imprimeur des Etats. M. DCC. LXXXVII. Avec Approbation et Privilège du Roi. p. 163: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6216786r.texteImage> (Letöltés ideje: 2021.09.12.)

⁸² Constitution du 24 juin 1793. Article 55.: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-du-24-juin-1793> (Letöltés ideje: 2022.01.18.)

⁸³ vö. Colomb, John Charles Ready: The Defence of Great Britain. Sketches of its Naval Military and Political Aspects. Annotated with extracts from discussions they have called forth in the press of Greater Britain. London, 1880. pp. 93–157: <https://archive.org/details/defenceofgreatgr00colouoft> (Letöltés ideje: 2021.09.12.). Magáról a folyamatnak a katonai vonatkozásáról röviden lásd French, David: Military Identities. The Regimental system, the British Army & the British People c. 1870–2000. Oxford University Press, 2005. pp. 13–16.

⁸⁴ Berki (1974) i.m. p. 68.

fegyveres erők egy specifikus eleme, a *miliciarendszerű* erők feladataival azonosította.⁸⁵ Bár magát a feladatrendszert ezek sem határozták meg tételesen, a kor embere számára azonban ez viszonylag egyértelmű volt. A 18. századtól ugyanis szinte minden európai országban léteztek ilyen erők, általában hasonló feladatrendszerrel. Fő szervezési elvük az ún. *területi-elv*⁸⁶ volt, amely azt jelentette, hogy az egységek és alegységek állományát ugyanazon katonai igazgatási, illetve hadkiegészítési körleten belül lakó polgárokból töltötték fel, és alapesetben ez a területi-adminisztratív egység azonos volt az adott egység, illetve alegység felelősségi/alkalmazási területével is. Itt általában őr- és objektumvédelmi szolgálatokat láttak el, de gyakorta alkalmazták őket rendvédelmi (karhatalmi) és különböző fegyveres biztosítási (pl. katonai szállítások biztosítása), illetve az országot ért támadás esetén, helyi harc-, harcbiztosító és harctámogató feladatokban is.⁸⁷ Ezek képezték a legtöbb ország 20. századra kialakult területvédelmi tartalékos erőinek jogelődszervezeteit.⁸⁸

A 19-20. század fordulójára a területvédelemnek tehát lényegében egy egymással szorosan összefüggő, kettős értelmezése alakult ki; az egyik meghatározott területen belül végrehajtott, de tételesen nem részletezett tevékenységeket takart, míg a másik, ugyanezt a „*területi kötöttséget*” összekapcsolta a fegyveres erők sajátos haderőszerkezési elvek alapján létrehozott komponensének, a területvédelmi erőknek a feladatrendszerével. Általánosságban megállapítható, hogy ez a kettősség kimutatható a legtöbb modernkori, azaz a *második világháborút* követően kialakult értelmezésben is, bár ettől jelentősen eltérő meghatározásokkal is találkozni. Ez annak tudható be, hogy a különböző meghatározások mögött valójában különböző megközelítések állnak, így a kérdés jócskán túlmutat azon, hogy

⁸⁵ vö. Nouveau Dictionnaire Militaire. Comité d'Officiers de Toutes Armes. Nabu Press, 2012.p. 40. Az itt hivatkozott katonai szótár egy eredetileg 1892-ben megjelent hivatalos terminológiai szótár modernkori kiadása, tehát tartalmát tekintve az eredeti kiadás idején aktuális meghatározásokat tartalmazza.

⁸⁶ A *területi-elv*re lásd Szovjet Katonai Enciklopédia. Nyolcadik kötet 3. MNVK Tudományos Osztály. MNVK Szabályzatszerkesztő és Koordinációs Osztály. Zrínyi Katonai Kiadó, 1985. pp. 259–266. Továbbá Héjja i.m. p. 38.

⁸⁷ A miliciarendszerű erőkre részletesen lásd Turcsányi Károly – Bán Attila – Hegedűs Ernő – Molnár Gábor: Haderők és hadviselés az elöltöltő fegyverek korában. A fegyvergyártás, a fegyverzet és haderőszerkezés hatása a hadművészet fejlődésére. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2015. pp. 127–156.

⁸⁸ Az Egyesült Királyság hadrendjében pl. több olyan tartalékos alegység is megtalálható, amelyek ilyen, több évszázada működő milíciacsapatokból alakultak meg. A két legrégebbi az ún. *Tiszteletreméltó Tüzérszázad* (*Honourable Artillery Company – HAC*) és a *Jersey-szigeteki Királyi Milícia*. Előbbi 1537 óta működik jogfolytonosan, elődszervezete ugyanakkor 11. századi alapítású. Utóbbit a 12. században állították fel, és a 14. századtól napjainkig, mindössze négy évtizedik nem működött. Ezen kívül azonban még számos, a 15-16. század óta, hosszabb-rövidebb megszakítással működő egykori milícia alegység megtalálható a brit haderőben. A brit miliciarendszer kezdeti időszakára vonatkozólag lásd Molnár Gábor: Britain's Defence Strategy and her Home Defence Forces between the 17th and 19th Century. In: Hadtudományi Szemle, XI. évf. 2018/3. sz. (pp. 118–129) pp. 121–124.: http://epa.oszk.hu/02400/02463/00040/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2018_03_118-129.pdf (Letöltés ideje: 2022.03.29.)

azt egyszerű terminológiai diszharmóniának tekintsük. A fogalmak és megközelítések közötti ellentmondásokra már **Horst Mendershausen** is utalt 1973-ban⁸⁹, ugyanakkor az ezzel kapcsolatos ambivalenciákat elsőként **Adam Roberts** fogalmazta meg 1976-ban: „*a nemzet felfegyverzése és a területvédelem elképzelése világszerte ismert. Ezen fogalmak értelmezése ugyanakkor országonként eltérő lehet. Mindenütt más emlékeket ébresztenek, más politikai, szervezeti és stratégiai jelentéssel bírnak. (...) a kifejezést megkülönböztetés nélkül olykor három teljesen különböző dolog megjelölésére használják: a védelempolitika egy meghatározott típusára; egy hadszervezeti formára; harcmódra.*”⁹⁰ **Roberts** megállapítása több szempontból is lényeges. Egyfelől azért, mert a területvédelmet egy másik fogalommal, a *felfegyverzett néppel/nemzettel*, azaz a *népfelkeléssel* társította, másfelől azért, mert arra a megállapításra jutott, hogy a szakirodalomban legalább három egymástól lényegesen eltérő megközelítés alapján határozzák meg a területvédelmet. Jóllehet, az 1980-as évek elejére a nyugati szakirodalomban kialakult a területvédelemnek egy viszonylag konszenzusos értelmezése, amely egyébként nagyvonalakban éppen **Roberts** alább ismertetendő meghatározásán alapult, az egyes nemzetek szintjén azonban ez legfeljebb a hadelméleti szakirodalomban érvényesült, a hivatalos terminológiában nem. E tekintetben azóta sem történt változás, így legutóbb 2020-ban, lengyel és észt szerzők egy, a NATO országok területvédelmi rendszereivel kapcsolatban írt tanulmányukban gyakorlatilag ugyanarra a megállapításra jutottak, mint **Roberts** közel négy évtizeddel korábban: „*a területvédelmi erők és képességek fejlesztésének koncepciója különbözik az Észak-atlanti Szerződés Szervezetén (NATO) belül és szorosan kapcsolódik az adott nemzet sajátos jellegzetességeihez. Összefügg továbbá a történelmi tényezőkkel, kultúrával, a társadalom összetételével és egyéb sajátos körülményekkel.*”⁹¹

Jóval később, az 1990-es években, de hasonló megállapításra jutott a hazai szakirodalom is. A magyar katonai terminológiában ugyan szerepelt a területvédelem szakkifejezés, azonban amikor a rendszerváltást követően jelentős szakirodalom bontakozott ki a témával kapcsolatban, nyilvánvalóvá vált, hogy valójában számos eltérő megközelítés van jelen egyszerre, és ezek a legtöbb esetben alig függenek össze a szakterminológiai meghatározásokkal. Erre **Fülöp Imre** már 1990-ben utalt, a kifejezetten terminológiai jellegű

⁸⁹ Lásd Mendershausen (1973) i.m.

⁹⁰ Roberts i.m. p. 34.

⁹¹ Zaleski – Śliwa – Veebel i.m. 184. o. Itt megjegyzésként megemlítendő, hogy a szerzők maguk is többször hivatkoztak **Adam Roberts** munkájára, így talán nem meglepő, hogy hasonló szempontok alapján fogalmazták meg véleményüket.

problémákkal azonban inkább **Bíró Béla** és **Császár József** egy 1992-ben készült tanulmánya hatására kezdtek el foglalkozni. Ebben a szerzők megállapították, hogy „*a területvédelemnek eddig még nincs jól alkalmazható meghatározása (...)*”⁹² Erre a tanulmányra történő hivatkozással, ugyanebben az esztendőben a BHKK területvédelmi tanulmányának szerzői is hasonló megállapításra jutottak: „*a területvédelem fogalma és a területvédelmi erők létrehozása nem ismeretlen az országok haderőinek felépítésében, működésében. Korántsem arról van szó azonban, hogy általánosan elterjedt és alkalmazott fogalommal, illetve rendszerrel lenne dolgunk. Mind a területvédelmet, mind a területvédelmi erőket az egyes országokban más-más értelemben fogják fel, alakítják ki szervezeteit, és eltérő az erők rendeltetése, feladata, működése is.*”⁹³ Néhány évvel később, az OKTK említett tanulmányában pedig már egyenesen úgy fogalmaztak a kutatók, hogy a területvédelem fogalmi meghatározásai kapcsán „*nem ritka a szélsőséges vélemények hangoztatása.*”⁹⁴ **Vágner Béla** egy 1997-es tanulmányában még szintén szükségesnek érezte kihangsúlyozni, hogy „*nem általánosan elterjedt és alkalmazott fogalommal, illetve rendszerrel van dolgunk. Akár a területvédelmet, akár a területvédelmi csapatokat vizsgáljuk, egyes országokban különböző módon értelmezik.*”⁹⁵

A területvédelem értelmezésével kapcsolatos problémák tehát nem újkeletűek, illetve még napjainkban is adottak. Ez minden bizonnyal így is marad, mivel a területvédelem a hadtudományon belül egy olyan területnek számít, ahol teljességgel a nemzeti sajátosságok dominálnak. A területvédelem ráadásul sokszor azokban az országokban a legkevésbé szabályozott, amelyekről a szakirodalom úgy tartja, hogy a területvédelem, illetve a területvédelmi erők meghatározóak védelmi rendszerükben. Mivel a terminológiai ellentmondások az eltérő megközelítésekből fakadnak, ezért az alábbiakban azt ismertetem, hogy milyen tényezők hatására alakult ki ez az állapot.

1.1. A KÜLFÖLDI MEGKÖZELÍTÉSEK ISMERTETÉSE

A modern területvédelmi meghatározások, tekintettel arra, hogy Európa legtöbb országa valamelyik szövetséghez tartozott, alapvetően a NATO és a VSZ által alkalmazott terminológiai keretek között alakultak ki. A két szövetségi rendszerben a területvédelemre

⁹² Bíró – Császár i.m. p. 77.

⁹³ BHKK i.m. pp. 10–11.

⁹⁴ OKTK i.m. p. 5.

⁹⁵ Vágner i.m. p. 21.

vonatkozó szabályozások tekintetében azonban igen jelentős különbségek mutathatók ki, amely a NATO és a VSZ eltérő jellegéből következett. Amíg ugyanis a NATO *de facto* is szuverén nemzetek szövetségéből állt, addig a VSZ országok csak *de iure* voltak szuverén államok. Ez a területvédelem nemzeti szintű terminológiai szabályozása vonatkozásában azt eredményezte, hogy amíg a NATO csupán „*terminológiai kereteket*” határozott meg, addig a VSZ tagországok – a szovjet hadelméleti tételekhez és doktrínákhoz hasonlóan – mintegy „*oktrojáltan*” adaptálták a szovjet terminológiát, minimális nemzeti sajátosságokat megőrizve.

A NATO-ban a területvédelem műszó terminológiai kiadványban ugyan nem jelent meg, maga a szakkifejezés azonban már a legelső szövetségi dokumentumokban is feltűnt, ami alapján rekonstruálható annak szövetségi szintű értelmezése. Ez a NATO vezetési-irányítási és haderőstruktúrájából, illetve ezekkel összefüggésben, a *szövetségi és a nemzeti felelősség megosztásából (division of responsibility)* vezethető le.⁹⁶ Ez alapján a területvédelem színterének adott tagország azon részét tekintették, amelyre nem terjed ki a szövetséges erők parancsnokainak felelőssége. Ezek a területek az ún. *nemzeti területi parancsnokok (national territorial commanders)*⁹⁷ *felelősségi területét (area of responsibility – AOR)*⁹⁸ képezik. Ezzel összefüggésben a területvédelmi erők alatt azokat a katonai szervezeteket értették, amelyek az említett *nemzeti területi parancsnokoknak* voltak alárendelve. Ezekbe beletartoztak a szövetségi parancsnokságoknak nem alárendelt aktív erők is, tehát nemcsak a *területi-elv* alapján szervezett tartalékos szervezetek, noha a legtöbb NATO országban azok döntően utóbbi kategóriába tartoztak.⁹⁹ Miután a szövetségi szintű értelmezésben a területvédelem így

⁹⁶ Néhány ezzel kapcsolatos korai, 1951-ből származó dokumentum a NATO archívumából: SG 134/1 Report by the International Working Team to the Standing Group on Division of Responsibilities in Wartime between the National Territorial Commanders and the Supreme Commanders and Subordinate Allied Comamnders. 15 May 1951.: https://archives.nato.int/uploads/r/null/1/1/113241/SG_134_1_ENG_PDP.pdf (Letöltés ideje: 2022.04.19.), SGM 1257-51 North Atlantic Military Committee Standing Group. 7 august 1951.: https://archives.nato.int/uploads/r/null/1/2/120455/SGM-1257-51_ENG_PDP.pdf (Letöltés ideje: 2022.04.19.), SG 134/2 Report by the International Planning Team to the Standing Group on Division of Responsibilities in Wartime between the National Territorial Commanders and the Supreme Commanders and Subordinate Allied Commanders. 15 August 1951.: https://archives.nato.int/uploads/r/null/1/1/113249/SG_134_2_ENG_PDP.pdf (Letöltés ideje: 2022.04.19.)

⁹⁷ „*Nemzeti területi parancsnok az, aki kizárólag a nemzeti feladatok végrehajtásáért felel egy meghatározott földrajzi területen. Nemzeti parancsnok marad abban az esetben is, ha valamely szövetséges státuszi kijelölést kap.*” vö. AAP-06 (2021) p. 88. *A Katonai Terminológiai Értelmező Szótárban* „nemzeti területvédelmi parancsnokként” szerepel. vö. Berkáné Danesch Marianne: *Katonai. Zrínyi Kiadó, 2015. p. 474.* (továbbiakban: KTÉSZ).

⁹⁸ „*Meghatározott szintű parancs, egy parancsnok számára kijelölt terület a műveletek tervezésére és végrehajtására.*” vö. AAP-06 (2021) p. 13. Ettől eltérő meghatározást közöl a *Katonai Terminológiai Értelmező Szótár*. vö. KTÉSZ p. 149.

⁹⁹ Erre vonatkozóan részletesen lásd Tripp i.m.

a *nemzeti felelősség (national responsibility)*¹⁰⁰ hatáskörébe tartozott, ezért arra vonatkozóan, hogy annak keretén belül a területvédelmi csapatok pontosan milyen képességekkel és struktúrákkal rendelkezzenek, illetve hogyan alkalmazzák őket a szövetséges hadműveletekben, és azok során milyen feladatokat lássanak el, csupán alapelveket fektettek le. Tételes meghatározásuk a nemzetek feladata volt.

Alapvetően a VSZ-en belül is a tagországok nemzeti alárendeltségű erőit tekintették területvédelmi erőknek, ugyanakkor itt a területvédelem és annak feladatrendszere, egyértelműen meg volt határozva. Az adaptált szovjet meghatározás szerint a területvédelem „a honvédelem része, a honi terület mélységében található fontos politikai, gazdasági és katonai létesítményeinek biztosítása. Ezen feladatok végrehajtását a szárazföldi csapatok egy része, a rendőri erők és milíciacsapatok látják el.”¹⁰¹ A területvédelem tehát itt egyértelműen a hátszágvédelem katonai feladataira utalt. Ide elsősorban az objektumvédelmet, valamint a kisebb ellenséges felderítő-, légideszant-, és diverzáns csoportokkal szembeni harctevékenységeket sorolták.¹⁰² Ezt a meghatározást adaptálta a többi VSZ ország is, melynek hatása egyébként még napjainkban is kimutatható egyes volt tagországokban. A hátszágvédelem katonai feladataival azonosítja a területvédelmet pl. a mai orosz¹⁰³ és hazai terminológia¹⁰⁴, de ugyanígy jelent meg Ukrajnában is, egészen az *ukrán védelmi törvény* 2022 januárjában történt módosításáig.¹⁰⁵ Ez a szovjet hadelméletből és a *hidegháború* kori

¹⁰⁰ A nemzeti felelősség önálló műszóként nem szerepel a jelenlegi NATO szakterminológiai kiadványban, ugyanakkor széles körben alkalmazzák a kezdetek óta. Lásd például SG 70/3 Note by the Secretaries to the Standing Group on Definition of Missions and Responsibilities of the Supreme Commander Atlantic Powers Europe. 18 October 1950. p. 5.: https://archives.nato.int/uploads/r/null/1/1/111678/SG_070_3_ENG_PDP.pdf (Letöltés ideje: 2022.04.19.) A 2019-es NATO Enciklopédia a nemzeti felelősségbe sorol például minden, 3. cikkelyből fakadó feladatot (ami itt *rezilienciaként*, vagy ahogy hazánkban elterjedt, *nemzeti ellenálló képességként*) szerepel. vö. NATO Encyclopedia 2019. NATO Public Diplomacy Division, NATO Headquarters, Brussels, Belgium, 2019. pp. 604–606.: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/1/pdf/2019-nato-encyclopedia-eng.pdf (Letöltés ideje: 2022.04.19.)

¹⁰¹ Német fordításban a szovjet meghatározást idézi: Heitman, Clemens: Schützen und Helfen? Luftschutz und Zivilverteidigung in der DDR 1955 bis 1989/90. Ch. Links Verlag, Berlin. 2006. p. 61.

¹⁰² vö. FM 100-2-2 The Soviet Army. Specialized Warfare and Rear Area Support. Headquarters, Department of the Army, Washington, DC, 16 July 1984. pp. 14-1–14-3.

¹⁰³ vö. Darczewska, Jolanta: Rosgvardiya. A Special-Purpose Force. OSW. Point of View, Number 78, Warsaw May, 2020. p. 30.: https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/PV_ENG_Rosgvardiya_net.pdf (Letöltés ideje: 2021.08.03.). Továbbá Kardash, I.L.: Ways to Improve Territorial Defense. In: Military Thought. A Russian Journal of Military Theory and Strategy, Vol. 23. No. 2014/1. (pp. 1–9.) pp. 3–4

¹⁰⁴ Lásd a következő alfejezetben.

¹⁰⁵ vö. Lytvynenko, Oleksandr – Fluri, Philipp – Badrack, Valentin: The Security Sector Legislation of Ukraine. Center of Army, Conversion and Disarmament Studies, Kyiv, 2017. p. 70.: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Security%20Sector%20Legislation%20Ukraine%202017_eng.pdf (Letöltés ideje: 2021. 08.22.). A területvédelemre vonatkozó cikkelyt a 2022. január 27-én

hadműveleti doktrínából következett. Ez azon az elgondoláson alapult, hogy a VSZ fegyveres erők akkora erőfölénnyel rendelkeznek, ami lehetővé teszi, hogy már a konfliktus kezdetén magukhoz ragadják a hadászati kezdeményezést, és mélyen behatolva az ellenség területére azt védelemre kényszerítsék, ezért saját területüket csak kisebb ellenséges erők, valamint a légi erők és a rakétacsapatok fenyegethetik.¹⁰⁶

A két nagy szövetségi rendszer közül tehát csak a VSZ-ben alakult ki viszonylag egységes területvédelmi meghatározás, míg a NATO-ban az egyes nemzetek szintjén jelentős különbségek mutathatók ki, illetve a területvédelmet nem minden esetben ezzel a műszóval jelölik. Erre példa az angolszász országok esete. A szakirodalom ugyan a ma már *Tartalék Hadsereg* (*Army Reserve – AR*) átkeresztelt egykori brit *Területi Hadsereg* (*Territorial Army – TA*)¹⁰⁷, és az USA *Nemzeti Gárdájára* (*National Guard – NG*)¹⁰⁸ sokszor úgy tekint, mint a területvédelmi erők tipikus példájára¹⁰⁹, amely feltételezné, hogy a meglehetősen gazdag terminológiai és doktrinális irodalommal rendelkező két országban a területvédelem egyértelműen meghatározott fogalomként van jelen, ez azonban nem így van. A területvédelem mindkét országban inkább csak informális kifejezésként használatos, noha kutatóik és teoretikusaik számtalan esetben területvédelemként írják le az említett erők feladatrendszerét. Mint említettem, a brit szakirodalomban egy 19. századi közigazgatási reformot követően terjedt el a területvédelem kifejezés, amelyet a *Brit Birodalmat* alkotó autonóm területek helyi védelmi feladataival azonosítottak. Ezt a helyi védelmet határozottan megkülönböztették az ún. „*birodalmi védelemtől*” (*Defence of the Empire, Imperial Defence*), amely magába foglalta a brit fennhatóság alá tartozó valamennyi terület (Brit-szigetek, domíniumok, gyarmatok, bázisok stb.), továbbá a területi vizek védelmét is. Erre a helyi védelemre ugyanakkor alkalmazták a *honvédelem*, vagy *katonai honvédelem* (*Home Defence*,

elfogadott, a *nemzeti ellenállás alapelveiről szóló törvény* módosította: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (Letöltés ideje: 2022.02.02.)

¹⁰⁶ A szovjet támadó (front) hadműveleti doktrínára lásd FM 100-2-1. *The Soviet Army: Operations and Tactics*. Headquarters, Department of the Army, Washington, DC, 16 July 1984. pp. 2-6–2-7, 4-1–4-8.

¹⁰⁷ A brit Területi Hadsereg fejlődésére lásd French i.m. pp. 203–231, 293–306. Rövid összefoglalást nyújt továbbá a Területi Hadseregről, valamint a további brit tartalékos erők történetéről a brit Védelmi Minisztérium következő brossúrája: *A History of Our Reserves*. Ministry of Defence, Fast Stream Project, 2014.: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/283812/a-history-our-Reserves-Epub-v2.pdf (Letöltés ideje: 2019.07.03.)

¹⁰⁸ Az USA Nemzeti Gárdájának fejlődésére lásd Bradford, James C.: *The Citizen Soldier in America: Militia, National Guard, and Reserves*. In: Bradford, James C. (ed.): *A Companion to American Military History*. Vol. I. Wiley-Blackwell, 2010. pp. 472–496.

¹⁰⁹ Ez a megállapítás véleményem szerint ebben a formában nem helytálló. Erre vonatkozólag lásd a 2.3. és a 3.2.3. alfejezeteket.

Military Home Defence – MHD) kifejezést is.¹¹⁰ Később utóbbi vált inkább használatossá, így a *hidegháború* éveiben kiadott *Fehér Könyvek*¹¹¹ is az MHD-t nevesítették a *Területi Hadsereg* elsődleges feladataként.¹¹² A két kifejezés a mai napig nem választható el egyértelműen. Ezt bizonyítják a JDP 0-20 *Szárazföldi uralom összhaderőnemi doktrína* és a *Brit Hadsereg ADP Szárazföldi hadműveletek* doktrínájának a szárazföldi csapatok „*funkcióit*” ismertető részei. Itt az elsőszámú funkcionál, a „*harcnál*” (*fight*), a szárazföldi csapatok hadműveleteinek két fajtáját különböztetik meg; az „*intervenció*” (*intervention*), azaz *expedíció*s, tehát a brit területeken kívüli, valamint a *területvédelmi* (*territorial defence*), azaz a honi területen végrehajtott műveleteket.¹¹³ Másutt utóbbira viszont már MHD-ként utalnak, míg a JDP 0-01 *alapidoktrínában* „*Nemzeti (vagy Állami) önvédelemként*”, amelyet itt az *ENSZ Alapokmányának* 51. cikkelye szerint határoznak meg.¹¹⁴ A területvédelem és az MHD kifejezés a brit terminológiában így lényegében azonos jelentéssel bír, ugyanakkor a szakterminológiai kiadványokban csak utóbbi szerepel önálló műszóként. Ez alatt azokat a katonai tevékenységeket értik, melyek „*válság és háború idején szükségesek a kormányzati funkciók fenntartásához és a létfontosságú nemzeti infrastruktúrák védelméhez.*”¹¹⁵ Ennek fontos kapcsolódó feladatrendszereként jelenik meg továbbá a *polgári hatóságok katonai támogatása* (*Military Aid to the Civil Authorities – MACA*).¹¹⁶ Nagyvonalakban hasonló megállapításokra juthatunk az USA esetében is. A területvédelmet hiába nevesíti a

¹¹⁰ vö. Amery L.S.: *The Problem of the Army*. London, 1903. pp. 9-10, 92-93, Killingray, David: *Imperial Defence*. In: Winks, Robin W. (ed.): *The Oxford History of the British Empire. Historiography*. Oxford University Press, 1999. (pp. 342–354) p. 342, Raugh, Harold E.: *The Victorians at War, 1815–1914: An Encyclopedia of British Military History*. ABC-CLIO, 2004. p. 167.

¹¹¹ A 38/2012 (III. 12.) Korm. rendelet a kormányzati stratégiai irányításról meghatározása szerint: „*A fehér könyv egy szakpolitikai területről készített átfogó, más stratégiai tervdokumentum megalapozását szolgáló rövid- vagy középtávú tervdokumentum (...).*”

¹¹² vö. C. (57) 84. Statement on Defence, 1957. Note by the Secretary of the Cabinet. 1st April, 1957. pp. 10–11., C (66) 33. Defence Review: The Statement on the Defence Estimates 1966, Part I. Memorandum by the Secretary for Defence. 11th February, 1966. p. 22., C (75) 21. Statement on the Defence Estimates 1975. Memorandum by the Secretary of State for Defence. 25 February 1975. pp. II-23–II-24, Strategic Defence Review. Presented to Parliament by the Secretary of State for Defence by Command of Her Majesty. July, 1998. pp. 7/7b.

¹¹³ vö. JDP 0-20 UK Land Power. Ministry of Defence, Development, Concepts and Doctrine Centre. June 2017. p. 46, ADP Land Operations. Army, Headquarters Field Army, Waterloo Lines, Land Warfare Development Centre, Imber Road, Warminster, Wiltshire, 2017. p. 1-8.

¹¹⁴ vö. JDP 0-01 UK Defence Doctrine. Fifth Edition. Ministry of Defence, Development, Concepts and Doctrine Centre. p. 54., Charter of the United Nations and the Statue of the International Court of Justice. San Fransisco, 1945. Article 51. pp. 10–11. Magyar nyelven lásd 1956. évi törvény az Egyesült Nemzetek Alapokmányának törvénybe iktatásáról. VII. fejezet, 51. cikk.

¹¹⁵ JDP 02 Operations in the UK: The Defence Contribution to Resilience. 2nd Edition. Ministry of Defence, Development, Concepts and Doctrine Centre, 2007. p. Lexicon-10.

¹¹⁶ JDP 02 (2007). p. v, 2-1–2-12. A hivatkozott doktrína hatályos változata már csak a *MACA* feladatrendszert tárgyalja. vö. JDP 02 UK Operations: the Defence Contribution to Resilience. 4th Edition. Ministry of Defence, Development, Concepts and Doctrine Centre, 2021.

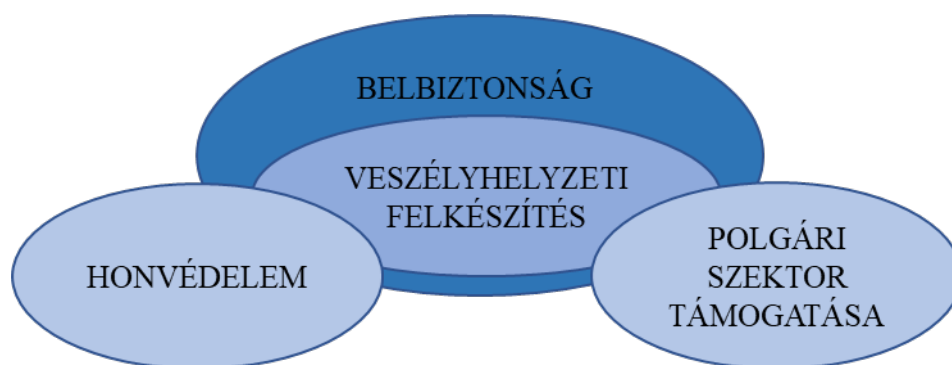
szakirodalom a *Nemzeti Gárda* elsődleges feladatrendszeréért, a kifejezés hivatalos terminológiai kiadványokban nem jelenik meg.¹¹⁷ A honi területen végrehajtott védelmi feladatok megjelölésére itt is a *honvédelem (Homeland Defense – HD)* műszót alkalmazzák, ez azonban csak a *szeptember 11-i terrortámadást* követően vált hivatalos szakkifejezéssé.¹¹⁸ A meghatározás szerint a HD az Egyesült Államok „szuverenitásának, területének, lakosságának és kritikus infrastruktúráinak a védelme külső fenyegetésekkel és agresszióval, vagy egyéb fenyegetésekkel szemben, az elnök utasításai szerint.”¹¹⁹ A brit példához hasonlóan, ehhez az USA-ban is szorosan kapcsolódik a *polgári hatóságok védelmi támogatása (Defense Support of Civil Authorities – DSCA)* és a *belbiztonság (Homeland Security – HS)* feladatrendszere.¹²⁰

¹¹⁷ vö. Stein, George J.: Home Guard Forces in NATO. In: Military Review, Vol. LXX. No. 1990/2. (továbbiakban Stein 1990/a.) pp. 27–36, O’Day, Alan: War on Terrorism. The International Library of Essays in Terrorism, Routledge, 2017. pp. 42–43, 46, Tussing, Bert B.: Likelihood versus Consequence: The Application of the Land Component in Homeland Defense. In: Tussing, Bert B. – McCreight, Robert (ed.): Introduction to Homeland Defense and Defense Support of Civil Authorities (DSCA). The U.S. Military’s Role to Support and Defend. CRC Press, Taylor & Francis Group, 2015. (pp. 99–122) p. 100, Viotti, Paul R. – Opheim, Michael A. – Bowen, Nicholas: Terrorism and Homeland Security. Thinking Strategically About Policy. CRC Press Taylor & Francis Group, Boca Raton – London – New York, 2008. p. 83. Itt kell megjegyezni, hogy az USA terminológiában, miután elsősorban az ellenséges légi erő csapásaival számoltak, a területvédelem kifejezés sok esetben fordult elő a légvédelem vonatkozásában is. Ez részben annak is betudható, hogy már **Douhet** is alkalmazta ilyen értelemben a területvédelem kifejezést, ezért ez nemcsak USA sajátosság, így például a hazai szakirodalomban is előfordul. vö. The Report of the Congressional Aviation Policy Board. In: Air Force. The Official Journal of the Air Force Association, 1948/2. pp. (12–15) p. 13., McClendon, R. Earl (reviewed): Air Power and Unification, by Louis A. Sigard (Military Science Publishing Company, \$2.50), pp. 119. In: Air University Quarterly Review, 1950/4. (pp. 70–72) p. 71, Szentnémedy Ferenc: Vélemények és eszmék Douhet „Az 19. évi háború” című tanulmánya kapcsán. In: Légügyi Közlemények, 1931/3. (pp. 102–117) pp. 111, 113.

¹¹⁸ A hivatalos terminológiában 2003 óta használják a kifejezést. 2005-ben adták ki az ezzel kapcsolatos első stratégiai dokumentumot, a *Honvédelem és Polgári Támogatás Stratégiát*, két évvel később pedig ennek *Összhaderőnemi Műveleti Konceptióját*, és a JP 3-27 jelzésű *Honvédelem* összhaderőnemi doktrínát. A stratégiát 2013-ban újították meg, a JP 3-27 jelenleg hatályos változata 2018-as. Lásd Strategy for Homeland Defense and Civil Support. Department of Defense, Washington D.C., June 2005., Homeland Defense and Civil Support. Joint Operating Concept. Department of Defense, Version 2.0. 01 October 2007. (továbbiakban: DOD HD and CS JOC), Strategy for Homeland Defense and Civil Support. Department of Defense, Washington D.C., February 2013., JP 3-27 Homeland Defense. Chairman of the Joint Chief of Staff Publication 10 April 2018. A téma részletes feldolgozására lásd Tussing, Bert B. – McCreight, Robert (ed.): Introduction to Homeland Defense and Defense Support of Civil Authorities (DSCA). The U.S. Military’s Role to support and Defend. CRC Press, Taylor & Francis Group, 2015.

¹¹⁹ JP 3-27 (2018) p. I-3.

¹²⁰ A *belbiztonságot*, mint önálló feladatrendszert, valamint a *Belbiztonsági Minisztériumot (US Department of Homeland Security)* 2002-ben, a *belbiztonsági törvény (Homeland Security Act)* elfogadásával hozták létre a *szeptember 11-i terrortámadást* követően. 2002-ben kiadták az első *Belbiztonsági Stratégiát*, illetve későbbiekben a belbiztonsággal kapcsolatban számos egyéb doktrínát alkottak. A *DSCA* feladatrendszerét a JP 3-28 jelzésű összhaderőnemi doktrínák szabályozzák. Az ezzel kapcsolatos folyamatokra lásd Carafano, James Jay: Homeland Defense and Homeland Security. Distinctions and Difference. In: Tussing, Bert B. – McCreight, Robert (ed.): Introduction to Homeland Defense and Defense Support of Civil Authorities (DSCA). The U.S. Military’s Role to support and Defend. CRC Press, Taylor & Francis Group, 2015. i.m. 1–15.

2. ábra: A honvédelem (területvédelem) az USA Honvédelmi és Polgári Támogatás Összhaderőnemi Műveleti Konceptiójában¹²¹

Az angolszász országokban tehát a területvédelem megjelölésére a *honvédelem* kifejezést alkalmazzák, amely alatt a honi területen végrehajtott katonai tevékenységeket értik. Ez az ismertetett feladatrendszer alapján leginkább a hátország védelmével azonosítható, amelyet az érintett országok hadszíntér területi-adminisztratív felosztását tárgyaló doktrínái is igazolnak. Így pl. a brit terminológiában sosem alkottak önálló szakkifejezést a hátorszagra, és arra mindig csupán a hon, haza szavakkal utaltak.¹²² Az USA-ban ugyan az 1970-es évekig volt önálló műszó a hátorszagra, azonban azt fokozatosan elhagyták, és később már itt is csak a hon, haza, illetve a *Kontinentális Egyesült Államok (Continental United States – CONUS)* kifejezéseket használták.¹²³ Az angolszász országokban a haza és hon szavak ezért hátország jelentéssel is bírnak, így a *honvédelem* esetükben hátországvédelmet jelent, melynek katonai feladatrendszere informálisan a területvédelem. Ez a megközelítés az érintett nemzetek sajátos geostratégiai és katonaföldrajzi adottságaiból következik. Szigetország, vagy szigetország jellegű pozíciójuk, valamint katonai erőik döntően expedíciós műveletekben történő

¹²¹ Forrás: DOD HD and CS JOC p. 5.

¹²² vö. Field Service Regulations. Vol. I. Organizations and Administration, War Office, 1923. p. 15, Field Service Regulations. Vol. III. Operations – Higher Formations. The War Office, 1935. p. 11. A második világháború után alapvetően a NATO és az USA terminológiát követték, az USA hátország műszavát azonban nem vették át, és ma sincs hátországvédelem értelemben vett brit szakkifejezés.

¹²³ Eredetileg a francia terminológiából átvett *belső terület (zone de l'intérieur)* kifejezést használták hátország értelemben (*zone of interior*). vö. Organization of the Services of Supply. p. 13. Szűkebb értelemben ez alatt a *hadszíntéren (theatre)* belül a *hadműveleti színtérnek (theatre of operations)* nem részét képező honi területet értették, míg tágabb értelemben a szövetséges, illetve megszállt területeket is ide sorolták. vö. TM 20-205 Dictionary of the United States Army Terms. War Department, 18 January 1944. p. 304, Troop Topics. Mission and Organization of the Army. Department of the Army Pamphlet, No. 355-1. Department of the Army. January 1955. p. 16. Az 1970-es évektől a műveleti doktrínák már a *CONUS*-t használják, bár egyes doktrínák mellékleteiben még említik a *belső területet*. vö. FM 100-10 Field Service Regulations. Administration. Department of the Army. July 1963. pp. 8–10, FM 100-10 Combat Service Support. Department of the Army. October 1968. p. 2-1, FM 100-5 Operations. Department of the Army, Washington D.C., 20 August 1982. 5-4, Glossary-3.

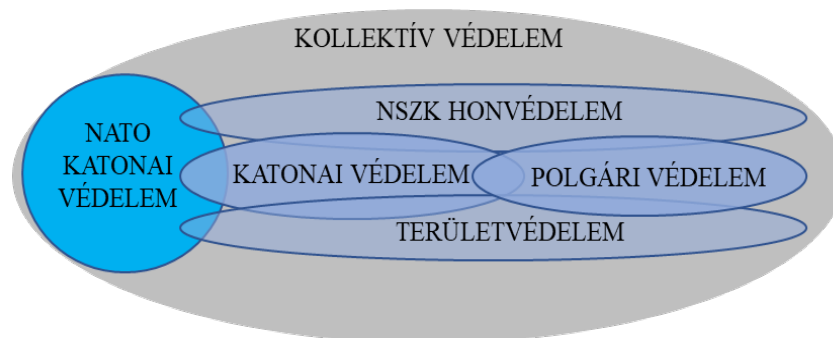
alkalmazása miatt nemzeti területük könnyen elválasztható a hadműveleti területtől, amellyel nincsenek szárazföldi összeköttetésben, így honi területük a háborús műveletek során is megőrzi hátország jellegét. Bár az említett brit *szárazföldi hadműveleti doktrína* és az USA JP 3-27 *Összhaderőnemi Honvédelmi Doktrína* utal arra, hogy a *honvédelem* magába foglalja a honi területen végrehajtott szárazföldi harcoló védelmi hadműveleteket is, ami a honi terület hátország jellegének megszűnését jelentené, azonban ez csak az említés szintjén történik, ennek lehetőségét lényegében kizárják.¹²⁴

A területvédelemnek a hátország katonai védelmével történő azonosítása volt jellemző az NSZK-ra is. A kifejezés először az újrafegyverkezés időszakában jelent meg, és szorosan kapcsolódott az akkor felállított *Bundeswehr* kétpilléres struktúrájához. Ebben az első pillért a NATO haderőstruktúrába integrált aktív, a másodikat pedig a *nemzeti alárendeltségű* tartalékos erők képezték. A területvédelem kifejezés az utóbbi komponens kialakítására 1957-ben létrehozott *Területvédelemért Felelős Ügyosztály (Amt für Territoriale Verteidigung)* elnevezésében jelent meg először. Utóbb ennek bázisán alakult meg a *Területvédelmi Parancsnokság (Kommando Territoriale Verteidigung)* mint magasabb szintű parancsnokság, melyet később *Területi Parancsnoksággá (Territorialkommando)* neveztek át. Alárendelt, döntően tartalékos katonai szervezeteiből hozták létre a *Területi Hadsereget (Territorialheer – TerrH)*¹²⁵, és a területvédelmet ennek a szervezetnek a feladatrendszereként határozták meg. Eszerint a területvédelem: „*a katonai védelem Területi Hadsereg által végrehajtott feladatai. Ez elsősorban a NATO erők műveleti szabadságának, valamint a német haderő személyi és anyagi szükségleteinek biztosítására irányul. Ezzel összefüggésben jelentős szerepe van a civil-katonai együttműködésben is.*”¹²⁶ Látható, hogy ez a meghatározás nemcsak, hogy teljességgel a fentebb ismertetett NATO értelmezést követte (felelősségmegosztás), de még a *nemzeti felelősség* keretén belül végrehajtott területvédelmi feladatokat is a szövetséges hadműveletekkel összefüggésben nevesítette.

¹²⁴ vö. ADP (2017) p. 48, JP 3-27 (2018) pp. III-4–III-8.

¹²⁵ Wenzke, Rüdiger – Zündorf, Irmgard: »Ein Eiserner Vorhang ist niedergangen.« - Militärgeschichte im Kalten Krieg 1945–1968/70. In: Neugebauer, Karl-Volker: Die Zeit nach 1945. Armeen im Wandel. Grundkurs deutsche Militärgeschichte, Band 3. (pp. 1–151) p. 110.

¹²⁶ Weißbuch 1971/72. Zur Sicherheit der Bundesrepublik Deutschland und zur Entwicklung der Bundeswehr. Presse- und Informationsamt der Bundesregierung. Im Auftrage der Bundesregierung herausgegeben vom Bundesminister der Verteidigung. 1971. p. 221.

3. ábra: A területvédelem helye a nyugatnémet védelemben¹²⁷

Az akkori terminológia az ezzel kapcsolatos részfeladatokat a szövetséges műveletek sikeres végrehajtásához szükséges közlekedési infrastruktúrák és egyéb létesítmények védelmével, biztosításával, valamint az erők logisztikai támogatásával azonosította. Alapvetően ezek a feladatok jelentkeztek a *Bundeswehr* aktív komponensének támogatásával összefüggésben is, kiegészülve a mozgósítás biztosításához, valamint a polgári szektor forrásainak igénybeviteléhez kötődő egyéb rendszabályok végrehajtásával. Ezeket a TerrH főszabály szerint a rendőrség, a határőrség és a polgári védelmi szervezetekkel együttműködve hajtotta végre.¹²⁸ Ez a nyugatnémet megközelítés a NATO *előretolt védelmi* koncepciójából következett, amelynek célja az volt, hogy egy esetleges VSZ támadás esetén az ellenséges szárazföldi csapatokat már a tagországok külső határainak övezetében megállítsák. A nyugatnémet vezetés ezért abból indult ki, hogy területének nagyobb részére nem terjednek majd ki a szárazföldi harcoló hadműveletek, ugyanakkor az ország „frontország” jellege miatt a TerrH nemcsak a hátszország védelmét lesz kénytelen ellátni, hanem a szövetséges erők műveleteinek közvetlen támogatását és biztosítását is. Németország természetesen ma már nem *frontországgént*, hanem *tranzit-, illetve befogadó nemzeti* területként határozza meg geostratégiai helyzetét a szövetséges műveletek vonatkozásában, ugyanakkor hozzátéve, hogy adott esetben „*mögöttes műveleti területté*” (*Rückwärtiges Einsatzgebiet*) válhat.¹²⁹ Miután a *mögöttes műveleti terület* mind a NATO, mind pedig a nemzeti terminológiában alapvetően a *harci kiszolgáló támogató* (*combat service support – CSS*) tevékenységek színtere, ezért a jelenleg kialakítás alatt álló területvédelmi rendszerben

¹²⁷ Forrás: saját szerkesztés az 1971-es *Fehér Könyv* alapján. vö. Weißbuch (1971). p. 221.

¹²⁸ Weißbuch (1971). pp. 31, 216.

¹²⁹ vö. Die Konzeption der Bundeswehr. Ausgewählte Grundlinien der Gesamtkonzeption. Bundesministerium der Verteidigung. April 2018. p. 22, K-10/5 Strategie der Reserve. Bundesministerium der Verteidigung. 18 October 2019. p. 5, Weissbuch zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr. Die Bundesregierung, Berlin, 2016. p. 137.

továbbra is a szövetséges erők hadműveletei támogatásával és biztosításával, illetve a *belbiztonsághoz (Heimatschutz)*¹³⁰ kapcsolódó feladatokkal számolnak. Ezek képezik a *hidegháború* után felszámolt, de az elmúlt években az újjászervezés első szakaszába lépett területvédelmi erők feladatrendszerét is, amit jelenleg nemzeti területvédelemként (*Nationale Territoriale Verteidigung – NatTerrVg*) definiálnak.¹³¹ Ezen feladatok végrehajtására az ún. *feszült- (Spannungsfall)* és *védelmi helyzet (Verteidigungsfall)* különleges jogrendi kategóriák¹³² kihirdetését követően kerülhet sor.¹³³

A *hidegháború* időszakában a NATO-n belüli másik meghatározó területvédelmi megközelítés a francia volt, amely jelentős mértékben különbözött az eddigiektől. Ez abból következett, hogy az ország 1966-ban kivonta erőit a NATO haderőstruktúrából, és bár formálisan a szövetség tagja maradt, de mintegy 40 évig csak kétoldalú egyezmények alapján vett részt a szövetség tevékenységében.¹³⁴ Ebből következően a francia védelemben jóval nagyobb hangsúly helyeződött az önvédelmi képességekre, és így a területvédelemre is. A területvédelem (*défense du territoire*) a francia terminológiában kétféleképpen jelent meg. Volt egy általános értelmezése, amelyet a már említett, 1793-as francia alkotmány óta használtak, és amely a tekintetben hasonló volt az angolszász országok honvédelmi/területvédelmi megközelítéséhez, hogy az csupán a szűkebb értelemben vett Franciaország (*France métropolitaine*) védelmére utalt, tehát nem foglalta magába a tengerentúli területek védelmét. A tényleges területvédelmet azonban nem ez, hanem az ún.

¹³⁰ A német terminológiában a *belbiztonság* alatt egy olyan „*összkormányzati biztonsági megközelítést*” értenek, amelynek során a *Bundeswehr feszültségi és védelmi helyzetben* az ország és az ország területén élő lakosság védelme érdekében kerül alkalmazásra honi területen. vö. K-10/5 (2019) p. 35. vö. Schöne, Florian: Heimatschutz und Verteidigung. militärische Dimension einer gesamtgesellschaftlichen Aufgabe. Siftung Wissenschaft und Politik. Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit. Forschungsgruppe Sicherheitspolitik, Ap Nr. 02, November 2021.: https://www.swp-berlin.org/publications/products/arbeitspapiere/Heimatschutz_und_Verteidigung.pdf (Letöltés ideje: 2022.02.12.)

¹³¹ Németország 2018-ban „*pilot-projektként*” szervezte újjá a korábban felszámolt *Bajor Tartományi Ezredet (Landesregiment Bayern)*, amely egy, a *területi-elv* alapján működő önkéntes területvédelmi tartalékos alegység. vö. <https://www.bundeswehr.de/de/ueber-die-bundeswehr/die-reserve-der-bundeswehr/reservist-werden-in-der-bundeswehr-/reserve-der-streitkraeftebasis-/landesregiment-bayern> (Letöltés ideje: 2022.04.20.)

¹³² A német különleges jogrendi kategóriákra lásd Lakatos László: A különleges jogrend és a honvédelem szabályozása. MTA Law Working Papers, 2014/49. p. 7.: http://real.mtak.hu/121264/1/2014_49_Lakatos.pdf (Letöltés ideje: 2019.06.04.)

¹³³ vö. Key Elements of the Bundeswehr of the Future. Federal Ministry of Defence, Berlin, 18 May 2021. p. 13, Weisung für die Reservistenarbeit in den Jahren 2020 – 2022. Bundesministerium der Verteidigung, Berlin, 9. Oktober 2020. pp. 10–11, K-10/5 (2019) p. 2.

¹³⁴ A francia *Mediterrán Flottát* már 1959-ben kivonták a NATO integrált katonai struktúrájából. Ezt követte 1963-ban a teljes francia haditengerészet, majd 1966-ban a légierő és a szárazföldi haderő nemzeti alárendeltségbe helyezése. Erről bővebben lásd Trachtenberg, Marc: France and NATO, 1949–1991. In: Journal of Transatlantic Studies, 2011/3. pp. 184–194, Túrke András István: De Gaulle-től Sarközyig: Franciaország és a NATO viszonya (1966–2009). In: Külügyi Szemle, 2009/2. pp. 65–87.

hadműveleti területvédelem (*défense opérationnelle du territoire - DOT*) jelentette.¹³⁵ Ez az 1960-as években megfogalmazott, a fegyveres erőknek a stratégiai célok megvalósításához szükséges *képességekvetelmény (Les capacités demandées aux forces armées)* koncepciójából következett. Ebben a koncepcióban négy képességet különböztettek meg:

1. nukleáris elrettentési képesség (*La capacité nucléaire de dissuasion*);
2. területvédelem (*La défense du territoire*);
3. európai hadműveletek (*La manœuvre en Europe*);
4. Európán kívüli tevékenységek (*L'action hors d'Europe*).¹³⁶

A képességek között említett „*területvédelem*” feladatrendszerét további négy területre tagolták:

1. Nukleáris Hadászati Erők védelme (*La protection de la Force Nucléaire Stratégique*);
2. területi (itt: szárazföldi) védelem (*La protection territoriale*);
3. légvédelem (*La défense aérienne*);
4. partvédelem (*La défense des eaux côtières*).¹³⁷

Ezek közül a „*területi védelmen*” belül jelent meg a tényleges területvédelem, azaz a DOT, amelyet a következőképp határoztak meg: „*a katonai védelem egyik fajtája, a különböző katonai és polgári védelmi erők együttes tevékenysége, amely a kormányzat cselekvőképességének biztosítására és a nemzetvédelem szempontjából létfontosságú rendszerelemek védelmére irányul.*”¹³⁸ Bár a megfogalmazás hasonlóságot mutat az eddig ismert területvédelmi meghatározásokkal, és abból elsősorban a hátszázvédelmi feladatokra lehetne következtetni, a DOT valójában sokkal komplexebb megközelítést takart. Ez az akkori francia *stratégiai elrettentés (La dissuasion stratégique)* következett. Ebben az *elrettentés* két elemét különböztették meg; a *nukleáris elrettentést (La dissuasion nucléaire)*, valamint, az ún. „*népi elrettentést*” (*La dissuasion populaire*). Utóbbi bázisát képezte a DOT, amely részben egy rendszer, részben pedig, amint azt elnevezése is mutatja, egy (hadászati)

¹³⁵ vö. Bizard, Alain: La Défense opérationnelle du Territoire (DOT). In: Pouvoirs, revue française d'études constitutionnelles et politiques, n°38, - L'armée (pp. 87–97.), pp. 87–89.

¹³⁶ Livre Blanc sur la Défense Nationale. Tome I. Ministère de la défense. Paris, 1972. pp. 11–25.

¹³⁷ Livre le Blanc sur de la Défense (1972) pp. 14–19.

¹³⁸ Décret n°73-235 du 1 mars 1973 relatif à la défense operationnelledu territoire. A dekrétum szövegét közli: Bizard i.m. p. 88.

védelmi hadműveleti koncepció volt. Utóbbi során a DOT rendeltetését három nagyobb feladatrendszer képezte:

1. a létfontosságú polgári és katonai létesítmények – kiemelten a nukleáris csapásmérő eszközök és háttér infrastruktúrájuk – védelme;
2. a honi területen tevékenykedő ellenséges erőkkel szemben a saját harcoló erők manőverszabadságának, illetve harctevékenységének biztosítása és támogatása;
3. nagy erejű támadás (invázió) esetén fegyveres ellenállás, illetve annak szervezése.¹³⁹

A felsoroltak közül az első az angolszász, míg az első és a második együttesen, a nyugatnémet területvédelmi feladatrendszert tükrözte. Ellenben a harmadik, az invázióval szembeni fegyveres ellenállás és annak szervezése már egy teljesen más megközelítésre vezethető vissza. Ez ugyanis arra utalt, hogy amennyiben a manőver csapatok nem tudnak megfelelő ellenállást kifejteni, akkor a DOT strukturális bázisán egy általános nemzeti fegyveres ellenállás bontakozik ki azzal a céllal, hogy megakadályozza, hogy a támadó tényleges kontrollt gyakoroljon a megszállt területeken, így megvalósítva a *népi elrettentést*.¹⁴⁰ Ez a megközelítés tehát jelentősen eltért az eddigiektől, mivel itt a támogató és biztosítási feladatok mellett jóval nagyobb hangsúly helyeződött a harctevékenységekre, amelyek a koncepció szerint végső esetben a gerilla jellegű *fegyveres ellenállást* is magukba foglalják.¹⁴¹

Noha a DOT egykori struktúráját az 1980-as évektől fokozatosan felszámolták, és ma már csak adminisztratív keretei adóttak, a francia megközelítés elvi szinten nem változott. A hatályos francia *védelmi törvény* gyakorlatilag még ma is változatlan formában sorolja fel a DOT egykori hármas feladatrendszerét.¹⁴² Ezt a DC-004 hivatalos francia katonai terminológiai kiadvány, továbbá a DFT 3.2 (FT-03) *szárazföldi csapatok összhaderőnemi műveleti alkalmazásának doktrínája* kiegészíti még a polgári szektor támogatásának feladatrendszerével is.¹⁴³

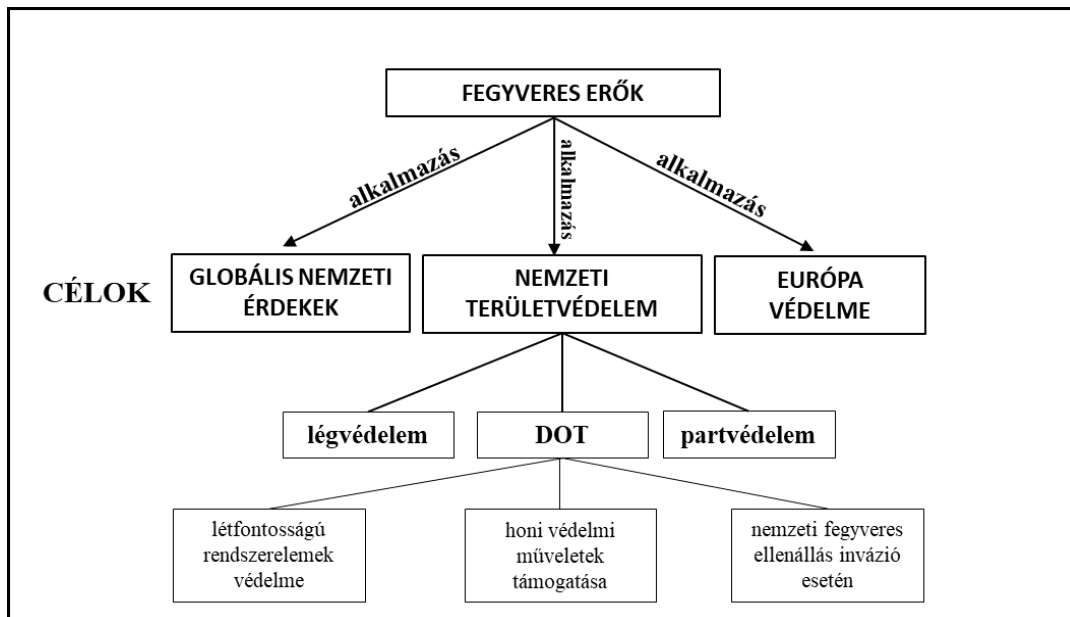
¹³⁹ vö. Bizard i.m. p. 89, Décret n°73-235 du 1 mars 1973 relatif à la défense opérationnelle du territoire, Livre le Blanc sur de la Défense (1972) pp. 14–17, Mendershausen (1973) i.m. p. 71.

¹⁴⁰ vö. Livre le Blanc sur de la Défense (1972) pp. 16–17, Mendershausen (1973) i.m. pp. 72–73.

¹⁴¹ vö. Mendershausen (1973) i.m. pp. 70–72.

¹⁴² vö. Code de la défense, Article R*1421-1.: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006071307/LEGISCTA000006151858/2020-11-16/#LEGISCTA000006151858 (Letöltés ideje: 2022.01.30.)

¹⁴³ vö. DC-004 Glossaire interarmées de terminologie opérationnelle. N° 212/DEF/CICDE/NP du 16 décembre 2013. Amendée le 1er juin 2015. Centre interarmées de concepts, de doctrines et d'expérimentations. pp. 32, 55, DFT 3.2 Tome 1 (FT-03) L'emploi des forces terrestres dans les opérations interarmées. Édition 2015. Amendé le 1er juillet 2015. Armée de Terre, Ministère de la Défense. p. 74, Livre le Blanc sur la Défense. Ministère de la Défense, 1994. p. 152.

4. ábra: A francia fegyveres erők alkalmazása és a területvédelem (DOT) napjainkban¹⁴⁴

A kontinentális NATO nemzetek általában az itt ismertetett nyugatnémet vagy francia megközelítést követték. Kivételként említhető Dánia és Norvégia, azok ugyanis a semleges államok területvédelmi megközelítését adaptálták. Ennek oka, hogy mindkét ország azzal a kikötéssel csatlakozott a szövetséghez, hogy békeidőszakban a NATO nem állomásoztathat csapatokat a területükön, nem létesíthet bázisokat, illetve nem telepíthet nukleáris fegyverrendszereket. Ebből következően pedig egy olyan védelmi rendszer kialakítására törekedtek, amely legalábbis elvben lehetővé teszi számukra, hogy eredményes ellenállást tudjanak kifejtetni az egyébként egyértelmű katonai erőfölénnyel rendelkező potenciális ellenséggel, azaz a Szovjetunióval szemben, legalább addig, amíg a szövetséges erők reagálnak.¹⁴⁵ Ennek szellemében fogadták el a semleges országok – esetükben konkrétan a svéd – ún. „*totális védelem*” koncepcióját.

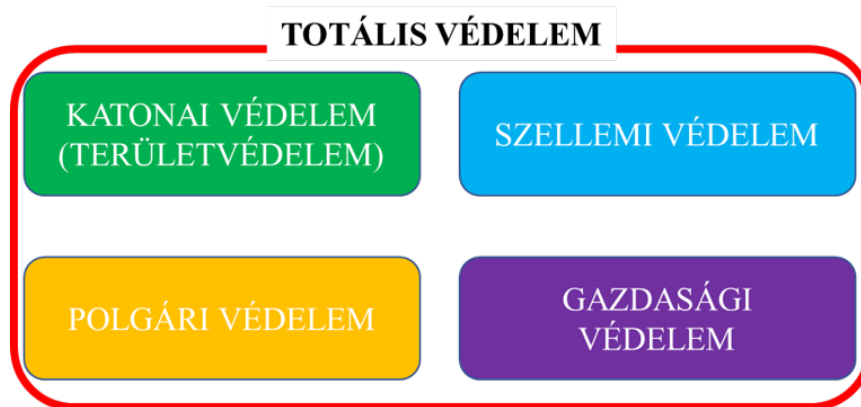
A *totális védelem* koncepcióinak közös alapelve, hogy a honvédelem a társadalom egészének koordinált tevékenységét követeli meg.¹⁴⁶ Ez elsőre ugyan nem tűnne specifikusnak, hiszen minden nemzet ezt az alapelvet deklarálta a honvédelemre, a

¹⁴⁴ Forrás: saját szerkesztés a *francia védelmi törvény*, valamint a *DC-004* terminológiai kiadvány alapján. vö. Code de la défense, Article R*1421-1, Chapitre Ier, DC-004 (2013) i.m. pp. 32, 53–55.

¹⁴⁵ Ez alól kivételt mindössze Grönland jelentett, amely azonban nem képezte a dán magterület részét. A dán és a norvég csatlakozásra, és az azzal kapcsolatos összefüggésekre lásd Böhn, Leif: Meet the Minutemen On NATO's Northern Flank. In: *Military Review*, Vol. XL. No. 1960/6. pp. 43–49, Konradsen, Henrik B.: Denmark Key to the Baltic Gate. In: *Military Review*, Vol. XLIV. No. 1966/6. pp. 47–54.

¹⁴⁶ Lásd az előző jegyzetben, továbbá Haugan, Arne: The Defense of Norway. In: *Military Review*, Vol. XLIV. No. 1964/1. pp. 17–23, Roberts i.m. pp. 72–73.

különbség inkább abból fakad, hogy a semleges államok, illetve Dánia és Norvégia ezt meg is valósították, tehát az nemcsak egy jogszabályban, stratégiai dokumentumban vagy doktrínában lefektetett elv volt. A *totális védelem* és a területvédelem pedig olyan módon kapcsolódnak egymáshoz, hogy azokban a katonai védelem minden esetben a területvédelemre támaszkodik, illetve azzal azonos. Ennek okán a szakirodalom gyakran tesz egyenlőségjelet a *totális védelem* és a területvédelem közé.¹⁴⁷

5. ábra: A totális védelem komponensei¹⁴⁸

Ez azzal magyarázható, hogy ezek a koncepciók mind abból az alapesetből indulnak ki, hogy az adott ország nem rendelkezik azokkal az erőforrásokkal és képességekkel, hogy a potenciális agresszor támadását már a határövezetben elhárítsák. Fegyveres erőiket, a közigazgatást és a lakosságot ezért már békeidőben arra készítik fel, hogy azok képesek legyenek ellenállást tanúsítani még abban az esetben is, ha az ország teljes területe hadműveleti területté válna. Ez az oka annak a jelenségnek, amire fentebb már utaltam, hogy éppen azok a nemzetek nem definiálták tételesen a területvédelmet, amelyek a leginkább a területvédelemre támaszkodnak, mivel esetükben az azonos az ország katonai védelmével. Erre utal pl. a hatályos norvég *összhaderőnemi műveleti doktrína* is, amikor a *hidegháborús* időszakra visszatekintve közli: „a nemzetbiztonság hagyományosan elsősorban a

¹⁴⁷ Ez a szakirodalomban jellemzően kétféleképpen jelenik meg. A területvédelmet vagy magával a *totális védelemmel* azonosítják, vagy a területvédelemre úgy utalnak, hogy az képezi a *totális védelem* alapját. vö. Andžāns, Māris–Veebel, Viljar: Deterrence Dilemma in Latvia and Estonia. In: Journal on Baltic Security, 2017/3. (pp. 29–41) p. 30, Berzina, Ieva: From 'total' to 'comprehensive' national defence: the development of the concept in Europe. In: Journal on Baltic Security, 2020/6. (pp. 7–15) p. 8, Davis, Milton Paul: Overview of the Guard and Reserve Forces of the Baltic Sea Countries at the Beginning of the Twenty-first Century. In: Baltic Security & Defence Review, No. 2014/1. pp. 164–193, Edström, Håkan–Gyllensporre–Westberg, Jacob: Military Strategy of Small States. Responding to External Shocks of the 21st Century. Routledge, London and New York, 2019. pp. 63, 90, 107, Zaleski–Śliwa–Veebel i.m. p. 187.

¹⁴⁸ Forrás: saját szerkesztés. Készült Szabó János Ausztria és Svájc honvédelmi koncepciójának ismertetése alapján. vö. Szabó (1985) i.m. pp. 41–59, 160–164.

területvédelemhez kapcsolódott (invázióval szembeni védelem, vagy területi integritás védelme), de magába foglalta az állami szervek politikai szuverenitását is.”¹⁴⁹ A doktrína az akkori területvédelmet tehát az ellenség nagy erejű támadásával szembeni átfogó katonai védelemmel azonosítja, hiszen az említett időszakban ezt a fenyegetést tartották a legvalószínűbbnek. Ezért is kapcsolták össze a területvédelmet a katonai védelmen egyébként jócskán túlmutató *nemzetbiztonsággal*.¹⁵⁰ Ez a területvédelem a norvég megközelítésben a területvédelmi erők struktúráján alapult, amit egyértelműen nevesített az említett doktrína korábbi, 2007-es kiadása is.¹⁵¹

Hasonló megközelítésekkel találkozhatunk a többi *totális védelmi koncepciót* követő országban is, ahol a területvédelemre, mint „klasszikus”, „konvencionális”, vagy „invázióval szembeni területvédelem” utalnak.¹⁵² Ebből következően ezekben az országokban a katonai védelem egészét jelentő területvédelem egyben az ellenség nagy erejű támadásával szembeni, a nemzeti szuverenitás megóvását célzó *hadászati védelem*¹⁵³, mint védelmi hadművelési koncepció megnevezése is használatos. Finn szerzők nevezik „*hadászati területvédelemnek*” is¹⁵⁴, amelynek osztrák megfelelője a területvédelem szinonímjaként is alkalmazott ún.

¹⁴⁹ vö. Forsvarets fellesoperative doktrine. Forsvarsstaben, Oslo, 2019. p. 67. Ugyanígy szerepel a területvédelem a hivatkozott doktrína korábbi kiadásában, illetve a norvég Védelmi Minisztérium, valamint az Igazságügyi és Közbiztonsági Minisztérium által kiadott, a norvég *totális védelmet* ismertető brossurában is. vö. Forsvarets fellesoperative doktrine. Forsvarsstaben, Oslo, 2014. p. 62, Support and Cooperation. A description of the total defence in Norway. Norwegian Ministry of Defence – Norwegian Ministry of Justice and Public Security, 2019. p. 13.: <https://www.regjeringen.no/contentassets/5a9bd774183b4d548e33da101e7f7d43/support-and-cooperation.pdf> (Letöltés ideje: 2021.01.18.)

¹⁵⁰ „Valamely állam megfelelő katonai védettségéből, külkapcsolatainak, valamint bel- és gazdaságpolitikájának helyes kialakításából eredő biztonsági helyzete (...)” vö. KTÉSZ p. 471.

¹⁵¹ vö. Norwegian Armed Forces Joint Operational Doctrine. 1st Edition. The Defence Staff, Oslo, 2007. p. 16. Hogy miért a területvédelmi erők struktúráját nevesítették az elsődleges nemzetbiztonsági fenyegetés, az invázióval szembeni védelem alapjának, arra részletesen lásd a 4.1.4. alfejezet.

¹⁵² vö. Fremtidens forsvar. Beretning fra Forsvarskommissionen af 1997. p. 66.: <https://www.fmn.dk/globalassets/fmn/dokumenter/forlig/-forsvarskommissionen-af-1997-beretning-.pdf> (2022.04.03.), Military Power Revue der Schweizer Armee/de l' Armée Suisse/of the Swiss Armed Forces. Chef der Armee, Nr. 2/2018. p. 24.: https://www.vtg.admin.ch/en/media/publikationen/military-power-revue.detail.publication.html/vtg-internet/en/publications/verwaltung/organisation/astab/mpr/_80_024_MPR_2-18_KOMPLETT.pdf.html (Letöltés ideje: 2022.04.03.)

¹⁵³ „(...) fegyveres erők haditevékenységének fajtája; célja az ellenség hadászati csoportosításai támadásának visszaverése minél nagyobb veszteségek okozásával, a saját állam területén a létfontosságú körzetek megtartása, a nemzeti függetlenség és szuverenitás megőrzése (...)” Hadtudományi Lexikon (1995/I.) p. 443. Az új Hadtudományi Lexikonban már nem szerepel önálló szócikként, a KTÉSZ-ben szereplő meghatározás pedig csupán a szövetségi (koalíciós) szintű műveletekkel összefüggésben közöl meghatározást, ami a kisebb nemzetek számára nem mérvadó. vö. KTÉSZ pp. 200–201.

¹⁵⁴ vö. Niska, Juhani A.: Finland's Security and Defense Policy; Origins and Current Developments. US Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, 1986. p. 23., Twenty-fifth Meeting of the North Atlantic Assembly of Ottawa, Canada October 22 to October 27, 1979. Report of the U.S. delegation. US Government Printing Office, Washington 1980. p. 615. Ennek alapelveit a hazai szakirodalom elsőként idehaza **Jan Klenberg** admirális, a finn fegyveres erők vezérkari főnökének a *második bécsi doktrinális szemináriumon*

körletvédelem (Raumverteidigung) hadászati hadműveleti koncepció volt.¹⁵⁵ Svédország hatályos, MSD 16 jelzésű *katonai stratégiai doktrínája* a *totális védelem* katonai komponensét – azaz a területvédelmet – szintén az invázióval szembeni védelemmel azonosítja.¹⁵⁶ Maga a területvédelem (*Territorialförsvar*) fogalma ugyan ebben a formában nem tűnik fel a szövegben, de a 2020-ban kiadott DGO 20 svéd *összhaderőnemi műveleti doktrínában* szereplő, invázióval szembeni (hadászati) védelmi hadműveletet (*Försvarsoperationer*) a *Svéd Királyi Hadtudományi Akadémia* a doktrína kiadásához fűzött kommentárjában ugyancsak területvédelemnek nevezi, mivel ez az egykori *hidegháborús* területvédelmi alapelvől következik.¹⁵⁷ Jugoszláviában emellett a területvédelem *partizánháború* jelentéssel is bírt, mivel a jugoszláv koncepcióban a területvédelem végső formáját ez jelentette, és a partizáncsapatokat a területvédelmi erők bázisán tervezték megalakítani.¹⁵⁸

Az 1990-es években függetlenségüket visszanyerő balti államok, illetve az utóbbi években, részben Lengyelország is ezt a *totális védelem* elvéből következő területvédelmi megközelítést adaptálta. Ezekben az országokban a területvédelem így szintén részben a nemzeti szinten megvalósuló katonai védelem egészére, részben pedig az invázióval szembeni hadászati védelmi hadművelet alapelveire utal. Az észti terminológiában a területvédelem pl. a következőképp jelenik meg: „*a katonai védelem olyan formája, amelyben az ország teljes területét, az összes rendelkezésre álló katonai erővel védelmezik.*”¹⁵⁹ Litvániában szintén a „*védelem egyik formájaként*” értelmezik, amely az ország hadászati védelmi hadműveletének alapelveit foglalja össze: „*az ellenség megsemmisítése, harcoló műveletek végrehajtása az ellenség hátában a terep adta előnyök kihasználásával, kedvező terepszakaszon az ellenség feltartóztatása, illetve megakadályozása abban, hogy az ország területe és létfontosságú létesítményei felett ellenőrzést gyakoroljon.*”¹⁶⁰ Ennek kapcsán Litvániában is igen

tartott előadásából ismerhette meg, a *Hadtudomány* folyóirat tudósításának köszönhetően. vö. A katonai doktrínákkal kapcsolatos második bécsi szeminárium (III. rész) pp. 46–48.

¹⁵⁵ Ez volt az ún. *Spannocchi-doktrína*. Elméleti alapjaira lásd: Spannocchi – Brossollet i.m. pp. 17–91. Magyarul részletesen ismerteti Szabó (1985) i.m. pp. 42–53, Pohl (1994) i.m., Pohl (2002/b.) i.m. 23–26.

¹⁵⁶ MSD-16 Militärstrategisk doktrin. Försvarsmarkten, 2016. p. 53.

¹⁵⁷ vö. DGO 20 Doktrin för Gemensamma operationer. Försvarsmarkten, Stockholm, 2020. p. 25. Az említett kommentár: Hirdman, Sven: Tröskelförsvarets strategi och taktik – oklara skrivningar om militärt stöd.: <https://kkryva.se/troskelforsvarets-strategi-och-taktik-oklara-skrivningar-om-militart-stod/> (Letöltés ideje: 2022.04.03.)

¹⁵⁸ vö. Dulić, Tomislav – Kostić, Roland: Yugoslavs in Arms: Guerilla Tradition, Total Defence and the Ethnic Security Dilemma. In: *Europe-Asia Studies*, 2010/7. pp. (1051–1072) pp. 1059–1060, Rusinow, Dennison I.: The Yugoslav concept of „All-National Defense”. A Deterrence to Great Powers. Southeast Europe Series, Flagstaff Reports, 1970/1. pp. (1–10.) pp. 1–2.

¹⁵⁹ A meghatározást közli Veebel et al. i.m. p. 20.

¹⁶⁰ *Litván Egyetemes Enciklopédia*: <https://www.vle.lt/straipsnis/teritorine-gynyba/> (Letöltés ideje: 2021.11.08.)

hangsúlyosan jelennek meg a partizán jellegű műveletek. A hatályos litván *Fehér Könyv*, a D-LK-1 katonai (alap)doktrína, továbbá a nemzetvédelmi törvény is nevesíti, hogy a litván területvédelmi erők, kiegészülve a paramilitáris *Litván Lövészegylettel (Lietuvos šaulių sąjunga)*, valamint különböző „polgári fegyveres ellenálló (partizán)” csoportokkal, a megszálló erőkkel szemben partizánműveleteket kell, hogy végrehajtsanak.¹⁶¹ A lengyel megközelítésben is tágabb kontextusban vélekednek a területvédelemről. A 2018-as *Területvédelmi Erők (Wojska Obrony Terytorialnej – WOT)* műveleti alkalmazásával kapcsolatos, DD-3.40 jelzésű doktrínában a következőket olvashatjuk: „szükséges egy új szemléletű nemzetvédelmi rendszer, amely állandó és hiteles elrettentést biztosít (...) egy szervezet, amely a potenciális ellenséggel szemben minden tekintetben kihasználja a természetes hadászati előnyök nyújtotta lehetőségeket a honi terület védelmében. Ennek alapvető eleme a területvédelem és annak katonai komponense.”¹⁶² A területvédelem tehát a lengyel megközelítésben is részben egy hadászati védelmi hadműveletre, részben egy struktúrára utal, amely nemzeti szinten az elrettentés egyik elemét képezi.

1.2. A HAZAI MEGKÖZELÍTÉSEK ISMERTETÉSE

Akárcsak külföldön, a területvédelem hazánkban is elsőként csupán informális jelleggel alkalmazott kifejezés volt, amelyet az *első világháború* végétől kezdtek el használni, akkor még propaganda célzattal.¹⁶³ A katonai szakzsargonban az 1920-as évek végén jelent meg, de meglehetősen eltérő jelentéstartammal. Ami közös volt ezekben, hogy a területvédelmet valamilyen harctevékenységre, vagy a védelem hadműveleti felépítése megjelölésére használták. **Mayer-Csejkovits Károly** egy 1927-ben megjelent tanulmányában a területvédelmet az *első világháborút* jellemző *állóvédelemmel* azonosította. Egészen pontosan annak a háború végére kialakult, mélységében tagolt harcrenden alapuló, „továbbfejlesztett”

¹⁶¹ vö. White Paper – Lithuanian Defence Policy. Ministry of National Defence of the Republic of Lithuania, Vilnius, 2017. p. 34, D-LK-1 Lietuvos Karinė Doktrina. Lietuvos Kariuomenė. Vilnius, 2016. pp. 5-6, 7-1, 1998 No VIII-723 Republic of Lithuania Law on the Organization of the National Defence System and Military Service <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/a02d70a507f311e8802fc9918087744d?jfwid=32wf7zg4> (Letöltés ideje: 2021.01.03.)

¹⁶² DD-3.40 Wojska Obrony Terytorialnej w operacji. Ministerstwo Obrony Narodowej, Dowództwo Wojsk Obrony Terytorialnej. Warszawa, 2018. p 1-1.

¹⁶³ Ez alatt az ország területi integritásának megőrzését értették, reagálva a szomszédos államok által megfogalmazott területi követelésekre. Mindenekelőtt az akkoriban megalakult *Területvédő Liga* propaganda tevékenységének köszönhetően vált ismertté, amely 1920-ban az augusztus 20-i nemzeti ünnepet egyben a „területvédelem napjává” is nyilvánította. Erre vonatkozólag vö. Egyetértés, II. évf. 177. sz. p. 3, II. évf. 187. sz. p. 1, II. évf. 191. sz. p. 3.

változatával, ahol már nem az első lépcsőbe összpontosították az erőket, hanem szórta elhelyezve, a második lépcsőbe. Ezt ő maga „*modern területvédelemnek*” nevezte.¹⁶⁴ Két évvel később **Julier Ferenc**, korábbi vezérkari főnök egy rövid újságcikkben a területvédelmet az arcvonal mögött elterülő országrész védelmével azonosította. Ez alatt azonban nem a hátszágban végrehajtandó védelmi tevékenységeket értette, hanem azt, hogy az egyébként általa is a „*hadviselés elposványosodásaként*” titulált „*állásháborúk*”, melyeket „*hosszú és vékony frontok*” jellemeznek, azáltal valósítják meg a területvédelmet, hogy megakadályozzák az ellenség tevékenységét a hátszágban, így biztosítva a nemzeti erőforrások zavartalan felhasználását.¹⁶⁵ Ettől jelentősen eltért **Gyertyánfy Kornél** egy 1934-ben megjelent tanulmányában közölt területvédelmi meghatározás, amely azt már a *mozgó háború* követelményei alapján egy „*védelmi hadműveletként*” írta le, szemben az addigi, *statikus védelemmel* összefüggő megközelítésekkel: „*a nagyarányú területvédelem (...) eljárást az ellentámadások, a mozgás teszik jellegzetessé. Ennek a területvédelemnek a lényege, hogy nem az elhárításban és a kivédésben jut kifejezésre, hanem az ellentámadásokban és a megvédendő terület nagy mélységében. (...) alaptétele, hogy az – még ha átmenetileg is – de területfeladással jár (...).*”¹⁶⁶ Általában ezek a megközelítések tűntek fel szórványosan a hadelméleti szakirodalomban, és a területvédelem mind a statikusabb, lineáris jellegű, mind pedig a mélységében tagolt, *mélyen lépcsőzött védelem*¹⁶⁷ vonatkozásában alkalmazott fogalom volt, tehát e tekintetben nem alakult ki konszenzus.¹⁶⁸ Fontos azonban kihangsúlyozni, hogy a területvédelem *terminus technicus* csak az elméleti szakirodalom alkalmazta, a hivatalos terminológiában a két világháború között, illetve a *második világháború* alatt kiadott szabályzatokban egyáltalán nem szerepelt.¹⁶⁹ Ezt követően

¹⁶⁴ Mayer-Csejkovits Károly: A nagy háború fontosabb tapasztalatai magasabb katonai megvilágításban. In: Hadtörténelmi Közlemények, 1927, XXVIII. kötet (pp. 152–187.) p. 177.

¹⁶⁵ Julier Ferenc: Seeckt vezérezredes. In: Magyarország, X. évfolyam, 122. (2485.) szám, 1929. június 2. I. sz. „Vasárnap” melléklet.

¹⁶⁶ Gyertyánfy Kornél: Kis erő, nagy tér. In: Magyar Katonai Szemle, IV. évf. 1934/2. (pp. 5–20.) pp. 12–14.

¹⁶⁷ A hivatalos NATO terminológiában: „*Egymást kölcsönösen támogató védőállások létrehozása azzal a céllal, hogy megtörjék és fokozatosan gyengítsék a támadást, megakadályozzák az ellenséget a teljes állás megfigyelésében és lehetővé tegyék a parancsnok számára a tartalékkal történő manőver végrehajtását.*” Lásd AAP-06 (2021) p. 39. Magyar fordításban közli: KTÉSZ, p. 440.

¹⁶⁸ vö. Rakolczai László: Védelem az új francia harcászati szabályzatban. In: Magyar Katonai Szemle, VIII. évf. 1938/2. (pp. 17–27.) p. 27, Markovits Árpád: A védelem technikájának megerősödéséről. In: Magyar Katonai Szemle, VIII. évf. 1938/3. (pp. 57–64.) p. 61, Pálhiday Béla: A tüzérségi tüzvezetés fejlődése. In: Magyar Katonai Szemle, XI. évf. 1941/2. (pp. 139–146.) p. 140, Jakab Barnabás: A szovjet erődök. In: Magyar Katonai Szemle, XII. évf. 1942/1. (pp. 363–370.) p. 363.

¹⁶⁹ vö. E-1 Harcászati Szabályzat. A m. kir. honvédelmi minisztérium 43.000/el. szab. szerk. 1939. sz. körrendeletéhez. A M. Kir. Honvédelmi Minisztérium Kiadványa. Stádium Sajtóvállalat Részvénytársaság Nyomdája, 1939.

mintegy másfél évtizedig már az elméleti szakirodalomban sem jelent meg, 1960-as évekbeli újbóli említése pedig már az addigiaktól teljesen eltérő, két különböző jelentéstartammal történt. Az egyik az USA akkori harcszabályzatainak ismertetése kapcsán a területvédelmet a „védelem egyik formájaként” írta le. Az egyik közlés szerint „területvédelemben egy adott terület megtartására helyezik a hangsúlyt, s a védelmi harc során alkalmazott támadó és védelmi tevékenységek egyaránt az ellenség megállítására irányulnak – lehetőleg még a védelemben történő betörés előtt.”¹⁷⁰ Ehhez hasonló meghatározásokkal a későbbiekben is lehetett találkozni mind tudományos publikációkban, mind pedig katonai szakterminológiai kiadványokban.¹⁷¹ Ezek azonban lingvisztikai problémákra visszavezethető (félre)értelmezésen alapultak. Itt ugyanis az USA harcszabályzataiban „area defense” megnevezéssel feltűnő védelmi formát fordították területvédelemre – amely a *mozgóvédelem* azaz a „mobile defense” mellett a másik alapvető védelmi forma¹⁷² –, és amely a hazai terminológiában is jelenlévő *állóvédelem* megfelelője volt. A hazai szakirodalom tehát ugyanarra a védelmi formára párhuzamosan alkalmazta az *állóvédelem* és területvédelem szakkifejezéseket.¹⁷³ A területvédelem másik, az 1960-as és 70-es években rendszeresen előforduló értelmezése a *polgári védelem*hez kapcsolódott. Az egyik meghatározás szerint területvédelem alatt a „polgári védelem szervezeti rendszerében létrehozott szakszolgálatoknak és szakszolgálati alakulatoknak azt a tevékenységét kell érteni, amely egy

¹⁷⁰ Az amerikai harckocsialegységek szervezése és harcászati elvei (II. rész). In: Honvédségi Szemle, XIX. évf. 1965/1. (pp. 130–134.) p. 133. A cikk az „Idegen Hadseregekről” c. rovatban jelent meg, ahol nem közölték a szerző(k) nevét.

¹⁷¹ A teljesség igénye nélkül vö. Az amerikai puskás raj, szakasz, század védelemben. In: Honvédségi Szemle, XXVIII. évf. 1974/2. (pp. 86–93.), Az amerikai gépesített és harckocsizó alegységek szervezése és harci lehetőségei. In: Honvédségi Szemle, XXV. évf. 1974/9. pp. 92–98, Helységvédelem elvei az amerikai haderőben. In: Honvédségi Szemle, XXIX. évf. 1975/8. pp. 82–90. Ezek szintén az „Idegen hadseregekről” c. rovatban jelentek meg. Lásd még: Tóth Lajos – Kovács József – Móricz Lajos – Kovács Jenő – Bokor Imre (szerk.): Katonai értelmező szótár. Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 1972. p. 315.

¹⁷² Az *állóvédelmet* az USA-ban először az 1962-es FM 100-5 rögzítette, mint a *mozgóvédelem* mellett a védelem másik alapvető formáját. vö. FM 100-5 Field Service Regulations – Operations. Headquarters, Department of the Army, Washington D.C., February 1962. p. 75. Az FM 100-5 szabályzatok ma már FM 3-0 jelzéssel jelennek meg. A hatályos FM 3-0 az *állóvédelmet* és a *mozgóvédelmet* ma már a „hadsereg hadműveleti koncepcióján” (*Army’s operational concept*) belül, mint „védelmi feladatokat” (*defensive tasks*) határozza meg. vö. FM 3-0 Operations. Headquarters, Department of the Army, Washington DC, 6 December 2017. pp. 1-16–1-17, 6-1, 6-26, 6-42–6-43. A „hadsereg műveleti koncepción” belül megjelenő „védelmi feladatokat” a hadsereg jelenlegi, 2019-es ADP 3-90 *Támadás és Védelem* doktrínája a „védelmi műveletek típusaként” (*types of defensive operations*) említi. vö. ADP 3-90 *Offense and Defense*. Headquarters, Department of the Army, Washington DC, 31 July 2019. p. 4-3.

¹⁷³ Erre az ellentmondásra **Kovács Jenő** és **Poór László** is felhívta a figyelmet a 70-es évek második felében, bár nem tulajdonítottak neki különösebb jelentőséget. vö. Kovács Jenő: Az ellenség előkészített védelmének áttörése. In: Honvédelem, XXVII. évf. 1976/2. (pp. 11–20.) p. 13., Poór László: Áttörés, vagy az „ellenség védelmének leküzdése”. In: Honvédelem, XXVII. évf. 1976/8. (pp. 23–28.) p. 28. Itt meg kell jegyeznünk, hogy **Kovács Jenő** tanulmányában az *állóvédelmet* *körletvédelemként*, míg a *mozgóvédelmet* *rugalmas védelemként* említette.

államigazgatási terület (megye, város, járás, község) védelmének megszervezésére illetőleg mentésére és mentésére irányul.”¹⁷⁴ Hogy a területvédelem ilyen kontextusban is megjelent, azzal magyarázható, hogy a Szovjetunió példáját követve az 1960-as években kezdetét vette a VSZ országokban és így hazánkban is, a nukleáris háborúra történő felkészülés keretén belül a hátszágvédelem szervezetének kialakítása. Ennek gerincét az akkoriban szervezett megyei „M” területvédelmi alakulatok képezték, amelyek eredetileg a *Belügyminisztérium Polgári Védelmi Országos Parancsnokság (BM PVOP)* alárendeltségébe tartozó, polgári védelmi szervezetek voltak. Ezeket később katonai alakulatokká szervezték¹⁷⁵, így hazánkban sajátos módon, a területvédelmi tartalékos erők egy polgári védelmi struktúra bázisán jöttek létre.

Az 1970-es évek fordulópontot jelentettek a területvédelem tekintetében, mivel a magyar történelemben először kerültek létrehozásra olyan katonai szervezetek, melyek megnevezése is „területvédelmi” volt.¹⁷⁶ Ezzel összefüggésben vált aktuálissá a területvédelem kérdésének tisztázása. Mivel a területvédelmi erők szervezetét a hátszágvédelmi rendszer keretén belül alakították ki, ezért az akkori megközelítés megértéséhez elengedhetetlen a hátszágvédelemről alkotott nézetek megismerése is. Ez évtizedekig – sőt, még napjainkban is részben – **Berki Mihály** kandidátusi értekezésében foglaltakon alapult, ezért érdemes az ott közölt meghatározást ismertetni. Eszerint *„hátszágvédelem alatt azon rendszabályok /politikai, katonai, gazdasági, polgárvédelmi, igazgatási, stb./ összességét kell érteni, amelyek az ellenség fegyveres erőinek az ország lakossága, javai és területe ellen irányuló bármely tevékenységét hivatott akadályozni, illetve hatását csökkenteni. A szóbanforgó rendszabályok az ellenséges csapások következményeinek csökkentésére, azoknak a lehetőségek szerinti felszámolására, a lakosság életének, az ország és a lakosság javainak*

¹⁷⁴ Kevés István: Az önvédelem helye és szerepe a polgári védelemben. In: Honvédségi Szemle, XXIII. évf. 1969/5. (pp. 87–94.) p. 88., Kevés István: A polgári védelem önvédelmi szervezeteinek feladatairól. In: Polgári Védelem, XII. évf. 1970/3. pp. 10–11. Ilyen értelemben utalt a területvédelemre a polgári védelem vonatkozásában továbbá Szalai László: A tűzoltó alakulatok tevékenysége a kárterületen. In: Honvédségi Szemle, XXV. évf. 1971/2. pp. (91–94.) p. 91.

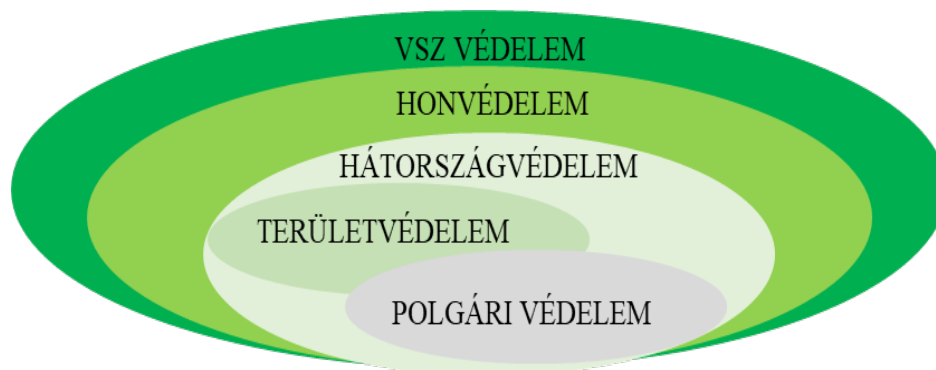
¹⁷⁵ vö. Berki Imre: A magyar polgári védelem történeti áttekintése. In: Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis), XXIV. évf. (2014) pp. (15–24).: http://real.mtak.hu/118564/1/RTF_35-36-37-38_0410_BERKI.pdf (Letöltés ideje: 2021.03.02.), Germuska Pál – Horváth Miklós: A magyar honvédelmi igazgatás története, 1945–1990. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest. pp. 114–121.: https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/15213/Germuska_Pal-Horvath_Miklos_A_magyar_honvedelmi_igazgatas_tortenete_1945-1990.pdf?sequence=1 (Letöltés ideje: 2021.01.12.)

¹⁷⁶ A magyar haderőstruktúrában már korábban is léteztek *területi-elv* alapján létrehozott katonai szervezetek, amelyek feladatrendszere – az adott kor igényeihez igazodva – hasonló volt, de azokat nem nevezték területvédelmi erőnek.

megóvására irányulnak, abból a célból, hogy elősegítsék a háború sikerét, a győzelem elérését.”¹⁷⁷ A hátországvédelem komplex feladatrendszerén belül a szakirodalom – röviden összefoglalva – az alábbi katonai feladatokat sorolta fel:

- kiemelt jelentőségű politikai, katonai, ipari és gazdasági objektumok, létesítmények, valamint a közlekedési infrastruktúrák őrzés-védelme, rendeltetésszerű működésük biztosítása;
- az államhatárok őrzés-védelme;
- a saját és szövetséges csapatok mozgás- és manőverszabadságának biztosítása;
- az ellenséges légideszant-, felderítő- és diverziós erők felderítése és megsemmisítése;
- tömegpusztító fegyverek elleni védelem;
- katonai rendészeti, rendvédelmi és karhatalmi feladatok;
- csapást szenvedett területeken helyreállítási, mentesítési és mentési feladatok.¹⁷⁸

Mindezek alapján a területvédelmet hazánkban úgy határozták meg, hogy az a felsorolt tevékenységek helyi szintű, a megyei területvédelmi erők által végrehajtott feladatrendszere.

6. ábra: A területvédelem helye a Magyar Népköztársaság védelmi rendszerében¹⁷⁹

¹⁷⁷ Berki (1974) i.m. pp. 33–34. Hasonló meghatározásokkal találkozni több publikációban és korabeli katonai oktatási szakanyagban is. vö. Gál Péter (szerk.): A hátországvédelmi alakulatok (szervek) elvonuló csapatokkal való együttműködésének területei, formái és sajátosságai (tanulmány). Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, 1974. p. 7, Berki (1975/a) i.m. p. 28, Sándor – Lendér i.m. pp. 23–24, Report József – Pataky Iván – Kovács Sándor: Hátország és honvédelem. Hadtudományi Füzetek. Budapest, 1983. p. 29. Minimális eltérésekkel, de tartalmilag lényegében azonos meghatározást közölt a *Hátországvédelmi Parancsnokság* egykori parancsnoka, **Darányi Miklós** is. vö. Darányi Miklós: 15 éves a hátországvédelem. In: Honvédségi Szemle, XL. évf. 1986/4. sz. (pp. 1–4.) p. 2.

¹⁷⁸ vö. Berki (1974) i.m. pp. 38 – 39, Berki (1975/a.) i.m. pp. 46–47, Sándor – Lendér i.m. pp. 27–28, Report i.m. pp. 28–29.

¹⁷⁹ Forrás: saját szerkesztés a következő szakirodalom alapján: Berki (1974) i.m. pp. 33–34, Berki (1975/a) i.m. p. 28, Gál i.m. p. 7, Sándor – Lendér i.m. pp. 23–24, Report – Pataky – Kovács i.m. p. 29., Darányi i.m. p. 2.

A hazai megközelítésben a területvédelmet tehát a hátszágvédelmen belül, a területvédelmi erők feladatrendszereként határozták meg.¹⁸⁰ A területvédelminek tekintett erők feladatrendszeréből levezett területvédelmi értelmezés érvényesült a rendszerváltást követő első években is. Ezt mutatja, hogy amikor a hazai haderőfejlesztés keretén belül elhatározták, hogy a továbbra is hátszágvédelmi feladatokat ellátó megyei területvédelmi erők mellett felállítják a szintén *területi-elv* alapján szervezett, de harcoló *honvédelmi dandárok* az ország határrégióiban, akkor a szakirodalom a területvédelem „*új fajtájáról*”, a „*határ menti területvédelemről*” kezdett el értekezni.¹⁸¹ Mivel ez a koncepció végül nem valósult meg, a *határ menti területvédelem* is feledésbe merült, és a hazai terminológiában végül a korábbi, hátszágvédelmi megközelítés maradt meg olyan módon, hogy a hátszágvédelem kikerült a hivatalos terminológiai kiadványokból, és azt lényegében a későbbiekben már területvédelemként ismertették. Ez az 1995-ös *Hadtudományi Lexikonban* a következőképp jelent meg: „*hadászati kategória, tartalma általánosan az ország valamely körzetében lévő fontosabb katonai és polgári objektumok őrzésvédelme és az ott lévők élet- és munkafeltételeinek biztosítása. E feladatokat már az I. és a II. vh. alatt a mozgósítás keretében külön erre a célra létesített területvédelmi csapatok látták el, amikor a reguláris erők elhagyták békebeli körleteiket (...).*”¹⁸² A teljes meghatározás ismertetésétől eltekintek, az ugyanis lényegében megegyezik a fentebbi feladatok felsorolásával.

Ezzel szemben a 2015-ben kiadott *Katonai Terminológiai Értelmező Szótár* a területvédelem alatt az *állóvédelmet* ismerteti¹⁸³, míg a korábbi „*standard*” hazai megközelítést – a NATO megközelítésnél ismertetett szempontokkal mintegy kompatibilissé téve – a „*territoriális védelem*” fogalma alatt közli: „*Az állam területének (a hátszágának) védelmére szolgáló rendszabályok, amelyeket a territoriális haderő s a nemzeti alárendeltségű fegyveres erők valósítanak meg. (...) az állam belső rendjének és biztonságának, az ország védelmi képességének fenntartása; a nemzeti erőforrások kihasználása a hadviselés folytatása érdekében; a NATO-erők cselekvési szabadságának biztosítása az ország területén; az ország lakossága számára a túléléshez szükséges feltételek megteremtése; a lakosság ellenálló erejének megszilárdítása. E feladatok jelentős része a*

¹⁸⁰ vö. Berki (1974) i.m. pp. 141–149, Berki (1975/a.) i.m. pp. 55–65, Bíró – Császár i.m. p. 76–77, Sándor – Lendér i.m. pp. 36–42.

¹⁸¹ vö. Bíró – Császár i.m. p. 76–80, Fülöp (1992) i.m. 51, Vágner (1997) i.m. p. 26, Vojnits (1993/1) i.m. pp. 46–48.

¹⁸² vö. *Hadtudományi Lexikon* (1995) p. 1325.

¹⁸³ vö. KTÉSZ p. 643.

katonai szervezetekre hárul, s alapvetően fegyveres harc.”¹⁸⁴ A legutóbbi, 2019-ben megjelent *Hadtudományi Lexikon* is két meghatározást közöl, az egyik az 1995-ös lexikon definícióját követi, a másik pedig ismételt az *állóvédelmet* azonosítja a területvédelemmel.¹⁸⁵ Az *állóvédelem* és a területvédelem azonos jelentéstartamú, kettős alkalmazása egyébként hatályos harcszabályzatainkban a mai napig jelen van.¹⁸⁶

Elttekintve a lingvisztikai okokra visszavezethető, a területvédelmet az *állóvédelemmel* azonosító problémától, megállapítható, hogy hazánkban a területvédelem elsősorban a hátszágvédelem katonai feladataihoz kapcsolódott, illetve kapcsolódik még napjainkban is. Ezt a terminológiai kiadványokon túl megerősíti a legutóbbi, 2021-es *Nemzeti Katonai Stratégia (NKS)* is. Ebben a *Honvédség* kialakítandó képességeinél a „*Honvédelmi kiegészítő és hátszágvédelmi képesség*” alatt kerülnek felsorolásra azok a tevékenységek, amelyek végrehajtása döntően az *önkéntes tartalékos (ÖT)* állomány feladata. Bár az NKS nem nevesíti specifikusan az *Önkéntes Területvédelmi Tartalékos (ÖTT)* erőket, azonban *területi-elv* alapján szervezett jellegükből következően a hátszágban¹⁸⁷ értelemszerűen elsősorban velük lehet számolni. Az itt felsorolt feladatok egyébként nagyvonalakban lefedik azt, amelyet a *Katonai Terminológiai Értelmező Szótár* a *territoriális védelem* meghatározásánál ismertet. A hagyományos őrzésvédelmi és a polgári szektor támogatásával összefüggő feladatok mellett ugyanis említésre kerülnek a *Befogadó Nemzeti Támogatáshoz (Host Nation Support – HNS)* kapcsolódó feladatok is.¹⁸⁸

¹⁸⁴ KTÉSZ p. 641.

¹⁸⁵ vö. *Hadtudományi Lexikon* (1995) p. 1325 és Krajnc Zoltán (főszerk.): *Hadtudományi Lexikon*. Új kötet. Dialóg Camus, Budapest, 2019. p. 1085.

¹⁸⁶ Az *állóvédelem* és a területvédelem azonosítása harcszabályzatainkban szakasz és raj szinten jelenik meg. Ennél nagyobb kötetlékek esetén csak az *állóvédelmet* említik, míg a területvédelmet az aktív légvédelem egyik típusaként nevesítik. vö. Ált/54 A Magyar Honvédség Szárazföldi Haderőnémetének Harcszabályzata. II. rész. Zászlóalj. A Magyar Honvédség Kiadványa, 2014. pp. IV-4, VII-45, Ált/55 A Magyar Honvédség Szárazföldi Haderőnémetének Harcszabályzata. III. rész. Század. A Magyar Honvédség Kiadványa, 2014. pp. IV-1, VII-50, Ált/59 A Magyar Honvédség Szárazföldi Haderőnémetének Harcszabályzata. IV. rész. Szakasz, raj, kezelőszemélyzet, honvéd. A Magyar Honvédség Kiadványa, 2013. pp. 4-2-4-3.

¹⁸⁷ A hátszág a hazai terminológiában az általános nemzetközi gyakorlattól eltérően jelent meg, mivel azt a hadműveleti terület mögött elhelyezkedő, polgári közigazgatás alatt álló területként határozták meg: „»Hátszág« alatt a hadműveleti terület mögött levő területrészt kell érteni. A hadműveleti terület hátsó határát a fővezér (a fővezér jogkörét gyakorló parancsnok) határozza meg.” vö. E-1 Harcászati Szabályzat, II. rész, 1. sz. melléklet p. 11. Lényegében hasonló meghatározásra lehet következtetni a 2021-es *Nemzeti Katonai Stratégiából* is, amely a hátszagra „Magyarország műveletekbe nem bevont területei” megfogalmazásban utal. vö. 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról. 1. melléklet, 5.1.5. A Katonai Terminológiai Értelmező Szótár ezzel szemben egy jóval informálisabb meghatározást közöl: „A hadviselő ország területének az a része, amely kívül esett a fegyveres erők (haderő) hadi/harc-tevékenységének körzetén, s ahol a polgári lakosság viszonylag békés élettevékenységét csupán légitámadások veszélyeztették (zavarták). (...)” vö. KTÉSZ p. 257.

¹⁸⁸ 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról. 1. melléklet, 5.1.5.

1.3. AZ ELTÉRŐ MEGKÖZELÍTÉSEK ÉRTÉKELÉSE

Az eddigiekből látható, hogy a hivatalos terminológiában meglehetősen eltérő területvédelmi meghatározások lelhetők fel. Ezért törekedtem a pusztá fogalmak ismertetésén túl az azok kialakulását befolyásoló mögöttes folyamatok bemutatására is, enélkül ugyanis az ellentmondások feloldása nem lehetséges. 1973-ban már **Horst Mendershausen** is a stratégiai és hadműveleti elvek, továbbá a haderőstruktúrák összehasonlításával vizsgálta a kérdést. Ebben a nyugatnémet, a francia, a norvég, a svájci és a jugoszláv területvédelmi rendszereket vetette össze. Egyértelműen rámutatott arra, hogy utóbbi három jelentősen különbözik a nyugatnémettől, mivel esetükben a területvédelem egy sokkal átfogóbb megközelítést takar, nem csupán egy feladatrendszer, illetve az nem korlátozódik a területvédelmi erők hátszországban, illetve opcionálisan a szövetséges erők mögöttes, vagy hadtápterületén¹⁸⁹ végrehajtott tevékenységeire. Ezen túlmenően a területvédelmet élesen szembeállította a NATO *előretolt védelmi koncepciójával* is. Megkülönböztetése alapját az képezte, hogy a NATO *előretolt védelme* az NSZK keleti határának védelmére irányul, és a szövetség nem rendelkezik olyan hadműveleti koncepciókkal és erőkkel, amelyek lehetővé tennék, hogy az *előretolt védelmi zóna* sikertelen védelme esetén az ország mélységében védelmi harcokat folytassanak. Ezzel szemben az általa vizsgált többi országban a területvédelem legfőbb jellegzetessége éppen az volt, hogy a védelmet az ország területének teljes mélységében megvalósítják.¹⁹⁰ Utalt arra is, hogy ezeket a területvédelmi megközelítéseket stratégiai szinten is lehet vizsgálni, ugyanis azok, ha más eszközökkel is, illetve más struktúrákra és hadműveleti alapelvekre támaszkodva, de ugyanúgy a stratégiai *elrettetés* megvalósítását célozzák, mint ahogy a NATO nukleáris fegyverrendszereken alapuló stratégiája.¹⁹¹ Ezt a vezérfonalat követte **Adam Roberts** is, aki a területvédelmet már *expressis verbis* (katonai) stratégiai koncepcióként határozta meg, legalábbis ami a *totális védelemmel* összefüggő területvédelmet illeti. 1976-os monográfiájában a területvédelmet a

¹⁸⁹ A hadtápterület kifejezés a 19. században, német közvetítéssel (*Etappengebiet*) került át a francia nyelvből (*étape*) a magyar katonai terminológiába. Az angolszász és a NATO terminológiában a hadtápterület az egyes hadműveletek területi-adminisztratív felosztása függvényében a *mögöttes területtel* (*rear area*), vagy *utánpótlási övezettel* (*zone of communications*) is azonosítható. A hadtápterület és a kapcsolódó terminológiai problémákra lásd Magyar Róbert – Molnár Gábor: A hátszország a hadműveleti munkákban és a szakterminológiában. In: *Katonai Logisztika*, 30. évf. 2022/1–2. sz. pp. 130–152. A *Területi Hadseregnek* a szövetséges hadműveletek hadtápterületen történő alkalmazására lásd Seybold, Calvin C.: But Who is Guarding the Rear? In: *Military Review*, Vol. LIX. No. 1979/1. pp. 23–28.

¹⁹⁰ vö. Mendershausen (1973) i.m. pp. 12–14., 64–91.

¹⁹¹ vö. Mendershausen (1973). i.m. pp. 27–28.

következőképpen írta le: „mélységi védelmi rendszer; egy állam területének kormányzati szinten szervezett védelme, amelyet saját területén valósít meg. Célja, hogy olyan körülményeket teremtsen, amelyben a támadó, még ha időlegesen az ország egy részét, vagy akár egészét birtokába is veszi, állandó jelleggel és minden irányból támadásnak, zaklatásnak legyen kitéve. A védelmi stratégia egyik fajtája, amelynek fontos szervezeti vonatkozásai vannak, és jelentős mértékben támaszkodik az állampolgárok haderejére, beleértve a milícia típusú helyi erőket. A területvédelem jellemzően olyan fegyverrendszereken, hadászati elveken és eljárásokon alapul, melyek inkább a védelemre teszik alkalmassá, semmint az ország határain kívüli nagyobb katonai tevékenységek végrehajtására.”¹⁹² Négy évvel később **Mendershausen** második területvédelmi tanulmányában már maga is a **Roberts** féle szemléletet követve állította fel az ilyen típusú területvédelmi megközelítések általános jellemzőit. Ezeket – röviden összefoglalva – az alábbi pontokban határozta meg:

1. A területvédelem olyan védelmi rendszer, amely alapvetően az országhatáron belüli védelmi műveletekkel számol, ezért nem jelent fenyegetést más országokra, ugyanakkor elrettentően hat egy esetleges agresszorral szemben;
2. A területvédelem szervezeti szempontból elsődlegesen a miliciarendszerű tartalékos erőkre támaszkodik, és az állampolgárok lehető legszélesebb rétegét veszi igénybe a katonai és a polgári védelmi feladatok végrehajtására, ezért a fegyveres erők és a polgári társadalom közötti legszorosabb kapcsolat kiépítésére törekszik;
3. A területvédelmen alapuló védelemben könnyű- és kis hatótávolságú fegyvereket rendszeresítenek, amelyek csak harcászati szintű támadótevékenységek végrehajtását teszik lehetővé, hadászati támadó hadműveletek végrehajtására nem alkalmasak;
4. A katonai erőforrások és a társadalom kapcsolatát úgy alakítják ki, hogy az kifejezetten a honi terület és intézményeinek védelmét valósítsa meg, kizárva, vagy legalábbis jelentősen korlátozva annak lehetőségét, hogy az ország nemzetközi katonai szövetségben vegyen részt.¹⁹³

Roberts és **Mendershausen** nézete tehát a *totális védelemből* következő területvédelmi megközelítések vonatkozásában alapvetően azonos volt, ugyanakkor jelentős különbség mutatkozott meg kettejük között a tekintetben, hogy miként vélekednek az egyéb megközelítésekről. **Roberts** csak azokat a megközelítéseket tekintette területvédelemnek,

¹⁹² Roberts i.m. p. 34.

¹⁹³ Mendershausen (1980) i.m. pp. 2–13.

amelyek nagyvonalakban megfeleltek az általa megfogalmazott szempontrendszernek, és ami alapján a svéd és a jugoszláv területvédelmet tekintette a legjobb példának. Általában ugyan elismerte, hogy a többi semleges állam is hasonló megközelítést követ¹⁹⁴, sőt még azt is, hogy egyes NATO országokban – melyek közül Dániát, Norvégiát és Franciaországot említette –, ha jóval korlátozottabb keretek között is, de még beazonosíthatóak a területvédelem bizonyos jellegzetes elemei¹⁹⁵, azonban az NSZK-t és az Egyesült Királyságot kifejezetten olyan országoknak minősítette, amelyek csupán a *területi-elv* alapján szervezett erőkkel rendelkeznek, de területvédelmi rendszerrel nem.¹⁹⁶ **Roberts** tehát azt a megközelítést, amely a területvédelmet a hátszág, illetve a hadműveleti erők *mögöttes területeinek biztosításával és védelmével (Rear Area Security/Protection – RAS/RAP)* azonosította – így végső soron a NATO-ban és a VSZ-ben általánosan elfogadott megközelítést –, nem tekintette területvédelemnek.¹⁹⁷ **Mendershausen** rugalmasabb álláspontot képviselt, ő ugyanis azon a véleményen volt, hogy a területvédelem kétféleképpen jelenhet meg egy ország védelmi rendszerében. Egyfelől úgy, ahogy azt **Roberts** értelmezte, másfelől pedig korlátozott formában úgy, hogy a területvédelem a katonai védelem egyik részlemét képezi.¹⁹⁸ Ezért ő olyan országok esetében is elfogadhatónak tartotta, hogy területvédelmi rendszerről lehessen beszélni, amelyekkel kapcsolatban **Roberts** ezt kifejezetten elvetette. Így például **Mendershausen** az egyes nemzetek területvédelme osztályozásánál a nyugatnémet területvédelmet a „*meghatározó vagy mérsékelt*” kategóriába sorolta (lásd 1. sz. táblázat). **Roberts** és **Menderhausen** tehát e tekintetben eltérő álláspontot képviseltek, ugyanakkor ettől függetlenül is kijelenthető, hogy a *totális védelemmel* összefüggő területvédelmi megközelítésről alkotott nézeteiket nemcsak egy szűk kutatói kör fogadta el, hanem azon országok kutatói is, szakmabeli képviselői, akiknek hazája ilyen elvek alapján szervezte meg védelmét, tehát akik a leginkább „*kompetensek*” ennek megítélésében.¹⁹⁹ Ebből következően,

¹⁹⁴ vö. Roberts i.m. pp. 38–46.

¹⁹⁵ Roberts i.m. pp. 267–269.

¹⁹⁶ Roberts i.m. pp. 34–35, 269–270.

¹⁹⁷ *Expressis verbis* ezt ebben a formában ugyan nem jelentette, illetve jelenthette ki, mivel a hátszág és hátszágvédelem megjelölésére nem volt egyezményes meghatározás. Ez a különbségtétel nála úgy jelent meg, hogy a nyugatnémet *Területi Hadsereg* kapcsán megjegyezte, hogy az csupán „*egy kiegészítő, mögöttes területi erő, nem több*”. vö. Roberts i.m. pp. 269–270.

¹⁹⁸ Mendershausen (1980) i.m. p. 3.

¹⁹⁹ **Roberts**, illetve **Mendershausen** nézetei jelennek meg többek-között a következő szerzőknél: Buzan i.m. 267–277, Canby (1991) i.m., Davis, i.m., Dulić–Kostić, i.m., Forster, Anthony–Edmunds, Timothy–Cottey, Andrew: *The Challenge of Military Reform in Postcommunist Europe. Building Professional Armed Forces*. Palgrave Macmillan, 2002., Horncastle, Jamie: *A House of Cards: The Yugoslav Concept of Total National Defence and its Critical Weakness*. In: *Macedonian Historical Review*, 2011/2. pp. 285–302, Maisaia, Vakhtang: *Territorial Defence Forces Operations in Actions. Georgian and Ossetian Territorial Defence Forces Combat*

amikor az 1970-es években a *totális védelemmel* összefüggő területvédelmi megközelítések alapján kidolgozott *defenzív*, vagy *nem provokatív védelmi* koncepciók körüli viták okán egy rendkívül gazdag szakirodalom bontakozott ki nyugaton a témával kapcsolatban, azok is mind eszerint vizsgálták a kérdést.

Ország	Méret	Katonai szövetség tagja	Területvédelem szerepe	
			meghatározó/ mérésélt	nem meghatározó
Svájc	kicsi	nem	X	
Jugoszlávia	kicsi/közepes	nem	X	
Svédország	kicsi/közepes	nem	X	
Norvégia	kicsi	NATO	X	
Románia	kicsi	VSZ (?)	X	
Belgium	kicsi	NATO		X
Hollandia	kicsi	NATO		X
Izrael	kicsi	nem		X
Franciaország	közepes/nagy	NATO (?)	X	
NSZK	közepes/nagy	NATO	X	

1. táblázat: A területvédelmi rendszerek osztályozása (H. Mendershausen)²⁰⁰

Ezekben a munkákban a területvédelmet nem feladatrendszernek, vagy tevékenységnek tekintették, hanem (katonai) stratégiai koncepciónak. Mivel ennek a megközelítésnek a legfőbb ismérve az volt, hogy a védelem az ország „*teljes mélységében*”, és a közigazgatás legalsó szintjén is meg kell, hogy valósuljon, ezért a szakirodalom a **Roberts** által közölt területvédelmi meghatározás hadműveleti dimenzióját „*mélyégi védelemként*” (*defence in depth*) nevezte el.²⁰¹ Hazánkban sem volt ugyan teljesen ismeretlen ez a megközelítés,

Strategies Analyses in Russia-Georgia 2008 August War: Comparative Study. In: Ante Portas, 2016/2. pp. 249–269, Penttilä, Risto E. J.: Finland’s Search for Security through Defence, 1944-89. Palgrave Macmillan, 1991., Plăvițu, Dan: Territorial Defence as Part of the Romanian National Defence System. In: Ante Portas, 2016/2. pp. 216–227, Rickli, Jean-Marc: European small states’ military policies after the Cold War: from territorial to niche strategies. In: Cambridge Review of International Affairs, 2008/3. pp. 307–325, Staudenmaier i.m., Stromseth, Jane E.: The Origins of Flexible Response. NATO’s Debate over Strategy in the 1960’s. Macmillan Press, 1988., Vreebel et al. i.m., Wiseman i.m., Zaleski – Šliwa – Veebel i.m. Itt érdemes megemlíteni, hogy az Észtország egykori védelmi minisztere, **Ants Laaneots** által készített területvédelem szócikk az ész online enciklopédiában azontúl, hogy szintén stratégiaként kezeli a területvédelmet, de annak ismertetésénél, lényegében a **Roberts** által közölt meghatározást írja le. vö. http://stage.estonica.ee/en/National_defence_system/Territorial_defence/ (Letöltés ideje: 2021.08.02.)

²⁰⁰ Forrás: Mendershausen (1980) i.m. p. 14. **Mendershausen** a területvédelmi erőknek a fegyveres erőkön belüli arányát vette alapul, míg a Románia és Franciaország szövetségi tagsága mellett szerepeltetett kérdőjellel arra utalt, hogy formálisan mindkét ország tagja volt egy katonai szövetségnek, azonban státusuk e tekintetben nem volt teljesen egyértelmű.

²⁰¹ Nem azonos a NATO terminológiában megtalálható *mélyen lépcsőzött védelemmel*, amely a védelem hadműveleti felépítésére vonatkozik. *Mélyégi védelem* alatt a szerzők az ország teljes mélységében kialakított helyi katonai szervezetek struktúrájára, vezetési-irányítási rendszerére, az ország teljes területére kiterjedő védelmi hadműveleteire, és a helyi védelmi tevékenységek előre, békeidőszakban kidolgozott és az állománnyal

azonban a *hidegháború* idején az jobbra csak Ausztria kapcsán jelent meg. Az 1980-as évek *defenzív védelmi* koncepcióinak és a területvédelemnek az összefüggéseire a hazai szakirodalomban egyetlen közvetlen utalást sem találunk.²⁰² Ettől függetlenül azonban vizsgálták ezeknek a koncepcióknak a stratégiával, hadművelési alapelvekkel és haderőszerkezéssel kapcsolatos kérdéseit, tehát ugyanazokat a szempontokat, amit a nyugati kutatók, csupán a *defenzív védelmi* stratégiai koncepciókat nem nevezték területvédelemnek. Ez természetesen annak is betudható, hogy a hazai szakirodalom „*mozgásterét*” ekkor még a szovjet hadtudomány keretei határozták meg. Csupán a *rendszer váltást* követően, a nyugati kutatókhoz képest mintegy negyedévszázados késéssel kezdett el a hazai szakirodalom a területvédelem kapcsán megjelenő ellentmondásokkal foglalkozni. **Fülöp Imre** 1991-ben két tanulmányában²⁰³ is utalt a területvédelem és a stratégia kapcsolatára. Az 1990-ben készült, *A Magyar Köztársaság honvédelmének alapelvei OGY határozat* alapjául szolgáló HM tervezet²⁰⁴ egyik tételét ugyanis, amelyben a semleges államok stratégiai alapelvei jelentek meg, a következőképp kommentálta: „*Az az elgondolás, amely nyilvánvalóvá teszi, hogy »a támadónak a remélt hadászati eredménynél aránytalanul nagyobb személyi, anyagi és idővesztéssel kell számolnia«*, az *össznépi ellenállásra épülő területvédelem lényegét fejezi ki.*”²⁰⁵ Kitért a területvédelem alapját képező hadművelési elképzelésekre is, és a nyugati elemzőkhöz hasonlóan megkülönböztette az ország teljes mélységében szervezett területvédelmi, valamint az *előretolt védelmi* művelési elgondolásokat: „*az állami lét felszámolását célzó agresszió esetén megoldandó feladataira, azok végrehajtásának módját a NATO-tagállamok és a Szovjetunió hadászata az előretolt védelemben, az európai semleges és el nem kötelezett kisországok védelmi elgondolásai pedig a területvédelem valamely változatában határozzák meg.*”²⁰⁶ Az ennek kapcsán általa itt ismertetett területvédelmi hadművelési elképzelés ugyanakkor még mindig a hazánkban addig egyedülként részletesen feldolgozott – és alább ismertetendő – osztrák elgondolást tükrözte.²⁰⁷ Ha csak említés

begyakoroltatott komplex rendszerére utalnak. A NATO terminológiától eltérő jelentéstartammal egyébként máshol is megjelenik a fogalom, így pl. az USA-ban a magterület védelmének alapelveként említik, ami a globális jelenlétre utal, ami így biztosítja a magterület védelmének „*mélységét*”. vö. JP 3-27 (2018) pp. I-4, I-9, I-15.

²⁰² vö. Bródy i.m., Gyarmati István: Egy lehetséges honvédelmi koncepció vázlat. In: Társadalmi Szemle, XLV. évf. 1990/3. pp. 46–52, Szántó i.m., Valki (1984) i.m., Valki (1985) i.m., Valki (1988) i.m.

²⁰³ Fülöp (1991/a.) i.m., Fülöp (1991/b.) i.m.

²⁰⁴ A Magyar Köztársaság honvédelmének alapelvei és követelményrendszere. HM Biztonságpolitikai és Nemzetközi Főosztály, 1990. december 2.

²⁰⁵ Fülöp (1991/a.) i.m. pp. 19–20.

²⁰⁶ Fülöp (1991/a.) i.m. p. 21.

²⁰⁷ vö. Fülöp (1991/a.) i.m. p. 21.

szintjén, de kitért a területvédelem haderőszervezéssel kapcsolatos összefüggéseire is, tehát tanulmányában már fellelhető volt az a komplex szemlélet, amely nyugaton kialakult. Ez a szemlélet jellemezte a még ugyanebben az évben megjelent, Ausztria, Svájc és Finnország területvédelmét röviden bemutató tanulmányát is.²⁰⁸

A *totális védelemmel* összefüggő területvédelmi koncepciókat követő országok tanulmányozása kapcsán fogalmazódott meg hazánkban azok, és a hazai szovjet típusú megközelítés közötti ellentmondások feloldásának problematikája is. E tekintetben a korábbi gyakorlatot tükrözte, hogy a szakirodalom nagyrésze a területvédelmet még mindig a területvédelmi erők megléte, vagy azok feladatrendszere alapján határozta meg. E tekintetben beszédes a BHKK említett, 1992-es tanulmánya, amelyre azért is érdemes kitérni, mert megállapításaira a szakirodalom a későbbiekben is rendszeresen hivatkozott.²⁰⁹ A tanulmány szerzői *a területvédelmi csapatok és a területvédelem fogalma általában* című alfejezetben²¹⁰, noha a területvédelem fogalmának tisztázását tűzték ki célul, valójában egyetlen definíciót sem közöltek, csupán felsoroltak három olyan tényezőt, ami alapján véleményük szerint az egyes országok területvédelmi erőket hoznak létre. Ezek az alábbiak voltak:

1. „*olyan országokban, ahol a haderő tevékenységét a támadó hadviselésre való felkészülés jellemzi*”;
2. „*olyan országokban, amelyek szövetségi állami berendezkedésben működnek és a védelem felelőssége – részben vagy egészben – a szövetségi államokra hárul (s egyben ki is fejezi azok viszonylagos függetlenségét is)*”;
3. „*olyan országokban, amelyek politikája (katonai doktrínája) kifejezetten védelmi jellegű, illetve nagy kiterjedésű területtel rendelkezik.*”²¹¹

Az itt ismertetett tényezőket aligha lehet vitatni, ugyanakkor a második pont, bármennyire is helytálló, nem alkothat önálló szempontot, az ugyanis megjelenhet mind az első, mind a harmadik esetben.²¹² A hazai kutatók az első és harmadik pont közti különbséget általában a

²⁰⁸ vö. Fülöp (1991/b.) i.m.

²⁰⁹ A következő munkákban például egyértelműen kimutatható a BHKK tanulmány ide vonatkozó része: Horváth (1995) i.m. pp. 53–54, Vágner i.m. p. 21, Vojnits (1993/a.) i.m. 43–44.

²¹⁰ BHKK pp. 11–14

²¹¹ BHKK. p. 13. o.

²¹² A területvédelmi struktúrák a *területi-elv* alapján törvényszerűen támaszkodnak adott ország közigazgatási rendszerére. Amennyiben annak államformája szövetségi állam (*föderáció*), úgy az értelemszerűen megjelenik a szövetségi államok szintjén is. Svájc, Jugoszlávia, Ausztria, az USA, illetve az Egyesült Királyságot alkotó királyságok és hercegségek – továbbá amikor még léteztek, a *domíniumok* – egyaránt rendelkeztek a maguk

területvédelmi erők képességei és feladatrendszere kapcsán igyekeztek feloldani. Véleményük szerint előbbi esetben a területvédelmi erőket elsősorban a hátszágban végrehajtandó biztosító és támogató, utóbbi esetben pedig harcoló erőként hozzák létre.²¹³ Ez bizonyos szinten akár igaz is lehetne, de amint azt alább majd láthatjuk, annak ellenére, hogy a *totális védelemmel* összefüggő területvédelmi rendszerekben a területvédelmi erők harcoló erőként jelennek meg, a hátszágvédelemre szervezett területvédelmi rendszerek területvédelmi erői között voltak olyanok, amelyek azoknál jóval fejlettebb harcképességekkel rendelkeztek. Hogy a szakirodalom számára ez nem vált egyértelművé, az csak azzal magyarázható, hogy a hazai szovjet típusú területvédelmi megközelítést ugyan összevetették a semleges államokéval, az azok között meghúzódó bonyolult összefüggések kibontására azonban már nem került sor. Egyes publikációk ugyan kétségkívül tartalmazták azokat a vizsgálati szempontokat, amelyek a nyugati szakirodalmat is jellemezték, illetve amelyek **Fülöp Imrénél** is megjelentek, a téma kutatása azonban a 90-es évek közepére, ahogy hazánk jövőbeli NATO tagságának lehetősége kirajzolódott, és ezzel párhuzamosan az önvédelmi képességek fejlesztése prioritását veszítette, egyre inkább érdektelenné vált, megannyi kérdést megválaszolatlanul hagyva.

1.4. RÉSZKÖVETKEZTETÉSEK

Az eddigiek alapján megállapítható, hogy a területvédelemről alkotott nézetek meglehetősen változatosak. A területvédelem fogalmának használata ugyan általánosan elterjedt, de hogy pontosan az miként is jelenik meg egy adott ország honvédelmi rendszerében, az korántsem egységes. A fejezetben ismertetettek alapján kijelenthető, hogy a területvédelmi megközelítéseknek alapvetően két típusa különböztethető meg. Az elsőbe azok a megközelítések sorolhatók, melyek a területvédelmet az ország katonai védelmének csupán egyik elemének tekintik, míg a másodikba azok, amelyek azt magával a katonai védelemmel azonosítják és stratégiai koncepcióként értékelik. Véleményem szerint az eltérő

területi-elv alapján kiegészített területvédelmi erőivel. Ebből azonban nem következik semmilyen specifikus területvédelmi megközelítés, csupán a területvédelem struktúrái igazodnak a közigazgatáshoz.

²¹³ vö. BHKK pp. 11–14, Horváth (1995) i.m. pp. 53–54, Vágner i.m. p. 21, Vojnits (1993/a.) i.m. 43–44. Ez a szemlélet ebben a formában ugyanakkor nem helytálló. Valóban kimutatható a területvédelmet a hátszágvédelemmel, illetve annak bizonyos feladataival azonosító, valamint a területvédelmet stratégiaként értelmező megközelítések közti különbségtétel, azonban egyes országok esetében, mint pl. az Egyesült Királyság, az NSZK, Olaszország stb., jóllehet a területvédelmet a hátszágvédelmi feladatokkal azonosították, azonban területvédelmi erők összességében jobb harcképességekkel rendelkeztek, mint pl. a területvédelmi erőket kifejezetten harcoló erőként létrehozó országok területvédelmi erői. Lásd a 2.3. és 3.2.3. alfejezet.

megközelítések közötti különbségtétel ezek alapján azonosítható, tehát, hogy a területvédelem hol és miként jelenik meg egy ország védelmi rendszerében, ami alapján indokolt előbbit *partikuláris*, utóbbit pedig *átfogó területvédelmi megközelítésnek* nevezni. A két megközelítésben a közös alapot csupán az képezi, hogy azokban valamilyen módon megjelenik a védelmi tervezésnek egy olyan eleme, amely azzal számol, hogy egy esetleges fegyveres konfliktus esetén fel kell készülni a honi területen végrehajtandó katonai védelmi műveletekre. E műveletek szintje, szerepe és célja, azonban már eltérő. A *partikuláris megközelítésben* nem számolnak a honi területen folytatott magas intenzitású védelmi harcokkal, ezért ezekben a területvédelem alapvetően – de nem kizárólagosan – a hátország védelmét, illetve a manőver csapatok honi mögöttes területeinek a biztosítását valósítja meg. Az ilyen területvédelmi megközelítések kialakulása jellemzően két tényezőre vezethető vissza:

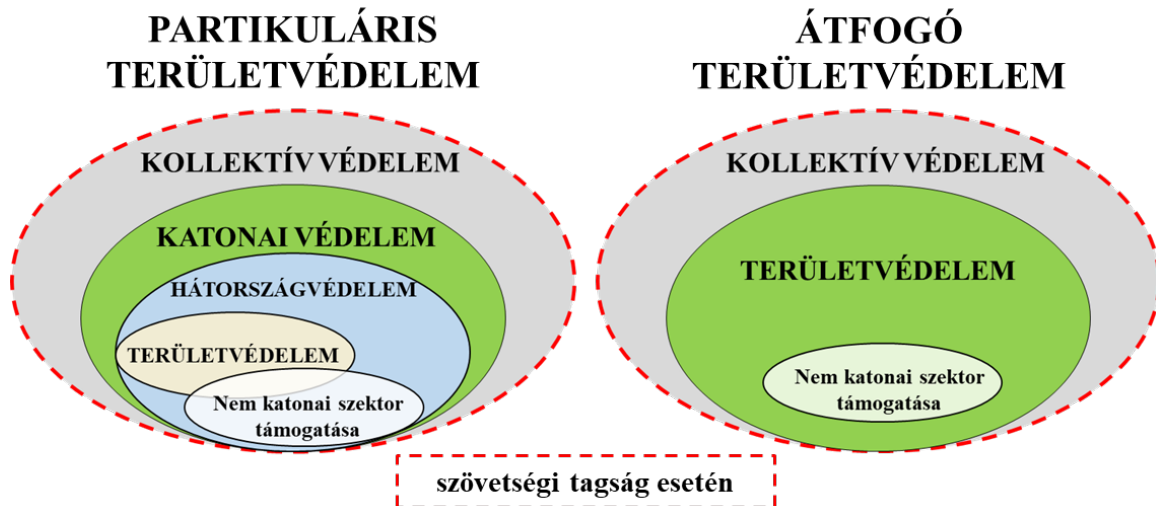
1. számottevő katonai képességek: olyan expedíciós, illetve erőkitetési képességek megléte, melyek biztosítják a hadászati kezdeményezés lehetőségét, ezért adott ország, vagy szövetség egy esetleges fegyveres konfliktus során már annak kezdeti szakaszában képes az ellenség területén támadó műveleteket végrehajtani (kezdeményezőként, vagy a kezdeti védelemből a kezdeményezést magához ragadni);
2. kedvező geostratégiai, geopolitikai, illetve katonaföldrajzi környezet: adott ország, vagy szövetség számára olyan körülményeket biztosít, amelyek kizárják, vagy jelentősen csökkentik annak a lehetőségét, hogy a honi területet az ellenség támadó hadműveletei fenyegezzék (legalábbis a szárazföldi műveletek tekintetében).²¹⁴

Az *átfogó megközelítések* ezzel szemben abból az alapesetből indulnak ki, hogy egy esetleges fegyveres konfliktus során az ország a saját területén fogja megvívni, és adott esetben akár az ország teljes területe hadműveleti területté válik. Ezek a területvédelmi megközelítések ezért teljesen más tényezők hatására alakultak ki, melyek az alábbiak:

1. korlátozott katonai képességek: adott ország nem képes egy esetleges fegyveres konfliktus során kezdeményezni, illetve támadó hadműveleteket végrehajtani az ellenség területén;

²¹⁴ Molnár Gábor: Területvédelmi elméletek és koncepciók – a területvédelem szerepe korunk biztonságpolitikai környezetében. In: Honvédségi Szemle, 148. évf. 2020/5. sz. (pp. 35–46) pp. 36–38.

2. kedvezőtlen geostratégiai, geopolitikai környezet: a potenciális ellenség/ellenségek egyértelmű katonai erőfölénnyel rendelkeznek/rendelkeznek, illetve fennáll a többfrontos háború lehetősége;
3. semleges státus: a nemzetközi normák a katonai erő alkalmazását a védelemre korlátozzák.²¹⁵

7. ábra: A partikuláris és átfogó megközelítés a területvédelemnek a katonai védelemben betöltött szerepe alapján²¹⁶

A következő fejezetben azt ismertetem, hogy melyek voltak azok a hadtudomány különböző területein megjelenő elméletek és alapelvek, amelyek ezeknek a megközelítéseknek a kialakulását meghatározták, illetve azokat jellemzik.

²¹⁵ Molnár (2020) i.m. pp. 38–39.

²¹⁶ Forrás: saját szerkesztés.

2. A TERÜLETVÉDELMI KONCEPCIÓK ELMÉLETI ALAPJAI

A hazai nézetektől ugyan a területvédelem stratégiai koncepcióként történő értékelése meglehetősen idegen, de miután a nyugati szakirodalom az *átfogó területvédelmet* már a 70-es évektől így kezelte, ezért arról a legtöbb esetben a *stratégiai tanulmányok*²¹⁷ területén értekezett. Eszerint a területvédelmet a nemzeti stratégiai (*átfogó stratégia*) célok megvalósítása katonai eszközrendszere egészét meghatározó olyan koncepciónak, azaz katonai stratégiának (*ágazati stratégia*)²¹⁸ tekintették, amelyből sajátos hadművelési alapelvek, illetve struktúrák következnek.²¹⁹ Lényeges, hogy bár a *partikuláris megközelítések* képviselői – köztünk hazánk is –, annak ellenére, hogy nem tekintették stratégiai koncepciónak a területvédelmet, azonban annak rendeltetését és feladatrendszerét még azok is úgy értékelték, hogy az olyannyira szorosan kapcsolódik a stratégiai célok megvalósításához, hogy annak szerepét ezen a szinten is vizsgálni lehet. Az alábbiakban azt mutatom be, hogy miként jelent meg a területvédelem a különböző stratégiai elméletekben, és hogy ezekből az elméletekből milyen általános érvényű, a területvédelemmel kapcsolatos olyan hadművelési és haderőszerkezési elvek alakultak ki, melyek utóbb a különböző területvédelmi rendszerek létrehozását meghatározták.

2.1. A TERÜLETVÉDELEM A STRATÉGIAI ELMÉLETEKBEN

Hogy a területvédelem miért, és hogyan vált a *hidegháborús* stratégiai gondolkodás egyik kiemelt területévé, az szorosan összefügg a *stratégiai tanulmányok* kutatási területének kiszélesedésével. Ennek megértéséhez szükséges röviden áttekinteni a stratégiai gondolkodás

²¹⁷ A stratégiai tanulmányok (*strategic studies*) az 1950-es években vált önálló tudományos területté. Egységesen alkalmazott meghatározása nincs. Az eltérő meghatározásokat véleményem szerint a legjobban **Isabelle Duyvesteyn** és **James E. Worrall** foglalta össze: „*interdiszciplináris tudományterület, amely elsősorban azt vizsgálja, hogy a katonai erő és egyéb kényszerítő eszközök milyen módon használhatóak fel a politikai célok eléréséhez (legalább) két egymással versengő akarat dinamikus kölcsönhatása során.*” vö. Duyvesteyn, Isabelle – Worrall: *Global strategic studies: a manifesto*. In: *Journal of Strategic Studies*, No. 2017/3. (pp. 347–357) p. 347.

²¹⁸ A stratégiával kapcsolatos nézetekre a hazai szakirodalomból lásd Szendy i.m. pp. 171–181.

²¹⁹ Ez teljességgel megfelel a katonai stratégia azon meghatározásának is, miszerint az alatt „*egy adott történelmi korszakban és viszonyrendszerben létező társadalmi közösségnek, továbbá a közösség által működtetett államnak egy esetlegesen bekövetkező fegyveres küzdelem társadalmi, politikai és katonai jellegére, a fegyveres küzdelemben, a háborúban, a fegyveres erők, a haderő elé kitűzött célokra és feladatokra, valamint a hadviselés módjára vonatkozó, hivatalosan elfogadott nézeteit értjük (...).*” vö. *Hadtudományi Lexikon* (2019) pp. 558–560.

hidegháborús időszakának átalakulását, és a *katonai erő stratégiai alkalmazásának* akkoriban kidolgozott modelljét.

A stratégiai gondolkodás a *hidegháború* előtt még kifejezetten a háborúkkal kapcsolatos folyamatokra fókuszált, és alapvetően arra kereste a választ, hogy milyen haderő szükséges, illetve azt hogyan kell alkalmazni a háborúk során ahhoz, hogy adott állam meg tudja valósítani a kitűzött politikai célját.²²⁰ A stratégiai gondolkodás középpontjában tehát az állt, hogy „*hogyan viszonyul a katonai erő a háború céljaihoz.*”²²¹ Ez a nukleáris fegyverek megjelenését követően változott meg. Egyfelől a stratégiai gondolkodás kiegészült a nem katonai eszközök alkalmazásának kérdésével, másfelől pedig azáltal, hogy a nukleáris fegyverrendszerek hadrendbeállításával megszületett a *kölcsönösen biztosított megsemmisítés (mutual assured destruction – MAD)*²²² elve, már nem a háborúk sikeres megvívása, hanem azok elkerülése vált elsődlegessé. Miként azt a korszak egyik legmeghatározóbb stratégája, **Bernard Brodie**²²³ írta: „*Eddig a katonai rendszerünk fő célja a háborúk megnyerése volt. Mostantól a fő cél az elkerülésük kell hogy legyen. Szinte semmi más célja nem lehet.*”²²⁴ Ezzel kialakult egy olyan szemlélet, hogy a stratégiának „*létezik béke idején érvényes és háborús alkalmazása is*”, így az már „*többet foglal magában, mint pusztán a háborúk és hadjáratok tanulmányozását.*”²²⁵ Ennek szellemében alkotta meg az 1960-as években **Thomas Schelling**²²⁶ amerikai civil stratégia a katonai erő stratégiai, azaz politikai célok

²²⁰ A stratégia tárgyára és megváltozott értelmezésére lásd Bartholomees Jr., J. Boone (ed.): U.S. Army War College Guide to National Security Issues. Volume I: Theory of War and Strategy. U.S. Army War College, Strategic Studies Institute Book, 2012. (továbbiakban: Theory of War and Strategy), Baylis, John – Wirtz, James J.: Bevezetés. In: Baylis, John et al. (szerk.): A stratégia a modern korban. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005. pp. 9–26., valamint Mező András: A katonai stratégiaalkotás és doktrínafejlesztés Magyarországon. Doktori (PhD) értekezés. Nemzeti Közszerkeleti Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2019. pp. 18–69.

²²¹ Baylis – Wirtz i.m. p. 12.

²²² A MAD alaptétele, hogy ha két atomhatalom között *totális háború* tör ki, és az első nukleáris csapást követően a védekező fél megőrzi a *második csapásmérő képességét*, akkor a háború eskalációja következtében egyik sem fogja tudni megvalósítani politikai célját, mert a kölcsönösen végrehajtott nukleáris csapások következtében olyan mértékű veszteségeket szenvednek. Erről részletesen lásd Sokolski, Henry D. (ed.): Getting MAD: A nuclear mutual assured destruction, its origins and practice. Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, 2004.

²²³ A *hidegháború* kezdeti szakaszának egyik legmeghatározóbb gondolkodója volt. A *nukleáris elrettentés* elméletek jelentős része az ő alaptéziseiből táplálkozott. Elismerését jelzi, hogy gyakran emlegetik „*amerikai Clausewitzként*” is.

²²⁴ Idézi: Payne, Keith B. – Watson, Dale C.: Elrettentés a hidegháború utáni világban. In: Baylis et al. i.m. (pp. 205–232) p. 210.

²²⁵ vö. Baylis – Wirtz i.m. p. 12. A stratégiai tanulmányokról bővebben lásd Uo. pp. 12–15.

²²⁶ Eredeti végzettségét tekintve közgazdász (2005-ben megosztva gazdasági Nobel díjban részesült). Részt vett a *Marshall-terv* kidolgozásában is, az 1960-as években pedig a *játékelméletek* alkalmazásával bővítette a modern stratégiai gondolkodást.

megvalósítása érdekében történő alkalmazásának azt a modelljét²²⁷, amely ha kisebb módosításokkal, de a mai napig mérvadónak tekinthető a stratégiai tanulmányok területén.²²⁸ Ebben a katonai erő alkalmazásának két alapvető formáját nevesítette; a *nyers erőt (brute force)* és a *kényszerítést (coercion)*. A kettő közti különbséget úgy határozta meg, hogy amíg a *nyers erő* közvetlenül, a politikai célok katonai erő alkalmazásával történő megvalósítására irányul, addig a *kényszerítés* közvetetten, a katonai erő alkalmazásának kilátásba helyezésével, a másik fél szándékának befolyásolására, magatartásának módosítására.²²⁹ A *kényszerítést Schelling* további két formára osztotta; *készítésre (compellence)* és *elrettentésre (deterrence)*. Itt a különbséget úgy írta le, hogy amíg a *készítés* egy már bekövetkezett aktusra reagálva helyezi kilátásba a katonai erő alkalmazását, addig az *elrettentés* ezt preventív jelleggel teszi, tehát célja a nem kívánt aktus megelőzése.²³⁰ Ez a modell jól mutatja a kor szellemiségét, hiszen abban egyedül a *nyers erő* mutat összefüggést azzal a klasszikus megközelítéssel, amely a háború eszközével törekszik a politikai célt megvalósítani. A többi a MAD miatt már a háborúk megelőzését célozta, illetve a folyó konfliktusok mielőbbi lezárását, így elkerülve az eskaláció lehetőségét.²³¹ A kor stratégiai utóbbiak közül leginkább az *elrettentést* preferálták, mivel annak deklarált célja a prevenció

²²⁷ **Schelling** nézeteinek alapját 1960-ban megjelent *A konfliktus stratégiája* című műve képezte, amelyet 1966-ban, *Fegyverek és befolyás* című monográfiájában fejlesztett tovább, és alkotta meg abban az említett modellt. Lásd Schelling, Thomas: *The Strategy of Conflict*. Harvard University Press, 2010., Schelling, Thomas: *Arms and Influence. With a New Preface and Afterword*. Yale University Press, New Heaven and London, 2008.

²²⁸ Így pl. minimális eltérésekkel, de ez jelenik meg az USA JDN 2-19 jelzésű, *Stratégia* című „pre-doktrinális” kiadványában is. Lásd JDN 2-19 Strategy. Joint Chief of Staff, 10 December, 2019. A JDN jelzésű kiadványok tartalmát a doktrínaalkotás folyamatában általában iránymutatásként használják fel, és elfogadásuk esetén azokat vagy adaptálják a már meglévő doktrínákba, vagy azok alapján új doktrínát alkotnak.

²²⁹ vö. Schelling i.m. pp. 2–11.

²³⁰ vö. Schelling i.m. pp. 69–78.

²³¹ **Schelling** tézisére lásd még Beene Eric A.: *An Enduring Framework for Assessing the Contribution of Force Structure to a Coercive Strategy*. Air University Press, Maxwell Air Force Base, Alabama, 2002., Troxell, John F.: *Military Power and the Use of Force*. In: *Theory of War and Strategy*. pp. 217–246. Az említett JDN 2-19-ben a *katonai erő stratégiai alkalmazásai (Strategic Uses of Military Force)* című fejezetben jelenik meg a **Schelling** féle modell. Attól csupán annyiban tér el, hogy a *nyers erő* abban *erőszakos fellépésként (forcible action)* szerepel, illetve kiegészül a *biztosítással (assurance)*, amely az USA fegyveres erőinek a szövetséges és partnerországok biztonsága és védelme iránti elköteleződésére utal (pl. együttműködés, *előretolt jelenlét* stb.). vö. JDN 2-19 pp. II-4–II-5. A hazai szakirodalomban elsősorban a légierő *kényszerítő* alkalmazása kapcsán említették, illetve vizsgálták a *Schelling modellt*. vö. Gönczi Gabriella: *A légierő kényszerítő alkalmazásának teóriái*. In: *Repüléstudományi Közlemények*, XXIV. évf. 2012/2. pp. 844–853.: http://real.mtak.hu/9118/1/69_Gonczi_Gabriella.pdf (2022.05.24.), Krajnc Zoltán: *A légtér igénybevételének specifikumai a közszolgálat sajátos igényeinek megfelelően*. Dialóg Campus, Budapest, 2020. pp. 23–34.: https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/15778/848_legter.pdf?sequence=1 (Letöltés ideje: 2022.05.24.). A légierő *kényszerítő* alkalmazásának „*alpművének*” egyébként **Robert Pape** amerikai biztonságpolitikai szakértő egy 1996-ban megjelent munkája tekinthető. Lásd Pape, Robert: *Bombing to Win: Air Power and Coercion in War*. Cornell University Press, Ithaca and London, 1996.

volt. Ezzel kapcsolatban jegyezte meg **John F. Troxell**²³², hogy az *elrettetés* olyannyira prioritást élvezett a *hidegháború* stratégiai gondolkodásában, hogy az „szinte a stratégia szinonimája lett (...).”²³³ Az ekkor született *elrettetés elméletek* és a katonai erő stratégiai alkalmazásának modelljére vezethető vissza, hogy miként vált a területvédelem a stratégiai gondolkodás egyik sajátos területévé.

Az *elrettetés elméletek* gyökerei ugyan az írott történelem kezdetéig visszanyúlnak, tételes kidolgozásukra és csoportosításukra azonban csak a *hidegháború* idején került sor.²³⁴ E tekintetben **Glenn H. Snyder**²³⁵ nevét szükséges megemlíteni, mivel alapvetően az ő munkásságának köszönhetően alakult ki a katonai erő *elrettető* stratégiai alkalmazásának *büntetésen (deterrence by punishment)* és *megtagadáson alapuló elrettetésre (deterrence by denial)* történő felosztása.²³⁶ A kettő közötti eltérés igen jelentős. A *büntetés* ugyanis azáltal törekszik megvalósítani az *elrettetést*, hogy a másik fél nem kívánt aktusa esetén (katonai agresszió) annak valamely „nagyra értékelt tulajdona” – jellemzően hátszaga iparának, népségének – elpusztítását helyezi válaszlépésként kilátásba. A *megtagadás* stratégiája ennél jóval korlátozottabb célok megvalósítására törekszik. A fenyegetés nem a másik fél „tulajdona” ellen, annak elpusztítására irányul, hanem olyan körülmények megteremtésére, hogy a támadó számára céljai megvalósítása az elérendő előnyökhöz képest aránytalanul nagy veszteségekkel járjon.²³⁷ Ez a *büntetés* és *megtagadás* közötti eltérés a *hidegháború* idején gyakorta jelent meg a *nukleáris* és a *konvencionális elrettetés* szembeállításaként is, mivel akkoriban a *büntetés* elsődleges eszközének a nukleáris fegyverrendszereket tekintették, jóllehet, a *büntetés* konvencionális eszközökkel is megvalósítható.²³⁸ A területvédelem a stratégiai elméletekben minden esetben a *megtagadással* összefüggésben jelent meg,

²³² **John F. Troxell** az USA Hadsereg Hadikollégium Stratégiai Tanulmányok Intézete korábbi professzora.

²³³ Troxell i.m. p. 220.

²³⁴ Payne – Watson i.m. p. 209. Az *elrettetés elméletek* történeti fejlődésére lásd Cioffi-Revilla, Claudio: Origins and Age of Deterrence: Comparative Research on Old World and New World Systems. In: Cross-Cultural Research, No. 1999/3. pp. 227–238. Szintén történeti kontextusban, ókori görög és római munkák alapján tárgyalta a korai *elrettetés* elméletét: Bullogh, Vern L.: The Roman Empire vs. Persia, 363-502: a study of successful deterrence. In: The Journal of Conflict Resolution, Vol. 7. No. 1963/1. pp. 55–68, valamint Lebow, Richard Ned: Thucydides and Deterrence. In: Security Studies, Vol. 16. No. 2007/2. pp. 163–188.

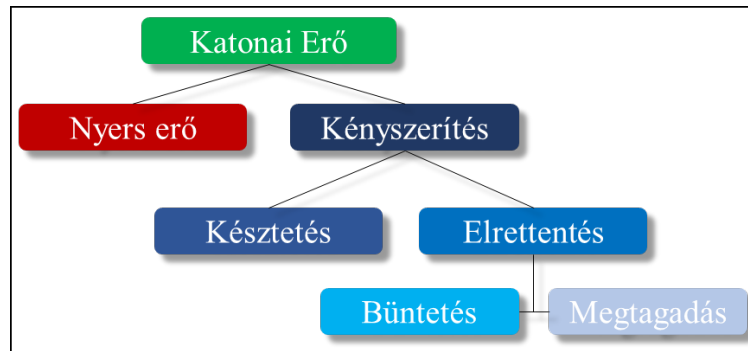
²³⁵ **Glenn H. Snyder** egyetemi professzor, több egyetemen végzett kutató és oktató tevékenységet, köztük a *Columbia Egyetem Háború és Béke Tanulmányok Intézetében*.

²³⁶ vö. Snyder, Glenn H.: Deterrence by Denial and Punishment. Research Monograph No. 1. Woodrow Wilson School of Public and International Studies, Princeton University, January 2, 1959.

²³⁷ Payne–Watson i.m. 205–206.

²³⁸ vö. Mueller, Karl P.: Conventional Deterrence Redux: Avoiding Great Power Conflict in the 21st Century. In: Strategic Studies Quarterly, Vol. 12. 2017/4. pp. 76–93.

ugyanakkor az *átfogó* és a *partikuláris megközelítéseket* vizsgálva, ez teljesen eltérő módon történt.

8. ábra: A katonai erő stratégiai alkalmazásának modellje²³⁹

Az *átfogó területvédelmi megközelítésekre* a stratégiai elméletekben, mint stratégiai koncepcióra, a konvencionális eszközökkel megvalósított, *megtagadáson alapuló elrettentés* egyik fajtájára tekintenek. Ez a *totális védelem* szellemében létrehozott, valamennyi nemzeti erőforrást felhasználó átfogó védelem elvén nyugszik, amelynek katonai komponensét, az ország katonai védelmét megvalósító területvédelem képezi. Az elgondolás elméleti gyökerei a *francia forradalmi és a napóleoni háborúk (1792–1815)* idején a francia megszálló erőkkel szembeni *nemzeti (védelmi) háborúkra* és az azokkal szorosan összefüggő *felfegyverzett nép/nemzet*, azaz a *népfelkelés* intézményére nyúlnak vissza. Miként azt **Steven Canby** megfogalmazta, „a klasszikus területvédelem a felfegyverzett nép erejének elképzelésén nyugszik.”²⁴⁰ Ezzel magyarázható az is, hogy miért tett **Adam Roberts** is lényegében egyenlőségjelet a *népfelkelés* és a területvédelem közé. Magának a *népfelkelésnek* az elve szintén évezredes múltra tekint vissza, a hadelméleti szakirodalomra azonban csak a 18-19. század fordulóját követően gyakorolt nagyobb hatást. A *népfelkelés elve* azt a célt szolgálta, hogy háborúk során lehetővé tegye a társadalom minél nagyobb arányú részvételét a harcokban, különösen olyan védelmi háborúk során, amikor az aktív erők vélelmezhetően önmagukban nem képesek a sikeres védelem megvalósítására.²⁴¹ A néptömegek védelmi

²³⁹ Forrás: saját szerkesztés készült **Eric A. Beene** ábrája alapján, kiegészítve **Glenn H. Snyder** felosztásával. Lásd Beene i.m. p. 19, Snyder i.m. pp. 3–7.

²⁴⁰ Canby (1980) i.m. pp. 51–52. A „klasszikus” itt nem a régi, 18-19. századi területvédelmi koncepciókra, hanem az értekezésben *átfogó területvédelemként* nevezett megközelítésekre utal.

²⁴¹ A *népfelkelés* intézménye a *francia forradalmi és napóleoni háborúk* hatására terjedt el. **Clausewitz** megfogalmazása szerint: „A *népfelkelés* a XIX. század jelensége a művelt Európában.” Clausewitz i.m. p. 522. A *népfelkelés*, a védelmi háborúk és a fegyveres ellenálló mozgalmak kapcsolatára és intézményi hátterére részletes információkat adnak a következő tematikus tanulmánykötetek: Esdaile, Charles J. (ed.): Popular

háborúkban történő alkalmazásának és az *elrettetésnek* a kapcsolatára ekkoriban már számos teoretikus utalt. **August Neithardt Gneisenau** porosz tábornok a *napóleoni háborúk* után a következőket jegyezte le: „*Semmitől sem félnek jobban ellenségeink, mint a népfelkeléstől, de nem is hozza ilyen hihetetlen módon semmi más egy nemzet erőit a felszínre.*”²⁴² A *népfelkelés* és az *elrettetés* kapcsolatát a legegységesebben azonban 1855-ben, **Jomini** fogalmazta meg²⁴³, a „*nemzeti háborúkról*” írt jellemzésében: „*A nemzeti háborúk (...) a legfélelmetesebbek. (...) következményei annyira rettenetesek, hogy az emberiség érdekében inkább azt kívánja az ember, hogy soha ne lehessen tanúja. (...) nehéz megtalálni a megfelelő eszközöket ahhoz, hogy ilyen háborút megnyerhessünk. (...) Vannak (...), akik számba véve a hallatlan nehézségeket (...) azt gondolják (...), hogy miután a hódítás ennyire megnehezedett, elvesztette vonzerejét, (...) így maguk a háborúk is ritkábbakká válnak.*”²⁴⁴ A szövegből egyértelműen kiolvasható a *népfelkelés* és a *megtagadás* párhuzamba állítása, amely előbbinek a támadó számára a siker elérését hátrányosan befolyásoló hatásából fakad. A *népfelkelés* elrettentő hatására utal az utolsó mondat is, miszerint **Jomini** kortársai között már elterjedt nézet volt, hogy a *népfelkelésre* támaszkodó védelem olyan nehézségeket képes támasztani a támadóval szemben, hogy az végső soron a háborúk számának csökkenését idézi majd elő.²⁴⁵ A 19. sz. első felében tehát már egyértelműen megfogalmazódott az az elv, hogy az össznemzeti ellenállás, a *totális védelem* képes lehet csupán a „*szűkebb értelemben vett védelemmel*”²⁴⁶ olyan mértékű, *megtagadáson alapuló elrettentést* megvalósítani, hogy az

Resistance in the Franch Wars. Patriots, Partisans and Land Pirates. Palgrave Macmillan, 2005., Stoker, Donald – Schneid, Frederick C. – Blanton, Harold D. (ed.): Conscription in the Napoleonic Era. A revolution in military affairs? Routledge, 2009. A hazai szakirodalomból ezek történeti és szervezeti áttekintésére lásd Turcsányi et al. pp. 127–156. Más szempontok alapján, a *népfelkelés* és a *gerilla hadviselés* összefüggéseire lásd Forgács Balázs: Gerillák, partizánok, felkelők. Az irreguláris hadviselés elméletének története – korunk kihívásai. Zrínyi Kiadó, 2020.

²⁴² Gneisenau: August Wilhelm Anton Neithardt von: A népfelkelés eszméjéről. In: Gottreich László et al.: Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1974. (továbbiakban: A hadművészet középkori és újkori klasszikusai.) (pp. 524–529) p. 526.

²⁴³ **Clausewitz** is részletesen foglalkozott a *népfelkelés* kérdésével, azonban a *népfelkelés* és az *elrettetés* között nem vont közvetlen párhuzamot. A *népfelkeléssel* kapcsolatos tételei inkább az *átfogó területvédelem* műveleti elgondolásaira volt hatással.

²⁴⁴ Jomini, Antoine Henri: A hadművészet meghatározása. In: A hadművészet középkori és újkori klasszikusai (pp. 565–622) pp. 586–591.

²⁴⁵ vö. **Jomini** ugyanakkor szkeptikus volt ezzel kapcsolatban. A *népfelkelés* és az *elrettetés* kapcsolatát elismerte, de úgy vélte, hogy ez nem feltétlenül fog a háborúk számának csökkenéséhez vezetni, mivel nem minden védelmi háború vezet majd törvényszerűen *népfelkeléshez*. vö. Jomini i.m. 591.

²⁴⁶ A *hidegháború* idején számos stratégia mutatott rá arra, hogy a védelem kifejezést valójában eredeti jelentésétől eltérően alkalmazzák, és a nemzeti érdekérvényesítés során – legalábbis a katonai nagyhatalmak – a legtöbb esetben, noha a védelemre hivatkoznak, de magatartásuk valójában kifejezetten offenzív. **Thomas Schelling** ezzel kapcsolatban jegyezte meg, hogy „*a »védelmet« elkezdjük (...) eufémizmusként használni, van Védelmi Minisztériumunk, védelmi költségvetésünk, védelmi programunk és védelmi rendszerünk; ha azonban*

akár a nemzetközi békét is biztosíthatja, ugyanúgy, mint a *hidegháború* idején a nukleáris fegyverekkel a támadásra/ellentámadásra támaszkodó, *büntetésen alapuló elrettentés* a MAD viszonylatában.

A *népfelkelés és megtagadás* összefüggése a területvédelem vonatkozásában elsőként Svájcban fogalmazódott meg, mint stratégiai alapelv, ahol ezt „*magas belépési árként*” nevesítették.²⁴⁷ Kialakulása a 19. sz. második fele és a 20. sz. közepe közé tehető, habár az alapját képező haderőstruktúra, a milíciarendszer már korábban adott volt, az ugyanis a svájci állammal egyidős.²⁴⁸ A koncepció alapelveinek lefektetése elsősorban **Franz von Erlach** svájci vezérkari tiszt munkásságához köthető, akinek 1866-ban jelent meg beszámolója az 1863-64-es *lengyel felkelésről*²⁴⁹, majd a következő évben *A kis népek szabadságharcai nagy hadseregekkel szemben*²⁵⁰ című könyve. Utóbbiban történelmi példákból vezette le, hogy a kis nemzetek védelme az erősebb támadóval szemben kizárólag a *népfelkelés* alkalmazásával lehet sikeres. Miután ez a megállapítás könnyen összeegyeztethető volt a milíciarendszeren alapuló svájci védelmi rendszerrel, nézetét elfogadták, és az a svájci stratégiai gondolkodás alappillérvé vált.²⁵¹ A *második világháború* idején **Henri Guisan**²⁵², a svájci fegyveres erők főparancsnoka révén a svájci *elrettentés* további két elemmel egészült ki; a *polgári ellenállással* és a *stratégiai rombolás* elvével. **Guisan** számolva a német fenyegetéssel, nyilvánosan deklarálta, hogy amennyiben a németek megtámadják Svájcot, akkor egy elhúzódó háborúra fogja kényszeríteni őket; csapatait visszavonja az Alpokba, ahonnan gerilla jellegű harcot fognak folytatni, a lakosságot fegyvertelen ellenállásra hívja fel, valamint elpusztít minden olyan, a német és az olasz területek közötti összeköttetésre felhasználható

szükségünk lenne egy másik kifejezésre, akkor az angol nyelv ezt könnyedén megadja számunkra. Ez a »támadás«.” Schelling i.m. p. 71.

²⁴⁷ Defence without the Bomb. The Report of the Alternative Defence Commission. Taylor & Francis Ltd. London and New York, 1983. p. 114., Hungerbühler, Werner: Haderőreform '95. In: Új Honvédségi Szemle, 51. évf. 1997/8. sz. (pp. 70–83.) p. 70.

²⁴⁸ Svájc korai katonai rendszerére és a milíciarendszeren alapuló *népfelkelés* összefüggéseire lásd Bühlmann, Christian: Defense Through Insurrection: A Simple Model of Swiss Concepts (1815–1989) In: Vautravers, Alexandre – Goulding, Matwe (ed.): Counterinsurgenci Security Forum 2011. Webster University, Genava, 2012. (pp. 54–75) pp. 58–61, Bonard, Claude: The Cornerstones of the Swiss Security Policy. In: Ante Portas, 2016/2. (pp. 187–200) pp. 187–191.

²⁴⁹ Erlach, Franz von: Die Kriegführung der Polen im Jahr 1863. Nach eigenen Beobachtungen von März bis August an Ort und Stelle gesammelt. Darmstadt & Leipzig, 1866.

²⁵⁰ Erlach, Franz von: Die Freiheitskriege kleiner Völker gegen große Heere. Bern, 1867.

²⁵¹ Bonard i.m. 188–189.

²⁵² 1939-ben nevezték ki a svájci haderő főparancsnokának. A Németországgal szembeni, *ad hoc* jelleggel deklarált *megtagadás*on alapuló *elrettentés* a világháború után az ő érdemei alapján vált Svájc hivatalos stratégiai koncepciójává.

infrastruktúrát, amely miatt magát az offenzívát megindítanák.²⁵³ Ez az elgondolás a *megtagadás* „iskolapéldájának” tekinthető. Az ellenség az idő- és a költségtényezők tekintetében elhúzódó ellenállással, és feltételezhetően nagyobb veszteségekkel, lekötött erővel kell, hogy számoljon, a *stratégiai rombolás* miatt pedig háborús célját, mivel azt fizikailag megsemmisítik, nem tudja megvalósítani, ezáltal a támadás logikai értelmét veszti, tehát „*irracionalissá*”²⁵⁴ válik. Mivel Svájc a *porosz-francia háború*, továbbá az *első és második világháború* idején is sikeresen őrizte meg semlegességét – noha hadműveleti szempontból a hadviselő felek számára előnyös lett volna, ha az ország területén keresztül összeköttetési vonalakat létesíthetnek, illetve manővereket tudnak végrehajtani –, ezért számos teoretikus vélekedett úgy, hogy a svájci *megtagadás* stratégiájának sikere a gyakorlatban is igazolható. Már a 19. sz. végétől is több pártolója akadt a svájci koncepciónak, főleg a *francia republikánusok*²⁵⁵ körében; **Auguste Blanqui**²⁵⁶, **Gaston Moch**²⁵⁷ és **Jean Jaurès**²⁵⁸ is a svájci stratégia pártolói közé tartoztak. Különösen **Jaurès** tézisében jelent meg markánsan a *népfelkelés* és a *megtagadás* kapcsolata. *Az új hadsereg* című értekezésében, amelyben egy svájci típusú védelmi rendszer létrehozását javasolta, annak indoklását, a rendszer célját illetően, a következőképp fogalmazta meg: „*biztosítani a*

²⁵³ Bonard i.m. 191–192., Roberts i.m. 51–52.

²⁵⁴ Az *elrettetés* elméletek lényeges elemét képezi a *racionalitás* kérdése, amely azt feltételezi, hogy a szembenálló felek vezetői racionálisan, tetteik valószínűsíthető következményeit mérlegelve cselekednek. Ugyanakkor ez volt az elméletek egyik „*gyengepontja*” is, ez a racionalitás ugyanis nem minden vezetőnél áll(t) fenn. Erre vonatkozólag lásd Payne – Watson i.m. pp. 221–228.

²⁵⁵ Nem azonos az amerikai *republikánus* politikai irányzattal. Alatta általánosan a francia történelemben a monarchikus államformával szemben a köztársasági államformát pártoló politikai-ideológiai irányzatokat értették.

²⁵⁶ **Louis Auguste Blanqui** francia forradalmár, politikus, újságíró. Aktívan részt vett a *porosz-francia* háború idején Párizsban szerveződő mozgalmakban. Egyik fő pártolója volt, hogy a poroszokkal szemben egy szervezett miliciarendszerre támaszkodva szervezzenek fegyveres ellenállást. Nézeteinek egy része magyar nyelven is megjelent. vö. Auguste Blanqui válogatott művei. Gondolat, Budapest, 1968. pp. 213–284. A *népfelkeléssel* kapcsolatos szemléletére utal, hogy alapítója volt a *La patrie en danger (Veszélyben a haza)* című lapnak. A *francia forradalom* idején a „*veszélyben a haza*” deklarálása alapozta meg a *népfelkelés (levée en mass)* elrendelését. Az egyetemes szakirodalomban is ezért gyakran ezzel utalnak a *népfelkelés elve* alapján szervezett nemzeti fegyveres ellenálló mozgalmakra.

²⁵⁷ Francia tüzéértiszt, nyelvész, több katonai szakkikk és szakmai kötet szerzője. Ezzel kapcsolatos fő műve: Moch, Gaston: *L’Armée d’Une Démocratie*. Editions de la Revue Blanche, Paris, 1900.

²⁵⁸ Francia politikus. Gondolkodását jelentősen meghatározta a *francia forradalom* – és azzal összefüggésben a *népfelkelés* – eszmeisége. A forradalmi eszméket és a svájci miliciarendszert ötvöző nézeteit, valamint ezzel kapcsolatban kidolgozott haderőreform javaslatát „*Az új hadsereg*” (*L’Armée Nouvelle*) c. munkájában foglalta össze. Értekezésében ennek egy **George Gordon Coulton** által közreadott angol nyelvű, rövidített, kommentárokkal ellátott változatát használtam fel. Lásd Coulton, George Gordon.: *Democracy & Military Service*. An abbreviated translation of the „*Armée Nouvelle*” of Jean Jaurès. Simpkin, Marshall, Hamilton, Kent & Co., Limited, London, 1916. **Coulton** egyébként részletesen kutatta ezt a kérdést, így ezzel összefüggésben egy tanulmánya is megjelent, amely a svájci és a brit miliciarendszert vizsgálta. Lásd Coulton, George Gordon: *A Strong Army in a Free State. A Study of the Old English and Modern Swiss Militias*. Simpkin, Marshall, Hamilton, Kent & Co., Ltd. Stationers Hall Court, London, 1941.

békét, bátran, egy olyan védelmi szervezet létrehozásával, amely olyannyira elrettentő, hogy még a legmohóbbak és legvadabbak is minden erőszakos gondolatuktól elállnak (...).”²⁵⁹ Még a hagyományosan offenzív elveket valló – az *első világháborút* követően azonban meggyengült és átmenetileg defenzívebb szemléletet követő – két világháború közötti Németországban sem volt teljesen idegen ez a nézet. Olyan magas beosztású személyek vetették fel, illetve pártolták egy svájcihoz hasonló rendszer létrehozását, mint **Walter Reinhardt**²⁶⁰, **Hans von Seeckt**²⁶¹, **Joachim von Stülpnagel**²⁶², vagy éppen **Erich von dem Bussche-Ippenburg**²⁶³. Koncepcióik a német hadelméleti irodalomba „*hadászati védelem*” (*Strategische Defensive*) és „*népi háború*” (*Volkskrieg*) elnevezésekkel kerültek be.²⁶⁴ A legtöbb országban a svájci típusú védelem azonban többnyire csak az elméletek szintjén jelent meg. A *hidegháborút* megelőzően még a semleges államok is inkább a diplomáciába vetették bizalmukat, és nem rendelkeztek az *elrettentést* megvalósítani képes katonai erővel, így bele is sodródtak a *világháborúkba*. Az egyedüli kivételt Svájc mellett Svédország jelentette²⁶⁵, amely a diplomácia, a katonai erő és a *stratégiai rombolás* fenyegetésének együttes alkalmazásával végül is meg tudta valósítani a *megtagadást*.²⁶⁶ A svájcihoz, vagy a svédhez hasonló elgondolások végül a *hidegháború* időszakában, a 60-as évek második felétől

²⁵⁹ Coulton i.m. p. 2.

²⁶⁰ Német vezérkari tiszt, porosz hadügyminiszter.

²⁶¹ Német vezérkari tiszt, a *Weimari Köztársaság* idején rövid ideig a német vezérkar „*fedőszervezetének*” (*Truppenamt*) vezetője volt, kvázi vezérkari főnök.

²⁶² Német vezérkari tiszt, a *Weimari Köztársaság* Hadügyminisztériumában töltött be különböző beosztásokat, majd a *Berlini III. katonai kerület*, utóbb pedig a *Tartalék Hadsereg* parancsnokaként szolgált.

²⁶³ Német tábornok, vezérkari tiszt.

²⁶⁴ Erre és a felsorolt személyek munkásságára vonatkozólag lásd Bald, Detlef: Zur ‚strategischen Defensive‘ – ein Rückblick auf ein Verteidigungskonzept in der Reichswehr. In: S+F Sicherheit und Frieden/Security and Peace, 1986/4, pp. 138–142, Bald, Detlef: Traditions in Military-Strategic Thought in Germany and the Problem of Deterrence. SOWI-Arbeitspapier Nr. 18. Paper presented to 30th Annual Convention International Studies Association, London, March, 28 - April, 1, 1989. pp. 5–7.: <https://opus4.kobv.de/opus4-zmsbw/files/391/12005541.pdf> (Letöltés ideje: 2020.11.23.), Schäfer, Karen: Die Militärstrategie Seeckts. Frank & Timme GmbH. Berlin, 2016., Strohn, Matthias: Hans von Seeckt and His Vision of a ‚Modern Army‘. In: War in History, No. 2005/3. pp. 319–337, Vardi, Gil-li: Joachim von Stülpnagel’s Military Thought and Planning. In: War in History, 2010/2, pp. 193–216.

²⁶⁵ Spanyolország semlegessége a diplomácia és kedvező földrajzi helyzete miatt nem sérült. Ugyanez igaz Portugáliára is, amely 1944-ben önként vált végül hadviselő füllé. Erre vonatkozólag lásd Bowen, Wayne H.: The Spanish Military During World War II. In: Bowen, Wayne H. – Alvarez, José (ed.): A Military History of Modern Spain: From the Napoleonic Era to the International War on Terror. Praeger Security International, Westport, Connecticut – London, 2007. pp. 110–121.

²⁶⁶ A szakirodalom álláspontja szerint ugyanakkor a három tényező közül a katonai játszotta a legkisebb szerepet. Svédország ugyan rendelkezett olyan, a svájcihoz hasonló struktúrákkal, amelyek elvben lehetővé tették számára a nemzeti ellenállást, ugyanakkor a rendszer ekkor még nem volt kiforrott. Ellenben a svéd nyersanyag kitermelés stratégiai tényezőnek bizonyult, és annak egy támadás esetén történő leállása, illetve szándékos leállítása – ugyanúgy, mint a svájci infrastruktúrák megsemmisítésére tett fenyegetés – a potenciális támadó elrettentésére alkalmas volt. vö. Defence without the Bomb p. 113, Roberts i.m. 63–67, Szabó (1985) i.m. pp. 194–197.

alakultak ki, elsősorban a semleges államokban, miután azok kénytelenek voltak felismerni, hogy a nemzetközi egyezmények nem nyújtanak kellő garanciát semlegességük megőrzéséhez, ezért nagyobb hangsúlyt kell fektetniük önvédelmi képességeikre.

ORSZÁG	DEKLARÁLT (KATONAI) STRATÉGIAI CÉL
Ausztria	„(...) a támadás elhárítása annak nyomatékosításával, hogy az agresszor által elérhető esetleges előnyök nem érik meg a vállalt, aránytalanul magas kockázatot.”
Finnország	„(...) az ország elleni támadás a megszerzendő előnyökhöz képest aránytalanul nagy veszteségekkel és késedelemmel járjon.”
Jugoszlávia	„A Totális Nemzeti Védelem rendszerének alapvető rendeltetése, hogy elrettentse és legyőzze az agresszort (...).”
Svájc	„(...) elrettenteni a szembenálló felet attól, hogy támadást intézzon ellenünk, világossá téve számára, hogy Svájcot csak akkora erőfelfejtés árán lehet leigázni, amely aránytalan a megszerzhető előnyökhöz képest.”
Svédország	„(...) egy Svédország elleni támadás akkora erőforrásokat és áldozatokat, illetve olyan hosszú időt igényeljen, amely a megszerzhető előnyökhöz képest racionálisan nem elfogadható.”

2. táblázat: A megtagadásra alapuló elrettentés a semleges államok doktrínáiban²⁶⁷

Lényeges elemét képezte ezeknek a megközelítéseknek, hogy a katonai erő alkalmazása kizárólag a *megtagadásra* irányult és csak az agresszor támadó erőire jelentett fenyegetést, magára az agresszorra (az agresszor hátszágára, érdekeltségeire) nem.²⁶⁸ Ez azon a stratégiai logikán alapult, hogy a másik fél egy általa biztonsági fenyegetésnek tekinthető képesség, fegyverrendszer hadrendbeállítása miatt ne hajtson végre megelőző csapást, támadást.²⁶⁹ A katonai erő alkalmazása ezért kizárólag a *szűkebb értelemben vett védelemre* korlátozódott, és olyan katonai képességek kialakítására, amelyek a támadó tevékenységet harcászati-hadműveleti szintre korlátozzák, és nem teszik lehetővé a hadászati támadást. A nyugati szakértők emiatt sorolták az 1970-es évektől az *átfogó területvédelmet* a *nem provokatív*, vagy *defenzív védelmi* stratégiák közé.²⁷⁰ Bár ez alapvetően a semleges államok jellemzője volt, meg kell azonban jegyezni, hogy ugyanezen logika mentén nem járult hozzá

²⁶⁷ A doktrínák vonatkozó részeit közli: Wiberg, Håkan: The Security of Small Nations: Challenges and Defences. In: Journal of Peace, Vol. 24. No. 1987/4, (pp. 339–363) p. 349.

²⁶⁸ Defence without the Bomb pp. 22–23.

²⁶⁹ A semleges államok területvédelmi koncepcióiban megjelenő *nem provokatív védelmi* alapelvekre vonatkozóan lásd Roberts i.m. pp. 53, 169, 234–235, 258–259, Visuri, Pekka: Evolution of the Finnish Military Doctrine. Finnish Defence Studies 1. War College, Helsinki, 1990. p. 88., Wiseman i.m. pp. 56–61, 121–131.

²⁷⁰ vö. Barnaby, Frank–Boeker, Egbert: Non-Nuclear, Non-Provocative Defence for Europe. In: Hopmann, Terrence P. – Barnaby, Frank (ed.): Rethinking the Nuclear Weapons Dilemma in Europe. The Macmillan Press, 1988. (pp. 135–145) pp. 144–145, Booth–Baylis i.m. pp. 284–286, Buzan i.m. pp. 276 277, Laqueur, Walter–Sloss, Leon: European Security in the 1990s. Deterrence and Defense after the INF Treaty. Springer Science+Business Media, LLC. 1990. pp. 55–61, Stromseth i.m. pp. 211–212, Wiseman i.m. pp. 2–3.

Dánia és Norvégia a területükre történő NATO erők, bázisok és nukleáris fegyverrendszerek telepítéséhez. Nemzeti szintű deklarált stratégiai koncepciójuk is a semleges államokét követte. Hasonlóan járt el Spanyolország is, amikor a francia DOT-on alapuló *népi elrettentés* elvét adaptálta.²⁷¹ Fontos azonban kihangsúlyozni, hogy a NATO nemzetek esetében ez mindig csak a nemzeti szintű stratégiákra vonatkoztatható, hiszen hiába követik az *átfogó területvédelmet* jellemző *megtagadás* elvét, szövetségi tagságukból következően maguk mögött tudhatják a NATO nukleáris, *büntetést* megvalósító *elrettentését* is.

A közel azonos alapelveken nyugvó *átfogó megközelítésekkel* szemben a *partikuláris területvédelem* sokkal változatosabban jelent meg a stratégiai elméletekben. Alapvetően ezek is a *megtagadáshoz* kapcsolódtak, ugyanakkor ez az egyes nemzetek szintjén más-más módon és céllal jelent meg. E tekintetben a francia stratégia pl. egyfajta átmenetnek tekinthető. Olyan neves stratégák, mint **Raymond Aron**²⁷², **André Beaufre**²⁷³, és **Guy Brossollet**, a semleges államok stratégiai elveit pártolták, ugyanakkor a francia nemzeti érdekek és az ország globális jelenléte kizárta annak lehetőségét, hogy Franciaország védelme kizárólag a *szűkebb értelemben vett védelemre* és a *megtagadásra* korlátozódjon. Így alakult ki a már ismertetett két komponensű francia elrettentés stratégiája, amelyben a *nukleáris elrettentés* a *büntetést*, míg a *népfelkelés* elvét követő, és a DOT-on alapuló *népi elrettentés* a *megtagadást* volt hivatott megvalósítani.²⁷⁴ Ettől merőben eltérő szemlélet érvényesült azokban az országokban, amelyek az általános NATO, vagy a szovjet típusú elveket követték, hiszen ezekben a területvédelem elsősorban a hátszág védelméhez kapcsolódott, nem pedig a honi területen folytatott fegyveres ellenálláshoz. A stratégiai elméletekben ugyanakkor, mivel azok a

²⁷¹ Megjegyzendő, hogy a francia *népi elrettentés* megnevezés is a **Jomini** által leírt *népfelkelés* és *elrettentés* összefüggéseire történő közvetlen utalásként értelmezendő. Spanyolországgal kapcsolatban már a korai, a DOT létrehozását és a NATO csatlakozást megelőző egyes szövetségi dokumentumok is megjegyezték, hogy egy keleti támadással szemben a Pireneusokra támaszkodó védelem bizonyos szinten önmagában is megvalósíthatja az *elrettentést*. vö. DC 13 Report from the Military to the North Atlantic Defense Committee on North Atlantic Treaty Organization Medium Term Plan. NATO Military Committee, 29 March 1950. pp. 32–33.: https://archives.nato.int/uploads/r/null/9/9/99197/DC_013_ENG_PDP.pdf (Letöltés ideje: 2021.11.08.)

²⁷² Francia politológus, történész, filozófus és újságíró. A *második világháborúban* a légierőnél szolgált, a francia vereséget követően csatlakozott a francia emigrációhoz és a francia ellenállást szervező *Szabad Francia Erőkhöz* (*Forces françaises libres*). Stratégiai nézeteit – beleértve az *elrettentést* és a *népfelkelés* kérdését is – több munkájában kifejtette. Ezek közül a legmeghatározóbb az 1962-ben megjelent „*Háború és béke a nemzetek között*” (*Paix et guerre entre nations*”). c. monográfiája volt. Az értekezésben felhasznált, angol nyelvű kiadása: Aron, Raymond: *Peace & War. A Theory of International Relations*. Routledge, London and New York, 2003.

²⁷³ Francia tábornok. A *szezei válság* idején a francia expedíciós erők parancsnoka, később a szárazföldi erők legmagasabb, *hadserg tábornoki* (*Général d'armée*) beosztását is betöltötte. Nézeteit jelentősen befolyásolta a *francia forradalmi háború* és a *népfelkelés* eszmeisége. Több stratégiai elméleti munkát is írt, az értekezésben ezek közül felhasználtak: Beaufre, André: *Deterrence and Strategy*. Faber and Faber, 24 Russel Square, London, 1965., Beaufre, André: *Strategy for Tomorrow*. Crane, Russak & Company, Inc., New York, 1974.

²⁷⁴ vö. Livre le Blanc sur de la Défense (1972) pp. 12–13, 16–17.

hátszág védelmét is stratégiai szintű kérdésnek tekintették, ezért a területvédelem ilyen formában szintén megjelent. Ez a hátszág háborús szerepéből vezethető le, amellyel tételesen legelőször a szovjet hadelmélet foglalkozott. Az ezzel kapcsolatos alapelveket, a *lenini* és *marxi* tételek szintézisével, **Mihail Vasziljevics Frunze**²⁷⁵ fektette le, aki a hátszág háborús szerepét illetően már úgy fogalmazott, hogy „*az arcvonal életét és munkáját minden pillanatban a hátszág munkája és állapota határozza meg, és ebben az értelemben a hadviselés súlypontja az arcvonaltól hátrafelé, a hátszág irányába tolódik el.*”²⁷⁶ Ez a tétel, miszerint a háborúk sikeres megvívásában a hátszág akár még fontosabb szerepet is játszhat, mint maguk a harcoló erők, tükröződött vissza a *sztalini*, ún. „*állandó műveleti tényezők doktrínájában*” is. A doktrína az egy-egy hadművelet eredményét befolyásolni képes *átmeneti*-, és a háború végső kimenetelét eldönteni képes *állandó műveleti tényezők* között tett különbséget. Előbbibe sorolta pl. a *meglepést*, míg utóbbiba tételesen a hátszág stabilitását, a hadsereg és a hátszág morálját, a csapatok mennyiségi és minőségi mutatóit, valamint a parancsnoki állomány felkészültségét.²⁷⁷ A doktrínában a hátszág védelme nemcsak a felsorolás sorrendje miatt élvezett prioritást, hanem azért is, mert a többi tényező forrása is maga a hátszág volt.²⁷⁸ Hasonló elméletek jellemezték a nyugati gondolkodást is, amely főleg a német teoretikusok – különösen **Erich Ludendorff**²⁷⁹ – munkásságára vezethető vissza, akik a *tengelyhatalmak első világháborúban* elszenvedett katonai vereségét nem a katonai műveletek, hanem hátszáguk összeomlásának tulajdonították.²⁸⁰ Ez a megállapítás mindenekelőtt a *légi uralom* elméletének képviselőire volt nagy hatással. **Douhet**²⁸¹ már úgy vélte, hogy a háborús célokat a hátszagra mért csapásokkal is el lehet érni: „*az ellenséget támpontjain, mögöttes területén, termelési központjaiban stb. kell megsemmisíteni, tehát hadászati, harcászati és gazdasági*

²⁷⁵ Szovjet tábornok, a polgárháború idején a *Déli Hadseregcsoport*, majd a *Katonai Akadémia* parancsnoka, utóbb a *Szovjetunió Forradalmi Katonai Tanácsának elnöke*, katonai és tengerészeti népbiztos.

²⁷⁶ Frunze, M. V.: Válogatott művei. I-II. kötet. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1959. II. kötet pp. 172–173.

²⁷⁷ Jacobs, Walter Darnell: Frunze: The Soviet Clausewitz (1885-1925). Martinus Nihoff, The Hague, 1969. p. 99., Lockwood, Jonathan Samuel: The Soviet View of U.S. Strategic Doctrine. Implications for Decision Making. Transaction Books, New Brunswick and London, 1985. pp. 28-30.

²⁷⁸ Bathurst, Robert B.: Soviet Military Doctrine: Form and Content. In: Frank Willard C., Jr. – Gillette, Philips S. (ed.): Soviet Military Doctrine from Lenin to Gorbachev 1915-1991. Greenwood Press, Westport, Connecticut–London, 1992. (pp. 21–40) p. 21.

²⁷⁹ Német tábornok, politikus. Hadelméleti tételeit alapvetően háborús visszaemlékezéseiben fogalmazta meg. Lásd Ludendorff, Erich: My War Memories. Vol. I-II. Huthinson, 1919.

²⁸⁰ Magyar – Molnár i.m. p. 142.

²⁸¹ **Giulio Douhet**, olasz tábornok, a légi uralom elméletének (egyik) korai teoretikusa.

*hátországában.*²⁸² A légi uralom angolszász teoretikusai is osztották ezt a nézetet, bár náluk jóval nagyobb hangsúly helyeződött a hátország moráljának megtörésére. A *Királyi Légierő (Royal Air Force – RAF)* „atyjaként” számontartott **Hugh Trenchard**²⁸³ egyenesen úgy vélekedett, hogy az ellenség hátországára mért légicsapások hatása a morális és az anyagi dimenziót vizsgálva 20:1 arányban jelentkezik.²⁸⁴ Korai munkáiban még **Liddel Hart**²⁸⁵ is úgy tartotta, hogy a hátország morális pusztítása győzelemre vezethet, ezzel kapcsolatos nézeteit azonban később revideálta.²⁸⁶

A *második világháború* idejére tehát, más-más megközelítés alapján, de a szovjet és a nyugati stratégiai gondolkodásban is tételesen megjelent, hogy a hátország pusztításával a fegyveres konfliktusok végkimenetele jelentősen befolyásolható, vagy akár el is dönthető. Az elméletek közötti kölcsönhatást jól érzékelteti, hogy a NATO első főtitkára, **Lord Ismay**²⁸⁷ egy 1954-ben megjelent munkájában a hátország stratégiai jelentőségét szinte szóról-szóra a szovjet *állandó műveleti tényezők* felsorolásával írta le: „*A parancsnokok felkészültsége, a csapatok bátorsága, felszerelésük kiválósága mit sem ér, ha a hátország összeomlik.*”²⁸⁸ Az ilyesfajta nézetek a nukleáris fegyverek megjelenésével tovább erősödtek. A stratégák úgy vélték, hogy a fegyveres erők kialakításának és fenntartásának anyagi- és humánbázisát jelentő hátország stabilitása és védelme lesz a jövő *világháborújának* meghatározó tényezője; a szembenálló felek először a hátországra fognak csapásokat mérni, és a konfliktus végkimenetelét az fogja eldönteni, hogy melyik fél képes ezek hatásait jobban csökkenteni, a károkat helyreállítani, és ezzel magához ragadni a kezdeményezést.²⁸⁹ Ebből következett a hátországvédelem és az *elrettetés* kapcsolata. Az ellenség első csapásának ellenállni képes hátországvédelemre, melynek része a *másodikcsapás-mérő képességek* és a társadalmi morál

²⁸² Douhet, Giulio: A légi uralom. In: Kocsis Bernát: Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985. (pp. 577–626) p. 588. (Továbbiakban: Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból).

²⁸³ A brit légierő első marsallja. Szervezőtevékenysége folytán kapta „*RAF atyja*” nevet.

²⁸⁴ Buckley, John: *Air Power in the Age of Total War*. UCL Press, 1999. pp. 61, 78.

²⁸⁵ **Sir Basil Henry Liddel Hart**, első világháborús veterán, a 20. sz. legnagyobb hatású brit teoretikusa.

²⁸⁶ **Liddel Hart** az *első világháborús* tapasztalatok alapján két olyan „*fegyvert*” nevezett meg, amelyek alkalmazásával sikerült a német hátország morális összeomlását megvalósítani; a légierőt, mint „*lélektani fegyvert*”, amely ezt a *hátországra* mért csapásokkal közvetlenül is elő tudta idézni, valamint a tengeralattjárókat, mint „*gazdasági fegyvert*”, amelyek a *blokád* fenntartásával, közvetetten fejtették ki hasonló, morálromboló hatásukat. vö. Liddel Hart Basil Henry: *History of the First World War*. Pan Books Ltd., London, 1973. pp. 308–313, 360, 378, 381. Azon nézetét, miszerint a hátország összeomlása lett volna az elsődleges oka a németek vereségének, utóbb *Stratégia* című munkájában módosította. vö. Liddel Hart, Basil Henry: *Strategy. The Classic Book on Military Strategy. Second Revised Edition*. A Meridian Book, 1991. pp. 351–352.

²⁸⁷ **Hasting Lionel Ismay**, a *Brit Indiai Hadsereg (British Indian Army)* tábornoka volt, a *második világháború* idején pedig **Winston Churchill** személyes katonai tanácsadója.

²⁸⁸ Ismay, H.L.: *NATO – The First Five Years, 1949–1954*. North Atlantic Treaty Organization, 1954. p. 142.

²⁸⁹ vö. Brodie, Bernard: *Strategy in the Missile Age*. RR-335, January 15, 1959. pp. 160–162, Szokolovszkij, V.D.: *Hadászat*. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1964. pp. 185–195.

védelme is, úgy tekintettek, amely a *megtagadást*, míg maga a *másodikcsapás-mérő képesség* a *büntetést* valósítja meg. Ez esetben tehát ugyanúgy két komponensű *elrettentésről* beszélhetünk, mint a francia típusú stratégiai koncepcióban, ez esetben azonban a *megtagadás* nem az invázióval szembeni *népfelkelésre* támaszkodó *totális védelem*, hanem a hátország stabilitása és a *második csapás-mérő képesség* védelme által valósul meg. Ez jelent meg a *büntetésen* alapuló *tömeges megtorlás (massive retaliation)* stratégiáját deklaráló, 1957-es NATO stratégiai koncepcióban is. A stratégia egyik előkészítő dokumentuma az észak-amerikai régió területvédelme fő feladatákként a NATO védelem legfontosabb eleme, az „*elrettentő erő*”, azaz a *Hadászati Légierő Parancsnokság (Strategic Air Command)* képességeinek védelmét határozta meg. Mindemellett kihangsúlyozta, hogy valamennyi NATO nemzet feladata, hogy a hátországot, illetve a hátország rendjét (morálját) biztosítsa.²⁹⁰ Itt kell megjegyezni, hogy a hátország rendjének biztosításához sorolták a rendvédelmet és a polgári védelmet is. Utóbbi ekkoriban még sokkal jobban kapcsolódott a katonai szektorhoz, mint napjainkban. **E. J. Kingston-McCloughry**²⁹¹, a RAF légi vicemarsallja egy 1958-ban megjelent monográfiájában egyenesen úgy fogalmazott, hogy a „*polgári védelem olyannyira lényeges ma már, hogy a negyedik haderőnemmé vált (...)*.”²⁹² **Horst Mendershausen** pedig a hátország katonai védelmével azonosított területvédelem kapcsán jegyezte meg, hogy „*bizonyos értelemben a területvédelem a fő harcoló erők és a polgári védelem rendszere között helyezkedik el.*”²⁹³ Ez annyiban lényeges, hogy a *hidegháború* idején a hátországvédelem polgári védelmi elemére már önmagában is úgy tekintettek, amely bizonyos fokú *elrettentés* megvalósítására képes.²⁹⁴ Ezt támasztja alá a NATO egyik *Polgári Veszélyhelyzeti Tervezést (Civil Emergency Planning – CEP)* tárgyaló kiadványában közölt megállapítás is: „*a jól szervezett hátországvédelmet erőteljes elrettentésnek kell tekintenünk az agresszióval szemben, mivel a potenciális ellenség számára sokkal nagyobb a kísértés a támadásra, ha tudja, hogy a Szövetség valamely tagja felkészületlen a főbb központjai elleni*

²⁹⁰ MC 14/2 A Report by the Military Committee to the North Atlantic Council on Overall Strategic Concept for the Defense of the North Atlantic Treaty Organization Area. 14 October 1956. pp 12, 24.: https://archives.nato.int/uploads/r/null/1/0/104687/MC_0014_2_ENG_PDP.pdf (Letöltés ideje: 2021.09.07.)

²⁹¹ **Edgar James Kingston-McCloughry**, kitüntetett *első világháborús* pilóta, a RAF egykori vicemarsallja.

²⁹² McCloughry, E. J. Kingston: *The Direction of War. A Critique of the Political Direction and High Command in War.* Frederick A. Praeger, New York, 1958. p. 236.

²⁹³ Mendershausen (1973) i.m. p. 2.

²⁹⁴ Grossman, Andrew: *Neither Dead nor Red. Civilian Defense and American Political Development During the Early Cold War.* Routledge, London – New York, 2001. pp. 43–44.

légi támadásokra.”²⁹⁵. Részben az egykori *hidegháborús* felfogás tükröződik vissza a 2016-ban megfogalmazott *reziliencia* képességekvetelmények és rendszerelemek kapcsán is²⁹⁶. Ennek szellemében köti össze a *rezilienciát* és a *megtagadást* a brit honi műveletek doktrínája²⁹⁷ és az USA HD doktrínája is. Utóbbi úgy fogalmaz, hogy a HD képességeknek „elrettentő hatása van, amely képes minimalizálni egy nyílt támadás” lehetőségét.²⁹⁸

A *partikuláris területvédelem* tehát az *átfogó megközelítésekkel* szemben, a *megtagadással* nem a végső stratégiai célt valósítja meg, hanem a háttország védelmével – együttműködésben az aktív katonai és az egyéb nem katonai szervezetekkel – olyan körülményeket hivatott biztosítani, hogy lehetővé váljék a stratégiai célt megvalósítani képes erőknek a *nyers erő*, *kényszerítés*, *készítés*, vagy *büntetés* elve szerinti alkalmazása.

9. ábra: A katonai erő stratégiai alkalmazása és a területvédelem²⁹⁹

Ez a magyarázata annak is, hogy a hazai terminológiában a még mindig szovjet meghatározást tükröző területvédelem *terminus technicus* miért szerepel „hadászati kategóriaként”³⁰⁰ A *partikuláris megközelítést* valló szovjet hadelméletben ugyanis a

²⁹⁵ Aspects of NATO. The Importance of Civil Emergency Planning. NATO Information Service, Paris, 1963. pp. 1–2. A kiadványt nem látták el oldalszámokkal, az itt jelölt oldalszámok a tartalmi rész oldalszámait mutatják.

²⁹⁶ vö. Aspects of NATO. pp. 7–17, Shea, Jamie: Resilience: a core element of collective defence.: <https://www.nato.int/docu/review/articles/2016/03/30/resilience-a-core-element-of-collective-defence/index.html> (Letöltés ideje: 2019.04.05.)

²⁹⁷ JDP 02 UK Operations p. V.

²⁹⁸ JP 3-27 (2018) p. III-4.

²⁹⁹ Forrás: saját szerkesztés.

³⁰⁰ vö. Hadtudományi Lexikon (1995/II.) p. 1325, Hadtudományi Lexikon (2019) p. 1085.

területvédelem a „hadászati kategóriába” sorolt *hadászati biztosítást*³⁰¹ és azon belül a *hátország fegyveres védelmét* és a *hadszintér-előkészítést*³⁰² megvalósítva járult hozzá a stratégiai célokhoz.

2.2. A TERÜLETVÉDELEM A HADMŰVELETI ELMÉLETEKBEN

Egy adott nemzet vagy szövetség katonai stratégiai elgondolásának, célkitűzéseinek a megvalósítása a (hadászati szintű) hadművelleti koncepciókban öltenek testet. Ezeket a katonai stratégiában rögzített célok, eszközök és módszerek viszonyrendszere kontextusában, valamint a művelleti környezetnek, a katonai teoretikusok munkáinak és a hadtörténelem művelleti tapasztalatainak a szintézise alapján dolgozzák ki, ezzel meghatározva, hogy a fegyveres erőket milyen alapelvek szerint szükséges alkalmazni.³⁰³ A katonai erő stratégiai célok elérése érdekében történő művelleti alkalmazása, és így a hadművelleti koncepciók tágabb keretei a *hadászat*³⁰⁴, a *háborús stratégia*³⁰⁵, vagy újabb megnevezés szerint, a *győzelmi mechanizmusok*³⁰⁶ elméletéből vezethetők le. A 19. századra kialakult modern hadelméletekben két alapvető mechanizmust különböztettek meg; a *megsemmisítést* és a *kifárasztást*. **Clausewitz** a *háborús cél* és *eszközök* vonatkozásában előbbit tekintette elsődlegesnek, mivel meghatározása szerint a háború célja, hogy „*az ellenfelet saját akaratunk teljesítésére kényszerítsük*”³⁰⁷, amelynek eszköze, hogy az ellenséges haderőt „*meg kell semmisítenünk, azaz olyan helyzetbe kell hoznunk, hogy a harcot ne tudja folytatni*

³⁰¹ „*A fegyveres küzdelem megvívásához és a hadászati-hadművelleti feladatok megoldásához szükséges feltételek megteremtése (...)*” vö. Hadtudományi Lexikon (1995/II.) pp. 436–437.

³⁰² „*Az ország honvédelmi felkészítésének része (...) az ország egész területére kiterjedő, békében és háborúban megvalósítandó rendszabályok összessége, amelyek megteremtik a fegyveres erők sikeres alkalmazásának feltételeit. (...)*” vö. Hadtudományi Lexikon (1995/II.) pp. 436–437.

³⁰³ A hadművelleti koncepciókról részletesen lásd Pikner, Ivo – Zuna, Pavel – Spisak, Jan – Galatik, Vlastimil: Military Operating Concepts Development. SHOPMYBOOK, Peleman Industries, NV, Rijksweg 7,2870 Puurs, Belgium, USA, 2012.: <https://www.unob.cz/fvl/struktura/k105/Lists/PUBLIKACE/Attachments/4/Military%20Operating%20Concept%20Development.pdf> (Letöltés ideje: 2021.08.15.)

³⁰⁴ A hadászat és stratégiai kapcsolatára lásd Szendy i.m. pp. 171–185.

³⁰⁵ Az *USA Fegyveres Erők* alapidoktrínájában szereplő kifejezés, hivatalos terminológiai meghatározás nélkül. Elnevezése ugyanakkor az előző fejezetben említett „*klasszikus*” stratégiára utal. Lásd JP 1 Doctrine for the Armed Forces of the United States. Chairman of the Joint Chief of Staff Publication, 25 March 2013 Incorporating Change 12 July 2017. p. I-4.

³⁰⁶ „*A baráti erők által harcoló műveletekben alkalmazott eljárások. Az ellenség legyőzése olyan körülmények megteremtését jelenti, amellyel megvalósítható a kívánt stratégiai eredmény az ellenséggel és az ellenség azon szándékával szemben, hogy ennek az eredménynek ellenszegüljön, ellenálljon.*” Lásd JP 5-0 Joint Planning. Chairman of the Joint Chief of Staff Publication, 01 December 2020. pp. IV-41.

³⁰⁷ Clausewitz, Carl von: A háborúról. Zrínyi Kiadó, 2013.p. 39.

többé.”³⁰⁸ A kifárasztást ezzel szemben úgy írta le, hogy az a „fizikai erőknél és az akaratnak a cselekmény időtartama alatti fokozatos kimerítése”³⁰⁹, amelynek célja, hogy az ellenség „felhagyjon szándékával.”³¹⁰ Ez a különbségtétel, mint a megsemmisítés és a kifárasztás „stratégiája” (*Ermattungs- und Niederwerfungsstrategie*), utóbb főleg **Hans Delbrück**³¹¹ révén vált ismertté. Erre visszavezethető a **Liddell Hart** által megalkotott *direkt* és *indirekt (hadászati) megközelítés* is.³¹² A kettő közti különbség a célok és a megvalósítás közti eltéréstől fakad. A megsemmisítés az ellenség ellenállásra képtelenné tételével a saját akarat érvényesítésére, míg a kifárasztás veszteségokozással az ellenség akaratának megtörésére, módosítására irányul. Az ezzel kapcsolatos tételek, jóllehet még mindig az említett teoretikusok elméletein alapulnak, már sokkal kevésbé egységesek, mint egykoron. Az alábbiakban a területvédelem szerepét a hadműveleti elméletekkel kapcsolatban a véleményem szerint leginkább relevánsnak tekinthető, az USA JP 5 jelzésű *Összhaderőnemi (műveleti) tervezés* doktrínájában szereplő *győzelmi mechanizmusok* modellje alapján vizsgálom. Ez hazánkban leginkább a *hadviselés*³¹³, illetve a *hadviselési módok*³¹⁴ modelljével mutat hasonlóságot, de azzal nem azonos.³¹⁵

A JP 5 három alapmechanizmust különböztet meg; a *megsemmisítést (destruction)*³¹⁶, a *felőrlést (attrition)* és a *kifárasztást (exhaustion)*. Az első a *clausewitzi megközelítést* tükrözi, annak célját ugyanis az ellenség haderejének megsemmisítésével, illetve erőinek további ellenállásra képtelenné tételével azonosítja. A *felőrléssel* kapcsolatban a doktrína már úgy

³⁰⁸ Clausewitz i.m. p. 57.

³⁰⁹ Clausewitz i.m. p. 61.

³¹⁰ Clausewitz i.m. p. 62.

³¹¹ Német politikus, hadtörténész, harcolt a porosz-francia háborúban.

³¹² vö. Liddell Hart (1991) i.m. pp. 3–6, 371–381.

³¹³ „A szemben álló felek fegyveres erejének háborús katonai műveletei, továbbá háborús küszöb körüli válságreagáló katonai műveletei alkalmazása a hadtudomány elméletének és gyakorlatának elvei szerint (...)” Lásd Hadtudományi Lexikon (2019) p. 387.

³¹⁴ „A háborús, illetve háborús küszöb körüli válságreagáló katonai műveletek katonai-technikai jellemzője, a hadtudomány elméletének és gyakorlatának meghatározó fejezete, a fegyveres erő alkalmazási formáinak és módszereinek összessége. (...)” Lásd Hadtudományi Lexikon (2019) p. 388–389. Hazánkban a *hadviselési módok* lényegében a *hadászati/hadikultúrák* rendszerezéséből következnek. vö. Szendy i.m. pp. 191–207.

³¹⁵ A *hadviselés* nem egységesen értelmezett, így a hazai modelltől eltérő megközelítések is fellelhetők. Az USA Fegyveres Erőinek alapidoktrínájában a *hadviselés (warfare)* pl. a hadművészet helyett használt fogalomként jelenik meg. Az ugyanitt közölt *hadviselési formák (forms of warfare)* pedig alig mutatnak összefüggést a hazai modellel. vö. JP 1 Doctrine for the Armed Forces of the United States (2017) pp. I-4–I-8. A hazai modellel lásd Szendy i.m. p. 192.

³¹⁶ A *megsemmisítésre* az angol nyelvű szakirodalom ettől eltérően általában az „*annihilation*” kifejezéssel utal. Ez szerepel a *JP 1 alapidoktrínában* is. vö. JP 1 Doctrine for the Armed Forces of the United States (2013) p. I-4. A JP 5 már korábban is eltérő *terminus technicus* alkalmazott a *megsemmisítésre*. 2017-es kiadásában még „*disruption*” szerepelt. vö. JP 5-0 Joint Planning. Chairman of the Joint Chief of Staff Publication, 16 June 2017. pp. IV-31. Az eltérő kifejezések ellenére azonban ezek mind egységesen írják le a *megsemmisítést*, ellenben a másik két alapvető *győzelmi mechanizmussal*.

fogalmaz, hogy az az ellenség katonai erejének, vagy háttérinfrastruktúráinak fokozatos pusztításával valósítja meg a „*hadműveleti, vagy hadászati*” célt. Végezetül, a *kifárasztást* úgy írja le, amelynek során az egyik fél a másikat olyan mértékű „*költségekkel*” szembesíti, hogy meg tudja törni „*akaratát*”, olyan körülményeket teremtve, hogy az a korábban elért „*harcászati, vagy hadműveleti*” szintű sikerei ellenére is beszünteti a harcot.³¹⁷ A területvédelem hadműveleti szerepét az itt ismertetett mechanizmusokkal összefüggésben, a *megsemmisítés-felörlés*, valamint a *kifárasztás-felörlés* viszonyrendszerében tekintem át, a *felörlés* ugyanis egyfajta átmeneti mechanizmust képez, amelyben megjelenhet a *megsemmisítés direkt* és a *kifárasztás indirekt* jellege is.³¹⁸ A *partikuláris területvédelmi megközelítések* az előbbi, az *átfogó megközelítések* pedig az utóbbi elgondolásokkal társíthatók.

A *megsemmisítés* hagyományosan a jelentős katonai képességekkel rendelkező országok műveleti elgondolásaira jellemző, mivel azok az *elsődleges clausewitzi háborús cél*, a saját akarat ellenségre történő rákényszerítésére törekednek. Ezen országok esetében ugyanakkor a *felörlés* is ezt a célt szolgálja. A kettő közti legnagyobb különbséget az időtényező és a fizikai-pszichológiai (haderő-morál) faktor kölcsönhatása jelenti. A *megsemmisítés* célja a szembenálló fél katonai erejének gyors megsemmisítése, míg a *felörlés* ugyanezt fokozatosan, elhúzódó harcokkal valósítja meg, amely kiegészülhet az ellenség háterszágának pusztításával is. A *felörlés* ezáltal a fizikai és a pszichikai síkon is kifejti hatását, és adott esetben úgy is sikerhez vezethet, hogy az ellenség fizikai megsemmisítése nem következik be, de pszichológiailag annyira megtörik, hogy nem tud további ellenállást kifejteni.³¹⁹ Mivel azonban a *felörlés* nagyobb erőfeszítést – és ezért feltételezhetően nagyobb veszteségeket – követel, illetve hatását lassabban fejti ki, ezért a kettő közül a *megsemmisítés* preferált. A két mechanizmus kölcsönhatását a JP 5 a következőképp fogalmazza meg: „*a hagyományos hadviselés a megsemmisítést részesíti előnyben. Előnytelen helyzetből (...) a felörlés*

³¹⁷ JP 5 (2020) p. IV-41.

³¹⁸ vö. Bartholomees, Boone J.: A Survey of the Theory of Strategy. In: Theory of War and Strategy. (pp. 13–44) pp. 17–18. A szerző a *kifárasztást* eltérő értelemben használja, ami alatt az ellenséges háterszág légicsapásokkal, vagy tengeri blokádokkal történő kimerítését érti. Ezt a JP 5 a *felörlés* indirekt eszközének tekinti. **Batholomees** a doktrínának megfelelő *kifárasztást*, mint a gyengébb felek „*stratégiáját*” (*underdog strategies*) vizsgálja, idesorolva a gerillaelméleteket is. Hasonló nézet tükröződik vissza a hazai szakirodalomban is, amely az *anyagcentrikus hadikultúrát*, vagy *hadviselési módot kifárasztásnak* nevezi, amitől megkülönbözteti a gerilla típusú *kifárasztást*, mint *hadviselési módot*, vagy *hadikultúrát*. Erről részletesen lásd Forgács Balázs: Hadelmélet. A magyar katonai gondolkodás története és a hadikultúrák. Studia Universitatis Communia, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017., valamint Szendy i.m. pp. 191–195.

³¹⁹ Bartholomees, Boone J.: The Issue of Attrition. In: The US Army War College Quarterly? Parameters, Vol. 40. No. 2010/1. (pp. 1–19) pp. 9–16.

megfelelő mechanizmus lehet (...) a kezdeményezés megragadásához.”³²⁰ A felőrlés tehát itt lényegében kényszerűen, a megsemmisítéshez szükséges körülményeket előkészítő mechanizmusként jelenik meg. A folyamat természetesen fordítottan is működhet; az ellenség megsemmisítését célzó műveletek is vezethetnek felőrléshez.³²¹ Ami mindkét mechanizmus tekintetében közös, hogy azokból támadószellemű műveleti elgondolások következnek. A területvédelmet ez esetben tehát a támadó hadműveletek viszonyrendszerében kell vizsgálni. Ez elsőre ugyan oximoronnak tűnhet, hiszen a területvédelem mindig a honi területen végrehajtott védelmi tevékenységekre utal, azonban a kettő közötti szoros összefüggést már a korai teoretikusok is kihangsúlyozták, és a hátszág biztosítását a támadó hadműveletek előfeltételének tekintették.

Az I. században alkotó római **Frontinus**³²², aki történeti példákkal szemléltette a katonai műveletek főbb jellemzőit, egy diverziós művelet ismertetésével utalt arra, hogy a sikeres támadó hadműveletek előfeltétele a hátszág biztosítása: „*M. Curius a szabinok ellen, kik hatalmas sereget gyűjtöttek és elhagyták országukat, hogy a miénket meghódítsák, egy különítményt küldött, amely elpusztította földjeiket, falvaikat és különböző helységeiket felgyújtotta. Hogy elhárítsák országuk pusztulását, a szabinok visszavonultak. De Curius sikerrel járt, földjeiket elpusztította, míg az védtelen volt, seregüket pedig harc nélkül visszaszorította, majd szétszórta és levágta.*”³²³ Egy VI. században keletkezett bizánci katonai szabályzatban³²⁴ pedig, melynek ide vonatkozó passzusát az USA *mögöttes terület műveleti doktrínájának*³²⁵ egy korábbi kiadása bevezetőjéül is felhasználták, a következőket jegyezték le: „*A hadászat az a módszer, amellyel egy parancsnok védelmezi földjeit és legyőzi*

³²⁰ JP 5 (2020) p. IV-41.

³²¹ Előbbire tipikus példa a *második világháború*, ahol a szövetségesek a német csapatokat és hátszágot éveken át folyamatosan pusztítva ragadták magukhoz a hadászati kezdeményezést, és semmisítették meg a még ellenálló erőket. Utóbbira pedig az *első világháború*, ahol a hadviselő felek a hadműveleteket az ellenség megsemmisítésének céljával kezdték meg, azonban a kialakult állásháború a *felőrlés* mechanizmusához vezetett.

³²² Teljes nevén **Sextus Julius Frontinus**, római katona, szenátor, mérnök. Két fő műve a Róma vízellátásáról írt *De aquaeductu* és az alább hivatkozott hadelméleti munkája, a *Strategemata*.

³²³ Frontinus: *The Stratagems and the Aqueducts of Rome*. With English Translation by Charles E. Bennett. William Heieman, G.P. Putnam's Sons, London – New York, MCMXXV. pp. 58–59.

³²⁴ A forrást őrző kézirat borítólapja elveszett, ezért a munka pontos címét és annak szerzőjét nem ismerjük. Tartalma alapján a szakirodalom *A hadászatról (Περί Στρατηγίας)* címmel tartja számon, szerzőjére pedig **Bizánci Névtelenként** utal. A forrást közreadja és ismerteti Dennis, George T.: *Three Byzantine Military Treatises*. Dumberton Oaks, Research Library and Collection, Washington, D.C. 1985. A forrás címére és szerzőjére vonatkozóan: Uo. pp. 1–7.

³²⁵ vö. JP 3-10 Joint Doctrine for Rear Area Operations. Chairman of the Joint Chief of Staff Publication, 28 May 1996. I-1. A JP 3-10 2006-tól már az *Összhaderőnemi biztonsági műveletek a hadszíntéren* címet viseli. Lásd JP 3-10 Joint Security Operations in Theater. Chairman of the Joint Chief of Staff Publication, 01 August 2006. Jelenleg hatályos változata: JP 3-10 Joint Security Operations in Theater. Chairman of the Joint Chief of Staff Publication, 25 July 2019. validated on 6 august 2021.

ellenségeit. (...) aki biztonságban akar hadat viselni az ellenséggel szemben, először is meg kell, hogy bizonyosodjon arról, hogy saját földjei is biztonságban vannak. Biztonság alatt pedig nemcsak a hadsereg, hanem a városok és az egész ország biztonságát értem, hogy az emberek, akik ott élnek, egyáltalán ne szenvedjenek bántalmat az ellenségtől.”³²⁶ A reneszánsz kor talán legmeghatározóbb teoretikusa, **Niccolò Machiavelli**³²⁷ is utalt a támadó hadműveletek és a honi terület védelmének viszonyára: „Egyes hadvezérek, amikor megtámadták őket, nem akartak az ellenséggel megmérkőzni, hanem országára támadtak rá, és kényszerítették, hogy térjen vissza otthona védelmére (...) aki ehhez (...) folyamadt, sokszor járt jó eredménnyel.”³²⁸ A 17. században **Raimondo Montecuccoli**³²⁹ pedig már a modern hadműveleti koncepciókhoz és doktrínákhoz hasonlóan, tételesen is felsorolta azokat az alapelveket, és követelményeket amelyek a hadműveletek sikeres végrehajtását befolyásolják. A „támadó háborúk” (hadműveletek) vonatkozásában pedig ezek közé sorolta a honi terület védelmét is, mint követelményt: „fedezzük hátunkat, ezért otthon és a határnál nyugodt és rendezett állapotokat hagyjunk hátra.”³³⁰

A 18. sz. végétől a hátország védelme már szinte minden teoretikus támadó hadműveletekkel kapcsolatos elméletében megjelent. Ez az *állandó hadseregek* felállításával³³¹ és a *napóleoni háborúk* műveleti tapasztalataival függött össze. A hadműveletek logisztikai támogatásának követelményei jelentősen megnöttek, a támadó erők szükségleteinek döntő részét pedig csak a honi területről lehetett biztosítani. Erre utalt **Clausewitz**, amikor azt írta, hogy „a hadsereg mögött elterülő országrész mindenkor a hadműveleti alap szükségszerű alkotórészének tekintendő.”³³² A támadó hadműveletek sikeres végrehajtása tekintetében ezért létfontosságúvá vált, hogy az elsődleges utánpótlási bázist jelentő hátország, illetve a hátország és a hadműveleti terület közötti összeköttetés (hadtápterület) biztosított legyen. Ezzel függött össze, hogy ez az időszak nemcsak az *állandó hadseregek*, hanem a modern területvédelmi erők jogelődszervezeteinek tekinthető, középkori

³²⁶ Dennis i. m. pp. 21–22.

³²⁷ Firenzei államférfi, a firenzei milícia felállításának főszervezője.

³²⁸ Machiavelli, Niccolò: A háború művészete. Lazi Könyvkiadó, Szeged, 2022. p. 168.

³²⁹ A *Habsburg Birodalomban* szolgált itáliai származású hadvezér, a *Bécsi Udvari Haditanács* – *de facto* hadügyminisztérium – elnöke.

³³⁰ Montecuccoli, Raimondo: A magyarországi török háborúkról. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019. p. 106.

³³¹ Az ezzel kapcsolatos folyamatokra összefoglalóan lásd Molnár Gábor: A hadkiegészítés fejlődéstörténete az állandó hadseregek korától a tömeghadseregek kialakulásáig (1648–1870) I. rész (A „régí rend” kora, 1648–1789). In: *Hadtudományi Szemle*, VIII. évf. 2015/1. sz. pp. 109–142.: http://m.ludita.uni-nke.hu/repozitorium/bitstream/handle/11410/10473/15_1_hm_molnarg.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Letöltés ideje: 2022.03.29.).

³³² Clausewitz i.m. p. 361.

eredetű milícia csapatok „regularizálásának” időszaka is volt egyben. A támadó hadműveletek során ezek a csapatok vették át az aktív erők hátszói feladatait; a határok, a katonai létesítmények, közlekedési infrastruktúrák védelmét, de kisebb arányban a honi területen kívül is alkalmazták őket, többnyire hadtáp- és erődcsoportokként.³³³ Ezek a műveleti feladatok a *napóleoni időszakban*, amely a *megsemmisítés* mechanizmusának első nagy „aranykorát” jelentette, még inkább felértékelődtek. **Napóleon** műveleti elgondolásának központi elemét az ellenség minél gyorsabb, számára előnytelen helyzetben történő döntő csatá(k)ra kényszerítése képezte.³³⁴ Ennek hatására definiálta a hadászatot **Clausewitz** is úgy, hogy az nem más, mint „*az ütközet alkalmazása annak érdekében, hogy a háború végső célját elérjük.*”³³⁵ Ez a szemlélet a legmarkánsabban a porosz-német hadműveleti elméletekben élt tovább, és ennek szellemében fogalmazta meg **Helmuth Karl von Moltke**³³⁶ a támadás és a védelem vonatkozásában, hogy „*a hadászati támadás a hatásosabb és egyedül ez vezet célhoz.*”³³⁷ A gyors döntést kikényszerítő *megsemmisítés* mechanizmusa alapján kerültek kidolgozásra az Ausztria (1866) és Franciaország (1870) elleni sikeres porosz hadműveleti tervek is. **Moltke** visszaemlékezései pedig tanúsítják, hogy az akkori porosz hadműveleti koncepcióban a területvédelem, illetve a területvédelmi erők (*Landwehr*) nagyon fontos szerepet játszottak: „*A legutóbbi hadjárat ismét megmutatta a hadászati támadás előnyeit (...) törekedni fogunk rá, hogy tábori seregünk a lehető legerősebb legyen. (...) megmutatkozott, hogy a hadműveletek során a Landwehr egy része nagyon hasznos a reguláris hadsereg teljes erejének fenntartásában. A helyőrségi egységekből szervezett tartalék hadtest biztosította a hadsereg hadműveleti hadtápterületét Szászországban, Csehország és Bajorország egy részében.*”³³⁸ Számításai szerint a határ-, a hátszói- és a hadtápterület védelmére rendelt *Landwehr* mintegy 150 000 fő aktív erőt tudott tehermentesíteni ezen feladatok alól, és ezáltal közvetetten megerősíteni a hadműveleti

³³³ vö. Molnár Gábor: A személyi kiegészítés fejlődéstörténete az állandó hadseregek korától a tömeghadseregek kialakulásáig (1648–1870) III. rész. In: *Hadtudományi Szemle*, X. évf. 2017/3. sz. (pp. 78–106) pp. 99–104.: http://epa.oszk.hu/02400/02463/00036/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2017_3_078-106.pdf (Letöltés ideje: 2022.03.29.)

³³⁴ vö. Turcsányi Károly – Hegedűs Ernő: A napóleoni haderő manőverező hadviselése. In: *Katonai Logisztika*, 2010/1. sz. (pp. 179–199.) pp. 181–185.

³³⁵ Clausewitz i.m. p. 165.

³³⁶ Porosz vezérkari főnök. Vezetésével aratott Poroszország győzelmet Dánia (1864), Ausztria (1866) és Franciaország (1871) felett.

³³⁷ Moltke, Helmuth Karl: *Hadtudományi írások*. In: *Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból*. (pp. 331–381) p. 377.

³³⁸ Hughes, Daniel J.: *Moltke On the Art of War. Selected Writings*. Presidio Press, 1993. pp. 101–102.

csapatokat.³³⁹ Hogy a kortársak is nagy jelentőséget tulajdonítottak a *Landwehrnek* a porosz sikerek kapcsán, bizonyítja, hogy a kontinens legtöbb állama a porosz *megsemmisítésre* törekvő, hadászati támadó műveleti elgondolással együtt adaptálta a *Landwehr* – vagy ahhoz hasonló – struktúrákat is.³⁴⁰ A porosz hadműveleti elméletek adaptációja a magyarázata annak is, hogy az *első világháború* előestéjén a hadviselő felek miért számoltak egy gyors lefolyású háborúval, ami végül egy elhúzódó, a *felőrlés* mechanizmusa szerinti küzdelemmé vált, jelentősen módosítva ezzel az addigi elméletek alaptételeit és ezzel a területvédelemnek a támadó hadműveletekkel összefüggő szerepét is.

A *Nagy Háború* legfőbb konzekvenciája az volt, hogy ha nem sikerül az ellenség gyors *megsemmisítése*, akkor olyan intenzitású *felőrlő* harcok alakulhatnak ki, melyek párhuzamosan fejtik ki pusztító hatásukat a katonai erőre és a háttérre is. Mivel a háttér háborús szerepének vizsgálata először a szovjet hadelméletben jelent meg, így a *megsemmisítés-felőrlés* paritását is itt vizsgálták először részletesen. Az *első világháborús* tapasztalatok alapján **Frunze** már a *megsemmisítés* mechanizmusával kapcsolatos szkepticizmusának és a háttérvédelem felértékelődésének adott hangot: „*még az ellenség hadseregeinek (...) leverése sem jelent végső győzelmet, ha a szétvert egységek mögött gazdaságilag és erkölcsileg erős háttér áll. (...) Hadászati nyelven ez azt jelenti, hogy a villám-stratégiáról, a döntő csapások stratégiájáról a kifárasztás stratégiájára térnek át.*”³⁴¹ **Tuhacsevszkij**³⁴² pedig a hadműveleti környezet értékelésével jutott arra a következtetésre, hogy a honi terület védelme a jövő háborúi során meghatározó lesz: „*a korszerű hadszínterek mélysége jelentősen megnőtt (...) erősen kifejlődtek a diverziós szabotázsselekmények, amelyek számos további katonai terhet rónak az országra.*”³⁴³

Alapvetően a nyugati szakirodalom is hasonló megállapításokra jutott a *megsemmisítés-felőrlés* paritását vizsgálva, a területvédelem vonatkozásában azonban itt már nagyobb hangsúly helyeződött a harcfeleladatokra. E tekintetben elsősorban **John Frederick Charles Fuller**³⁴⁴ gépesített műveletekkel kapcsolatos – és a vele e tekintetben akkor még lényegében

³³⁹ Hughes i.m. p. 101.

³⁴⁰ vö. Molnár (2017) i.m. pp. 79–80.

³⁴¹ Frunze (II. kötet) i.m. pp. 171–172. Az itt említett *kifárasztás* a JP 5 terminológiája szerint a *felőrléssel* azonos.

³⁴² **Mihail Nyikolajevics Tuhacsevszkij**, a Szovjetunió marsallja, a *Forradalmi Katonai Tanács* elnökhelyettese.

³⁴³ Tuhacsevszkij, M. Ny.: A háború mint a fegyveres küzdelem problémája. In: Kocsis (szerk.): Válogatás szovjet hadtudományi írásokból. Zrínyi Katonai Kiadó, 1984. (továbbiakban: Válogatás szovjet hadtudományi írásokból) p.337.

³⁴⁴ Brit tábornok, vezérkari tiszt, a korai páncélos hadviselés elméletek egyik legjelentősebb képviselője.

azonos elveket valló **Liddel Hart**³⁴⁵ – elméletei voltak meghatározók. **Fuller** úgy vélte, hogy „*elhúzódo (halogató) védelemről beszélni a gépesített hadviselésben talán anakronisztikusnak hangzik, de (...) a mozgóháború szükségszerűen állásháborúhoz fog vezetni.*”³⁴⁶ Itt *állásháború* alatt nem az összefüggő arcvonalon folytatott, statikus *felőrlő* harcot, hanem egy korlátozott manőverező hadviselést értett, melynek során a csapatok szórtan telepített „*megerősített körzetekre*” támaszkodnak. Ezek a támpontokon, és a hézagokban, valamint a csapatok hadtápterületén páncélelhárító „*motorizált gerilla*” csapatok tevékenykednek majd, melyeket honi területen a területvédelmi erőkből állítanak fel.³⁴⁷ A *második világháború* műveletei részben igazolták a kor teoretikusait. Az ellenség gyors megsemmisítését célzó német *villámháborús* műveletek csak részsikerek elérését tették lehetővé. A *megsemmisítés* végül a szövetségesek részéről érvényesült, de csak hosszú *felőrlést* követően, ami az *első világháborúval* ellentétben már nem egy *állásháború*, hanem mozgóháború formájában jelentkezett, és a *felőrlés* fontos elemét képezte az ellenség hátszágának pusztítása is. A háború tapasztalatai, a hadászati légiere és az atomfegyverek megjelenése folytán a *hidegháborúban* már a harmadik dimenzióból érkező, hátszágot ért csapások elleni védelem lett a legfőbb kérdés.

A hátszág védelme és a támadó hadműveletek összefüggései főleg a szovjet hadműveleti elméletekben jelentek meg. **Malinovszkij** marsall, a Szovjetunió Fegyveres Erőinek minisztere 1961-ben már olyan scénárióval számolt, amelyben a „*VSZ csapatai az első tömeges méretű atomcsapások kiváltását követően azonnal, illetve a csapásokkal egy időben (...) szétbontakozási körleteikből, vagy egyenesen a riadókörleteikből, de az is előfordulhat, hogy a békehelyőrségükből mennek át döntő támadásba.*”³⁴⁸ **Szokolovszkij** marsall, szovjet vezérkari főnök 1962-ben megjelent *Hadászat* című, nagyhatású művében pedig a következő megállapításra jutott: „*A jövő világháborújában a kitűzött célok elérését illetően a döntő*

³⁴⁵ Ide vonatkozó nézeteire lásd Liddell Hart, Basil: Emlékiratok. In: Kocsis Bernát: Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985. (pp. 521–573) pp. 557–561.

³⁴⁶ Fuller, John Frederic Charles: A gépesített háború. In: Kocsis Bernát: Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985. (pp. 449–518) p. 512.

³⁴⁷ vö. Fuller i.m. pp. 459–461, 509–510, 512–518. A hivatkozott szövegrészekben csak következtetni lehet arra, hogy ezeket a csapatokat javarészt területvédelmi erőkből állítaná fel, azonban harctéri tapasztalatai és egyéb publikációi alapján ez alátámasztható. **Fuller** első harctapasztalatait a területi milíciákat alkalmazó *búrok* elleni hadműveletek során szerezte. Utóbb ő maga is szolgált a brit területvédelmi erőknél, és a területvédelmi csapatok kiképzési rendszerének módosítására tett javaslatai a *búr milíciák* által alkalmazott harcéljárásokra épült, illetve a *motorizált gerilla* elgondolására hatottak az 1920-as évek azon német *népi háború* elméletei is, amelyek a svájcihoz hasonló milíciarendszer létrehozását javasolták. vö. Reid, Brian Holden: J. F. C. Fuller: Military Thinker. St. Marin's Press, New York, 1987. pp. 22–23, 158–159.

³⁴⁸ Horváth – Kovács i.m. pp. 48–49.

szerepet az összpontosított rakéta-atomcsapások játsszák (...) nagy számban lesznek rombolt és sugárszennyezett területek. (...) a szovjet hadászat egyik legégetőbb problémája a háterszág megóvása a rakétacsapásoktól (...) Ezért nemcsak a fegyveres erőknek kell magas fokú harcászati készséggel lenniük, hanem az egész országot is messzemenően fel kell készíteni az agresszor elleni háborúra.”³⁴⁹ A szovjet hadművelési elméletek tehát abból indultak ki, hogy a jövő világháborúja a NATO és a VSZ között nukleáris csapásokkal veszi kezdetét, és az a fél tud majd győzelmet aratni, amelyik a csapásokat követően képes a hagyományos erőkkel hadászati támadást végrehajtani. Ennek előfeltétele volt a háterszág biztosítása, amely a létfontosságú infrastruktúrák védelme, a csapások hatásainak csökkentése és az okozott károk mihamarabbi helyreállítása által lehetővé teszi, hogy a szárazföldi csapatok magukhoz ragadják a hadászati kezdeményezést, ezzel lehetővé téve a szemben álló fél megsemmisítését.³⁵⁰

Összegezve a *megsemmisítés* és a *felőrlés* szellemében született hadművelési elméleteket, megállapítható, hogy a területvédelemnek a háterszág biztosításában játszott fontos szerepe a kezdetektől integráns részét képezte a támadó művelési elgondolásoknak. Hogy ezek a feladatok ma már kevésbé jelennek meg a hadművelési elméletekben ilyen kontextusban, az csupán az 1990-es években kialakult, a korábbiakhoz képest a katonai fenyegetések terén sokkal kedvezőbb biztonságpolitikai helyzettel magyarázható.

Égészen más elvek mentén alakultak ki az *átfogó területvédelmi megközelítések*re jellemző hadművelési koncepciók. Amíg ugyanis a *megsemmisítés-felőrlés* kontextusában született elgondolások tipikusan a nagyhatalmakra jellemző, melyek a *clauswitz-i háborús cél*, a saját akarat ellenségre történő rákényszerítésére irányulnak, addig az *átfogó területvédelmi megközelítések a kis államokban*³⁵¹ alakultak ki, amelyek viszont nem rendelkeznek az ehhez szükséges képességekkel és erőforrásokkal. A saját és a potenciális agresszor közötti erőviszonyokat felmérve, reális célként csupán a másik fél akaratának megtörését fogalmazzák meg. Művelési elgondolásaik ezért alapvetően a *kifárasztás* mechanizmusát követik, amelyet legfeljebb a *felőrlés* korlátozott elemei egészíthetnek ki. Fontos megjegyezni, hogy a *kifárasztás*, illetve az azon alapuló, kis állami területvédelmi megközelítések több szempontból is ellentmondanak az általánosan elfogadott nézeteknek. Ennek oka, hogy az „*egyetemesnek*” nevezett hadtudomány tételeit döntő mértékben a

³⁴⁹ Szokolovszkij i.m. pp. 290–293.

³⁵⁰ vö. Szokolovszkij i.m. pp. 185 – 195.

³⁵¹ A kis állam meghatározásaira röviden lásd Fabian, Sandor: Irregular Warfare. The Future Military Strategy For Small States. Wrocław: Amazon Fullfilment, 2013. pp. 33–35.

katonai nagyhatalmak háborús tapasztalatai és teoretikusainak munkái határozzák meg, amelyek nem összeegyeztethetőek a kis államisággal. Ez a jelenség egyértelműen megjelenik a JP 5-ben is, amely ugyan kimondja, hogy „*a sikeres harc gyakran mindhárom mechanizmust magába foglalja*”, azonban csak a *megsemmisítést* és a *felőrlést* említi a hagyományos hadviselés kontextusában, míg a *kifárasztást* az irreguláris hadviseléssel köti össze: „*irreguláris hadviselés során a gyengébb erő dönthet úgy, hogy kifárasztja az ellenség akaratát, mivel az ellenség fegyveres erőinek, vagy háborús képességeinek megsemmisítésével, vagy felőrlésével nem képes a győzelemre.*”³⁵² Az *átfogó területvédelmi megközelítések* hadművelleti koncepcióit, melyek döntően a *kifárasztás* mechanizmusán alapulnak, így elvben az irreguláris hadviseléshez kellene sorolni. Az irreguláris hadviselés azonban, miszerint az a „*legitimációért és a lakosság feletti befolyás megszerzéséért állami és nem állami szereplők közötti, erőszakos küzdelem*”³⁵³, értelemszerűen nem elfogadható e tekintetben, hiszen az *átfogó területvédelem* állami szereplők által létrehozott, más állami szereplőkkel szembeni védelemre irányul.³⁵⁴ Ez az ellentmondás a fentebb említett nagyhatalmi gondolkodásból fakad. A *kifárasztást* azért kötik össze az irreguláris hadviseléssel, mert az a nagyhatalmi narratíva szerint nem alkalmas a „*hagyományos*” háborús cél megvalósítására.³⁵⁵ Kétségtelen, hogy a katonai képesség-aszimmetriából következően a kis állami *átfogó területvédelmi megközelítések* hadművelleti elgondolásai sokat merítettek az irreguláris hadviselés elméleteiből, mivel azokban jellemzően megtalálhatóak a különböző, gerilla/partizán³⁵⁶ típusú művelleti eljárások. Svédországban **Helge Jung**, a fegyveres erők főparancsnoka pl. már 1949-ben úgy fogalmazott, hogy „*előfordulhat olyan helyzet, amikor a Svéd Hadsereg és a Honi Gárda az erdőkből gerilla háborút fog vívni a*

³⁵² JP 5 (2020) p. IV-41.

³⁵³ vö. DoD Dictionary of Military and Associated Terms. November 2021. p. 116.: <https://irp.fas.org/doddir/dod/dictionary.pdf> (Letöltés ideje: 2022.02.04.), JP 1 Doctrine for the Armed Forces of the United States (2013) p. I-6.

³⁵⁴ Más megközelítésből, a hadikultúrák vonatkozásában **Forgács Balázs** is utalt rá, hogy a *Spannocchi-doktrínában*, noha a gerillaelméletek hatásai fellelhetőek, nem sorolható a gerilla hadikultúrához (hadviselési módhoz), illetve, hogy több gerillaelméletben valójában megjelenik a *megsemmisítés* (itt: mozgáscentrikus hadikultúra) mechanizmusára történő törekvés. vö. Forgács (2017) i.m. pp. 79–82.

³⁵⁵ Ezzel magyarázható, hogy az nem szerepel az USA JP 1 alapidoktrínájában. vö. JP 1 Doctrine for the Armed Forces of the United States p. I-4. Az USA, mint katonai nagyhatalom tehát elismeri a *kifárasztás* mechanizmusának/stratégiájának létezését, azonban azt katonai képességei tükrében nem alkalmazza, illetve az irreguláris hadviseléssel azonosítja.

³⁵⁶ A gerilla és partizán fogalmak vonatkozásában **Forgács Balázssal** értek egyet, miszerint az lényegében azonos jelentéstartammal bír. vö. Forgács (2020) i.m. pp. 18–22. Értekezésemben a két fogalom párhuzamos használatát mindvégig a hivatkozott munkákban szereplő kifejezéseknek megfelelően alkalmazom.

légtérből az országba behatoló ellenséggel szemben.”³⁵⁷ Az 1960-as évektől a gerillaharc – „szabad harc” (*fria kriget*) megnevezéssel – pedig már az első számú, a lakosságot a *totális háborúra* felkészítő kormányzati kiadványban³⁵⁸ is megjelent, mint invázió esetén alkalmazandó fegyveres ellenállás.³⁵⁹ Finnországban a területvédelem hadműveleti koncepciójának kidolgozásával párhuzamosan, 1957-ben hivatalos *gerilla-harcszabályzatot* is kiadtak, és a gerillaharc a későbbi szabályzatokban is rendre megjelent. **Risto E. J. Penttilä**³⁶⁰ finn kutató egyik munkájában ezzel kapcsolatban azt írta, hogy a *gerilla tevékenységek* olyannyira markánsan jelentek meg a finn műveleti elgondolásokban, hogy a „Főparancsnokság úgy vélte, szükséges a csapatokat emlékeztetni rá, hogy a Finn Védelmi Erők a gerilla hadviselést a védelem kiegészítő, és nem alternatív formájának tekintik; a konvencionális védelem hozzáadott eszközének, nem helyettesítőjének.”³⁶¹ Svájcban **Hans von Dach**³⁶² 1957-ben megjelent *Totális ellenállás*³⁶³ c. munkája fejtett ki nagy hatást. Ez tulajdonképpen egy gerilla kézikönyv volt, amely azt taglalta, hogy az ország megszállása esetén hogyan kell gerilla csapatokat szervezni, illetve alkalmazni a megszállókkal szemben. Munkája olyannyira népszerű volt katonai körökben, hogy még az is felmerült, hogy hivatalos szabályzatként fogadják el.³⁶⁴ A szomszédos Ausztriára is hatással voltak a gerilla elméletek, miután **Emil Spannocchi**, az osztrák területvédelmi koncepció megalkotója számos gerilla teoretikus munkáját felhasználta annak kidolgozásakor.³⁶⁵ Jugoszláviában pedig értelemszerűen **Tito** partizán elméletei hatottak a területvédelem megszervezésére.³⁶⁶ A *hidegháborút* követően függetlenné vált balti országok területvédelme is jelentős részben merített az egykori szovjetellenes partizánmozgalom, az ún. *Erdei Testvériség*

³⁵⁷ vö. Penttilä i.m. pp. 51–52.

³⁵⁸ Ez a *Ha eljön a háború (Om kriget kommer)* c. kormányzati kiadvány, melyet a hatóságok – a *totális védelem* szellemében – minden svéd háztartásba eljuttattak. Ezekben ismertették az állampolgárok kötelezettségeit a háborús időszakra vonatkozóan, illetve a polgári védelmi rendszabályokra és az ellenállásra történő iránymutatásokat adtak. Legutóbbi kiadása 2018-as, amely hivatalos angol fordításban is elérhető. Lásd If crisis or war comes. Important information for the population of Sweden. Swedish Civil Contingencies Agency (MSB), Karlstad, 2018.: <https://www.msb.se/siteassets/dokument/amnesomraden/krisberedskap-och-civilt-forsvar/stod-till-kommuner/krisberedskapsveckan/broschyren-pa-olika-sprak/if-crisis-or-war-comes.pdf> (Letöltés ideje: 2021.08.13.)

³⁵⁹ vö. Om kriget kommer. Vägledning för svergies medborgare. Stockholms slott i maj 1961. pp. 46–48.

³⁶⁰ Finn politikus, kül- és biztonságpolitikai szakértő.

³⁶¹ Penttilä i.m. p. 118. A finn műveleti és harcászabályzatokban megjelenő gerilla tevékenységekre lásd Uő. pp. 50–54, 91–92, 117–121, valamint Visuri i.m. pp. 57–63.

³⁶² Svájci teoretikus, a Védelmi Minisztérium kiképzésért felelős osztályánál teljesített szolgálatot. Őrnagyi rendfokozattal vonult nyugállományba.

³⁶³ Dach, Hans von.: Der totale Widerstand. Kleinkriegsanleitung für Jedermann. Dritte Auflage, Bern, 1966.

³⁶⁴ Bühlmann i.m. p. 63.

³⁶⁵ Spannocchi a következő személyek gerilla elméleteit használta fel: Lenin, Arábiai Lawrence, Mao Ce-Tung, Giap, Che Gueverra, valamint Tito. vö. Spannocchi i.m. pp. 41–56.

³⁶⁶ vö. Dulić – Kostić i.m. pp.1052, 1054–1063.

tapasztalataiból.³⁶⁷ Az átfogó területvédelmi megközelítésekre tehát igazoltan nagy hatást fejtett ki az irreguláris hadviselés elmélete.³⁶⁸ Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy hadműveleti koncepcióik ezen alapulnának. Az irreguláris hadviselés a képesség-aszimmetriából következően, kényszerűségből jelenik meg elgondolásaikban. Azok valójában a hagyományos hadműveleti elméleteket követik, de a *clausewitz* háborús célra való törekvés nélkül, mivel esetükben ez reálisan nem megvalósítható. Ebből a hagyományos és irreguláris hadműveleti gondolkodást ötvöző szellemiségből vezethető le az *átfogó területvédelmet* jellemző hadműveleti koncepciók *kifárasztáson* és korlátozott *felőrlésen* alapuló kettőssége.

A *kifárasztás-felőrlés* paritása itt az *időtényezőben* nyilvánul meg; mindkét mechanizmus elhúzódó harcokkal számol, míg a különbséget a műveletek intenzitása, jellege és a háborús cél jelenti. A *kifárasztás* a kisebb kötelékek által az ellenség könnyen pusztítható puha célpontjai és erői (logisztikai csapatok, kikülönített alegységek, szárnyak, mögöttes területek stb.) ellen végrehajtott, korlátozott célú támadások sorozatával valósul meg, míg a *felőrlés* a főerők ellen folytatott, változó intenzitású harctevékenységekkel. A képesség-aszimmetria miatt azonban a *felőrlés* során nem használnak, illetve nem tudnak felhasználni olyan nagy humán- és anyagi erőforrásokat, mint a nagyhatalmak, illetve a képességek hiánya, valamint a *defenzív védelem* elve miatt, az ellenség hátszágát fizikailag nem fenyegetik. Utóbbira csak pszichológiai hatást tudnak kifejteni, pl. az elhúzódó konfliktus során okozott humán- és anyagi veszteségek által, közvetetten. Hogy éppen melyik mechanizmus érvényesül jobban az az erőviszonyok és a *hadműveleti helyzet*³⁶⁹ függvénye, a cél azonban esetükben mindig a támadó akaratának megtörése, és nem a – megvalósíthatatlan – saját akarat ellenségre történő rákényszerítése. Mivel a hivatalos terminológiában – éppen a nagyhatalmi gondolkodás hatására, melyek számára ezek nem elfogadhatóak – nem lelhető fel olyan szakkifejezés, amely egyértelműen kifejezné a *kifárasztást* és *felőrlést* kombináló elgondolások lényegét, ezért a szakirodalomban ezeket sok esetben hadtörténeti példák alapján „*fabiusi*” – ritkábban „*periklési*”, „*szkíta*”, vagy „*parthus*” – „*stratégia*” elnevezésekkel illetik.³⁷⁰ Ezek mind

³⁶⁷ A szovjetellenes balti partizáncsoportok összefoglaló megnevezése.

³⁶⁸ A teljessége igénye nélkül vö. Defence without the Bomb pp. 136–138, Faivre i.m. pp. 6–7, Jokubauskas i.m. pp. 331–337, Laqueur – Sloss i.m. 56, Roberts i.m. pp. 9–12, Veebel et al. i.m. pp. 5, 10.

³⁶⁹ „Egy meghatározott időre vonatkoztatott tényezők összessége, amelyek kisebb v. nagyobb mértékben kihatnak a hadművelet előkészítésére, menetére és kimenetelére (...).” KTÉSZ pp. 214–215.

³⁷⁰ A teljesség igénye nélkül lásd Bartholomees i.m. p. 31, Liddell Hart (1991) i.m. pp. 10–12, 26–28, Malkasian, Carter: A History of Modern Wars of Attrition. Praeger, Westport, Connecticut – London, 2002. pp. 44–45, Packard, Kyle D.: Fabian Strategy for a Twenty-First Century Hannibal. In: Military Review, Vol. 97. No.

olyan hadtörténeti példákra utalnak, melyek során a védők saját területükön hadászati védelmet folytatva, és a kockázatos ütközeteket kerülve, sorozatos rajtaütésekkel és lesállításokkal pusztították az előnyomuló támadókat, illetve az ún. „*felperzselt föld taktikáját/stratégiáját*”³⁷¹ alkalmazva, ellehetetlenítették ellátásukat, amely végül visszavonulásra készítette őket. Bár ezek az elnevezések csak a 20. század kutatóinak és teoretikusainak – köztük különösen **Liddell Hartnak** – a hadtörténelem egyes eseményeit szintetizáló munkássága hatására terjedtek el, melyek a *hadászati védelem* egy sajátos formájának tekintették ezeket, azonban főbb alapelveik már a klasszikus katonai szabályzatokban is feltűntek. Ezekből vezethetők le azok a hadművelési alapelvek, amelyek az *átfogó területvédelmi megközelítéseket* jellemzik.

Ennek korai példája egy 6. századi bizánci katonai kézikönyv, amely a honi területen folytatott védelmi műveletek alapelveit a következőképp foglalta össze: „*Ha (...) ellenséges erő rohanja le országunkat, különösen az invázió kezdetén (...) ne keveredjünk nyílt ütközetbe. Ehelyett (...) üssünk rajta nappal, s éjjel, zárjuk el az utat, amin halad, előzetesen foglaljunk el támpontokat, pusztítsuk utánpótlását (...). Aki saját országában hadakozik, kevésbé hajlik a harcra; számos módon óvhatja magát és nem akar szükségtelen kockázatot vállalni. (...) A legfontosabb, hogy a sereg ép és sértetlen maradjon.*”³⁷² Az itt leírtak köszöntek vissza a későbbi századok teoretikusainak hadászati védelemmel, illetve védelmi háborúkkal kapcsolatos nézeteiben is.

Nagy Frigyes	Károly főherceg	Jomini
döntő ütközetek kerülése, csapatok mozgékonyasága, fő erők tartalékolása		
kis kötelékek alkalmazása az ellenség megosztott erőivel szemben (rajtaütések, lesállítások)		
szórtan létesített erődök, támpontok, „ <i>megerősített táborok</i> ”		
ellenség utánpótlási vonalainak támadása, elvágása		
ellenlökések, ellentámadások		
hadicselek alkalmazása	kulcsterületek védelme	
	ellenség előnyomulásának késleltetése, időnyerés	
	mélységében tagolt határvédelem	terepkihasználás

3. táblázat: A védelmi háborúk hadművelési alapelvei (18-19. sz.)³⁷³

2017/5. pp. 60–67, Palmer, Dave R.: General George Washington: Grand Strategist or Mere Fabian? In: The US Army War College: Parameters, Vol. IV. No. 1974/1. pp. 1–16.

³⁷¹ A tevékenység célja alapján, mindkét elnevezéssel megtalálható a szakirodalomban.

³⁷² Maurice's Strategikon. Handbook of Byzantine Military Strategy. Translated by George T. Dennis. University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1984. pp. 107–108.

³⁷³ Források: Jomini i.m. pp. 604–605, Johann, Karl Ludwig: A magasabb hadművészet alapelvei. In: A hadművészet középkori és újkori klasszikusai. (pp. 484–506) pp. 491–494, Frederick the Great on The Art of War. Edited & Translated by Jay Luvas. Da Capo Press, New York, 1999. pp. 120–122, 288–289, 327–333.

Ugyanez elmondható **Clausewitzről** is, aki e tekintetben azért is kiemelten kezelendő, mert ő már külön értekezett a *területi-elv* alapján szervezett *népfelkelő* csapatok alkalmazásáról is, amit – a csapatok jellege és alacsonyabb szintű kiképzettsége miatt – kifejezetten a gerilla jellegű harctevékenységekben jelölt meg: „*A népfelkelőket és a fegyveres nép csoportjait nem lehet, illetve szabad az ellenséges főerő, (...) ellen (...) alkalmazni; ők ne a magot öröljék, hanem csak a szélekre összpontosítsanak.*”³⁷⁴ Tétélei az *átfogó területvédelmet* jellemző hadműveleti koncepciókra igen nagy hatással voltak. Ennek legfőbb oka, hogy nála már megjelent a *kifárasztás* és a konvencionális védelem gerilla elemekkel való kiegészítésének szintézise. A legfontosabb szempont azonban az volt, hogy amíg a védelmi háborúkkal kapcsolatban született korábbi alapelvek az említett nagyhatalmi gondolkodás szellemében a hadászati védelmet mind a hadászati támadáshoz szükséges kedvező körülmények megteremtésében határozták meg, addig **Clausewitz**, jóllehet maga is ezt tartotta célszerűnek, de legalábbis elfogadta, hogy vannak olyan országok, amelyek számára az egyébként általa megállapított elsődleges háborús cél megvalósítása a képesség-aszimmetria miatt nem lehetséges. Erről a következőket írta: „*Bár a valóságban az erősebb fél kimerülése vagy inkább kifáradása már többször is békéhez vezetett, ez azonban a háború gyakran felemás voltában gyökerezik, (...) nem tekinthető a védelem általános és végső céljának. Nem marad más hátra, mint hogy a védelem a kivárás fogalmában (...) találja meg a célját. Ez (...) csak kívülről várható. (...) a védő vagy új szövetséget köt, vagy az ellene irányuló szövetségek felbomlanak. Ez tehát a védelem célja, ha gyengesége miatt nem gondolhat jelentős visszacsapásra.*”³⁷⁵ Ez a tétel azért lényeges, mert az *átfogó területvédelmet* megvalósító nemzetek koncepciói mind számolnak azzal az esettel, hogy ha az *elrettetés* csődöt mond, és védelmi háborúra kényszerülnek, nem feltétlenül képesek önerőből a támadó akaratát megtörni. Ez esetben a védelem célja a *fait accompli* megakadályozására irányul. Elfogadják tehát, hogy adott esetben az ország szuverenitása, területi integritása sérül, ezért a védelem elsősorban az állami kontinuitás szempontjából létfontosságú intézmények – pl. kormányzat – túlélésének biztosítására irányul. A cél tehát annak megakadályozása, hogy az ország, *de iure megszállt területté*³⁷⁶ váljon, és az így elhúzódó konfliktus a politikai kontinuitás megóvásával lehetővé tegye a nemzetközi

³⁷⁴ Clausewitz i.m. pp. 524.

³⁷⁵ Clausewitz i.m. p. 678.

³⁷⁶ A *Hágai Egyezmények* szerint az a terület minősül megszállt területnek, amely felett az ellenséges erő tényleges ellenőrzést gyakorol. vö. Convention (II) with Respect to the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 29 July 1899. Article 42.

közvélemény megnyerését, közbenjárását, esetleges beavatkozását. Ebben a kontextusban, tekintettel a hadműveleti célokra, ezeket informálisan „*CNN védelemnek*”, illetve a „*túlélés stratégiájának*” is szokták nevezni.³⁷⁷

Az *átfogó területvédelmi megközelítések* hadműveleti elgondolásai tehát olyan részletesen kidolgozott hadműveleti koncepciókon alapulnak, amelyek a képesség-aszimmetriából következően abból az alapszcenárióból indulnak ki, hogy háború esetén a műveletek teljességgel a honi területre korlátozódnak. A képesség-aszimmetria és a katonai műveletek általános cél, eszköz, idő és tér tényezőinek figyelembevételével a potenciális agresszor legvalószínűbb és egyben legveszélyesebb műveleti elgondolását a *megsemmisítés* mechanizmusa alapján, a *meglepésen* alapuló, nagy erejű hadászati támadás formájában azonosítják. A hadműveleti cél ennek megakadályozása, amelyből egymással szorosan összefüggő alapelvek következnek.

A legfontosabb, elsődleges alapelv az *erők megóvása*. Ebből következik, hogy a védelmi hadművelet során általában kisebb hangsúlyt fektetnek a *határvédelemre*.³⁷⁸ Ez ugyanis azt a veszélyt hordozná magában, hogy az egyértelmű erőfölényt élvező támadóval szemben már a hadművelet kezdeti fázisában olyan mértékű veszteségeket szenvedhetnek el, amellyel a további ellenállás lehetőségétől fosztják meg magukat. Az erők koncentrációját ugyanakkor a műveletek későbbi szakaszában sem preferálják, lévén, hogy a *megsemmisítés* célja a döntés kierőszakolása, így a védelemnek arra kell törekednie, hogy ezt elkerülje. A védő tehát sem a határmenti övezetben, sem az ország mélységében nem hozhat létre olyan csoportosítást, amelynek megsemmisülése a további harcokat kilátástalanná tenné. Ebből következően azzal számolnak, hogy országuk jelentős része, vagy akár egésze hadműveleti területté válik, így a

³⁷⁷ Lásd pl. Bartholomees (2012) i.m. p. 31., Pettai, Vello A.: Estonia. In: Iwaskiw, Walter R. (ed.): Estonia, Latvia, and Lithuania. Country Studies. Federal Research Division, Library of Congress, 1996. p. 177. A *CNN védelem* kifejezés főleg a balti országok területvédelme kapcsán terjedt el, mivel esetükben olyan mértékű képesség-aszimmetria jelentkezett a potenciális agresszorral, Oroszországgal szemben, hogy eredményes védelemmel nem számolhattak. Érdekes azonban megjegyezni, hogy ezek nemcsak informális megnevezések. **Jan Arveds Trapans**, egykori lett védelmi miniszter maga is így utalt a balti országok védelmére, míg Dánia a saját *átfogó területvédelmére*, mint a *túlélés stratégiája*. Lásd Trapans, Jan Arveds: The Baltic States: Defence and Geopolitics. In: European Security, Vol. 7. No. 1998/3. (pp. 92–100) p. 93., Fremtidens forsvær. Hovedbind. Beretning fra Forsvarskommissionen af 1997. p. 66. A *túlélés stratégiájának* volt egy másik, ettől eltérő jelentéstartalma is, amely a hátszög nukleáris csapásokkal szembeni túlélésére vonatkozott. Ezt követte pl. Kanada is. Lásd 3.2.4. alfejezet, illetve ezt a fogalmat közli a Katonai Terminológiai Értelmező Szótár is. vö. KTÉSZ p. 655.

³⁷⁸ Itt a hivatalos terminológiában meghatározott, katonai *határvédelemre* kell gondolnunk: „*A határbiztosító csapatok és a seregtestek hadműveleti első lépcsőjében csoportosított magasabbegységek védelmi harctevékenysége, amelynek során arra törekszenek, hogy az ellenség támadását még a határok előtt megállítsák, erőit szétverjék (meggyöngítsék), s a saját erők csapásaihoz a feltételeket megteremtsék.*” KTÉSZ p. 256.

védelemre az ország teljes mélységében fel kell készülni. Ebből fakad a *mélységi védelem* és a *decentralizáció* elve. A *mélységi védelem* révén az ország teljes területét lefedő védelmi struktúrákat hoznak létre; minden közigazgatási egységnek megvan a maga hadműveleti rendeltetése, rendelkezik saját helyi védelmi tervvel, erősítésekkel, *területi-elv* alapján szervezett erőkkel, illetve helyi vezető szervekkel. Ezáltal válik a rendszer *decentralizálttá* is, azzal a céllal, hogy ha az erőfölényben lévő támadó ellehetetleníti a központi vezetést, akkor a helyi parancsnokságok az előre kidolgozott védelmi tervek alapján önállóan is képesek legyenek végrehajtani meghatározott feladataikat. Tipikusan ilyen decentralizációra épül a *népfelkelésen* alapuló fegyveres ellenállás, amely a *területi-elven* szervezett erők bázisán alakul meg azzal a céllal, hogy ha a központi vezetés, illetve az elsővonalbeli erők megsemmisülnek, vagy felbomlanának, az még ne jelentsen kapitulációt.³⁷⁹

MECHANIZMUS	IDŐ	TÉR	ESZKÖZ	CÉL						
	gyors lefolyású	elhízódó harcok	honi terület	ellenséges terület	morális pusztítás	fokozatos veszteségokozás	fizikai megsemmisítés	akaratának megtörése	másik fél	saját akarat kikényszerítése
Megsemmisítés	■		■	■	■	■	■	■	■	■
Felórlés	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Kifárasztás	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Mélységi védelem	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■

10. ábra: A győzelmi mechanizmusok és a mélységi védelem hadműveleti tényezői³⁸⁰

Az itt vázolt alapelvek és eljárások természetesen nemcsak az *átfogó területvédelmi megközelítésekben* jelenhetnek meg. Számos történelmi példa igazolja – különösen a *második világháború* ellenálló mozgalmi –, hogy a védelem összeomlása esetén egy adott nemzet a túlélés céljával ilyen eszközökhöz nyúlt. Jelentős különbség azonban, hogy amíg ezekben az esetekben ezek kényszerűen, *ad hoc* alakultak ki³⁸¹, addig az *átfogó területvédelmi*

³⁷⁹ Ezekről még bővebben szót ejtek a következő fejezetben. Az alapelvekről ugyanakkor rövid, de érzékletes elemzést ad **Jan Arveds Trapans** volt lett védelmi miniszter, aki erről egy, a balti államok elleni orosz támadás lehetőségét taglaló cikkében értekezett. vö. Trapans i.m. pp. 92–100.

³⁸⁰ Forrás: saját szerkesztés.

³⁸¹ A francia, a jugoszláv, a görög stb. ellenálló mozgalmak mind alulról bontakoztak ki. Nem voltak előzetesen kialakított szervezeti kereteik, és nem képezték a védelmi koncepció részét. De itt említhetjük meg a brit *Julius Caesar hadműveleti tervet* is, amelyben szintén megjelent az az elgondolás, hogy egy esetleges német partraszállás esetén a brit csapatok majd a *mélységi védelem* elvei szerint folytatnak védelmi harcokat, ami azonban szintén csak a kialakult hadműveleti helyzet következménye volt. Az ország erősítései, a védelmi

megközelítésekben az ilyen hadműveleti helyzetet alapszcenáriónak tekintik. Ezért már békeidőben ilyen elvek mentén készítik fel az erőket, dolgozzák ki hadműveleti terveiket, illetve hozzák létre azokat a struktúrákat, amelyek lehetővé teszik, hogy a fegyveres ellenállást ne *ad hoc* kényszerüljenek megszervezni. Ha ez nem így lenne, akkor minden védelmi háborút területvédelemnek tekinthetnénk. Ezzel szemben az *átfogó megközelítések* sajátossága ezen elvek permanenciája. Az *átfogó megközelítésekkel* kapcsolatban úgy is fogalmazhatnánk, hogy a területvédelem minden esetben védelmi háború, de nem minden védelmi háború területvédelem.

2.3. A HADERŐSZERVEZÉS ELMÉLETE

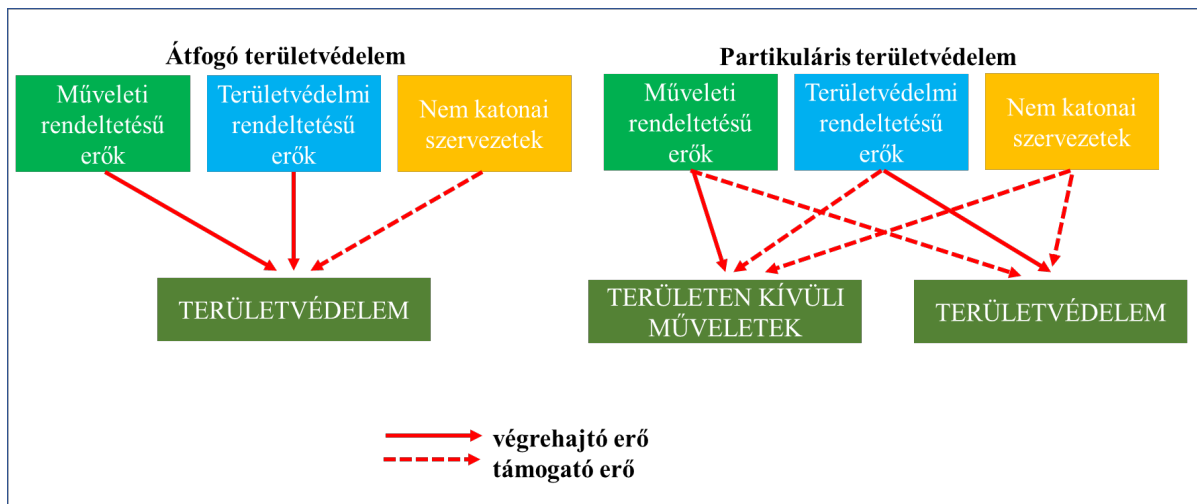
A területvédelmi kutatások harmadik fő elemét a haderőszervezéssel kapcsolatos kérdések alkotják. Miként azt **William O. Staudenmaier** megállapította, a „*területvédelem egyaránt stratégiai és haderőstruktúra koncepció.*”³⁸² A haderőszervezési szempontok az ismertett stratégiai és hadműveleti elméletekben lefektetett elvekből következnek, és a területvédelmi erők megalakítása, haderőstruktúrán belüli, illetve belső strukturális szervezési elveik, valamint hadműveleti alkalmazásuk és képességeik összefüggéseit kutatják. Ezek azért is lényegesek, mert a szakirodalomban gyakorta lehet találkozni azzal a gyakorlattal, hogy az alapján ítélik meg, hogy egy adott ország rendelkezik-e területvédelmi rendszerrel, hogy haderőstruktúrájában jelen vannak-e a területvédelmi erők, vagy sem. Erre tipikus példa a hazai szakirodalomból ismertett BHKK tanulmányban közölt területvédelem „*definíció*” esete, amely valójában semmilyen meghatározást nem közölt, csupán felsorolta, hogy egyes országok milyen okból kifolyólag hoznak létre ilyen erőket. A tanulmány azonban azáltal, hogy erre magyarázatként együtt említi azokat az országokat, „*ahol a haderő tevékenységét a támadó hadviselésre való felkészülés jellemzi*”, és azokat, „*amelyek politikája (katonai doktrínája) kifejezetten védelmi jellegű*”³⁸³, lényegében két olyan végletet határoz meg, ami alapján gyakorlatilag minden országgal kapcsolatban elmondhatnánk, hogy rendelkezik területvédelmi rendszerrel. Ez a megállapítás a tekintetben helytálló, hogy a területvédelem valóban megjelenhet a *védelmi* és a *támadó* képességekre támaszkodó nemzetek esetében is, ez azonban teljesen eltérő módon történik. Fontos kihangsúlyozni, hogy a területvédelem mint

hadműveleti tervek kidolgozása és az állomány ilyen műveletekre történő felkészítésére, a háborút megelőzően nem került sor.

³⁸² Staudenmaier i.m. p. 36.

³⁸³ BHKK. p. 13. o.

tevékenység nem azonos a területvédelmi erők, mint egy sajátos haderőstruktúra elem feladatrendszerével. Az *átfogó megközelítésekben*, miután a területvédelem stratégiai koncepció, melynek rendeltetése adott állam katonai védelme, ezért a fegyveres erők egésze területvédelmi feladatokat lát el, melyet hadászati védelmi koncepciójuk végrehajtásával valósítanak meg. Ennek során a területvédelmi erőként jegyzett szervezeteknek lehetnek olyan specifikus feladataik, amelyek a többi katonai szervezetre nem jellemzők, de nem ezek a feladatok alkotják a területvédelmet.³⁸⁴

11. ábra: A védelmi szektor szervezeteinek műveleti együttműködése³⁸⁵

A területvédelmi tevékenységek területvédelmi erők feladatrendszerével történő azonosítása legfeljebb a *partikuláris megközelítések* esetében lehetséges.³⁸⁶ A területvédelem azonban ezekben is nemzetenként eltérő tevékenységekre utalhat, illetve azokat nem csak és kizárólag területvédelmi erők láthatják el. A területvédelmi rendeltetésű erők a területvédelmi tartalékos erők mellett, aktív katonai, rendvédelmi és polgári védelmi szervezeteket is magukba

³⁸⁴ Az ezzel kapcsolatos ellentmondásokra elsőként szintén **Adam Roberts** hívta fel a figyelmet. vö. Roberts i.m. pp. 34–37.

³⁸⁵ Forrás: saját szerkesztés.

³⁸⁶ Ez a magyarázata a hazai terminológiai kiadványainkban szereplő területvédelmi definícióknak is, hiszen hazánk a *hidegháború* idején a szovjet partikuláris megközelítést követte, melynek hatása a mai napig jelen van ezen a területen. De ugyanez jellemezte a NATO-n belül az NSZK típusú területvédelmi megközelítést követő országokat is. Lásd 3. fejezetben. Az ezzel kapcsolatos ellentmondásokra utalt **Urbán Lajos** is doktori értekezésében, amikor a hazai területvédelmi meghatározásokkal kapcsolatban megjegyezte, hogy „*frazológiai szempontból problémás, mert nem meghatározó (definiáló), hanem leíró jellegű. (...) nem definiálják sem a területvédelmet, sem a területvédelmi erőket, hiszen ilyen feladatokat láthatnak el más reguláris erők is (...)*.” vö. Urbán Lajos: A tartalékos erők helye, szerepe, működésének aspektusai a magyar nemzeti haderőben. PhD értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Kossuth Lajos Hadtudományi Kar, Hadtudományi Doktori Iskola. Budapest, 2010. pp. 57–58.

foglalhatnak, továbbá a területvédelmi erők részt vehetnek területen kívüli műveletekben is.³⁸⁷ A területvédelmi tevékenységek és a területvédelmi erők, mint haderőstruktúraelem összefüggései, utóbbiak történeti fejlődése során kialakult sajátos szervezőelvi bemutatásával lehetséges.

Ami az eltérő megközelítésektől függetlenül közös a területvédelmi erők szervezése kapcsán, az a *területi-elv*. A *területi-elv* alapján felállított erők a történelem kezdete óta ismertek. Minden, az államszerveződés olyan szakaszába lépett politikai közösség, ahol a társadalom funkcionális tagolódása megvalósult, a fegyveres erőin belül – legyenek azok még archaikus, törzsi-nemzetségi szervezésűek, vagy már állandó haderők – létrehozott olyan szervezeteket, amelyeket csak időszakosan, a honi terület védelmére alkalmaztak. Ezek lehetnek szervezett, vagy *ad hoc* felállított erők. Előbbiek közé azok sorolhatók, melyek már rendelkeztek békeszervezettel (törzzsel, kiképzési rendszerrel, nyilvántartott és bizonyos időszakonként gyakorlatoztatott állománnyal), míg utóbbiba azok, melyek békeidőben csak „*papíron léteztek*”, és csupán az országot ért támadás esetén, a jogszabályok által biztosított keretek között alakultak meg. Ezeknek a szervezettség változó fokán álló milíciarendszerű erőknek az egységesítése (struktúrájuk, kiegészítési rendszerük, kiképzésük stb.) az *állandó hadseregek* kialakulásával párhuzamosan, a 16–19. sz. között valósult meg.³⁸⁸ Miután ezeket az erőket döntően az országhatárokon belül alkalmazták, így kijelenthető, hogy a tartalékos katonai szervezetek történeti fejlődése tekintetében a területvédelmi tartalékos erőket hamarabb hozták létre, mint a műveleti rendeltetésű, *területen kívüli műveletekben* is alkalmazott tartalékos szervezeteket.³⁸⁹ Utóbbiak csak a *napóleoni háborúk* következményeként, az első *tömeghadseregek* szervezésével összefüggésben alakultak ki. A haderőszervezés tekintetében ekkor vált alapelvvé a *védelem három vonalának* szervezési elve. Ez a fegyveres erők struktúrájának egy olyan hárompilléres modelljét jelentette, amelyben a csapatokat hadműveleti rendeltetésük, képességeik és jellegük szerint csoportosították. Az első pillért, azaz a „*védelem első vonalát*” azok az összhaderőnemi³⁹⁰ vagy összefegyvernemi képességekkel rendelkező csapatok jelentették, melyek elsődleges rendeltetése a *területen kívüli műveletek* végrehajtása volt. Állományukat aktív és korábban

³⁸⁷ A kérdéssel kapcsolatban lásd Defence without the Bomb pp. 132–136, Roberts i.m. pp. 34–37, Urbán i.m. pp. 57–58.

³⁸⁸ vö. Molnár (2015) i.m. pp. 111–115.

³⁸⁹ Molnár (2017) i.m. pp. 101–102.

³⁹⁰ Ebben az időszakban az összhaderőnemiség értelemszerűen csak a szárazföldi és a haditengerészeti erők között valósulhatott meg. Ilyen képességekkel nem minden ország rendelkezhetett.

aktív szolgálatot teljesítő tartalékosok képezték. A „*második vonalba*” tartozó csapatok kettős rendeltetésűek voltak; alapvető feladatuk a honi terület védelme volt, de olyan *interoperabilitási* képességekkel rendelkeztek, hogy alkalmasak voltak az *első vonal* támogatására, akár a *területen kívüli műveletekben* is. Ezek már döntően tartalékos szervezetek voltak, melyeket rendszerint a *területi kiegészítés* elve alapján hoztak létre, honi területen történő alkalmazásuk pedig alapesetben a *területi alkalmazás elvét* követte. Végezetül, a „*harmadik vonalba*” azokat a korlátozott képességekkel rendelkező tartalékos erőket sorolták, melyeket kifejezetten a honi terület védelmére hoztak létre.³⁹¹ Ezek döntően könnyűgyalogos alegységek voltak³⁹², melyeket általában a *másodvonalbeli erők* adminisztratív struktúráján alakították meg. Ide tartoztak a békeszervezettel nem rendelkező, *ad hoc* felállított erők is. Utóbbiakhoz sorolhatók a *népfelkelő* csapatok is, jóllehet azok nem minden esetben voltak *ad hoc* szervezésűek.³⁹³

ERŐK	1. vonal	2. vonal	3. vonal
jelleg	aktív	tartalékos	
rendeltetés	területen kívüli műveletek / honi terület védelme		honi terület védelme
képesség	összhaderőnemi / összefegyvernemi		könnyűgyalogos
alkalmazás	zászlóalj – hadseregcsoport	zászlóalj – hadosztály	raj – zászlóalj
kiegészítés	általános	területi-elv	

4. táblázat: A védelem három vonalának haderőszervezési elve³⁹⁴

Ebben a hárompilléres struktúrában tehát három különböző tartalékos szolgálati forma jelent meg; az alapvetően *területen kívüli műveletekben* alkalmazott aktív, *elsővonalbeli erők*

³⁹¹ vö. Molnár (2017) i.m. pp. 99–104.

³⁹² Fontos kihangsúlyozni, hogy az a nézet, amely a könnyűgyalogosságot a különleges rendeltetésű erők közé sorolja, nem helytálló. A különleges rendeltetésű erők ugyan alapvetően könnyűgyalogosként aposztrofálhatók, de ellátandó műveleti feladataik és képességeik teszik őket különleges rendeltetésűvé. Könnyűgyalogos minden olyan erő, amely feladatait gyalogosan, kis alegységben hajtja végre, és ez tekinthető a harmadvonalbeli alakulatok „*hagyományos csapatnemének*”, ugyanis azok kialakulása és fejlődése a bonyolult összefegyvernemi harcra nem képes milícia csapatok keretében valósult meg. Az Egyesült Királyságban pl. a könnyűgyalogos kiképzési rendszer fejlesztésének „*pilot-projektje*” a *North Riding York Milícia* szervezetében történt. vö. Fortescue, John: A History of the British Army. Vol. I-XII. Macmillan and Co., London, 1899-1930. Vol. IV. p. 917. Az első, szintén *pilot-projekt*ként létrehozott reguláris brit könnyűgyalogos alegységet – amelyet elsőként láttak el rejtőszínű ruházattal –, az ún. *Kísérleti Lövészalakulatot (Experimental Corps of Riflemen)*, amelyből utóbb megalakult a híres *95. Lövészrezd*, jelentős részben szintén a milíciacsapatokból egészítették ki. vö. Linch, Kevin: Britain and Wellington's Army. Recruitment, Society and Tradition, 1807-15. Palgrave Macmillan, 2011. pp. 71–72, 97.

³⁹³ Lényeges, hogy terminológiai szempontból ezekre a *népfelkelőkre* nem vonatkoztatható a hadijogban alkalmazott meghatározás, amely a népfelkelőket úgy határozza meg, hogy azok „*nem megszállt terület lakosai, akik az ellenség közeledtére spontán fegyvert ragadnak, hogy ellenálljanak a megszálló erőknek, anélkül, hogy idejük lenne reguláris katonai egységekbe szerveződni (...)*.” vö. Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War. Genava, 12 August 1949. Article 4 (6). A *népfelkelő* alakulatok haderőstruktúra elemét jelentettek, és ha felállításukra még *ad hoc* került sor is, de az nem spontán, alulról történő szerveződést jelentett.

³⁹⁴ Forrás: saját szerkesztés.

tartalékos állománya, amelyet általában *reguláris* vagy *mobil tartalék* elnevezésekkel illettek, valamint az alapból tartalékos szervezatként működő *másod-* és *harmadvonalbeli erők* állománya. Utóbbi kettő esetében a legfőbb különbség az volt, hogy a *másodvonalbeli erők* rendelkeztek az *elsővonalbeli erőkkel* történő, *területen kívüli műveleti* alkalmazáshoz szükséges képességekkel is, míg a *harmadvonalbeli erők* nem, ezért azokat alapvetően a honi területen alkalmazták. Emiatt esetükben érvényesült leginkább a *területi kiegészítés* és a *területi alkalmazás* együttes elve is. Ez alapján indokolt az utóbbi két tartalékos szervezetet, *tágabb (másodvonalbeli)* és *szűkebb értelemben vett (harmadvonalbeli) területvédelmi erőként* megkülönböztetni.

A *tágabb értelemben vett területvédelmi erők* képezték a legtöbb NATO ország területvédelmi szervezetének gerincét. Történetileg Franciaország és Spanyolország már a 18. sz. során is ilyen kettős rendeltetésű területvédelmi erőket hozott létre³⁹⁵, illetve ez jellemezte a porosz *Landwehr* szervezetet is³⁹⁶, azonban a területvédelmi erők *területen kívüli műveletekben* történő alkalmazása leginkább az angolszász országokra volt jellemző. A *Brit Hadseregben* ez a *napóleoni háborúk* időszakától vált egyre gyakoribbá. Ez általában kétféleképpen valósult meg; vagy a területvédelmi erők állományát, mint egyes harcosokat használták fel az *expedíciós erők*³⁹⁷ feltöltésére és veszteségpótlására, vagy teljes területvédelmi alegységek kerültek átalárendeléssel azok magasabbegység szervezetébe.³⁹⁸ Az *elsővonalbeli erőkkel* való *interoperabilitást* célozták azok a 19. sz. végi haderőreformok is, melyek során az Egyesült Királyságot adminisztratív dandár- és ezredkerületekre tagolták, és a kerületek aktív és valamennyi tartalékos erőit közös kerületi irányítás alá helyezték. A tartalékos erők kiképzése és gyakorlatoztatása így már az aktív erőkkel együtt valósult meg.³⁹⁹ Ezekből a kerületi adminisztratív egységekből alakították meg az expedíciós erők magasabbegységeit. Ide vezethető vissza az a mai napig élő brit gyakorlat, hogy a tartalékos

³⁹⁵ vö. Corvisier, André: *Armies and Societies in Europe 1494 – 1789*. Indiana University Press, 1979. pp. 33–36, 54–60, Storrs, Christopher: *The Spanish Resurgence 1713–1748*. Yale University Press, New Heaven & London, 2016. pp. 34–37.

³⁹⁶ vö. Jany, Curt: *Geschichte der königlich Preußische Armee*. 4. Band. 1807 bis 1914. Berlin, 1933. pp. 116–117.

³⁹⁷ Az angolszász terminológiában eredetileg a magasabb intenzitású konfliktusok során felállított összhaderőnemi alkalmi kötelékek, hadműveleti magasabbegységek. Mai meghatározás szerint: „*Idegen országban elérendő cél megvalósítására szervezett fegyveres erő.*” JP 1-02 Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms. Chairman of the Joint Chief of Staff Publication, 8 November 2010 (As Amended Through 15 February 2016). p. 83.

³⁹⁸ vö. Molnár (2017) i.m. pp. 94–96.

³⁹⁹ French i.m. pp. 10–30, Raugh i.m. pp. 82–83.

alegységek az aktív erők magasabbegység szervezetébe tagolódnak.⁴⁰⁰ Más megvalósítással, de hasonló elgondolás alapján hozták létre az USA NG-t is. Ennek jogelődszervezeteit a különböző állami alárendeltségű, és az adott állam területe védelmére szervezett milíciák képezték. Szórványosan ugyan már a 18. századtól előfordult, hogy a milícia csapatokat az államok határain kívüli műveletekben is bevetették, azonban expedíciós műveleti alkalmazásuk keretei csak a 20. sz. elején alakultak ki.⁴⁰¹ Bár az NG csapatok alapesetben még ma is állami (kormányzó) alárendeltségbe tartoznak, ezzel egyidejűleg azonban az USA fegyveres erőinek legfőbb tartalékát is képezik⁴⁰², és a szövetségi jogszabályok értelmében, amennyiben szövetségi alárendeltségbe kerülnek, akkor az aktív erőkhöz hasonlóan, bárhol alkalmazhatók.⁴⁰³ A szövetségi törvények ráadásul utóbbit, tehát expedíciós, és nem honi területi alkalmazásukat tekintik elsődlegesnek.⁴⁰⁴ Az aktív erőkkal való magas szintű *interoperabilitást* jelzi, hogy az NG saját légierővel is rendelkezik.⁴⁰⁵

Az *elsővonalbeli erőkkel* történő *interoperabilitás* jegyében a *hidegháború* időszakában több NATO országban volt továbbá bevett gyakorlat, hogy a *tágabb értelemben vett területvédelmi erők* egy része aktív, vagy annak tekinthető csapatokkal egészült ki. A portugál, a spanyol, a belga, az olasz és a görög területvédelmi erők egyaránt rendelkeztek aktív katonai szervezetekkel⁴⁰⁶, míg a nyugatnémet TerrH 6 magas készenléti dandárjából előírászerűen 4 az „M” létszámhoz viszonyítva 65%-os, 2 pedig 85%-os békeidőszaki feltöltöttséggel rendelkezett. Ezek a *tágabb értelemben vett területvédelmi erők* többnyire olyan harcoló, vagy harctámogató egységek és alegységek voltak, amelyek egy általános háború esetén opcionálisan NATO alárendeltségbe kerültek volna.⁴⁰⁷ A francia DOT-ban is megtalálhatóak voltak az aktív erők, illetve jelentős részét képezték a francia

⁴⁰⁰ Az Egyesült Királyságban a *Brit Hadsereg* struktúrájában az aktív és a tartalékos erők békeidőszakban is összevont hadosztálystruktúrába tagolva működnek. vö. Future Soldier Guide. Army. pp. 37–98.: https://www.army.mod.uk/media/14919/adr010310-futuresoldierguide_25nov.pdf (Letöltés ideje: 2022.08.17.)

⁴⁰¹ Ezekre a folyamatokra lásd Bradford i.m. pp. 472–483.

⁴⁰² A Nemzeti Gárdát státusát tekintve előrébb sorolják, mint a többi, haderőnemenként vezetett tartalékos komponens. Lásd JP 1-02 Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms p. 465.

⁴⁰³ Ez az ún. „szövetségi szolgálat” (federal service). Alkotmányos háttérére lásd JP 1-02 Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms p. 198.

⁴⁰⁴ vö. U.S. Code: Title 32, Chapter 1 § 102.

⁴⁰⁵ A *Nemzeti Gárda Légierőt* (*Air National Guard – ANG*) a második világháborút követően hozták létre. vö. Bradford i.m. p. 485.

⁴⁰⁶ vö. Estes, Kenneth W. – Serrano – José M.: Rejoining Europe: From Isolation to Integration. In: A Military History of Modern Spain (pp. 136–160) p. 144, Magenheimer, Heinz: Territorial Defense. In: Military Review, 1977/9. (pp. 41–43) p. 42, Tripp i.m. pp. 6, 41, 45, 65. Ezekről az országokról részletesebben lásd a 4. fejezetet.

⁴⁰⁷ Stein (1990/a.) i.m. p. 30.

területvédelemnek a csendőr alakulatok is.⁴⁰⁸ Az ilyen típusú paramilitáris erőket általában a többi NATO nemzet is vagy a területvédelmi erőkhöz sorolta, vagy mint területvédelmi feladatokat is ellátó, támogató szervezeteket tartotta számon.⁴⁰⁹

A *szűkebb értelemben vett területvédelmi erők* általában korlátozottabb képességekkel rendelkeztek. Ezeket többnyire a területvédelmi erők „*hagyományosnak*” tekinthető csapatnemeként, könnyűgyalogságként hozták létre. Mivel a könnyűgyalogság műveleti feladatai a kis alegységek alkalmazásán alapulnak, ezért azokat, szemben a *másodvonalbeli erőkkel*, melyek dandár-, vagy hadosztály szintű struktúrákkal rendelkeztek, általában zászlóalj-, vagy ezredszervezetként hozták létre. A legtöbb esetben azonban ezek is inkább csak adminisztratív egységeket jelöltek, az erőket ténylegesen csak század és szakasz kötelékben alkalmazták. A *szűkebb értelemben vett területvédelmi erőket* a 18-19. sz. fordulóját követően, kettős céllal hozták létre. Egyfelől, hogy az olyan magas intenzitású, elhúzódó háborúk során, amikor is a *másodvonalbeli erőket* nagyobb arányban kell *területen kívüli műveletekben* alkalmazni, akkor is rendelkezésre álljon a hátszágban egy olyan erő, amely képes annak védelmét ellátni. Másfelől pedig, hogy védelmi háború esetén ezek az alacsonyabb harcértékű csapatok korlátozott célú támadásokkal, gerilla tevékenységekkel zavarják a támadókat, ezzel támogatva a reguláris erők tevékenységét. Mint említettem, ezeket gyakran a *másodvonalbeli erők* struktúrális bázisán hozták létre vagy *ad hoc* szerveződtek. Ez a gyakorlat a 19. századi porosz Landwehr struktúrára vezethető vissza. A porosz Landwehr állományát korosztályok szerint „*első felhívású*” (*erster Ban*) magas készenléti, és „*második felhívású*” (*zweiter Ban*) hosszú készenléti csapatokba osztották be. Ezek rendeltetésüket tekintve megfeleltethetők a *tágabb* és a *szűkebb értelemben vett területvédelmi erők* szerinti csoportosításnak. Magas intenzitású háborúk esetén a Landwehr struktúráján alakultak meg a *népfelkelő (Landsturm)* csapatok is, amelyek a *szűkebb értelemben vett területvédelmi erők ad hoc* komponensének tekinthetők.⁴¹⁰ A 19. sz. végére ezt a haderőszervezési alapelvet vette át Poroszországtól többek-között Franciaország, az Osztrák-Magyar Monarchia, Olaszország, és részben az Egyesült Királyság is.⁴¹¹

A NATO országokban a *hidegháború* időszakában leginkább a nyugatnémet és a holland hadszervezetben voltak jelen a békeszervezettel is rendelkező, *szűkebb értelemben vett*

⁴⁰⁸ vö. Mendershausen (1976) i.m. pp. 71–75.

⁴⁰⁹ vö. Solsten, Eric – Meditz, Sandra W.: Spain a country study. Federal Research Division, Library of Congress, 1988. pp. 296–297, Stein (1990/a.) i.m. p. 30, Tripp i.m. p. 10, 41, 45, 65–67.

⁴¹⁰ Jany i.m. pp. 116–117.

⁴¹¹ vö. Molnár (2017) i.m. pp. 89–90, 93, 103.

területvédelmi erők. Az NSZK-ban ezeket a TerrH önálló területvédelmi ezredei, századai és szakaszai képezték, melyeket csak a helyi közép- és alsószintű területvédelmi parancsnokságok felelősségi területén alkalmaztak. Ezek többnyire gépkocsizó lövész, kommandáns és biztosító alegységek voltak.⁴¹² Hollandiában ugyanezeket a *Nemzeti Területi Parancsnokságnak (Nationaal Territoriaal Commando)* alárendelt, a *Területi Hadsereg* szervezetén belül létrehozott, század és szakasz erejű alegységekből álló *Nemzeti Tartalékos Erők (Korps Nationale Reserve - KNR)* jelentették.⁴¹³ Ellenben az *ad hoc* jelleggel szervezett *szűkebb értelemben vett területvédelmi erők* tipikusan az angolszász országok jellemzője volt. Ennek oka, hogy a *hidegháborút* megelőzően ezek az országok tengeri geostratégiai helyzetükből következően elsősorban a haditengerészeti képességeikre támaszkodtak, ezért a többi katonai nagyhatalommal összevetve, fegyveres erőiken belül jóval kisebb volt a szárazföldi csapatok aránya. Az elhúzó és nagyobb humánforrásokat felemésztő műveletek során így az expedíciós erőiket olyan mértékben voltak kénytelenek megerősíteni a *másodvonalbeli erőkkel*, hogy a hátország védelme újonnan szervezett csapatok felállítását tette szükségessé. Ezeket az *ad hoc* erőket a háborúkat követően vagy felszámolták, vagy csupán a jogszabályi keretek maradtak meg ahhoz, hogy azokat újjászervezzék. Az Egyesült Királyságban ilyen szervezet volt pl. a *napóleoni háborúk* idején felállított *Helyi Milícia (Local Militia)*⁴¹⁴, az *első világháborúban* szervezett különböző önkéntes csapatok (*Volunteer Training Corps, Royal Defence Corps*)⁴¹⁵, vagy a *második világháború* idején a *Honi Gárda (Home Guards)*⁴¹⁶. Az USA először az *első világháború* idején, 1916-ban állított fel ilyen csapatokat, amikor is az NG döntő részét az expedíciós erőkbe integrálták. Ugyanez ismétlődött meg 1940-ben is.⁴¹⁷ Ezeket az erőket – melyek az NG-vel ellentétben csak állami

⁴¹² vö. Kanarowski, Stanley: *The German Army and NATO Strategy*. National Security Affairs Monograph Series no. 82-2. National Defense University Press, Fort Lesley, Washington DC, 1982. pp. 71–72.

⁴¹³ vö. Vuren, A.J.: *The Royal Netherlands Army*. In: *Military Review*, 1982/4. pp. 13–28, Stein (1990/a.) i.m. pp. 34–36, Tripp i.m. pp. 51–52.

⁴¹⁴ vö. Molnár (2016) i.m. p. 165.

⁴¹⁵ vö. Mitchinson, K.W.: *The Territorial Force at War, 1914-1916*. Palgrave Macmillan, 2014. pp. 40, 50.

⁴¹⁶ vö. Mackenzie, S.P.: *Citizens in Arms: The Home Guard and the Internal Security of the United Kingdom, 1940-41*. In: *Intelligence and National Security*, 1991/3. (pp. 548-572) p. 548.

⁴¹⁷ vö. Stein, George J.: *State Defence Forces: The Missing Link in National Security*. In: *Military Review*, 1984/9. (pp. 2–16) pp. 3–6.

alárendeltségben alkalmazhatók – *Állami Védelmi Erőként (State Defense Forces – SDF)*⁴¹⁸ tartják számon. Jelenleg az államok közel felében van békében is működő SDF.⁴¹⁹

Az eddig vázoltaktól több tekintetben eltért a VSZ országok, valamint az *átfogó területvédelmi megközelítéseket* követő nemzetek területvédelmi haderőstruktúrája. A szovjet mintákat követő VSZ országok esetében ezek a különbségek alapvetően két sajátos jellemzőben mutatkoztak meg. Az első, hogy a területvédelmi rendeltetésű katonai szervezetek jelentős részét aktív, de nem harcoló csapatok képezték. Ezek többnyire logisztikai- műszaki-, híradó-, közlekedési- és komendáns egységek, alegységek voltak.⁴²⁰ A VSZ országok a *területi-elv* alapján szervezett tartalékos katonai szervezetekkel sok esetben nem is rendelkeztek, illetve azokat „M” alakulatokként hozták létre, amelyeknek ezért békeidőben csak adminisztratív keretei voltak adottak, illetve *ad hoc* jelleggel alakultak meg.⁴²¹ A másik sajátos jellemzőjük a VSZ országok területvédelmi struktúráinak, hogy azokban igen nagy számban voltak jelen a különböző paramilitáris erők. Ezek általában még jobb harcképességekkel is rendelkeztek, mint a katonai területvédelmi szervezetek. A paramilitáris területvédelmi erők a belügynek (katonailag szervezett karhatalmi csapatok), vagy közvetlenül állampártnak alárendelt szervezetek voltak, és részben aktív, részben tartalékos erőkből álltak. Utóbbiakat többnyire a *területi-elv* alapján hozták létre, és a VSZ országokban valójában inkább ezek funkcionáltak területvédelmi tartalékos erőként. Ilyenek voltak a keletnémet *Munkásosztály Harccsoportok (Kampfgruppen der Arbeiterklasse)*, a bolgár, a csehszlovák és a lengyel *Népi Milíciák (Narodnya milicija, Lidové milice, Milicja Obywatelska)*, a román *Patrióta Gárda (Gărzile Patriotice)*, valamint a magyar *Munkásőrség* is.⁴²²

Végezetül, az *átfogó területvédelmi* rendszerek esetében az eltérések abból következtek, hogy a katonai erő alkalmazása – legalábbis a háborús műveletek tekintetében – esetükben

⁴¹⁸ Államoként eltérő megnevezések fordulnak elő pl. Területi Gárda, Állami Gárda, Nemzeti Gárda Tartalék stb.

⁴¹⁹ vö. Evaluation of Department of Defense Interaction with State Defense Forces. Report No. DODIG-2014-065. Inspector General, Department of Defense, April 30, 2014. p. i.: <https://media.defense.gov/2014/Apr/30/2001713359/-1/-1/1/DODIG-2014-065.pdf> (Letöltés ideje: 2022.08.18.)

⁴²⁰ vö. FM 100-2-2. pp. 14-1–14-3, Turbville, Graham H. Jr.: Rear Service Support Concepts and Structures. In: Military Review, Vol. XLVIII. No. 1988/12. pp. 71–79.

⁴²¹ A Szovjetunióban ez az összhaderőnemi műveleti parancsnokságokká átalakuló adminisztratív katonai kerületekben felállított „M” alakulatokkal valósult volna meg. vö. FM 100-2-2. pp. 14-1–14-2. Általában ezt a mintát követte volna mozgósítás esetén a többi VSZ állam is. Az NDK védelmi törvénye még nevesítette is, hogy védelmi helyzetben, minden állampolgár helyben teljesítendő védelmi (katonai, polgári védelmi) feladatok ellátására kötelezhető. vö. Keefe, Eugene (ed.): East Germany: a country study. Federal Research Division, Library of Congress, 1982. pp. 231–232.

⁴²² vö. Andrade, John: World Police & Paramilitary Forces. Macmillan, 1985. pp. 31, 54, 76, 90, 159–160, 165.

kizárólag a honi területre korlátozódik, ezért valamennyi katonai szervezet rendeltetése azonos, csupán az egyes részfeladatok vonatkozásában jelentkeznek különbségek. Ezek a különbségek is azonban sokkal kevésbé egyértelműek, mivel azokat a katonai szervezetek együttesen, a hadászati védelmi műveleti koncepciójuk keretén belül hajtják végre. Ez minden esetben olyan összhaderőnemi tevékenységet jelent, amelyben az egyes részfeladatok integrált elemét képezik a műveletnek. A *védelem három vonalának* elve ezért itt másként, vagy kevésbé érvényesül. A legsajátosabbnak minden bizonnyal a svájci haderőstruktúra tekinthető, mivel ott a fegyveres erők egésze a milíciarendszerek elvei szerint épül fel. Itt a *védelem három vonalának* megfeleltethető struktúrákat az 1870-es években hozták létre, amely kisebb módosításokkal, egészen az 1995-ös haderőreformig fennmaradt. A mozgósítható lakosságot korosztályok szerint három, eltérő képességekkel rendelkező katonai szervezethez sorolták. Az elsőt a 20-32 év közötti korosztályokból kiegészített manőver csapatok alkották (*Élite*, vagy *Auszug*), a másodikat a 33 és 44 év közöttiekből szervezett *Honvédség (Landwehr)*, amely döntően határőr- és erődcsoportokból állt, végezetül pedig, minden polgár 48, később 50 éves koráig a *népfelkelő (Landsturm)* csapatok állományába került.⁴²³ Ausztriában, ahol ugyancsak milíciarendszerű szervezési elvek érvényesültek, a *Spannocchi-doktrína* idején az *elsővonalbeli aktív készenléti csapatok (Bereitschaftstruppe)* mellett „mozgó” (*Mobile Landwehr*) és „helyhez kötött” területvédelmi tartalékos erőket (*Raumgebundene Landwehr*) hoztak létre. Előbbiek gépesített lövész, míg utóbbiak főleg könnyűgyalogos képességekkel rendelkeztek.⁴²⁴ A jugoszláv területvédelmi erők szintén kettős tagolódásúak voltak. Döntő részüket a század erejű könnyűgyalogos (partizán), kisebb részüket pedig a gépkocsizó és gépesített dandár manővercsoportok képezték.⁴²⁵ A skandináv országokban a *szűkebb értelemben vett területvédelmi erőknek* két típusa volt. Az önkéntes, nemcsak békeszervezettel, de saját vezetési struktúrával rendelkező Honi Gárda és a helyi rendeltetésű „M” csapatok. Végrehajtó alegységeik a *hidegháború* idején általában szakasz és század szintű kötelékek voltak, zászlóalj- és ezredszervezetük csak adminisztratív funkciót

⁴²³ vö. Bonard i.m. p. 191, Sheehan, Regis P.: The Militia Army of Switzerland. In: Military Review, Vol. LIX. No. 1979/10. (pp. 34–40.) pp. 37–38, Szabó (1985) i.m. 165.

⁴²⁴ vö. Lampersberger, Thomas: Der Weg zur Raumverteidigung. Teil 3: Die Realisierung des Konzepts der Raumverteidigung. In: Truppendienst, Magazin des Österreichischen Bundesheeres (továbbiakban Lampersberger Teil 3): <https://www.truppendienst.com/themen/beitraege/artikel/der-weg-zur-raumverteidigung-3> (Letöltés ideje: 2022.02.04.), Solsten, Eric – McClave, David E.: Austria: a country study. Federal Research Division, Library of Congress, 1994. p. 235, Szabó (1985) i.m. pp. 65–66.

⁴²⁵ vö. Horncastle i.m. pp. 291–292, Johnson, A. Ross.: Yugoslav Total National Defence. In: Global Politics and Strategy, Vol. 15. No. 1973/2. (pp. 54–58.) pp. 56–57.

látott el.⁴²⁶ Finnországban csak kétpilléres struktúrát hoztak létre, ami alapján a fegyveres erőket *általános* (műveleti) és *helyi rendeltetésű* (területvédelmi) csapatokra tagolták. Mindkét komponens az ország területén kialakított regionális parancsnokságoknak volt alárendelve. A területvédelmi erők tehát nem rendelkeztek saját struktúrával, hanem a regionális parancsnokságok magasabbegység szervezetébe tagolódtak, melyeket az aktív erőkkel szorosan együttműködve terveztek alkalmazni. Alegységeik zászlóalj és század szintű könnyűgyalogos csapatok voltak.⁴²⁷

2.4. RÉSZKÖVETKEZTETÉSEK

A fejezetben ismertetettek alapján megállapítható, hogy az eltérő területvédelmi megközelítések kialakulását hosszú évszázadokra visszanyúló elméletek és folyamatok határozták meg. Az eltérő megközelítések elsősorban a stratégiai gondolkodásból, azon belül is mindenekelőtt az *elrettetés* elméletek nem azonos cél és eszköz viszonyrendszerének az értékeléséből következtek. A nemzetek területvédelmi rendszereiket az ezzel kapcsolatos nézeteik szintézisének megfelelően alakították ki; más-más rendeltetéssel, feladatrendszerrel, műveleti elgondolásokkal és struktúrákkal. A stratégiai, hadműveleti és haderőszerkezési elveket egy-egy rendszerelemnek tekintve, a területvédelmi rendszerek az alábbi általános – de nem kizárólagos – alapelvek szerint jönnek létre:

ALAPELVEK	PARTIKULÁRIS	ÁTFOGÓ
Stratégiai Területvédelem rendeltetése	<i>megtagadással</i> hozzájárulni a háborús cél megvalósításához	háborús cél megvalósítása <i>megtagadással</i>
Hadműveleti Területvédelmi műveletek célja	<i>megsemmisítéshez/felőrléshez</i> szükséges feltételek biztosítása/megóvása	szembenálló fél <i>kifárasztása</i> , korlátozott <i>felőrlése</i>
Haderőszerkezési Területvédelmi erők	2. és 3. vonalbeli területvédelmi erők	3. vonalbeli területvédelmi erők döntő arányban

5. táblázat: A partikuláris és átfogó területvédelem közti különbségek a stratégiai, hadműveleti és haderőszerkezési elvek alapján⁴²⁸

⁴²⁶ vö. Canby, Steven L.: Swedish Defence. In: Global Politics and Strategy, Vol. 23. No. 1981/3. (pp. 116–123) p. 122, Mendershausen (1973) i.m. pp. 64–65, Ulriksen, Ståle: European Military Forces: Integration by Default. In: Matlary, Janne Haaland – Østerund, Øyvind (ed.): Denationalization of Defence. Convergence and Diversity. Ashgate, 2007. (pp. 47–69) p. 50, Stein (1990/a.) i.m. pp. 31–33, Tripp i.m. pp. 22–25, 56–61.

⁴²⁷ Visuri i.m. pp. 60–62, 89, 95–96.

⁴²⁸ Forrás: saját szerkesztés.

A *partikuláris* és *átfogó megközelítések* közös jellemzője, hogy a területvédelem a *megtagadást* hivatott biztosítani, azonban ezt eltérő módon és céllal teszik. A *partikuláris* megközelítésekben a *megtagadás* valójában a *büntetés*, illetve adott esetben a *késztetés* és a *nyers erő* lehetőségét teremti meg azáltal, hogy biztosítja a háborús célt megvalósítani képes képességek *megsemmisítés* és *felőrlés* elve szerinti alkalmazásának körülményeit. Mivel a *partikuláris* megközelítés inkább a számottevő támadó képességekkel rendelkező országok, illetve ilyen képességekkel nem feltétlenül rendelkező, de az említett országok által vezetett szövetségekbe tömörült nemzetekre jellemző, ezért azokban a területvédelmi erők képességeit törekednek az *elsővonalbeli erőkéhez* hasonlóan kialakítani. Az *átfogó megközelítések* esetében ezzel szemben a *megtagadás* az abszolút célt jelenti, amelyet a *kifárasztás* és a korlátozott *felőrlés* mechanizmusát kombináló *mélységi védelem* hadműveleti elgondolása alapján törekednek megvalósítani, és amely a területvédelmi szervezetek *harmadvonalbeli* erőkként való létrehozását követeli meg.

3. A TERÜLETVÉDELMI KONCEPCIÓK CSOPORTOSÍTÁSA

Jelen fejezet az előzőekben tárgyalt rendszerelemek alapján az eltérő területvédelmi rendszerek közös jellemzőik alapján történő egy lehetséges csoportosítását mutatja be. Ez a bevezetőben jelzett okokból kifolyólag (ténylegesen működő területvédelmi rendszerek) elsősorban a *hidegháború* területvédelmi rendszereit tárgyalja, de mindegyik rendszertípusnál jelzem, hogy az egyes nemzetek jelenlegi fejlesztései melyik rendszertípus kialakítása irányába mutatnak az eddigi folyamatok ismeretében. A csoportosítást az *átfogó* és *partikuláris* felosztás szerint hajtottam végre.

3.1. ÁTFOGÓ TERÜLETVÉDELMI KONCEPCIÓK

3.1.1. NEM KONVENCIONÁLIS TERÜLETVÉDELEM

Ezekben a területvédelmi koncepciókban tükröződnek vissza leginkább a klasszikus hadelméleti munkák tételei. Közös jellemzőjük, hogy a *megtagadást* a *népfelkelés* elve alapján, a társadalom militarizálásával és a lakosság lehető legnagyobb arányú mozgósításával törekednek megvalósítani, hadműveleti koncepcióik pedig jelentős mértékben támaszkodnak az irreguláris hadviseléssel kapcsolatos elméletekre. Ezzel összefüggésben pedig olyan haderőstruktúrát alakítanak ki, amely lehetővé teszi a helyi szintű, alulról szerveződő fegyveres ellenálló csoportok megalakítását is. Ebbe a típusba a *hidegháború* idejéből a jugoszláv és a román, valamint a 90-es évekből a Szovjetunióból kivált balti országok, Észtország, Lettország és Litvánia területvédelme sorolható.

A jugoszláv területvédelmi rendszer alapjait az 1968-ban elfogadott *Népi Védelem* doktrínája fektette le. Ezt megelőzően Jugoszlávia még a szovjet katonai gondolkodás és a *világháború* partizán mozgalmainak tapasztalatait ötvöző elgondolást követett, jóval nagyobb hangsúlyt helyezve előbbire. Ennek eredményeként Jugoszlávia a Balkán régió legerősebb reguláris haderejét hozta létre, jelentős gépesített képességekkel és erős légierővel.⁴²⁹ Az 50-es években kidolgozott ún. „*területi háború*” hadműveleti koncepcióban ugyan már megjelent a *mélylegi védelem elve* és a partizáncsapatok alkalmazásának elgondolása, azonban ez a koncepció még inkább a konvencionális hadműveleti elveket követte. A „*partizáncsapatok*”

⁴²⁹ vö. Dulić – Kostić i.m. p. 1058, Horncastle i.m. 286, Roberts i.m. pp. 143–151.

valójában a hadseregbe integrált tartalékos erőket jelentettek, melyek önálló műveleti alkalmazásával csak korlátozottan számoltak.⁴³⁰ A *Népi Védelem* doktrínája ehhez képest radikális változást jelentett. A doktrína a *DUNA hadművelet* tapasztalataiból indult ki⁴³¹, és egy olyan védelmi rendszer kialakítását tűzte ki célul, amely a *megtagadást* a potenciális agresszor (VSZ) számára lényeges gyors siker elérése megakadályozásával, illetve az ország megszállására tett kísérlet esetén, a területek feletti tényleges ellenőrzés gyakorlása ellehetetlenítésével és veszteségokozással valósítja meg.⁴³² A doktrína és az az alapján elfogadott új védelmi törvény értelmében a *Jugoszláv Néphadsereg*⁴³³ mellett egy új, azzal „egyenértékű”⁴³⁴ katonai szervezetet hoztak létre, a *Területvédelmi Erőket* (*Територијална одбрана – ТО*). A TO struktúrája az ország közigazgatási rendszerére (tagköztársaság, kerület, város stb.) támaszkodott; ezen a szinten alakultak meg parancsnokságai és csapatai, de még a nagyobb üzemek is rendelkeztek TO alegységekkel. A tagállami szintű parancsnokságok közvetlen vezérkar alárendeltségbe tartoztak, és igen széles jogkört gyakoroltak az alegységek megalakítását, kiképzését és vezetését tekintve. Ez az alsóbb szintű parancsnokságokra is igaz volt, mivel a struktúra kialakításánál a fő cél az volt, hogy a TO invázió esetén a megszállt területeken, a főerőktől elszakadva, önállóan is képes legyen tevékenykedni. A TO szervezete a 80-as években hozzávetőlegesen 500 települési és 2000 üzemi alegységből állt.⁴³⁵ A standard alegység a század volt, de a különböző közigazgatási egységek lakosaik, az üzemek pedig a foglalkoztatottak száma alapján ennél kisebb, vagy akár nagyobb kötelékeket is felállíthattak. A legmagasabb szintű szervezetek a tagországi szinten megalakított dandárok voltak. A TO-t könnyűgyalogságként hozták létre, és általában csak zászlóalj szinttől rendelkeztek gépesített képességekkel.⁴³⁶ Az aktív állomány kb. 3000 fő volt, a parancsnokokat és a törzstiszteket a *Néphadsereg* tartalékosállományából jelölték ki.

⁴³⁰ vö. Dulić – Kostić i.m. p. 1058, Roberts i.m. pp. 151–156, A koncepcióra részletesen lásd Kveder, Dushan: „Territorial War” – The New Concept of Resistance. In: *Foreign Affairs*, Vol. 32. No. 1953/1. pp. 91–108.

⁴³¹ Horncastle i.m. p. 286, Johnson, A. Ross: Yugoslav Total National Defence. In: *Military Review*, Vol. LIII. No. 1973/12. (pp. 40–46) p. 41, Roberts i.m. pp. 172–173, Rusinow i.m. p. 1.

⁴³² Dulić – Kostić i.m. p. 1060.

⁴³³ Jugoszlávia fegyveres erőinek elnevezése, amely valamennyi haderőnemet magába foglalt, hasonlóan a *Magyar Néphadsereghez*.

⁴³⁴ vö. Dulić – Kostić i.m. p. 1059, Johnson, A. Ross: Total National Defence in Yugoslavia. *National Technical Information Service*, 1971. p. 4, Roberts i.m. p. 173.

⁴³⁵ vö. Herrick, Richard Clinton: *The Yugoslav People’s Army: Its Military and Political Mission* (Thesis). *Naval Postgraduate School*, 1980. p. 44, Johnson (1971) i.m. pp. 4–5, Mendershausen (1973) i.m. pp. 86–87, Soper, Karl Wheeler: *National Security*. In: Curtis, Glenn E. (ed.): *Yugoslavia: a country study*. *Federal Research Division, Library of Congress, Headquarters, Department of the Army*, 1992. p. 250–252.

⁴³⁶ vö. Hörhager, Axel: *Yugoslavia’s Defense: The Logic of Politics*. In: *Military Review*, Vol. LIX. No. 1977/6. (pp. 56–63) p. 59, Johnson (1971) i.m. pp. 5–6, Mendershausen (1973) i.m. p. 87, Soper (1992) i.m. p. 252.

A TO elvi „M” létszámát ugyanakkor 1 és 3 millió fő közöttire becsülték.⁴³⁷ Ez a 2 milliós eltérés a rendszer *népfelkelés* jellegéből következett. A TO-nak volt egy nyilvántartott „M” létszáma, amelyet a *Néphadseregben* sorköteles szolgálatukat kitöltött polgárok alkottak. A gyakorlat szerint a leszerelt katonák 20%-át a *Néphadsereg* tartalékos állományába, 80%-át pedig a TO-hoz osztották be. Ez kb. 850 000 kiképzett tartalékost jelentett.⁴³⁸ A további létszámot a TO szolgálatra kötelezhető 15 és 65 év közötti korosztályokból állították ki.⁴³⁹ Ez azonban nem 2 millió kiképzetlen tartalékost jelentett, a *Népi Védelem* sajátossága ugyanis az volt, hogy a TO felkészítés az oktatási rendszer részét képezte. Az elemi iskolákban már általános katonai-, felderítési- és futárszolgálati tantárgyakat oktattak, illetve a reáltantárgyak keretén belül robbanószer- és harcanyag ismereteket. A középiskolában ezt fegyverismereti, fegyverkezelési, robbanószerkészítési és ABV foglalkozások követték. A 17 és 25 év közötti korosztályok számára ezenkívül éleslövészettel egybekötött önkéntes harcászati tanfolyamokat is szerveztek.⁴⁴⁰ Ezek a polgárok alkották azt a további 2 millió főt, akikből háború idején a TO decentralizált struktúráján helyi partizán és szabotőr csapatokat alakítottak volna meg, amelyek aztán automatikusan a helyi TO szervezetébe integrálódnak.⁴⁴¹

A *megtámadás* megvalósításának eszköze a néptömegek mozgósítása mellett a hadműveleti koncepció volt. Jugoszlávia alapvetően két lehetséges scenárióval számolt; korlátozott támadással és invázióval. Az első scenárió szerint valamelyik szomszédos ország, aktív nagyhatalmi katonai támogatás nélkül hajt végre támadást Jugoszlávia ellen. Ebben az esetben a 250 000 fős béke-, és 750-800 000 fős „M” létszámú *Néphadsereget*⁴⁴² önmagában is képesnek tartották arra, hogy eredményes határvédelmet folytatva, a támadást már a határövezetben elhárítsa.⁴⁴³ A második scenárió egy nagyhatalmi, vagy szövetségi keretek között végrehajtott nagy erejű támadásra vonatkozott, amely az ország egyes területei, vagy egésze megszállására irányul. Ebben az esetben a támadó jelentős erőfölényével, szárazföldi, és egyidejűleg az ország teljes mélységére kiterjedő légideszant műveleteivel számoltak, amely már megköveteli a TO mozgósítását. A koncepció ebben az esetben a hadművelet első

⁴³⁷ vö, Defence without the Bomb pp. 116–117, Herrick i.m. p. 45, Horncastle i.m. p. 291, Johnson (1971) i.m. pp. 4–5, Mendershhausen (1973) i.m. p. 86, Soper (1992) i.m. p. 237, 250.

⁴³⁸ Johnson (1971) i.m. p. 8.

⁴³⁹ Soper (1992) i.m. p. 250.

⁴⁴⁰ Dulić–Kostić i.m. p. 1062.

⁴⁴¹ vö. Defence without the Bomb p. 116, Herrick i.m. p. 44, Horncastle i.m. p. 292, Johnson (1971) i.m. p. 6, Rusinow p. 1.

⁴⁴² A Népi Védelem elfogadásának időszakában a Néphadsereg szárazföldi csapatait 6 gépesített lövészadosztály, 21 önálló dandár- és 30 önálló ezredharccsoport alkotta. Lásd Herrick p. 59.

⁴⁴³ Defence without the Bomb pp. 116–117.

fázisában a *Néphadsereg* határövezetben folytatott, időben korlátozott késleltető védelmi hadműveletét írta elő, amely biztosítja a TO mozgósítását.⁴⁴⁴ Elvben az állomány fele 6, a teljes TO pedig 48 óra alatt volt mozgósítható.⁴⁴⁵ Ezt követően a még *halogatóharcot* folytató *Néphadsereg* csapatainak kisebb alegységekre tagolását tervezték, amelyek kitérnek a támadók fő hadműveleti irányából, és egyesülnek a TO erőkkel. A második fázisban ezek a kisebb alegységek folyamatos csapásokat hajtottak végre az ellenség szárnyai, mögöttes területei és kikülönített erői ellen.⁴⁴⁶ Mindeközben a szárazföldi csapatok műveletei által közvetlenül nem érintett területeken a TO az ellenséges légi- és tengerideszant erőkkel szembeni védelemre készül fel. A koncepció lényeges eleme volt, hogy a hagyományos területfeladást katonai és polgári értelemben is tiltotta. Ez büntetőjogi kategóriának, „*árulásnak*” minősült, ugyanúgy, mint a támadóval való bármilyen együttműködés. Utóbbi kitétel még a jugoszláv *Vörös Keresztre* és a tűzoltóságra is kiterjedt. A jugoszláv terminológia emiatt csak az ún. „*átmeneti megszállás*” fogalmát használta. Ez polgári oldalról a megszállás elismerésének tilalmát, valamint a lakosság polgári ellenállását jelentette, katonai oldalról pedig azt, hogy a kényszerűen feladott, illetve az ellenség által birtokba vett területeken a TO *visszamaradó erőként*⁴⁴⁷ partizánvékenységet folytat.⁴⁴⁸ A koncepció elfogadta azt a lehetőséget, hogy az ország ilyen jellegű invázió esetén önerőből nem tudja helyreállítani a *status quot*, ezért számolt a külföldi beavatkozás lehetőségével is.⁴⁴⁹ A hadműveleti koncepció így a *megtagadást* elhúzódozó partizánháborúval, veszteségokozással, valamint az időtényező viszonylatában, a diplomáciai lépések megtételéhez szükséges körülmények megteremtésével valósította volna meg.

Ezt a jugoszláv modellt adaptálta – szintén a *DUNA hadművelet* hatására – *Őssznépi Harc*⁴⁵⁰ doktrína néven Románia is.⁴⁵¹ A két modell között alig találni eltérést; a *megtagadás*

⁴⁴⁴ vö. Defence without the bomb p. 117, Herrick i.m. p. 53, Johnson (1971) i.m. p. 4. Roberts i.m. pp. 174–175.

⁴⁴⁵ Johnson (1971) i.m. p. 6.

⁴⁴⁶ A koncepció szerint csak ebben az esetben, a *Néphadsereggel* történő harctevékenységek végrehajtása esetén került sor a TO átalárendelésére. vö. Herrick i.m. p. 53, Johnson (1971) p. 5, Johnson (1973) i.m. p. 42, Mendershausen (1973) i.m. p. 87, Soper (1992) i.m. 237.

⁴⁴⁷ „*Olyan erő, amely meghatározott feladat végrehajtása céljából akkor is a helyén marad, amikor a többi erő a területről visszahúzódik, vagy visszavonul.*” AAP-06 (2021) p. 122.

⁴⁴⁸ vö. Dulić – Kostić i.m. p. 1060–1061, Defence without the Bomb p. 117, Hörhager i.m. p. 59, Johnson (1973) i.m. pp. 41–42, Mendershausen (1973) i.m. pp. 85–86, Roberts i.m. p. 179, 210–213, Soper (1992) i.m. p. 237.

⁴⁴⁹ vö. Mendershausen (1973) i.m. p. 85, Roberts i.m. pp. 188–194, Soper (1992) i.m. p. 235.

⁴⁵⁰ Románul: *Lupta Întregului Popor*.

⁴⁵¹ vö. Grecu, Dan-Florin: The Role of the Patriotic Guards within national defence of Romania (1968-1989). In: Ante Portas, 2016/2 (7) (pp. 201–2018.) pp. 202–203, Soper, Karl Wheeler: National Security In: Bachman, Ronald D. (Ed.): Romania: a country study. Federal Research Division, library of Congress, Headquarters,

itt is a *népfelkelés* elvére, a területvédelmi rendszer pedig a decentralizációra épült, míg a hadműveleti koncepcióban ugyanúgy megjelent az *átmenetileg megszállt területek* és a *visszamaradó erők elve*, és ezáltal a partizánháború, valamint a polgári ellenállás is.⁴⁵² A hadműveleti koncepcióban lényegi eltérést csupán az jelentett, hogy a partizánháború, bár a *visszamaradó erők* elve alapján az ország egészére kiterjedt volna, de annak bázisaként Erdélyt jelölték ki.⁴⁵³ A területvédelmi erők, a *Patrióta Gárda (Gărzile Patriotice – GP)* struktúráját azonos módon, a közigazgatási egységek és az üzemek szintjén alakították ki, melyek gerincét itt is a század és szakasz kötelékek képezték, védelmi helyzetben azonban számoltak alkalmi dandár kötelékek felállításával is. A struktúrák közötti különbség csupán a vezetés tekintetében nyilvánult meg; a GP ugyanis közvetlenül az állampártnak és helyi szervezeteinek volt alárendelve.⁴⁵⁴ A GP kiképzett alapállománya kb. 700 000 fő volt, de valamennyi 21 és 60 év közötti férfi, valamint 21 és 55 év közötti nő GP szolgálatra volt kötelezhető.⁴⁵⁵ Ennek a potenciális, az alapállománynál nem nyilvántartott humánbázisnak a felkészítése is sok hasonlóságot mutatott a jugoszlávval. A katonai oktatás itt is, már az elemi iskolában, 10 éves kortól kezdetét vette, a nyári tanszünetekben pedig országos szinten kb. 250 katonai ifjúsági tábort is szerveztek a honvédelmi felkészítés céljából.⁴⁵⁶

Hasonló területvédelmi rendszereket hoztak létre a 90-es évek elején a Szovjetuniótól függetlenségüket visszanyert balti államok is. Korlátozott erőforrásaikra való tekintettel azonban, mivel a potenciális agresszornak tekintett Oroszországgal szemben érdemi katonai ellenállást nem tudtak volna kifejteni, ezért a *megtagadás* stratégiájában kisebb hangsúlyt helyeztek a veszteségokozásra. Céljuk a gyors kapituláció, a tényleges megszállás és az elvesztett területek feletti ellenséges kontroll megakadályozása volt. A fegyveres és polgári ellenállás együttes alkalmazásával a nemzetközi közösség szimpátiájának megnyerését, diplomáciai és esetleges katonai támogatását kívánták elérni (*CNN védelem*). A katonai siker önerőből történő megvalósításával reálisan nem számoltak.⁴⁵⁷ Katonai potenciáljuk és kis területük miatt hadműveleti koncepciójuk abból az alapszcenárióból indult ki, hogy országuk

Department of the Army, 1991. p. 258, Szabó László: Románia biztonságpolitikájáról. In: Honvédségi Szemle, 1991/2. (pp. 90–97) p. 91.

⁴⁵² vö. Grecu i.m. pp. 210–212, Soper (1991) i.m. p. 259–260, Szabó i.m. p. 91, 95.

⁴⁵³ Soper (1991) i.m. p. 261.

⁴⁵⁴ vö. Grecu i.m. pp. 207–208, Soper (1991) i.m. pp. 280–281.

⁴⁵⁵ vö. Grecu i.m. p. 205, Szabó i.m. p. 91.

⁴⁵⁶ Soper (1991) i.m. p. 277.

⁴⁵⁷ vö. Binnendjik, Hans – Simon, Jeffrey: Baltic Security and NATO Enlargement. In: Strategic Forum, Number 57, December, 1995. p. 3, Nordberg, Erkki: The Baltic Republics. Finnish Defence Studies, National Defence College, Helsinki, 1994. p. 44–46, Pettai i.m. p. 77, Trapans i.m. p. 93.

egésze hadműveleti területté válik, ezért a központi vezetési rendszer, valamint az erők koordinált tevékenysége már a támadás kezdeti szakaszában összeomolhat. Az erejükhöz mért maximális ellenállás ezért csak a *mélysegi védelem* elvére és olyan decentralizált struktúrára támaszkodhatott, amely biztosítani tudja a kis kötelékek partizán jellegű tevékenységét és a lakosság polgári ellenállását. Elgondolásaikban a támadó fő erőkifejtés irányában a manőver- és területvédelmi csapatok együttesen folytattak volna *halogatóharcot*, majd utóbbiak *visszamaradó erőként* az ellenség vezetési pontjai és logisztikai erői ellen hajtottak volna végre folyamatos, korlátozott célú támadásokat, miközben a megszállt területek lakosai polgári ellenállást tanúsítanak. A hadművelet utolsó fázisának a remélt külföldi katonai beavatkozást tekintették, melynek során csapataik már a baráti erőkkel együttműködve folytatják a harcot.⁴⁵⁸

A hadműveleti koncepcióból következően a balti területvédelmi erők, az *Észt Védelmi Liga* (*Eesti Kaitseliit – EK*), a lett *Nemzetőrség* (*Zemessardze – ZS*), valamint a litván *Nemzetvédelmi Önkéntes Erők* (*Krašto apsaugos savanorių pajėgos – KASP*) szintén nagyon fontos összekötő szerepet játszottak/játszanak a fegyveres erők és a lakosság között. Ezt nagyban segítik katonai hagyományaik is. Területvédelmi erők ugyanis azoknak az alulról szerveződő önkéntes önvédelmi erőknek a jogutódszervezetei, amelyek 1918-as függetlenné válásukkor jöttek létre⁴⁵⁹, és amelyek bázisán az 1940-es szovjet okkupációt követően megalakultak a megszállók ellen egészen 1953-ig partizánháborút folytató *Erdei Testvériség* fegyveres csoportjai.⁴⁶⁰ A 90-es évekbeli újjászervezésük is ezt a mintát követte, tehát a jugoszláv és román példától eltérően, ezeket nem az állam hozta létre, hanem alulról szerveződtek, önkéntesekből. Szervezeteiket az állam csak utólagosan integrálta a honvédelmi struktúrába. Ez azonban akkor még nem teljes integrációt jelentett. Jogilag ugyan a fegyveres erők tartalékát képezték, de szervezeteiket csak védelmi helyzetben rendelték alá a fegyveres

⁴⁵⁸ vö. Clemmsen, Michael H.: Territorial Defence in Baltic Defence College. In: Baltic Defence Review, No. 2000/3. pp. 83–86, Dreifelds, Juris: Latvia. In: Iwaskiw, Walter R. (ed.): Estonia, Latvia, and Lithuania. Country Studies. Federal Research Division, Library of Congress, 1996. pp. 159–162, Laaenots, Ants: The Estonian Defence Forces – 2000. In: Baltic Defence Review, No. 1999/1. pp. 1–4.: https://www.baltdefcol.org/files/files/BSDR/BDR_01.pdf (Letöltés ideje: 2018.19.17.), Öövel, Andrus: Estonian defence policy: independence and international cooperation. In: NATO Review, No. 1996/5. pp. 7–10, Nordberg i.m. pp. 43–48, 64–65, 74–80, Trapans i.m. pp. 93–96, Zaleski – Śliwa – Veebel i.m. pp. 186–187.

⁴⁵⁹ 1940-ben a lett és a litván önkénteseknek külön-külön is több mint 60 000 tagja volt, míg az észti önkéntesek száma a 100 000 főt is elérte. Erre vonatkozólag lásd Balkelis, Tomas: Civilekből katonák: paramilitáris mozgalmak a Baltikumban az első világháború után. In: Gerwath, Robert – Horne, John (szerk.): Háború béke idején. Paramilitáris erőszak Európában az első világháború után. L'Harmattan, Budapest, 2018. pp. 157–174.

⁴⁶⁰ vö. Jokubauskas i.m. pp. 364–369, Lesky, Vylius: „Forest Brothers” 1945: The Culmination of the Lithuanian Partisan Movement. In: Baltic Security & Defence Review, No. 2009/11. pp. 58–86, Nordberg i.m. pp. 25–26,

erőknek, békeidőben egyfajta katonailag szervezett, fegyveres polgárőrséggé működtek. Mindemellett rendelkeztek olyan saját fenntartású- és társszervezetekkel, ifjúsági tagozatokkal, melyek – szintén állami jóváhagyással – ellátták az állam honvédelmi felkészítésének feladatait.⁴⁶¹ A főbb alapelvek tehát a balti államokban is hasonlóak voltak, azonban esetükben a területvédelmi szervezetek az önkéntességre épültek.

Az itt vázolt területvédelmi rendszerek közül ebben a formában ma már egyik sem működik. A *délszláv háború* során a jugoszláv tagállamok a TO bázisán alapították meg reguláris erőiket, függetlenségük elnyerése után az egykori területvédelmi struktúrákat pedig vagy felszámolták, vagy már más megközelítést követnek. A hatályos szerb stratégiai dokumentumokban ugyan továbbra is szerepel a *totális védelem* és azzal összefüggésben a lakosság védelmi felkészítése, mint az *elrettetés* eszköze⁴⁶², azonban az ennek alapját képező egykori területvédelmi struktúrák ma már jóval korlátozottabban jelennek meg. Szerbiában ezt jelenleg az aktív és az önkéntes tartalékos állomány kiképzéséért felelős, 2007-ben felállított *Kiképzési Parancsnokság* alárendeltségébe tartozó 4 területvédelmi könnyűlövész dandár testesíti meg.⁴⁶³ Szlovéniában 2 tartalékos ezred működik, amelyek állományát önkéntes, ún. manőver- és területi tartalékosok alkotják. Utóbbiakat csak honi területen tervezik alkalmazni, amely értelmezhető területvédelemként, ugyanakkor ez ma már a jugoszláv idősakkal ellentétben nem az ország katonai védelmére utal, hanem annak csupán egy részfeladatrendszerére; a létfontosságú infrastruktúrák védelmére, a terrorista- és diverziós erők elleni küzdelemre, a közbiztonság és a rend fenntartására, valamint a HNS keretén belül a szövetséges erők támogatására, tevékenységeik fegyveres biztosítására (*force protection – FP*).⁴⁶⁴ A többi jugoszláv utódállam már egyáltalán nem rendelkezik békeidőben is működő területvédelmi struktúrával. Hasonló a helyzet Romániában is, ugyanakkor itt 2016 óta folyamatos fejlesztési törekvések tapasztalhatók a tartalékos rendszer megújítására, amelynek kapcsán a területvédelmi erők felállítása is szerepel a tervekben. A struktúra tehát egyelőre nem adott, ugyanakkor a hatályos román *Nemzeti Katonai Stratégia* alapján arra

⁴⁶¹ vö. Dreifelds i.m. 160–62, Nordberg i.m. pp. 45–47, 65–66, Pettai i.m. 76–77, Zaleski–Šliwa–Veebel i.m. pp. 189–193.

⁴⁶² vö. Defence Strategy of the Republic of Serbia. Ministry of Defence, Defence Policy Sector, Strategic Planning Department, Belgrade, 2020. pp. 19, 27, National Security Strategy of the Republic of Serbia. Ministry of Defence, Defence Policy Sector, Strategic Planning Department, Belgrade, 2021. pp. 36.

⁴⁶³ vö. White Paper on Defence of the Republic of Serbia. Ministry of Defence, Defence Policy Sector, Strategic Planning Department, Belgrade, 2010. pp. 80–81.

⁴⁶⁴ vö. Angleško-Slovenski Vojaški Terminološki Slovar. Poveljstvo za doktrino, razoj, izobraževanje in usposabljanje. Ljubljana, 2006. p. 242, Defence White Paper of the Republic of Slovenia. Republic of Slovenia, Ministry of Defence, 2020. pp. 25–28, The Military Balance 2022. The Annual Assessment of Global Military Capabilities and Defence Economics. Routledge, Taylor & Francis Group, 2022. p. 146.

lehet következtetni, hogy ezen a területen változások következhetnek be, abban ugyanis az *elrettentéssel* összefüggésben fogalmazzák meg a minél több kiképzett tartalékos mozgósításának képességigényét, a „*mélységében integrált védelmet*” és a fegyveres ellenállást is.⁴⁶⁵

A balti országok területvédelmi struktúrái ezzel szemben viszonylag keveset változtak, NATO csatlakozásuk óta azonban a területvédelmi erők fejlesztése már inkább a reguláris és a szövetséges erőkkel történő *interoperabilitás* megvalósítására irányul. Ezzel összefüggésben, szervezeteik meghagyása mellett, mint önálló haderő komponens, ma már békeidőszakban is a fegyveres erők parancsnokának, vagy a védelmi minisztériumnak alárendelten működnek. Ez az integráció azonban csak növelte a honvédelemben betöltött szerepüket, miután a lakosság honvédelmi felkészítése mellett, amely továbbra is ifjúsági tagozataik és társszervezeteik feladata, már az aktív erők tartalékos állományának kiképzésében is tevékenyen részt vesznek. Hadművelti koncepcióikban is fellelhetőek még az egykori elgondolások, így a *mélyégi védelem* során a területvédelmi erőket a megszállt területeken továbbra is *visszamaradó erőként* tervezik alkalmazni, amelyek a helyben megalakuló egyéb fegyveres ellenálló csoportokkal partizán-tevékenységet kell, hogy folytassanak a megszálló csapatokkal szemben.⁴⁶⁶

3.1.2. RUGALMAS TERÜLETVÉDELEM

Ebbe a típusba⁴⁶⁷ azok a területvédelmi rendszerek sorolhatók, amelyek rendelkeznek az *átfogó megközelítések* valamennyi jellemzőivel, így a védelem a *mélyégi védelem* elvét követi, a haderőstruktúra bázisát pedig a milíciarendszer és a decentralizáció képezi, hadművelti koncepcióikban azonban nagyobb szerepet játszanak a hagyományos, az erők mobilitásán és összhaderőnemi képességein alapuló hadművelti elgondolások. Ezek közé a finn és a svéd területvédelem tartozik, amelyet hasonlóságuk miatt gyakran neveznek „*finn-svéd modellnek*” is.⁴⁶⁸ A két ország területvédelme közötti párhuzam hasonló geostratégiai

⁴⁶⁵ vö. Military Strategy of Romania. Credible defensive capacity, for a safe Romania, in a world marked by new challenges. Romania Ministry of Defence, Bucharest, 2021. pp. 6, 10, 15, 25–30.

⁴⁶⁶ vö. Zaleski – Śliwa – Veebel i.m. pp. 189–193.

⁴⁶⁷ Az elnevezést **Pekka Visuri**, a finn *Nemzetvédelmi Egyetem* professzorának egyik tanulmánya alapján választottam, aki ott hazája területvédelmi rendszere tekintetében a „*rugalmasságot*” nevezte meg fő jellemzőként. Ez alatt a csapatok mobilitását, a magas intenzitású harcoló műveleteket, a terepadottságok kihasználását és a különböző erők (haderőnemek, manőver- és statikus helyi védelmi erők) szoros együttműködését értette. vö. Visuri i.m. pp. 89–95.

⁴⁶⁸ Davis i.m. p. 173.

helyzetükkel és katonaföldrajzi adottságaikkal magyarázható. A hasonló geostratégiai helyzet – bár Finnországot hagyományosan a VSZ, Svédországot pedig a NATO-hoz „közeledő” semleges országgént jegyezték – abból következett, hogy mindkét ország úgy ítélte meg, hogy katonai agresszióval kizárólag egy közvetlen NATO-VSZ fegyveres konfliktus esetén kell számolniuk.⁴⁶⁹ A kezdetekben még ez esetben is csak területi szuverenitásuk átmeneti és korlátozott megsértését tekintették potenciális fenyegetésnek, amely a hadviselő felek által a területükön végrehajtott manőverekre, illetve haditengerészeti és légbázisaik átmeneti birtokbavételére irányulhat. A közvetlenül ellenük irányuló, állami szuverenitásukat veszélyeztető inváziót csak a *DUNA hadműveletet* követően tekintették valós fenyegetésnek.⁴⁷⁰ A katonaföldrajzi adottságok hasonlósága a két ország erősen szegedt terepadottságaiból, alacsony népsűrűségéből, valamint az északi és déli régiók közötti, a lakosság és az infrastruktúrák megoszlásában megmutatkozó, déli súlypontú aránytalanságból következett.⁴⁷¹ Mindezek alapján a két ország hasonló stratégiai és hadműveleti koncepciót követett. Stratégiájuk a *nem provokatív védelem* és a *megtagadás* kettőségén alapult. Bár mindkét ország nagy hangsúlyt fektetett a légierő és a haditengerészet fejlesztésére, azonban ezek a haderőnemek is kifejezetten csak védelmi képességekkel rendelkeztek. A *megtagadás* a támadókkal szembeni aktív védelmen alapult, amely az agresszor hadműveleti céljaihoz viszonyított aránytalanul nagy idő-, anyagi és élőerővesztés okozását helyezte kilátásba. A finn és a svéd védelem ezért nagyobb hangsúlyt helyezett a veszteségokozásra, tehát a támadó erők *felörlésére*. A *kifárasztás* lényegi elemét jelentő, a *népfelkelés elve* alapján szervezett nemzeti ellenállás csak korlátozottan jelent meg hadműveleti koncepcióikban.⁴⁷²

A finn területvédelmi rendszer létrehozását a finn szakértők általában az 1966-os esztendőhöz kötik. Ekkor hozták létre a *téli háború* tapasztalatai alapján, a már az 1945 után módosított hadműveleti doktrínákban is megjelenő, *decentralizált vezetési rendszert*.⁴⁷³ Ez

⁴⁶⁹ vö. Roberts i.m. pp. 77–78, Szabó (1985) i.m. pp. 101–108, 204–205. Itt kell megjegyezni, hogy **Szabó János** hivatkozott munkája még az akkor rendelkezésre álló információkat tükrözi. Így Svédország esetében valóban igazolható, hogy a *hidegháború* idején inkább a NATO-hoz közeledett, azonban ma már ismert, hogy dacára az 1948. április 6-án aláírt szovjet-finn *Barátsági, Együttműködési és Kölcsönös Segítségnyújtási Szerződésnek*, a finn területvédelmet is elsősorban a Szovjetunióval szemben hozták létre. vö. Michel, Leo: *The American View*. In: Artéus, Gunnar – Zetterberg, Kent: *Cold War Views on Sweden*. Medströms Bokförlag, 2018. pp. 103–145, Penttilä i.m. p. 118.

⁴⁷⁰ vö. Penttilä i.m. p. 117. Roberts i.m. pp. 85–91, Tartter, Jean R.: *National Security*. In: Solsten, Eric – Meditz, Sandra W. (ed.): *Finland: a country study*. Federal Research Division, Library of Congress, Headquarters, Department of the Army, 1990. pp. 300–301.

⁴⁷¹ vö. Canby (1981) i.m. pp. 118–119, Nokkala i.m. p. 29, Tartter i.m. p. 301.

⁴⁷² vö. Canby (1981) i.m. pp. 118–119, Niska i.m. pp. 23–24, Penttilä i.m. p. 118, Tratter i.m. pp. 303–304, Visuri i.m. pp. 43–44, 61–63.

⁴⁷³ Nokkala i.m. p. 50, Penttilä i.m. pp. 20, 115–116, Visuri i.m. pp. 57–58.

alapján az országot 7 regionális katonai parancsnoksági felelősségi területre osztották, és a parancsnokságokat rendkívül széles felelősségi körrel ruházták fel. Ebbe beletartozott a kiképzés, a mozgósítás, a *hadszíntér-előkészítés*, valamint a felelősségi területükön települt katonai és félkatonai (parti őrség, határőrség) szervezetek vezetése is. Háborús helyzetben szükség esetén a csapatokat a helsinki Főparancsnokságtól függetlenül is vezethették, illetve igényelhettek légi- és haditengerészeti támogatást közvetlenül a haderőnemi parancsnokságoktól. Ennek célja az volt, hogy ha egy nagy erejű támadás során megszűnik az összeköttetés a központi vezetéssel, az ne okozza az ellenállás összeomlását, és a regionális parancsnokságok lényegében összhaderőnemi képességek birtokában tudják vezetni felelősségi területükön a csapatokat.⁴⁷⁴ Hogy ez egy működő rendszerré váljon, annak előfeltétele az volt, hogy az ország terepviszonyai és létfontosságú infrastruktúrái, kulcsterületei figyelembevételével már békeidőben egyértelműen meghatározzák, hogy az egyes hadműveleti irányokban a csapatok milyen tevékenységet folytassanak, és azt a hadműveleti koncepcióban előzetesen rögzítsék. A *decentralizált vezetés* ezeknek az előzetesen meghatározott hadműveleti feladatoknak a végrehajtását jelentette.⁴⁷⁵ Ez alapján vált a finn hadműveleti koncepció, az ún. *hadászati területvédelem*⁴⁷⁶ alapulvává a „*területi hadviselés*”, amely a finn meghatározás szerint „*a katonai tartományok saját felelősségi területükön végrehajtott védelmi hadviselése.*”⁴⁷⁷

A *hadászati területvédelem* a hadművelet első szakaszában az alacsony létszámú aktív erők megerősítését, a kijelölt védelmi körletek elfoglalását, a kulcsterületek és a létfontosságú létesítmények biztosítását, valamint a szárazföldi- és tengeri műszaki záruk telepítését írta elő.⁴⁷⁸ A mozgósítást megkönnyítette, hogy a finn haderő miliciarendszerű volt, és néhány kivételtől eltekintve a *területi kiegészítés elve* alapján épült fel. A 30-40 000 fős békelétszám

⁴⁷⁴ vö. Niska i.m. p. 23, Nokkala i.m. p. 50, Penttilä i.m. pp. 115–117, Visuri i.m. pp. 43–44, 57–62, 88–89.

⁴⁷⁵ vö. Penttilä i.m. 117–119, Tratter i.m. pp. 303–304, Visuri i.m. 44–45, 57–63.

⁴⁷⁶ Finnországnak a *hidegháború* idején nem volt a mai értelemben vett írott katonai doktrínája. Azt a különböző kül- és katonapolitikai dokumentumok, állásfoglalások, valamint a hadműveleti és harcszabályzatok összessége jelentette. A hadműveleti koncepció is ezek szintéziseként jelent meg, amelyet hol *hadászati védelmi hadműveletnek*, hol *hadászati területvédelemnek* neveztek. vö. Niska i.m. p. 23., Twenty-fifth Meeting of the North Atlantic Assembly of Ottawa, Canada October 22 to October 27, 1979. Report of the U.S. delegation. US Government Printing Office, Washington 1980. p. 615, Visuri i.m. p. 44, 71.

⁴⁷⁷ Penttilä i.m. p. 117. A *területi hadviselés* elgondolásának alapját az a *második világháború* óta zajló folyamat képezte, amelynek során a finn hadműveleti koncepciók fokozatosan egyre kisebb hangsúlyt helyeztek a határvédelemre és helyette végül a *mélyégi védelem elvét* fogadták el. Ennek korai előzménye egy, a 40-es években született elgondolás volt, amely arra tett javaslatot, hogy a finn haderőt az ország teljes mélységében, szórtan telepítve, „*izolált harcokra*” készítsék fel. vö. Salminen, Pertti: The Impact of Arms Technology on Military Doctrines. Finnish Defence Studies 5. War College, Helsinki, 1992. p. 46, Visuri i.m. pp. 25–26.

⁴⁷⁸ Penttilä i.m. p. 117–119, Tratter i.m. pp. 303–304, 310, Visuri i.m. p. 89, 96.

mellett mintegy 700 000 fős, gyorsan mozgósítható állomány állt rendelkezésre, de egyes becslések szerint a kiképzett tartalékos állomány összlétszáma akár az 1 millió főt is elérhette, ami az akkori 5 milliós népességgel összevetve rendkívül magas szám.⁴⁷⁹ A mozgósítást követően a regionális parancsnokságok alárendeltségében megalakult szárazföldi csapatokat gépesített *általános*-, és könnyűgyalogos *helyi rendeltetésű erők*re tagolták. Ezeket nagyszámban egészítették ki a vezetésbiztosítás, valamint a területi vizek és a légtér megfigyelése támogatásában alkalmazott polgári szolgálatok.⁴⁸⁰ Utóbbiak szimbolizálták a *totális védelem* polgári komponensét. A mozgósítás végrehajtását a *késleltető* első védelmi harcok biztosították. A védelmi hadművelet során a csapatok alkalmazása egységes sémára épült. Egyedül a partvédelem vonatkozásában mutatkozott különbség, ahol annak feladata az ellenséges deszantműveletek megakadályozása volt. Ennek sikertelenségét követően azonban már az általános szárazföldi hadműveleti irányelvek szerint kellett a csapatoknak tevékenykedniük.⁴⁸¹ Ezek az irányelvek abból indultak ki, hogy az ország terepadottságai nem teszik lehetővé⁴⁸², hogy a támadó széles arcvonalon szétbontakozzon, ezért több, hosszan elnyúló hadoszlopban lesz kénytelen előnyomulni. Még a hadművelet első szakaszában a csapatok a műszaki zárakra támaszkodva alacsony intenzitású *halogató*- és *vadászharcot* kellett, hogy folytassanak. Ekkor a cél még nem a veszteségokozás, csupán a szárnyakra mért folyamatos csapásokkal a támadó zavarása, előnyomulásának lassítása volt. A szárnyak támadása elsősorban a *helyi rendeltetésű erők* feladata volt, amelyeket a rejtésre alkalmas terepszakaszokra – főleg erdőkbe – visszavonva, *visszamaradó erőként* terveztek alkalmazni, hogy a későbbi hadműveleti szakaszokban az előnyomuló támadó mögöttes területe ellen hajtsanak végre gerilla jellegű műveleteket. Az általános rendeltetésű erők ezzel szemben folyamatosan, változó intenzitású harctevékenységet folytatva a saját mélységbe vonultak volna vissza, a kijelölt kulcsterületek körzetébe. A kulcsterületeken az ott települt *helyi rendeltetésű erőkkel* együttesen végrehajtott, erős tűzrendszerre támaszkodó védelmi harcok képezték a hadművelet második szakaszát. Ebben a szakaszban a cél már a minél nagyobb veszteségokozás volt. A támadó hadoszlopokkal szemben a kulcsterületek körzetében megszerzett erőfölényt kihasználva, a következő hadműveleti szakaszt a gépesített erők

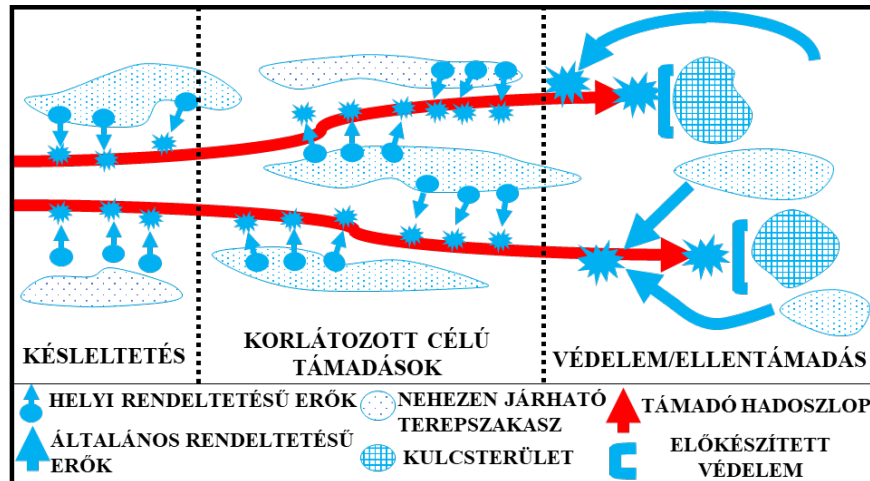
⁴⁷⁹ vö. Juusti, Jukka – Matthews, Ron: Finland's Defense Posture. In: Defense & Security Analysis, Vol. 6. No. 1990/1. (pp. 85–89) p. 86, Niska i.m. p. 7, Nokkala i.m. p. 54, Tratter i.m. p. 308, Visuri i.m. pp. 88–89.

⁴⁸⁰ vö. Penttilä i.m. p. 117, Visuri i.m. p. 61.

⁴⁸¹ vö. Penttilä i.m. p. 119, Visuri i.m. pp. 61–63.

⁴⁸² Finnország területének több mint háromnegyede erdős, mocsaras, nehezen járható terep, amely a gépesített erők mozgását jelentősen korlátozza. vö. Niska i.m. pp. 3–4, Tratter i.m. p. 301.

ellentámadása jelentette, amely már a támadó csoportosítás megsemmisítésére irányul. Sikertelen *ellentámadás* esetén a csapatok a mélységben a következő kulcsterületre visszavonulva, az egyes műveleti szakaszokat ismételve folytatták volna a védelmi harcokat.⁴⁸³

12. ábra: A finn hadműveleti elgondolás⁴⁸⁴

A hadműveleti koncepcióval kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy abban olyannyira meghatározó volt a *mélyégi védelem elve*, hogy az 1980-as évekig nem volt kijelölve olyan kulcsterület, amely nem volt feladható, beleértve a fővárost is, és az általános gyakorlattal szemben, az *erők megóvásának* prioritása miatt, a visszavonulásról való döntés is a regionális parancsnokok felelősségébe tartozott.⁴⁸⁵ A hadműveleti koncepció képességekvetelményeinek megfelelően a finn haderő főleg a könnyebbfegyverzetű, páncéltörő képességekkel rendelkező, mozgékony alegységekre támaszkodott. Ezt mutatja, hogy a *hidegháború* végén a szárazföldi csapatok gerincét 2 páncélos-, 14 gyalog- és 11 vadászdandár alkotta, amelyet még kb. 70 *helyi rendeltetésű*, önálló (könnyűgyalogos) zászlóalj egészített ki.⁴⁸⁶ A légiereő és a haditengerészet önálló műveleteivel nem számoltak, azokat a szárazföldi hadműveletekkel összefüggésben, támogató erőként tervezték alkalmazni.⁴⁸⁷

⁴⁸³ vö. Niska i.m. pp. 23–24, Nokkala i.m. pp. 50–51, Penttilä i.m. pp. 117–119, Tratter i.m. pp. 303–304, Visuri i.m. pp. 61–63.

⁴⁸⁴ Forrás: saját szerkesztés a Pekka Visuri által közölt ábrák alapján. Lásd Visuri i.m. pp. 81, 84.

⁴⁸⁵ Penttilä i.m. p. 118.

⁴⁸⁶ Tratter i.m. pp. xix–xx, Visuri i.m. p. 95.

⁴⁸⁷ vö. Nokkala i.m. p. 50, Visuri i.m. pp. 90, 96.

A finn rendszer nagy hatással volt a svéd területvédelemre is, főleg a 60-as évektől.⁴⁸⁸ Svédországban korábban két eltérő koncepció állt egymással szemben, az említett időszakban azonban végül ezek kombinációja valósult meg. Az egyik koncepció a „népi védelem” volt, amely lényegében a *népfelkelésre* történő utalásként értelmezhető, és amelyhez egy finn típusú, a *mélyégi védelem elvét* követő hadműveleti koncepció társult. Ennek svéd neve „belső védelem” volt. Ezzel szemben állt az ún. „csúcstechnológiájú területvédelem”, amely elnevezés a magasabb technológiai igényeket támaztó haditengerészet és főleg a légi erő meghatározó szerepére utalt. Az ehhez kapcsolódó hadműveleti koncepció a „frontális védelem” volt, amely a *mélyégi védelemmel* ellentétben a határvédelemre helyezte a hangsúlyt, és nem számolt az ország mélységére kiterjedő magas intenzitású védelmi harcokkal.⁴⁸⁹ A két koncepció közül utóbbit preferálták, mivel a 60-as évekig nem tartották valós fenyegetésnek a közvetlenül Svédország ellen irányuló nagy erejű támadás lehetőségét. A *frontális védelem* sem vetette el ugyanakkor teljesen a *mélyégi védelem* elvét, ugyanis a svéd haderő struktúrája alapvetően a finnhez hasonló, *területi-elven* szervezett milíciarendszer alapján épült fel. Ennek megfelelően az ország minden egyes közigazgatási egységében létrehozták a finnhez hasonló *helyi rendeltetésű erőket*, illetve ezek közé sorolva, egy önkéntes területvédelmi szervezetet, a *Honi Gárdát (Hemvärnet – HV)* is.⁴⁹⁰ A *frontális védelemből* következően ugyan ezek elsődleges feladata a hátország ellenséges légideszant erőkkel szembeni védelme, valamint a kulcsterületek és a határvédelemben alkalmazott manővercsapatok *mögöttes területeinek* biztosítása volt, de a 60-as évektől már megjelent azok gerilla jellegű műveletekben történő alkalmazásának elgondolása is.⁴⁹¹ A HV fontos szerepet játszott a milíciarendszerű svéd haderő mozgósításbiztosításában is, miután a készenléti csapatok mellett a HV képezte a fegyveres erők leggyorsabban mozgósítható részét. Ennek oka, hogy az állomány a felszerelését és fegyverzetét otthonában tárolta.⁴⁹² A mozgósításbiztosítás jelentőségét mutatja, hogy amíg a fegyveres erők hadilétszáma a vizsgált

⁴⁸⁸ vö. Åselius, Gunnar: Swedish Strategic Culture after 1945. In: Cooperation and Conflict, Vol. 40. No. 2005/1. (pp. 25–44) pp. 31–34, Roberts i.m. pp. 94–95.

⁴⁸⁹ Agrell (1984) i.m. pp. 158–163, Åselius i.m. p. 33–35, Defence without the Bomb. p. 114, Roberts i.m. pp. 94–95.

⁴⁹⁰ Svédül: *Hemvärnet*.

⁴⁹¹ Agrell (1984) i.m. p. 162, Roberts i.m. p. 97, 115–116, Romaneski, Albert Leo: Sweden and Nordic Balance. In: The US Army War College Quarterly: Parameters, Vol. 1. No. 1971/1. (pp. 54–65) p. 64. Ez a svéd terminológiában, mint „szabad hadviselés” jelent meg. vö. Om kriget kommer (1961) pp. 46–48.

⁴⁹² Agrell i.m. p. 162, Roberts i.m. p. 97.

időszakban volt, hogy a 800 000 főt is elérte, a békelétszám ennek még 10%-át sem tette ki (kb. 65 000 fő).⁴⁹³

A *mélyégi védelem* irányába történő elmozdulás végül a 60-as évek második felében következett be, amikor az azonosított katonai fenyegetések között megjelent a Szovjetunió Finnország területén keresztül végrehajtott inváziójának lehetősége. Ezzel összefüggésben került sor a finnhez hasonló decentralizált 6 regionális összhaderőnemi hadművelési parancsnokság felállítására, és a *frontális védelem* hadművelési koncepció módosítására is. Eszerint a védelmi hadművelés során a déli régióban továbbra is a *frontális védelem*, az északi és a keleti régióban pedig a finnhez hasonló *mélyégi védelem* elve alapján kellett a csapatoknak tevékenykedniük.⁴⁹⁴ Ennek megfelelően a *helyi rendeltetésű erőknek* a támadókkal szemben *vadászharcot*, majd *visszamaradó erőként* gerilla jellegű műveleteket kellett végrehajtaniuk, hogy a már meggyengített támadóval szemben a manőver csapatok a mélységből légitámogatással *ellenlökéseket*, majd *ellentámadást* hajtsanak végre.⁴⁹⁵ A csapatok területileg eltérő alkalmazásának megfelelően az 5 páncélos dandárból 4 a déli, 1 pedig az északi régióban települt. Az északi régióban ugyanakkor létrehoztak 5 könnyebb fegyverzetű, speciális, a sarkvidéki környezet művelési követelményeinek megfelelő képességekkel rendelkező gépesített, ún. „*Norrland*” dandárt⁴⁹⁶ is. Az ország egyéb részein további 11 gyalogdandár képezte a manőver erőket, amelyeket a döntően könnyűgyalogos *helyi rendeltetésű erők* több mint 200 önálló zászlóalja és 400 százada egészítette ki. Mindemellett a szárazföldi védelmi hadműveleteket a világ akkori negyedik legerősebb légierője támogatta.⁴⁹⁷

Ez a *hidegháborús „finn-svéd modell”* viszonylag sokat megőrzött egykori jellegéből. Bár a *kétpólusú világ* megszűnését követően a fegyveres erők létszámát itt is csökkentették, illetve nagyobb hangsúlyt helyeztek a nemzetközi válságreagáló műveletekben való részvételhez szükséges képességek fejlesztésére, azonban a *megtagadás* stratégiája nem változott, illetve a *mélyégi védelem* elve is még megjelenik hadművelési koncepcióikban.⁴⁹⁸ A területvédelmi

⁴⁹³ vö. Defence without the Bomb. p. 114, Military Balance 1980-81. The International Institute for Strategic Studies, London/Melbourne: Arms and Armour Press – New York: Facts on File, Inc., 1980. p. 37.

⁴⁹⁴ Åselius i.m. p. 34, Canby (1981) i.m. pp. 117–119.

⁴⁹⁵ Canby (1981) i.m. pp. 121–122, Roberts i.m. pp. 115–116.

⁴⁹⁶ *Norrland* Svédország északi régiójának megnevezése. A *Norrland dandárok* lényegében a gyalogdandárok (könnyűlövész) északi megfelelője volt, amelyek a sarki terepviszonyokhoz igazodva, főleg kételtű gyalogsági harcjárművekkel rendelkeztek. vö. Sweden. In: Military Review, Vol. LII. No. 1972/2. (pp. 95–104) p. 100.

⁴⁹⁷ vö. Defence without the Bomb. pp. 114 – 115, Canby (1981) i.m. p. 119, Military Balance (1980) p. 37.

⁴⁹⁸ vö. DGO 20 (2020) pp. 25–26, Government's Defence Report. Publications of the Finnish Government, Helsinki, 2021. pp. 19, 25, 28, 36–37. MSD 16 (2016) pp. 33–34. pp.

képességek vonatkozásában összességében pedig még további fejlesztésekkel is számolnak. Ezt jelzi, hogy Finnország a *helyi rendeltetésű erőket* 2007-ben egy önkéntes területvédelmi tartalékos szervezettel is megerősítette, és a hatályos védelmi jelentés (rövid távú stratégia) szerint kifejezetten a *mélyégi védelem* elve alapján tervezik a rendszer további kiszélesítését.⁴⁹⁹ Az utóbbi években Svédország is újra nagyobb hangsúlyt fektet a klasszikus területvédelmi képességei fejlesztésére. Jelenleg a HV manővercsapatokkal történő interoperabilitási képességének fejlesztése zajlik, és ezzel összefüggésben annak korszerűbb haditechnikai eszközökkel történő ellátása. A HV területvédelemben játszott szerepét mutatja, hogy a svéd szárazföldi csapatok háborús hadrendjében szereplő 4 dandár és 18 önálló zászlóalj mellett – amelyből 5 helyi rendeltetésű – 40 HV zászlóalj tervezett.⁵⁰⁰

3.1.3. ERŐDRENDSZEREKRE TÁMASZKODÓ TERÜLETVÉDELEM

Ebbe a típusba a két alpesi semleges ország, Svájc és Ausztria *hidegháború* kori területvédelme sorolható. A két ország stratégiája és hadműveleti koncepciója alapelveit tekintve megegyezett, ami esetükben is hasonló geostratégiai helyzetükkel, katonaföldrajzi adottságaikkal, valamint milíciarendszerű haderőstruktúrájukkal magyarázható. Geostratégiai helyzetét mindkét ország úgy ítélte meg, hogy közvetlen, ellenük irányuló támadással nem kell számolniuk, közvetetten ugyanakkor egy, a NATO és a VSZ közötti általános háború esetén a hadviselő felek érdekeltek lehetnek abban, hogy szuverenitásukat megsértsék. Értékelésük alapján ez arra irányult volna, hogy a hadviselő felek a kedvezőbb hadműveleti helyzet megteremtése céljából, területükön keresztül manővereket hajtsanak végre, vagy országukat felvonulási területként használják. Tekintettel arra, hogy mindkét esetben szárazföldi támadó hadművelettel lehetett számolni, amelyek az azonosított fenyegetések célját tekintve a támadó részéről a minél gyorsabb siker megvalósítását célozzák, ezért annak legvalószínűbb formájának egy gépesített erővel végrehajtott, meglepésen alapuló hadászati támadást tartottak.⁵⁰¹ Mivel abból az alapesetből indultak ki, hogy nem rendelkeznek

⁴⁹⁹ vö. Government's Defence Report (2021) pp. 36–37.

⁵⁰⁰ vö. Main elements of the Government bill – Totalförsvaret 2021–2025. Government Offices of Sweden, Ministry of Defence, 2020. pp. 103–104, 111–112.

⁵⁰¹ Svájc esetében ez a fajta „*nagyhatalmak közé ékelődés*” helyzete ugyanakkor nem a *hidegháború* következménye, hanem egy több évszázada fennálló állapot volt. A két ország geostratégiai helyzetére röviden lásd Bühlmann i.m. pp. 57–56, Roberts i.m. p. 51, Stein, George J.: Total Defense: A Comparative Overview of

megfelelő képességekkel ahhoz, hogy egy ilyen támadást már a határövezetben elhárítsanak, ezért esetükben a *megtagadás* stratégiája a támadó számára kedvezőtlen *időtényező* megteremtését célozta, amelyet az ország teljes mélységében folytatott védelmi harcokkal törekedtek megvalósítani.⁵⁰² Hadműveleti koncepciójuk ebben jelentős mértékben támaszkodott katonaföldrajzi adottságaik maximális kihasználására. Hegyes-erdős terepadottságuk önmagában is jelentősen korlátozni tudta a potenciális támadó mozgás- és manőverszabadságát, de a *megtagadás* hitelességét erősítendő, országuk teljes mélységében, a domborzati viszonyokhoz alkalmazkodó erődrendszereket létesítettek.⁵⁰³ Ez az erődrendszerekre támaszkodó, és az azok alapján az ország teljes területén kialakított védelmi körletek hálózata, valamint az egyes védelmi körletekben eltérő harctevékenységek végrehajtására felkészített, eltérő képességű erők alkalmazása képezte Svájc és Ausztria területvédelmének legfőbb sajátosságát.

Svájcot a katonaföldrajzi adottságok alapján a következőképp osztották fel; határvidék, egyéb területek és az „*Alpesi erőd*”.⁵⁰⁴ A *hidegháború* idején a területvédelmi rendszer alapját képező 1961-es hadrend (*Armee 61*) ezeket 4 hadtest felelősségi területre tagolta. Három „*tábori hadtest*” látta el a gépesített műveletek végrehajtására alkalmasabb terület, az ún. „*Mittelland*”, a Genfi-tó és a Boden-tó közötti, mintegy 300 km széles, és 50 km mélységű terület védelmét. A *tábori hadtesteket* 1-1 harckocsizó és 2-2 gyaloghadosztály alkotta, de az országot ért támadás esetén a hadtestparancsnokságoknak rendelték alá a felelősségi területükön megalakuló, változó számú önálló (könnyűgyalogos) határvédelmi dandárokat is. A negyedik, „*Hegyi Hadtestet*” 3 könnyűgyalogos hadosztály alkotta, amelyek hegyivadász-, határőr- és erődcsapatokból álltak. Mivel a teljes svájci haderő milíciarendszerű volt, ezért békeidőszakban csak 5-6000 katona teljesített aktív szolgálatot. Ez az állomány biztosította a védelmi helyzetben megalakuló csapatok parancsnoki és törzsállományát. Ezt kiegészítették még az alap-, vagy szinten tartó kiképzésre, időszakos gyakorlatozásokra

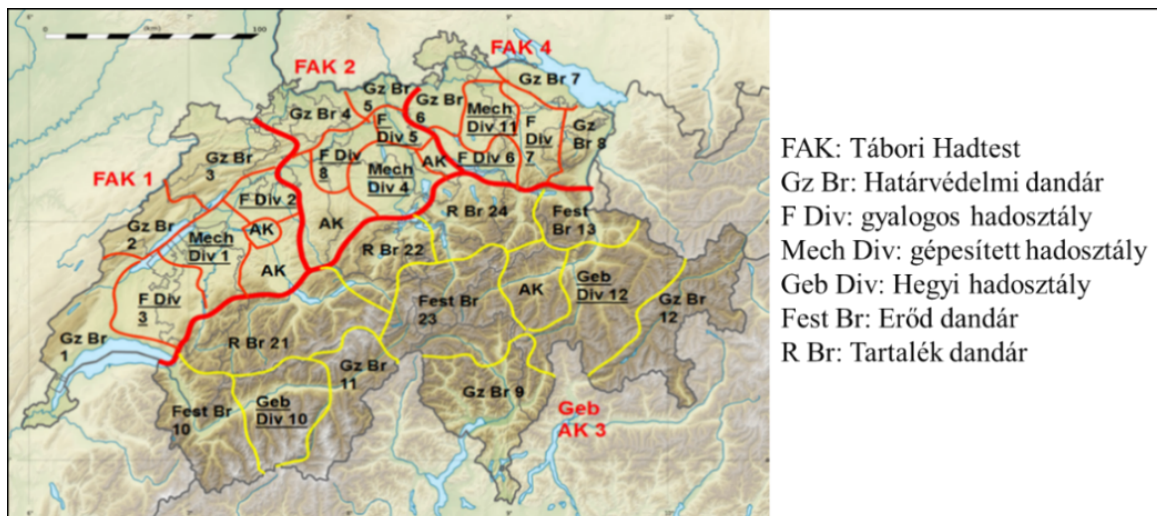
the Security Policies of Switzerland and Austria. In: Defense Analysis, Vol. 6. No. 1990/6. (pp. 17–33.) pp. 18, 27, (továbbiakban: Stein 1990/b.), Szabó (1985) i.m. pp. 37–39, 146–148.

⁵⁰² vö. Defence without the Bomb. i.m. pp. 114–115, Lampersberger (Teil 3), Mayer, Walter: Az osztrák területvédelem – Spannocchi tábornok tévútja? In: Új Honvédségi Szemle, 48. évf. 1994/1. (pp. 120–127) pp. 120–124, Mendershausen (1973) i.m. pp. 78–79, Sheehan i.m. pp. 35–36, Stein (1990/b.) p. 29, Szabó (1985) i.m. pp. 44–49.

⁵⁰³ vö. Az osztrák erődrendszer. pp. 93–96, Bühlmann i.m. pp. 61–62, Lampersberger (Teil 3), Mendershausen (1973) i.m. p. 79, Roberts i.m. p. 54, Stein (1990/b.) i.m. pp. 30–31.

⁵⁰⁴ vö. Mendershausen (1973) i.m. p. 79, Sheehan i.m. pp. 36–37.

behívottak, akikkel nagyjából 25 000 főre lehet tenni a svájci fegyveres erők békelétszámát, míg mozgósítható hadereje a milíciarendszer alapján kb. 650 000 fő volt.⁵⁰⁵

13. ábra: A svájci védelmi körzetek felosztása⁵⁰⁶

A hadművelési koncepció a hadászati védelem első hadművelési szakaszában a határőrcsapatok békeidőszakban előkészített, kis álcázott erődökre és telepített műszaki akadályokra támaszkodó, határövezetben végrehajtott *késleltető* műveletét írta elő. Ennek keretén belül azonban nemcsak hagyományos *halogatóharccal* számoltak, hanem a kisebb kötelékek korlátozott célú támadótevékenységével is, amely az ellenség szárnyai ellen irányul. Ez azt célozta, hogy a támadó az erőit megossza, és a szárnyak védelmére erőket különítsen ki, melyeket külön-külön képesek lehetnek megsemmisíteni. Ez már döntően a *tábori hadtestek* erőinek feladata volt, melyeket a második lépcsőben, tartalékként alkalmaztak. A képesség-aszimmetria és az erők megóvása miatt a gépesített erőket több kisebb kötelékben tervezték alkalmazni, hogy elkerüljék a kockázatát annak, hogy a támadó egy nagyobb csoportosítást ütközetben vagy légicsapásokkal megsemmisítsen. A gépesített csapatok feladata ezért főleg az *ellenlökések*, illetve kedvező hadművelési helyzet függvényében, az *ellentámadás(ok)* végrehajtása volt.⁵⁰⁷ A *késleltetés* során a mélységbe

⁵⁰⁵ vö. Mendershausen (1973) i.m. pp. 78–81, Roberts i.m. p. 49, Sheehan i.m. pp. 36–37, Stein (1990/b.) pp. 21–23.

⁵⁰⁶ Forrás: <https://researchcentre.army.gov.au/library/land-power-forum/swiss-military-cost-effectiveness-cold-war-insights-land-capability> (Letöltés ideje: 2021.12.08.)

⁵⁰⁷ vö. Defence without the Bomb. i.m. p. 115, Mendershausen (1973) i.m. pp. 79–80, Roberts i.m. p. 53, Stein (1990/b.) pp. 22–23, Szabó (1985) i.m. pp. 160–162. Itt kell megjegyezni, hogy a legtöbb nyelvben nem alkalmaznak külön fogalmat az *ellenlökésre* és *ellentámadásra*, hanem a két tevékenységet a végrehajtó csapatok mérete, illetve a tevékenység célja alapján harcászati, hadművelési, vagy hadászati *ellentámadásnak* nevezik,

visszahúzódó erők a támadók folyamatos pusztítása mellett a *stratégiai rombolást*, tehát az ellenség által felhasználható katonai és polgári infrastruktúrák megsemmisítését is végre kellett hajtsák.⁵⁰⁸ Amennyiben a támadó a *Mittelland*-ban elszenvedett idő-, anyagi- és élőerővesztés ellenére sem hagyott volna fel szándékával, akkor a második hadműveleti szakaszban a csapatok visszahúzódtak volna az *Alpesi erődbe*. Itt három nagy, erős tüzérséggel rendelkező erődrendszert építettek ki. Ebben a szakaszban a tüzérségi csapatok mellett hegyivadász és egyéb könnyűgyalogos alegységek korlátozott célú támadótevékenységével számoltak. A hegyi védelmi harcok sikertelensége esetén a hadművelet harmadik, utolsó szakasza az állami kontinuitás túlélésének biztosítása volt. Ennek során a kormányzat az *Alpesi erődbe* települve, külső támogatók megnyerésével törekedett volna a *status quo* helyreállítására, miközben az ország megszállt területein polgári és gerilla típusú fegyveres ellenállás bontakozik ki. Utóbbira külön felkészítették az állományt, hogy a kis alegységek a központi vezetéssel történő kommunikáció megszakadása esetén is képesek legyenek önállóan tevékenykedni. Ezzel összefüggésben az elvben mozgósítható 650 000 fős svájci haderő számára, rejtett készleteket is felhalmoztak, fejenként 1 tonna ellátmánnyal. Ez a helyi ellenállás alapvetően az ún. *Területi Szolgálat (Territorialdienst)* struktúrájára épült, amelyet – szemben a hadosztályok mozgó erőivel – kifejezetten a helyi védelmi feladatok ellátására hoztak létre. Ezeket az erőket döntően a *népfelkelő (Landsturm)* csapatok alkották.⁵⁰⁹

A svájcihoz hasonló osztrák területvédelmi rendszer kialakítása a 60-as évek végén vette kezdetét, és az 1978-ban kiadott területvédelmi szabályzatot követően nyerte el végleges formáját. Itt az ország területét 10 *kulcsfontosságú*-, 19 *biztosítási*-, 1 *zárt*- és 4 *központi körzetre* tagolták.⁵¹⁰ Svájcban hasonlóan, a határövezetben a csapatok nem statikus határvédelemre, hanem késleltetésre készültek fel.⁵¹¹ Az osztrák haderő a svájcihoz hasonlóan miliciarendszerű volt, ezért békeidőben itt is csak a parancsnoki és a törzsállomány, valamint

melyek közül a harcászati *ellentámadás* azonosítható a leginkább hazánkban használatos *ellenlökéssel*. vö. ADP 3-90 (2019) p. 4-3, FM 3-0 (2017) pp. 6-37-6-38. A hazai és külföldi terminológiai szakkifejezések fordítására ezzel kapcsolatban lásd KTÉSZ p. 110. A két tevékenységet hazánkban a két világháború között már eltérően határozták meg. vö. Harcászati Feladatok. 1. füzet. Alapfogalmak a harcászati vezetés terén. Budapest Honvéd Tiszti Szabályzatismertető Tanfolyam, 1934. p. 7. A témára lásd még Gyertyánfy Kornél: Az ellentámadás és ellenlökés. In: Magyar Katonai Szemle, V. évf. 1935/4. pp. 26–32, Móricz Lajos: Katonai szakkifejezések. In: Honvédségi Szemle, XXXV. évf. 1981/12. pp. 102–104.

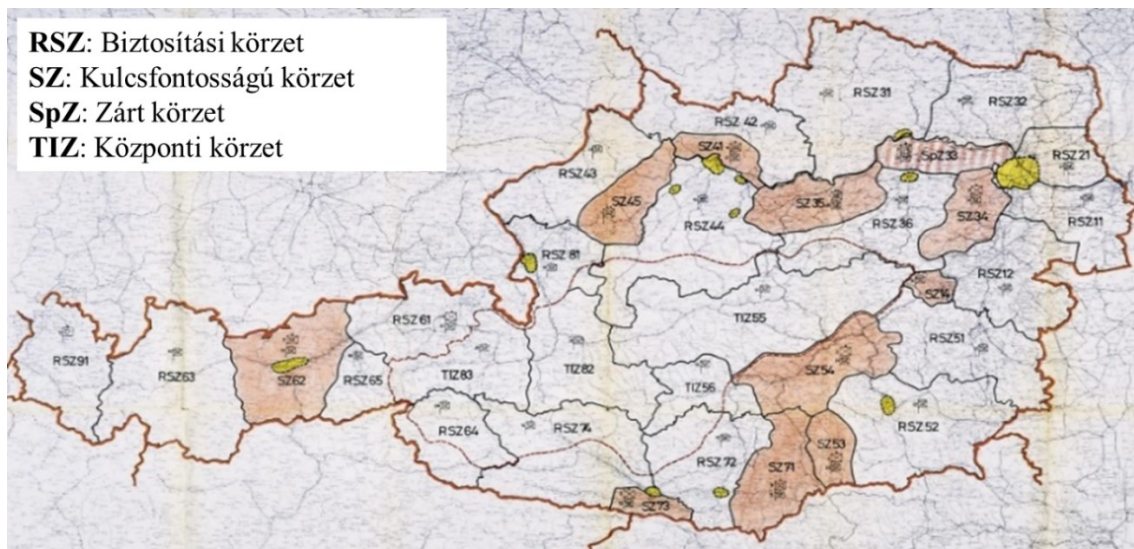
⁵⁰⁸ Roberts i.m. p. 44.

⁵⁰⁹ Mendershausen (1973) i.m. p. 879–81, Roberts i.m. p. 54, Stein (1990/b.) p. 24.

⁵¹⁰ vö. Lampersberger (Teil 3) i.m., Stein (1990/b.) p. 29, Szabó (1985) i.m. pp. 50–51.

⁵¹¹ vö. Stein (1990/b.) p. 29, Szabó (1985) i.m. p. 44.

egy kb. 15 000 főnyi készenléti erő teljesített aktív szolgálatot. Az osztrák haderó „M” létszáma a *hidegháború* végén 186 000 fő volt, amit akkor 300 000 főre terveztek növelni.⁵¹²

14. ábra: Az osztrák védelmi körzetek rendszere⁵¹³

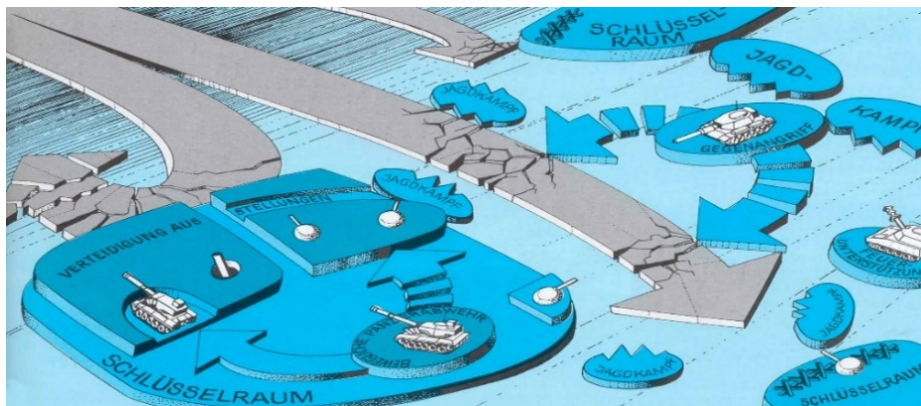
A csapatok minden egyes körzet típusban eltérő, előzetesen meghatározott, és az állománnyal begyakoroltatott harctevékenységet folytattak volna. A *kulcsfontosságú körzeteket* a támadó lehetséges hadműveleti irányainak figyelembevételével olyan terepszakaszokon alakították ki, amelyek birtokbavétele a támadó számára elengedhetetlen a siker eléréséhez. Itt kisebb, döntően álcázott és erődtüzérséggel rendelkező erősített támpontokat és védelmi állásokat létesítettek. A védelmet korlátozott gépesített, de jelentős páncéltörő képességekkel rendelkező könnyűgyalogos *statikus Landwehr* csapatok látták el, amelyek a körzetekben *állóvédelmet*⁵¹⁴ folytattak volna. A *biztosítási körzeteket* a *kulcsfontosságú körzetek* közötti terepszakaszokon alakították ki. Ezek voltak a *mobil Landwehr* erők alkalmazási körzetei. A terepviszonyok függvényében az itt meghatározott tevékenységek a gépesített erők számára az *ellenlökések* végrehajtása, illetve a gépesített erőknek nem kedvező terepszakaszokon, a könnyebbfegyverzetű csapatok részére, a

⁵¹² Stein (1990/b.) i.m. p. 30.

⁵¹³ Forrás: Lampersberger (Teil 3) i.m.

⁵¹⁴ A hivatalos megnevezése „*harc a kulcsfontosságú övezetekben*” volt, amely más védelmi tevékenységeket is magába foglalt, de az erők zöme statikus, a mi fogalmaink szerint *állóvédelemként* azonosítható tevékenységet folytatott.

vadászharc⁵¹⁵ volt. A biztosítási körzetekben a csapatok harctevékenységei a támadók kulcsfontosságú körzetek közötti manővereinek akadályozására és a veszteségokozásra irányultak.⁵¹⁶

15. ábra: a kulcsfontosságú és biztosítási körzetekben folytatott harctevékenységek⁵¹⁷

Az egyetlen zárt körzetet a Sankt Pöltentől északra létesített 33. körzet jelentette. Ez a keleti irányból várható, az ellenséges gépesített csapatok támadása számára leginkább kedvező Duna-völgy folyosóját védte. Itt az „A” hadműveleti scenárió alapján, amely a legmagasabb veszélyeztetettségi hadműveleti helyzetet jelölte, a VSZ részéről 7 gépesített hadosztály támadásával számoltak. A zárt körzet védelme egy mélységében tagolt, statikus, és erős tüzérséggel rendelkező erőrendszerre támaszkodott. Hadműveleti szerepét tekintve a legfontosabb különbséget a kulcsfontosságú körzetekhez képest az jelentette, hogy amíg utóbbiakat a szabályzatok szerint alacsonyabb veszélyeztetettség esetén is fel lehetett adni átmenetileg, addig a zárt körzetet szilárd állóvédelemmel a lehető legtovább tartani kellett.⁵¹⁸

Végezetül az Alpokban kialakított 4 központi körzet a svájci *Alpesi erődhöz* hasonlóan az állami kontinuitás fenntartását szolgálta, ugyanakkor nem rendelkezett olyan komplex erődítésekkel. Ausztria a svájcihoz hasonló, elhúzódó gerilla jellegű fegyveres ellenállással nem számolt, a védelem a körzetekre támaszkodva folytatta volna a harcot, amíg diplomáciai eszközökkel sikerül helyreállítani az ország szuverenitását.⁵¹⁹

⁵¹⁵ „A védelmi harc megvívásának egyik módja (...) a csapatok vadászharcot elsősorban fedett és erősen átszegdelt terepen, a támadó ellenség szárnyain és hátában, a mélységben lévő objektumok, valamint a megkerülést megkísérő egységek ellen folytatnak.” vö. KTÉSZ. p. 680.

⁵¹⁶ vö. Az osztrák erőrendszer. pp. 93–95, Felber i.m. pp. 64–67, Lampersberger (Teil 3) i.m., Marolz i.m. pp. 46–47, Stein (1990/b.) i.m. pp. 29–30, Szabó (1985) i.m. pp. 51–52.

⁵¹⁷ Forrás: Lampersberger (Teil 3) i.m.

⁵¹⁸ vö. Lampersberger (Teil 3) i.m., Stein (1990/b.) i.m. p. 31, Szabó (1985) i.m. p. 52.

⁵¹⁹ Stein (1990/b.) p. 31.

A *hidegháborút* követően a területvédelem kérdése Svájcban és Ausztriában is vesztett korábbi prioritásából, jóllehet semlegességükből következően továbbra is fontos részét képezi a nemzetbiztonságnak. Az erődrendszerek jelentős része ugyanakkor ma már nem funkcionál, a milíciarendszerben behívható és mozgósítható erők létszámát pedig jelentősen csökkentették. Ma már mindkét ország nagyobb hangsúlyt fektet a nemzetközi válságreagáló műveletekben való részvételhez szükséges katonai képességekre.⁵²⁰ Miután biztonságpolitikai- és katonai stratégiai dokumentumaik az elsődleges fenyegetések között a kiber-, terrorista- és az egyéb belbiztonsági fenyegetéseket nevesítik, ezért a fegyveres erők honi területen történő alkalmazásában is már nagyobb szerepet kap a polgári szektor támogatásának feladatrendszere.⁵²¹ A hagyományos katonai agresszióval szembeni *megtagadás* ugyanakkor még ma is deklarált stratégiai céljuk, és a hasonló erőforrásokkal rendelkező államokkal összevetve, önvédelmi képességeik még mindig meghatározónak tekinthetők.

3.1.4. STRUKTÚRA ALAPÚ TERÜLETVÉDELEM

Ebbe a típusba Dánia és Norvégia *hidegháborús* területvédelme sorolható. Bár mindkét ország NATO alapítótag, nemzeti szinten katonai stratégiájuk azonban a semleges államokat jellemző megközelítésen alapult. Ennek megfelelően a területvédelmet stratégiai szinten, a *megtagadás* eszközeként, *totális védelmi* doktrínájuk katonai komponenseként értelmezték, amelyben megjelent a *nem provokatív védelem* elve is.⁵²² Területvédelmi rendszerük

⁵²⁰ Ezekre a folyamatokra lásd: Bonard i.m. pp. 193–198, Hofstetter, Edwin: Fegyveres semlegesség és szolidaritás – Svájc biztonságpolitikájáról. In: Új Honvédségi Szemle, 51. évf. 1997/2. pp. 61–69, Hungerbühler i.m., Pleiner, Horst: Lehetséges konfliktusok és azok következménye az osztrák Szövetségi Hadseregére. In: Új Honvédségi Szemle, 52. évf. 1998/2. pp. 66–77, Pohl (2005) i.m., Tresch, Szvircev: The Transformation of Switzerland's Militia Armed Forces and the Role of the Citizen in Uniform. In: Armed Forces & Society, Vol. 37. No. 2011/2. pp. 239–260.

⁵²¹ Militärstrategisches Konzept 2015. Bundesministerium für Landesverteidigung, 2015. pp. 31–38, Militärstrategisches Konzept 2017. Bundesministerium für Landesverteidigung, 2017. pp. 5–9.

⁵²² vö. Konradsen i.m. p. 47, Roush, John H.: Norway's Significance From a Military Point of View. In: Military Review, Vol. XXVI. No. 1975/7. (pp. 18–27) p. 24, Stein (1990) i.m. p. 32–33, Thune, Christian: Danish Defence Problems. In: Simon, Jeffrey (ed.): NATO – Warsaw Pact Force Mobilization. The National Defense University Press, Washington, DC, 1988. (pp. 501–518) p. 502, Tripp i.m. pp. 22, 52, 56. Dánia és Norvégia többek-között azért is adaptálta a semleges országokat jellemző területvédelmi megközelítést, mivel szkeptikusak voltak azzal kapcsolatban, hogy mellékhadszíntér jellegükből következően egy NATO elleni általános VSZ támadás esetén a szövetség időben és a szükséges mértékben tud megerősítő erőket küldeni, amennyiben a prioritást jelentő *középső front* védelme további megerősítő erőket követelne meg. Ez a szkepticizmus részben az első elfogadott NATO stratégiai koncepcióval született középtávú tervben foglaltaknak is betudható, amely egyértelműen nevesítette, hogy Dánia és Norvégia (valamint Olaszország) „ elvesztése még nem lehetetlenítené el Nyugat-Európa sikeres védelmét”. vö. DC 13. North Atlantic Defense Committee

sajátossága a területvédelmi struktúráknak a védelemben betöltött sajátos szerepéből fakadt, amely elsősorban a fegyveres erők mozgósításával összefüggésben jelent meg.

A dán és a norvég területvédelmi erők, a *Honi Gárdák* (dán: *Hjemmeværnet*, norvég: *Heimevernet – HV*)⁵²³, adminisztratív szempontból önálló haderőstruktúra-elemet képeztek, melyek főparancsnokságait a haderónemi parancsnokságokhoz hasonlóan, közvetlenül a fegyveres erők főparancsnokságának/vezérkarának rendelték alá. A HV szervezete mindkét ország teljes területét lefedte, és gyakorlatilag nem létezett olyan település, amely ne rendelkezett volna legalább egy raj szintű HV kötelékkel. Dániában 35 adminisztratív törzssel rendelkező HV kerületet, és 540 HV századkörzetet, míg Norvégiában 18 HV kerületi adminisztratív törzset, 84 HV „szektort” és 512 HV szakasz- és raj szintű körzetet hoztak létre.⁵²⁴ A HV az aktív erökhöz hasonlóan, szárazföldi, légi és haditengerészeti komponensekből állt.⁵²⁵ Ez azonban korántsem jelentette azt, hogy a HV összhaderónemi képességekkel rendelkező erő lett volna. Valójában még az összefegyvernemi harchoz szükséges képességekkel is csak korlátozottan rendelkeztek. A HV alegységek döntő része ugyanis, haderónemi komponensből függetlenül, könnyűgyalogságból állt. Fegyverzetük többnyire csak egyéni lőfegyverekre, géppuskákra, kézi páncéltörő fegyverekre és aknákra korlátozódott, a csapatok mozgékonyosságát pedig szinte teljes egészében polgári gépjárművek biztosították. A könnyűgyalogság mellett a Légierő HV csupán néhány földi telepítésű légvédelmi-, a haditengerészeti HV pedig partitüzér- és parti őrség alegységgel rendelkezett. Utóbbiak alapvetően szintén polgári eszközöket, többnyire páncélozott, torpedónaszáddá átalakított halászhajókat használtak.⁵²⁶ A HV haderónemi komponensekre történő tagolása tehát nem a HV összhaderónemi képességeinek kialakítását célozta. A struktúra valójában az aktív erők egyes haderónemei támogatásával és a mozgósításbiztosítással függött össze, ami a két ország haderőstruktúrájából vezethető le.

Decision on D.C. 13. A Report by the Military Committee on North Atlantic Treaty Organization Medium Term Plan. 1 April 1950. p. 43.

⁵²³ Dánul: *Hjemmeværnet*, norvégul: *Heimevernet*.

⁵²⁴ vö. Böhn i.m. pp. 47–48, Haugan, i.m. p. 22, Huitfeldt, Tonne: Force Mobilization in Norway. In: Simon, Jeffrey (ed.): NATO – Warsaw Pact Force Mobilization. The National Defense University Press, Washington, DC, 1988. (pp. 519–541) pp. 527, 531, Hvidt, A.N.: Denmark’s New Territorial Army. In: Military Review, Vol. XXXII. No. 1952/4. (pp. 92–95) p. 93, Konradsen i.m. p. 53, O’Ballance, Edgar: Defense Problems of Denmark. In: Military Review, Vol. XLII. No. 1962/6. (pp. 24–36) pp. 28–29, Stein (1990) i.m. pp. 31–32, Thune, i.m. pp. 504–505, Tripp i.m. p. 60.

⁵²⁵ Böhn i.m. p. 48, Haugan i.m. p. 22, Hvidt i.m. p. 93, Konradsen i.m. p. 52, A norvég területi védelem. p. 112, O’Ballance i.m. pp. 32–33, Stein (1990) i.m. p. 32, Tripp i.m. pp. 25, 59.

⁵²⁶ Haugan i.m. pp. 19–22, Huitfeldt i.m. p. 31, Hvidt i.m. p. 93, Konradsen i.m. p. 52–53, Mendershausn (1973) i.m. p. 65, O’Ballance i.m. pp. 32–33.

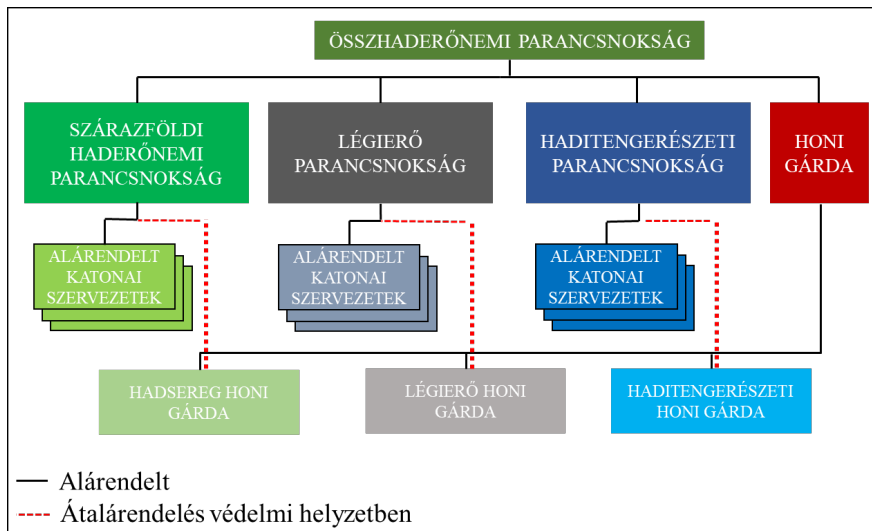
A dán és a norvég haderő szinte teljes egészében milíciarendszerű volt. Kizárólag a légierőnél és a haditengerészetnél szolgáltak nagyobb számban hivatásos, vagy szerződéses katonák. A dán szárazföldi erők békelétszáma kb. 7000 fő volt. Az állomány nagyobb része a Schleswig-Holsteinben települt, NATO alárendeltségű megerősített gépesített hadosztálynál szolgált. Ennek hadilétszáma kb. 20 000 fő volt, tehát még ezt az „*elsővonalbeli erőt*” is csak mozgósítással lehetett feltölteni. A szárazföldi erők „M” létszáma kb. 175 000 fő volt, amelyből az említett hadosztályt nem számítva, valamennyi katonai szervezet, mintegy 155 000 fős állománnyal, területvédelemre kijelölt erő volt. Ennek nagyjából a fele, időszaktól függően, mintegy 70-80 000 fő, a HV állományához tartozott.⁵²⁷ Norvégia, miután közös határszakasza volt a Szovjetunióval, valamivel nagyobb békelétszámmal rendelkezett. A veszélyeztetett északi és keleti régiókban települt aktív erők létszáma kb. 17 000, míg a teljes haderő „M” létszáma 380 000 fő volt. Ebből a HV 80-90 000 főt biztosított, ugyanakkor Dániával ellentétben a norvég szárazföldi csapatok kizárólag területvédelemre kijelölt erők voltak.⁵²⁸ A béke- és a hadilétszámok közötti jelentős különbségből következik, hogy a mozgósítás gyors végrehajtása mindkét országban létfontosságú volt. Ezt nagyban megkönnyítette, hogy a keretalakulatok feltöltése, megerősítése, illetve az „M” alakulatok felállítása egyaránt a *területi kiegészítés elvét* követte. A mozgósításban a HV azért játszott meghatározó szerepet, mivel a veszélyeztetett régiókban települt aktív erőket nem számítva, ez a szervezet képezte a fegyveres erők elsőkénti és leggyorsabban mozgósítható részét. Ez a HV említett, országos lefedettségű struktúrájából, valamint abból következett, hogy az állomány otthonában tárolhatta egyéni felszerelését és fegyverzetét. Az így elsőként megalakuló HV csapatok felelőssége volt, hogy a fegyveres erők további része mozgósítását biztosítsák. Ez úgy kapcsolódott a HV haderőnemi tagolásához, hogy minden HV haderőnemi komponens az adott haderőnem mozgósításáért felelt. A folyamat végrehajtása során a békeidőszakban önálló haderőstruktúraelemként működő HV haderőnemi komponenseket, a fegyveres erők adott haderőnemi parancsnokságainak rendelték alá.⁵²⁹ Fontos kihangsúlyozni, hogy a HV mozgósításbiztosítással összefüggő feladatai alatt alapvetően nem adminisztratív tevékenységek értendők. Országos lefedettségű struktúrájuk és a két ország *területi kiegészítés elvét* követő hadkiegészítési rendszere miatt ugyan elláttak adminisztratív feladatokat is, a

⁵²⁷ Stein (1990) i.m. pp. 31–32, Thune i.m. pp. 503–504, Tripp i.m. pp. 22–25.

⁵²⁸ Haugan i.m. p. 19, Huitfeldt i.m. pp. 527–531, Stein (1990/a) i.m. p. 32, Tripp i.m. pp. 57–60.

⁵²⁹ Böhn i.m. pp. 46–49, Haugan i.m. pp. 20–23, Huitfeldt i.m. p. 527, Hvidt i.m. pp. 94–94, Konradsen i.m. pp. 52–53, Mendershausen (1973) i.m. p. 65, O’Ballance i.m. pp. 29–33, Stein (1990/a.) i.m. pp. 31–32, Thune i.m. p. 504, Tripp i.m. p. 25, 59–60.

hangsúly azonban a védelmi hadművelet kezdeti szakaszában az FP feladatokra, és szükség esetén az első védelmi harcok megvívására helyeződött. A rendszer lényege ezért a két ország hadműveleti koncepciója ismeretében értékelhető.

16. ábra: A Honi Gárda komponensek alárendeltsége⁵³⁰

A dán és a norvég területvédelem hadműveleti koncepciója alapelveit tekintve hasonló volt, azonban a végrehajtás tekintetében, eltérő katonaföldrajzi adottságaik miatt, jelentős különbségek is megmutatkoztak. Elsődleges katonai fenyegetésnek mindkét ország a VSZ NATO elleni általános támadását tekintette, amely alapvetően ugyan a NATO *középső frontja* ellen irányul, egyidejűleg azonban kiegészülhet a dán és norvég területek ellen végrehajtott tengeri- és légideszant, valamint a norvég-szovjet határon, illetve a *középső front* áttörése esetén Jütlandon keresztül, szárazföldi támadó hadműveletekkel is.⁵³¹ A védelmi hadművelet kezdetén mindkét ország először a mozgósítást kellett, hogy végrehajtsa. Ennek első lépése a HV mozgósítása volt, amely elvben mindössze 1-3 órát igényelt. Ezt követően a HV feladata az volt, hogy felelősségi területén biztosítsa a kijelölt polgári és katonai infrastruktúrákat, a lehetséges támadó irányokat aknák telepítésével lezárja, valamint elfoglalja az előkészített támpontokat, védelmi állásokat. Már bekövetkezett támadás esetén továbbá, az aktív erővel, illetve szükség esetén önállóan, mint első reagálású erő, védelmi harcot folytasson. Ezeknek a védelmi harcoknak a célja csupán a haderő többi része mozgósításához szükséges idő biztosítása volt. A HV haderőnemi komponensek látták el ebben a szakaszban a még a

⁵³⁰ Forrás: saját szerkesztés.

⁵³¹ vö. SG 161/3 (Revised Final) A report by the Standing Group Ad Hoc Intelligence Committee on the Soviet Bloc Strength and Capabilities.30 September 1953. pp. 125–132.: https://archives.nato.int/uploads/r/null/1/1/115251/SG_161_3_FINAL_REV_ENG_PDP.pdf (Letöltés ideje: 2021.02.07.)

mozgósítás folyamatában lévő adott haderónemi infrastruktúrák biztosítását és védelmét is; a Hadsereg HV a szárazföldi csapatok, a Légierő HV a légierő földi telepítésű, míg a Haditengerészeti HV a haditengerészet szárazföldi létesítményei védelméért felelt.⁵³² Ennek során valósult meg a HV fentebb említett haderónemi integrációja. A mozgósítást követően a dán és a norvég haderőt *manőver-* és *helyi rendeltetésű* csapatokra tagolták. Előbbiek gépesített, utóbbiak könnyebbfegyverzetű, helyi védelmi feladatokat ellátó erők voltak. A HV csapatok utóbbiak közé tartoztak és hadműveleti alkalmazásuk a *területi alkalmazás elve* szerint valósult meg.⁵³³ Ebből az elgondolásból következett a HV haderónemi tagolódása, és ez a magyarázata annak, hogy miért a fentebb felsorolt képességeket alakították ki a HV számára.

Ami a csapatok tevékenységét illeti, már a hadművelet első szakaszában is megjelentek bizonyos eltérések a dán és a norvég területvédelem között. A légideszant műveletek elleni védelem ugyan mindkettőben hangsúlyos volt, az első védelmi harcokat azonban más elgondolás szerint hajtották volna végre. Norvégiában az ország nagy területe, alacsony népsűrűsége és nehéz terepadottságai miatt a csapatok eredményesebben folytathattak *halogatóharcot*, melynek során nagyobb területeket is feladhattak.⁵³⁴ Dánia földrajzi adottságai ezt nem tették lehetővé, illetve itt a hadművelet első szakaszában nagyobb jelentőségű volt a tengeri deszant műveletekkel szembeni védelem. Dánia a VSZ számára – Grönlandot nem számítva⁵³⁵ – elsősorban, mint balti-tengeri kijárat volt jelentős, ezért a dán területvédelem a támadás első szakaszában a *Dán szorosok* birtokbavételére irányuló légi- és tengerideszant műveletekkel számolt.⁵³⁶ Itt több mint félezer, tengeri deszant művelet végrehajtására alkalmas partszakasszal rendelkező sziget helyezkedett el. A védelem ezért itt elsősorban a partvédelemre, a szigeteken folytatott alacsonyabb intenzitású harcokra és a

⁵³² vö. Huitfeldt i.m. p. 527, Konradsen i.m. pp. 51–53, Stein (1990/a.) i.m. pp. 31–32, O’Ballance i.m. pp. 28–30, Thune i.m. p. 504, Tripp i.m. pp. 24–25, 59.

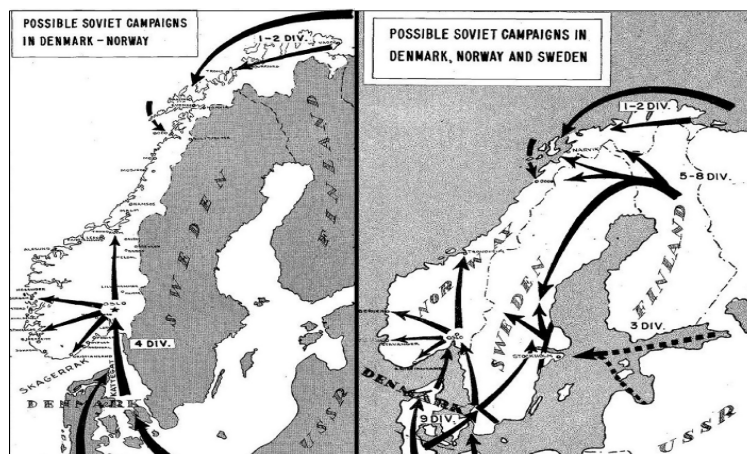
⁵³³ Haugan i.m. p. 22, Huitfeldt i.m. p. 527, Thune i.m. p. 504.

⁵³⁴ vö. Böhn i.m. p. 46, Haugan i.m. pp. 17–18,

⁵³⁵ A dán magterülettől messze fekvő Grönland az Atlanti-óceán térsége, és így közvetlen az USA, nem pedig az *északi szárny* védelméhez kapcsolódott. Ez volt az egyetlen terület, ahol Dánia engedélyezte USA csapatok telepítését. vö. Konradsen i.m. p. 51.

⁵³⁶ vö. MC 14/2 (Revised) (Final Decision) A Report by the Military Committee to the North Atlantic Council on Overall Strategic Concept for the Defense of the North Atlantic Treaty Organization Area. 23 May 1957. pp. 19–20, O’Ballance i.m. p. 25, SG 161/2 p. 125.

kisebb torpedónaszádokkal végrehajtott *tengerideszant-rajtaütésekre*⁵³⁷, valamint a szigeteket összekötő infrastruktúrák rombolására támaszkodott.⁵³⁸

17. ábra: NATO jelentés a Dánia és Norvégia elleni lehetséges támadási irányokról⁵³⁹

A hadművelet második szakaszának a mozgósítást követően végrehajtott védelmi harcokat tekintették. Mivel sem Dánia, sem Norvégia nem számolt azzal, hogy önvédelmi képességei elegendők lennének a sikeres védelemhez, ezért a hadműveleti koncepció a stratégiai célt, a *megtagadást*, a területek feletti tényleges ellenőrzés megakadályozásával és időnyeréssel törekedett megvalósítani. Ennek célja az volt, hogy a szövetséges megerősítő erők még azelőtt beavatkozzanak, hogy a támadó megvalósítaná a *fait accompli*. Mivel a képesség-aszimmetria miatt nem számolhattak komolyabb *ellentámadással*, ezért Dánia és Norvégia is a *mélysegi védelem elvét* követte. Ebben megjelent a *stratégiai rombolás* és a csapatok *visszamaradó erőként* történő alkalmazásának elve is. Ezek végrehajtása elsősorban a HV csapatok feladata volt.⁵⁴⁰ Dániában főleg előbbi érvényesült, elsősorban a *Dán szorosokban*, a *visszamaradó erők elve* az ország katonaföldrajzi adottságai miatt csak korlátozottan jelent meg. Norvégiában ezzel szemben a *visszamaradó erők elve* még a fővárost is magába foglalta; Osloban a teljes polgári lakosság evakuálása mellett, városi helység harcra felkészített 8 HV zászlóalj és 10 önálló század *visszamaradó erőként* történő alkalmazása volt tervezett.⁵⁴¹

⁵³⁷ „Kételtű tengeri hadművelet-típus, amely gyors behatolásból v. egy objektum ideiglenes birtokbavételéből, majd ezt követően tervszerű visszavonulásból áll.” vö. KTÉSZ p. 633.

⁵³⁸ Haugan i.m. p. 93, Konradsen i.m. pp. 52–53, O’Ballance i.m. pp. 22–23.

⁵³⁹ Forrás: SG 161/3. pp. 130a, 130b.

⁵⁴⁰ Böhn i.m. p. 43, O’Ballance i.m. pp. 29–30, Stein (1990/a.) i.m. p. 31–32, Tripp i.m. p. 59.

⁵⁴¹ vö. Haugan i.m. pp. 17–18, Mendershausen (1973) i.m. p. 66.

A dán és norvég területvédelmi rendszer is jelentős változásokon ment keresztül a *hidegháborút* követően. A HV a deklarált *totális védelmi* doktrínával összefüggésben ugyan még mindig kiemelt helyet foglal el a két ország védelmi rendszerében, azonban korábbi területvédelmi megközelítésük, amely a területvédelmet az invázióval szembeni katonai védelemmel azonosította, ma már jóval kisebb jelentőségű. Dánia a 90-es évek közepén kezdte meg egykori területvédelmi struktúrái felszámolását. Az ezredfordulót követő stratégiai dokumentumokban külön nevesítették is, hogy az egykori „*konvencionális területvédelem*” és a „*mozgósításon alapuló védelem*” jelentőségét veszítette, és az *expedíciós képességek* fejlesztése vált prioritássá. Ennek szellemében több területvédelmi szervezetet – HV és egyéb *helyi rendeltetésű* alegységet – is felszámoltak.⁵⁴² Elvi szinten ugyanakkor a HV-t még mindig a *totális védelem* alapvető elemének tekintik, illetve megmaradtak korábbi haderónemi komponensei is, feladatrendszere azonban ma már elsősorban a belbiztonsághoz, a polgári szektor támogatásához, valamint a HNS keretén belül végrehajtandó FP feladatokhoz kapcsolódik.⁵⁴³ Hasonló a helyzet Norvégiában is. A stratégiai dokumentumok már nem a „*klasszikus területvédelmet*” nevesítik a fegyveres erők és így a HV elsődleges feladatának. A honi területen végrehajtott tevékenységekre ma már „*területi műveletekként*” (*territorielle operasjoner*) utalnak, amelyek Dániához hasonlóan, a biztonsági szektorhoz, a polgári hatóságok támogatásához és a HNS-hez kapcsolódó FP feladatokat jelentenek.⁵⁴⁴ Az *átfogó megközelítés* ugyanakkor korlátozottabb formában, de elvi szinten még mindkét országban tovább él. Erre példa a 2018–2023-as dán *Védelmi Megállapodás (Aftale på forsvarsområdet)* és a norvég *Honi Gárda Fejlesztési Stratégiájának* egy-egy passzusa. Előbbi szerint a *totális védelmet* megtestesítő „*Összvédelmi Erő*” (*Totalforsvarsstyrken*)

⁵⁴² vö. Danish Armed Forces. International Perspectives. Ministry of Defence, 2004. pp. 6, 29, 33, Defence Agreement 2005–2009. Danish Ministry of Defence, Copenhagen, 10 June 2004. pp. 3, 6, 13.: <https://www.fmn.dk/globalassets/fmn/dokumenter/forlig/-eng-forsvarsforlig-2005-2009-inkl-bilag-.pdf> (Letöltés ideje: 2020.09.11.), Nyeman, Dorthe – Staun, Jørgen: From Territorial Defence to Expeditionary Forces. Mastering International Relations and Coping with Different Cultures Has Become a Strategic Necessity For Danish Officers. In: International Relations in Professional Military Education. 2016 Special Edition. (pp. 35–39). p. 35.

⁵⁴³ vö. Defence Agreement 2018–2023. Danish Ministry of Defence, Copenhagen, 28 January 2018. pp. 5, 7–8.: <https://www.fmn.dk/globalassets/fmn/dokumenter/forlig/-danish-defence-agreement-2018-2023-pdf-a-2018.pdf> (Letöltés ideje: 2021.09.06.), Fridberg, Torben – Latsen, Mona: Volunteers in the Danish Home Guard 2016. The Danish National Centre for Social Research. Copenhagen, 2017. pp. 21–22.

⁵⁴⁴ vö. Forsvarets fellesoperative doktrine (2014) p. 99, Forsvarets fellesoperative doktrine (2019) p. 100, Strategi for utvikling av Heimvernet mot 2030. p. 9.: https://www.forsvaret.no/heimevernet/om-heimevernet/Strategidokument_LAVOPPL.pdf/_attachment/inline/723646a4-2481-4cb1-b49b-8b706f7d292f:8c67277374f1b2de5141477781dd6aada2aa5bcb/Strategidokument_LAVOPPL.pdf (Letöltés ideje: 2022.01.22.) A területvédelmen alapuló egykori norvég koncepciót érintő doktrinális változásokra lásd Slensvik, Thomas – Ydstebø, Palle: The Norwegian joint operational doctrine as a case: heritage, content, process. In: Journal of Strategic Studies, Vol. 39. No. 2016/2. pp. 297–314.

felállítása a „*Honi Gárda keretén belül valósul meg*”⁵⁴⁵, míg utóbbi úgy fogalmaz, hogy a „*a Honi Gárda testesíti meg azt az össznemzeti védelmi képességet, amellyel minden ellenségnek számolnia kell (...) Norvégia nemzeti területvédelmét*”.⁵⁴⁶

3.2. PARTIKULÁRIS TERÜLETVÉDELMI KONCEPCIÓK

3.2.1. A HÁTORSZÁG- ÉS MÖGÖTTES TERÜLETEK VÉDELMERE SZERVEZETT TERÜLETVÉDELEM

Az ide sorolható rendszerek képezték a *hidegháború* idején a leginkább NATO vagy VSZ „*kompatibilis*” területvédelmet. Ez a hátország, mint hadszíntéri⁵⁴⁷ elem kettős rendeltetéséből következett. Nemzeti szinten a szövetséges harcoló műveletek által közvetlenül nem érintett honi terület ugyanis hátországnak minősült, ezzel egyidejűleg azonban, a csapatok műveleti támogatásával összefüggésben, egyben *mögöttes terület* is volt. A területvédelmi műveletek így egyszerre valósították meg nemzeti szinten a hátország-, szövetségi szinten pedig a RAS feladatokat. A hátországnak ez a kettős rendeltetése már az első NATO dokumentumokban is feltűnt, az 1957-es stratégiai koncepció viszont már *expressis verbis* kimondta, hogy a hátország védelme magába foglalja a szövetséges utánpótlási vonalak (*lines of communications – LOC*) védelmét is.⁵⁴⁸ A VSZ országok esetében a hátországnak ez a fajta kettős rendeltetése a szovjet hadelméletből és doktrínákból következett. A szovjetek megkülönböztették a harcászati, hadműveleti és hadászati mögöttes területet, melyek közül utóbbit a hátországgal azonosították. Ez a „*koalíciós műveletek*”⁵⁴⁹ szintjén a Szovjetuniót jelentette, ami alapján a VSZ országok honi területe ezért – a hadműveleti helyzet függvényében – hadműveleti, vagy harcászati mögöttes területnek minősült.⁵⁵⁰ A hasonló megközelítésből következően a hátországvédelem és a RAS kontextusában a területvédelmi erők meghatározott feladatrendszere alapvetően a NATO és

⁵⁴⁵ Defence Agreement 2018–2023. p. 7.: <https://www.fmn.dk/globalassets/fmn/dokumenter/forlig/-danish-defence-agreement-2018-2023-pdf-2018.pdf> (Letöltés ideje: 2022.02.03.)

⁵⁴⁶ Strategi for utvikling av Heimevernet mot 2030.: https://www.forsvaret.no/heimevernet/om-heimevernet/Strategidokument_LAVOPPL.pdf (Letöltés ideje: 2022.02.03.)

⁵⁴⁷ „*A potenciális fegyveres konfliktus olyan területe, melyen a szembenálló felek hadipotenciálja helyezkedik el. (...)*.” – KTÉSZ. p. 222. Terminológiai háttérre lásd Magyar – Molnár i.m. pp. 132–145.

⁵⁴⁸ MC 14/2 (1957) p. 16.

⁵⁴⁹ A VSZ országokban a szövetséges, összhaderőnemi front (hadseregcsoport) hadműveleti magasabbegységek műveleteinek megnevezése.

⁵⁵⁰ vö. FM 100-2-2. pp. 12-1–12-3, Magyar – Molnár i.m. pp. 146–149.

VSZ szövetségi szintű szabályozásában megegyezett. Ennek oka a már említett tényező, miszerint egyik szövetség sem számolt azzal, hogy szárazföldön, a saját területe mélységében, magas intenzitású védelmi harcokat kell majd folytatnia, ezért a szárazföldi hadműveletek tekintetében a hátszág elválasztható lesz a hadműveleti területtől. A NATO-ban ez az *előretolt védelem elvéből* következett. A hadműveleti doktrína⁵⁵¹ szerint az *előretolt védelmi zóna* gépesített erőinek feladata az volt, hogy „*felörlő műveletekkel*”⁵⁵² feltartóztassák a támadót, miközben a hadászati légierő- és a rakétacsapatok csapásokat mérnek annak hátszágára.⁵⁵³ A VSZ doktrína ezzel szemben a *mély hadművelet*, a „*szovjet Blitzkrieg*” koncepciójára támaszkodott, amely a gépesített erők meglepésen alapuló hadászati (front) támadásán alapult.⁵⁵⁴ Ez azt feltételezte, hogy a VSZ erők nagyjából fél hónap alatt 600-800 km-es mélységbe tudnak majd előnyomulni a NATO területén, mindvégig fenntartva a kezdeményezést, így viszonylagos biztonságban tudva mögöttes területüket és hátszágukat.⁵⁵⁵ Hadműveleti elgondolása miatt tehát mindkét szövetség úgy vélte, hogy saját területükön leginkább átszivárgó erőkkel, légideszant csapatokkal, illetve a harmadik dimenzióból érkező csapásokkal kell számolnia. Ebből következően a hátszág- és a RAS vonatkozásában alapvetően hasonló feladatokat határoztak meg a területvédelem számára. Ezeket az alábbi táblázat mutatja:

szárazföldi és tengeri határok védelme	mozgósítás biztosítása
létfonosságú infrastruktúrák védelme	erők megóvása
hadtápterület biztosítása	felkelés elleni műveletek
deszant csapatok elleni védelem	területi kárelhárítás
szabotőr és diverziós csoportok elleni harc	polgári védelem

6. táblázat: a területvédelem hátszág- és mögöttes terület védelmi feladatai⁵⁵⁶

⁵⁵¹ Ez a szárazföldi műveletek vonatkozásában valójában az USA műveleti doktrínáit, elsősorban az FM 100-5-t jelentette. Ez határozta meg hogyan kell a NATO erőket az *előretolt védelmi zónában* alkalmazni, illetve ez képezte az NSZK műveleti doktrínájának (HDv 100/100) az alapját is. Erről részletesen lásd Mearsheimer, John J.: *Maneuver, Mobile Defense, and the NATO Central Front*. In: *International Security*, Vol. 6. No. 1981-1982/3. pp. 104–122.

⁵⁵² FM 100-5. p. 5-13. A *felörlés* és a NATO védelem kapcsolatára lásd Mearsheimer i.m. 105–106.

⁵⁵³ A 60-as évek végétől, a *rugalmas reagálás* stratégiai koncepciójának elfogadását követően már nagyobb szerepet kapott a VSZ második lépcsős erőinek konvencionális eszközökkel történő pusztítása. Lásd Blackwell, James A. JR.: *In the Laps of the Gods. The Origins of NATO Forward Defense*. In: *Parameters, Journal of the US Army War College*, Vol. 15. No. 1985/4. pp. 64–75. Lásd továbbá Varga Gergely: *Stratégiai koncepciók a kezdetektől Lisszabonig*. In: *Nemzet és Biztonság*, 2010/11. pp. 16–25.

⁵⁵⁴ Erre részletesen lásd FM 100-2-1. pp. 2-6–2-7, 4-1–4-9.

⁵⁵⁵ vö. FM 100-2-1. pp. 4-1–4-9.

⁵⁵⁶ Forrás: saját szerkesztés a következő források alapján: FM 31-85. pp. B-1–B-7, FM 90-14 *Rear Battle*. Headquarters, Department of the Army, June 1985. pp. 1-2–1-6, FM 100-2-2 p. 14-1, MC 14/2 (1957) pp. 5, 14–18, MC 14/3 (Final) *A Report by the Military Committee to the Defence Planning Committee on Overall Strategic Concept for the Defense of the North Atlantic Treaty Organization Area*. NATO Military Committee, 16 January 1968. pp. 13–15.

A „*standard*” NATO és VSZ területvédelem közötti különbség leginkább a végrehajtó szervezetek képességei és jellege tekintetében mutatkozott meg. A NATO esetében az itt felsorolt feladatok egyfajta területvédelmi „*képességminimumnak*” tekinthetők, mivel a legtöbb tagország területvédelmi szervezete általában olyan képességekkel rendelkezett, amelyek ezen jócskán túlmutattak.

Kifejezetten a hátszág- és a mögöttes területek védelmére korlátozódó területvédelmi rendszert a NATO-ban csak Belgium és Hollandia hozott létre. Bár a kezdetekben, amikor még a Rajna képezte a NATO fő védelmi vonalát, Hollandia számolt azzal az esettel, hogy harcoló védelmi műveletek végrehajtására kényszerülhet az ország mélységében, és ezért kiépítette az IJssel védelmi vonalat, azonban az *előretolt védelem* 1960-as évekbeli NSZK-ra történő kiterjesztését követően az erődítési munkálatokat leállította, és az erődöket kiürítette.⁵⁵⁷ Belgium és Hollandia területvédelmi rendszere a két ország szövetséges hadműveletekben betöltött szerepéből következett, amely fejlett infrastrukturális hálózatuk miatt elsősorban az *előretolt védelmi zónában* települt csapatok megerősítő erőinek fogadásával és mozgásbiztosításával függött össze. Belgium több, hadicélra felhasználható repülőtérrel és a kontinens legsűrűbb vasúthálózatával, illetve második legnagyobb kikötőjével (Antwerpen) rendelkezett. Mindemellett a belga és a holland autópályahálózat volt Európában a legfejlettebb, illetve 1967-től Brüsszelben települt a NATO *Szövetséges Erők Európai Főparancsnoksága (Supreme Headquarters Allied Powers Europe – SHAPE)* is.⁵⁵⁸ A területvédelem legfontosabb feladata ezért a szövetséges hadműveletek szempontjából fontos infrastruktúrák védelme volt, elsősorban az ellenséges légideszant csapatokkal szemben.⁵⁵⁹ Struktúráisan a két ország szárazföldi erői egyaránt az NSZK *előretolt védelmi*

⁵⁵⁷ Verhofstad, Rob: The Netherlands During The Cold War: an Ambivalent Friendship and a Firm Enmity. In: Trepanier, Lee – Domaradzki, Spasimir – Stanke, Jaelyn: Comparative Perspectives on the Cold War. National and Sub-National Approaches. Krakow Society for Education, Kraków, 2010. (pp. 11–22) pp. 12–13.: https://repozytorium.ka.edu.pl/bitstream/handle/11315/13774/TREPANIER_DOMARADZKI_STANKE_Comparative_perspectives_on_the_Cold_War_2010.pdf?sequence=1&isAllowed=y (2019.08.08.)

⁵⁵⁸ Ulin, Robert R.: Belgium: The Strategic Hub. In: Simon, Jeffrey (ed.): NATO-Warsaw Pact Force Mobilization, The National Defense University Press, Washington, DC, 1988. (pp. 397–421). pp. 398, 404.

⁵⁵⁹ vö. Pratt, Clayton A.: The Benelux and Northern German Plains Approach. In: Military Review, 1978/6. (pp. 2–8) pp. 2–4, Stein (1990/a.) i.m. p. 34, Tripp i.m. pp. 6, 49–50, Ulin i.m. pp. 398, 406, 411, 415–417, Volten, Peter M. E.: The Dutch Contribution to NATO. In: Simon, Jeffrey (ed.): NATO-Warsaw Pact Force Mobilization, The National Defense University Press, Washington, DC, 1988. (pp. 427–446) p. 436, Vuren i.m. pp. 13–15, Wierda, Wiebe: The Armed Forces of the Netherlands. In: Military Review, Vol. XLIV. No. 1964 (pp. 62–68) pp. 62–63.

zónában települő 1-1 NATO alárendelt hadtestére és a nemzeti alárendeltségű honi (területvédelmi) erőire tagolódtak.⁵⁶⁰

Belgiumban a területvédelem műveleti feladataiért a *Honi Erők Parancsnoksága (Commandement des Forces de l'Intérieur)*, valamint 11 alárendelt tartományi parancsnoksága felelt. Utóbbiak alárendeltségébe 1-1 tartalékos tartományi (könnyű)gyalogezerd tartozott. Ezeket kiegészítette még 3 területvédelmi rendeltetésű aktív katonai szervezet (2 gépesített könnyűdandár és 1 légiszállítású gyalogezerd), illetve hadiállapotban a *Csendőrség (Gendarmerie)*. Utóbbi különösen a területvédelmi művelet első fázisában játszott nagyon fontos szerepet, miután a tartalékos erők – így a tartományi ezredek – mozgósításának biztosítása is a *Csendőrség* feladata volt. Az aktív és a csendőr erők egy részét a statikus védelmi, járőr és felderítési feladatokat ellátó tartományi ezredek megerősítésére is kijelölték. Így pl. a *Csendőrségnek* volt 1 légiszállítású svadronja, valamint 1 gyorsreagálású, páncélozott harcjárművekkel, tüzérséggel és páncéltörő képességekkel rendelkező alegysége is ilyen feladatokra. A szoros együttműködést jelzi, hogy a területvédelmi erők feladataikat adott esetben a csendőr kerületi parancsnokságok alárendeltségében is elláthatták.⁵⁶¹ Alapesetben a behívott tartalékos állomány csak honi RAS feladatokra volt alkalmazható, az *előretolt védelmi zóna* belga erőit önkéntesekkel töltötték fel.⁵⁶²

Hollandiában a területvédelemért felelős *Nemzeti Területi Parancsnokság (Nationaal Territoriaal Commando)* szintén 11 alárendelt (tartományi) parancsnoksággal rendelkezett. A területvédelmi rendeltetésű erők azonban Hollandiában – a *Királyi Csendőrséget (Koninklijke Marechaussee)* leszámítva –, kizárólag tartalékos erőkből álltak, illetve Belgiummal ellentétben a holland területvédelmi rendszernek volt egy önkéntes tartalékos komponense is, a már említett KNR. A KNR képezte a területvédelmi erők leggyorsabban mozgósítható részét, miután állományát kizárólag az adott alegység felelősségi területén védelemre kijelölt létesítmények 10 mérföldes hatósugarán belüli lakóhellyel rendelkező polgárokból egészítették ki. A KNR szervezete az ország teljes területét lefedve, 140 önálló biztosító szakaszból állt. A KNR szakaszok megerősítő erőit 50 önálló területvédelmi század képezte, a NATO megerősítő erők fogadására és mozgásbiztosítására pedig 4 önálló területvédelmi

⁵⁶⁰ Ulin i.m. p. 411, Volten i.m. p. 436.

⁵⁶¹ vö. Andrade i.m. pp. 20–21, Kassander, Peter J.: National Security. In: Wickman, Stephen B. (ed.): Belgium: a country study. Foreign Area Studies, The American University. November 1984. (pp. 257–292). pp. 264–269, Tripp i.m. p. 6, Ulin i.m. pp. 411–413, 416–417.

⁵⁶² Ulin i.m. p. 411.

zászlóalj volt kijelölve. Végezetül, rendelkezésre állt még 2 könnyűgyalogos területvédelmi dandár, melyeket reagálóerőként, elsősorban az ellenséges légedesantcsapatokkal szembeni harc feladatok végrehajtására terveztek alkalmazni.⁵⁶³

A VSZ országok területvédelmi rendeltetésű erői és képességeik jelentős eltérést mutattak a NATO-ban megszokottól. A leglényegesebb különbséget a területvédelmi tartalékos erők alul-, és az aktív, illetve a különböző paramilitáris szervezetek felülreprezentáltsága jelentette. A VSZ országokban a hagyományos területvédelmi tartalékos erők szinte kizárólag „M” alakulatokból álltak, minimális harcképességekkel, ami inkább csak FP feladatok ellátására tette alkalmassá azokat.⁵⁶⁴ Szintén korlátozott, alapvetően csak önvédelmi képességekkel rendelkeztek az aktív területvédelmi rendeltetésű erők is. Ennek oka, hogy elsődleges feladatuk a VSZ csapatok hadműveleti területre történő előrevonásának és mozgásának biztosítása volt, ezért főleg szállító-, műszaki-, komendáns- és őrlegységekből álltak. A hátszág fegyveres védelme a legtöbb VSZ országban valójában inkább a katonailag szervezett, általában gépesített lövész képességekkel rendelkező határőr- és belbiztonsági, valamint az állampártnak alárendelt milícia csapatok feladata volt. A VSZ-ben valójában utóbbiak képezték a *területi-elv* alapján szervezett területvédelmi tartalékos erőket. Szervezeteiket és alegységeiket a polgári igazgatás szintjén, valamint a nagyobb üzemekben hozták létre. Ezek könnyebb fegyverzetű, de általában páncéltörő képességekkel rendelkező alegységek voltak.⁵⁶⁵

Ország	aktív	tartalékos	Összesen
Szovjetunió	460 000 bb.	N/A.	460 000 + ?
Bulgária	15 000 hő., 12 000 bb.	150 000 milícia	177 000
Csehszlovákia	11 000 hő.	120 000 milícia	131 000
Lengyelország	18 000 hő., 56 000 bb.	350 000 milícia	424 000
NDK	46 500 hő., 25 000 bb.	500 000 milícia	571 500

Rövidítések: hő. (határőr), bb. (belbiztonsági)

7. táblázat: A VSZ országok területvédelmi rendeltetésű erőinek megoszlása (1980)⁵⁶⁶

⁵⁶³ vö. Andrade i.m. p. 143, Stein (1990/a.) i.m. pp. 34–36, Tripp i.m. 50–52, Volten i.m. p. 436, Vuren i.m. pp. 17, 23.

⁵⁶⁴ vö. Berki (1974) i.m. pp. 66–68, Chapska, Marta: Territorial defence forces in Poland after the second world war. In: Defence Science Review, 2021/12. (pp. 112–126) pp. 113–114.: <http://www.defencesciencereview.com.pl/pdf-151534-76517?filename=Territorial%20Defense.pdf> (Letöltés ideje: 2022.10.22.), FM 100-2-2. pp. 14-1–14-2, Keefe i.m. pp. 231–232.

⁵⁶⁵ vö. Gawdiak, Ihor: Czechoslovakia: a country study. Federal Research Division. Library of Congress, August 1987. p. 251.

⁵⁶⁶ Forrás: saját szerkesztés a következő források alapján: The Military Balance (1980) pp. 2–18. A táblázatban nem szerepelnek az aktív katonai alegységek és az „M” alakulatok, továbbá a már bemutatott Románia, illetve hazánk, amelyet alább ismertetek.

Az itt ismertetett területvédelmi rendszerek közül leginkább az orosz maradt érintetlen. A területvédelem feladatrendszere a mai napig a *hidegháborúban* kialakult szovjet megközelítést tükrözi, illetve a területvédelmi erők gerincét továbbra is a belbiztonsági csapatok alkotják. Ezeket 2016-ban egy új belbiztonsági szervezetbe, az *Orosz Gárdába* integrálták.⁵⁶⁷ Ezzel szemben a legtöbb volt VSZ ország már vagy felszámolta egykori szovjet típusú területvédelmi rendszerét, vagy azt más formában szervezte újjá. Bulgáriában pl. már egyáltalán nem működik területvédelmi rendszer, és a jelenlegi haderőfejlesztési programban sem szerepel területvédelemmel kapcsolatos utalás.⁵⁶⁸ Ukrajnában 2021-ben számolták fel a szovjet típusú területvédelmet.⁵⁶⁹ Csehország ugyan 2016-ban megkezdte egykori, a hátszáz és a mögöttes területek védelmét ellátó területvédelmi szervezete újbóli megalakítását, de a folyamat még nem fejeződött be, illetve az már értelemszerűen nem az egykori szovjet mintákat követi. A cseh területvédelmi erőket jelenleg a békeidőszakban adminisztratív, toborzási és kiképzési feladatokat ellátó 14 regionális parancsnokságnak alárendelt 1-1 lövészs század képezi, kb. 1500 fős létszámmal. Feladatuk a kijelölt létesítmények védelme, a hadszíntér-előkészítés, határvédelem, a polgári szektor támogatása, illetve HNS és RAS feladatok ellátása a NATO műveletekkel összefüggésben. A területvédelmi rendszer kialakításának befejezését 2025-re tervezik.⁵⁷⁰ Bár nem a *területi-elv* alapján működik, de hasonló feladatok ellátására tervezik alkalmazni a tartalékos erőket Szlovákiában is.⁵⁷¹ Ami a NATO nemzeteket illeti, az itt tárgyalt belga és holland területvédelmi rendszer sem működik már egykori formájában. Belgium azt lényegében teljesen felszámolta, meglévő tartalékos erőit pedig ma már inkább az aktív csapatok megerősítésére és támogatására alkalmazza.⁵⁷² Hollandia esete ettől annyiban tér el, hogy az egykori területvédelmi szervezetek közül a

⁵⁶⁷ vö. Darczewska i.m. p. 30, Kardash i.m. p. 3–4.

⁵⁶⁸ vö. Programme for the Development of the Defence Capabilities of the Bulgarian Armed Forces 2032. Endorsed by the 44-th National Assembly on 11 February 2021. pp. 26–27. Bulgária fegyveres erőinek egy részét ugyan területvédelmi jelzővel illetik, ez azonban azokat az aktív csapatokat jelöli, amelyek nem rendelkeznek a *területen kívüli műveletek* végrehajtásához szükséges képességekkel. vö. Paszyn, Maciej: Territorial Defence in the structures of the Member States of NATO defence derived from the former Warsaw Pact. In: AARMS, Vol. 13. Issue: 2014/3. pp. 477–491, Tagarev, Todor -Velkova, Lidia: Bulgaria's Defence Policy and Force Size from a Comparative Macro Perspective. In: Information & Security, 2009/1. pp. 115–128.

⁵⁶⁹ Erről részletesen lásd az értekezés 2. sz. esettanulmány.

⁵⁷⁰ vö. Czech Armed Forces 2020. Ministry of Defence of the Czech Republic – MHI Prague, 2021. pp. 36, 57, 63, The Czech Armed Forces Development Concept 2030. Government of the Czech Republic, October 31, 2019. pp. 7–8, 15–20, 26, 30.

⁵⁷¹ vö. White Paper on Defence of the Slovak Republic. Ministry of Defence of the Slovak Republic, 2016. pp. 66, 81.

⁵⁷² Update of the Strategic Vision 2030: Recommendations. Royal Higher Institute for Defence, June 2021. p. 14.

KNR még mindig funkcionál, és azt továbbra is a honi területen, őrzésvédelmi- és különböző fegyveres biztosítási feladatokra alkalmazzák.⁵⁷³

3.2.2. ELŐRETOLT VÉDELMEZ TÁMOGATÓ TERÜLETVÉDELEM

Az ilyen típusú területvédelmi rendszerek legfőbb jellemzője, hogy azokat olyan hadműveleti alapelvek mentén alakították ki, melyek az ország katonai védelmét a határövezetben folytatott sikeres védelmi harcokra alapozzák⁵⁷⁴, és nem számolnak a *mélylégi védelem elve* alapján szervezett védelem lehetőségével, nem egy esetben kifejezetten elutasítva azt.⁵⁷⁵ Ezekben a koncepciókban a területvédelem általában kettős rendeltetéssel jelenik meg. Mivel az *előretolt védelem* feltételezi, hogy fegyveres konfliktus esetén a szárazföldi hadműveletek tekintetében a hadműveleti terület és a hátszág elválasztható lesz egymástól, ezért a területvédelem itt is elsősorban a hátszág és a mögöttes területek védelmét látja el. Másfelől viszont, mivel a sikeres *előretolt védelem* előfeltétele a szilárd védelem, ami az erők határövezetbe történő koncentrációját követeli meg, ezért a területvédelem feladata a harcoló erők tevékenységének közvetlen támogatása és biztosítása, illetve opcionálisan, a harcokban való részvétel is. A területvédelmi erők egy részének képességeit ezért általában úgy alakítják ki, hogy azok képesek legyenek a magasabb intenzitású harctevékenységek végrehajtására is. Ide a nyugatnémet, az olasz és a görög területvédelem sorolható, jóllehet a megvalósítás tekintetében több különbség is megmutatkozott közöttük.

⁵⁷³ Reservists in the Armed Forces: Ambition, Objective & Necessity. Bureau Reservisten en Samenleving (BReS) [Reservist and Society Bureau]. Plein Kalvermarktcomplex, The Hague, 2014. pp. 8, 13–16, 21.

⁵⁷⁴ Bár az *előretolt védelem* kifejezés elsősorban a NATO stratégiai koncepcióiban megjelenő alapelveként vált ismertté, amely szerint a szárazföldi védelmi hadműveleteket lehetőleg a szövetséget alkotó nemzetek határövezetére kell korlátozni, azonban ez az elgondolás nemzeti szinten egyértelműen a határvédelemmel azonosítható. Egyetérték **Fülöp Imrével**, aki ezt „a támadás által veszélyeztetett határszakaszon kiépített védelemként” határozta meg. Az *előretolt védelem* tehát nemcsak és kizárólag NATO koncepcióként értelmezhető, hanem a katonai erőknek egy olyan hadműveleti elgondolás szerinti alkalmazásaként, amelynek célja, hogy a hadműveleteket a határövezet térségére korlátozza, és már ott sikert érjen el a támadóval szemben. Az alábbiakban is ilyen értelemben alkalmazom a kifejezést. vö. Fülöp (1991/a.) i.m. pp. 21–22

⁵⁷⁵ Az NSZK pl. olyannyira elutasította a *mélylégi védelem* elvét, hogy több stratégiai dokumentumban is külön bekezdést, vagy fejezetet szántak annak kifejtésére, hogy az miért nem elfogadható. vö. Weißbuch 1983. Zur Sicherheit der Bundesrepublik Deutschland. Der Bundesminister der Verteidigung, 1983. pp. 161–166. Olaszországban és Görögországban ezzel szemben, bár hivatalosan szintén az *előretolt védelem elvét* követték, azonban többször is komoly viták bontakoztak ki azt illetően, hogy rendelkeznek-e azokkal a képességekkel, amelyek ennek megvalósításához szükségesek. vö. Hatzivassiliou, Evanthis: Greece and the Cold War. Frontline state, 1952–1967. Routledge, London and New York, 2006. pp. 26–27, 71–74.

A nyugatnémet területvédelmi rendszer kialakítása az 1950-es évek közepén vette kezdetét, a teljes műveleti képesség elérése azonban csak a 70-es évekre valósult meg.⁵⁷⁶ Mivel az NSZK területe számított a NATO és a VSZ közötti közvetlen fegyveres összeütközés legvalószínűbb színterének, ezért a szövetség számára az ország védelme stratégiai prioritással bírt.⁵⁷⁷ Mindez jelentős hatással volt a *Bundeswehr* kialakított struktúrájára és az erők alkalmazásának elgondolására is. Haderőstruktúra tekintetében a *Bundeswehrt* két pilléres fegyveres erőként hozták létre. Az első pillért az aktív, NATO alárendeltségű csapatok képezték, melyek közül a legnagyobb harcértéket képviselő 12 gépesített hadosztály – a szövetséges csapatokkal együtt – a *kollektív védelem* szempontjából legfontosabb területen, az NSZK keleti határán települt.⁵⁷⁸ A nemzeti alárendeltségű szárazföldi csapatok alkották a második pillért, a TerrH-t, amely tartalékos erőkből állt, egyes alakulatai azonban igen magas békeidőszaki feltöltöttséggel rendelkeztek.⁵⁷⁹ A legtöbb ország területvédelmi erőivel szemben a TerrH megfelelt valamennyi, az önálló (szárazföldi) haderőnemiséggel szemben támasztott képességekvetelménynek; vezetésbiztosító, harcoló, harctámogató, harci kiszolgáló támogató, egészségügyi stb. egységekkel is rendelkezett.⁵⁸⁰ Parancsnoki struktúrájában a legmagasabb szervezeti elemet 3, közvetlenül a *Hadsereg Szemlélőségnek (Inspekteur des Heeres)* alárendelt *Területi Parancsnokság (Territorialkommando – TerrKdo)* képezte. Alárendeltségükben 5 *Kerületi- (Wehrbereichskommando – WBK)*, 30 *Védelmi Körzeti- (Verteidigungs-Bezirkskommando – VBK)* és 75 *Védelmi Járási Parancsnokság (Verteidigungs-Kreiskommando – VKK)* működött.⁵⁸¹ A parancsnokságok felelősségi területe általában 1-2 polgári közigazgatási egységre (tartomány, kerület, járás stb.) terjedt ki.⁵⁸²

⁵⁷⁶ vö. A nyugatnémet területvédelmi csapatokról. In: Honvédségi Szemle, XXXVII. évf. 1983/12 (pp. 97–100) p. 97, Wenzke – Zündorf i.m. p. 110.

⁵⁷⁷ vö. MC 14/2 (1957) pp. 16–17.

⁵⁷⁸ Corum i.m. p. 41.

⁵⁷⁹ Mendershausen (1973) i.m. p. 49, Stein (1990/a) i.m. p. 30.

⁵⁸⁰ Mendershausen (1973) i.m. p. 49.

⁵⁸¹ Ezt a struktúrát 1970-ben, a területvédelem teljes műveleti képességének elérését követően alakították ki. Ezt megelőzően csak egy, a szárazföldi csapatok szemlélőségének alárendelt területi parancsnokság működött, akkor még *Területvédelmi Parancsnokság (Kommando Territoriale Verteidigung)* néven. vö. Weißbuch 1970 zur Sicherheit der Bundesrepublik Deutschland und zur Lage der Bundeswehr. Bundesrepublik Deutschland, Der Bundeskanzler, Bonn, den 14. Mai 1970. p. 52. Az NSZK hidegháborús haderőstruktúra-átalakításaira lásd Kanarowski i.m. pp. 71–73, Mendershausen (1973) i.m. pp. 45–50, Schröter, Lothar: A Bundeswehr negyedik „szervezési struktúra” programjának előzményei, kidolgozása és megvalósítása. In: Honvédelem, XXXV. évf. 1984/6. pp. 55–66. A hidegháború végén a VBK száma 29-re csökkent, a VKK száma pedig 80-ra nőtt. vö. Stein (1990/a.) i.m. p. 36.

⁵⁸² A nyugatnémet területvédelmi csapatokról. p. 97.

Az NSZK *frontország* jellege miatt a területvédelem hadműveleti feladatait teljességgel a szövetséges hadműveleti elgondolások alapján határozták meg. Ezt tükröződött vissza a már ismertetett nyugatnémet területvédelmi meghatározásban is, amely első helyen a szövetséges erők tevékenységeinek támogatását és biztosítását nevesítette, és csak azt követően tett említést a nemzeti vonatkozású feladatokról.⁵⁸³ Mivel a nyugatnémet hadműveleti doktrína lényegében a NATO által is követett USA hadműveleti doktrína adaptációja volt⁵⁸⁴, ezért a hadműveleti koncepció itt is abból az alapesetből indult ki, hogy az *előretolt védelem* képes egy esetleges VSZ támadást már a határövezetben elhárítani. A védelmi harcok ezért térben a határövezetre korlátozódnak majd, és így a hátsóország elválasztható lesz a hadműveleti területtől. A TerrH hadműveleti feladatai ugyanakkor térben nem korlátozódtak csupán a hátsóországra. Területileg a TerrH tevékenységét három szintre lehet tagolni; hátsóországra, az *előretolt védelmi zóna* mögöttes területeire és az *előretolt védelmi zónára*. A hátsóországban a csapatok alapvető feladata az objektumvédelem volt. A 80-as években erre a VKK-k alárendeltségében 150 objektumvédelmi századot és 300 biztosítós szakaszt hoztak létre. Ezeknél az alegységeknél érvényesült leginkább a *területi-elv*, mivel az állományt a kijelölt objektumok 50 km-es vonzáskörzetéből egészítették ki. A hátsóországvédelem manőver erőit 15 VBK alárendelt honvédelmi ezred képezte. Feladatuk az objektumvédelmi erők megerősítése és a szövetséges műveletek szempontjából fontos terepszakaszok és a LOC védelme volt. Az *előretolt védelmi zóna* mögöttes területein a területvédelem feladata a felderítő-, átszivárgó- és diverziós erők, valamint a légi- és tengeri deszantcsapatok elleni küzdelem volt, amelyre a WBK-nak alárendelt 12 (gépesített) honvédelmi dandárt jelöltek ki. Ezek voltak a területvédelem harcoló erői. Békeidőszaki feltöltöttségük 65–85%-os volt, míg a TerrH egészét tekintve, ez az arány 10–20% között mozgott.⁵⁸⁵ A honvédelmi dandárok voltak azok az erők, amelyekkel opcionálisan a területvédelem harmadik színterén, tartalékként, illetve a szárnyak biztosítására, az *előretolt védelmi zónában* is számoltak. A 12 dandárból 2 dandár már békeidőszakban is kettős alárendeltségű volt, és a NATO LANDJUT⁵⁸⁶ tartalékát képezte, szükség esetén azonban mind a 12 dandár NATO alárendeltségbe került volna.⁵⁸⁷ A felsoroltak mellett a TerrH felelőssége volt továbbá valamennyi szinten a saját és szövetséges erők mozgás- és manőverszabadságának biztosításában, logisztikai, egészségügyi

⁵⁸³ Lásd 2.1. alfejezet.

⁵⁸⁴ Mearsheimer i.m. p. 107.

⁵⁸⁵ A nyugatnémet területiális csapatokról. p. 99, Mendershausen (1973) i.m. p. 48, Stein (1990/a.) i.m. p. 30.

⁵⁸⁶ Allied Land Forces, Schleswig-Holstein and Jutland.

⁵⁸⁷ A nyugatnémet területiális csapatokról. p. 99, Stein (1990/a.) p. 31.

és műszaki támogatásában közreműködni, illetve nemzeti szinten, támogatni a polgári védelmet.⁵⁸⁸

TÁBORI HADSEREG		TERÜLETI HADSEREG	
36 dd.	68 páncélos zlj.	6 honvédelmi dd.	10 páncélos zlj.
			14 vadász zlj.
			6 tábori tüzér zlj.
	65 páncélgránátos zlj.	6 honvédelmi dd.	16 páncélos zlj.
			12 vadász zlj.
			6 tábori tüzér zlj.
	12 légiszállítású vadász zlj.	15 honvédelmi ezred	45 gépesített gyalog zlj.
		150 gépesített gyalog század	
		300 biztosító szakasz	

8. táblázat: A Bundeswehr szárazföldi harcoló csapatai (1980)⁵⁸⁹

A TerrH háterszágtól az *előretolt védelmi zónáig* terjedő alkalmazása ugyanakkor nem párosult a *mélyégi védelem elvével*. Az elgondolás szerint ugyanis, ha az *előretolt védelembe* települt csapatok hátrálni kényszerültek volna, akkor mereven tartva a nemzeti és NATO alárendeltségű erők közötti felelősségmegosztás elvét, a *záróvonalat*⁵⁹⁰ és a háterszág csapatait is hátrébb vonták volna. Ez, valamint az a tény, hogy az *előretolt védelmi zónában* nem hoztak létre TerrH csapatokat, kizárta a *visszamaradó erők elvének* alkalmazását. Ugyancsak ezt támasztja alá, hogy a hadművelleti koncepció elutasította a helység harc és a polgári ellenállás lehetőségét is; a csapatok kényszerű hátra mozgása esetén a városok *nyílt városokká* váltak volna.⁵⁹¹ A nyugatnémet koncepció tehát kizárólag a hagyományos – elsősorban a gépesített erőkre támaszkodó – hadművelleti elgondolásokat követte. Összességében megállapítható, hogy struktúráját, alkalmazását és képességeit tekintve a TerrH inkább a szárazföldi haderőnem aktív erői mellett egy párhuzamosan működő tartalékos szervezetnek tekinthető, amelyet elsődlegesen a szövetségi és a nemzeti szintű felelősségmegosztás különböztetett meg egymástól.

⁵⁸⁸ Gerhardt, Wolfgang: What About Multinational Corps in NATO? One Example: NATO Corps LANDJUT. In: Military Review, 1979/3. pp. 10–16, Karber, Phillip A. – Milam, John H.: The Federal Republic of Germany. In: Simon, Jeffrey (ed.): NATO – Warsaw Pact Force Mobilization. The National Defense University Press, Washington, DC, 1988. (245–268) pp. 252–253, Mendershausen (1973) i.m. pp. 50–52, Seybold i.m. p. 24, Weißbuch 1970. p. 38, Weißbuch 1972. p. 31.

⁵⁸⁹ Forrás: Schauer, Hartmut: Weissbuch 1979 zur Sicherheit der Bundesrepublik Deutschland. In: Allgemeine schweizerische Militärzeitschrift, 1980/3. (pp. 121–124) p. 124.

⁵⁹⁰ A háterszágot és a hadművelleti területet egymástól elválasztó vonal (terepszakasz).

⁵⁹¹ Mendershausen (1973) i.m. pp. 53–55.

Olaszországra ez a megállapítás még inkább igaz volt. A szárazföldi csapatok *Műveleti Hadsereg* (*Escercito di Campagna – EC*) és *Területvédelmi Erőkre* (*Force per la Difesa Interna del Territorio – FDIT*) történő felosztása kizárólag a felelősségi terület megosztásból következett. Az olasz területvédelemben még békeidőben működő tartalékos területvédelmi szervezetek sem voltak. Változó arányú békeidőszaki feltöltöttséggel, de az EC és az FDIT is aktív csapatokból állt. Az FDIT vonatkozásában területvédelmi tartalékos erőkről ezért legfeljebb az annak struktúrájában megalakuló háborús hadrendi „M” alakulatok esetében lehet beszélni.⁵⁹² A szárazföldi csapatok vezetése 4 vezérkar közvetlen hadtestparancsnokság feladata volt, melyből 3 az EC, 1 pedig az FDIT csapatokért felelt. Háború esetén a tervezetten NATO alárendeltségbe kerülő 3 EC hadtest feladata volt az olasz *előretolt védelmi zónát* jelentő északkeleti, a nemzeti alárendeltségben maradó FDIT hadtestté pedig az ország többi részének védelme. Az EC felelősségi területén 2, az FDIT-én 4 regionális parancsnokság működött, további alsóbb szintű parancsnokságokkal.⁵⁹³ Az *előretolt védelem* prioritását jelzi, hogy amíg a 60-as években a szárazföldi csapatok több mint 30%-át alkották az FDIT erők, addig ez az arány a 80-as évekre közel felére csökkent.⁵⁹⁴ A területvédelem feladatrendszere – eltekintve az *előretolt védelmi zónában* is végrehajtott harctevékenységektől – a nyugatnémethez volt hasonló. A csapatok elsődleges feladata a hátszág és az *előretolt védelmi zóna* mögöttes területeinek, valamint a beérkező szövetséges megerősítő erők vonatkozásában a HNS és FP, valamint a feladatok végrehajtásához szükséges létesítmények és infrastruktúrák védelme volt. Mivel az olasz hadműveleti koncepció sem számolt azzal, hogy az *előretolt védelmi zónát* az ellenség leküzdene, áttörné, ezért az FDIT harctevékenységet csak az átszivárgó-, felderítő- és diverziós erőkkel, illetve a tengeri- és légideszant csapatokkal szemben folytatott volna.⁵⁹⁵ A harc- és FP feladatok végrehajtására regionális parancsnokságokként 1-1 önálló (gépesített) dandárt szerveztek, összesen 4-et. A területvédelmi feladatokba bevonható további erőként számoltak az egyébként NATO alárendelt, de az FDIT felelősségi területén állomásozó, hadosztály szintű

⁵⁹² Az olasz tartalékos rendszerre lásd Keegan, John: *World Armies*. The Macmillan Press Ltd., 1979, London and Basingstoke. p. 376–377, Tripp i.m. pp. 45–46.

⁵⁹³ vö. Minaev, A.: Az olasz szárazföldi haderő. In: *Honvédelem*, XXXIII. évf. 1982/12 (pp. 57–60) pp. 57–58, Oliva, Gianni: 70 Years, 1946–2016 The Italian Armed Forces serving the Republic. In: *ID: Informazioni della Difesa*, 2016/2. (pp. 24–33) pp. 27–28, Siegbert, Rietzler: Italy's Armed Forces. In: *Military Review*, Vol. XLIV. No. 1964/12 (pp. 92–97). p. 95.

⁵⁹⁴ vö. Keegan i.m. p. 375, Minaev i.m. p. 58, Rietzler i.m.

⁵⁹⁵ Az olasz vezérkar elgondolásának bírálata. In: *Honvédelem*, 1981/3. pp. 112–113, Keegan i.m. p. 376, Minaev i.m. p. 58.

Szárd Gránátosokkal (*Granatieri di Sardegna*), valamint a Csendőrséggel (*Carabinieri*) is. Utóbbiak gépesített és légiszállítású alegységekkel is rendelkeztek.⁵⁹⁶

Regionális Dandár	1 gépesített gyalogezred
	1 páncélos zászlóalj
	1 tüzérezred
	1 híradószázad
	1 műszaki század
	1 csapatrepülő kötelék

9. táblázat: Az olasz regionális dandárok szervezete⁵⁹⁷

Az eddigiektől merőben eltérő módon jelent meg az *előretolt védelem* és a területvédelem kapcsolata Görögországban. Ez elsősorban az ország geostratégiai helyzetéből és katonaföldrajzi adottságaiból következett. Görögország a NATO *déli szárnyának* perifériáján helyezkedett el, és egyértelműen kisebb jelentőséggel bírt, mint a szintén *déli szárnyhoz* tartozó, de a *középső front*hoz közel fekvő Olaszország. A *kollektív védelem* prioritási sorrendjét tekintve a *déli szárny* pedig önmagában is a *középső front* és az *északi szárny* mögé szorult. A görög védelmi tervezésben ezért kérdéses volt, hogy a másik két hadszíntér fenyegetettsége esetén az ország mekkora szövetséges megerősítő erőkkkel számolhat. A kijelölt *görög előretolt védelmi zóna* eredetileg Kelet-Makedónia és Thrákia régió⁵⁹⁸ Bulgáriával határos szakasza volt. Tekintettel azonban arra, hogy a határszakasz és a tengerpart közötti tér nem rendelkezett kellő mélységgel, és a határ egyes szakaszai kedveztek a gépesített erők alkalmazásának, amelyben Bulgária egyértelmű erőfölényt élvezett, a görög hadműveleti koncepció ezért valójában a Sztruma vonalával számolt, mint fő védelmi vonal. Emiatt az *előretolt védelmi zónában* a csapatok nem *állóvédelemre*, hanem *késleltetésre* és *ellenlökések* végrehajtására készültek fel.⁵⁹⁹ Az *előretolt védelem* fenntarthatóságát bonyolította a görög-török viszony romlása, amely Ciprus 1974-es török inváziójával tetőzött. Görögország úgy ítélte meg, hogy a későbbiekben is számolnia kell a török agresszió lehetőségével, és hogy a NATO az ilyen, a *ciprusi válsághoz* hasonló eseteket, ahol a konfliktus a szövetségesek között alakul ki, nem képes kezelni. A szövetséggel szembeni

⁵⁹⁶ vö. Andrade i.m. pp. 103–104, Keegan i.m. pp. 375–376.

⁵⁹⁷ Forrás: Keegan i.m. pp. 375–376.

⁵⁹⁸ Kelet-Makedónia és Thrákia Görögország Bulgáriával és Törökországgal határos adminisztratív régiója.

⁵⁹⁹ vö. Curtis, Glenn E.: Greece: a country study. Federal Research Division, Library of Congress, 1995. pp. 286–287, Hatzivassiliou i.m. pp. 9–11, 24–27, 66–79, 144–152, Keegan i.m. p. 262, MC 14/2 (1957) pp. 22–24, Veremis, Thanos: Greece and NATO: Continuity and Change. In: Chipman, John (ed.): NATO's Southern Allies: Internal and External Challenges. An Atlantic Institute for International Affairs, Research Volume. Routledge, London and New York, 1988 (pp. 236–286) pp. 272–273.

bizalomvesztést Görögország 1980-ig, erőinek a NATO struktúrából történő kivonásával demonstrálta.⁶⁰⁰ A prognosztizált török fenyegetés módosította az *előretolt védelem* koncepcióját is. Az *előretolt védelmi zónában* a görög-török határ, tehát egy új hadműveleti irány védelmére is fel kellett készülni. Itt állomásozott a magaskészenletű *I. Török Hadsereg*, amelyre Görögország állandó fenyegetésként tekintett. A török fenyegetéssel összefüggésben váltak az *előretolt védelmi zóna* részévé az anatóliai partokhoz közel fekvő égei-tengeri szigetek is.⁶⁰¹ Ebben az új stratégiai környezetben Görögország az önvédelmi képességei fejlesztését és a csapatok új diszlokációját volt kénytelen végrehajtani, amellyel párhuzamosan egy sajátos *megtagadási* stratégiát is kidolgoztak.⁶⁰² Ezek a tényezők vezettek Görögországban az *előretolt védelem* és a területvédelem eddigiektől eltérő viszonyrendszerének kialakításához.

A görög területvédelmi erőket a hadtest szintű *Hátország és a Szigetek Katonai Főparancsnoksága* (*Ανώτερη Στρατιωτική Διοίκηση Εσωτερικού και Νήσων – ASDEN*) alárendelt csapatai képezték. Emellett még 2 (később 3) hadtestparancsnokság működött. Utóbbiak felelősségi területe a thrákiai *előretolt védelmi zónára*, míg az ASDEN-é az ország többi részére terjedt ki, beleértve az „*égei előretolt védelmi zónát*” is.⁶⁰³ A területvédelmi erők között itt is voltak aktív katonai szervezetek, döntő részüket azonban a milíciarendszerű *Nemzeti Gárda* (*Δυναμεις Εθνοφυλακή – DE*) képezte.⁶⁰⁴

AKTÍV ERŐK	TARTALÉKOS ERŐK
1 gyaloghadosztály 1 légiszállítású ezred 8 tüzérezászlóalj 4 légvédelmi zászlóalj 1 csapatrepülő zászlóalj	80 Nemzeti Gárda zászlóalj

10. táblázat: Az ASDEN alárendelt erői⁶⁰⁵

⁶⁰⁰ Franciaországhoz hasonlóan ugyanakkor a NATO-val való együttműködés bilaterális egyezmények útján fennmaradt. vö. Platias, Athanasios: Greece's Strategic Doctrine: In Search of Autonomy and Deterrence. In: Conostas, Dimitri: The Greek-Turkish Conflict in the 1990s. Domestic and External Influences. Palgrave Macmillan, 1991. (pp. 91–108) pp. 97–98, Tsilikas, Stergios: Greek Military Strategy: The Doctrine of Deterrence and its Implications on Greek-Turkish Relations (Thesis). Naval Postgraduate School, 2001. pp. 14–15, Veremis i.m. pp. 268–269.

⁶⁰¹ Platias i.m. pp. 95–96, Tsilikas i.m. pp. 19–20, Veremis i.m. pp. 268–269.

⁶⁰² Erre a görög stratégiára részletesen lásd Platias i.m. pp. 99–105.

⁶⁰³ Keegan i.m. p. 264, The Military Balance 1991–1992. The International Institute for Strategic Studies, London, 1991. pp. 61–62, Tripp i.m. p. 42.

⁶⁰⁴ Hatzivassiliou i.m. p. 70, The Military Balance (1991) p. 62, Tripp i.m. pp. 41–42.

⁶⁰⁵ Forrás: The Military Balance (1991) p. 62.

A görög hadászati védelmi hadműveleti koncepció a *ciprusi válság* után elfogadott, és sokkal inkább Törökországgal, mintsem a VSZ-szel szembeni *megtagadás* stratégiájának szellemében született meg. A görög *megtagadás* logikája meglehetősen egyedi volt. Kulcselemét az *előretolt védelmi zónában* történő szilárd védelem, a lehető legnagyobb veszteségokozás, valamint a védelmi harcokkal egy időben, a támadó mögöttes területe elleni, a légierő és a haditengerészet által végrehajtott csapásai jelentették. Mindez a konfliktus mielőbbi eszkalációját célozta, amely a másik fél részéről válaszcsepásokat válthat ki. Ez a korai eszkaláció arra irányult, hogy a NATO számára a szövetséges műveletek végrehajtása szempontjából létfontosságú görög infrastruktúrák rombolásának lehetőségét felvetve tegye érdekeltté a NATO-t abban, hogy a görög érdekek mentén közvetítsen.⁶⁰⁶ A védelmi hadművelet során a területvédelem rendeltetése kettős volt, amely egy hátországvédelmi és egy *előretolt védelmi* feladatrendszerrel foglalt magába. Előbbiben a hagyományos objektumvédelmi és a hátországot fenyegető kisebb szárazföldi, valamint légi- és tengerideszant kötelékek elleni harc feladatok mellett igen nagy hangsúlyt fektettek a belbiztonságra is. Ez elsősorban az esetlegesen megalakuló kommunista fegyveres csoportok elleni küzdelmet jelentette.⁶⁰⁷ Igazán sajátosnak azonban a területvédelem *előretolt védelmi zónával* kapcsolatos feladatrendszere tekinthető. Szemben a nyugatnémet és az olasz példával, ahol a területvédelmi erők inkább csak támogató erőként, illetve opcionálisan vettek volna részt az *előretolt védelem* harctevékenységeiben, és ezért ezen a szinten nem is hozták létre helyi szervezeteiket, addig a DE országos lefedettségű szervezet volt, tehát alegységeik jelen voltak az *előretolt védelmi zónában* is. Ez különösen az *égei előretolt védelmi zónára* volt igaz. Itt települt legtöbb alegységük, és a parti őrséggel kiegészülve, lényegében a DE látta el a szigetek védelmét. Feladatuk a deszant erők elleni küzdelem és az ellenség feltartóztatása volt addig, amíg a légierő és a haditengerészet az ellenség tengeri utánpótlási vonalait (*sea lines of communications – SLOC*) elvágja, megsemmisíti.⁶⁰⁸ Tekintettel arra, hogy Görögország a „*ciprusi szcenáriót*” tekintette a legnagyobb fenyegetésnek, tehát egy, vagy több sziget gyors deszantművelettel történő elfoglalását, és ennek elhárítása a területvédelemhez tartozott, ezért a görög koncepció indokoltan tekinthető egyedinek az

⁶⁰⁶ vö. Curtis i.m. pp. 286–287, Platias i.m. pp. 99–105.

⁶⁰⁷ Görögországban 1944 és 49 között *polgárháború* zajlott, amely ugyan a kommunista csoportok vereségével zárult, de azok komoly befolyással rendelkeztek. Nemzeti szinten a görög vezetés a fegyveres erők alkalmazását tekintve ezt a belbiztonsági fenyegetést valószínűbbnek tekintette, mint egy esetleges VSZ támadást. Ezt a szemléletet képviselte az USA is. Ennek a védelemmel kapcsolatos vonatkozásaira lásd Keegan i.m. p. 259, Platias i.m. p. 97, Tsilikas pp. 13–14, Veremis i.m. 237–241.

⁶⁰⁸ vö. Curtis i.m. pp. 286–287, Platias i.m. pp. 95–99, Tripp i.m. pp. 41–42.

előretolt védelemmel összefüggő területvédelmi rendszerek között, hiszen a DE aktívan részt vett volna az *előretolt védelemben*.

Az itt bemutatott területvédelmi rendszerek közül – tekintettel a Törökországgal azóta is fennálló rendezetlen viszonyára – ma már csak a görög működik. Kelet-Thrákiát Görögország továbbra is *előretolt védelmi zónának* tekinti, az ASDEN és alárendelt katonai szervezetei pedig, beleértve a DE-t is, gyakorlatilag változatlan feladatrendszerrel funkcionálnak. Nem változott érdemben az eskalációs *megtagadás* stratégiája sem, mivel az már akkor is elsősorban Törökország, és nem az azóta már felbomlott Jugoszlávia, illetve az egykori VSZ tag Bulgária ellen irányult.⁶⁰⁹ Olaszországban, miután az EC és az FDIT közötti különbségek egyébként is csak a felelősségmegosztásból és a vezetési rendszerből következtek, a területvédelmi struktúrák lényegében már a *hidegháború* idején is névlegesek voltak.⁶¹⁰ Az elmúlt évtizedben ugyanakkor megfogalmazódott az olasz fegyveres erők strukturális „*regionalizálása*”, melynek keretében a jelenlegi önkéntes tartalékos rendszer *területi-elv* alapján történő kialakítását is tervezik.⁶¹¹ Németországban az ezredfordulóra a TerrH tartalékos szervezeteit teljesen felszámolták, a megmaradt, ekkor már csak adminisztratív feladatokat ellátó területi parancsnokságok pedig a 2000-ben megalakult *Összhaderőnemi Támogató Parancsnokság (Streitkräftebasis – SKB)* alárendeltségébe kerültek. Az SKB a harc feladatok kivételével számos olyan feladatot átvett, amely korábban a TerrH felelősége volt (logisztika, vegyvédelem, katonai rendészet stb.), és a Bundeswehr honi területi műveleteinek vezető szervévé vált. A *krími válság* és az európai terrorhullám hatására azonban újra megfogalmazódott a területvédelmi tartalékos rendszer újjászervezésének igénye. Ezzel összefüggésben 2019-ben kiadtak egy tartalékos stratégiát⁶¹², valamint egy tartalékos fejlesztési tervet⁶¹³, majd *pilot-projektként* felállították az SKB alárendelt *Bajor Tartományi Parancsnokság (Landeskommando Bayern)* első területvédelmi tartalékos

⁶⁰⁹ Természetesen ma már Görögország is nagyobb hangsúlyt helyez a nemzetközi szerepvállalásra, de a honvédelemmel kapcsolatos nézetei alapvetően még mindig a *hidegháborús* elgondolást követik. vö. The Military Balance (2022) pp. 112–115.

⁶¹⁰ A hidegháború utáni olasz haderőreformokra lásd Oliva i.m. pp. 29–33, Sallai Imre: Haderőreform az olasz fegyveres erőkben. In: Honvédségi Szemle, XLIV. évf. 1990/1. pp. 128–132, Bittner István – Csabai György: Az új olasz védelmi modell. In: Honvédségi Szemle, XLVII. évf. 1993/2. pp. 116–123, Juhász Dezső: Olaszország és a NATO. In: Hadtudomány, X. évf. 2000/3. pp. 15–24.

⁶¹¹ vö. White Paper for international security and defence. The Ministry of Defence, July 2015. pp. 57–58, 81.

⁶¹² Lásd a már hivatkozott K-10/5 jelzésű stratégiát.

⁶¹³ Strategie der Reserve 2019. Vision 2032+. Bundesministerium der Verteidigung, Berlin, 18. Oktober 2019.

alegységét, a *Bajor Tartományi Ezredet (Landesregiment Bayern)*.⁶¹⁴ 2027-ig további 4 tartományi ezred felállítása tervezett. Ezeket elsősorban a honi területen végrehajtandó, a saját és a szövetséges erők tevékenységeivel összefüggő FP és támogató, valamint belbiztonsági és polgári védelmi feladatokban tervezik alkalmazni.⁶¹⁵

3.2.3. ERŐKIVETÍTÉST TÁMOGATÓ TERÜLETVÉDELEM

A területvédelemnek ez a típusa elsősorban az angolszász országokra⁶¹⁶ jellemző, amely azok sajátos geostratégiai helyzetével magyarázható. Az angolszász országok szigetország, vagy szigetország jellegű adottságokkal rendelkeznek; nincsenek szárazföldi szomszédaik, vagy azokkal szövetséges, illetőleg partneri kapcsolatot ápolnak, illetve azok katonai szempontból nem jelentenek rájuk fenyegetést.⁶¹⁷ Ebből következik területvédelmi rendszereik kettőssége is. Egyfelől, miután nem kell érdemben számolniuk azzal, hogy honi területükön magasabb intenzitású szárazföldi harcoló műveletek végrehajtására kényszerülnének, ezért a honi terület a háborús katonai műveletek során is megőrzi hátszág jellegét⁶¹⁸, így a területvédelem alapvetően hátszágvédelmi feladatokat jelent. Másfelől viszont, a katonaföldrajzi adottság nyújtotta relatív biztonság mellett, a nemzeti és biztonsági érdekek érvényesítése megköveteli a fegyveres erők expedíciós képességein alapuló *erőkivetítést*, amely képességeket területvédelmi erőiknél is kialakítanak.

A hátszágvédelem és az expedíciós képességek kapcsolatrendszerét vizsgálva megállapítható, hogy előbbi elem az Egyesült Királyságban volt a leginkább hangsúlyos, amely a légierő megjelenésének tudható be. Az *első világháborúban* elszenvedett légicsapások okozta pusztítás ugyan nem volt számottevő, lélektani hatása azonban annál nagyobb volt.⁶¹⁹ Megszűnt az a több évszázada fennálló biztonságérzet, amely a *Királyi Haditengerészet* tengeri fölényén nyugodott; a honi terület az új műveleti dimenzióból, a

⁶¹⁴ Englmann, Felicia: Ein Jahr Landesregiment Bayern.: <https://www.bundeswehr.de/de/organisation/streitkraeftebasis/aktuelles/pilotprojekt-der-reserve-ein-jahr-landesregiment-bayern-261120> (Letöltés ideje: 2022.10.15.)

⁶¹⁵ <https://www.bundeswehr.de/de/ueber-die-bundeswehr/die-reserve-der-bundeswehr/reservist-werden-in-der-bundeswehr-/territoriale-reserve> (Letöltés ideje: 2022.10.15.)

⁶¹⁶ Angolszász országok alatt itt az szűkebb értelemben vett (ún. „*core Anglosphere*”) országokat értem, az Egyesült Királyságot, az USA-t, Kanadát, Ausztráliát és Új-Zélandot. Jelen alfejezetben ezek közül csak a NATO tagországok területvédelmét ismertetem.

⁶¹⁷ Molnár (2020) i.m. p. 37.

⁶¹⁸ Ebből következik, hogy a hátszágúra még a katonai terminológiában is csupán haza, hon, honi terület elnevezéssel utalnak. Lásd 1.1. alfejezet.

⁶¹⁹ A német légicsapások során mindössze 300 tonna bombát dobtak az Egyesült Királyságra, a halottak száma kb. 1400 fő volt. vö. Buckley i.m. pp. 61–62.

légtérből, sebezhetővé vált. A megváltozott műveleti környezetben a TA feladatrendszere ezért a *második világháborúban* már légvédelmi, légideszant erők elleni harc- és polgári védelmi feladatokkal bővült.⁶²⁰ A légvédelem prioritását jelzi, hogy a háborút követő demobilizáció ugyan a TA-t érintette a legnagyobb mértékben, légvédelmi alegységei azonban megmaradtak.⁶²¹ A légierő és a nukleáris fegyverrendszerek fejlődése, valamint a *Brit Rajnai Hadsereg (British Army of the Rhine – BAOR)* állandó németországi jelenléte a 60-as évektől új követelményeket támasztott a TA-val szemben. Az ellenség légi- és nukleáris csapásaival szemben a polgári védelmi, míg a BAOR megerősítése és támogatása kapcsán az expedíciós képességek további fejlesztése vált szükségessé. A 60-as évektől a TA ezért már rendszeresen hajtott végre polgári védelmi gyakorlatokat, míg expedíciós képességei kialakítása 1962-ben, egy gyorsreagálású alegység felállításával vette kezdetét. Ez 5 évvel később, az *adeni válság*⁶²² idején, már éles bevetésen is részt vett.⁶²³ Ez a fejlesztési folyamat a 80-as évekre fejeződött be, amelynek eredményeként egy új TA struktúra jött létre. Eszerint a TA csapatokat képességeik alapján „A”, „B” és „C” kategóriákba sorolták. Az „A” kategóriába az expedíciós műveletekben önállóan is alkalmazható, a „B” kategóriába az expedíciós erőket megerősítő és támogató, míg a „C” kategóriába a kizárólag hátszágvédelmi feladatokat végrehajtó csapatok tartoztak.⁶²⁴ A TA csak szárazföldi csapatokból állt, amelyek között voltak azonban légiszállítású, illetve a *Különleges Légi Szolgálatnak (Special Air Service – SAS)* alárendelt különleges műveleti erők is.⁶²⁵ Az eredetileg területvédelmi feladatokra létrehozott TA expedíciós műveleti képességeit jelzi, hogy a 80-as években a BAOR harcoló erőinek mintegy 30%-át biztosította, de emellett számos alegysége látott el a BAOR felelősségi területén CSS és RAS feladatokat is.⁶²⁶ Összességében pedig a mozgósított Brit Hadsereg harcoló erőinek mintegy harmadát, a gyalogságnak több mint a felét, a logisztikai alegységeknek a 61%-át, az egészségügyi szolgálatoknak pedig 50%-át a TA biztosította.⁶²⁷

⁶²⁰ vö. A History of Our Reserves. p. 18, Mackenzie i.m. pp. 549–551.

⁶²¹ A History of Our Reserves. p. 29.

⁶²² Dél-Arábiai Szövetség brit protektorátus elleni jemeni fegyveres felkelés 1963 és 1967 között.

⁶²³ A History of Our Reserves p. 29, Blyth, Gareth – Harwood, Derrick: Twice a Citizen. Celebrating a century of service by the Territorial Army in London. pp. 16–17.: https://glrfca.org/uploads/editor_images/1440682201_ta100.pdf (Letöltés ideje: 2019.02.08.)

⁶²⁴ A History of Our Reserves. pp. 29–30, Stein (1990/a.) i.m. pp. 33–34.

⁶²⁵ Isby, David C: The United Kingdom. In: Simon, Jeffrey (ed.): NATO – Warsaw Pact Force Mobilization. The National Defense University Press, Washington, DC, 1988. (pp. 317–350) p. 329.

⁶²⁶ Isby i.m. pp. 329, 333, 336.

⁶²⁷ Tripp i.m. p. 80.

Fegyvernem/csapatnem	Fegyvernem/csapatnem
21 gépesített könnyűgyalogezred	3 felderítőezred
17 gépkocsizó könnyűgyalogezred	2 páncélos felderítőezred
6 műszaki ezred	2 biztosító könnyűgyalogezred
4 légvédelmi ezred	2 különleges műveleti (SAS) ezred
3 légiszállítású gyalogezred	3 tüzérségi megfigyelő üteg
+ 1 ezredjogállású protokolláris- és ISTAR feladatokat ellátó alegység	

11. táblázat: a Területi Hadsereg harcoló és harctámogató erői az 1980-as évek elején⁶²⁸

A területvédelem, azaz a honi területen végrehajtott műveletek vezetése az országban kialakított 11 regionális hadműveleti és 77 harcászati területi parancsnokság feladata volt. Ezek felett 1972-ben hozták létre a stratégiai szintű honi *Szárzöldi Erők Parancsnokságát* (HQ UK Land Forces – UKLF), amelynek felelősségi területe az ország teljes területét lefedte.⁶²⁹ Az UKLF békeidőszakban csak a toborzásért és a kiképzésért, valamint a csapatok BAOR-ba történő áttelepítéséért felelt, hadiállapotban viszont átvette a honi erők vezetését is.⁶³⁰ Ez mintegy 100 000 fős, döntően tartalékos TA erőt jelentett.⁶³¹ A területvédelem 3 nagyobb feladatrendszerrel foglalt magába; a kijelölt létesítmények védelmét, az ellenséges deszantcsapatok felkutatását és megsemmisítését, valamint a polgári szektor támogatását.⁶³² A területvédelmi hadművelet során a mozgósított alegységeket a kijelölt létesítmények, a „kulcsponatok” (keypoints) védelmére irányították, ahol statikus védelmi- és az objektumok körzetében aktív járőr (felderítés, megfigyelés, azonosítás stb.) feladatokat láttak el. Minden hadműveleti parancsnokság rendelkezett egy zászlóalj erejű, ún. *mozgó reagáló erővel* (Mobile Reaction Force), amelyet a veszélyeztetett kulcsponatokon, a statikus védelmet ellátó erők megerősítésére alkalmaztak. 1982-ben a TA szervezetén belül egy kb. 5000 fős, 47 századba szervezett új „C” kategóriás tartalékos szervezetet is létrehoztak, a *Honi Szolgálati Erőt* (Home Service Force – HSF). A HSF feladata kifejezetten a közepes és alacsonyabb veszélyeztetettségű kulcsponatok védelme volt.⁶³³ A TA területvédelmi és BAOR megerősítő képességeit az 1984-es LIONHART és 1985-ös BRAVE DEFENDER gyakorlat során „tesztelték”. Előbbiben mintegy 130 000, utóbbiban pedig 65 000 aktív és TA katona vett

⁶²⁸ Forrás: Tripp i.m. p. 80.

⁶²⁹ A parancsnokság tehát a NATO elvek szerint háború idején, mint nemzeti területi parancsnokság funkcionált.

⁶³⁰ Isby i.m. p. 331, Stein, George J.: The Home Service Force. In: Defence Analysis, Vol. III. No. 1987/3. (pp. 213–223) p. 216.

⁶³¹ Stein (1987) i.m. p. 216.

⁶³² Defence without the Bomb. p. 129.

⁶³³ Stein (1987) i.m. p. 216–218, Stein (1990/a.) i.m. p. 33–34.

részt.⁶³⁴ Ezek a számok a korábbi területvédelmi gyakorlatokkal összevetve, kirívóan magasnak számítottak, ami azzal magyarázható, hogy a MAD miatt ekkor már komolyabban számoltak a konvencionális fenyegetések lehetőségével, amely az Egyesült Királyság esetében értelemszerűen deszantműveletek formájában jelentkezhetett. Így amíg a 60-as évektől a TA fejlesztése elsősorban az expedíciós képességekre irányult, addig a *hidegháború* utolsó évtizedében a területvédelmi képességek irányába történt elmozdulás.

Egészen más volt a helyzet az USA-ban és Kanadában. Mivel a két észak-amerikai ország jóval messzebb feküdt a NATO és a VSZ közötti fegyveres összeütközés legvalószínűbb színterétől, ezért azok nem, vagy csak korlátozott mértékben számoltak ellenséges deszant műveletekkel. Az 1957-es NATO stratégiai koncepció egyik előkészítő jelentése a régió területvédelmének rendeltetését a kollektív védelem vonatkozásában a következőképp határozta meg: „*Hogy a lehető legnagyobb erő álljon rendelkezésre az általános háborús erő kifejtés támogatására, a Kanada és Egyesült Államok Régió összhaderejéből csak akkora részt alkalmazzanak területvédelemre, amely az észak-amerikai hadipotenciál létfontosságú rendszerelemeinek védelméhez szükséges.*”⁶³⁵ Ennek szellemében, az utóbb elfogadott stratégiai koncepció a hadászati nukleáris erők védelmével és az NSZK-ban települt szövetséges csapatok megerősítésével kötötte össze a régió stratégiai jelentőségét.⁶³⁶ Az amerikai és a kanadai területvédelmi rendszer rendeltetése és feladatrendszere ebben a kontextusban vizsgálható. A területvédelmi erők képességfejlesztési irányvonalai alapján 2 korszak különböztethető meg, amelyek között a választóvonalat az 1970-es esztendő jelenti.

Az első korszakban a területvédelmi erőknek a honi terület védelmével, a másodikban az expedíciós műveleti képességekkel kapcsolatos képességfejlesztése és feladatrendszere volt hangsúlyos. A honi területtel kapcsolatos fenyegetések közé az atomtámadást, valamint az ellenséges légierő és haditengerészet csapásait sorolták. Deszant műveletekkel csak korlátozottan, Alaszka területén számoltak. Az azonosított fenyegetések között a legvalószínűbb és egyben a legnagyobb veszélyt jelentő, az atomtámadás volt, így a területvédelem feladatrendszere is elsősorban ehhez kapcsolódott. Az ilyen jellegű fenyegetés elleni védelem természetesen, alapvetően a légvédelem feladata volt, ezért a két ország 1958-ban nemzeti légvédelmi rendszerük koordinált irányítására létrehozta az *Észak-Amerikai*

⁶³⁴ Stein (1987) i.m. p. 213.

⁶³⁵ MC 14/2 (1956) p. 24.

⁶³⁶ MC 14/2 (1957) pp. 26–27.

*Légvédelmi Parancsnokságot (North American Aerospace Defense Command – NORAD).*⁶³⁷

A területvédelem a nukleáris fenyegetésekkel szemben csak támogató és kiegészítő feladatok ellátására volt alkalmas, ezek jellegét tekintve azonban igen komoly eltérések mutatkoztak meg a két nemzet között.

Kanadában a területvédelmet az első korszakban, azaz 1970-ig, az 1956-ban meghirdetett „nemzeti túlélés” doktrínája határozta meg. Ez a nukleáris fenyegetésekkel szembeni *passzív védelmi* képességek fejlesztését irányozta elő; az elszenvedett csapások következményeinek és hatásainak csökkentését, ami inkább polgári védelmi képességeket követelt meg. Az ehhez kapcsolódó katonai feladatokat a területvédelmi erők, a Milícia hatáskörébe utalták, amelynek a következménye az lett, hogy a Milícia gyakorlatilag egy katonailag szervezett polgári védelmi erővé alakult. Kiképzési rendszerében a harctevékenységekkel kapcsolatos elemek minimálisra csökkentek.⁶³⁸ Az USA ezzel szemben az NG-t az *aktív védelemben*, döntően az 50-es években felállított *Hadsereg Légvédelmi Parancsnokság (Army Air Defense Command – ARADCOM)* erőinél alkalmazta. 1954-ben az ARADCOM alárendeltségében már 105 NG légvédelmi üteg működött, majd az NG erőit bevonták az új légvédelmi rakéta programokba is, tehát azokat a legkorszerűbb légvédelmi eszközökkel látták el. Ennek eredményeként 10 évvel később az NG már 76 NIKE-AJAX és 48 NIKE-HERCULES rakétaüteggel rendelkezett.⁶³⁹

A második korszak kezdetét az USA 1970-es *Összhaderő (Total Force) koncepciója* jelképezte, amelyet Kanada is adaptált, így a két ország területvédelmi erőinek feladatrendszere és fejlesztési irányvonala közel azonos pályára lépett. A koncepció célja az aktív és a tartalékos erők azonos képességeinek és legmagasabb fokú interoperabilitásának megvalósítása volt, amely elsősorban az expedíciós műveletek végrehajtásával függött össze. Az USA-nak ezen a területen kevesebb tennivalója volt, miután az NG a honi terület védelme mellett részt vett a *koreai* és a *vietnami háborúban* is, illetve erői ott állomásoztak az NSZK-ban, így az interoperabilitás fejlesztése lényegében már a koncepció meghirdetését megelőzően kezdetét vette. A koncepció az USA-ban ezért inkább a vezetési és a kiképzési

⁶³⁷ Részletesebben lásd Crosby, Anne Denholm: Dilemmas in Defence Decision-Making. Construczing Canada's Role in NORAD, 1958–96. Macmillan Press Ltd., 1999. pp. 19–37.

⁶³⁸ Dawson, Peter F.: Canadian Military Mobilization. In: Armed Forces & Society, Vol. 16. No. 1989/1. (pp. 37–57) p. 48, Urquhart, George: The Changing Role of the Canadian Militia, 1945–1975. University of Victoria, 1978. p. 76.

⁶³⁹ Doubler, Michael D.: I am the Guard. A History of the Army National Guard, 1636–2000. Army National Guard, Washington, 2001. pp. 209–211, NORAD/CONAD: Historical Summary. North American Aerospace Command, January–June, 1961. p. 54.

rendszer integrációját és az NG eszközparkjának fejlesztését célozta. A fejlesztések a *hidegháború* végére az aktív és az NG szárazföldi csapatok harcoló és harctámogató erői vonatkozásában az alábbi arányokat eredményezték:

Egységek/alegységek (NG aránya)	
felderítő csoportok (100%)	gépesített lövészzászlóaljok (47%)
különleges műveleti csoportok (25%)	harckocsi zászlóaljok (47%)
páncélos felderítő ezredek (40%)	tűzérzászlóaljok (51%)
gyalogzászlóaljok (53%)	harcihelikopter zászlóaljok (35%)
Összes szárazföldi harcoló erő (44%)	

12. táblázat: A Nemzeti Gárda aránya a szárazföldi harcoló és harctámogató erőkön belül⁶⁴⁰

Az expedíciós képességek fejlesztése természetesen nem azt jelentette, hogy megszűntek volna az NG hagyományos honi védelmi feladatai. A szövetségi alárendeltségben végrehajtott honi tevékenységek mellett csak 1973-74 között nem kevesebb, mint 73 állami alárendeltségben végrehajtott feladatra mozgósították az NG-t, összesen 318 alegységet. Erre döntően katasztrófavédelmi, kisebb részben karhatalmi feladatok végrehajtása miatt került sor.⁶⁴¹

Kanadában az *Összhaderő Konceptió* megvalósítása már nagyobb erőfeszítéseket követelt. A *nemzeti túlélés* doktrínájával átalakított Milícia, amely korábban a területvédelem mellett az NG-hez hasonlóan, az expedíciós erők jelentős részét biztosította⁶⁴², harcképességeit lényegében elvesztette. Az *Összhaderő* koncepciót az 1970-es *Fehér Könyv* fogalmazta meg, amely a Milícia rendeltetésénél az első helyen már az aktív erők támogatását, illetve az aktív erők megerősítésére és feltöltésére rendelt tartalékosok felkészítését említette, majd ezt követően a belbiztonsági és polgári védelmi feladatokat.⁶⁴³ Az új képességfejlesztési irányvonalnak megfelelően a tartalékos rendszert is átszervezték és egy 4 komponensű struktúrát alakítottak ki. Az első komponens az *Elsődleges Tartalék (Primary Reserve – PR)* volt. Ez képezte a tartalékos szervezetek önálló, összhaderőnemi képességekkel rendelkező, hadműveleti rendeltetésű elemét. A második komponens a *Kiegészítő Tartalék (Supplementary Reserve)* volt. Állományát az aktív erőknél vagy a PR-nál korábban

⁶⁴⁰ Forrás: Tripp. i.m. pp. 90–91.

⁶⁴¹ Stein (1984) i.m. p. 7.

⁶⁴² Ez az aktív erők és a Milícia közötti jelentős létszámkülönbségből következett. Az *első világháború* előtt a Kanadai Hadsereg engedélyezett létszáma 4000, míg a Milíciáé 75 000 fő volt. A *második világháború* előtt a Milíciának már 120 000 fős engedélyezett létszáma volt, míg a hadseregnek 10 000. Lásd Dawson i.m. pp. 42–44.

⁶⁴³ White Paper on Defence: Defence in the 70s. Minister of National Defence, Information Canada, Ottawa, 1971. pp. 44–46.

szolgálatot teljesítők alkották. Ez biztosította a PR „M” létszámát és veszteségpótlását, illetve volt a bázisa azoknak a szervezeteknek, amelyeket a honi területen abban az esetben kellett alkalmazni, ha a PR expedíciós műveletekben való részvétele miatt a területvédelemben nem volt alkalmazható. A harmadik komponenst a kadéthallgatók kiképzéséért felelős *Kadét Oktató Részleg (Cadet Instructor List)*, a negyediket pedig a *Járőr Szolgálat (Rangers)* képezte. Utóbbi egy 2000 fő alatti, kis járőr csoportokból álló, az ország gyéren lakott és sarkvidéki területein felderítő és kutató-mentő feladatokat ellátó tartalékos szervezet volt.⁶⁴⁴ Bár ez a struktúra kifejezetten az expedíciós képességek fejlesztésével függött össze, azonban az 1987-es *Fehér Könyv* már nagyobb hangsúlyt helyezett a területvédelemre is. A stratégia ugyanis, bár kihangsúlyozta, hogy a kisebb beszivárgó, illetve szabotőr csoportokkal szembeni küzdelemtől eltekintve kicsi a valószínűsége annak, hogy az ország a honi területen védelmi harcokra kényszerülne, ugyanakkor a korábban hátszágvédelmi feladatrendszerrel azonosított területvédelmet már a honi területen végrehajtott összhaderőnemi védelmi hadműveletként határozta meg.⁶⁴⁵

Milícia	106 ezred/zászlóalj, 25 század, 4 helikopter svadron
Légierő Tartalék	1 parti őrség légi svadron, 4 helikopter svadron, 2 szállító és kutató-mentő svadron
Haditengerészeti Tartalék	1 haditengerészeti légierő svadron

13. táblázat: Az Elsődleges Tartalék haderőnemi aleggységei⁶⁴⁶

Amennyiben a legtöbb nemzettel kapcsolatban megállapítható, hogy a honi terület külső katonai fenyegetéssel szembeni védelme, és így a területvédelem a *hidegháborút* követően vesztett jelentőségéből, úgy az angolszász országok esetében – vázolt adottságaikból következően – ez hatványozottan igaz. Mint láthattuk, az eredetileg a honi terület védelmére létrehozott tartalékos szervezeteik elsődleges rendeltetése valójában már a *hidegháború* idején is inkább a *területen kívüli műveletekben* történő részvétel volt, így azok egyre inkább elvesztették területvédelmi jellegüket. A folyamat szimbolikus záró aktusának tekinthető a TA 2014-es Tartalék Hadseregére történő átnevezése, amely módosítást az előző évben kiadott tartalékosfejlesztési stratégia is kifejezetten a TA megváltozott szerepére (*területen kívüli műveletek*) történő hivatkozással indokolt.⁶⁴⁷ Az angolszász országokban a honi területen

⁶⁴⁴ vö. Challenge and Commitment. 1987. pp. 65–66, Willett, Terence C.: The Reserve Forces of Canada. In: Armed Forces & Society, Vol. 16. No. 1989/1. (pp. 59–76) p. 65, Tripp i.m. p. 18.

⁶⁴⁵ Challenge and Commitment. 1987. p. 60.

⁶⁴⁶ Forrás: Challenge and Commitment. A Defence Policy for Canada. National Defence, 1987. pp. 30–37.

⁶⁴⁷ Reserves in the Future Force: 2020. Valuable and Value. Ministry of Defence, 2013. p. 9.

végrehajtott feladatok ma már a DSCA/MACA feladatrendszerhez kapcsolódnak, melyek közül a leglényegesebb a katasztrófavédelmi és a rendvédelmi szervekkel a belbiztonság területén történő együttműködés. Utóbbi feladatrendszer különösen a 2001. szeptember 11-i terrortámadást követően vált kiemeltté. Ezzel összefüggésben aktivizálták újra az USA-ban a már említett SDF-t is.⁶⁴⁸ Összességében megállapítható, hogy a honi területen végrehajtott katonai műveletek az angolszász országokban ma már inkább csak támogató és FP feladatokat takarnak, a szűkebb értelemben vett katonai védelem csak utalás szintjén jelenik meg hatályos stratégiai dokumentumaikban, illetve doktrínáikban.⁶⁴⁹

3.2.4. ELŐRETOLT ÉS MÉLYSÉGI VÉDELMEZ KOMBINÁLÓ TERÜLETVÉDELEM

Az ide sorolható területvédelmi rendszerek egyfajta átmenetet képeznek az *átfogó* és a *partikuláris megközelítések* között. Partikulárisak, mert stratégiai koncepciójuk túlmutat a *megtagadáson* és a *szűkebb értelemben vett védelmen*, ugyanakkor abban megjelenik az *átfogó megközelítéseket* jellemző *népfelkelés elvén* alapuló *megtagadás* is, és ezzel összefüggésben olyan hadművelési koncepciót és haderőstruktúrát alakítanak ki, amely az *előretolt védelem* mellett számol a *mélyiségi védelemmel* is. A *hidegháború* idején ilyen volt a francia területvédelem, illetve az azt adaptáló – még elnevezésében is azonos – spanyol, valamint korlátozottabb keretek között a portugál is, míg az utóbbi években leginkább a lengyel területvédelmi fejlesztések mutatnak ebbe az irányba.

Amint azt korábban láthattuk, Franciaország stratégiai koncepciója az *elrettetés* két elemét különböztette meg; a *büntetést* megvalósító *nukleáris elrettetést*, és a DOT által biztosított, *megtagadást* megvalósító *népi elrettetést*.⁶⁵⁰ A DOT rendszerének kialakítására a NATO-ból való „kivonulás” és az *algériai háború*⁶⁵¹ folyamatában végrehajtott haderő-átszervezés következtében került sor. Ekkor egy olyan 4 komponensű haderőstruktúrát hoztak létre, amelyben az egyes komponenseket eltérő rendeltetésük alapján csoportosították. Ezek a következők voltak: Nukleáris Erők (*Forces Nucléaire*), Intervenciós Erők (*Forces d’Intervention*), Manőver Erők (*Force de Manœuvre*) és *Területvédelmi Műveleti Erők*

⁶⁴⁸ Lásd a 3.3. fejezetben.

⁶⁴⁹ A teljesség igénye nélkül, az USA-ra lásd JP 3-27 (2018). Az Egyesült Királyságra: Reserve Forces Review 2030. Unlocking the reserve’s potential to strengthen a resilient and global Britain. Ministry of Defence, May 2021. Kanadára: Strong, Secure, Engaged. Canada’s Defence Policy. National Defence, 2017.

⁶⁵⁰ Lásd 2.1. alfejezet.

⁶⁵¹ 1954 és 62 között zajló gyarmati háború, amelynek következtében Algéria függetlenné vált.

(*Forces de Défense Opérationnelle du Territoire*). A nukleáris erők rendeltetése a büntetésen alapuló elrettentés megvalósítása, az intervenciók erők az expedíciós műveletek végrehajtása és a NATO erőkkel való együttműködés, a *manőver erők* Franciaország védelme, míg a *területvédelmi műveleti erők* a DOT volt. A DOT ezenkívül magába foglalta a többi komponens tevékenységének biztosítását és támogatását, valamint az országba behatoló ellenséges erőkkel szembeni küzdelmet is.⁶⁵² Utóbbi kapcsán jelent meg a *népfelkelés* jellegű általános fegyveres ellenállás, amelynek végső célja az állami lét túlélésének a biztosítása volt, azaz a *túlélés stratégiája*. Ezzel összefüggésben fogalmazódott meg a *mélyléségi védelem elve* is. Egy 1962-es rendelet ugyanis egyértelműen kimondta, hogy az ellenséges légideszant- és átszivárgó erőkkel szembeni küzdelem mellett a DOT magába foglalja az ország teljes mélységére kiterjedő szárazföldi védelmi hadműveletek végrehajtását is.⁶⁵³ A védelem tehát számolt azzal a lehetőséggel, hogy az ország teljes területe hadműveleti területté válhat. A *mélyléségi védelem elvének* támogatói – köztük **De Gaulle** államelnök – a *második világháborús* tapasztalatokból indultak ki, amelyből két fontos következtetést vontak le. Az egyik, hogy olyan védelmi rendszert szükséges kialakítani, amely biztosítja, hogy ha a támadót nem sikerül a határövezetben feltartóztatni, akkor az még ne jelentse automatikusan a további fegyveres ellenállás ellehetetlenülését. A másik – a *Maquis*⁶⁵⁴ példáján okulva –, hogy egy ilyen hadműveleti helyzetre történő felkészülés decentralizált struktúrák kialakítását és gerilla jellegű műveleti eljárások, illetve erők alkalmazását követelheti meg.⁶⁵⁵ Ennek szellemében a DOT struktúráját az ország teljes területét lefedő 7 regionális hadműveleti parancsnokság és 22 alárendelt katonai körzet parancsnokság felelősségi területre tagolták. Ezek alárendelt erői képezték a területvédelmi csapatokat, melyek gerincét 21 gyalog-, 2 páncélos felderítő- és 1 tüzérezred képezte. Ezek döntően tartalékos erők voltak, de a DOT szervezetéhez tartozott 3 aktív dandár is, továbbá minden régióban működött egy légierő parancsnokság 1 svadron erejű légiköteléssel, amit még a tengerparti régiók néhány

⁶⁵² Messmer, Pierre: France's Military Policy. In: Military Review, Vol. XLIII. No. 1963/8. (pp. 24–34) p. 27, Mendershausen (1973) i.m. p. 71.

⁶⁵³ vö. Bizard i.m. p. 88, Mendershausen (1973) i.m. p. 71.

⁶⁵⁴ A *második világháborúban* a német megszállás idején alulról szerveződött francia ellenálló gerilla csoportok általános megnevezése. A háború utolsó szakaszában, a szövetséges erők ellentámadását követően „regularizálták” őket *Francia Honi Erők (Forces françaises de l'Intérieur)* néven. vö. Vigneras, Marcel: Rearing the French. United States Army in world War II. Special Studies. Office of the Chief of Military History, Department of the Army, Washington, D.C., 1957. pp. 103, 300–306, 324–326, 341, 389.

⁶⁵⁵ vö. Livre le Blanc sur de la Défense (1972) pp. 16–17, Le Puloch, L. J.: The Future of the French Army. In: Military Review, Vol. XLIV. No. 1964/11. (41–49) p. 45, Mendl, Wolf: French Defense Policy. In: Military Review, Vol. XLVIII. No. 1968. (pp. 76–83) p. 79.

partvédelmi alegysége egészített ki. Ugyancsak a DOT-ba integrálódott minősített időszakban a *Csendőrség (Gendarmerie)*, valamint a polgári védelem is.⁶⁵⁶

Területvédelmi csapatok	Béke	Hadi
<i>Hadsereg</i> kijelölt erői	40 000	200 000
<i>Csendőrség</i>	70 000	160 000
Manőver és intervenciók csapatok	145 000	200 000
Egyéb	140 000	150 000

14. táblázat: A francia szárazföldi csapatok létszámbeli megoszlása az 1970-es években⁶⁵⁷

A területvédelem hadművelleti szerepe a DOT hármas feladatrendszeréből vezethető le, amely egyben mutatja az *előretolt védelemből a mélységi védelembe* történő átmenetet is. Ez a már ismertetett⁶⁵⁸ hármas feladatrendszer a következő volt: létfontosságú infrastruktúrák védelme, a *manőver erők* támogatása, valamint fegyveres ellenállás invázió esetén.⁶⁵⁹ Az első feladatrendszer egy olyan hadművelleti helyzetet feltételez, amikor a francia Intervenciók Erők *területen kívüli műveletet*⁶⁶⁰ hajtanak végre, illetve a *nukleáris erők* készenlétének fokozására kerül sor. Ekkor a DOT még hátszágvédelmi feladatokat lát el. Ez kiemelten magába foglalta a Nukleáris Erők védelmét is, ami elsősorban a DOT-ba integrált 3 aktív dandár feladata volt.⁶⁶¹ A második feladatrendszer egy olyan hadművelleti helyzetre vonatkozhat, amikor a harcoló műveletek korlátozottan már az ország területére is kiterjednek. A védelem ekkor még alapvetően a Manőver Erőkre támaszkodik. A DOT ebben a fázisban elsősorban a hátszág és a harcoló erők mögöttes területeinek védelmét látja el, de a harcterületen települt alegységei már a harcoló műveletekben is részt vehetnek.⁶⁶² Az utolsó fázis, az invázióval szembeni védelem, a határövezetben folytatott sikertelen védelmi harcok után kialakult hadművelleti helyzetre utal, melynek következtében már az ország jelentős területe hadművelleti területté válik. Ez már a DOT legvégső célja, az állami lét fenntartásáért vívott

⁶⁵⁶ vö. A francia Territoriális Védelmi Erő (DOT) pp. 111–112, France's Defence Policy. In: Military Review, 1977/2. (pp. 26–36) pp. 29–30, Mendershausen (1973) i.m. p. 73, Messmer i.m. pp. 29–30.

⁶⁵⁷ Forrás: Mendershausen (1973) i.m. p. 72.

⁶⁵⁸ Lásd 2.1. alfejezet.

⁶⁵⁹ Bizard i.m. p. 89, Décret n°73-235 du 1 mars 1973 relatif à la défense operationnelle du territoire, Livre le Blanc sur de la Défense (1972) pp. 14–17, Mendershausen (1973) i.m. p. 71.

⁶⁶⁰ Ez alatt elsősorban a gyarmati expedíciós műveleteket, valamint a NATO-val történő együttműködést kell értenünk. A NATO-ból való „*kivonulás*” ugyanis csak a NATO alárendeltségű francia csapatok nemzeti alárendeltségbe történő helyezését jelentette, a francia csapatokat ettől függetlenül egy VSZ támadás esetén, mint hadművelleti tartalékot tervezték alkalmazni. Erről bővebben lásd Palmer, Diego A. Ruiz: France. In: Simon, Jeffrey: NATO – Warsaw Pact Forces Mobilization. The National Defense University Press, Washington DC, 1988. (269–311.) pp. 288–307.

⁶⁶¹ vö. Le Puloch i.m. p. 44, Mendershausen (1973) i.m. p. 73.

⁶⁶² Le Puloch i.m. p. 44, Mendershausen (1973) i.m. p. 73.

küzdelemnek a hadműveleti fázisa, a tulajdonképpeni *népfelkelés*. Ebben a fázisban a békeidőszakban is működő DOT tartalékos ezredek mellett – időszaktól függően – további 70–100 „M” zászlóalj és ezred erejű alegység felállításával⁶⁶³, és az erők gerilla jellegű műveleti alkalmazásával számoltak. Utóbbit itt is a *visszamaradó erők elve* alapján tervezték végrehajtani, azon belül is különösen nagy hangsúlyt fektetve a városi gerilla harctevékenységekre. Mindez a támadó lekötését célozta, ebben a műveleti fázisban ugyanis a cél már az elhúzódozó fegyveres ellenállás fenntartása volt, azaz a *kifárasztás* mechanizmusának érvényre juttatása.⁶⁶⁴

Ezt a francia modellt adaptálta 1965-ben Spanyolország is.⁶⁶⁵ Ennek oka, hogy bár Spanyolország csak 1982-ben csatlakozott a NATO-hoz, azonban az 50-es évektől már „*látens*” tagországnak számított, és mivel az USA rendelkezésére bocsátotta légi- és tengeri bázisait, ezért számolnia kellett azzal, hogy egy NATO-VSZ összeütközés esetén hadviselő féllé válhat. A legvalószínűbb VSZ támadási iránynak az északkeleti számított, amely a Pireneusok miatt ugyan jól védhető volt, ugyanakkor a Szovjetunió nyugat-mediterráneumi térnyerése a Spanyolországgal hagyományosan rossz viszonyt ápoló *Magreb* országokban, fokozatosan a *mélyléségi védelem elve* alapján szervezett területvédelmi rendszer kialakításának igénye felé mutatott.⁶⁶⁶ Mivel Spanyolország nem rendelkezett atomfegyverrel, illetve expedíciós képességei is korlátozottabbak voltak, mint Franciaországnak, ezért itt a haderőkomponensek rendeltetés szerinti felosztásában csak két komponenst különböztettek meg; a Gyorsreagálású Intervenciós Erőket (*Fuerzas de Intervencion Inmediata*) – ezek lényegében a francia Intervenciós és Manőver Erők szerepét látták el – és a Területvédelmi Műveleti Erőket (*Fuerzas de Defensa Operativa del Territorio – FDOT*).⁶⁶⁷ A francia minták alapján a FDOT a regionális hadműveleti parancsnokságok alárendelt erőit jelentette, melyek száma Spanyolországban 9 volt. Alárendeltségükbe tartozott 9 regionális és 2 városi (Madrid és Barcelona) tartalékos FDOT dandár, 2 hegyi hadosztály és 1 magashegyi dandár, valamint néhány helyőrségi alegység, illetve minősített időszakban a *Csendőrség (Guardia Civil)*.⁶⁶⁸ A koncepció a hadművelet első fázisában a Gyorsreagálású Intervenciós Erők, valamint a hegyi

⁶⁶³ Az „M” alakulatok száma az évtizedek során változott. Erre vonatkozólag lásd A francia Territoriális Védelmi Erő (DOT) pp. 111–112, Mendershausen (1973) i.m. p. 73, Messmer i.m. p. 31.

⁶⁶⁴ Le Puloch i.m. p. 44, Mendershausen (1973) i.m. pp. 71–72.

⁶⁶⁵ Estes – Serrano i.m. p. 141, Palmer, Diego Ruiz: Spain's Security Policy and Army in the 1990s. In: Parameters, Vol. 20. No. 1990/6. (pp. 90–98.) p. 92.

⁶⁶⁶ vö. Solsten – Meditz i.m. pp. 209–291.

⁶⁶⁷ Keegan i.m. pp. 646–647, Palmer (1990) i.m. p. 92.

⁶⁶⁸ vö. Estes – Serrano i.m. p. 144, Keegan i.m. p. 647, Palmer (1990) i.m. p. 92, Solsten – Meditz i.m. pp. 323–328.

hadosztályok és a magashegyi dandár határvédelmi műveleteivel számolt, melynek célja a *késleltetés* és ezáltal a mozgósítás biztosítása volt. Az FDOT tartalékos erőinek feladata ebben a fázisban a határövezetben harctevékenységet folytató csapatok manőverszabadságának és mögöttes területeinek, illetve a hátországnak a biztosítása volt. Tekintettel az akkori baszk és egyéb anarchista gerilla csoportokra, ennek szerves részét képezték a *Csendőrséggel* együtt végrehajtott belbiztonsági feladatok is. Az országba behatoló támadókkal szemben az FDOT már harc feladatokat is ellátott volna, illetve strukturális bázisukon tervezték megszervezni a gerilla műveletekre támaszkodó fegyveres ellenállást is. Ennek előkészítéséhez a regionális parancsnokságok részére jelentős anyagi készleteket is felhalmoztak, melyek elvben 3 manőver hadosztály, számos megerősítő alegység, valamint régióként további 2-2 FDOT dandár felállítását tették volna lehetővé.⁶⁶⁹

Kevésbé volt szervezett, de hasonló elveket követett a portugál területvédelem is. Itt a *mélyléségi védelem elve* inkább azáltal érvényesült, hogy a portugál haderő kiképzési rendszere alapvetően a *mélyléségi védelem* kapcsán jellemzően megjelenő gerilla típusú harctevékenységekre irányult. Már **Salazar** elnök is⁶⁷⁰ számos, a hadsereg harctevékenységeit gerilla műveletekkel támogatni képes belbiztonsági paramilitáris szervezetet hozott létre, melyek közül a legjelentősebb az 1974-ig működő, mintegy 20 000 fős *Portugál Légión* volt.⁶⁷¹ Mindemellett, mivel a reguláris erőket 1961 és 1974 között elsősorban a gyarmatokon, gerillaháborúkban kellett alkalmazni⁶⁷², ezért a gyarmatokra rotációs rendszerben kivezényelt portugál erők felkészítése is elsősorban a gerilla- és a *felkelés elleni műveletekre* irányult. A gyarmati műveleti területekről hazatelepült erőkből ún. „*területi gerilla hadviselő*” egységek felállítását is tervezték.⁶⁷³ Ez ebben a formában ugyan nem valósult meg, azonban a gerilla harctevékenységek, amelyek nemzeti szinten értelemszerűen csak a *mélyléségi védelem elve* alapján szervezett hadműveleti koncepciókban lehettek meghatározóak, a portugál csapatok legjellemzőbb képességévé vált. Emiatt a honi területen folytatott védelmi harcokat is alapvetően gerilla műveletek végrehajtásával tervezték. A területvédelem strukturális bázisát Portugáliában is a regionális hadműveleti parancsnokságok képezték. Számuk a *hidegháború*

⁶⁶⁹ vö. Estes – Serrano i.m. p. 144, Keegan i.m. p. 648.

⁶⁷⁰ Portugália 1932 és 1968 közötti, lényegében diktatórikus hatalmat gyakorló miniszterelnöke.

⁶⁷¹ Keegan i.m. p. 579, Solsten, Eric (ed.): Portugal: a country study. Federal Research Division, Library of Congress, 1994. p. 226.

⁶⁷² Az eseményekre bővebben lásd Solsten i.m. pp. 227–229, Teixeira, Nuno Severiano: The Portuguese at War. From the Nineteenth Century to the Present Day. Sussex Academic Press, Brighton – Chicago – Toronto, 2019. pp. 146–161.

⁶⁷³ Lásd Keegan i.m. p. 580, Teixeira i.m. pp. 145–146.

idején többször módosult, a korszak végén 6 volt.⁶⁷⁴ A szűkebb értelemben vett területvédelmi erők „M” alakulatok voltak, de az egy NATO alárendelt hadosztályt nem számolva, valamennyi szárazföldi aktív és tartalékos erő a regionális parancsnokságok alárendeltségébe tartozott. A területvédelmi feladatok végrehajtásában részt vett a katonailag szervezett Köztársasági Nemzeti Gárda (*Guarda Nacional Republiciana*) és a Pénzügyőrség (*Guarda Fiscal*) is. Az ország védelme Spanyolországhoz hasonlóan, leginkább a NATO HNS szempontjából lényeges bázisok, valamint a SLOC biztosításához kapcsolódott. A területvédelem elsődleges feladata ezek ellenséges deszant erőkkel szembeni védelme volt, míg a *mélyégi védelem elve* alapján végrehajtott szárazföldi védelmi hadművelet a spanyol elgondolást követte, illetve a két ország egy ilyen scenárió esetén a védelmi harcok során szorosan együttműködött volna.⁶⁷⁵

Ezek közül a rendszerek közül a spanyol és a portugál területvédelem már a *hidegháború* végét sem élte meg. Spanyolország 1984-ben, 2 évvel a NATO csatlakozást követően számolta fel azt⁶⁷⁶, míg a portugál területvédelem, tekintettel arra, hogy egyébként is „M” alakulatokra támaszkodott, már korábban is inkább csak papíron létezett. Ellenben a francia területvédelmi rendszer viszonylag sokáig, 1996-ig fennmaradt, és csak ezt követően számolták fel annak strukturális kereteit.⁶⁷⁷ A területvédelem alapelvei, egykori rendeltetése és feladatrendszere ugyanakkor még a mai napig érvényes, és változatlan formában szerepel a hatályos francia honvédelmi törvényben.⁶⁷⁸ A honi terület védelme azonban ma már Franciaországban is inkább a belbiztonsághoz kötődik, amely különösen az európai terrorhullám hatására vált fontos területté. Ezzel összefüggésben állították fel 2016-ban a Nemzeti Területi Parancsnokságot, illetve hozták létre a fegyveres erők, a Csendőrség és a rendőrség tartalékos állományából a kifejezetten csak honi területen alkalmazható Nemzetőrséget. A Nemzetőrség azonban nem egy új tartalékos szervezetet, vagy kifejezetten területvédelmi feladatokra létrehozott erőt jelent, hanem egy, a védelmi és belügyi tárca közös szakmai irányítása alatt működő olyan tartalékos szolgálati formát, melyet kifejezetten a terrorizmussal szemben hoztak létre. A nemzetőrök feladata elsősorban az objektumvédelem

⁶⁷⁴ vö. Teixeira i.m. p. 120, Tripp i.m. p. 65.

⁶⁷⁵ vö. SG 111 Note by the Secretaries to the Standing Group on the Military Effort of Portugal. 27 February 1951. pp. 9–10.: https://archives.nato.int/uploads/r/null/1/1/112915/SG_111_ENG_PDP.pdf (Letöltés ideje: 2021.08.14.), Keegan i.m. p. 579, MC 14/2 (1957) pp. 31–32, Solsten i.m. p. 223, 263–264, Tripp i.m. p. 65.

⁶⁷⁶ Palmer (1990) i.m. p. 93.

⁶⁷⁷ Hémez, Rémy: The French Army at a Crossroads. In: The The US Army War College Quarterly: Parameters, Vol. 47. No. 2017/1. (pp. 103–112) p. 103.

⁶⁷⁸ Code de la défense, Article R*1421-1.

– beleértve a polgári létesítményeket is –, illetve a jelenlétfokozó járőrszolgálat az ország nagyobb városainak frekventált területein.⁶⁷⁹

Jelenleg Lengyelország az egyetlen olyan nemzet, amelynek koncepciója az itt tárgyaltakhoz hasonló területvédelmi rendszer kialakítása irányába mutat. A lengyel területvédelmi koncepciót 2016-ban hagyta jóvá a Nemzetvédelmi Minisztérium, amelynek értelmében megkezdődött a WOT, mint önálló haderőnem megalakítása.⁶⁸⁰ A koncepció vajdaságonként 1-1 WOT dandár, illetve Mazóvia vajdaságban, ahol a főváros található, további 1 dandár felállítását irányozta elő.⁶⁸¹ Ez összesen 17 WOT dandárt jelentett, de 2021-ben az ország legveszélyeztetettebbnek tekintett keleti vajdaságaiban, illetve a fővárosban, további 1-1 dandár létrehozásáról született döntés, így azok száma 20-ra emelkedett.⁶⁸² A 2017-ben kiadott védelmi koncepció a WOT rendeltetését az aktív erők támogatásában és az ellenséges irreguláris erők elleni harctevékenységekben jelölte meg.⁶⁸³ Utóbbi a háborús küszöb alatti fegyveres konfliktusokkal kapcsolatban nevesítette, amely annak tudható be, hogy a WOT létrehozásának oka kifejezetten a Donbászban kialakult hibridháborús szcenárióra való felkészülés volt, melyet inkább az alacsonyabb intenzitású harcoló műveletek jellemeznek.⁶⁸⁴ A WOT-tal természetesen az ország hagyományos összhaderőnemi védelmi művelete, a *Hadászati Védelmi Hadművelet* során is számolnak.⁶⁸⁵ Lengyelország ugyan az *előretolt védelmet* tekinti elsődlegesnek, azonban a 2018-as WOT doktrína egyértelmű utalásokat tesz a *mélyégi védelem* elvére is. A doktrína ugyanis a csapatok alkalmazási alapelveként nevesíti az ún. „*állandó felelősségi terület*” elvét, amely azt jelenti, hogy a WOT dandárokat csak kivételes esetben tervezik kijelölt felelősségi területükön kívül

⁶⁷⁹ Hémez i.m. p. 104, 109.

⁶⁸⁰ Żuchowski, Remigiusz – Stachowski, Marcin: Poland's Ministry of Defence Concept for Territorial Defence Forces. In: Ante Portas, 2016/2. (107–117). 109–110. A Lengyel Fegyveres Erők 5 haderőneemből áll: szárazföldi csapatok, légiereő, haditengerészet, különleges rendeltetésű erők és a WOT.

⁶⁸¹ Żuchowski – Stachowski i.m. p. 111.

⁶⁸² Klisz, Maciej: The Polish Territorial Defence Forces (POL TDF): a significant component in national resilience and resistance. In: Kingston Consortium on International Security, August 2022 (online). p. 7 (23. jegyzet):

<https://static1.squarespace.com/static/6034150d85deb0136ad574f2/t/62e943e3d638fb7137283256/1659454439093/KCIS+INSIGHTS+Klisz+2-8+August+2022.pdf> (Letöltés ideje: 2022.10.18.)

⁶⁸³ Koncepcja Obronna Rzeczypospolitej/The Defence Concept of the Republic of Poland. Ministerstwo Obrony Narodowej/Ministry of National Defence, May 2017/May 2017. p. 7.

⁶⁸⁴ Żuchowski – Stachowski i.m. p. 109.

⁶⁸⁵ Ezzel kapcsolatban kifejezetten érdekes gyakorlati kérdéseket és javaslatokat fogalmazott meg **Waldemar Skrzypczak** tábornok egy online elérhető cikkében: Skrzypczak, Waldemar: Poland's Territorial Defence Force – Its Role, Significance and Tasks. In: Pulaski Policy Papers, Wasaw, 21.08.2017.: https://pulaski.pl/wp-content/uploads/2015/02/Pulaski_Policy_Paper_No_9_17_EN.pdf (Letöltés ideje: 2019.02.07.)

alkalmazni.⁶⁸⁶ Ez a kivételes eset azonban nem a WOT-nak az előnyomuló támadókkal szemben a mélységbe történő visszavonására vonatkozik. A doktrína ugyanis egyértelműen felsorolja, hogy a WOT a hadszíntér különböző területein milyen feladatokat kell, hogy ellásson. Eszerint a mögöttes területeken a polgári szektor támogatása az aktív csapatokkal együttműködve, a harcterületen támadás, védelem, konszolidáció és „*indirekt tevékenységek*”, míg harmadik hadszíntéri elemként, a jugoszláv és román területvédelemből megismert *átmenetileg megszállt területeket* nevesítik, ahol feladatuk a „*nem konvencionális hadviselés*”.⁶⁸⁷ Önmagában az *átmenetileg megszállt területek* kifejezés is igazolja, hogy a WOT-t a *visszamaradó erők elve* alapján tervezik alkalmazni, amit csak megerősít a *nem konvencionális hadviselés*, mint tevékenységek nevesítése is. Ez ugyanis a lengyel értelmezés szerint kifejezetten a honi területen végrehajtott védelmi műveletek részeként, a nemzeti fegyveres ellenállásra utal, amelynek célja a tényleges megszállás megakadályozása.⁶⁸⁸

3.3. RÉSZKÖVETKEZTETÉSEK

A fejezetben vázoltak igazolják, hogy indokolt a területvédelem *átfogó és partikuláris megközelítések* szerinti csoportosítása. Ezekben belül az egyes nemzetek ugyanakkor, eltérő geostratégiai helyzetük és katonaföldrajzi adottságaik alapján, különböző területvédelmi rendszereket hoztak létre. Az is megállapítható, hogy „*nincs új a nap alatt*”; a NATO országok vagy valamelyik itt ismertetett *hidegháború* kori rendszert követik, vagy azok valamelyikének a kialakítására törekednek. A területvédelmet ugyanis nem „*új*”, hanem „*elvesztett*” képességnek kell tekinteni, amely ezekből táplálkozik, természetesen kiegészülve a korunk kihívásainak megfeleltethető egyéb követelményekkel. Ezek azonban nem az erők alkalmazásának alapelveire, hanem olyan egyéb képességek meglétére vonatkoztathatók, amelyek ugyanúgy mérvadók minden egyéb katonai tevékenységre (korszerűbb eszközök, fegyverrendszerek, kibervédelem, drónok alkalmazása stb.). Úgy vélem, a fejezet legfőbb tanulsága, hogy a területvédelmi rendszerek kiépítése csak olyan stratégiai szintű iránymutatás alapján lehetséges, amely a számbavehető fenyegetések értékelésével egyértelműen meghatározza az ország geostratégiai helyzetét, és így az erők háborús művelési alkalmazásának alapelveit, képességkövetelményeit, ami alapján létre lehet hozni a megfelelő

⁶⁸⁶ DD-3.40. p. 3-2.

⁶⁸⁷ DD-3.40. p. 4-2.

⁶⁸⁸ Klisz i.m. p. 5.

struktúrákat. Tehát a már vizsgált rendszerelemek (stratégiai, hadműveleti, haderőszerkezési) kohéziója által válik a területvédelem ténylegesen „rendszeré”. Ezek a rendszerelemek azonban más-más módon jelennek meg az egyes nemzetek tekintetében, és ebből fakad a területvédelmi rendszerek különbözősége is, amelyek egyetlen hasonlósága lényegében csupán annyi, hogy a területvédelem a honi területen végrehajtott katonai tevékenységeket takar, és hogy azokban területvédelmi tartalékos erőket (is) alkalmaznak. A rendszerek azonban eltérően működnek, más célt hivatottak megvalósítani, más az erők alkalmazásának elgondolása, különböznek a képességeik, feladataik.

4. A TERÜLETVÉDELEM KÉRDÉSE A NATO-BAN

Jelen fejezet a NATO *hidegháborús* védelmi elgondolását és az annak reformjára kidolgozott javaslatokat mutatja be. Utóbbiakat a szakirodalom az ún. *alternatív védelmi* elgondolások nagy családjába sorolja⁶⁸⁹, melyeken belül a területvédelmi koncepciók száma olyan nagy volt, hogy **Walter Laqueur** és **Leon Sloss** egyik közös munkájukban egyenesen úgy fogalmaztak, hogy „*az alternatív védelem területvédelem könnyűgyalogossággal, szemben a páncélosokon alapuló előretolt védelemmel, és utóbbi nukleáris opciója nélkül.*”⁶⁹⁰ Ezek a koncepciók azért is érdekesek, mivel jelentős részükben fellelhetők az *átfogó területvédelmi megközelítések* egyes elemei. Stratégiai szinten a NATO deklarált *büntetésen alapuló elrettentésével* szemben a *megtagadásra* helyezték a hangsúlyt, az erők hadművelleti alkalmazását pedig általában a *mélylégi védelem elve* alapján képzelték el, valamint a haderőszerzés tekintetében a területvédelmi tartalékos erők fejlesztését támogatták. Ezek a koncepciók minden esetben egy, a NATO egészének védelmét érintő döntés, vagy elgondolás kritikájaként születtek meg, ami alapján azoknak négy nagyobb korszaka határozható meg; a német újrafegyverkezéssel, a *tömeges megtorlás* stratégiájával, valamint a *rugalmas reagálás* stratégiájával kapcsolatos viták, illetve az utóbbi részeként, a 80-as évektől kibontakozó, de önálló korszaknak tekinthető, *nem provokatív védelmi alternatívák* körüli viták korszaka.⁶⁹¹ Az alábbiakban ezt a korszakolást alkalmazva mutatom be a legfontosabb, a NATO védelmét a területvédelem szempontjából érintő javaslatokat.⁶⁹²

4.1. A NÉMET ÚJRAFEGYVERKEZÉS IDŐSZAKA

A NATO a kezdetekben, noha elsődleges céljának a tagországok területe védelmét tekintette, valójában nem rendelkezett olyan koncepcióval, amely a területvédelemről

⁶⁸⁹ Lásd 27. jegyzet.

⁶⁹⁰ Laqueur – Sloss i.m. 56.

⁶⁹¹ A témával kapcsolatban rendkívül gazdag szakirodalom áll rendelkezésre külföldön, ahol különböző szempontok alapján ettől eltérő korszakolások is fellelhetők. Véleményem szerint azonban ez felosztás az, amely a leginkább releváns az értekezés szempontjából. Ettől eltérő korszakolást közöl pl. **Hans Brauch**, aki döntően a nemzetközi kapcsolatokkal összefüggésben végezte el az *alternatív védelmi koncepciók* korszakolását. vö. Brauch (1993) i.m. p. 7.

⁶⁹² Ezek száma – különösen a 70-es évektől – olyan nagy, hogy túlmutatna az értekezés terjedelmi keretein. Az alábbiakban ezért csak azokat ismertetem, amelyek a kor szakmai vitáiban, illetve az utókor elemzéseiben is meghatározónak bizonyultak.

érdemben értekezett volna, a területvédelmi erők szövetséges műveletekben való alkalmazásának irányelveit pedig nem határozta meg. A védelem alapvetően a hadászati légierő nukleáris csapásokat is magába foglaló *ellentámadásán* alapult, a konvencionális védelem tekintetében csak általánosságokat fogalmaztak meg.⁶⁹³ Az itt tárgyalt időszakban elfogadott stratégiai koncepciók és hadművelleti elgondolások már a kezdetektől vita tárgyát képezték. A legfőbb problémát az jelentette, hogy a Szovjetunió 1949-ben kifejlesztette első atomfegyverét, így a NATO-nak, noha ekkor még abszolút nukleáris fölényrel rendelkezett, de már számolnia kellett az atomháború veszélyével is. Másfelől pedig, a szárazföldi csapatok vonatkozásában a szovjet erőfölény olyan nagy volt, hogy a hadművelleti tervek egészen a Pireneusokig történő *visszavonulással* – legjobb esetben is csak *késleltetéssel* –, és így Európa jelentős részének átmeneti szovjet megszállásával számoltak. Ez elfogadhatatlan volt Franciaország számára, továbbá kérdéses volt az is, hogy a mozgósítást követően a szövetségesek képesek-e egyáltalán sikeres *ellentámadást* végrehajtani és a szovjet csapatokat visszaszorítani.⁶⁹⁴ A NATO úgy ítélte meg, hogy a franciák által követelt rajnai fő védelmi vonal csak akkor megvalósítható, ha a szövetségesek már a folyótól keletre is képesek magas intenzitású védelmi harcokat folytatni, amelynek előfeltétele azonban egy olyan mértékű haderőnövelés, amely csak német hozzájárulással valósítható meg. 1954-ben ezért döntés született a német újrafegyverkezésről és az NSZK jövőbeli NATO tagságáról. A felállítandó Bundeswehr tekintetében 12 NATO alárendelt páncélos és gépesített hadosztály, egy kisebb, a szárazföldi csapatok műveleteit támogatni képes harcászati légierő, és elsősorban partvédelmi feladatok ellátására alkalmas haditengerészet megalakítását engedélyezték.⁶⁹⁵ Az NSZK *kollektív védelemhez* történő hozzájárulása ugyanakkor nyugatnémet oldalról ugyanazt az igényt fogalmazta meg, mint amit Franciaország korábban; az *előretolt védelem* elvét. Ezzel kapcsolatban született meg **Bogislaw von Bonin**, az NSZK védelmi minisztériumi funkcióit betöltő *Blank Hivatal* haderőszervezésért felelős főnöksége vezetőjének védelmi koncepciója, ami bizonyos szempontból a NATO területvédelmi rendszere kialakítására tett első kísérletnek is tekinthető.

⁶⁹³ vö. DC 6/1 Note by the Secretary to the North Atlantic Defense Committee on the Strategic Concept for the Defence of the North Atlantic Area. 1 December 1949. pp. 3–6, DC 13. (1 April 1950) pp. 10–11, 43, 57–61, DC 3/5 (Final) Note by the Secretary to the North Atlantic Defense Committee on the Strategic Concept for the Defence of the North Atlantic Area. 3 December 1952. pp. 3–6.

⁶⁹⁴ vö. Blackwell i.m. pp. 64–70, Kocs, Stephen A.: *Autonomy or Power? The Franco-German Relationship and Europe's Strategic Choices, 1955–1995*. Praeger, Westport, Connecticut, London, 1995. p. 51.

⁶⁹⁵ Ezekre a folyamatokra lásd Blackwell i.m. pp. 64–70, 'Cormorant': A senior serving officer in the British Army: *Strategies of European Nations*. In: Garnett, John C. (ed.): *The Defence of Western Europe*. National Defence College, 1972. (pp. 109–133.) p. 112, Gates (1991) i.m. pp. 4–10, Kocs i.m. p. 51.

A katonai és politikai körökben is köztiszteletben álló⁶⁹⁶ **Bonin** 1954-ben dolgozta ki a német újrafegyverkezési programban megjelölt haderőstruktúrától, valamint a NATO hadműveleti elgondolásától radikálisan eltérő koncepcióját. Ezt a nyilvánosság előtt is közreadott, *Újraegyesítés és újrafegyverkezés – ellentmondások nélkül*⁶⁹⁷ című memoranduma foglalta össze. Amint az a címéből is látható, **Bonin** egy politikai célt is megfogalmazott; Németország újraegyesítését. Ennek szellemében dolgozta ki tervzetét is. Kiindulópontja az volt, hogy a NATO és a Szovjetunió szembenállása miatt a szovjetek csak abban az esetben fogják kiüríteni a megszállt német területeket, ha a bizalomépítés jegyében országa – az eredeti tervektől eltérően – nem a NATO struktúrába integráltan hozza létre a Bundeswehrt, illetve ha annak struktúrája erős védelmi, de csak korlátozott támadó képességekkel fog rendelkezni, és így az nem hat fenyegetőleg a Szovjetunióra.⁶⁹⁸ A bizalomépítés és hadműveleti megfontolások jegyében javasolta, hogy a NATO páncélos erőket – amelyek jellegükből következően támadó erők – vonják vissza a Rajna vonaláig, és a védelem első vonalát kizárólag a nyugatnémet erők alkossák.⁶⁹⁹ Komoly kritikát fogalmazott meg a NATO hadműveleti koncepciójával szemben is. A szövetség 1952-es, MC 14/1 jelzésű stratégiai „*útmutatója*” a korábbi francia igényekhez igazodva, a Rajna vonalának biztosítása céljából a nyugatnémet területeken folytatott, lehető legnagyobb veszteségokozással járó *késleltető* hadművelet végrehajtását írta elő.⁷⁰⁰ Ezt megerősítette az 1954-es MC 48 jelzésű stratégiai dokumentum is, amely kiemelte, hogy ez a *késleltető* hadművelet, valamint a Rajna – és az IJssel – védelmi vonal csak a nyugatnémet hozzájárulás eredményeként vált reális céllá.⁷⁰¹ A NATO tehát úgy számolt, hogy háború esetén az NSZK területe a Rajna vonaláig, annak védelmében, hadműveleti területté válik. **Bonin** ezt elfogadhatatlannak tartotta, és a nyilvánosságban is hangot adott azon véleményének, hogy „*a német katonáknak nem Európát*

⁶⁹⁶ **Bogislaw von Bonin** a „*tipikus*” konzervatív porosz katonai elit megtestesítőjének számított. Pomerániai nemesi családból származott, a *második világháborúban* vezérkari tisztként szolgált a *Wehrmachtban*, ahol már 38 évesen a műveleti osztály vezetőjévé nevezték ki. A háború végét a *dachau koncentrációs táborban* élte meg, ahová **Adolf Hitler** személyes parancsának megtagadása miatt internálták. Előélete miatt mind a katonai, mind pedig a politikai körökben nagy megbecsülésnek örvendett. Életére vonatkozóan lásd: Corum i.m. pp. 41–42, Verteidigungs-Pläne. Was sag’ ich meinem Sohn? In: Der Spiegel, Heft 14 vom 30. März. 1955. (pp. 7–12) p. 7.

⁶⁹⁷ Bonin, Bogislaw von: Wiedervereinigung und Wiederbewaffnung – kein Gegensatz. Die Denkschrift des Obersten von Bonin. In: Der Spiegel, Heft 14 vom 30. März. 1955. pp. 8–9. A memorandumot az előző jegyzetben hivatkozott, a Der Spiegel hetilapban közölt cikk mellékleteként adták közre.

⁶⁹⁸ Bonin (1955) i.m. pp. 8–9.

⁶⁹⁹ Bonin (1955) i.m. p. 8.

⁷⁰⁰ MC 14/1 (Final) North Atlantic Military Committee Decision on M. C. 14/1. A Report by the Standing Group on Strategic Guidance. 9 December 1952. pp. 17–18.

⁷⁰¹ MC 48 North Atlantic Military Committee Decision on M. C. 48. A Report by the Military Committee on the Most Effective Pattern of NATO Military Strength for the Next Few Years. 22 November 1954. p. 12.

*kellene védeniük a Rajnánál, hanem a Szövetségi Köztársaságot a határövezetben.*⁷⁰² Különösen a NATO nukleáris erők alkalmazásának elvei ismeretében ellenezte, mivel azok a nukleáris csapásokat adott esetben az NSZK területén is lehetővé tették volna a támadókkal szemben. Egy ilyen scenárió „következményeit az atomfegyverek korában aligha kell részletezni”⁷⁰³ – írta **Bonin**.

Ez alapján az újrafegyverkezési programban meghatározott 6 páncélos- és 6 gépesített NATO alárendelt hadosztály helyett csak a 6 páncélos hadosztály létrehozását támogatta, a fennmaradó erőkből pedig ún. „új típusú záró-hadosztályok”⁷⁰⁴ felállítására tett javaslatot. Tervében ezek páncéltörő- és légvédelmi fegyverekkel, önjárólövegekkel rendelkező, illetve „kétszemélyes gépkocsizó páncélelhárító csapatokként”⁷⁰⁵ szerepeltek. Szorgalmazta továbbá, egy területvédelmi milícia létrehozását is.⁷⁰⁶ A védelem szempontjából a legfontosabbnak a határvédelmet tekintette. Mivel a rendelkezésre álló, illetve megalakuló erőket önmagukban nem tartotta elégségesnek erre a feladatra, ezért a határövezet erődökkel történő megerősítésére tett javaslatot. Ezeket azonban nem egy összefüggő erődrendszerként, hanem szórtan telepített, kisebb erődök hálózataként képzelte el, amelyek a páncélelhárító kötelékek számára biztosítanak kellő rejtést és védettséget. A terepadottságok függvényében egy 50-100 km mélységű erődített határvédelmi övezettel számolt, amelynek védelme a *záró-hadosztályok* és a helyi területvédelmi milíciák feladata lett volna.⁷⁰⁷ Hogy a védelem mélységét tovább növelje, a 6 páncélos hadosztályt a határvédelmi övezet mögöttes terepszakaszaira tervezte telepíteni, míg a NATO erőket a Rajna vonaláig vonta volna vissza. Ezeket a mögöttes területek és a hátország védelmére szervezett további területvédelmi milíciák egészítették volna ki.⁷⁰⁸ Hadműveleti koncepcióját a *második világháború* keleti frontján szerzett tapasztalatok, mindenekelőtt a CITADELLA hadművelet alapján dolgozta ki.⁷⁰⁹ Itt a szovjetek a német páncélosokkal szemben eredményesen alkalmazták az egyszerű földmunkával kiépített, sáncokra és árokrendszerekre támaszkodó, kézi páncéltörő fegyverekkel felszerelt könnyűgyalogság kis alegységeit. A határvédelmi övezet erőinek

⁷⁰² Verteidigungs-Pläne p. 7.

⁷⁰³ Bonin (1955) i.m. p. 8.

⁷⁰⁴ Az eredeti szövegben: „Sperrdivisionen neuen Typs”. Lásd Verteidigungs-Pläne p. 10.

⁷⁰⁵ Az eredeti szövegben: „zwei Mann starken motorisierten Panzervernichtungstrupps”. Lásd Verteidigungs-Pläne p. 10.

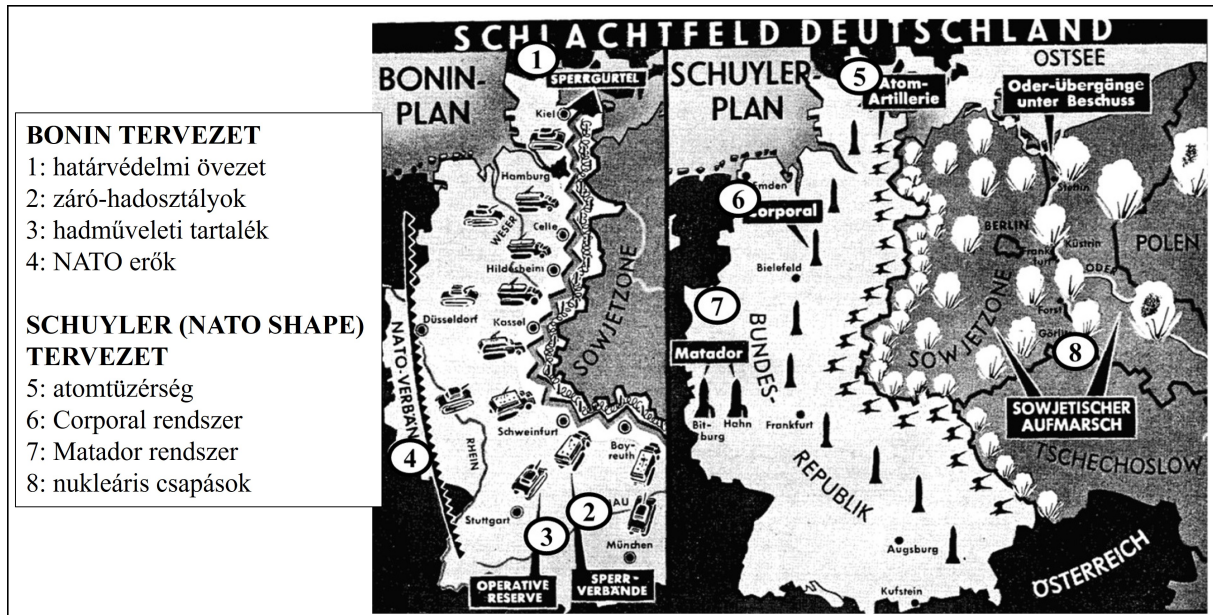
⁷⁰⁶ Verteidigungs-Pläne p. 10.

⁷⁰⁷ Bonin, Bogislaw von: Die Schlacht von Kursk – ein Modell für die Verteidigung der Bundesrepublik. In: Der Spiegel, Heft 48 vom 21. November 1966. (42–53) p. 52.

⁷⁰⁸ Bonin (1966) i.m. pp. 52–53, Verteidigungs-Pläne p. 10.

⁷⁰⁹ Bonin (1966) i.m. p. 53, Verteidigungs-Pläne p. 10.

alkalmazását is ekként képzelte el, melyek feladata a támadók előnyomulásának lassítása és a veszteségokozás lett volna. A *Bundeswehr* páncélos erőit a veszélyeztetett terepszakaszok megerősítésére, illetve a határvédelmi zónán áttörő kisebb erők leküzdésére tervezte alkalmazni, míg a NATO erőket a szárnyak biztosítására, valamint az *ellenlökések* és az *ellentámadás* végrehajtására.⁷¹⁰

18. ábra: A középső front védelmének kérdése az 50-es évek első felében⁷¹¹

Bonin koncepciója tehát egy olyan, az ország teljes mélységében tagolt védelmi elgondolás volt, amelyben a védelem első vonalát a határvédelmi övezetben a reguláris és területvédelmi erőkkel létrehozott *fedező hadsereg*⁷¹², második vonalát a *Bundeswehr* páncélos erői, harmadik vonalát pedig a szövetséges haderő képezte.⁷¹³ Ez az *előretolt védelmet támogató* és a *mélyégi védelmet* korlátozottan kombináló koncepcióként értékelhető. Bár elgondolása a katonai szakmai köröket is megosztotta⁷¹⁴, **Bonin** „bukásához”, azaz a védelmi szektorból történő elbocsátásához, annak politikai vetülete

⁷¹⁰ Verteidigungs-Pläne p. 10.

⁷¹¹ Forrás: Verteidigungs-Pläne p. 11.

⁷¹² „A fegyveres erőknek az államhatár közelében elhelyezett és megfelelő készenlétben tartott része. Megi.: feladata: az állam határainak védelme az ellenség váratlan támadásával szemben, valamint a mozgósítás, a felvonulás és a hadászati szétbontakozás biztosítása.” Lásd KTÉSZ p. 135.

⁷¹³ Brauch (1993) i.m. pp. 7-8, Freeman p. 7, Garnett i.m. p. 130, Unterseher, Lutz: Emphasising Defence: an Ongoing Non-debate in the Federal Republic of Germany. In: Barnaby, Frank-Borg, Marlies, ter (ed.): Emerging Technologies and Military Doctrine. A Political Assessment. Palgrave Macmillan. 1986. (pp. 116–126) pp. 116-117

⁷¹⁴ vö. Brauch (1993) i.m. p. 7, Corum i.m. p. 41, Verteidigungs-Pläne p. 9–10.

vezetett. A világháború után helyét kereső német politika számára ugyanis ekkor nem a bizonytalan német egység, hanem a reálisan elérhető nyugati integráció megvalósítása volt (EU és NATO) az elsődleges cél, **Bonin** terve pedig, amely nagyon komoly kritikákat fogalmazott meg a NATO védelmi koncepciójával szemben, ebben a kontextusban politikailag kínossá vált, különösen, hogy az a nyilvánosság elé került.⁷¹⁵ Ezzel kapcsolatban jegyezte meg **James A. Blackwell Jr.**, hogy „ami igazán jelentős volt von Bonin tervezetében, az nem az, hogy egy valós, konvencionális erővel megvalósuló előretolt védelem kialakítására tett javaslatot, hanem az, hogy azt a nyugatnémetek elutasították.”⁷¹⁶ Habár **Bonin** koncepciójából semmi sem valósult meg, az utókorra gyakorolt hatása igen jelentős volt. Egyfelől azért, mert a bizalomépítéssel összefüggő *defenzív védelmi* megközelítése miatt az 1980-as évek *nem-provokatív védelmi* koncepciói szinte mind merítettek belőle⁷¹⁷, másfelől pedig azért, mert a valós *előretolt védelem* megvalósítására tett törekvése miatt az a közbeszéd tárgya maradt. Ennek oka, hogy 1955-ben a NATO végrehajtotta a CARTE BLANCHE hadgyakorlatot, melynek során a szövetségesek a **Bonin** által mindenáron elkerülni kívánt szcenárió szerint, az NSZK területén atomcsapásokat „hajtottak végre”. A gyakorlat fiktív kiértékelése szerint ez a Germán-alföld szinte teljes pusztulásával járt, a lakosság veszteségeit pedig 1,7 millió „halottra” és 3,5 millió „sérültra” becsülték.⁷¹⁸

A szakirodalom a korszak másik jelentős, a NATO területvédelmi rendszere kialakítására tett javaslatának **Sir John Slessor**, a RAF marsalljának koncepcióját tekinti, melyet a *Stratégia a nyugat számára* című, 1954-ben kiadott könyvében tárgyalta.⁷¹⁹ Tézise központi elemét a NATO hadászati légiereőn alapuló *elrettetésének*⁷²⁰ kérdése képezte, melyet három lehetséges szcenárió vonatkozásában vizsgált. Ezek az alábbiak voltak:

1. korlátozott konfliktusok kisebb stratégiai jelentőségű térségekben, közvetett szovjet részvétellel;

⁷¹⁵ Laqueur – Sloss i.m. p. 55.

⁷¹⁶ Blackwell i.m. p. 73. o.

⁷¹⁷ vö. Brauch, Hans Günter: West German Alternatives for Reducing Reliance on Nuclear Weapons. In: Hopmann, Terrence P. – Barnaby, Frank (ed.): Rethinking the Nuclear Weapons Dilemma in Europe. The Macmillan Press, 1988. (pp. 146–182) p. 160, Gates (1991) i.m. p. 304.

⁷¹⁸ vö. Davis II, Robert T.: Cold War Infamy: NATO Exercise Carte Blanche. In: Heuser, Beatrice – Heier, Tormod – Lasconjarias, Guillaume (ed.): Military Exercises: Political Messaging and Strategic Impact. NATO Defence College, Research Division, 2018. pp. 48–49.

⁷¹⁹ Slessor, John: Strategy for the West. Cassel, London, 1954.

⁷²⁰ A hadászati légiereő *elrettetése* értelemszerűen a *büntetésen alapuló elrettetést* jelenti.

2. szovjet diverziós, illetve politikai eszközökkel megvalósított, elsősorban belpolitikai válság formájában a NATO országokban jelentkező konfliktusok;
3. közvetlen globális háború a Szovjetunió és szövetségesei, valamint a NATO között.⁷²¹

Az első scenárióba alapvetően a gyarmati konfliktusokat sorolta, kiemelten a *koreai háborút*, mivel abban a Szovjetunió, még ha csak korlátozottan is, de részt vett, így Koreában a kelet és nyugat közötti szembenállás egy „*izolált*”, korlátozott konfliktus formájában realizálódott.⁷²² A második scenáriós konfliktusokra példaként a *görög polgárháborút* említette. Bár Görögország ekkor még nem volt NATO tag, de feltételezte, hogy a Szovjetunió a szövetséges országokban is hasonló metódusokat fog alkalmazni.⁷²³ Úgy vélte, hogy önmagában már ezen konfliktusok kialakulása is igazolja, hogy ebben a két scenárióban a hadászati légierő nem képes az *elrettentésre*. Szövetséges vagy partnerország területén való tényleges alkalmazása pedig a politikai célok és morális szempontok alapján nem lehetséges, illetve, ha arra sor is kerülne, akkor az eskalációt idézhetne elő, így egy kisebb stratégiai jelentőségű térségben kialakult konfliktus következménye éppen az lenne, amelyet az *elrettentés* megelőzni hivatott; a globális háború. Kizárólag a harmadik scenáriós konfliktusok esetén tartotta reálisnak, hogy a hadászati légierő képes megvalósítani az *elrettentést*, hozzátéve, hogy ekkor is számolni kell azzal, hogy az *elrettentés* csődöt mond, és így a hadászati légierő tényleges alkalmazása válik szükségessé. E tekintetben az *időtényező*t tartotta a legfontosabbnak. Úgy vélte, hogy a konvencionális védelem legfőbb feladata a támadó feltartóztatása, amely nemcsak a hadászati légierő mozgósításához szükséges időt kell, hogy biztosítsa, hanem azt is, hogy a támadó ne tudjon behatolni a mélységbe, és ezzel olyan hadműveleti helyzetet teremteni, hogy a hadászati légierő csapásait saját területen kelljen végrehajtani.⁷²⁴ Ez alapján jutott arra, hogy a NATO-nak a konvencionális védelmi képességekre, és a területvédelmi erők fejlesztésére kell törekednie.

Slessor a területvédelmi erők fejlesztését gazdasági megfontolások, az aktív erők tehermentesítése és hadműveleti szempontok alapján vizsgálta. Gazdasági tekintetben úgy vélte, hogy a világháború utáni helyzetben a legtöbb NATO nemzet nem képes arra, hogy a

⁷²¹ **Sir Slessor** tételesen ugyan nem sorolta fel ezt a három scenáriót, azonban munkája vonatkozó részében a hadászati légierő és az *elrettentés* kapcsolatát, valamint a területvédelem kérdését ezek alapján vizsgálta. vö. Slessor i.m. 59–60, 69–74.

⁷²² Korea mellett a gyarmati konfliktusok közül a *maláj*, a *kenyai* és az *indokinai felkelést* nevesítette. Ezek mindegyikében megjelentek a kommunista fegyveres csoportok. vö. Slessor i.m. p. 73.

⁷²³ Slessor i.m. p. 74.

⁷²⁴ Slessor i.m. pp. 59–60, 73–74.

költséges és nagy logisztikai háttérrel igénylő gépesített erők vonatkozásában érdemi fejlesztést hajtson végre.⁷²⁵ Ezért inkább a milíciarendszerű, egyszerűbb fegyverzetű ellátott, és így kisebb logisztikai támogatást igénylő, könnyűgyalogságként létrehozandó területvédelmi erők fejlesztését preferálta. Az aktív csapatok tehermentesítése kapcsán az *expedíciós erők* – vagy ahogy nevezte, a „*hadászati tartalék*” – kérdéséből indult ki, amelyet az USA és az Egyesült Királyság vonatkozásában tárgyalt. Alapproblémának tekintette, hogy az említett két nemzet a NATO területeken kívüli régiókban is jelentős erőket állomásoztat, amely ugyan nemzeti érdekérvényesítésükkel is összefügg, azonban ugyanúgy szolgálja a szövetség közös érdekeit is, mivel ezek az erők hivatottak megakadályozni és kezelni az első szcenáriós konfliktusokat. Ebből következően ugyanakkor csökken az európai hadszíntéren alkalmazható erők aránya.⁷²⁶ Úgy gondolta, hogy erre is a területvédelmi erők szervezése jelenthet megoldást, amelyek a honi területen, valamint az északatlanti térségen kívüli régiókban is tehermentesíteni tudnák az *expedíciós csapatokat* a helyi védelmi feladatok alól, és így lehetségessé válna létrehozni egy nagyobb, az európai hadszíntér megerősítésére rendelt *hadászati tartalékot*.⁷²⁷ A hadműveleti szempontok tekintetében a területvédelmi erők alkalmazását az adott régió, illetve térség szerepe és az azonosítható fenyegetések alapján, eltérő módon képzelte el. Erről csak a NATO térség vonatkozásában értekezett részletesen, az azon kívül eső érdekeltségi területek kapcsán csupán annyit jegyzett meg, hogy a *koreai háború* hadműveletei igazolták, hogy a helyi területvédelmi erők fontos kiegészítő elemei lehetnek a szövetséges csapatoknak.⁷²⁸

A NATO területvédelmében egy három komponensű struktúra kialakítását vélte szükségesnek. Az *elsővonalbeli erők* feladatának az invázióval szembeni védelmet határozta meg. Ide a NATO gépesített erőit, a harcászati légiert és a jövőben hadrendbe állítandó atomtűzérőket sorolta. Javasolta, hogy ezeket milíciarendszerű, „*félstatikus*” könnyűgyalogos területvédelmi erőkkel egészítsék ki, amelyek struktúrája hálózatszerűen, a közvetlenül veszélyeztetett kontinentális NATO országok teljes területét lefedi. Fegyverzetük tekintetében az egyéni fegyver mellett géppuskák, aknák és kézi páncéltörő fegyverek rendszeresítését tartotta célszerűnek, a csapatok mozgékonyágát pedig polgári járművek

⁷²⁵ Slessor i.m. 68, 70–72.

⁷²⁶ Slessor i.m. pp. 72–73. Hazája példáját kiemelve jegyezte meg, hogy az Egyesült Királyság szárazföldi erői 12 harcoló hadosztályából 1953-ban mindössze egy, az ún. „*Udvari Csapatok*” (*Household Troops*) állomásozott csak a Brit-szigeteken. vö. Slessor i.m. p. 73.

⁷²⁷ vö. Slessor i.m. pp. 72–75.

⁷²⁸ Slessor i.m. pp. 72–73.

biztosításával képzelte el.⁷²⁹ Hadműveleti feladataik tekintetében 3 fő tevékenységet különböztetett meg. A védelmi hadművelet kezdeti szakaszában, mivel a *területi kiegészítési elv* miatt gyorsan mozgósítható erőként számolt velük, feladatuknak a műszaki záruk⁷³⁰ telepítését tekintette, illetve szükség esetén a „*stratégiai rombolást*”, vagyis az ellenség előnyomulása szempontjából fontos infrastruktúrák megsemmisítését.⁷³¹ A hadművelet második szakaszában a *halogatóharcot*, amelyet a terep adta lehetőségek maximális kihasználásával kell végrehajtani. Végül, harmadik feladatként a területvédelmi erők *visszamaradó erők elve* alapján történő, gerilla típusú műveleti alkalmazását nevesítette.⁷³² Úgy vélte, hogy a *területi-elvből* következően sikeresen tudnák végrehajtani ezeket a feladatokat, mivel tevékenységüket segítené alapos terepismeretük, helyi kötődésük pedig motiváltabbá tenné őket: „*ismernék a terület minden szegletét, minden csapást, patakot, sikátort és mellékutcat, saját kerületükért, településükért, falvaikért felelnének, amit ösztönözne, hogy ismerőseiket és családtagjaikat védelmezik.*”⁷³³ Habár **Sir Slessor** az ilyen, *elsővonalbeli erőkhöz* sorolt területvédelmi csapatok létrehozását az európai hadszíntéren leginkább fenyegetett NSZK területén tartotta célszerűnek megvalósítani, azonban úgy vélte, hogy megalakításuk a többi NATO országban is előnyös lehet. Utóbbiak között Törökországot, Olaszországot és Görögországot említette, hozzátéve, hogy azok katonaföldrajzi adottságai egyébként is kedveznek az ilyen típusú erők alkalmazásának.⁷³⁴

Slessor a *másod- és harmadvonalbeli erők* tekintetében is számolt a területvédelmi csapatokkal. Előbbiekhez a már említett *hadászati tartalék*, azaz a honi területen állomásozó, de a hadszíntér megerősítésére, vagy a NATO térségen kívül eső régiókban alkalmazható, expedíciós erőköt sorolta. Ezekről kifejezetten hazája vonatkozásában értekezett, de hozzátéve, hogy a szövetséges hadműveletekben betöltött funkcióját tekintve, az USA is hasonló kondíciókkal rendelkezik.⁷³⁵ Kedvező katonaföldrajzi helyzetükből következően elsősorban a NATO *hadászati tartalék* bázisának tekinthetők. A brit haderő vonatkozásában

⁷²⁹ Slessor i.m. pp. 76–77.

⁷³⁰ A műszaki záruk fajtái közül **Sir Slessor** konkrétan a harcokosi aknákat és az úttorlaszokat említette. vö. Slessor i.m. p. 77.

⁷³¹ A „*stratégiai rombolással*” kapcsolatban külön kitért rá, hogy annak végrehajtása ugyan a lakosság szempontjából népszerűtlen eljárásnak tekinthető, de véleménye szerint, ha a másik alternatívát a szovjet okkupáció lehetősége jelenti, akkor legalábbis elfogadható lesz számukra is. vö. Slessor i.m. p. 78.

⁷³² A területvédelmi erők gerilla típusú műveletekben történő sikeres alkalmazásának lehetőségeit a második világháborús francia ellenállás (*Maquis*) példájára hivatkozva nevesítette. Lásd Slessor i.m. 78.

⁷³³ Slessor i.m. p. 77.

⁷³⁴ Slessor i.m. p. 78. Bár **Sir Slessor** ezt nem fejtette ki, de itt értelemszerűen az említett országok domborzati viszonyaira utalt, amely alapvetően kedvez a könnyűgyalogosság harctevékenységének.

⁷³⁵ Slessor i.m. p. 79.

hadászati tartalékként 2-3 gyorsreagálású, az *elsővonalbeli* gépesített erőkkel azonos, vagy közel azonos képességekkel rendelkező hadosztály megalakítását vélte szükségesnek. Ezek képeznék a BAOR megerősítéséhez és az expedíciós műveletek végrehajtásához szükséges erőt. Megjegyezte ugyanakkor, hogy fel kell készülni arra az eshetőségre is, hogy a BAOR megerősítése olyan helyzetben válik szükségessé, amikor ezt a 2-3 hadosztályt expedíciós műveletekben alkalmazzák, így azok nem elérhetőek a honi területről, további aktív hadosztályok fenntartására az országnak pedig nincs lehetősége. Alternatívaként javasolta ezért, hogy 2-3 TA hadosztályt jelöljenek ki erre az esetre, amelyek alkalmazhatók a BAOR megerősítésében és az expedíciós műveletekben is.⁷³⁶

Végezetül, koncepciójában a *harmadvonalbeli erők*hez kizárólag azokat a területvédelmi csapatokat sorolta, amelyek rendeltetése a „*honvédelmi*” (itt: hátszágvédelmi) feladatok ellátása. Miként a *másodvonalbeli erők*ről, úgy ezekről is elsősorban az Egyesült Királyság vonatkozásában értekezett, ezúttal is utalva arra, hogy megállapításai az USA tekintetében is helytállóak lehetnek. Katonaföldrajzi adottságaikból következően célszerűtlennek tartotta az *elsővonalbeli erők*hez sorolt területvédelmi csapatok létrehozását, mivel reálisan egyik országnak sem kell számolnia azzal, hogy a szárazföldi műveletek tekintetében magas intenzitású védelmi harctevékenységekkel kell számolniuk.⁷³⁷ Még a „*nagyarányú légideszant-invázió*” jelentette fenyegetésekkel kapcsolatban is szkeptikus volt. Ezekről azt vallotta, hogy bár azok „*károkat okozhatnak*”, de valós fenyegetést csak akkor jelentenek, ha az ellenség egyidejűleg „*tengeri deszant inváziót*” is végrehajt. Ennek lehetőségét az angolszász országok tekintetében teljességgel kizárta.⁷³⁸ Még a kisebb (különleges rendeltetésű) erők légideszant műveleteinek valószínűségét is fenntartásokkal kezelte, azonban úgy vélte, hogy ezek elhárítására a *harmadvonalbeli erők*nek már képesnek kell lenniük. Feladatrendszerükben ezért megjelenne a létfontosságú infrastruktúrák védelme, azonban a csapatok felkészítésének elsődlegesen a polgári védelemre kell irányulnia. A *második világháború* tapasztalataira hivatkozva hangsúlyozta ki, hogy a polgári védelem a jövőben már nem támaszkodhat a csupán konfliktusok idején *ad hoc* megalakított szervezetekre. Helyettük felkészített, és megfelelő technikával rendelkező, katonailag szervezett, „*mobil egységeket*” kell felállítani.⁷³⁹

⁷³⁶ Slessor i.m. p. 79.

⁷³⁷ Slessor i.m. p. 80.

⁷³⁸ Példaként az indokínai és a koreai háború műveleteire utalt. Ezek közül azonban csak az utóbbi során végrehajtott *inchoi partraszálló hadműveletet* nevesítette. vö. Slessor i.m. pp. 81–82.

⁷³⁹ Slessor i.m. p. 80–81.

Slessor koncepciója **Boninéval** szemben a területvédelem és a területvédelmi erők alkalmazása kérdését már a NATO egésze szintjén vizsgálta. Ami javaslatait illeti, az a nála *másod- és harmadvonalbeli* területvédelmi erőként szereplő szervezetek tekintetében utóbb, lényegében a NATO egészében megvalósult, bár ez nem személyének tudható be, hiszen ezeknek a szervezeteknek megvoltak a maguk szervezeti előzményei már korábban is. Tézise ezért inkább előrelátása, valamint a későbbi korok *alternatív védelmi* koncepcióira kifejtett nagy hatása miatt tekinthető jelentősnek.⁷⁴⁰

4.2. A TÖMEGES MEGTORLÁS STRATÉGIÁJA ÉS A TERÜLETVÉDELEM

A NATO 1955-ben felvette tagjai közé az NSZK-t és a csatlakozást követően, még ugyanebben az évben, elkészítette az MC 48/1 jelzésű stratégiai iránymutatást. Ebben már deklarálták az *előretolt védelem* NSZK-ra történő kiterjesztését, amelynek megvalósítását 1957-re tervezték.⁷⁴¹ A kijelölt évben elfogadták az új, MC 14/2 jelzésű stratégiai koncepciót („*tömeges megtorlás*”). Ez a korábbi koncepciókkal összevetve, sokkal határozottabban foglalt állást a nukleáris erők alkalmazását illetően: „*A NATO védelme nukleáris képességeink azonnali kihasználásán alapul, függetlenül attól, hogy a szovjetek alkalmaznak nukleáris fegyvert (...) mindenekelőtt az azonnali és pusztító nukleáris ellentámadás képességét kell biztosítanunk (...).*”⁷⁴² A stratégia célja az volt, hogy egy olyan alacsony nukleáris eszkalációs szintet deklaráljon, amely lényegében még a korlátozott konfliktusok lehetőségének is gátat szab.⁷⁴³ Ennek integráns részét képezte az *előretolt védelem* is, így a fő irányelv a tagországok határövezetében megvalósuló szilárd védelem lett.⁷⁴⁴ Ezt a stratégia végrehajtásáról szóló MC

⁷⁴⁰ **Slessor** koncepciójának szakirodalmi feldolgozására és hatására lásd Brauch (1993) i.m. p. 37, Kennedy, Robert: The American Debate on Conventional Alternatives for the Defense of Europe. In: Brauch, Günter Hans – Kennedy, Robert (ed.): Alternative Conventional Defense Postures in the European Theater. Force Posture Alternatives for Europe After the Cold War. Volume 3. Taylor & Francis Inc., Washington – Philadelphia – London 1992. (pp. 35–56) pp. 36–37, Mendershausen (1973) i.m. p. 37.

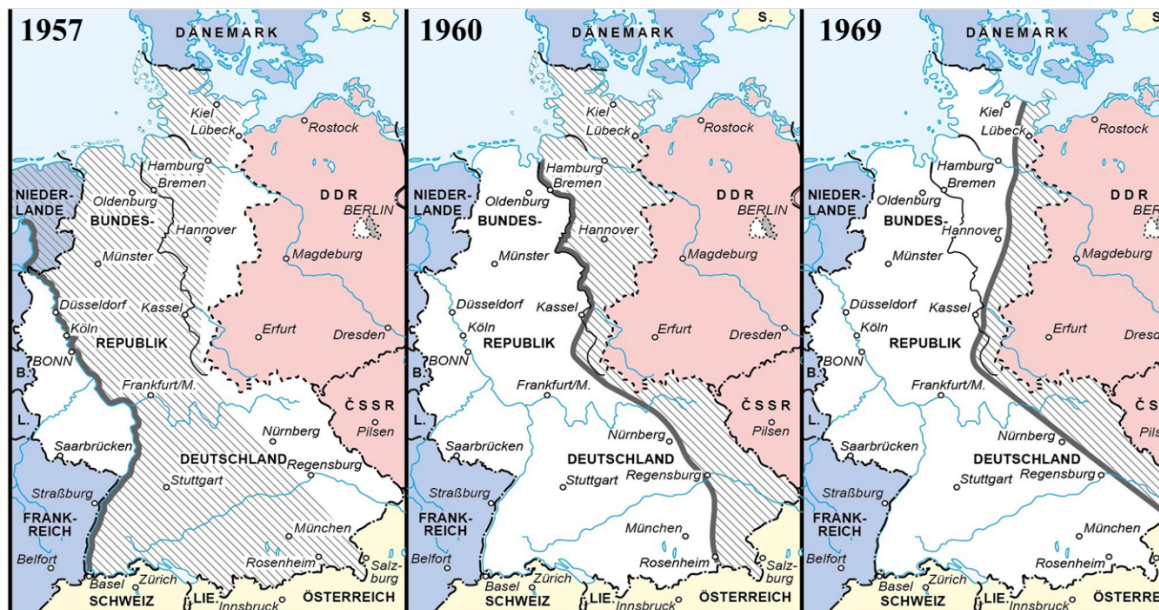
⁷⁴¹ vö. MC 48/1 North Atlantic Military Committee Decision on M.C. 48/1. A Report by the Military Committee on the Most Effective Pattern of NATO Military Strength for the Next Few Years – Report No. 2. 9 December 1955. p. 13.

⁷⁴² MC 14/2 (1957) pp. 9, 13.

⁷⁴³ Varga (2010) i.m. p. 17.

⁷⁴⁴ MC 14/2 (1957) p. 13.

48/2 is megerősítette, amikor célként a következőket határozta meg: „az ellenség támadásának feltartóztatása bármilyen nagyobb visszavonulási szándék nélkül.”⁷⁴⁵

19. ábra: A NATO Előretolt Védelem kialakulása⁷⁴⁶

A NATO – mindenekelőtt az NSZK – határövezetében települt szövetséges csapatoknak ezért a teljes arcvonalon folytatott *állóvédelemre* kellett felkészülniük, hogy a harctevékenységek legfeljebb az *előretolt védelmi zóna* mélységére terjedjenek ki. Így a nemzetek területének nagyobb része – elvben – hátországgént funkcionál majd. Ezzel összefüggésben fogalmazódott meg az MC 14/2-ben a hátország – már említett – kettős rendeltetése, ti. hogy az a szövetséges műveletek vonatkozásában, egyben mögöttes terület is, ezért a hátország védelme, amely elsősorban a területvédelmi erők feladata, magába foglalja LOC és infrastruktúrái védelmét is.⁷⁴⁷ Ez az *előretolt védelem* szempontjából stratégiai jelentőséggel bírt, mivel a szövetség a *középső front* védelmében minimálisan 30, illetve 53 $\frac{1}{3}$ M+30 hadosztállyal számolt, amelyből csak 17 állt rendelkezésre.⁷⁴⁸ Az *előretolt védelem* így jelentős részben a nemzeti és elsősorban a tengerentúlról beérkező „M” megerősítő erőkre támaszkodott. Ezáltal az *előretolt védelmi zóna* mögötti, a nemzetek hátországát is magába

⁷⁴⁵ MC 48/2 Final Decision on MC 48/2. A Report by the Military Committee on Measures to Implement the Strategic Concept. 23 May 1957. p. 3.

⁷⁴⁶ Kép forrása: <https://zms.bundeswehr.de/de/zmsbw-dossier-ukraine-moellers-lvbw-5423504> (Letöltés ideje: 2022.10.19.)

⁷⁴⁷ MC 14/2 (1957) p. 16.

⁷⁴⁸ Karber, Philip A. – Combs, Jerald A.: The United States, NATO, and the Soviet Threat to Western Europe: Military Estimates and Policy Options, 1945–1963. In: Diplomatic History, Vol. 22, 1998/3. (pp. 399–429) p. 424.

foglaló területek biztosítása, amely döntően a területvédelmi csapatok feladata volt, közvetlenül is hozzájárult a NATO védelméhez. A RAS felértékelődését mutatja, hogy ekkor fogadták el – az utóbb többször is megújított – *mögöttes területek biztosítása és kárelhárítása (Rear Area Rear Security and Area Damage Control)* STANAG 2079 egyezményt, amely az ezzel kapcsolatos feladatokat és irányelveket meghatározta,⁷⁴⁹ és számos korabeli doktrínába került be mellékletként.⁷⁵⁰ Mivel az egyezmény a végrehajtó szervezetek között nevesítette a „nemzeti területi csapatokat” is, amelyek a NATO-ban alapvetően területvédelmi tartalékos erőkből álltak, ezért az itt meghatározott feladatrendszer a területvédelmi erők szövetséges műveletekkel összefüggő feladatrendszerének is tekinthető. Összefoglalva ezek az alábbiak:

- mögöttes területek létesítményei és az ott végrehajtandó tevékenységek biztosítása;
- megtámadott létesítmények felmentése és mentesítése;
- közlekedési infrastruktúrák és katonai konvojok biztosítása;
- gerilla, beszivárgó erők és lehetséges ledobási körzetek megfigyelése;
- lehetséges ledobási és deszantolási körzetek védelmének megtervezése;
- mögöttes területen tevékenykedő ellenséges erők felkutatása és megsemmisítése;
- tömegpusztító fegyverek elleni védelem;
- kutatási-mentési feladatok.⁷⁵¹

A területvédelmi erők csupán RAS feladatokban való opcionális alkalmazását ugyanakkor többen is megkérdőjelezték. Ennek oka, hogy az 50-es évek második felére a NATO egyértelmű nukleáris fölénye lényegében megszűnt. Létrejött a MAD elve, ezért a stratégiák arra jutottak, hogy ha a nukleáris fegyverrendszerek csak az atomháború megelőzésére alkalmasak, akkor a jövő háborúját konvencionális eszközökkel fogják megvívni. Ezen a területen a NATO pedig jelentős hátrányban volt. Az akkori felderítési adatok ugyanis a Szovjetunió erejét még békében is, szövetségesei nélkül, 175 hadosztályra becsülték, melyből a *középső front* ellen azonnal alkalmazható erők esetében 24 M, 65-75 M+30, illetve 100-140

⁷⁴⁹ Moses, John W.: NATO Standardization in Action. In: Army Digest, 1964/10. (pp. 41–46.) p. 42. A RAS-ra részletesebben lásd Owens, Elmer G.: rear Area Security and Rear Area Damage Control. In: Military Review, Vol. XXXIX. No. 1959/5. pp. 9–20, Seymour i.m., Ernest A.: Does the Army Have an Effective Doctrine for the Conduct of Rear Area Security and the Protection of Support Troops? School of Advanced Military Studies, United States Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth, Kansas 1996.

⁷⁵⁰ A teljesség igénye nélkül vö. FM 31-85. pp. 2-3, Appendix B STANAG 2079 B-2, B-5–B-6, FM 100-5 Operations. Headquarters, Department of the Army, Washington, DC, 29 April 1977. p. 13-9, FM 100-5 (1982) pp. 6-9, 17-6, FM 100-5 Operations. Headquarters, Department of the Army, Washington, DC, 5 May 1986. p. 168. Az itt felsoroltak ugyan USA szabályozók, azonban ezt adaptálták, sok esetben tükörfordítással a többi NATO országban is.

⁷⁵¹ FM 31-85 (Appendix B STANAG 2079) pp. B-1–B-4.

M+90 hadosztállal számoltak.⁷⁵² Tekintettel a *középső fronton* ténylegesen rendelkezésre álló 17 NATO hadosztályra, számos szakértő vitatta a szövetség védelmi koncepciójának a fenntarthatóságát és a konvencionális védelmet más hadműveleti elgondolások alapján, illetve a területvédelmi erők fejlesztésével és aktív védelemben való alkalmazásával tartották megvalósíthatónak.

George Kennan, aki elsősorban az USA külpolitikai stratégiája, a *Truman-doktrína*⁷⁵³ kidolgozásában vállalt szerepe miatt vált ismertté, 1958-ban megjelent, *Oroszország, az atom és a nyugat* c. monográfiájában⁷⁵⁴ fejtette ki ezzel kapcsolatos szkepticizmusát. Úgy vélte, hogy a NATO-nak először az azonosított fenyegetéseket kell átértékelnie: „*Túl kell lépniünk azon a meggyőződésen, hogy az oroszok meg akarják támadni és el akarják foglalni Nyugat-Európát (...) A szovjet fenyegetés (...) katonai és politikai, és a politikai a hangsúlyosabb.*”⁷⁵⁵ Ezzel arra utalt, hogy a szovjet szövetségi rendszert a nemzetközi kommunista hálózat tartja össze, amelyben a katonai erő csak másodlagos tényező. Ezért a Szovjetunióval szembeni védelemben a külső, vagy katonai védelem mellett legalább annyira fontos a belbiztonsági védelem, mivel egy esetleges szovjet katonai siker csak akkor tudja a politikai célt megvalósítani, ha az elfoglalt területeken megvan a kommunizmus politikai, vagy társadalmi bázisa. Ez alapján fogalmazta meg a fennálló védelmi struktúrákkal szembeni kritikáját. A „*második világháborús mintákat*” követő, a NATO konvencionális védelmének gerincét képező páncélos erőket önmagukban nem tartotta alkalmasnak arra, hogy az általa valósnak tekintett fenyegetéssel szemben hatásos védelmet valósítsanak meg. Egyfelől azért, mert a belső védelemben nem alkalmazhatók, másfelől azért, mert az *előretolt védelem* „*lineáris*” védelmet feltételez, míg ezeknek az erőknek a legfontosabb tulajdonsága épp a nagy tűzerővel kombinált manőverezőképesség. Úgy gondolta, hogy a külső- és belső fenyegetéssel szembeni védelem egy svájci típusú „*területi milícia*” létrehozását tenné szükségessé.⁷⁵⁶ **Kennan** elsősorban a stratégiai szintet vizsgálta, a hadműveleti kérdésekre nem tért ki részletesen, röviden azonban utalt arra, hogy a NATO-nak az *előretolt védelem* helyett a *mélyléségi védelem* elvére kellene támaszkodnia: „*az elsődleges cél (...) nem az ország védelme a határon, jóllehet természetesen mindenki igyekszik mindent megtenni ennek érdekében,*

⁷⁵² vö. Carber–Combs i.m. pp. 405–406, 424.

⁷⁵³ A szovjet befolyás akár katonai beavatkozással történő „*feltartóztatásának*” kül- és geopolitikai irányelve, amelyet **Truman** elnök 1947-ben hirdetett meg.

⁷⁵⁴ Kennan, George F.: *Russia, the Atom and the West*. (Reprint) Greenwood Press, Publishers, Westport, Connecticut, 1974.

⁷⁵⁵ Kennan i.m. p. 62.

⁷⁵⁶ Kennan i.m. pp. 62–63.

hanem annak védelme minden településnél.”⁷⁵⁷ A milíciák szerepét abban látta, hogy amíg azok békeidőszakban az „*orosz kommunizmussal*” szembeni belbiztonsági feladatokat látnának el, addig háború esetén ezek képeznék a megszállt területeken a fegyveres és a polgári ellenállás magját.⁷⁵⁸ **Kennant** valószínűleg a svájci milíciarendszer és *népfelkelés* intézményéből következő *megtagadás (magas belépési ár)* stratégiája ihlette meg⁷⁵⁹: „*A cél az lenne, hogy az ország olyan helyzetben legyen, hogy a Kreml felé fordulva azt mondhassa: »Nézd, lehet, hogy képes vagy lerohanni minket, már ha elég megfontolatlan vagy, hogy megpróbáld, de semmi előnyöd nem származik majd ebből (...) egyetlen kommunisztát, vagy egyéb személyt nem fogsz találni, aki politikailag támogat majd célod elérésében; nem találsz itt megfelelő sejtet egy bábkormányhoz; ellenben egy egységes és szervezett nemzet ellenállásával nézel szembe; itt tartózkodásod nem lesz felhőtlen; gondoskodunk róla, hogy minden egyes napért keservesen megfizess; hosszútávú, kedvező politikai kilátások nélkül.*»⁷⁶⁰

A **Kennant** jugoszláv nagykövetté kinevező **John F. Kennedy** – hadügyminisztere, **Robert McNamara** támogatásával – már elnöki ciklusa kezdetén, szintén a NATO konvencionális védelme megerősítése mellett tört lándzsát. Ezzel az USA, a NATO vezető nemzete, alig néhány évvel az MC 14/2 elfogadását követően megkezdte a stratégiai koncepció felülvizsgálatát.⁷⁶¹ Hasonló folyamatok játszódtak le a NATO második vezető országában, az Egyesült Királyságban is. Itt elsősorban **Patrick S. Blackett**, a *második világháború* idején a brit stratégiai vezetés egyik vezető tanácsadója érvelt a NATO (és hazája) konvencionális képességei fejlesztésének szükségessége mellett.⁷⁶² Ezekbe a szakmai vitákba kapcsolódott be a 20. sz. talán legnagyobb hatású teoretikusa, **Sir Basil Henry Liddell Hart** is, aki 1960-ban megjelent, *Elrettentés vagy védelem* című munkájában⁷⁶³ fejtette ki ezzel kapcsolatos nézeteit, illetve tett javaslatot arra, hogy a NATO védelmét a területvédelmi erők fejlesztésével és eltérő hadműveleti alkalmazásával valósítsák meg.

⁷⁵⁷ Kennan i.m. p. 64.

⁷⁵⁸ Kennan i.m. p. 63.

⁷⁵⁹ Könyvében nem szerepeltetett hivatkozásokat és szakirodalmat, azonban, hogy svájci típusú milíciarendszert javasolt, valamint az itt közlendő idézet, egyértelműen arra utal, hogy a svájci területvédelmi rendszer határozta meg gondolkodását. **Geoffrey Wiseman** mindenesetre tényként kezelte, hogy **Kennant** a svájci védelmi koncepció ihlette meg. vö. Wiseman i.m. p. 41.

⁷⁶⁰ Kennan i.m. pp. 64–65.

⁷⁶¹ vö. Booth – Baylis i.m. p. 114, Tarpgaard, Peter T.: McNamara and the Rise of Analysis in Defence Planning. A Retrospective, In: Naval War College Review, 1995/4. pp. 67–87.

⁷⁶² Stromseth i.m. pp. 153–154.

⁷⁶³ Liddell Hart, B. H.: Deterrent or Defence: a fresh look at the West's military position. Stevens, London, 1960.

Liddell Hart két lehetséges alternatívát is felvázolt. Az elsőben egy kétpilléres, további 2-2 komponensre tagolt haderőstruktúra létrehozását javasolta. Az első pillér két komponensébe a „*csapásmérő*”⁷⁶⁴ páncélos-, és a könnyűgyalogos hadosztályokat, míg a második komponensbe a „*svájci típusú milíciákat*” és a csendőrséget sorolta.⁷⁶⁵ Az *előretolt védelemben állóvédelemre*, és így összefüggő védelmi sávokra, körzetekre stb. támaszkodó erőkkel szemben, a NATO csapatok szórt telepítését szorgalmazta. Ezt részben a légi és esetleges nukleáris csapásokkal szembeni védelem – noha utóbbival a MAD miatt érdemben nem számolt –, valamint az erők eltérő alkalmazására vonatkozó elgondolása miatt tette. Az első komponens alkalmazását ugyanis nem az *állóvédelem* statikus, hanem a *rajzó hadviselés*⁷⁶⁶ elvei alapján képzelte el, ami a kisebb egységek és alegységek viszonylag önálló, de koordinált, mozgáscentrikus hadviselésére utal.⁷⁶⁷ A milíciák esetében úgy fogalmazott, hogy azok szervezete egy „*mély védelmi hálózatot*”⁷⁶⁸ képezne, amely földalatti telepítésű, raktárként és óvóhelyként is használható háttérinfrastruktúrára épülne. A milíciák fő feladatának a támadó erőkkel szembeni gerillatevékenységet tekintette, melyeket a csendőrséggel együttműködve hajtanának végre.⁷⁶⁹ Ez a koncepció a *mélylégi védelem* elvében megjelenő műveleti elgondolásokkal mutatott hasonlóságot.

Második alternatívája a NATO hadműveleti elgondolása kisebb módosítására tett csupán javaslatot, az *előretolt védelem* hatékonyabbá tétele érdekében. Ezt az erőviszonyok, valamint a tér és az erők arányának összefüggéseit vizsgálva fogalmazta meg. A sikeres védelem előfeltételének a NATO erők és a támadók vonatkozásában a 2:3 arány kialakítását tartotta szükségesnek.⁷⁷⁰ Azon a véleményen volt, hogy bár a szovjet erőket lehetetlen felbecsülni⁷⁷¹, viszont a *meglepés*, amelynek célja, hogy a támadó ne fedje fel idő előtt a szándékát, kizárja a nagyobb csapatösszevonások és átcsoportosítások lehetőségét. Ebből következően az első

⁷⁶⁴ Az eredeti szövegben „*striking element*”. Liddell Hart (1960) i.m. p. 64.

⁷⁶⁵ Liddell Hart (1960) i.m. pp. 64–65, 172.

⁷⁶⁶ **Liddell Hart** egészen pontosan úgy fogalmazott, hogy úgy tevékenykednének, mint a „rajzó darazsak”. vö. Liddell Hart (1960) i.m. pp. 65. A rajzó hadviselésre, illetve rajzásra lásd bővebben: Arquilla, John–Ronfeldt, David: *Swarming & The Future of Conflict*. RAND, National Defense Institute. Santa Monica, 2000.: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/documented_briefings/2005/RAND_DB311.pdf (Letöltés ideje: 2021.08.03.), Edwards, Sean J. A.: *Swarming on the Battlefield. Past, Present, and Future*. RAND, Santa Monica, 2000.: https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1100.html (Letöltés ideje: 2021.08.03.). Magyar nyelven Kiss Roland: *A rajzó hadviselés és az osztott műveletek kialakulása*. In: *Honvédségi Szemle*, 148. évf. 2020/6. pp. 3–15.

⁷⁶⁷ Liddell Hart (1960) i.m. pp. 64–65.

⁷⁶⁸ Liddell Hart (1960) i.m. p. 65.

⁷⁶⁹ Liddell Hart (1960) i.m. p. 65.

⁷⁷⁰ Liddell Hart (1960) i.m. pp. 165–166.

⁷⁷¹ Liddell Hart (1960) i.m. pp. 3–4.

hullámban alkalmazható támadó erőket a *középső front*hoz közel állomásozó csapatok képezhetik csak, amelyek viszont felbecsülhetőek. **Liddell Hart** 20 azonnal alkalmazható és 40 M+10 hadosztállal számolt, ezért a védelemnek 13, illetve 26 M+10 hadosztállal kell rendelkeznie.⁷⁷² A tér és az erők arányánál azt vizsgálta, hogy ez a 2:3 erőviszony miként tartható fenn az erők térbeli elosztását tekintve. Úgy vélte, hogy egy NATO hadosztály kb. 40 km széles arcvonalat képes védeni⁷⁷³, ami a *középső front* 700 km-es arcvonalát tekintve 17½ NATO hadosztály állandó jelenlétét követeli meg. Hozzáteve, hogy ez is csak a *lineáris védelem* megvalósítását teszi lehetővé, megfelelő mélység nélkül, így a gépesített erők nem tudják kihasználni manőverezőképességüket. Azon az állásponton volt azonban, hogy a szükséges 26 M+10 hadosztállal valójában biztosítható lehetne a megfelelő mélység is, mivel a *középső frontnak* csak a Csehszlovák hegyvidékig húzódó 400 km-es szakasza alkalmas a gépesített hadviselésre. Itt is a védelemnek kedvez, hogy a földrajzi és infrastrukturális adottságok miatt már a támadás kezdeti szakaszában meghatározható az ellenség szándéka és a fő támadási irány.⁷⁷⁴ A 26 M+10 hadosztállal számolva javasolta, hogy ezen a 400 km-es szakaszon az első lépcsőt „*harcászati minimumként*” 10 hadosztály alkossa, míg a gépesített erőknek kevésbé kedvező déli 300 km-es szakaszon egy 3 hadosztályból álló fedező csoportosítást hozzanak létre. Így a fennmaradó 13 hadosztály tartalékban biztosíthatná a megfelelő mélységet, a „*hadászati rugalmasságot*”⁷⁷⁵, amelyet az arcvonalon áttörő erők ellen lehetne alkalmazni.⁷⁷⁶ Úgy vélte, hogy tovább erősítené az *előretolt védelem* szilárdságát, ha a területvédelmi erők szervezete nem csak a hátországot, hanem az NSZK teljes területét, így az *előretolt védelmi zónát* is magába foglalná. Számukra békeidőszakban előkészített támpontok „*mély hálózatának*” létrehozását javasolta, melyeket ezek a könnyen mozgósítható erők gyorsan meg tudnának szállni támadás veszélye esetén. Hadműveleti alkalmazásukkal kapcsolatban a „*statikus, vagy helyi mozgó védelmet*”⁷⁷⁷ és a

⁷⁷² Liddell Hart (1960) i.m. pp. 166–167.

⁷⁷³ Liddell Hart (1960) i.m. p. 169.

⁷⁷⁴ Liddell Hart (1960) i.m. p. 171.

⁷⁷⁵ A *hadászati rugalmasság* **Liddell Hart** *hadászati elvágás* elméletével függött össze. Ez a páncélos erőknek a klasszikus harcászati-hadműveleti elvek alapján történő alkalmazásából indult ki. Eszerint a támadó páncélos csapatok egy részét lekötő-biztosító erőként alkalmazzák, másik részéből pedig egy páncélos manővercsoportot hoznak létre, amit azonban nem szárnytámadására, hanem a *hadászati mélységbe* (a szembenálló fél hátországa, politikai, ipari, gazdasági és katonai erőforrásai) végrehajtott manőverrel a védelem utánpótlási bázisától és egyéb erőforrásaitól történő „*elvágásra*” alkalmazzák. Hogy **Liddell Hart** egy ilyen szcenárióra is fel akarta készíteni a védelmet egyébként utóbb helytállóan bizonyult, ugyanis a szovjet hadműveleti doktrínában ez az elgondolás megjelent; a hadseregcsoportokon belül egy-egy páncélos hadsereg manővercsoportot hoztak létre ilyen feladat végrehajtására. vö. FM 100-2-1. p. 2-7.

⁷⁷⁶ Liddell Hart (1960) i.m. p. 171–172.

⁷⁷⁷ Liddell Hart (1960) i.m. p. 167.

halogatóharcot nevesítette. Feladatuk elsősorban a támadók előnyomulásának lassítása lenne és a saját manőver csapatok *ellencsapásainak* támogatása, illetve a mögöttes területeken és a háterszágban a légideszant csapatok elleni küzdelem. Számításai szerint egy 10 hadosztály méretű területvédelmi erő létrehozása nemcsak, hogy jelentősen erősítené a védelmet, de lehetővé tenné a védők és támadók között optimálisnak ítélt 2:3 erőviszony 1:2 arányra csökkentését is. Így a 26 M+10 manőver hadosztály helyett 20 is elegendő lenne.⁷⁷⁸

Jelentős részben a területvédelemmel összefüggésben vizsgálta a NATO konvencionális védelme megerősítése lehetőségeit a korszak másik meghatározó teoretikusa, **Ferdinand Otto Miksche** is, akinek fő kutatási területe a páncélos hadviselés és a *nukleáris elrettentés* volt. Utóbbival kapcsolatban már az 50-es években is szkeptikus volt, ezért több munkájában is a konvencionális védelem szükségességét hangoztatta. Úgy vélte, hogy a legvalószínűbbnek tekinthető scenárió, a VSZ gépesített erőivel végrehajtott meglepetésszerű nagy erejű támadása ellen a leghatásosabb védelmet a páncéltörő képességekkel rendelkező könnyűgyalogság nagyobb arányú alkalmazása jelenti. A témáról a *második világháború* tapasztalatai alapján már a háború éveitől is értekezett.⁷⁷⁹ Ez alapján dolgozta ki az ún. „*ellenállás szigetei*” koncepciót. Eszerint az egyszerű, kézi páncéltörő fegyverzetű könnyűgyalogságot már békeidőszakban szórt, „*sakktáblaalakzatban*”, nagy mélységben kiépített támpontok hálózatában kell alkalmazni, ahonnan viszonylag biztonságosan tudják a páncélos erőket pusztítani, míg a hézagokban a saját manővercsapatok tevékenykednek.⁷⁸⁰ A könnyűgyalogságnak a páncélos erővel szembeni általa vélt eredményes védelmi harctevékenységeinek elgondolását az 1960-as években kötötte össze a területvédelmi erők fejlesztésével. Abbból indult ki, hogy a gépesített csapatok tekintetében a NATO nem képes utolérni a VSZ-t, ugyanakkor, mivel a cél a védelem, a gépesített erők pedig, közöttük is elsősorban a páncélos csapatok, inkább támadásban alkalmazhatók, ezért ez nem is szükséges, illetve a nyugat-európai országok gazdasága nem is teszi lehetővé. A célt (védelem) és a költséghatékonyságot (könnyűfegyverzetű erők a költséges és nagy logisztikai háttérrel igénylő gépesített erők helyett) szem előtt tartva⁷⁸¹ javasolta, hogy a páncéltörő képességekkel rendelkező

⁷⁷⁸ Liddell Hart (1960) i.m. pp. 167, 172.

⁷⁷⁹ Miksche, Ferdinand Otto: *Bliztkrieg*. Faber and Faber, London, 1941.

⁷⁸⁰ vö. Miksche (1941) i.m. p. 183, Miksche, Ferdinand Otto: *The Failure of Atomic Strategy: A New Proposal for the Defense of the West*. Praeger, New York, 1959. pp. 180–186, Miksche, Ferdinand Otto: *Defense Organization for Western Europe*. In: *Military Review*, Vol XLI. No. 1961/1. pp. 52–62.

⁷⁸¹ vö. Miksche (1961) i.m. pp. 52–54.

könnyűgyalogságot a területvédelmi tartalékos erőkből hozzák létre. Mivel ekkor már folyamatban volt a TerrH szervezése, és a NATO védelmét is elsősorban az NSZK-ban kellett megvalósítani, ezért a kérdés kiemelten foglalkoztatta. Azon a véleményen volt, hogy a Bundeswehr tervezett aktív 12 páncélos hadosztálya helyett 2 páncélos-, 4 gépesített lövész- és 1 légiszállítású hadosztályt alakítsanak ki, a fennmaradó költségekből pedig a területvédelmi erők harcképességét fejlesszék. A határövezetben 6 területvédelmi hadosztály, az ország többi részében pedig további 72 területvédelmi dandár felállítására tett javaslatot. Hadműveleti elgondolása a *mélyégi védelem elvét* követte, amelyben a csapatokat az „ellenállás szigetei” koncepció szerint alkalmaznák, így a NATO hadosztályok hadműveleti tartalékot képeznének, és a mélységből folytatnának *mozgóvédelmet*.⁷⁸²

Miksche javaslatát 1967-ben dolgozta ki, abban az esztendőben, amely a következő korszak választóvonalának tekinthető. Ebben az évben fogadta el a NATO az MC 14/3 jelzésű új, „*rugalmas reagálásra*” keresztelt stratégiáját, amely az USA nem sokkal korábban kiadott stratégiájáról kapta a nevét.⁷⁸³

4.3. A RUGALMAS REAGÁLÁS STRATÉGIÁJA ÉS A TERÜLETVÉDELEM

Az MC 14/2-vel szemben megfogalmazott kritikák nem maradtak hatás nélkül, az MC 14/3 ugyanis már jelentős szemléletbeli változást mutatott. A *rugalmas reagálás* az *elrettentést* a korábbiakkal szemben már nemcsak nukleáris fegyverrendszerekkel törekedett megvalósítani, hanem konvencionális eszközökkel is. Utóbbi az új stratégia már az „*elrettentés alapvető elemeként*” nevesítette.⁷⁸⁴ A szövetség ezzel felismerte, hogy a *nukleáris elrettentés* nem minden esetben működhet, így a NATO és a VSZ között is elképzelhető olyan fegyveres konfliktus, amely nem feltétlenül eszkalálódik nukleáris háborúvá. Ez volt a stratégia leglényegesebb eleme, miután ezzel a NATO olyan képességek kialakításának szükségességét fogalmazta meg, amely a „*támadás természetétől függetlenül*”, tehát korlátozott, konvencionális fegyveres konfliktus esetén is képes az *elrettentést* megvalósítani, illetve annak kudarca esetén biztosítani a megfelelő védelmet. Emiatt az MC

⁷⁸² Mendershausen (1973) i.m. pp. 37–40.

⁷⁸³ Az USA *rugalmas reagálás* stratégiájára lásd Fisher, Ernest F.: A Strategy of Flexible Response. In: Military Review, XLVII. No. 1967/3. pp. 41–55., Stromseth i.m. pp. 3–5.

⁷⁸⁴ MC 14/3 Final Decision on MC 14/3 A Report by the Military Committee on Overall Strategic Concept for the Defense of the North Atlantic Treaty Organization Area. 16 January 1968. p. 18.

14/3 a lehetséges válaszadások között, a korábbi stratégiai koncepciókkal ellentétben, már utolsó helyen említette a nukleáris reagálást.⁷⁸⁵ A stratégia lényegében egy kétkomponensű *elrettentést* fogadott el, amelyben a nukleáris fegyverek a *büntetést*, a konvencionális erők pedig a *megtagadást* voltak hivatottak megvalósítani. Ezzel összefüggésben fogalmazott meg új követelményeket a nem NATO alárendelt, döntően területvédelmi tartalékos szervezetekből álló „*Nemzeti Erőkkel*” szemben is. Eszerint azok az alábbi tevékenységekkel kellett, hogy támogassák a NATO védelmét:

- információs műveleti tevékenységek;
- a NATO országok ellen irányuló fedett műveletekkel szembeni küzdelem;
- „*korlátozott agresszió*” esetén az *előretolt védelem* megerősítése;
- „*nagyobb agresszió*” esetén az *előretolt védelem* mélységében való védelmi tevékenységek;
- a védelem szárnyának megerősítése gyorsreagálású erőkkel;
- új „*front*” megnyitásával való fenyegetés;
- logisztikai támogató feladatok a NATO és nemzeti csapatok számára;
- LOC védelme.⁷⁸⁶

A stratégia továbbá általánosságban azt is meghatározta, hogy a nemzetek tartalékos erőinek NATO alárendelésre felkészített, megfelelően kiképzett, felszerelt és könnyen mozgósítható csapatoknak kell lenniük.⁷⁸⁷ Az MC 14/3 ezzel egy másfél évtizede tartó vitát zárt le, és a NATO konvencionális képességei fejlesztésére tett irányelveivel teret adott olyan nyilvános szakmai párbeszédnek is, amelyek a korábbi, szinte kizárólag a nukleáris fegyverrendszerekre támaszkodó stratégia miatt, „*tabunak*” számítottak. Ezek középpontjában már kifejezetten a NATO hadműveleti elgondolásának és a nemzetek haderőstruktúrájának kérdése állt, mivel a stratégiában továbbra is fenntartott *előretolt védelem* továbbra sem volt biztosított. A „*nagy vitaindító*” ezúttal **Charles H. Bonesteel** tábornok, a *koreai háború* USA és ENSZ erőinek egykori főparancsnoka volt, aki egy 1970-ben megjelent tanulmányában értekezett a kérdéstről.⁷⁸⁸

⁷⁸⁵ MC 14/3 (1968) pp. 12–14.

⁷⁸⁶ MC 14/3 (1968) pp. 13–14.

⁷⁸⁷ MC 14/3 (1968) p. 13.

⁷⁸⁸ A tanulmányt végül nem publikálták, csak kéziratként, szakmai körökben használták fel. Annak rövid, kivonatolt tartalmára lásd Mendershausen (1973) i.m. pp. 40–41.

Bonesteel a *koreai háborúban* szerzett tapasztalataiból indult ki, ahol az északi területi milíciák komoly nehézségeket okoztak a mélységbe előnyomuló szövetséges erőknek. Emiatt támogatta, hogy a szövetséges Dél-Korea is állítson fel ilyen erőket, amely 1968-ban meg is valósult.⁷⁸⁹ Úgy gondolta, hogy miután a VSZ hadműveleti elgondolása is az ellenség mélységébe történő gyors behatolással törekszik a hadműveleti – adott esetben a hadászati – célt megvalósítani, ezért arra a megfelelő válasz az észak-koreaiak által is alkalmazott, *mélységi védelemhez* hasonló koncepció lehet. Javaslatát a *rajzó hadviselést* támogató, ún. „*darázszerű*” hadműveleti elgondolás volt. Követelményként egy hárompilléres struktúra kialakítását tartotta szükségesnek, amely aktív manőver csapatokból, páncéltörő képességekkel rendelkező könnyűgyalogságból és gerilla erőkből állna. Utóbbi kettő a területvédelmi erőkre utalt, de eltérő feladatrendszerrel. Előbbieket a manővercsapatok támogatására, utóbbiakat pedig *visszamaradó erőként*, az előnyomuló támadók mögöttes területe elleni gerilla harctevékenységek végrehajtására szervezett csapatokként javasolta létrehozni. A gerillacsapatok fontos feladatának tekintette továbbá a felderítést és a célmeghatározást is, ami alapján csapások mérhetők az ellenség mögöttes területeire.⁷⁹⁰

A 70-es években már tucat számra születtek a **Bonesteel** által javasolt koncepcióhoz hasonló elgondolások, ami jelentősen összefüggött a haditechnika, különösen a gyalogsági kézi páncéltörő és légvédelmi fegyverek fejlődésével. Ez az 1973-as *jom kippuri háború* tapasztalatai miatt került az érdeklődés középpontjába.⁷⁹¹ Az alig három hétig tartó műveletek során ugyanis a hadviselő felek vesztesége több ezer páncélos és több mint félezer repülőeszköz volt, melyek jelentős részét milíciarendszerű könnyűgyalogos erők semmisítették meg. A háborút követően a NATO két vezető országában, az USA-ban és az Egyesült Királyságban ezért több olyan szakértői platform is alakult, amelyek a könnyűgyalogság NATO védelmében való nagyobb arányú alkalmazása lehetőségének kérdését kezdték el vizsgálni.⁷⁹²

Az USA szakértői közül leginkább **Steven L. Canby**, doktrínakutató értekezett a kérdéssel. **Canby** már a *jom kippuri háborút* megelőzően is azon a véleményen volt, hogy a páncéltörő fegyverekkel rendelkező könnyűgyalogság fontos kiegészítő eleme lehet a NATO

⁷⁸⁹ Bolger, Daniel P.: *Scenes from an Unfinished War: Low-Intensity Conflict in Korea, 1966–1969*. Leavenworth Papers, Number 19. Combat Studies Institute, U.S. Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth, Kansas, 1991. p. 119.

⁷⁹⁰ Mendershausen (1973) i.m. pp. 40–41.

⁷⁹¹ Strachan, Hew: *Conventional defence in Europe*. In: *International Affairs*, Vol. 61. No. 1984-1985/1. pp. (27–43) p. 28.

⁷⁹² Kennedy i.m. pp. 37–38.

védelmének. Úgy vélte, hogy a legfőbb problémát az jelenti, hogy a meglévő konvencionális képességek nincsenek összhangban a stratégiai célokkal, miután abban a páncélos és légi csapásmérő képességek dominálnak, amelyek inkább támadásra, nem pedig a deklarált védelem megvalósítására alkalmasak. Mivel nukleáris eszkaláció nélküli NATO-VSZ konfliktus esetén az utóbbi fél „*Blitzkrieg jellegű*” hadműveleti doktrínája a gyors siker elérésére törekszik, ezért egy olyan védelmi koncepció kialakítását tartotta szükségesnek, amely leginkább ennek megakadályozására alkalmas.⁷⁹³ Több tanulmányában is kifejtette, hogy a legkézenfekvőbb és egyben legköltséghatékonyabb módja ennek a páncéltörő képességekkel rendelkező könnyűgyalogság arányának növelése lenne, amelyet részben a területvédelmi erőkből kellene létrehozni. Alkalmazásukat az ún. „*sakktábla*” koncepció alapján képzelte el. Ez alatt a NATO országok határain szórta, nagy mélységben kialakított századtámpontjainak „*hálózatát*” értette, amely magába foglalná a könnyűgyalogság harctevékenységeinek kedvező településeket és erdős területeket is. A *hálózat* erői feladatának a támadók előnyomulásának lassítását és a lehető legnagyobb veszteségokozást tekintette, míg a manőver erőket a *hálózat* mögött hadműveleti tartalékként, az *ellenlökések* és a támadó csoportosítás megsemmisítésére irányuló *ellentámadás* végrehajtására javasolta alkalmazni, melynek során a légierő a támadó második lépcső elleni csapásokat hajtana végre.⁷⁹⁴ Elgondolása tehát egy mélységben tagoltabb, területvédelmi erővel megerősített *előretolt védelmet* javasolt, amely a gépesített erők számára lehetővé teszi, hogy kihasználják manőverezőképességüket.

Ennél is nagyobb szemléletváltást javasolt az USA kormányának egyik külső kutatóintézete, a *Mitre Társaság*, amelynek elemzéseit **W. Gordon Welchman**⁷⁹⁵, egy 1974-ben megjelent rövid szakcikkben ismertette. A társaság támogatta a NATO védelme „*területi miliciákkal*” való megerősítését, azonban felkészítésük és alkalmazásuk tekintetében eltérő véleményen volt. Az MC 14/3-mal szemben nem az *előretolt védelem* megerősítésére, hanem kifejezetten gerillatevékenységek végrehajtására javasolták azokat alkalmazni. Fontosnak tartották, hogy a *területi miliciák* csak a hadműveleti feladataikkal összefüggő ismereteket sajátítsanak el, mivel a tartalékos erők kiképzésének szűk időkeretei nem teszik lehetővé a bonyolult harc feladatok végrehajtására történő felkészítésüket. Eszerint kiképzésüknek a

⁷⁹³ vö. Canby, Steven L.: More Shadow Than Substance. In: Foreign Policy, 1972/8. pp. 38–49.

⁷⁹⁴ vö. Canby (1975) i.m. pp. 16–27, Canby (1980) i.m. pp. 54–65, Canby (1983) i.m. pp. 121–122.

⁷⁹⁵ **W. Gordon Welchman** brit születésű, később amerikai állampolgárságot felvett matematikus volt. A második világháború óta – ahol tagja volt az *Enigma* feltörését megvalósító kutatócsoportnak – dolgozott a védelmi szektorban, elsősorban a légierő és a légvédelem területét érintő fejlesztésekben.

légideszant csapatok és páncélos erők elleni harctevékenységekre, valamint a gerilla jellegű műveletekre kell irányulnia. A gerilla műveletek jelentőségét nemcsak az elfoglalt területek feletti tényleges kontroll megakadályozása miatt tekintették lényegesnek, hanem a szövetséges csapatok *ellentámadásával* összefüggésben is, kiemelve, hogy azok sikere jelentős mértékben függhet a *területi milíciák* helyismeretétől és a helyi kapcsolatrendszerükből fakadó információiktól. A javaslat nem vetette el teljesen az *előretolt védelem* elvét, de itt is a manőver csapatok mélységbe történő telepítését tartották kézenfekvőnek, továbbá a *mélyégi védelem elve* miatt a *területi milícia* szervezetnek az NSZK teljes területére való kiterjesztését.⁷⁹⁶

A területvédelmi struktúrák fejlesztését és a *mélyégi védelem* elvét támogatta **William O. Staudenmaier**, az *US Army War College Stratégiai Tanulmányok Intézetének* kutatója is. **Staudenmaier** azon a véleményen volt, hogy a VSZ konvencionális erőfölényét kihasználva kb. 2 hét alatt képes lenne elérni a Rajna vonalát és ezzel lényegében eldönteni a konfliktus kimenetelét. Ennek megakadályozását úgy vélte megvalósíthatónak, ha az *előretolt védelmi zónát* a NATO műszaki zárákkal erősítené meg, és a mögöttes területeken az NSZK teljes területére kiterjedően, a *mélyégi védelem elvének* megfelelő struktúrákat hozna létre, amelyhez igazodna az erők alkalmazásának hadműveleti koncepciója is. Utóbbi vonatkozásában kifejezetten a csapatok gerilla típusú műveleti alkalmazása mellett foglalt állást, különös tekintettel a városi gerilla műveletekre, és bírálta azt a nyugatnémet alapelvet, ami támadás esetén a városok feladását és a lakosság evakuálását írta elő. Helyette városi területvédelmi gerilla erők megalakítását támogatta.⁷⁹⁷

Végezetül, az USA szakemberei közül még **Edward A. Corcoran** elgondolását érdemes megemlíteni. **Corcoran** az NSZK-ban három védelmi zóna kialakítására tett javaslatot, amelyek egy *előretolt védelmi*, egy *semlegesítő* és egy *hátországvédelmi zónából* állnának. A csapatokat rendeltetésük szerint *reguláris*-, a területvédelmi tartalékos erőkből létrehozott *területi harcoló*- (*Area Combat Troops – ACT*), továbbá *támogató*- és *behatoló* erőkre tagolta.⁷⁹⁸ Az *előretolt védelmi zónában* műszaki zárák, támpontok és kisebb erődök telepítését tartotta szükségesnek, hogy a zónában tevékenykedő erők minél nagyobb veszteséget tudjanak okozni a támadóknak, és képesek legyenek azok előnyomulását lassítani.

⁷⁹⁶ Welchman, Gordon W.: An Integrated Approach to the Defence of West Germany. In: The RUSI Journal, 1974/3. pp. 48–52.

⁷⁹⁷ Staudenmaier (1978) i.m. pp. 37–38.

⁷⁹⁸ Corcoran, Edward A.: Improving Europe's Conventional Defenses. Strategic Studies Institute, US Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, 1 June 1983. pp. 13–14.

Elgondolása szerint az *előretolt védelmi zónában* a NATO *reguláris* manőver erők és ACT csapatok együttműködve folytatnának védelmi harcokat, de a védelmi hadművelet második szakaszában a *reguláris* erőket fokozatosan visszavonnák a *semlegesítő zónába*, amelyet addig a *támogató* csapatok műszaki akadályokkal erősítenének meg, hogy az *előretolt védelmi zónán* átjutó támadó erők ellen a lehető legkedvezőbb körülmények között tudjanak a *reguláris* erők *ellencsapásokat* végrehajtani. A *semlegesítő zóna* irányába előnyomuló támadók erejének megosztása és folyamatos zavarása céljából, az *előretolt védelmi zónában* visszamaradó ACT erők eközben gerilla jellegű műveleteket hajtanának végre, míg a *semlegesítő zóna* ACT alegységeinek feladata a *reguláris* csapatok manővereinek biztosítása lenne.⁷⁹⁹ A védelmi hadművelet során a *behatoló erők* (légierő, tüzérség, rakétacsapatok) feladata a folyamatos csapások mérése lenne a VSZ területére, míg a *hátszágvédelmi zónát* a helyi ACT-k biztosítanák az ellenséges légideszant csapatokkal szemben.⁸⁰⁰

Az Egyesült Királyságban elsősorban **Kenneth Hunt**, a *Brit Hadsereg* nyugállományú tábornoka és a *Stratégiai Tanulmányok Nemzetközi Intézete* igazgatóhelyettesének egy 1974-ben megjelent tanulmánya indította el⁸⁰¹ azt a diskurzust, amely a NATO konvencionális *előretolt védelme* és a területvédelmi erők aktívabb harcoló erőként való alkalmazását tárgyalta. **Hunt** részben a *jom kippuri háború* tapasztalatai alapján⁸⁰², részben pedig a költséghatékonyság miatt javasolta, hogy a NATO védelmét a könnyűgyalogság létszámnövelésével fejlesszék. Álláspontja szerint az a nyugatnémet nézet, amely az NSZK-t hátszágára és hadműveleti területre osztja olyan módon, hogy az aktív és a területvédelmi erők (nála: milíciák) együttes alkalmazását a felelősségi terület megosztása alapján lényegében kizárja⁸⁰³, nem fenntartható. A *középső front* sikeres védelmét csak az aktív NATO erők és a milíciák szoros hadműveleti együttműködésével, valamint a *mélyégi védelem* elve alapján vélte megvalósíthatónak. Ennek előfeltételének tekintette, hogy a *területi alkalmazás* követelményeinek megfelelően, a milíciák a felelősségi területük terepadottságainak megfelelő képességekkel rendelkezzenek. Általános képességek követelményüknek a páncéltörő képességet tekintette. Alkalmazásukat ő is a már békeidőben előkészített, az NSZK teljes területén létrehozott, szórt támpontok rendszerére

⁷⁹⁹ Corcoran i.m. pp. 14–15.

⁸⁰⁰ Corcoran. i.m. pp. 18–19.

⁸⁰¹ Hunt, Kenneth: *The Alliance and Europe: Part II. Defense with Fever Men*. Adelphi Paper 98, IISS, London, 1973.

⁸⁰² A háború tapasztalatairól írt szócikke: Hunt, Kenneth: *The Military Lessons*. In: *Survival*, Vol. 16. No. 1974/1. pp. 4–7.

⁸⁰³ A nyugatnémet felelősségi terület megosztással kapcsolatos ellentmondásra lásd 4.2.2. fejezet.

támaszkodva képzelte el. Különös tekintettel az *előretolt védelemben*, amelynek mélységét elégtelennek ítélte meg egy VSZ támadás elhárításához. Ezért egyetértett azokkal a korábbi javaslatokkal, amelyek a NATO erők mélységbe telepítését pártolták, hogy így azok erős légitámogatással *mozgóvédelmet* tudjanak folytatni.⁸⁰⁴

A *mélységi védelem* kialakításának szükségessége mellett szállt síkra **Michael Howard**, a *Királyi Kollégium Hadtudományi Karának* egyik alapítója⁸⁰⁵ is, bár ő egészen más szemszögből, a stratégiai szintről közelítette meg a kérdést. **Howard** egyetértett ugyan a *rugalmas reagálás* stratégiájával, de azon a véleményen volt, hogy annak a konvencionális védelemre vonatkozó passzusai csak elméleti síkon értelmezhetők, mivel a NATO nem rendelkezik a sikeres védelemhez szükséges képességekkel és hadműveleti koncepcióval. Úgy vélte, hogy a NATO még rövid ideig sem lenne képes az *előretolt védelemben* a VSZ erőit feltartóztatni, ezért „szinte azonnal” a nukleáris fegyverek alkalmazásáról való döntés válna szükségesszerűvé.⁸⁰⁶ Ezt pedig, mivel a NATO már nem rendelkezik egyértelmű nukleárisfőlennyel és így a kölcsönös megsemmisítés lehetőségét is mérlegelni kell, felelős politikusok legalábbis kétséges, hogy meghoznák. **Howard** ezt tartotta a védelem legfőbb hiányosságának, ti. hogy a NATO nincs felkészülve egy ilyen eshetőségre. Megoldásnak a konfliktus első, konvencionális fázisának idő- és térbeli „kiszélesítését” tekintette. Az időtényezőt a VSZ gyors hadműveleti sikere megakadályozása szempontjából tartotta létfontosságúnak, hogy kellő idő álljon rendelkezésre a döntéshozók számára a nukleáris eszkaláció mérlegelésére. Ezt az időkeretet biztosította volna véleménye szerint a hadműveletek térbeli kiszélesítése, a „*mélységi védelem stratégiája*”. Bírálta a NATO elgondolását, hogy az erők zömét az *előretolt védelemben* koncentrálják, megfosztva ezzel a csapatokat manőverezőképességüktől, és hogy az *ellenlökések, ellentámadás* végrehajtására nem képeznek hadműveleti tartalékot. Úgy vélte, hogy a NATO védelmi hadműveletének abból kell kiindulnia, hogy még „*ha az orosz harckocsik el is érik a Rajnát, az még ne jelentse a világvégét Európa és Németország számára.*”⁸⁰⁷ Azon a véleményen volt, hogy a VSZ-nek az ország mélységébe történő előnyomulása, amelyet a NATO egyébként sem tud megakadályozni, elfogadható, amennyiben az ország stratégiai jelentőségű közzeteit szilárdan tartani tudják. A várható támadási irányokat békeidőben létesített műszaki zárákkal és

⁸⁰⁴ vö. Hunt (1974) i.m. pp. 15–19, 31–32, 37–39. Tanulmánya feldolgozására: Levine et al. pp. 41–44.

⁸⁰⁵ **Howard** a második világháború idején a brit testőrezred, a *Coldstream Guards* kötelékében szolgált, és részt vett a szövetségesek olaszországi hadműveleteiben is, ahol helytállásáért utóbb katonai kitüntetésben is részesült.

⁸⁰⁶ Howard, Michael: NATO and the Year of Europe. In: Survival, Vol. 16. No. 1974/1. (pp. 21–27) p. 26.

⁸⁰⁷ Howard i.m. p. 26.

támpontokkal javasolta megerősíteni, hogy a támadó előnyomulását eredményesebben lehessen lassítani. A szövetséges manőver csapatokat az NSZK mélységében, tartalékként, az *ellencsapások* és *ellentámadás* végrehajtására alkalmazta volna. Végezetül pedig, hogy a támadónak minél nagyobb veszteségeket lehessen okozni, illetve erejét megosztani kényszerüljön, az ország egészén, kifejezetten gerillaharcra felkészített milíciák (területvédelmi erők) létrehozását javasolta, különös tekintettel a városokra.⁸⁰⁸

A *mélységi védelem* elvét és a területvédelmi erők gerilla jellegű hadműveleti alkalmazását támogatta **D.M.O. Miller** is.⁸⁰⁹ Álláspontját kora műveleti, és saját harctéri tapasztalatai – az északír, baszk, malajziai és vietnami háborúk – alapján alakította ki.⁸¹⁰ **Miller** gyakorlatilag a fennálló NATO struktúráknak és hadműveleti elgondolásoknak a gerilla hadviselés követelményeihez igazított módosítására tett javaslatot.⁸¹¹ Az aktív, a tartalékos és a területvédelmi tartalékos erőket is egyaránt egy három szintű gerillastruktúrába javasolta integrálni. Elgondolásában az első szintet a *területi-elv* alapján szervezett tartalékos *gerillacsoportok* képezték, amelyek felelősségi területükön már békeidőben előkészített óvóhelyekkel, vezetési pontokkal és kidolgozott, helyi védelmi tervekkel rendelkezének. A második szintet az ezek fölött létrehozott *gerilla körzetek* jelentenék, melyekben már aktív, de a fennállónál könnyebbfejű gépesített csapatok is rendelkezésre állnának. Utóbbiak a műveletek során a harmadik, „*nemzeti szintű*” erők szervezetébe „*integrálódnának*”. Konceptiójában a *nemzeti szintű* erők már aktív manőver csapatokként jelentek meg. Ezeket szintén könnyebbfejű erőként javasolta létrehozni, így pl. legfeljebb 15 tonnás harcjárművekkel rendelkezének, illetve hadműveleti alkalmazásuk a „*gerilla eljárások szerint*” történne. Eszerint a manőver csapatok állományát is alapvetően gerilla harcászatra képeznék ki, hogy harcjárműveik üzemképtelenné válása esetén könnyűgyalogságként tudják folytatni a harcot.⁸¹² Konceptiója szerint a gerilla csoportoknak minél önállóan kell tevékenykedniük, ezért a második és harmadik szinten létrehozott parancsnokságok csak koordinálnák a műveleteket, de nem vezetnék a csapatokat. A parancsnokságoknak közvetlenül alárendelt manőver csapatok tartalékot képeznének, melyeket a veszélyeztetett helyi, körzeti, vagy nemzeti felelősségi területen védelmi harcot folytató erők megerősítésére

⁸⁰⁸ Howard i.m. pp. 26–27.

⁸⁰⁹ Miller, D.M.O.: Strategic Factors Affecting the Defence by NATO of Western Europe: A Reappraisal. In: The RUSI Journal, Vol. 125. No. 1980/3. pp. 37–43.

⁸¹⁰ **Miller** a Brit Hadsereg több műveletében is részt vett a *hidegháború* során, de utóbb elsősorban, mint hadtörténész és kutató vált ismertté.

⁸¹¹ vö. Miller i.m. p. 42.

⁸¹² Miller i.m. p. 42.

alkalmaznának. Hadműveleti célként **Miller** a támadók *kifárasztását*, illetve lassú *felőrlését* jelölte meg. Ugyanakkor nem tagadta a „*hagyományos*” (gépesített) NATO erők szükségességét, és kihangsúlyozta, hogy azokkal a védelemnek rendelkeznie kell. Alkalmazásukat azonban a gerilla erőkkel szoros együttműködésben, a *mélyléségi védelem elve* alapján képzelte el. Ezt a következőképp foglalta össze: „*minél tovább hatolnak a Varsói Szerződés erői, annál jobb, mert így válnak a legsebezhetőbbé, és annál nagyobb veszteségeik lesznek.*”⁸¹³ Összességében megállapítható, hogy **Miller** javaslata leginkább a jugoszláv területvédelmi koncepcióra emlékeztető elemeket tartalmazott.⁸¹⁴

Az itt vázolt javaslatok megvalósítása, bár komoly szakmai vitákat váltottak ki, és utóbb jelentős szakirodalom bontakozott ki azok vizsgálatával kapcsolatban, illetve nemzeti szinten egyes NATO országokban kétségtelenül felhasználták azokat, szövetségi szinten nem valósultak meg. Ennek oka, hogy 1981-ben az USA kidolgozta, majd a következő évben doktrinális szintre emelte az ún. *AirLand Battle* hadműveleti koncepciót⁸¹⁵, amelynek szellemisége teljességgel összeegyeztethetetlen volt a területvédelmi alternatívákban általában megjelenő alapelvekkel (*mélyléségi védelem*, támadó erők fokozatos, lassú pusztítása, gerilla típusú műveletek stb.). A doktrína kifejezetten támadó szellemiséget tükrözött és a védelemnek feltűnően kevés jelentőséget tulajdonított⁸¹⁶; a hangsúlyt a tüzérőre és a manőverezőképessegre helyezte, illetve a légierőre, amelynek legfőbb feladata a támadók mögöttes és honi területeinek pusztítása volt.⁸¹⁷ A doktrína a NATO nemzetek területvédelmi erőinek a védelemben történő aktív alkalmazásával egyáltalán nem számolt, feladataik felsorolásánál csak a következő tevékenységek szerepeltek: a NATO erők logisztikai és műszaki támogatása, helyi erőforrások biztosítása, a NATO erők és a polgári védelmi szervezetek közötti együttműködés biztosítása, biztonsági-, kárelhárítási- és forgalomszabályozási feladatok, valamint az ellenséges tömegpusztító fegyverek alkalmazásával kapcsolatos előrejelzés, jelentés.⁸¹⁸ Bár a doktrína hatálya csak az USA erőkre és azok felelősségi területére terjedt ki, de azáltal, hogy a NATO csapatok alkalmazása tekintetében általában az USA doktrínák voltak mérvadók, ezért egyértelmű volt, hogy a

⁸¹³ Miller i.m. pp. 42–43.

⁸¹⁴ Bár **Miller** nem említi, illetve nem hivatkozik rá, de az elgondolás, hogy a manőver csapatok is gerilla típusú erőkké alakuljanak át, az a jugoszláv területvédelmi koncepció jellegzetes eleme volt. Lásd 3.1.1. alfejezet.

⁸¹⁵ Erről bővebben lásd Romjue, John L.: *From Active Defense to AirLand Battle: The Development of Army Doctrine, 1973-1982*. Historical Office, United States Army Training and Doctrine Command, Fort Monroe, Virginia, June 1984.

⁸¹⁶ vö. FM 100-5 (1982) pp. 10-3–10-4.

⁸¹⁷ vö. FM 100-5 (1982) pp. 7-1–7-3.

⁸¹⁸ FM 100-5 (1982) p. 17-6.

NATO védelmében is előbb-utóbb az *AirLand Battle* alapelvei fognak érvényesülni. A NATO és VSZ kapcsolatok romlása, mindenekelőtt az NSZK szakemberei körében, azonban egy új megközelítés, a *nem provokatív védelmi* elméletek kialakulásához vezetett, amelyek szintén, döntően a területvédelem alapján kezdeményezték a NATO védelmi rendszerének átalakítását.

4.4. A NEM PROVOKATÍV VÉDELMI JAVASLATOK

Mivel a *hidegháború* végéig a NATO stratégiája már nem változott, ezért végső soron a *nem provokatív védelmi koncepciók* is a *rugalmas reagálás* kritikájaként azonosíthatók, azonban megszületésük közvetlen kiváltó oka nem az MC 14/3 elfogadása volt, illetve jellegüket tekintve is eltértek a korábbi elgondolásoktól. A *nem provokatív védelmi koncepciók* inkább a NATO és a VSZ közötti kapcsolatok újabb romlása okán fogalmazódtak meg, amely olyan regionális konfliktusok formájában öltött testet, mint az *északkelet-afrikai* és a *perzsa-öböli válságok*, valamint az *afgán háború*. Ezzel összefüggésben született döntés még 1979-ben a *közepes hatótávolságú nukleáris fegyverrendszerek (Intermediate-range Nuclear Forces – INF)* fejlesztéséről és Európába történő telepítéséről. Ez az USA által elfogadott *AirLand Battle* doktrínával, valamint a *Hadászati Védelmi Kezdeményezéssel (Strategic Defense Initiative – SDI)* kiegészülve, a 80-as évek Európájában jelentősen növelte a nukleáris háborútól való félelmet, amelynek hatására kibontakozott az ún. „*békemozgalom*”.⁸¹⁹ A mozgalom képviselői az offenzívának tekintett USA/NATO védelmi elgondolások helyett a *szűkebb értelemben vett védelem* megvalósítását pártolták, hogy ezáltal megelőzhetővé váljék a közvetlen konfrontáció a NATO és a VSZ között. Ebből következett ezeknek a javaslatoknak a korábbiaktól eltérő jellege is, amely elsősorban a stratégiai szinten, a koncepciók célja tekintetében mutatkozott meg. Amíg a korábbi javaslatok a NATO stratégiai és hadművelési koncepcióinak hatásossága növelését célozták, addig a *nem provokatív védelmi* koncepciók teljesen elvetették a *büntetésen alapuló elrettentés* létjogosultságát, és olyan hadművelési elgondolások, illetve struktúrák kialakítását tartották szükségesnek, amelyek a *megtagadásra* irányulnak, és csak olyan mértékű, a *büntetéshez* szükséges képességekkel rendelkeznek – még a konvencionális erők tekintetében is –, amely a másik fél számára nem hat fenyegetőleg, és így nem szolgáltat alapot egy megelőző

⁸¹⁹ A *nem provokatív védelmi* koncepciók kialakítását befolyásoló nemzetközi folyamatokra lásd Brauch (1993) i.m. pp. 6–11, Valki i.m. pp. 99–104, Wiseman i.m. pp. 49–56.

csapásra.⁸²⁰ Az első ilyen, és alighanem legmegosztóbb koncepció **Horst Afheldt** fizikus, civil stratégia nevéhez köthető.

Horst Afheldt elgondolását – amelynek elnevezése az osztrák területvédelmi koncepció nevét viselte (*Raumverteidigung*) – már a 70-es években elkezdte kidolgozni, végleges formáját azonban az csak a 80-as évek elejére érte el.⁸²¹ **Afheldt** abból indult ki, hogy a NATO nukleáris *elrettentése* két okból sem fenntartható. Egyfelől azért, mert az *első nukleáris csapásmérés* bizonyosan atomháborúhoz vezet, így az azzal való fenyegetés a nukleáris egyensúlymiatt már nem hiteles. Másfelől pedig azért, mert a *második csapásmérő képesség* sem megfelelően biztosított, mivel a nukleáris fegyverrendszerek nem rendelkeznek kellő védettséggel, így azok egy szovjet megelőző csapással megsemmisíthetők. A *nukleáris elrettentés* véleménye szerint ezért csak politikai szinten, a Szovjetunióval történő valamely konfliktus tárgyalásos rendezése kapcsán rendelkezik relevanciával, a hadművelet vonatkozásában azonban nem.⁸²² Másik fontos alaptétele az volt, hogy a NATO annak ellenére, hogy a védelmet deklarálja, valójában még a konvencionális erők tekintetében is támadó fegyverrendszerekre támaszkodik: „*az Európában állomásozó hadseregek Hitler páncélos erőinek gyermekei, amelyeket a második világháborúban támadásra és Blitzkriegre terveztek.*”⁸²³ Úgy gondolta, hogy azon túl, hogy ezek az erők nem alkalmasak a védelemre, de ezen a területen a NATO nem is képes versenyezni a VSZ-szel, tehát a konvencionális erők támadóképességeiben megnyilvánuló aszimmetria fennmarad. További problémaként fogalmazta meg, hogy a támadó képességek jellegükből következően provokatívak, ami a másik fél részéről adott esetben egy *megelőző csapást* válthat ki. Hozzátette, hogy ráadásul ezeknek az erőknek sem biztosított a védettsége, mivel azok kis térben elosztva települnek az *előretolt védelmi zónában*. Egy esetleges szovjet *első csapás* ezért a NATO nukleáris és konvencionális eszközeit is képes lenne megsemmisíteni, vagy legalábbis akkora károkat okozni bennük, hogy az a konfliktus kimenetelét lényegében eldöntené.⁸²⁴ Ezeket a tényezőket figyelembe véve javaslata központi elemét a „*nem célpontot nyújtani vezérelni*”, valamint a *nem provokatív* haderőstruktúra és hadműveleti koncepció képezte.

Afheldt javaslatában a Bundeswehr szárazföldi erőit több ezer könnyűgyalogos szakasz kötelékre tagolta volna, amelyek a védelmet – a városok és a hegyvidék kivételével – az

⁸²⁰ vö. Brauch (1993) i.m. pp. 3–4, Laqueur – Sloss i.m. pp. 54–55, Valki i.m. pp. 102–103.

⁸²¹ Brauch (1993) i.m. pp. 13–14.

⁸²² H. Afheldt (1984) i.m. pp. 164–166.

⁸²³ H. Afheldt (1984) i.m. p. 167.

⁸²⁴ H. Afheldt (1984) i.m. p. 164.

NSZK teljes területére kiterjedő szórt támpontok hálózatával valósítják meg. A szakaszok javasolt felelősségi területe 10-15 km² volt. Rendszeresített fegyverzetként modern precíziós páncéltörő és légvédelmi rakétarendszereket javasolt. Az *előretolt védelmi zónában* a szakaszokat aktív, míg az ország többi részén a *területi-elv* alapján szervezett tartalékos erők alkották volna. A mögöttes területek erőinél az *előretolt védelmi zóna* szakaszainál alkalmazott nagyobb hatótávolságú, de a VSZ területét még nem fenyegető rakétarendszereket javasolt rendszeresíteni. Úgy számolt, ha a védők négyzetkilométerenként 5 db precíziós páncéltörő rakétával rendelkeznének, akkor egy 10 000 harcokocsiból álló támadó erő 50 km széles arcvonalon előnyomulva, 20%-os találati pontosság mellett 10 km-es, 10%-os találati pontosság mellett, pedig 65 km-es mélységben erői felét elvesztené.⁸²⁵

Afheldt elgondolása érthető módon komoly kritikákat kapott, a szakmai viták komolyságát jelzi azonban, hogy a Bundeswehr több prominens alakja is számolt koncepciója egyes elemeinek adaptálásával, illetve a müncheni *Bundeswehr Egyetemen* több ezer szimulált tesztet is lefuttattak, hogy megbizonyosodjanak annak alkalmazhatóságáról.⁸²⁶ A nyilvános vitákat serkentette, hogy azokat olyan elismert katonai vezetők is támogatták, mint pl. **Franz Uhle-Wettler**, akit 1984-ben a római *NATO Védelmi Kollégium* parancsnokának is kineveztek. **Afheldt** koncepcióját elsősorban a *Max Planck Kutatóintézet*en belül köré csoportosuló egyik munkacsoportjának tagjai igyekeztek továbbfejleszteni és „*NATO kompatibilissé*” tenni. Ezek közül elsőként **Jochen Löser**, nyugállományú tábornok 1981-ben kidolgozott, ún. *területfedező védelem (Raumdeckende Verteidigung)* koncepciója kapott nagyobb figyelmet.

Löser koncepciójának stratégiai alapvetései alapvetően megegyeztek **Afheldt**éval, az általa javasolt védelmi rendszer és haderőstruktúra azonban attól több ponton is eltért. **Löser** a *középső front* és az NSZK területének 3 védelmi zónára történő tagolására tett javaslatot. Eszerint az NSZK keleti határától 50 km-es mélységben egy *határövezeti védelmi (Grenzraumverteidigung)*, mögötte egy 150 km-es mélységű *területvédelmi hálózati (Raumverteidigungsnetz)*, végezetül pedig az ország többi részét magába foglaló, *hátszágvédelmi (Heimatschutz)* zóna kerülne kialakításra.⁸²⁷ **Löser** ugyan egyetértett **Afheldt**nek az erők kisebb alegységekre történő szervezésével és szórt telepítésével, azonban ezt másként tartotta célszerűnek megvalósítani. Az általa javasolt haderőstruktúrában az erők

⁸²⁵ H. Afheldt (1984) i.m. pp. 170. Részletesebb számításaira lásd H. Afheldt (1983) i.m. pp. 100–120.

⁸²⁶ Brauch (1988) i.m. p. 162, Brauch (1993) i.m. p. 18,

⁸²⁷ Brauch i.m. p. 14, Levine et al. i.m. p. 46.

gerincét a század, zászlóalj és dandár méretű vadászcsapatok (*Jäger*) alkották. Ezek szintén nagyban támaszkodtak volna a modern páncéltörő rakétarendszerekre, amelyek alapján úgy vélte, hogy a vadászszázadok egy zászlóalj-, a vadászzászlóaljak egy dandár-, a vadászdandárok pedig egy hadosztály kötelék tűzerejével rendelkezének. A vadászcsapatok aktív és tartalékos állományának megoszlása koncepciójában 50-50% volt. Megalakulásukat és alkalmazásukat a *területi-elv* alapján képzelte el, hogy a terepismeret adta előnyüket minél jobban ki tudják használni. A vadászszázadok felelősségi területét 90, a zászlóaljakét 270, a dandárokét pedig legfeljebb 800 km²-ben határozta meg.⁸²⁸ Bár **Löser** koncepciójában is fontos szerepet játszott a támpontok hálózata és a műszaki zárok (főleg aknák) telepítése, azonban ezek inkább a határövezetben folytatott védelmi harcokban játszottak volna nagyobb szerepet. **Afheldt**tel ellentétben a támpontokat nem a statikus védelem, hanem az alegységek mozgása biztosítása szempontjából tartotta fontosnak, a vadászcsapatok alkalmazásánál ugyanis a gerilla típusú harctevékenységet tartotta követendőnek. Ez elsősorban a vadászszázadok és zászlóaljak vonatkozásában érvényesült volna, a vadászdandárokat már reagáló-, illetve megerősítő erőként a veszélyeztetett terepszakaszokon tervezte alkalmazni. A dandárok struktúrájában ezért a 3 vadászzászlóalj mellett 1 rakétaüteget és 1 harci helikopter századot javasolt létrehozni. Elgondolása szerint a *határövezeti védelmi zónában* a csapatok elsődleges feladata a *késleltetés*, a *területvédelmi hálózatban* a támadók fokozatos *felörlése*, illetve az *ellenlökések* és az *ellentámadás* végrehajtása, míg a *hátszázadvédelmi zónában* a deszant- és diverziós csapatok megsemmisítése lett volna.⁸²⁹

Az **Afheldt**-féle munkacsoporthoz tartozott, **Horst Afheldt** unokatestvére, az 1981-ben nyugállományba vonult **Eckart Afheldt** tábornok is, aki 1981-ben állt elő egy újabb javaslattal. Ez leginkább az *előretolt védelem* átalakítását célozta. A NATO hadosztályok mélységbe való telepítése mellett az *előretolt védelmi zónában* egy, a terepadottságok függvényében kialakítandó, 70-100 km-es mélységű határvédelmi övezet létrehozását javasolta, amely könnyűgyalogos vadászcsapatok álcázott támpontjainak „*hálózatából*” állna.⁸³⁰ A *hálózat* lényegében a **Horst Afheldt** féle elgondolást tükrözte, így abban a csapatok szórt telepítése és a modern precíziós páncéltörő fegyverrendszerek rendszeresítése képezte a központi elemet. Lényeges különbség azonban, hogy nála ez csak a határvédelmi

⁸²⁸ Levine et al. i.m. pp. 46–47.

⁸²⁹ vö. Brauch (1993) i.m. pp. 14–15, Levine et al. i.m. pp. 45–47.

⁸³⁰ Afheldt, Eckart D.: Vorschlag für den Einsatz einer leichten Infanterie. In: Afheldt, Horst: Defensive Verteidigung. Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH. Reinbek bei Hamburg, 1983. pp. 67–68, 76–80.

zónára terjedt ki, a mögöttes területeken alapvetően nem változtatott volna a fennálló struktúrákon. Elgondolása szerint a határvédelmi zóna erőinek feladata a támadók feltartóztatása, illetve előnyomulásának lassítása lett volna, míg a mélységben települt NATO hadosztályoké a határvédelmi erők támogatása, és az átszivárgó, vagy áttörő ellenséges csapatok megsemmisítése.⁸³¹ Koncepciójában a határvédelmi hálózat aktív erőit 100 000 fő alkotta, melyet háború esetén további 35 000, a *területi-elv* alapján szervezett tartalékos erő egészített volna ki.⁸³²

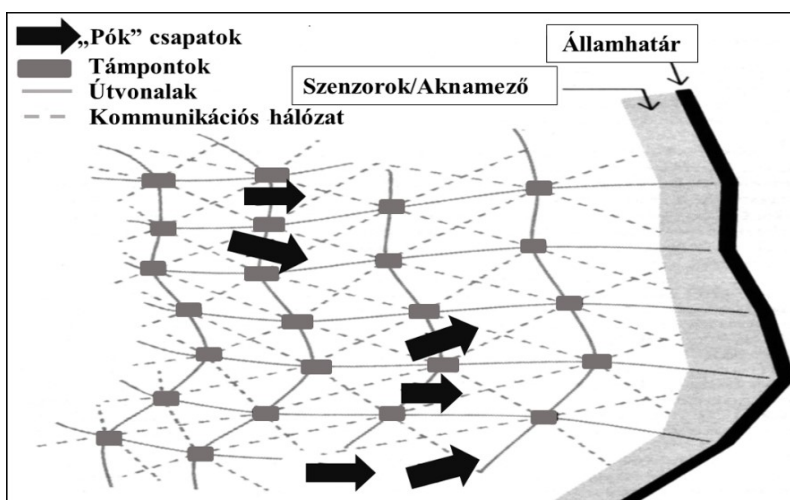
A mérvadó *nem provokatív védelmi* alternatívák sorát a **Lutz Unterseher** biztonságpolitikai szakértő által alapított *Alternatív Biztonságpolitikai Tanulmányi Csoport (Studiengruppe Alternative Sicherheitspolitik – SAS)* 1984-es ún. „*integrált előretolt védelmi*”, illetve későbbi, kisebb módosításokat követően, „*pókháló védelemre*” átkeresztelt koncepciója zárta. Ez a korábbi javaslatok egyfajta egybedolgozásának is tekinthető. Hadszervezet tekintetében a koncepció egy hárompilléres struktúrából indult ki, amelyben az erők statikus határvédelmi, manőver, és hátországvédelmi csapatokból állnak.⁸³³ A határvédelmi csapatok itt is modern páncéltörő fegyverekkel rendelkező könnyűgyalogságként jelentek meg. Számukra egy műszaki zárákkal, támpontokkal és kicsi, 2-3 fő befogadására képes, álcázott betonszerkezetű erődök hálózatával megerősített határvédelmi zóna kialakítását tartották szükségesnek. A határvédelmi zónát két övezetre tagolták; egy, a határtól 25 km-es mélységben kialakított övezetre, ahol az aktív, magas készenléti erők települnek, mögötte pedig egy 50 km-es mélységű övezetre, ahol döntően területvédelmi erők kerülnének alkalmazásra. A határvédelmi zóna alegységeinél itt is a szórt telepítés elvét követték, ami alapján az első övezetben 16 km²-re, a második övezetben 6-9 km²-re számoltak egy 28 fős szakasszal. A határvédelmi erők ellenséges csapásokkal szembeni védelmét ezenfelül álcázási rendszabályokkal, színlelt objektumokkal, valamint a szakaszok számára létesített erődök számának – szakaszonként 3-5 db. – növelésével tervezték fokozni. A koncepcióban a manőver erők – beleértve a NATO csapatokat is – kizárólag aktív, míg a hátországvédelmi alakulatok 90%-ban tartalékos szervezatként jelentek meg. Előbbiek könnyű páncélos-, páncélvadász és gépesített lövész, utóbbiak gépkocsizó

⁸³¹ vö. E. Afheldt i.m. pp. 66–68, 70–76.

⁸³² E. Afheldt i.m. p. 69.

⁸³³ Boeker, Egbert – Unterseher, Lutz: *Emphasising Defence*. In: Barnaby, Frank – Borg, Marlies, ter (ed.): *Emerging Technologies and Military Doctrine. A Political Assessment*. Palgrave Macmillan. 1986. (pp. 89–109) pp. 100–101, Grin, John – Unterseher, Lutz: *The spiderweb defense*. In: *Bulletin of the Atomic Scientists*, 1988/7. (pp. 28–30) p. 28.

lövész és könnyű páncélos csapatok lettek volna.⁸³⁴ A csapatok hadműveleti alkalmazását tekintve a koncepció a határvédelmi és a manőver erők szoros együttműködését irányozta elő, amely a fentebb említett *pókháló védelem* elgondolásban nyerte el végső formáját. A „pókháló” a határsávban telepített aknamezők és érzékelő szenzorok, valamint a határvédelmi zóna erősítései, és az azokat összekötő, föld alá telepített kommunikációs hálózat képezte. Az elgondolás szerint előbbiek azonnal felfedték volna a támadás lehetséges irányát, ami alapján a határvédelmi zóna erői felkészülhetnek a védelmi harcokra. Az első védelmi harcok céljának ugyanakkor csak a veszteségokozást, a támadók előnyomulásának lassítását, illetve a szétbontakozó ellenség mozgásának megfigyelését tekintették. A koncepció nem számolt azzal, hogy a határvédelmi csapatok képesek lennének a támadókat megállítani, ugyanakkor az általuk továbbított információk alapján reagáltak volna a „pók” csapatok, azaz a manőver erők. Ezek feladata a veszélyeztetett terepszakaszok megerősítése és az *ellenlökések* végrehajtása lett volna. A manőver erők műveleteinek műszaki és logisztikai támogatása a határvédelmi csapatokra, illetve azoknak a határvédelmi övezetben létesített, föld alatti telepítésű raktáira támaszkodott volna.⁸³⁵

20. ábra: A "pókháló védelem" koncepciója⁸³⁶

A koncepció – a többi *nem provokatív védelmi* elgondoláshoz hasonlóan – kifejezetten elvetette annak lehetőségét, hogy a támadó erők megsemmisítését követően a NATO *ellentámadást* hajtson végre a VSZ területén. Ennek szellemében a légierő és a

⁸³⁴ Boeker – Unterseher i.m. pp. 101–102.

⁸³⁵ Grin – Unterseher i.m. pp. 28–29.

⁸³⁶ Forrás: Grin – Unterseher i.m. p. 29.

haditengerészet, melyek hadműveleti alkalmazására ténylegesen csak a SAS koncepció tért ki, csupán a légitámogatást, illetve a partvédelmet biztosította volna.⁸³⁷

Bár a *nem provokatív védelmi* elméleteknek Európa szerte voltak támogatói, a nyugatnémet szakértők mellett kevés akadt, amelyik olyan önálló koncepciót dolgozott volna ki, amely komolyabb visszhangra lelt szakmai körökben. Kivételként az Egyesült Királyságban 1980-ban megalakult *Alternatív Védelmi Bizottság (Alternative Defence Commission - ADC)* egy 1983-ban megjelent jelentése, valamint **Ken Booth** brit biztonságpolitikai szakértő egy kései, a *hidegháború* végén tett javaslata említhető meg, melyek azonban nagyvonalakban megegyeztek az itt ismertetettekkel.⁸³⁸ Összességében a *nem provokatív védelmi* elméletek NATO-n belüli gyakorlatba való átültetésének, noha egy évtizeden keresztül folytak élénk és nyilvános viták azokról, valójában nem volt realitása. Ezeket az elméleteket ugyanis már az *AirLand Battle* koncepció tervezési szakaszában, illetve annak doktrinális szintre emelését követően dolgozták ki, amely doktrínával az USA, mint a NATO vezető nemzete, egyértelműen kifejezte, hogy a konvencionális védelemről alkotott nézete teljesen más megközelítést követ. A NATO ennek a doktrínának a szellemében kezdte meg 1984-ben kidolgozni a *követő* – azaz második lépcsős – *erők támadásának (Follow-On Forces Attack – FOFA)* hadműveleti koncepcióját⁸³⁹, amellyel gyakorlatilag lezártnak lehetett tekinteni az ettől eltérő védelmi javaslatok megvalósításával kapcsolatos vitákat.

4.5. RÉSZKÖVETKEZTETÉSEK

Megállapítható, hogy a NATO-n belül a szövetség fennállása óta vissza-visszatérő kérdés volt a konvencionális védelmi képességek fejlesztése. Bár e tekintetben az MC 14/3 elfogadásával történt előrelépés, azonban ezt számos szervezet és szakértő ítélte elégtelennek. Az ennek okán kidolgozott, a NATO konvencionális védelme megerősítésére tett *alternatív védelmi koncepciók* azonban nem kerültek elfogadásra, ami nem kis részben az értekezésben többször is említett, a nagyhatalmi és a kis állami katonai gondolkodás közötti különbségekkel magyarázható. Ezek a javaslatok ugyanis nem egy esetben az *átfogó területvédelmi* elgondolásokra emlékeztető logikát (*megtágadás, mélységi védelem, gerilla*

⁸³⁷ Boeker – Unterseher i.m. pp. 103–104.

⁸³⁸ vö. Booth – Baylis i.m. pp. 121–125, Defence without the Bomb. i.m.

⁸³⁹ Erről bővebben lásd Technologies for NATO's Follow-On Forces Attack Concept. A Special Report of OTA's Assessment on Improving NATO's Defense Response. U.S. Congress, Office of Technology Assessment, Washington, DC: U.S. Government Printing Office, July 1986.

jellegű műveletek végrehajtására felkészített területvédelmi erők) és a kis államokra jellemző, defenzív szemléletet követték. Ez pedig egy olyan katonai szövetség számára, amelynek érdekeltségei jócskán túlmutatnak tagországai határain, értelemszerűen nem lehetett reális cél. A nagyhatalmi státus, legyen szó katonai szövetségről, vagy állami szereplőről, természetéből következően megköveteli, hogy rendelkezzen azokkal a képességekkel, amelyekkel a klasszikus háborús célt, a saját akarat ellenségre történő rákényszerítését meg lehet valósítani. Ezekről a képességekről nem mondhat le, azokat nem korlátozhatja. Bár a NATO értelemszerűen továbbra is a szövetség területe védelmét tekinti elsődleges feladatának, azonban a *hidegháború* óta kiadott NATO stratégiai koncepciók – a korábbi gyakorlattal ellentétben – az erők háborús alkalmazására utaló, hadműveleti szintű alapelveket már nem közölnek.⁸⁴⁰ Emiatt azokban nem esik említés a területvédelmi erők szövetséges hadműveletekben történő alkalmazásáról sem. Ugyanez elmondható a NATO hadműveleti doktrínáiról is.⁸⁴¹ Még a NATO tartalékos erőkre vonatkozó – 2012-ben elfogadott – irányelvei is csak az aktív erők tevékenységei vonatkozásában tesznek megállapításokat a tartalékos erőkre (megerősítés, veszteségpótlás, különleges szaktudást igénylő egyéni beosztások feltöltése stb.).⁸⁴² Az USA különleges műveleti erői irányításával, és több szövetséges, illetve partner ország részvételével ugyanakkor a *krími válságot* követően elkezdődött egy szakmai-tervezői folyamat, amelynek eredményeként 2019-ben kiadásra került az *Ellenállás Műveleti Koncepció (Resistance Operating Concept – ROC)*.⁸⁴³ A ROC azzal kapcsolatban fogalmaz meg alapelveket, hogy egy nemzet hogyan készülhet fel olyan scenárióra, hogy egy esetleges katonai agresszió esetén az ellenség által megszállt területein – a különleges műveleti erők közreműködésével – fegyveres és polgári ellenálló csoportokat tudjon szervezni és alkalmazni. Ezt „*továbbfejlesztve*”, 2020-ban a *NATO Különleges*

⁸⁴⁰ A *hidegháború* kori NATO stratégiai koncepciók kifejezetten a háborús konfliktusok kérdésével foglalkoztak és azokban az egyes NATO régiók hadműveleti szerepét elemezve, egyértelműen meghatározták, hogy milyen hadműveleti feladatokat kell végrehajtani. Nevesítették az *előretolt védelemben* folytatott műveletek főbb alapelveit, kapcsolatát az *ellentámadással*, utaltak a nemzetek területvédelmi erőinek feladataira stb. Azok tartalmilag tehát „*klasszikus*” katonai stratégiaként értékelhetők. Ezzel szemben az azóta kiadott stratégiai koncepciók a hadműveleti szintet már egyáltalán nem érintik, és tartalmilag sokkal inkább tekinthetők biztonsági, mint katonai stratégiai koncepcióknak.

⁸⁴¹ vö. AJP-3 Allied Joint Doctrine for the Conduct of Operations. Edition C, Version 1. North Atlantic Treaty Organization, NATO Standardization Office (NSO), February, 2019., AJP-5 Allied Joint Doctrine for the Planning of Operations. Edition A, Version 2. North Atlantic Treaty Organization, NATO Standardization Office (NSO), May 2019., AJP-3.2 Allied Joint Doctrine for Land Operations. Edition B, Version 1. North Atlantic Treaty Organization, NATO Standardization Office (NSO), February 2022.

⁸⁴² vö. Final Decision on MC 0441/2 NATO Framework Policy on Reserves. North Atlantic Military Committee, 13 March 2012.

⁸⁴³ vö. Fiala, Otto C.: Resistance Operating Concept (ROC). The JSOU Press, MacDill Air Force Base, Florida, 2020.

Műveleti Parancsnoksága (NATO Special Operations Headquarters – NSHQ) elkészítette az *Átfogó Védelem Kézikönyvet (Comprehensive Defence Handbook)*. Ez, miután a fegyveres ellenállás megszervezése a megszállt területeken a legkönnyebben a *területi-elv* alapján szervezett erőkre támaszkodhat, már tárgyalta az ott „*Honi Gárdaként*” (*Home Guards – HG*) említett területvédelmi erők ebben való alkalmazhatóságát is. A kézikönyv a HG lehetséges feladatai között objektumvédelmi, katasztrófavédelmi, speciális szaktudást igénylő, pl. egészségügyi és „*tudományos támogató*” stb. feladatokat nevesít, hozzátéve, hogy feladatuk lehet továbbá a „*katonai műveletek támogatása*” is. Ez a fegyveres ellenállás vonatkozásában az alapvetően gerilla jellegű harctevékenységek végrehajtására tervezett, ún. *Aszimmetrikus Védelmi Komponensek (Assymetric Defence Components – ADC)* kapcsán kerül említésre, amelyek a kézikönyv szerint részben a HG szervezetében is létrehozhatók. Ehhez hozzáteszi, hogy a HG szervezet pusztá megléte „*elrettenti az agressziót*”.⁸⁴⁴ A NATO-ban tehát már van olyan elgondolás, amelyben a *mélyégi védelem* egy sarkalatos eleme jelenik meg; a területvédelmi erők *visszamaradó erőként történő*, gerilla jellegű műveleti alkalmazása, és hogy ez képes *elrettentőleg* hatni a potenciális agresszorra szemben. A kézikönyv azonban csupán egy elvi ajánlás, nem doktrinális szintű dokumentum, vagy a NATO által hivatalosan támasztott képességek követelmény. A benne foglaltak mérlegelése, megvalósítása, a *nemzeti felelősség* köréhez tartozik.

⁸⁴⁴ vö. *Comprehensive Defence Handbook*. Vol. I. Edition A, Version 1. NATO Special Operations Headquarters, December 2020. pp. 35–50.

5. A TERÜLETVÉDELEM MAGYARORSZÁGON

Az értekezés utolsó fejezete a hazai területvédelem, illetve a területvédelmi erők történeti fejlődését és jelenét ismerteti a „klasszikus” kronológiai megközelítés módszerét alkalmazva. Ez alapján öt korszak különböztethető meg; a Habsburg birodalmi, a két világháború közötti, a hidegháború idejei, a rendszerváltás utáni, és az *Önkéntes Tartalékos Rendszer (ÖTR)* létrehozását követő korszak. Ezek vonatkozásában kerül bemutatásra, hogy az egyes korszakokban hazánkban milyen területvédelmi elgondolások, rendszerek, *területi-elv* alapján működő katonai, vagy paramilitáris szervezetek léteztek, illetve, ha voltak, akkor milyen alternatív javaslatok születtek ezek átalakítására vonatkozólag.

5.1. TERÜLETVÉDELEM A HABSBURG BIRODALOM KORÁBAN

A Habsburg Birodalom az 1867-es *Kiegyezést* megelőző időszakban egy közjogi szempontból meglehetősen bonyolult felépítésű államalakulat volt, amelyet számos egyedi jogrendszerrel rendelkező, és az önkormányzatiság különböző fokán álló tartományok együttese alkotott. Az egyes tartomány, illetve tartománycsoportok között fennálló különbségek a hadügyekben is megmutatkoztak.⁸⁴⁵ A Lajtán túli tartományokban⁸⁴⁶ ugyan már a 15. századtól működtek különböző, a *területi-elv* alapján szervezett milíciák, ezek azonban a svájci mintát követő tiroli, valamint a Határőrvidék⁸⁴⁷ milíciáitól eltekintve, meglehetősen alulszervezettek voltak. Csak *ad hoc*, háborúk idején alakultak meg, egységes kiegészítési és kiképzési rendszerük nem volt.⁸⁴⁸ Hasonlóan, békeszervezet nélkül működött a magyar *insurrectio*⁸⁴⁹ intézménye is, de abban általában kevésbé érvényesült a *területi-elv*,

⁸⁴⁵ Molnár (2015) i.m. p. 130.

⁸⁴⁶ Ebbe beleértendők a *Habsburg-dinasztia* által uralt cseh korona tartományai is.

⁸⁴⁷ A Magyar Királyság déli, Oszmán Birodalommal határos területén kialakított, és közvetlenül Bécs alá rendelt, katonai igazgatás alá vont területe.

⁸⁴⁸ A 18. század első felében ugyan történtek kísérletek, hogy a tiroli példa alapján megreformálják, és egységesítsék a tartományi miliciarendszert, ez azonban nem valósult meg. vö. Molnár (2015) i.m. p. 132–133.

⁸⁴⁹ Bár az utókor *nemesi felkelésként* hivatkozik általában erre az intézményre, azonban az *insurrectio* meghirdetése esetén – amelyre kizárólag a magyar országgyűlés volt jogosult – nem csak és kizárólag a nemesi rendűek keltek fel. Az intézményre részletesen lásd Poór János: *Adók, katonák, országgyűlések 1796–1811/12.* Universitas, Budapest, 2003.

mint a Lajtán túli milíciák esetében.⁸⁵⁰ Az első, már a modern haderőszerkezési elveknek megfeleltethető, *területi-elven* szervezett milíciarendszer a birodalomban a *napóleoni háborúk* idején, a Landwehr felállításával valósult meg. A Landwehr csapatokat, eltérően az aktív erőktől, a polgári közigazgatási egységek bázisán, egy meglehetősen szelektív hadkötelezettségen alapuló kiegészítési rendszert⁸⁵¹ alkalmazva hozták létre. Az állomány kiképzése és gyakorlatoztatása vasárnapokon és ünnepnapokon valósult meg. A Landwehr szervezetet azonban csak a Lajtán túli területeken hozták létre, így hazánkban továbbra is az *insurrectio* működött. Bár a háborúra való tekintettel 1808-ban 3 éves intervallumra itt is elrendelték a potenciális felkelők nyilvántartását, valamint éves gyakorlatoztatását, ennek mértéke azonban jócskán elmaradt a Landwehrtől.⁸⁵² A Landwehrt alapvetően az aktív erők, a *császári-királyi hadsereg* hátországbeli szolgálat alóli tehermentesítésére alkalmazták. Ez többnyire helyőrségi őrszolgálatot és a felvonulási útvonalak biztosítását jelentette, de az állományból önkéntes, a tábori hadsereghez rendelt könnyűgyalogos alegységeket is felállítottak. A háború utolsó szakaszában a Landwehr zászlóaljkat végül az aktív ezredek alárendeltségébe utalták, így a hátország védelme mellett már területen kívüli műveletekben is alkalmazták azokat. Ezzel szemben a *napóleoni háborúk* során négyszer mozgósított *insurrectiot* minden alkalommal, elsősorban a nyugati végeken, a határ védelmére vonták össze, ami jelzi, hogy alkalmazásuk alapvetően nem a *területi-elv* alapján végrehajtandó védelmi feladatokra irányult.⁸⁵³

A *napóleoni háborúkat* követően ezek az intézmények már inkább csak papíron léteztek. Az *insurrectiot* 1848-ban, míg a Landwehrt 1853-ban számolták fel.⁸⁵⁴ Az 1848-as polgári átalakulással ugyanakkor egy új fegyveres intézmény is megalakult hazánkban; a Nemzetőrség. Ez tekinthető az első, már a modern haderőszerkezési kritériumaival is rendelkező, és a *területi-elv* alapján szervezett hazai tartalékos erőnek, jóllehet, eredetileg nem ilyen céllal hozták létre. A Nemzetőrség, amely elnevezését, rendeltetését, de

⁸⁵⁰ Az *insurrectio* során alakultak ugyan pl. megyei „zászlóaljok” (*banderium*), azonban alkalmazásuk elsősorban országos, és nem a helyi védelemre irányult, illetve a csapatok felállítása is inkább a korabeli személyi- és közjogi, valamint a birtokviszonyokkal függött össze. Az *insurrectiot* ezért nem tekinthetjük *területi-elven* szervezett erőnek.

⁸⁵¹ A nemesség mellett foglalkozási és családi állapot alapján a lakosság jelentős része, alanyi jogon mentesült a Landwehr szolgálat alól. vö. Molnár (2016) i.m. pp. 172–173.

⁸⁵² Molnár (2016) i.m. 172–173. Az ezt szabályozó törvény évi legfeljebb 14 nap gyakorlatozást írt elő, lehetőleg egyhuzamban levezetve, míg a Landwehr esetében ez a szám csak a vasárnapokkal, ünnepnapok nélkül is évi 52 napot jelentett. vö. 1808. évi III. törvénycikk a hadi szemlérlől és az összes nemes hadgyakorlatairól. 1–2. §, 13. §.

⁸⁵³ vö. Molnár (2016) i.m. pp. 172–173.

⁸⁵⁴ Molnár (2017) i.m. p. 92.

nagyvonalakban még későbbi sorsát tekintve is az 1789-es francia Nemzetőrség hazai variánsának tekinthető⁸⁵⁵, eredetileg egy karhatalmi feladatokat ellátó, kvázi fegyveres polgárőrség volt. A „nemzeti őrseregről” szóló törvény megfogalmazása szerint: „A személyes és vagyonbátorság, a közcsend és belbéke biztosítása, az ország polgárainak örökösére biztatik (...) hol a törvényes felsőbbségnek eljárásához karhatalom szükséges, a karhatalom kiszolgáltatása a nemzeti őrségnek állandó kötelességében.”⁸⁵⁶ A törvény egyértelműen meghatározta azt is, hogy a nemzetőr csapatokat az autonóm közigazgatási egységek szintjén kell felállítani, és hogy alapesetben ugyanezen közigazgatási egységek határain belül is kell alkalmazni.⁸⁵⁷ A kibontakozó polgárháborús körülmények, majd a szabadságharc eseményei közepette a Nemzetőrség feladatrendszere azonban fokozatosan katonai feladatokkal is kibővült. A nemzetőr csapatokat már az első önálló magyar reguláris hadsereggel, a formálódó Honvédséggel a hadműveletekben is alkalmazták, illetve maguk az első honvédszászlóaljok is a Nemzetőrségből alakultak meg. A kiegészítési területükről elvezényelt nemzetőrök ugyanis, mivel nem volt idő az állományt megfelelően kiképezni⁸⁵⁸, több esetben sem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. A kormány ezért elrendelte, hogy a nemzetőrökből önkéntes jelentkezés alapján, szervezzenek ún. „önkéntes mozgó nemzetőrséget”, akik lakóhelyüktől távol, és hosszabb időre is vállalják a táborigazgatást. Ezekből, valamint a *császári-királyi hadsereg* magyar ezredeiből jött létre a 48-as Honvédség.⁸⁵⁹ Az így létrejött haderőstruktúrában Magyarország fegyveres erejének gerincét az aktív Honvédség, valamint a Honvédségbe nem integrált, a *területi-elv* alapján tovább működő Nemzetőrség képezte, amit még *ad hoc* népfelkelő⁸⁶⁰, „guerilla”, vagy szabadcsapatok és a külföldi segédcsapatok⁸⁶¹ egészítették ki.

⁸⁵⁵ vö. Hermann Róbert: 1848–1849: A szabadságharc hadtörténete. Korona Kiadó, Budapest, 2001. pp. 47–48.

⁸⁵⁶ 1848. évi XXII. törvénycikk a nemzeti őrseregről. Bevezető rész, 20. §.

⁸⁵⁷ 1848. évi XXII. törvénycikk a nemzeti őrseregről. 2. §., 22. §.

⁸⁵⁸ A *nemzeti őrseregről szóló törvény* szerint az állomány kiképzésért alpból a „katonai egyének” feleltek. vö. 1848. évi XXII. törvénycikk a nemzeti őrseregről. 11. §. Az állomány kiképzése tehát már katonai harcoló műveletekben történő alkalmazásukat megelőzően is a katonai felkészítésre irányult, azonban a déli megyékben kibontakozó fegyveres felkelés során, ahol a felkelők között nagy számban vettek részt a jelentős katonai tapasztalattal rendelkező *határőrök* is, az éppen csak megalakult, sokszor rossz fegyverzettel rendelkező, és rövid kiképzésen átesett nemzetőrök nem mindig váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. vö. Hermann i.m. pp. 47–49, Hautzinger Gyula: A modern Nemzetőrségről – tények és gondolatok. Zrínyi Nemzetvédelmi Egyetem – Társadalomtudományi Intézet. Budapest, 2005. pp. 25–26.

⁸⁵⁹ vö. Hermann i.m. pp. 49–58.

⁸⁶⁰ jogilag nem utódszervezete az *insurrectionnak*. Népfelkelésről törvény nem született, a népfelkelést a különleges jogrendi intézkedések keretén belül időről-időre kiadott egyéb jogforrások szabályozták.

⁸⁶¹ A külföldi önkéntesekből szerveződött, magyar oldalon harcoló erők. A szabadságharc során ilyen volt a lengyel, a német, a bécsi és az olasz légió. vö. Hermann i.m. pp. 60–61.

Mivel a háborús helyzet miatt a Nemzetőrség feladatrendszerében ekkor már legalább annyira hangsúlyosak voltak a katonai, mint a karhatalmi feladatok, melyeket a *területi-elv* alapján láttak el, ezért azt indokolt egyfajta területvédelmi tartalékos erőnek tekinteni.⁸⁶² A katonai feladatokkal összefüggésben a Nemzetőrség rendeltetése alapvetően a harcoló hadműveletekben alkalmazott Honvédség tehermentesítése és támogatása volt. A nemzetőrök rendszerint helyőrségi őrszolgálatot, valamint az erődök és egyéb katonai infrastruktúrák védelmét látták el, biztosították a tábori csapatok szállításait, valamint a hágókat és folyami átkelőket, illetve a számukra kijelölt egyéb kulcsterületeket.⁸⁶³ Alacsonyabb szintű kiképzettségük miatt a hagyományos harctevékenységekre kevésbé alkalmas nemzetőrök képezték az egyik legfőbb toborzási bázisát a gerilla csapatoknak is. Erről **Kossuth Lajos**, az *Országos Honvédelmi Bizottmány*⁸⁶⁴ elnöke 1848. december 15-i felhívásában a következők olvashatók: „*A nemzetőrség – nem lévén időnk azt kellően kifejtetni, s organizálni, az ellenség visszaverésében ritkán mutatkozott sikeresnek. (...) Alakíttassanak azonnal a törvényhatóságbeli nemzetőrség s más önkéntes vállalkozók köréből gyalog és lovas mozgó nemzetőrségi csapatok (...) gyakorolják magokat nem tömött csatarendi szabályokban, hanem a száguldó csatározásban. (Guerilla harc).*”⁸⁶⁵ A felhívást követő második napon kelt leveléből ismerhető meg **Kossuth** akkori védelmi elgondolása is: „*Tervem: egy bizonyos körvonalat jelölni ki a rendes hadseregeink működésére, ezen a vonalon kívül pedig a határok felé mindenütt illy szabad guerilla csapatokat organisálni, melyek ne legyenek egy vagy más táborhoz attachierozva, szabadon mozogjanak, otthon mozogjanak, de mindig mozogjanak, s a szomszéd ellenséget nyugtalanítva, a mi seregeink mozdulatait elősegítsék (...). Ezen guerilla csapat (mozgó nemzetőrség) mindenütt alakíttatik (...).*”⁸⁶⁶ A következő napon, december 18-án kelt rendeletben el is rendelték a teljes országra kiterjedően a népfelkelő és gerilla csapatok megalakítását.⁸⁶⁷

A *szabadságharc* során számos ilyen népfelkelő és nemzetőrökből, illetve önkéntesekből szervezett gerilla csapat alakult, amelyek mindvégig részt vettek a Honvédség védelmi

⁸⁶² Ezt az ilyen jellegű szervezetek történeti fejlődése is alátámasztja. Az 1789-es francia Nemzetőrség mintájára a *napóleoni háborúk* alatt létrehozott más nemzetek hasonló erői is jobbra a *területi-elv* alapján szervezett tartalékos erőkké alakultak át. vö. Molnár (2016) i.m. pp. 157–174. A 48-as szabadságharc alatt ugyanez a folyamat kezdődött meg hazánkban is, a vereséget követően azonban az intézmény felszámolása miatt elakadt.

⁸⁶³ vö. Hautzinger (2005) i.m. pp. 25–30.

⁸⁶⁴ A szabadságharc idején a rendkívüli hatalmat gyakorló legfelsőbb végrehajtó szerv.

⁸⁶⁵ Barta István (szerk.): Kossuth Lajos Összes Munkái XIII. Kossuth Lajos 1848/49-ben III. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. Első Rész: 1848 szeptember–december. Akadémia Kiadó, Budapest, 1952. pp. 767–769.

⁸⁶⁶ Barta i.m. p. 786.

⁸⁶⁷ A rendelet szövegére lásd Barta i.m. pp. 794–795.

műveleteiben. Ez ugyanakkor semmiféle „nemzeti sajátosságot” nem jelentett, mivel a magyar szabadságharc jellegét tekintve ugyanazon szabadságharcok sorába illeszkedett, amelyet mintegy három évtizeddel korábban a franciák által megszállt, vagy francia szövetségbe kényszerített nemzetek vívtak Franciaország ellen.⁸⁶⁸ Ezek voltak a már említett, **Jomini** által „legfélelmetesebbnek” titulált „nemzeti háborúk”, melyekkel kapcsolatban később kialakultak az *átfogó területvédelmi megközelítéseket* jellemző, a *megtagadásra* irányuló „népi”, vagy „nemzeti elrettentés” elméletei, illetve az ezen háborúk hadművelési tapasztalatai alapján kidolgozott, a *mélyszégi védelem elvét* követő hadművelési koncepciók, és a megvalósításhoz szükséges, milíciarendszerre (is) támaszkodó haderőstruktúra-modellek.⁸⁶⁹ A szabadságharc során az itt felsorolt valamennyi attribútum megjelent, azonban az akkor hozott intézkedések, beleértve az *átfogó megközelítésekre* emlékeztetőket is, a kialakult helyzetre való tekintettel születtek meg, nem pedig egy előre kidolgozott védelmi koncepció eredményeként. Az *átfogó megközelítés* visszavetítése a 48-as eseményekre tehát nem indokolt.⁸⁷⁰

A szabadságharc vereségét követően a létrehozott magyar katonai intézményeket Bécs felszámolta. Magyarországot – korábbi autonómiáját jelentősen korlátozva – reintegrálták a birodalomba, ami a katonai dimenzió tekintetében alapvetően a 48 előtti állapotokhoz való visszatérést jelentette. Ezeket az állapotokat a magyar hadtörténelem máig legnagyobb volumenű alkotását jegyző **Bánlaky (Breit) József** ekként jellemezte: „*a néphadseregek eszméjét, a többi országokhoz hasonlóan, Ausztriában is elejtették (...) az európai hadseregek most ismét a XVIII. századbeli kabinet-hadseregekhez váltak hasonlókká. (...) minden állam legfőbb gondját az állandó hadsereg szaporítására és erősítésére fordított, ellenben a néphadsereg fölvételére szolgáló kereteket vagy megszüntette, vagy csak névleg tartotta fenn s azok fejlesztésére gondot nem fordított.*”⁸⁷¹ A *területi-elv* alapján létrehozott erők újjászervezésére a birodalomban a 48-as eseményeket követően két évtizedet kellett várni. Ez a porosz haderőstruktúra adaptációjával valósult meg, amelynek háttérében a poroszoktól elszenvedett 1866-os vereség állt. Itt szembesültek az osztrák és a magyar katonai

⁸⁶⁸ A német és az osztrák történelemben ezek a háborúk *Befreiungskrieg*, azaz szabadságharc. De ugyanígy jelennek meg a franciák elleni háborúk pl. a spanyol, portugál, belga és holland történelemszemléletben is.

⁸⁶⁹ Lásd 2. fejezet.

⁸⁷⁰ Az 1848-as szabadságharc e tekintetben kiváló példa a 2.2. fejezetben tett azon megállapításra, miszerint az *átfogó megközelítések* esetében a „*területvédelem minden esetben védelmi háború, de nem minden védelmi háború területvédelem.*”

⁸⁷¹ Bánlaky József: A Magyar nemzet hadtörténelme, Arcanum, adatbázis Kft., 2001.: <https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0022/2573.html> (Letöltés ideje: 2017.03.14.)

gondolkodók a porosz haderő már ismertett azon hadászati támadás koncepciójával, amely jelentős mértékben támaszkodott az alapvetően *területi-elven* működő Landwehr támogató tevékenységeire, illetve a Landwehr struktúrából következő mobilizációs-képesség nyújtotta előnyökre. **Vadnai Károly**, egykori 48-as veterán egy, az 1866-os háborút elemző tanulmánykötetben közölt cikkében a porosz Landwehrről a következőket írta: „*Nem zengünk nekik glóriát, mert magunk is tudjuk, hogy az északi csatatér győzelmeit a testőrség és a sorkatonaság roppant harcosai küzdötték ki, de hogy ezek ily roppant harcsorokban jelenhettek meg, már magában is a Landwehr-rendszernek tulajdonítható. Poroszország ezúttal sorkatonaságát – a maga teljes létszámában – állíthatá ki a síkra. Nem kellett neki ezreket meg ezreket hagyogatni hátra várak védelmére, városok helyőrségi szolgálataira, benső biztosság végett, tartalékra. Mindez a Landwehrtől bőven kitelt, sőt jutott belőle a csatamezőre is elég.*”⁸⁷²

A porosz mintájú haderőstruktúra létrehozásának jogi alapjait hazánkban az 1868-as véderőtörvény fektette le. Eszerint a Monarchia haderejét „*a hadsereg, hadi tengerészet, honvédség és népfelkelés*” képezte.⁸⁷³ Ebből a védelem első vonalát az aktív közös, Császári és Királyi Hadsereg (*kaiserliche und königliche Armee*) és a Császári és Királyi Haditengerészet (*kaiserliche und königliche Kriegsmarine*) alkotta. Rendeltetésük „*Ő Felsége összes birodalma mindkét állama területének külellenségek elleni megvédése és a belrend és biztosság fentartása.*”⁸⁷⁴ volt. Az *elsővonalbeli erők* tehát a Monarchia védelme mellett – amely természetesen nem a *szűkebb értelemben vett védelmet* jelentette – karhatalmi feladatokat is elláttak. A *másodvonalbeli erökhöz* sorolt Magyar Királyi Honvédség (*königlich ungarische Landwehr*) – és a birodalom másik felében, azonos feladatrendszerrel a Császári-királyi Landwehr (*kaiserlich-königliche Landwehr*) – rendeltetését a törvény a következőképp határozta meg: „*A honvédség háború idején a hadsereg támogatására és a belvédelemre, béke idején pedig kivételesen a belrend és biztosság fentartására is van hivatva.*”⁸⁷⁵ Ugyanezeket felsorolva, a *honvédségről szóló törvény* már azt is nevesítette, hogy a Honvédség „*a fegyveres erőnek kiegészítő része*”, tehát tartalékos szervezet.⁸⁷⁶ Ennek megfelelően békeidőben csak a törzsek, valamint néhány feltöltött alegység állománya

⁸⁷² Vadnai Károly: A porosz Landwehr eredete In: Nagy Miklós és Zilahy Imre (szerk.): Háború-könyv. Az 1866-ki hadjáratok ismertetése. Pest, 1866 (174-184. o.) p. 175.

⁸⁷³ 1868. évi XL. törvénycikk a véderőről. 2. §.

⁸⁷⁴ 1868. évi XL. törvénycikk a véderőről. 2. §.

⁸⁷⁵ 1868. évi XL. törvénycikk a véderőről. 8. §.

⁸⁷⁶ 1868. évi XLI. törvénycikk a honvédségről. 1. §.

teljesített aktív szolgálatot, az állomány többi részét csak időszakos gyakorlatokra hívták be.⁸⁷⁷ A csapatokat önkéntesekkel, a Honvédségbe közvetlenül sorozottakkal, valamint a közös hadseregnél sor- és tartalékos szolgálati idejüket kitöltött, és onnan a honvéd alakulatok állománytáblájára átvezetett polgárokkal egészítették ki.⁸⁷⁸ Ez a *területi kiegészítés elve* szerint történt, ami alapján az országot – a horvát és szlavón területekkel – 6 honvédkerületre, azon belül pedig a „*törvényhatóságok*”, azaz a polgári közigazgatás beosztásához igazított, *zászlóalj- és századjárásokra* osztották.⁸⁷⁹ Mindezek alapján megállapítható, hogy az akkori Honvédség a *tágabb értelemben vett területvédelmi erők* tipikus példájának tekinthető. Elsőként említett feladata, a „*hadsereg támogatása*” alapesetben ugyanis az országon belül valósult meg, mivel a törvény kimondta, hogy „*a honvédség kivételesen a magyar korona országain kívül is alkalmazható; de erre mindannyiszor a törvényhozás külön intézkedése szükséges.*”⁸⁸⁰ Emiatt elsődleges feladatának valójában a másodikként említett „*belvédelem*” tekinthető, ami akkoriban az ország határain belüli helyőrségi szolgálatot, illetve az erődök és határok védelmét jelentette.⁸⁸¹ Mindemellett a Honvédség karhatalmi feladatokat is ellátott. Ezt az 1868-as törvények még „*kivételes*” békeidőszaki, ellenben az 1912-es véderőtörvény már alapfeladatként nevesítette.⁸⁸²

A *védelem harmadik vonalát* képező *népfelkelés* – Ausztriában *Landsturm* – rendeltetését a véderőtörvény a következőképp határozta meg: „*A népfelkelés háború idején a védelmi erőnek végső megfeszítése, a hadsereg és honvédség támogatására, az ellenség behatolásának megakadályozása, vagy az országba már benyomult ellenség leküzdése végett. A felkelés evégből, mint a véderő kiegészítő része (...)*”⁸⁸³ A *népfelkelésről* szóló törvény ezt még kiegészítette azzal, hogy „*a sorhadat és honvédsereget támogatni az által, hogy a harcszínér előkészítésénél alkalmaztassék, az ellenséget minél több oldalról nyugtalanítsa és károsítsa, a közlekedést megszakítsa vagy helyreállítsa, akadályokat vessen, végre, hogy a küldöncz- és a hadi célok által igényelt egyéb szolgálatokat teljesítse.*”⁸⁸⁴ Eszerint a *népfelkelés* tehát eredendően szintén a honi területen folytatott védelmi harcokra létrehozott tartalékos erő volt. A többi katonai szervezettel ellentétben eleinte önkéntes erőként

⁸⁷⁷ 1868. évi XLI. törvénycikk a honvédségről. 11. §., 14. §.

⁸⁷⁸ 1868. évi XL. törvénycikk a véderőről. 15. §., 1868. évi XLI. törvénycikk a honvédségről. 4. §., 5. §.

⁸⁷⁹ 1868. évi XLI. törvénycikk a honvédségről. 7. §., 8. §.

⁸⁸⁰ 1868. évi XLI. törvénycikk a honvédségről. 3. §.

⁸⁸¹ vö. Pesti Napló. Szombat, december 15. 1866. 17. évfolyam. p. 3.

⁸⁸² vö. 1868. évi XL. törvénycikk a véderőről. 8. §., 1868. évi XLI. törvénycikk a honvédségről. 2. §., 1912. évi XXX. törvénycikk a véderőről. 4. §.

⁸⁸³ 1868. évi XL. törvénycikk a véderőről. 9. §.

⁸⁸⁴ 1868. évi XLII. törvénycikk a népfelkelésről. 1. §.

működött, 1886-ban azonban a népfelkelés kiegészítését is a hadkötelezettségre helyezték.⁸⁸⁵ A törvények kimondták továbbá, hogy a hadműveleti helyzet függvényében az ország egyéb fegyveres szervezetei (csendőrség, pénzügyőrség, állami erdészet stb.) is betagolódhatnak a népfelkelésbe.⁸⁸⁶ A hadkötelezettség bevezetését követően a potenciális népfelkelők nyilvántartása a honvéd parancsnokságok feladata lett⁸⁸⁷, csapataik kiegészítése pedig a honvéd adminisztráció bázisán valósult meg, így a megalakuló népfelkelő csapatok a Honvédség magasabbegység szervezetébe tagolódtak be.⁸⁸⁸ Ennek szellemében módosult a népfelkelés rendeltetése is. Az 1886-os új szabályozás kimondta, hogy a népfelkelés – miként a Honvédség – *„rendszerint az ország határain belül alkalmaztatik; azonban kivételesen a magyar korona országain kívül is alkalmazható, de erre mindannyiszor a törvényhozás külön intézkedése szükséges.”*⁸⁸⁹

A vonatkozó jogszabályok alapján látható, hogy a Monarchia a *védelem három vonalának klasszikus elvét* követte, és aszerint különböztette meg az egyes haderőstruktúra-elemek rendeltetését és feladatrendszerét. Ez alapján rekonstruálható az erők alkalmazásának akkori elgondolása is. Eszerint alacsonyabb intenzitású konfliktusokban a Monarchia a harcoló hadműveletekben elsősorban a közös hadsereg (és haditengerészet) erőivel számolt, a Honvédséget pedig csak a hátszág és a honi hadtápterület biztosítására tervezte alkalmazni, míg magasabb intenzitású fegyveres konfliktusokban már az aktív erőkkel együtt. Ez esetben a hátszágvédelmi feladatokat és a honi terület védelmét az ekkor mozgósítandó népfelkelés feladata volt átvenni, amelynek egységeit, alegységeit adott esetben a már Honvédséggel kiegészített hadműveleti csapatok további megerősítésére is alkalmazhatták. Erre a két scenárióra a példa Bosznia-Hercegovina 1878-as okkupációja, mint alacsony, és az *első világháború*, mint magas intenzitású fegyveres konfliktus. Előbbi esetben a közös haderő mellett 9 honvédzászlóalj (6 horvátot és 3 magyart) mozgósítottak. Feladatuk elsősorban a horvát-bosnyák határövezetben a határvédelem, határrendészet, katonai szállítmányok kísérése, az utánpótlási útvonalak biztosítása, valamint járőr- és helyőrségi szolgálat ellátása

⁸⁸⁵ vö. 1868. évi XL. törvénycikk a véderőről. 5. §., 1868. évi XLII. törvénycikk a népfelkelésről. 1. §., 1886. évi XX. törvénycikk a népfelkelésről. 2. §.

⁸⁸⁶ 1868. évi XLII. törvénycikk a népfelkelésről. 5. §., 1886. évi XX. törvénycikk a népfelkelésről. 2. §.

⁸⁸⁷ 1886. évi XX. törvénycikk a népfelkelésről. 10. §.

⁸⁸⁸ Danczer Alfons (szerk.): A mi hadseregünk. Az Osztrák-Magyar Monarchia népei fegyverben és zászlók alatt. Franklin-Társulat, Budapest, 1889. p. 100.

⁸⁸⁹ 1886. évi XX. törvénycikk a népfelkelésről. 5. §.

volt, bár egy részük a határ túloldalán, a harctevékenységekben is részt vett.⁸⁹⁰ Ezzel szemben az *első világháború* kezdetén a Honvédség nagyarányú mozgósítására már eleve úgy került sor, hogy a honvédcsapatokat nagyjából az aktív hadsereg megerősítésére lehessen alkalmazni, miközben a hátszágvédelmi feladatokra és a az ország területére behatoló ellenséges erőkkel szembeni küzdelemre mobilizálják a népfelkelőket. Mivel a megmerevedett frontvonalak miatt a honi terület viszonylag biztonságban volt, ezért a hátszágban jelentkező fenyegetések is azonban inkább karhatalmi, semmint katonai eszközöket követeltek, és így a népfelkelőket is nagy arányban lehetett a frontra vezényelni.⁸⁹¹

A csapatok jogszabályok által meghatározott rendeltetése alapján úgy tűnhet, hogy a Monarchia szinte minden szcenárióval számolt, beleértve a honi területen folytatott aktív harcoló védelmi hadműveletek esetét is, hiszen a népfelkelés meghatározott rendeltetése ezt feltételezné. A valóság azonban ennek épp az ellenkezője volt. A Monarchiának nem volt olyan hadműveleti koncepciója, amely érdemben számolt volna a saját területen folytatott védelmi harcokkal, ezért a területvédelem valójában itt is a hátszágvédelmi feladatokhoz kapcsolódott. Ennek oka, hogy a Monarchia egy tipikus katonai nagyhatalom volt, és mint ilyen, hadműveleti tervezésében a hadászati támadás képezte a központi elemet, védelemmel csak átmenetileg, a keleti határövezetben számoltak. **Julier Ferencet**, a Monarchia vezérkari tisztjét és a Vörös Hadsereg későbbi vezérkari főnökét idézve: „*Minden nagyhatalom vezérkara a háború gyors eldöntésének egyetlen lehetőségét az ellenfél hadserege gyors felkeresésében, megverésében és az ellenséges főváros elfoglalásában látta; ezért a támadást készítette elő.*”⁸⁹²

5.2. TERÜLETVÉDELEM A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

A két világháború közötti időszak a területvédelem tekintetében egyfajta átmeneti korszaknak tekinthető. Ennek oka, hogy amíg a Monarchia, majd a *második világháborút*

⁸⁹⁰ Erre vonatkozólag részletesen lásd Balla Tibor: A Magyar Királyi Honvédség és Bosznia-Hercegovina 1878. évi okkupációja. In: Hadtörténelmi Közlemények, 121. évf. 2008/1. pp. 3–38.

⁸⁹¹ vö. Kollega Tarsoly István (főszerk.): Magyarország a XX. században. I. kötet. Politika és társadalom, hadtörténet, jogalkotás. Babits Kiadó, Szekszárd, 1996. pp. 290, 295–301. A hátszágban jelentkező karhatalmi tevékenységekre és a katonai szervezetek karhatalmi tevékenységeire lásd Balla Tibor: Katonai alakulatok karhatalmi bevetése Magyarországon az első világháború utolsó évében. In: Acta Musei Militaris in Hungaria. A Hadtörténelmi Múzeum Értesítője 12. Hadtörténelmi Múzeum, Budapest, 2012. pp. 63–74.

⁸⁹² Julier Ferenc: A világháború magyar szemmel. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1933.: https://mek.oszk.hu/02200/02221/html/1_3.html (Letöltés ideje: 2022.02.05.)

követően a pártállami korszakban egyaránt működött valamilyen hosszútávú tervezés eredményeként létrehozott területvédelmi rendszer, addig a két világháború közötti időszakban nem. Ez az időszak valójában több rövid szakaszra bontható, melyeken belül mindegyik során, valamilyen külső tényező hatására, nem épülhetett ki olyan haderőstruktúra, amelyben a *területi-elv* alapján szervezett erők hosszú ideig a honvédelem integráns részévé válhattak volna. A *Károlyi-kormány* és a *Tanácsköztársaság* első lépései között szerepelt ugyan a *területi-elven* szervezett erők felállítása, azonban mindkét rendszer túl rövid életűnek bizonyult ahhoz, hogy egy hosszútávú védelmi koncepció, illetve kiforrott haderőstruktúra keretén belül lehessen vizsgálni azokat. A *Horthy-korszak* negyedévszázada alatt pedig a *trianoni békeszerződésben* meghatározott haderőkorlátozás miatt egészen a 30-as évekig nem volt lehetőség jelentősebb haderőfejlesztésre. A szerződés nem engedélyezte a tartalékos rendszer fenntartását, ezért a területvédelmi tartalékos erők szervezésére sem volt lehetőség.⁸⁹³ Arra csak a *második világháború* utolsó szakaszában került sor. Mindezek alapján ezen időszak területvédelme jobbára csak a *területi-elven* felállított, valamint egyéb olyan katonai szervezetek és feladatrendszerük ismertetése alapján vizsgálható, amelyek rendeltetését, vagy legalábbis elsődleges feladatát a honi területen végrehajtott katonai tevékenységek határozták meg.

Az első ilyen szervezetek 1918-ban, gyakorlatilag ugyanazzal a céllal jöttek létre, mint amire a világháború alatt a megmerevedett frontvonalak mögött a hátszágban maradt katonai alakulatok többségét alkalmazták; karhatalmi feladatok végrehajtására. A hátszágvédelem részeként a karhatalom legfőbb feladata a világháború utolsó válságos időszakában a sztrájkok letörése, és így a hadigazdaság működésének fenntartása, valamint a romló életszínvonal miatt a katonai és polgári közúti és vasúti szállítások biztosítása volt a fosztogatókkal szemben, de elláttak katonai rendészeti és egyéb feladatokat is.⁸⁹⁴ A frontról visszatérő katonatömegek és az *őszirózsás forradalom* miatt a rend fenntartása egyre nagyobb terhet rótt a kormányra; a fosztogatás, az erőszakos cselekmények mindennaposá váltak. A hazatérő csapatok felbomlásával, leszerelésével, és részben fosztogató csoportokká alakulásával a Monarchia korában kialakult hazai haderőstruktúra felbomlott, a belügyi

⁸⁹³ vö. 1921. évi XXXIII. törvény az az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákországgal 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről. II–III. fejezet.

⁸⁹⁴ vö. Balla (2011) i.m. pp. 66–70.

szervezetek pedig nem bizonyultak elégségesnek a jelentkező problémák kezelésére. Ilyen körülmények között került sor **Károlyi Mihály** november 11-én kiadott, a „*belső rend*” biztosítására újonnan létrehozandó szervezeteiről szóló rendeletére. Ebben a rendvédelmi szervek⁸⁹⁵, és az egykori monarchiabeli csapatok 5 legfiatalabb korosztályának visszatartásával megalakuló „*hadsereg*” mellett került említésre, a Nemzetőrség és a Polgárőrség, mint a *területi-elv* alapján megalakítandó, karhatalmi feladatokat ellátó szervezetek. Amíg előbbit katonai szervezetként hozták létre, és „*lényegében a milícia elvére épülő területiális erőnek szánták*”⁸⁹⁶, addig utóbbi az önkormányzatoknak alárendelt polgárőrség volt. A rendelet az országban 6 nemzetőr „*központ*” felállítását rendelte el és meghatározta, hogy a nemzetőrök felszerelése és ruházata lehetőleg a hadseregével legyen azonos. A nemzetőröket karhatalmi feladatokra szakasz kötelékben tervezték alkalmazni. A Nemzetőrség rendeltetését a következőképp határozták meg: „*Hivatása a nemzetőrségnek, hogy egységeit a veszélyeztetett rend védelmére kiküldje.*”⁸⁹⁷ Legfontosabb szervezeti komponensüket a vasúti nemzetőr csapatok képezték, melyek feladata a vasúthálózat és a pályaudvarok biztosítása volt.⁸⁹⁸ A nemzetőr alakulatok jelentős része jött létre továbbá olyan módon, hogy a monarchiabeli hátországi – döntően tartalékos – alakulatok, továbbá csendőr, rendőr, de még önkéntes tűzoltó szervezetek is Nemzetőrséggé alakultak át.⁸⁹⁹ A Nemzetőrség feltöltése gyorsan haladt, 3 héttel a rendelet kihirdetését követően létszámuk már elérte a 100 000 főt, míg a hadsereg létszáma alig 37 000 fő volt.⁹⁰⁰ Ez jelentősen összefüggött a *területi-elv* egyik legfontosabb tényezőjével, a *lokálpatriotizmussal*, amit jelez, hogy még a helyi szolgálatot tisztességesen ellátó nemzetőrök is volt, hogy megtagadták a kiegészítési kerületekről történő elvezénylésüket. Ebben nem egyszer maguk a helyi törvényhatóságuk is támogatták őket, mivel szükségük volt a helyi védelmi erőkre.⁹⁰¹

⁸⁹⁵ A rendeletben felsoroltak: csendőrség, államrendőrség, határrendőrség, pénzügyőrség, közigazgatási (vidéki) rendőrség, budapesti rendőrség, budapesti védőrség, katonai rendőrség, budapesti önkéntes őrsereg, vasúti mozgóőrség. vö. 5220/1918. M.E. sz. rendelete. Magyarország demokratikus függetlenségének, belső rendjének, lakosságának személy- és vagyonbiztonsága, valamint általában a törvényes rend fenntartásának biztosítására létesítendő szervezetek.

⁸⁹⁶ Révész Tamás: Nem akartak katonát látni? A magyar állam és hadserege 1918–1919-ben. Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések: Trianon-dokumentumok és tanulmányok 4. Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest, 2019. p. 103.

⁸⁹⁷ 5220/1918. M.E. sz. rendelete. Magyarország demokratikus függetlenségének, belső rendjének, lakosságának személy- és vagyonbiztonsága, valamint általában a törvényes rend fenntartásának biztosítására létesítendő szervezetek. B. pont.

⁸⁹⁸ Révész i.m. pp. 154–155.

⁸⁹⁹ Révész i.m. pp. 157–158, 174.

⁹⁰⁰ Révész i.m. p. 163.

⁹⁰¹ vö. Révész i.m. pp 167–168.

Ugyanilyen nemzetőr alakulatokat szerveztek az ország nemzetiségei által létrehozott nemzeti tanácsok is, melyek azonban gyakran összetűzésbe kerültek a magyar hatóságokkal, illetve az ország területére behatoló román, csehszlovák és szerb csapatok számára egyfajta „előörsként” tevékenykedtek, majd csatlakoztak azokhoz.⁹⁰² Ugyanez történt a magyar nemzetőrcsapatok egy részével is azokon az országrészekén, ahol az idegen csapatok megjelentek, itt ugyanis azokat vagy lefegyverezték, vagy azok a közelben állomásozó, megalakulóban lévő hadsereg egységeihez csatlakoztak. Így pl. a *Székely Hadosztályba* is több erdélyi nemzetőralkulat beolvadt.⁹⁰³ Amint egyértelművé vált, hogy Magyarország területi integritása veszélyben van, kezdetét vette a katonai védelem megszervezése is. A *Károlyi-kormány* egy 8 hadosztályból álló⁹⁰⁴, 70 000 fős önkéntes haderő felállítását tervezte, a toborzás azonban lassan haladt. A Magyarország számára rendkívül hátrányos, további területek feladását meghatározó *Vix-jegyzék* átnyújtásakor, 4 hetes toborzással alig 5000 fő jelentkezett a hadseregbe. A jegyzék elutasítását követően **Károlyi** lemondott, és a hatalmat a szociáldemokrata-kommunista koalíció vette át, megalakítva a *Tanácsköztársaságot*.⁹⁰⁵

Az 1919. március 21-én megalakult *Tanácsköztársaság* is folytatta a hadsereg újjászervezését, mivel a jegyzék elutasítása egyet jelentett azzal, hogy az országnak védelmi háborúra kell felkészülnie. Március 25-én, megtartva a 8 hadosztályos szervezet célirányt, elrendelték a Vörös Hadsereg felállítását, és a szakszervezetekre támaszkodva jelentős eredményeket értek el az önkéntesek toborzása terén. A Vörös Hadsereg mellett ugyanakkor az üzemekben új (fél)katonai szervezeteket is felállítottak, az ún. „*munkás tartalékszázaljakat*”. Az erről szóló rendelet kimondta, hogy: „*A kiképzés a rendes munkaidőn kívül történik. A fegyvereket a gyári munkástanács őrzi.*”⁹⁰⁶ Két nappal később belügyi népbiztosi (belügyminiszteri) rendeletben elrendelték továbbá a Vörös Őrség felállítását is. Rendeltetése a következő volt: „*A Magyar Tanácsköztársaság belső rendjének megalapozása és fentartása a Vörös Őrség feladata. A Vörös Őrség egyben a Vörös Hadseregnek kiegészítő részét képezi és tagjai bármikor hadiszolgálatra rendelhetők, illetve a*

⁹⁰² vö. Breit József: A Magyarországi 1918/19. évi forradalmi mozgalmak és a vörös háború története. I. kötet. A Károlyi korszak főbb eseményei. Magy. Kir. Hadtörténelmi Levéltár, 1925. pp. 94–98, Révész i.m. pp. 83–84.

⁹⁰³ vö. Révész i.m. pp. 145–152, 168.

⁹⁰⁴ Ekkora haderőt engedélyezett a már korábban, 1918. november 13-án Belgrádban megkötött egyezmény Magyarország számára. vö. Kollega i.m. pp. 303–304.

⁹⁰⁵ Kollega i.m. pp. 307–308.

⁹⁰⁶ A Forradalmi Kormányzótanács XXIII. K. T. E. rendelete a Vörös Hadsereg alakításáról. Különösen 1., 11. A munkás tartalékszázaljakra részletesebben lásd Derkovics Jenő: A magyar Vörös Hadsereg gyári munkásezredeinek szervezése. In: Hadtörténelmi Közlemények, II. évf. 1955/3–4. sz. pp. 213–242.

*Vörös Hadseregbe áthelyezhetők.*⁹⁰⁷ Az alapesetben belügynek alárendelt Vörös Őrség tehát egyben a Vörös Hadsereg tartalékos komponense is volt. Kiegészítését és szervezetét a rendelet – egészen községi szintig – a *területi-elv* alapján határozta meg, továbbá kimondta, hogy valamennyi működő karhatalmi szervezet, így a *Károlyi-féle* Nemzetőrség megmaradt erői is a Vörös Őrségbe integrálódnak.⁹⁰⁸

Ezek a munkás tartalékoszázaljak és a Vörös Őrség – beleértve annak „létszámfeletti tartalékos” alegységeit – képezték a hátszág védelmére rendelt, *területi-elv* alapján szervezett erők gerincét, amelyet még néhány egyéb alegység egészített ki, pl. a budapesti ún. Vörös Tengerészdandár.⁹⁰⁹ Egy májusi rendelet értelmében a hadművelési területet és a hátszágot adminisztratív szinten is különválasztották. A hadművelési csapatok vezetése és irányítása a Vörös Hadsereg Parancsnoksága, míg a hátszági csapatok és katonai intézetek a Hadügyi Népbiztosság (hadügyminisztérium) felelősségébe kerültek.⁹¹⁰ A felelősség megosztás alapján tehát a munkás tartalékoszázaljak, valamint a Vörös Őrség egyfajta területvédelmi erőként jöttek létre, melyek feladata ez esetben a hátszág védelme volt. Ebbe beletartozott a hadművelési területnek nem részét képező déli és nyugati, valamint az északi határ egy szakaszának védelme is.⁹¹¹ Ezeknek a hátszági alakulatoknak egy része az északi, majd a keleti hadművelésben is részt vett. A keleti fronton összeomló offenzívát követően azonban, mivel a *Tanácsköztársaság* augusztus 1-ével lemondott a hatalomról, és az új kormány a harcok beszüntetése mellett döntött, az előnyomuló román csapatok az ország mélységében már nem találtak érdemi ellenállással.⁹¹²

A Vörös Hadsereg hadműveleteivel párhuzamosan kezdett formálódni Szeged, majd Siófok központtal az „ellenforradalmi kormány” fegyveres ereje, a **Horthy Miklós** monarchiabeli ellentengernagy vezette Nemzeti Hadsereg. Ezt önkéntesekkel, valamint sorozottakkal töltötték fel, de a felbomló Vörös Hadsereg állományából is – amennyiben a politikai ellenőrzésen megfelelték – sokakat átvettek. A Nemzeti Hadsereg létszáma 1920 februárja körül már 100 000 fő körüli volt, és a kivonuló román csapatoktól fokozatosan átvette az ország feletti ellenőrzést. Az új kormányt az antant is elismerte, így Magyarország

⁹⁰⁷ A belügyi népbiztos 1. B. N. sz. rendelete a Vörös Őrség felállításáról. 1. §.

⁹⁰⁸ A belügyi népbiztos 1. B. N. sz. rendelete a Vörös Őrség felállításáról. 2. §., 9. §. A Vörös Őrségre lásd Takács Gyula: A Vörös Őrség. In: Közép-európai Közlemények, 5. évf. 2012/1. pp. 157–164.

⁹⁰⁹ vö. Breit i.m. pp. 16–17, Révész i.m. p. 182.

⁹¹⁰ Breit i.m. p. 34, Kollega i.m. p. 311.

⁹¹¹ vö. Szöcs Ferenc: Adalékok az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság határőrizetének történetéhez. In: Hadtörténelmi Közlemények, 16. évf. 1969/2. pp. 272–283.

⁹¹² Kollega i.m. p. 309.

jogot nyert, hogy képviseltesse magát a béketárgyalásokon, amelynek eredményeként megkötött a *trianoni békeszerződés*.⁹¹³ Ennek értelmében haderőcsökkentést kellett végrehajtani, miután a magyar fegyveres erők maximális létszámát a békeszerződés 35 000 főben határozta meg, a csapatok feltöltését pedig kizárólag önkéntes kiegészítéssel engedélyezte. Magyarország fegyveres erőinek megnevezése Magyar Királyi Honvédség lett, rendeltetése *„a belső rendnek és biztonságának fentartása s az ország határainak megvédése.”*⁹¹⁴ A törvény indoklásában az ország akkori katonai helyzetének értékelése a következőképp jelent meg: *„ezek a békefeltételek nemcsak gazdasági tekintetben veszélyeztetik a megmaradó csonk életképességét, (...) hanem katonai rendelkezéseikben az állami fennmaradás pilléreit is megtámadják, amikor egyrészt az általános hadkötelezettség megszüntetését, (...) másrészt oly megkötő rendelkezéseket – létszám megállapítása, tartalékok képzésének lehetetlensége, létszámhiányok pótlásának korlátozása, hadianyag beszerzés korlátozása, mozgásítás megtiltása – tartalmazzanak, amelyek a jogos önvédelem lehetőségétől teljesen megfosztanak.”*⁹¹⁵ A helyes helyzetfelismerés ellenére a katonai vezetés elgondolásai azonban nélkülözték a realitást. A korszak szakértője, **Dombrády Lóránd** erről a következőket írta: *„A jövő háborújával, mint világháborúval számolt a magyar katonai vezetés, melyben szövetséges csoportosulások fognak összecsapni. Ezért a (...) megfelelő szövetségi rendszer ösztönzését és az ahhoz való csatlakozást fontos stratégiai feladatnak tartották. (...) A lehetőségeket messze túlértékelve a jövő magyar hadseregét is olyan gépesített haderőnek képzelték el, mely majd a megfelelő szövetségi rendszerben, az általa támogatva és fedezve, gyors és hatásos csapást képes mérni, azaz a fő hadászati elvet a támadásban látták.”*⁹¹⁶ Egyetértve ezzel a megállapítással, megjegyzendő, hogy a stratégiai környezet értékelése ugyan helytálló volt, mint ahogy a politikai cél, a revízió is a támadóképességek kialakítását követelte meg, ez azonban az ország lehetőségeit tekintve illuzórikus volt. Paradox módon ezt az 1924-ben elfogadott E-1 jelzésű harcsszabályzat is elismerte, és bevallottan olyan alapelveket fogalmazott meg, amelyek nem voltak összeegyeztethetőek a katonai képességekkel: *„Hogy a szabályzat e célját elérhesse, szükséges volt, azt nem a trianoni békeszerződés engedélyezte haderőre, hanem egy közép nagyságú államnak oly hadseregére alapozni, amelynek korszerű a fegyverzete és a*

⁹¹³ vö. Révész i.m. pp. 252–259.

⁹¹⁴ 1921. évi XLIX. törvénycikk a m. kir. honvédségről. 1–2. §.

⁹¹⁵ 1921. évi XLIX. törvénycikk indoklása a m. kir. honvédségről. I.

⁹¹⁶ Kollega i.m. p. 324.

*felszerelése. (...) Csak a támadás töri meg az ellenség erkölcsi és anyagi erejét. Csak a támadás hozza meg a döntést. A támadás rákényszeríti az ellenségre akaratumkat, törvényt szab cselekedeteinek, biztosítja számunkra az erkölcsi fölényt. (...) a támadó szellemet a csapatnál a végletekig kell fejleszteni.*⁹¹⁷ Ez láthatóan a klasszikus *clauswitz*i háborús cél, eszköz és módszer, a *megsemmisítés mechanizmusára* történő utalás volt, amely a szabályzat későbbi, 1939-es kiadásában még egyértelműbben jelent meg: „*Gyors döntést csak a mozgóharc hozhat. (...) Csatával kényszerítjük ki hadászati elgondolásunk teljesedését. (...) A támadás célja az ellenség megsemmisítése. Támadjunk már eleve merészen és mindig teljes eréllyel.*”⁹¹⁸ A politikai célokkal összefüggésben tehát érthető volt ez a gondolkodás, de a valós helyzet tekintetében aligha szorul magyarázatra, hogy az erők hadművelési alkalmazásának *hadászati támadásra*, és az *ellenség megsemmisítésére* irányuló elgondolása a kisantant országokkal szemben, amelyek együttes erőfölénye még a 30-as években is húszszoros volt, továbbá Magyarország háromirányból történő megtámadására és megszállására kidolgozott hadművelési tervekkel rendelkeztek, legalábbis megalapozatlannak tekinthető. Kiváltképp, hogy ekkor még nem volt az országnak olyan szövetségese, amely katonailag támogatta volna.⁹¹⁹

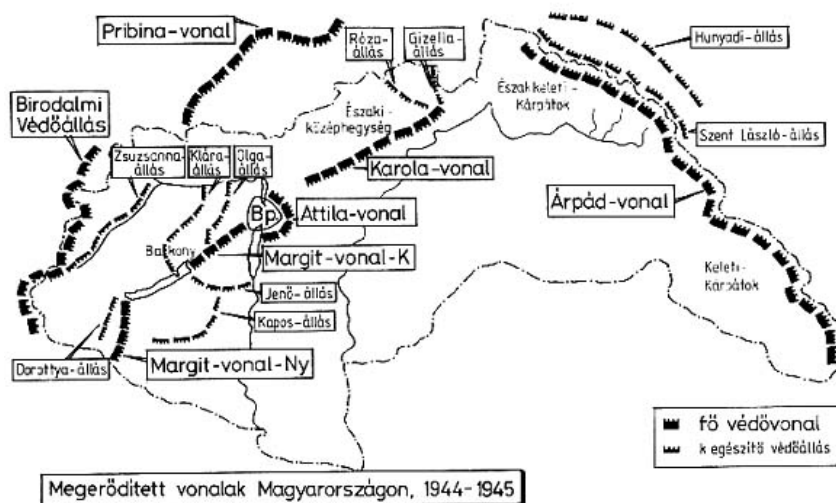
A magyar vezetés tehát, hiába húzódott hatalmas szakadék a politikai célok és az eszközök között, nem védelemben gondolkodott. Ennek megfelelően olyan hadművelési elgondolások, amelyekben az *átfogó területvédelmi megközelítések* jellemzői megjelentek volna, nem születtek. *Hadászati védelemmel* a vezetés legfeljebb a határvédelemben számolt, a *mélyégi védelem elve* idegen volt a hazai gondolkodástól, illetve az csak az 1944-ben kialakult hadművelési helyzetre való tekintettel, kényszerűen jelent meg, miután már a szovjetek magukhoz ragadták a hadászati kezdeményezést. Ezt egyértelműen igazolják az ország erősítési munkálatai is; amíg a keleti Kárpátokban a területi visszacsatolásokat követően az *Árpád-vonal* kiépítése ugyanis szinte azonnal megkezdődött, addig az ország belső védelmi vonalai csak 1944-ben, már a szovjet előnyomulás hatására létesültek.⁹²⁰

⁹¹⁷ vö. E-1. *Harcászati Szabályzat (II. Sz.) I. Rész. Harcászati Elvek.* 1. Füzet. A magy. kir. honvédelmi ministerium kiadványa. Budapest, 1924. pp. XIII, 220–222.

⁹¹⁸ vö. E-1. (1939) pp. 128–130, 148.

⁹¹⁹ vö. Kollega i.m. pp. 325–326.

⁹²⁰ Ravasz István (szerk.): *Magyarország a második világháborúban.* Lexikon A-Zs. Magyar Hadtudományi Társaság, PETIT REAL Könyvkiadó, Budapest, 1996. pp. 100–101.

21. ábra: Magyarország erősítései az 1940-es években⁹²¹

Emiatt a honi területen védelmi feladatok végrehajtására tervezett erők rendeltetése a hátszág védelme lett. Ezek az erők ugyanakkor csak sokdrangú szerepet kaptak a lassan meginduló haderőfejlesztés során, hiszen a prioritást a támadóképességek fejlesztése jelentette. A magyar vezetés a létszámkorlátozást és a tartalékképzés problémáit különböző fedőszervekkel igyekezett kijátszani. Ezt a célt szolgálta a *leventeszervezeteket*⁹²² is létrehozó *testnevelésről szóló törvény* is, amely lényegében az üzemi dolgozók és a fiatalok fedett katonai előképzését volt hivatott megvalósítani.⁹²³ Magyarország csak az 1930-as évek második felében, a kisantant országok egyetértésével kezdhette meg a nyílt haderőfejlesztést.⁹²⁴ Ekkor fogadták el az új *honvédelmi törvényt*, amely már visszavezethette a hadkötelezettséget. Ennek megfelelően jött létre a tartalékos rendszer is, illetve nyert szabályozást a *leventekötelezettség*, nyíltan vállalva már annak katonai jellegét.⁹²⁵ Kifejezetten hátszágvédelmi rendeltetésű erőkről a jogszabály nem tett említést, de a kortársak azokhoz alapesetben továbbra is a karhatalmi erőket sorolták; a csendőrséget, a rendőrséget, a pénzügyőrséget és az állami erdészet fegyveres szervezeteit. Paramilitáris jellegüket mutatja, hogy állományukat csak katonailag kiképzett személyekkel lehetett feltölteni⁹²⁶, illetve a törvény kimondta, hogy a felsorolt szervezetek azon része, amely „a

⁹²¹ Forrás: Ravasz i.m. p. 101.

⁹²² Erről bővebben lásd Ravasz i.m. pp. 256–257.

⁹²³ vö. 1921. évi LIII. törvénycikk a testnevelésről.

⁹²⁴ Kollega i.m. pp. 329–331.

⁹²⁵ vö. 1939. évi II. törvénycikk a honvédelemről. 1–2. §., 6–14. §., 19–27. §.

⁹²⁶ vö. 1939. évi II. törvénycikk a honvédelemről. 73. §.

*hadi események miatt működését megszüntetni kénytelen, a honvédséghez csatlakozik.*⁹²⁷ A karhatalom mellett a hátországvédelem másik feladatrendszerét a polgári védelem képezte, amelyre a *légoltalom* (itt: „*légvédelem*”) kapcsán tért ki a törvény⁹²⁸, de arról már korábban is született jogszabály.⁹²⁹

Kifejezetten a hátországban végrehajtandó védelmi feladatokra, a *területi-elv* alapján szervezett tartalékos erők felállítására csak 1944-ben került sor. A tartalékos állományt ezt megelőzően többnyire a hadműveleti csapatok feltöltésére, illetve a hadtápterület, és nem a hátország biztosítására létrehozott különböző alegységek felállítására használták fel. Tipikusan ilyen erők voltak a *hadtápzászlóalj*.⁹³⁰ 1944 szeptemberében azonban miniszterelnöki rendeletet adtak ki arról, hogy a „*közbiztonsági érdekek fokozottabb védelmének biztosítása és egyes honvédelmi feladatok ellátása céljából nemzetőrséget kell szervezni.*”⁹³¹ A rendelet az új szervezetet, mint a „*m. kir. honvédség része*” hozta létre, feladatai között pedig a következőket sorolta fel: a „*közbiztonsági szervek (...) támogatása, (...) kisebb ellenséges partizán és ejtőernyős csoportok leküzdése; szabotázs cselekmények megelőzése és elhárítása; katonai szempontból fontos vagyontárgyak őrzése; szükség esetén a működő seregtest-parancsnokságok rendelkezései szerint a hadműveletek hátsó területének biztosítása.*”⁹³² Feladatrendszerében tehát karhatalmi, valamint a hátország és adott esetben a hadtápterület katonai védelmével összefüggő feladatokat nevesítettek. A csapatok felállítása a fegyveres erők legfőbb (hadtestszintű) területi irányító szervei, a *honvéd kerületi parancsnokságok* alárendeltségébe tartozó *leventeszervezetek parancsnokságainak* a feladata volt.⁹³³ Szervezésük tehát a fiatalabb tartalékos korosztályokra (leventék) és a *területi-elvre* támaszkodott. Az alegységek jelentős része a németellenes fiatal értelmiségiekből, egyetemi hallgatókból alakult meg. A nyilas hatalomátvételt követően a Nemzetőrség bázisán hozták létre az ún. honvéd Kisegítő Karhatalmi Alakulatok (KISKA) 19 budapesti zászlóalját, és kisebb vidéki szervezeteit. A feladatrendszer tekintetében ez nem jelentett változást,

⁹²⁷ 1939. évi II. törvénycikk a honvédelemről. 14. §. (5).

⁹²⁸ vö. 1939. évi II. törvénycikk a honvédelemről. 131–139. §.

⁹²⁹ Lásd 1935. évi XII. törvénycikk a légvédelemről.

⁹³⁰ Az elnevezéssel ellentétben ezek az alegységek nem logisztikai támogató szakcsapatok voltak, hanem éppen ellenkezőleg, a logisztikai szervezeteknek a hadtápterületen történő tevékenységének minél zavartalanabb biztosítása volt a feladatuk. vö. Hegedűs Ernő – Vedó Attila – Molnár Gábor: A területvédelmi elven felállított tartalékos katonai erők szervezésének és alkalmazásának történeti előzményei (1944–1945). A Magyar Királyi Honvédség kisegítő karhatalmi zászlóaljainak rendvédelmi és katonai tevékenysége a hadtápterület biztosítása során. I. rész. In: Katonai Logisztika, 28. évf. 2020/3. sz. (pp. 193–217) pp. 203–204, 213–215.

⁹³¹ 30.430/1944. M. E. számú rendelete a nemzetőrségről.

⁹³² 30.430/1944. M. E. számú rendelete a nemzetőrségről.

⁹³³ Ravasz i.m. p. 327.

elsősorban a közlekedési csomópontokat és üzemeket védelmezték, ugyanakkor a KISKA szervezet lett – noha a nyilas kormány idején alakult meg – az egyébként nem túl jelentős, fegyveres nemzeti ellenállás alapsejtje is. A KISKA rendszeresen hajtott végre rajtaütéseket a felfegyverzett nyilas pártszolgálatosokon, de kivette részét az embermentésből is, ezért azt 1945. januárjában a nyilaskormány felszámolta.⁹³⁴ Ekkor már Debrecenben megalakult az „ellenkormány”, az Ideiglenes Nemzetgyűlés, amely egy január 16-i moszkvai távirat értelmében azt a feladatot kapta, hogy állítsa fel az első honvéd hadosztályt.⁹³⁵ Ezzel a magyar fegyveres erők történetének egy újabb időszaka vette kezdetét, amely a korábbi időkhöz képest jelentős változást hozott a területvédelemnek a honvédelmen belül betöltött helyét és szerepét illetően is.

5.3. TERÜLETVÉDELEM A HIDEGHÁBORÚ KORÁBAN

Az 1945 és 1990 közötti időszak a magyar államiság szovjetizálásának korszaka volt, ami természetesen hatással volt a katonai szektorra is. A háborúkról alkotott nézetek, a stratégiai gondolkodás, a hadművelleti koncepciók és a haderőstruktúra is egyaránt szovjet mintákat követett. A háború után az ország újjáépítése miatt először a műszaki csapatokat szervezték újjá, a harcoló erők ekkor még nem élveztek prioritást. A minimális cél a határvédelem erősítése volt, ezért az anyagi készletek nagyrészt a megalakított Határőrség számára biztosították.⁹³⁶ A kommunista hatalomátvételt követően a haderőfejlesztés felgyorsult, az 1951-ben létrejött Magyar Néphadsereg (MN) az év végén már 183 000 főt számlált. Ezt követően újabb csökkenés következett, az 1956-os forradalom következtében pedig az MN lényegében felbomlott, és csak azt követően indult meg egy viszonylag egyenletes fejlődés.⁹³⁷

A VSZ tagjaként az MN képességeinek alapvetően két követelménynek kellett megfelelnie. Az első a támadó képességek biztosítása volt, hogy az interoperabilitás jegyében

⁹³⁴ Többek-között így részesült a *Jad Vasem* által adományozott *Világ Igaza* kitüntetésben a XIII/1. század parancsnoka, **Gidófalvy Lajos**. A KISKA tevékenységére részletesen lásd Bartha Ákos: A kiegészítő honvéd karhatalom és az ellenállás Budapesten. 1944–1945. In: Századok, 154. évf. 2020/2. pp. 281–326, Hegedűs Ernő – Vedó Attila – Molnár Gábor: A területvédelmi elven felállított tartalékos katonai erők szervezésének és alkalmazásának történeti előzményei (1944–1945). A Magyar Királyi Honvédség kiegészítő karhatalmi zászlóaljainak rendvédelmi és katonai tevékenysége a hadtápterület biztosítása során. II. rész. In: Katonai Logisztika, 29. évf. 2021/3–4. sz. pp. 205–229, Hegedűs Ernő – Vedó Attila – Molnár Gábor: A területvédelmi elven felállított tartalékos katonai erők szervezésének és alkalmazásának történeti előzményei (1944–1945). A Magyar Királyi Honvédség Kiegészítő Karhatalmi Zászlóaljainak szervezete. III. rész. In: Katonai Logisztika, 30. évf. 2022/1–2. sz. pp. 196–230.

⁹³⁵ Kollega i.m. p. 399.

⁹³⁶ vö. Kollega i.m. pp. 399–403.

⁹³⁷ vö. Kollega i.m. pp. 406–414, 427–429.

az MN aktívan részt tudjon venni a *front hadműveletben* a szovjet és a szövetséges csapatokkal. A másik követelmény a hátszágvédelem volt. Ez alapján az akkori terminológia az MN erőit a *koalíciós hadműveletekben* résztvevő „*elvonuló*”, és a honi területen maradó „*hátszágvédelmi*” csapatokra tagolta. Utóbbiak közé kezdetben a műszaki csapatokat, a polgári védelemnek átadott katonai szervezeteket, valamint a karhatalmi alakulatokat sorolták. Közvetlenül a világháború után a hangsúly az ország újjáépítése és aknamentesítése miatt a műszaki és a polgári védelmi, míg a forradalmat követő első időszakban a karhatalomra helyeződött.⁹³⁸ Egységes vezetési rendszere ezeknek az erőknek nem volt, a szakfeladatok koordinálását személyi és szervezeti együttműködési átfedések biztosították. A *Polgári Védelem Országos Parancsnokság (PVOP)* parancsnoka pl. maga a honvédelmi miniszter volt,⁹³⁹ míg a karhatalmi feladatokra a BM Karhatalom és az 1957-ben megalakult Munkásőrség mellett, jelentős számban alkalmaztak honvéd karhatalmi erőket is.⁹⁴⁰ A PVOP a parancsnoki beosztásának miniszteri betöltése ugyanakkor már a hátszágvédelemről alkotott addigi nézetek egy új megközelítését tükrözte. A *sztálini szovjet katonai doktrína* ugyanis még, dacára annak, hogy 1949-től már a Szovjetunió is rendelkezett atomfegyverrel, a jövő háborúját a *második világháborúhoz* hasonlóként képzelte el, amelyben a három „*klasszikus*” haderőnem összhaderőnemi műveletei, és azon belül is különösen a páncélos fegyvernem játszik majd a döntő szerepet.⁹⁴¹ Ezt a 60-as években váltotta fel a már említett szovjet nézet, miszerint a VSZ gépesített erőinek a hadászati támadást már a légi- és atomcsapások által rombolt és szennyezett műveleti környezetben kell végrehajtaniuk. Ezt a szovjet megközelítést **Berki Mihály** a következőképp foglalta össze: „*Az ellenséges csapásokkal egyidőben folyik majd a mozgósítás befejezése, a csapatok felvonulása alkalmazási körleteikbe, a polgári lakosság és a vezető szervek kitelepítése (...) a mentés és mentesítés (...) a hátszágban szükséges rend biztosítása (...) országrészek és megyék kapcsolata az országos vezetéssel átmenetileg megszakadhat (...) nagy károkat okoznak a közlekedési vonalakban és objektumokban (...). Ezek a károk jelentősen befolyásolják és időlegesen akadályozzák a fegyveres erők (...) mozgását, a szövetséges*

⁹³⁸ vö. Germuska – Horváth i.m. p. 112, Helgert Imre – Mészáros Gyula: A Magyar Honvédség a Rendszerváltás sodrában. Néphadseregből Magyar Honvédség. I-II. Kötet. Antológia Kiadó, Lakitelek, 2017. I. k. pp. 159–160, Horváth – Kovács i.m. p. 91.

⁹³⁹ Kiss Dávid: A Munkásőrség története és előzményei. Veritas Könyvek 8. Veritas, Budapest, 2017. p. 288.

⁹⁴⁰ vö. Helgert – Mészáros i.m. I. k. pp. 102–107.

⁹⁴¹ Horváth – Kovács i.m. pp. 15–16.

csapatok manővereit, az után- és hátraszállítást.”⁹⁴² Ezáltal az első csapásokkal szembeni túlélés képessége mellett, amely elsősorban polgári védelmi – és a hátországvédelemmel szorosan összefüggő, de önálló feladatrendszerként jelentő légvédelmi – képességeket követelt meg, létfontosságúnak tekintették a hátországvédelmi alakulatok kárelhárítási-, műszaki- és helyreállító stb. képességeit is. Az atomcsapásokkal szembeni védelem és ezzel egyidejűleg a „koalíciós erők” hadászati támadó hadműveletének biztosítása honi területen egészen új hadműveleti követelményeket támasztott a fennálló hátországvédelmi szervezetekkel szemben. Szükségessé vált a hátországvédelmi rendeltetésű erők háborús időszaki tevékenységeinek szervezettebb előkészítése, és szakmai, valamint műveleti vezetési rendszerének átalakítása. Ezek a tevékenységek addig a HM – és a HM-be integrált MN Vezérkari Főnökség (MNVKF) – hatáskörébe tartoztak, amely azonban leterhelte a tárca működését.⁹⁴³ Ilyen körülmények között indult meg 1970-ben a közvetlen HM (MNVKF) alárendelt *Hátországvédelmi Alakulatok Parancsnokságának (HAP)* felállítása.⁹⁴⁴ A HAP megalakításáról szóló parancs szerint „*a hátország fegyveres védelmi feladatok végrehajtása operatív tervezésére, szervezésére, koordinálására és a hátországvédelmi erők és szervek vezetésére, felkészítésére olyan középszintű parancsnokság létrehozása válik szükségessé, amely képes a hátországvédelem sokrétűségéből fakadó tevékenységek összefogására, s ezzel a Honvédelmi Minisztérium központi szervek mentesítésére a csapatparancsnoksági funkcióktól.*”⁹⁴⁵ A hátországi csapatok rendeltetését a „*hátország fegyveres védelmével, valamint a hadműveleti csapatok és az ország területén működő /átvonuló/ szövetséges csapatok tevékenységének biztosításával*”⁹⁴⁶ összefüggő feladatrendszerként határozták meg. Összefoglalóan, ezek a feladatok a következők voltak: a szövetséges és a saját erők manővereinek és mozgásának biztosítása, ellenséges légideszant csapatok és diverziós erők felderítése és megsemmisítése, határvédelem és határőrizet, tömegpusztító- és hagyományos fegyverek elleni védelem, az állami és katonai felső-, valamint a területi vezetés működésének biztosítása, kijelölt objektumok őrzés-védelme, vezetéstámogató- és biztosító feladatok, polgári védelem. Ezeket még különböző adminisztratív jellegű, pl. a hadkiegészítéssel és a

⁹⁴² Berki (1975) i.m. pp. 26–27.

⁹⁴³ Kiss (2017) i.m. 341.

⁹⁴⁴ Sztanek Endre: Az országvédelem fontos elem. In: Szombath Csaba (szerk.): A Nemzetőrség létrehozásának lehetséges útjai. HM Társadalmi Kapcsolatok és Kulturális Főosztály. 2001. (pp. 95–120.) pp. 96–97.

⁹⁴⁵ A parancs szövegét közli: Germuska – Horváth i.m. pp. 386–388.

⁹⁴⁶ Kiss (2017) i.m. 341.

veszteségpótlással összefüggő feladatok egészítették ki.⁹⁴⁷ Ezek a tevékenységek voltak hivatottak biztosítani a támadó hadműveletben résztvevő saját *elvonuló* és az országon átvonuló szövetséges csapatok honi mögöttes területét. A hadműveleti tervek szerint az MN *elvonuló csapatai* (az 5. Hadsereg és a 3. Hadtest) képezték volna a békében nem élő *Délnyugati Front* (hadseregcsoport) erőinek gerincét, melyeket további szovjet csapatok átalárendelésével erősítettek volna meg. Az *elvonuló csapatok* Győr–Bécs–Linz–Salzburg és Szentthotthárd–Graz–Klagenfurt hadműveleti irányban hajtottak volna végre támadó hadműveletet.⁹⁴⁸ A hátszágvédelem ezért a *Délnyugati Front*, illetve adott esetben a Magyarországon állomásozó *Déli Front* honi mögöttes területének biztosítását is magába foglalta. A komplex feladatrendszer miatt a HAP alárendeltségébe kerültek az MN egyes szakcsapatai, ör alegységei, a helyőrségi komendáns szolgálatok és önálló komendáns alegységei, valamint számos egyéb hátszági intézet. Ezenkívül a polgári védelem katonai szervezetei; 1 műszaki ezred, 1 műszaki építődandár, a fővárosi és megyei polgári védelmi „M” szervezetek (6 műszaki ezred és 19 műszaki zászlóalj), továbbá a sugárfigyelő- és jelzőrendszer (SUFÍ). 1973-ban az „M” katonai polgári védelmi szervezetek bázisán pedig létrehozták a területvédelmi tartalékos ezredek és zászlóaljakat. Ugyanebben az évben, a kibővült struktúrával, a HAP-ot átnevezték *Hátszágvédelmi Parancsnoksággá (HÁVP)*.⁹⁴⁹ Az így kialakított struktúrában a HÁVP alárendelt szervezeteit, rendeltetésük alapján a következőképp csoportosították:

- 1) vezetésbiztosító alakulatok és intézetek;
- 2) központi rendeltetésű szakcsapatok és intézetek;
- 3) többrendeltetésű központi és megyei területvédelmi alakulatok;
- 4) MN hadrendjébe békében nem tartozó alakulatok.⁹⁵⁰

A *vezetésbiztosító alakulatok* elsődleges rendeltetéseként az állami és katonai felső vezetés, valamint a szövetséges csapatok közötti összeköttetés biztosítását határozták meg. Főbb feladataik a vezetési pontok, objektumok és kommunikációs hálózatok telepítése és fizikai védelme volt, illetve azok csapások esetén történő műszaki mentése és mentesítése. Ezzel összefüggésben elláttak katonai rendészeti és karhatalmi feladatokat, továbbá feleltek a

⁹⁴⁷ Kiss (2017) i.m. p. 341.

⁹⁴⁸ Mészáros László Antal: Rubin-feladat: A Magyar Néphadsereg szárazföldi csapatainak hadrendi változásai 1987-ben (Kitekintéssel a Magyar Néphadsereg egészére). Zrínyi Kiadó, 2020. p. 14.

⁹⁴⁹ vö. Germuska – Horváth i.m. pp. 114–118, Kiss (2017) i.m. pp. 346–347, Sztanek i.m. p. 97.

⁹⁵⁰ Berki (1975) i.m. p. 55, Germuska – Horváth i.m. p. 118.

SUFI rendszer működtetéséért is. Az ide sorolt erőket nagyjából részben műszaki-, híradó-, rendészeti komendáns, valamint SUFI csapatok alkották.⁹⁵¹ A *központi rendeltetésű szakcsapatok* rendeltetése az ország szárazföldi- és vízi szállítási útvonalainak, a honi és szövetséges csapatok mozgásának műszaki és fegyveres biztosítása volt. Feladataik lényegében a csapatmozgások és katonai szállítások mindenoldalú biztosítására kiterjedtek, amellyel kapcsolatban rendészeti, objektumvédelmi és erődítési munkálatokat is elláttak, de pl. hozzájuk tartozott a hadifogolytáborok létesítése és őrzése is. Az egységek, alegységek többnyire „*pontonos-*”, közlekedési-, építő-, hadihajós-, tűzszerész-, valamint őrbiztosító csapatok voltak.⁹⁵²

A *többrendeltetésű központi és megyei területvédelmi alakulatok*, mint a hátországvédelmi rendszer területvédelmi komponense, több tekintetben is sajátos szervezeti elemnek tekinthetők. Egyfelől ezek az alakulatok a többi komponenssel szemben tartalékos erők voltak, másfelől pedig, a HÁVP csak a szakmai irányításukért felelt, szolgálati előjárójuk az MNVKF volt. Az MNVKF a fővárosi és megyei kiegészítési parancsnokságok bázisán 1974-ben megalakult területvédelmi és hadkiegészítési parancsnokságokon keresztül látta el ezt a feladatot.⁹⁵³ Ugyancsak sajátosnak tekinthető – amint azt fentebb említettem –, hogy ezek a területvédelmi erők eredetileg polgári védelmi „M” műszaki alakulatok voltak. Területvédelmi szervezetté történő átalakításukat követően is megőrizték a polgári védelemmel összefüggő egyes feladataikat. Rendeltetésük az volt, hogy biztosítsák az *„ország egyes területein (tájegységein), illetve a megyékben jelentkező ellenséges cselekmények vagy elemi csapások elhárítását, illetve azok következményeinek felszámolását.”*⁹⁵⁴ Erre utalt a „*többrendeltetésű*” megnevezésük is, ti. hogy minden, a védelmi szektort érintő kihívásra képesnek kellett lenniük reagálni. Ez az ambiciózus elgondolás a területvédelmi erők feladatrendszerébe – noha azokat tervezetten nem önállóan, hanem az aktív MN és a hátországvédelembe bevont nem katonai erőkkel (BM, Munkásőrség, polgári védelem) hajtották volna végre – olyan tevékenységeket sorolt, mint *„biztosítani a harcoló csapatok felvonulását, a saját és szövetséges csapatoknak a megye területén történő manőverét, személyi, anyagi, és fontos népgazdasági szállítások végrehajtása”*, részvétel a határvédelemben, a megye területén tevékenykedő ellenséges felderítő- és diverziós erők,

⁹⁵¹ Berki (1975) i.m. pp. 55–56.

⁹⁵² Berki (1975) i.m. pp. 55, 57–58.

⁹⁵³ Berki (1975) i.m. p. 56, Germuska – Horváth i.m. p. 116.

⁹⁵⁴ Berki (1975) i.m. p. 59.

valamint „*belső ellenforradalmi csoportok*”, légi deszant csapatok megsemmisítésében, a helyi polgári és állami vezetés működésének biztosításában, objektumok védelmében, a lakosság kitelepítésében, kárelhárítási feladatokban, a SUFI működésének biztosításában stb.⁹⁵⁵ A területvédelmi erők végrehajtóként, vagy közreműködő-, támogató erőként tehát alapvetően azokat a feladatokat kellett, hogy ellássák helyi szinten, amit a *vezetésbiztosító* és *központi rendeltetésű alakulatok* országosan. A területvédelmi erők megnevezésében szereplő *központi* és *megyei* jelzők az erők alkalmazási körzetére utalt. A megyei területvédelmi csapatokat 19 megyei és 1 fővárosi zászlóalj és ezred jogállású alakulat képezte. Ezeket az adott közigazgatási körzeteken belül alkalmazták. A fennmaradó további 5 központi ezred ellenben a közigazgatási határokon átívelő felelősségi területtel rendelkezett. Ezek voltak a *tájegységek*, és az ezredek papíron az adott *tájegységen* reálisan jelentkező fenyegetésekre történő reagáláshoz szükséges, eltérő képességekkel rendelkeztek. Az 5 központi ezred egyfajta területileg korlátozott mozgó tartaléknak is tekinthető, mivel feladatuk volt a megyei csapatok megerősítése is, amennyiben az szükségessé vált.⁹⁵⁶

A HÁVP negyedik komponense, a békeidőszakban nem az MN hadrendjébe tartozó alakulatok, szintén sajátos szervezési elv alapján jöttek létre. Ezek gerincét az ún. „*új kiképzési rendszerű műszaki csapatok*” képezték; 1 általános műszaki- és 1 közlekedési műszaki dandár. Ezeket még 1964-ben állították fel azzal a céllal, hogy felkészülve az atomháborúra, megerősítsék az MN azon képességét – a fentebb ismertetett szovjet hadműveleti elgondolással összhangban –, hogy a háború első szakaszában csapást szenvedett azon infrastruktúrákat, amelyek szükségesek az azt követően meginduló hadászati támadó (*front*) *hadművelet* sikeres végrehajtásához, helyre tudják állítani, ezzel biztosítva a csapatok előrevonását, mozgását, majd utánpótlásbiztosítását a honi területről. Ugyanakkor volt egy másodlagos célja is a 2 dandár felállításának, mégpedig az, hogy a társadalmi perifériáról sorozott, iskolázatlan állomány számára az MN keretén belül úgy biztosítsanak szakmai képesítést, hogy mindeközben hozzájárulnak a nemzetgazdasághoz. Ebből következett a csapatoknak az elnevezése is. Állományukat ugyanis az alapkiképzést követően különböző nemzetgazdasági építőmunkákban alkalmazták, hogy ennek keretén belül sajátítsák el azokat az ismereteket, amelyek a 2 dandár rendeltetéséből fakadó feladatokkal összefüggnek.⁹⁵⁷

⁹⁵⁵ Berki (1975) i.m. p. 60.

⁹⁵⁶ vö. Berki (1975) i.m. pp. 59–65.

⁹⁵⁷ vö. Csécs István: Az új kiképzési rendszerű műszaki csapatok története 1964–1991. Zrínyi Kiadó, 2017. pp. 6–10, Germuska – Horváth i.m. pp. 118–119.

Az itt ismertetett katonai szervezetek mellett a hátszágvédelem fontos részét képezték a BM és a Munkásőrség erői, valamint a polgári védelem is. A *területi-elv* alapján történő szervezésük, valamint feladatrendszerük miatt, ezek közül a Munkásőrségről érdemes szót ejteni.

A Munkásőrséget az 56-os forradalom idején megalakult, a pártállamot támogató fegyveres csoportokból hozták létre.⁹⁵⁸ Szervezetét és az erők alkalmazását a *területi-elv* alapján alakították ki. Legmagasabb vezető szerve, az állampártnak közvetlenül alárendelt *Munkásőrség Országos Parancsnoksága (MOP)* volt. Ennek alárendelten hozták létre a területi parancsnokságokat; a fővárosi kerületi és a megyei parancsnokságokat. A területi parancsnokságok közvetlen alárendelt zászlóaljakkal, önálló századokkal rendelkeztek, illetve irányították az alsóbb szintű, járási és városi munkásőr erőket. A testület⁹⁵⁹ zászlóalj, század és szakasz kötelékekből állt. A rendszerváltás előtt a Munkásőrség 135 parancsnoksággal és önálló alegységgel, valamint 188 fegyverraktárral rendelkezett. Az állomány aktív, „*társadalmi*” és tartalékos komponensekből állt. Az aktív állományúak látták el a törzsfeladatokat. A „*társadalmi*” komponensbe a Munkásőrség állományához a polgári munkájuk mellett időszakosan szolgálók tartoztak, míg a tartalékba a korábban munkásőri szolgálatot teljesítők. Utóbbiak voltak a Munkásőrség kvázi „M” állománya.⁹⁶⁰ Magát a szervezetet eredetileg karhatalmi feladatok ellátására hozták létre, azonban feladatrendszerük fokozatosan bővült. Kiemelt feladatukká vált a különböző népgazdasági objektumok, üzemek védelme, majd a Határőrség határőrizeti, de még határvédelmi feladatokban történő támogatása, illetve az MN és a polgári védelem erőivel történő együttműködés is. A HÁVP létrehozásakor az MOP a HM és a BM mellett a hátszágvédelmi feladatok tervezése, szervezése és koordinálása terén a harmadik legfontosabb szervezet volt.⁹⁶¹

Az így létrejött, ún. „*integrált hátszágvédelmi rendszer*”, a különböző szervezetek közötti együttműködést, illetve egymás tevékenységeinek támogatását jelentette. Strukturális szempontból ugyanis nem integrálták ezeket a szervezeteket, csupán megalakították azok tevékenységei koordinálásának kereteit. **Berki Mihályt** idézve: „*A hátszágvédelmi rendszer egysége ma abban van, hogy a feladatokat, azok elosztását, a feladatok végrehajtásában*

⁹⁵⁸ Az előzményekre lásd Kiss (2017) i.m. pp. 49–65.

⁹⁵⁹ A Munkásőrség az akkori jogszabályok alapján ún. „*fegyveres testület*” volt. Ide soroltak valamennyi nem katonai, fegyveres szolgálatot ellátó szervezetet, így a rendőrséget is.

⁹⁶⁰ Helgert – Mészáros i.m. I. k. pp. 321–322.

⁹⁶¹ Erre vonatkozólag részletesen lásd Kiss (2017) i.m. pp. 280–291, 335–359.

*résztevő erők együttműködését és irányítási rendjét az illetékesek meghatározták.*⁹⁶² Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a HM, a BM és MOP alárendelt erői a *Honvédelmi Bizottság (HB)* által meghatározott együttműködési és irányítási rend alapján látták el, külön-külön, vagy együttműködve a hátszágvédelmi feladatokat, illetve kialakították az egyes feladatrendszerek „*területfelelőség*” szerinti felosztását. Az MN hátszágvédelmi rendeltetésű erőinek felelőssége (tervezés, szervezés, koordinálás, irányítás, végrehajtás) elsősorban az állami és katonai felső vezetés, a katonai objektumok, a honi és szövetséges katonai erők tevékenységeinek és mozgásának biztosítására, támogatására, valamint az ellenséges felderítő-, diverziós- és légideszant erők elleni küzdelemmel kapcsolatos feladatrendszerre terjedt ki. A BM erőké a határőrizetre, karhatalmi feladatokra, a számukra kijelölt objektumok őrzés-védelmére, valamint a lakosság kitelepítésére. A Munkásőrség az ipari és hírközlési létesítmények, közlekedési csomópontok és egyéb kijelölt objektumok védelmére, biztosítására. Minden szervezet részt vett ugyanakkor támogatóként a más szervezetek felelőssébe tartozó feladatok végrehajtásában is. A rendőrség és a Munkásőrség bevonható volt a honi és szövetséges erők mozgásbiztosításába, de még az ellenséges légideszant erők elleni harc feladatokba is, míg az MN erői, illetve kiemelten a Munkásőrség, támogató erőként vett részt a rendőrség karhatalmi feladataiban. Továbbá, az olyan kettős rendeltetésű szervezetek esetében, mint pl. a Határőrség, amely határőrizeti és határvédelmi feladatokat is ellátott, értelemszerűen az MN és rendőri együttműködés megkerülhetetlen volt. Mindemellett a területvédelmi erők és a Munkásőrség is igénybe vehető volt nemcsak határőrizeti, de határvédelmi feladatokra.⁹⁶³ A csapatok vezetését az adott területfelelős látta el, szorosan együttműködve a többi szervezettel, amelyek végrehajtó alegységei természetesen egy-egy feladat során kvázi átalárendelésre kerülhettek. A HÁVP-t tehát nem a hátszágvédelmi műveletek egészének, csupán az alárendelt hátszágvédelmi rendeltetésű MN alakulatok vezetésére hozták létre. Kizárólag rendkívüli helyzetben számoltak a HÁVP-vel, mit a hátszági műveletek egészéért felelős szervezettel, beleértve a társszervezetek vezetését is.⁹⁶⁴ Ez esetben valóban indokolt lenne *integrált hátszágvédelmi rendszerről* beszélni. Bizonyos, az „*integráció*” irányába mutató lépések ugyanakkor történtek. Ilyen volt az a rövidletű, 1988 és 1990 között fennálló állapot, amikor is a HÁVP és a PVOP bázisán

⁹⁶² Berki (1975) i.m. p. 50.

⁹⁶³ Berki (1977) i.m. pp. 50–52, Germuska – Horváth i.m. pp. 116–122, Helgert – Mészáros i.m. I. k. pp. 356–357, Kiss (2017) i.m. pp. 335–359.

⁹⁶⁴ Berki (1975) i.m. p. 96.

létrehozták a *Hátországi és Polgári Védelmi Parancsnokságot (HPVP)*, amely nemcsak átvette a két elődszervezet erőit, de kiegészült egy mai szemmel nézve igen tekintélyes képességekkel rendelkező⁹⁶⁵, objektumvédelmi és karhatalmi feladatokra szervezett őrzászlóaljjal is.⁹⁶⁶

Mindent egybevetve, a *hidegháború* időszakában kialakított hazai hátországvédelmi rendszer alapvetően megegyezett a többi VSZ országban – leszámítva Romániát – működővel. Ennek a komplex hátországvédelmi elgondolásnak képezte részét a területvédelem, amely itt lényegében a területvédelmi erők által végrehajtott helyi védelmi feladatrendszert jelentette, mint a hátországvédelem egyik alkotóeleme. 1986. január 1-én az MN háborús hadrendjében 555 hadműveleti- és 231 hátországi rendeltetésű alakulat volt. Utóbbiak mellé ugyanakkor még odasorolható 49 polgári védelmi szervezet is. Összesen tehát a hátországvédelmi műveletekben alkalmazható katonai és polgári védelmi erőket 280 szervezeti egység képezte. Az MN „M” létszáma – a polgári védelem katonai szervezeteinek állományával – 355 120 fő volt.⁹⁶⁷ Ehhez képest a területvédelmi erőket 25 ezred és zászlóalj alkotta, melyek összlétszáma a 20 000 főt sem érte el. Itt kell megjegyezni, hogy a nem MN hadrendjét képező Munkásőrség létszáma a 80-as évek végén ezzel szemben az 52 000 főt is meghaladta.⁹⁶⁸ Lényeges szempont továbbá, hogy valójában a Munkásőrségnél sokkal jobban érvényesült a *területi-elv*, mint a területvédelmi alakulatoknál. A Munkásőrség ugyanis korlátozottabb, de feladatcentrikus képességekkel rendelkezett. Fegyverzetük az egyéni lőfegyverek mellett főleg géppuskákból és páncéltörő fegyverekből állt, míg a területvédelmi erők struktúrájában, éppen a „*többrendeltetésből*” következően, szinte minden támogató elem megtalálható volt (vegyivédelmi, egészségügyi, műszaki stb.). Beszédes, hogy pl. a *központi többrendeltetésű területvédelmi ezredek*, melyek feladata volt többek-között a veszélyeztetett megyei területvédelmi csapatok megerősítése is, a 70-es években egy teljes műszaki

⁹⁶⁵ Ez a *20. önálló őrzászlóalj* volt (Budapest). Helgert Imre kutatásai alapján a 498 fős zászlóalj 4 századból és 1 könnyű légvédelmi ütegből állt. A zászlóalj rendelkezett 22 magyar gyártmányú, D-944 típusú PSZH-val, melyek toronyfegyvere harcjárművenként 1 db 145 mm-es toronygéppuska volt. A légvédelmi ütegnél 9 db ZU-2,23 mm gépágyú volt rendszeresítve. Az egyéni lőfegyverek a „*hagyományos*” 7,62 mm-es gépkarabélyok voltak, kollektív fegyverként rendelkezésükre állt még 36 db PKMSZ géppuska és 18 db RPG-7 gránátvető. Lásd Helgert – Mészáros i.m. I. k. p. 298.

⁹⁶⁶ vö. Helgert – Mészáros i.m. I. k. p. 298, Kiss Dávid: A magyar haderő átalakítása 1987 és 1992 között. VERITAS Könyvek 14. VERITAS Történetkutató Intézet, 2018. i.m. pp. 190–191. A megalakítás folyamatára lásd Komáromi István: Az egységes hátországi és polgári védelem. In: Honvédségi Szemle, XLII. évf. 1988/2. pp. 1–4.

⁹⁶⁷ Mészáros i.m. pp. 31–32.

⁹⁶⁸ Helgert–Mészáros i.m. I. k. p. 322.

zászlóaljjal rendelkeztek.⁹⁶⁹ Ez is mutatja, hogy nem a harcfelelősség végrehajtása volt az elsődleges szempont az erők alkalmazásánál. Ez alapján indokolt elfogadni **Beóthy Mihály**, egykori honvédelmi államtitkár megállapítását, miszerint: „*Groteszk, de igaz: a jó okkal felszámolt munkásőrség tulajdonképpen csírájában területi milícia volt...!*”⁹⁷⁰

5.4. A RENDSZERVÁLTÁSTÓL A NATO CSATLAKOZÁSIG

A rendszerváltás az élet minden területén, így a védelmi szektorban is mérföldkövet jelentett Magyarországon. Eltekintve az 1918-at követő rövid 3 évtizedes időszaktól, hazánk évszázadok után került először olyan helyzetbe, hogy honvédelmét a reálisan számításba vehető források, a rendelkezésre álló, illetve kialakítható katonai képességek és az ország katonaföldrajzi adottságai, geopolitikai- és stratégiai helyzetének figyelembevételével, önerőből szervezze meg. Mindez jelentős hatást gyakorolt a területvédelemről alkotott nézetekre is. Miután Magyarország *de facto* semleges állammá vált, ezért a hazai szakértők vizsgálni kezdték a semleges államok védelmi koncepcióit, és hogy azokból milyen elemek adaptálhatók esetlegesen. Ez volt az első, és lényegében az utolsó időszak, amikor a hazai szakirodalomban legalább az elméleti munkák szintjén, még ha csak érintőlegesen is, de megjelentek az *átfogó területvédelmi megközelítések*.

Magyarország új katonai doktrínájának kialakítása a korábbi, támadó szellemű szovjet típusú doktrína módosítását követelte meg. Szükségessé vált azoknak a stratégiai elméleteknek, hadműveleti koncepcióknak és haderőstruktúráknak a vizsgálata, amelyek mérvadók lehetnek egy olyan állam számára, amely nem tekint egyetlen nemzetet sem ellenségének, ezért védelmi képességeit a *szűkebb értelemben vett védelem* szellemében tervezi kialakítani. **Kőszegvári Tibor**, a *HM Katonapolitikai és Hadtudományi Intézetének* megbízott igazgatója egy 1990-ben készített interjúban úgy nyilatkozott, hogy a semleges országok „*fegyveres erői kizárólag az adott ország területének védelmére épülnek, így a hazai katonapolitikai gondolkodásban feltétlenül modellül szolgálhatnak. (...) Előtérbe kerülnek a sikeres védelmi harcot segítő eszközök és módszerek.*”⁹⁷¹ Ezzel összhangban vette kezdetét a

⁹⁶⁹ Berki (1975) i.m. p.

⁹⁷⁰ Beóthy Mihály: „Ha még egyszer azt üzeni...” (Gondolatok honvédelmünk gondjairól). In: Beszélő, II. évf. 1991. július 13. (pp. 8–9) p. 9.

⁹⁷¹ Horváth Miklós: Megkérdeztük a HM Katonapolitikai és Hadtudományi Intézetének megbízott igazgatóját a nemzetvédelemről. In: Magyar Honvéd, 1990/9. p. 4.

katonai és biztonságpolitikai doktrína kidolgozása.⁹⁷² Bár ezeket csak 1993-ban fogadták el, alapelveik azonban visszavetíthetők az előző 3 évre is, mivel azok már az akkori tervezetekben is megfogalmazódtak.⁹⁷³ Ezek az alapelvek egyértelműen a semleges államok megközelítéseit követték. A biztonságpolitikai doktrínában ez a következőképp jelent meg: „*olyan méretű és minőségű fegyveres erők szükségesek, amelyek (...) a velünk összemérhető nagyságrendű erővel támadó agresszorral szemben hatékony visszatartó erőt képeznek, míg a nálunk jelentősen nagyobb erejű feltételezett ellenséget is olyan anyagi, élőerő- és idővesztéssel fenyegetik, amely nem áll arányban az általa várható hadászati nyereséggel.*”⁹⁷⁴ A katonai doktrína ez alapján egyértelműsítette, hogy a „*visszatartás elve azt jelenti, hogy (...) az tegye kockázatosná az ország ellen irányuló fegyveres agressziót, számottevő veszteséggel, a kudarc veszélyével fenyegetse az ország területére betörni szándékozó ellenséges erőket (...).*”⁹⁷⁵ A fegyveres erőkkel szembeni követelményrendszerrel pedig, hogy „*legyenek képesek az ország határainak és légtérének megbízható védelmére, a bármely irányból támadó ellenséggel szemben aktív védelmi harctevékenységek folytatására, a támadó félnek jelentős veszteség okozására, az agresszió visszaverésére, illetve a konfliktus politikai rendezéséhez szükséges feltételek biztosítására.*”⁹⁷⁶ Kimondta továbbá, hogy a „*szárazföldi csapatok (...) rendelkezzenek (...) meghatározott körzetek védelmére felkészített, békeidőben jórészt keretjellegű területvédelmi csapatokkal.*”⁹⁷⁷ Az idézett részekből látható, hogy a döntéshozók a *megtagadás* stratégiája („*visszatartás elve*”), az erők hadművelési alkalmazása célját tekintve a korlátozott *felörlés* és a *kifárasztás* („*anyagi-, élőerő és idővesztés*”), a haderőstruktúra tekintetében pedig a *területi-elven* szervezett erők („*keretjellegű területvédelmi csapatok*”) létrehozása mellett foglaltak állást. A doktrínákban tehát az *átfogó területvédelmi megközelítéseket* jellemző mindhárom lényeges elem megfogalmazódott, a megvalósítás mikéntje azonban nyitott kérdés maradt.

A szakma már 1989-ben elkezdett foglalkozni „*A védelmi hadművelet*”, azaz a honi területen folytatott hadászati védelmi hadművelet kérdésével.⁹⁷⁸ Ez radikális változást

⁹⁷² A biztonságpolitikai doktrína a 11/1993. (III. 12.) OGY határozat a Magyar Köztársaság biztonságpolitikájának alapelveiről, a katonai doktrína a 27/1993. (IV. 23.) OGY határozat a Magyar Köztársaság honvédelmének alapelveiről volt.

⁹⁷³ Ennek tartalma többször változott, frissítésre került.

⁹⁷⁴ 11/1993. (III. 12.) OGY határozat a Magyar Köztársaság biztonságpolitikájának alapelveiről. (10).

⁹⁷⁵ 27/1993. (IV. 23.) OGY határozat a Magyar Köztársaság honvédelmének alapelveiről. III. 18.

⁹⁷⁶ 27/1993. (IV. 23.) OGY határozat a Magyar Köztársaság honvédelmének alapelveiről. V. 26.

⁹⁷⁷ 27/1993. (IV. 23.) OGY határozat a Magyar Köztársaság honvédelmének alapelveiről. V. 27.

⁹⁷⁸ Az 1990-es évek elejére kialakult meghatározása szerint, amelyet utóbb az 1994-es *Ideiglenes Hadművelési Utasítás* közölt, a hadászati védelmi hadművelet a „*Magyar Köztársaság fegyveres erőinek az országot ért*

jelentett a korábbi nézetekhez képest, mivel a honi terület hadműveleti területté válásának szcenáriójából indult ki, amellyel a korábbi, szovjet típusú támadó szellemű hadműveleti koncepciók érdemben nem foglalkoztak.⁹⁷⁹ Mivel ekkor már lehetett számolni a VSZ esetleges felbomlásával is, ezért a szakmát egyre inkább foglalkoztatta az „önálló védelmi hadműveleti” koncepció megalkotásának kérdése is, amely már nem számol a szövetségesek által nyújtott katonai támogatással.⁹⁸⁰ A kvázi semleges Magyarország védelmére vonatkozó elgondolásként jelent meg az ún. „körkörös védelem” elve, amely arra utalt, hogy az országnak bármilyen irányból bekövetkező támadásra tudnia kell reagálni. Ez első lépésként a csapatok diszlokációjának módosítását tette szükségessé, mivel a magyar első lépcsős alakulatok a VSZ *front támadó hadművelet* elgondolása miatt az ország nyugati részében települtek.⁹⁸¹ Ezzel szemben a *visszatartás (megtagadás) elve* az követelte meg, hogy a csapatok diszlokációja is tükrözze az ország elszántságát, hogy „bármely irányból támadó ellenséggel szemben aktív védelmi harctevékenységet” fog folytatni.⁹⁸² A *visszatartás elvének* másik két fontos tényezője magának a *védelmi hadműveletnek* a koncepciója és a kialakítandó haderőstruktúra volt.

Gyarmati István, az európai hagyományos erők csökkentéséről akkor folyó bécsi tárgyalások magyar delegációjának tagja, már 1990-ben – hazánk még fennálló VSZ tagsága idején – úgy vélte, hogy „Magyarország (...) katonailag már ma is *de facto* az (...) Ausztria és Svájc alkotta semleges öv meghosszabbítása.”⁹⁸³ Lehetséges katonai fenyegetésnek ezért ugyanazt a szcenárió-tartotta, mint amit Ausztria és Svájc is magára vonatkozólag, ti. a NATO és a Szovjetunió közötti fegyveres konfliktus során hazánk területét a felek felvonulási területként használva, manőverek végrehajtása céljából sérthetik meg. Úgy számolt, hogy ez esetben a támadó erők legfeljebb 3 hadtestet alkalmaznának, mivel a hadművelet célját

agresszió elhárítását szolgáló fegyveres küzdelme, a Magyar Honvédség csapatai által – alapvetően az ország területén és légtérében, egységes hadászati elgondolás és terv alapján – végrehajtott védelmi hadműveletek, ütközetek és harcok összessége.” Lásd A Magyar Honvédség Ideiglenes Hadműveleti Utasítása. A Honvédelmi Minisztérium Kiadványa, 1994. p. 20.

⁹⁷⁹ vö. Helgert–Mészáros i.m. II. k. pp. 297–298.

⁹⁸⁰ Pekó József egy 1990-ben megjelent tanulmányában nevezte „önálló védelmi hadműveletnek”. vö. Pekó József: Az önálló védelmi hadművelet elvi alapjairól. In: Honvédelem, XLI. évf. 1990/5. pp. 33–39. Miután a VSZ felbomlott a szakirodalom már csak *védelmi hadműveletként* utalt arra. Tehát az nem egy védelmi hadművelet fajta volt, hanem az ország honvédelmét megalósító hadászati védelmi hadművelet.

⁹⁸¹ A „körkörös védelemmel” kapcsolatos vitákkal itt nem kívánok foglalkozni, mivel azok többnyire félreértéseken és merev terminológiai értelmezéseken alapultak, vagy politikai szempontból fogalmazódtak meg. A témára lásd Helgert–Mészáros i.m. II. k. pp. 335–337, Reményi Gyula: Gondolatok a honvédelem alapkérdéseiről folyó munkálatokhoz. In: Új Honvédségi szemle, XLV: évf. 1991/4. pp. 37–41.

⁹⁸² 27/1993. (IV. 23.) OGY határozat a Magyar Köztársaság honvédelmének alapelveiről. V. 26.

⁹⁸³ Gyarmati i.m. p. 48.

tekintve, ennél nagyobb erőt elvonni a fő hadműveleti irányból már „*értelmetlen lenne.*”⁹⁸⁴ A magyar haderő képességeit tekintve ugyanakkor ez az erő is jelentős fenyegetésnek volt tekinthető. Ezt mérlegelve, a következő megállapításra jutott: „*a támadás elhárítása nyilvánvalóan nem lehetséges vonalvédelemmel (...) a siker reményében felvenni a harcot csak akkor lehet, ha készek vagyunk mélységi védelem – azaz a védelem első vonalát áttörő ellenség elleni küzdelem – folytatására az ország területén. Ez nemcsak a konkrét hadműveletek szempontjából fontos, hanem azért is, hogy a támadást túlságosan megdrágítsa az ellenség számára, s eleve világossá tegye, hogy a területszerzésért igen magas árat kell fizetnie (...) a mélységi védelem esetén a terület elfoglalásával nem valósulhat meg fő célja: utánpótlási vonalainak biztosítása a központi hadszíntér felé, hiszen a mélységi védelem (bizonyos esetben gerillaharc) ezt megghiúsítja a terület elfoglalása után is.*”⁹⁸⁵ Kiemelte, hogy egy ilyen védelmi koncepcióval szemben támasztott követelmény, hogy abban részt vegyen „*saját területének védelmével, az egész lakosság.*” Ez alapján egy három komponensű haderőt képzelt el, amelyet „*azonnali készenléti erők*”, területvédelmi csapatok és határőrök alkotnak.⁹⁸⁶ Az elgondolás az *átfogó területvédelmi megközelítést* tükrözte, hiszen abban annak minden eleme megjelent. A *mélységi védelem* és a területvédelmi erők fejlesztéséről folyó viták hamar középpontba kerültek. **Kiss Zoltán** ugyanebben az évben egy Magyarország jövőbeni lehetséges semlegességét taglaló pályázati tanulmányában azon véleményének adott hangot, hogy a többi semleges ország által létrehozott területvédelmi rendszert nagyban segítik katonaföldrajzi adottságaik, míg „*Magyarország területe viszonylag sűrűn lakott síkság és dombvidék, amely nem alkalmas a területvédelemre, a gerillaháborúra.*”⁹⁸⁷ Az ország katonaföldrajzi adottságainak értékelése komoly tényezőnek bizonyult a hadműveleti koncepció kérdését illetően.

Kuti György és **Szántó Imre** a többi semleges állammal összevetve szintén hátrányosan ítélte meg Magyarország katonaföldrajzi adottságait, ugyanakkor nem vetették el utóbbiak védelmi elgondolásai egyes elemeinek adaptációját.⁹⁸⁸ Egy aktív magas készenléti és egy jelentős mobilizációs képességgel rendelkező, *területi-elven* szervezett tartalékos erőből álló haderőstruktúra létrehozását tartották célszerűnek. Utóbbiak vonatkozásában különösen a

⁹⁸⁴ Gyarmati i.m. p. 48.

⁹⁸⁵ Gyarmati i.m. pp. 48–49.

⁹⁸⁶ Gyarmati i.m. p. 49.

⁹⁸⁷ Kiss (1990) i.m. p. 41.

⁹⁸⁸ Kuti György – Szántó Imre: Gondolatok egy semleges Magyar Köztársaság honvédelmének kérdéseiről. In: Honvédségi Szemle, 1990/2. (pp. 32–41.) p. 34.

terepismeret és lokálpatriotizmus tényezőit emelték ki. Azon az állásponton voltak, hogy a területvédelmi állományt a lakóhelyüktől számított 30 km-es körzeten belül kellene alkalmazni: „*A lakóhelyük közelében kialakuló védelmi harcban szinte páratlan előnyt jelent a részletes és pontos helyismeret (...).*”⁹⁸⁹ A védelmi hadművelet alapját koncepciójukban az ország „*védelmi gyűrűkre*” történő felosztása képezte. Ezt az alábbi módon képzeltek el:

Külső védelmi gyűrű	határtól 30–50 km-es mélységben
Erők	7–11 aktív dd. (5–6 hk., 4–5 gép.) + 9–11 területvédelmi dd.
Belső védelmi gyűrű	külső védelmi gyűrű hátsó vonalától 50–100 km-es mélységben
Erők	Külső védelmi gyűrűhöz hasonló összetételű, döntően „M” erők
Központi körzet	fennmaradó országrész
Erők	őr- biztosító-, hadtáp csapatok + honi légvédelem

15. táblázat: A védelmi gyűrűk elgondolása⁹⁹⁰

A szerzők a *védelmi hadművelet* felépítésére nem tértek ki részletesen, azt azonban kihangsúlyozták, hogy az aktív és a területvédelmi erőknek mindenhol szorosan együtt kell működniük. A *védelmi gyűrűk* felosztása és a javasolt erők figyelembevételével megállapítható, hogy miután a *külső védelmi gyűrűt* az ország teljes határövezetében, minden irányban ki akarták alakítani, illetve itt tervezték alkalmazni az aktív erők zömét, míg a *belső védelmi gyűrűben* döntően „M” alakulatok lettek volna, ezért az elgondolás egyfajta „*előretolt körkörös védelemként*” értelmezhető. Ebben a formában a hadászati védelem tehát csak a magasabbegységek (seregtestek) „*hagyományos*” védelmi hadműveleti felépítésére támaszkodhatott volna. A területvédelmi erőket, bár azok dandárstruktúra kialakítását javasolták, a védelmi hadművelet során elsősorban területspecifikus képességekkel, kisebb kötelékben javasolták alkalmazni: „*elsőbbiséget kell adni a szakasz- és század erejű alegységek változó számának a védeni kívánt terület adottságainak megfelelően.*”⁹⁹¹ Itt érdemes megjegyezni, hogy **Kuti Györgynek** volt egy meglehetősen sajátos elgondolása is. Úgy vélte, hogy miután Magyarország katonaföldrajzi adottságai egyik európai semleges államéhoz sem hasonlíthatnak, ezért inkább a szintén kis területű, és a minden irányú támadással szembeni védelemre berendezkedett Izrael védelmi koncepcióját lenne érdemes megvizsgálni. Izrael ráadásul szintén az *előretolt védelem elvét* követte, amelynek hazai

⁹⁸⁹ Kuti – Szántó i.m. p. 36.

⁹⁹⁰ Forrás: saját szerkesztés a hivatkozott szakirodalom alapján. vö. Kuti – Szántó i.m. p. 38.

⁹⁹¹ Kuti – Szántó i.m. p. 37.

szükségességét **Kuti** ebben a javaslatban is kihangsúlyozta: „*a védelem a túlerejű támadóval szemben sem számolhat még kisebb területek feladásával sem. Az országot lehetőleg a határok mentén kell megvédeni.*”⁹⁹² Elgondolása abból indult ki, hogy Izrael sikeres védelmének kulcseleme a nemzeti összetartás, az össznemzeti erő kifejtés, amiben a fegyveres erők mellett jelentős szerepet játszanak a *kibuc* rendszer fegyveres önvédelmi csoportjai is. Ez alapján tett javaslatot a *kibucokhoz* hasonló, önkormányzati keretek között létrehozandó területvédelmi erők felállítására.⁹⁹³ Ezek 5–10 fős „*csoportokból*” és 30–50 fős „*osztagokból*” állnának, melyek felelősségi területe szigorúan a *területi-elvet* követve, az állomány lakóhelyétől 1–2 órás járóföldnyi távolság által közrezárt területre terjedne ki. A *csoportok* és *osztagok* az önkormányzat által biztosított polgári szállítójárműveket használnának, illetve fegyvereiket otthon, elzárva tárolhatnák, míg a lőszeret „*a helyi önkormányzat által kijelölt és biztosított bázisokon.*”⁹⁹⁴

Az *előretolt védelem* területvédelmi erőkkel történő megerősítését tükrözte **Mórocz Lajos**, az MN korábbi vezérkarifőnök-helyettese, és **Bognár Károly** 1991-ben megjelent közös tanulmányában közölt koncepció is. A szerzők szintén az ország katonaföldrajzi viszonyaira történő hivatkozással állapították meg, hogy „*a védelmi tevékenység alapvető formája a határnál kezdődő hadászati védelem lesz, illetve lehet.*”⁹⁹⁵ Bár nem fejtették ki részletesen, de elgondolásukból arra lehet következtetni, hogy nem a határövezetben védelemre berendezkedett magasabbegységek hagyományos védelmi hadműveleti felépítéséből indultak ki. Kihangsúlyozták ugyanis, hogy a védelmet nem összefüggő, „*széles és nagy mélységű védelmi sávokra, hanem alegységszintű védelmi támpontokra, körletekre, csomópontokra, les- és színlelt támadásokra, dandár védelmi szakaszokra, mesterséges (beleértve a közlekedési műtárgyak, hidak robbantására való előkészítését is) és természetes akadályokra, kombinált, elsősorban páncéltörő tűzrendszerre támaszkodva*” kell megvalósítani.⁹⁹⁶ Ez a 70-es és 80-as évek *alternatív védelmi koncepcióiban* megjelenő, az *előretolt védelmi zóna* erősítéseire és a jelentős páncéltörő képességekkel rendelkező könnyűgyalogság nagyarányú alkalmazására vonatkozó szemlélettel mutat hasonlóságot. Ugyanígy a javasolt kétpilléres haderőstruktúra is, amely a magas készenléti aktív erőket és „*területi rendszerben mozgósított »milic« rendszerű*

⁹⁹² Kuti György: A helyi önkormányzatok és a területvédelem. In: Honvédségi Szemle, XLV. évf. 1991/1. (pp. 30–35) pp. 30–31.

⁹⁹³ Kuti i.m. p. 31.

⁹⁹⁴ Kuti i.m. p. 32.

⁹⁹⁵ Mórocz – Bognár i.m. p. 25.

⁹⁹⁶ Mórocz – Bognár i.m. p. 25.

katonai szervezetek tömegét” nevesítette.⁹⁹⁷ A védelmi hadművelet során a határvédelmi övezet támpontjaira támaszkodva, a támadóval szembeni veszteségokozást tartották a fő célnak, és kedvező körülmények között, *ellenlökések és ellencsapások* sorozatával, az eredeti helyzet visszaállítását. Ellenben nagy erőfölénnyel rendelkező ellenséggel szemben a cél csupán „*az agresszor jelentős térnyerésének megakadályozása*”, amely a diplomáciai úton történő rendezéshez szükséges feltételek megteremtésére irányul.⁹⁹⁸

Egyfajta köztes javaslattal állt elő **Fülöp Imre**, aki egy 1991-ben megjelent tanulmányában a hadászati védelem két fajtáját, az *előretolt védelmet* és a *mélyégi védelem elve* alapján szervezett területvédelmet állította szembe egymással. Előbbit – az AirLand Battle és FOFA koncepciókra emlékeztetően –, a határszakaszon nagy tűzerővel rendelkező szárazföldi csapatok védelmi harcai és a támadó csoportosítást teljes mélységében pusztítani képes légierő összehangolt tevékenységeként írta le. Míg a területvédelem „*alapelveként*”, a „*határtól egyre fokozódó intenzitású és az időlegesen megszállt területen is folytatandó fegyveres ellenállást (...) az erők decentralizált (...) alkalmazását*” említette.⁹⁹⁹ Úgy vélte, hogy az *előretolt védelem* megvalósítása az ahhoz szükséges nagy mennyiségű korszerű fegyverrendszerek beszerzése, míg a területvédelem a katonaföldrajzi adottságok, továbbá „*a történelmi hagyományok és a társadalmi feltételek*” miatt nem lehetséges. Ezért a kettő kombinációját tartotta megvalósíthatónak, bár az általa leírt hadműveleti elgondolás inkább a területvédelemhez állt közelebb. Eszerint a reguláris erők a támadóval szemben időleges *védelmi és halogatóharcot* folytatnának, kedvező körülmények között pedig *ellenlökéseket* hajtanának végre, amellyel fokozatosan csökkenteni lehet a támadás „*ütemét*”, ami a területvédelmi erők egyidejű, a támadó szárnyai és mögöttes területe, puhacélpontjai elleni „*gerilla (vadászharc-) tevékenységével egészülne ki, amely a betörés mélységének növekedésével arányosan fokozódna.*”¹⁰⁰⁰ A területvédelmi erőknél elsősorban modern kézi páncéltörő és légvédelmi fegyverek rendszeresítését tartotta szükségesnek, továbbá ő is kiemelte a *területi-elv* fontosságát, a „*szociális kötődések*” kontextusában, mint lényeges motivációs tényezőt. A működő területvédelmi rendszerek – itt az *átfogó megközelítések*re utalt – sajátosságának tekintette még az erők „*decentralizált alkalmazását*”, és javasolta, hogy az ország területén előnyös lenne olyan *körzetparancsnokságokat* létrehozni, melynek

⁹⁹⁷ Mórocz – Bognár i.m. pp. 23–24.

⁹⁹⁸ Mórocz – Bognár i.m. p. 26.

⁹⁹⁹ Fülöp (1991/a.) i.m. p. 21.

¹⁰⁰⁰ Fülöp (1991/a.) i.m. p. 22.

parancsnokai nagyobb önállósággal rendelkeznének a csapatok vezetését, és a felelősségi területen lévő nem katonai szervezetekkel történő együttműködést illetően is.¹⁰⁰¹ Ez az elgondolás leginkább a finn-svéd *rugalmas területvédelem* koncepciójára emlékeztető elemeket tartalmazott.

A *mélyégi védelem* elve alapján kialakított védelemről közölt tanulmányt **Berek Lajos** és **Vojnits Pál** is 1991-ben. Koncepciójukban a *védelmi hadművelet* során az országot az államhatártól számított 3–5 km-es mélységű *határsávra*, 35–80 km-es mélységű *határmenti körzetekre*, 20–150 km-es mélységű *védelmi hadműveleti zónára* tagolták.¹⁰⁰² A fennmaradó országrészt *központi körzetként* nevesítették, ami alatt az ország azon részét értették, amely „egy kifejezetten nagy erejű agresszió esetén biztosítja a központi állami vezetés működését (...) az állami lét fenntartásáért folytatott végső védelmi hadművelet eredményes megvívását (...).”¹⁰⁰³ Ez az *átfogó területvédelmi megközelítésekben* megjelenő *túlélés stratégiájával* mutat hasonlóságot, hiszen azok sosem a területi integritás, hanem az állami kontinuitás biztosítására törekedtek, amely lehetővé teszi a *fait accompli* elkerülését, és a konfliktus nemzetközi beavatkozással történő rendezését. A szerzők a tanulmányukban ugyanakkor, mivel egy olyan erejű támadás lehetőségét kizárták, amely a *védelmi hadműveleti zónára* és a *központi területre* kiterjedő védelmi harcokat tenne szükségessé, ezért a védelmi hadművelet kérdését csak a *határsávban* és a *határmenti körzetek* vonatkozásában vizsgálták.¹⁰⁰⁴ Elgondolásukban a védelem alapvetően mindkét területen a *gócjellegű harctevékenységre* támaszkodott volna, tehát nem összefüggő védelmi vonalakra, erőrendszerre. Javaslatukban a *védelmi gócot* a műszaki zárrakkal megerősített települések, természetes akadályok, átkelőhelyek és támpontok alkották. A *határsávban* és a *határmenti körzetekben* elsősorban a területvédelmi erők alkalmazásával számoltak, melyek a *gócok* védelmére berendezkedett statikus, és „*mozgékony*” csapatokból állnának. Elsődleges feladatuknak a támadók lekötését, zavarását tekintették. Úgy vélték, hogy a *gócjellegű harctevékenység* azonfelül, hogy biztosítja az időnyerést, de a *gócok* szórt elhelyezkedése a támadót erői megosztására kényszerítheti. A koncepcióban megjelent a *visszamaradó erők elve* is, így a területvédelmi csapatok a *gócokat* leküzdő, illetve a hézagok között előnyomuló támadó csapatok szárnyai és mögöttes területe elleni harctevékenységeket hajtottak volna végre. Bár ezt nem fejtették ki

¹⁰⁰¹ Fülöp (1991/a.) i.m. pp. 21, 24 – 25.

¹⁰⁰² Berek Lajos – Vojnits Pál: Az új honvédelmi politika gyakorlati kérdéseinek megvalósításáról. In: Honvédségi Szemle, XLV. évf. 1991/2. (pp. 28–36.) pp. 29–30.

¹⁰⁰³ Berek – Vojnits i.m. p. 30.

¹⁰⁰⁴ Berek – Vojnits i.m. p. 30.

részletesen, de a *visszamaradó erőkkkel* kapcsolatban utalás történt közvetetten a *népfelkelés* intézményére is, miszerint azok „együttműködnek a polgári lakosságból szerveződő ellenálló csoportokkal.”¹⁰⁰⁵ A támadók megállítására és az eredeti helyzet visszaállítása a mélységben települő, a szerzők által *Központi Fegyveres Erőknek (KFE)* nevezett csapatok által végrehajtott *ellencsapásaival* valósult volna meg.¹⁰⁰⁶

Ezen elgondolás „*továbbfejlesztett*” változatának tekinthető a következő évben, 1992-ben két folyóiratban is közölt¹⁰⁰⁷, **Kurta Gábor** nevéhez köthető „*hierarchikus körzetvédelem*” koncepciója. Ez lényegében az osztrák és a svájci területvédelmi elgondolás hazai követelményrendszerének megfelelő változatának is tekinthető.¹⁰⁰⁸ Egyértelműen megfogalmazódott benne a *túlélés stratégiája* is: „*Az állami szuverenitás az ország fontos központi körzeteinek megvédésével fenntartható, következésképp a területi integritás biztosítása ennek alárendelhető. (...) Ha elveszítjük önállóságunkat és függetlenségünket, akkor mindent elvesztettünk.*”¹⁰⁰⁹ Ez alapján javasolta a fegyveres ellenállás alapját képező gazdasági, ipari és demográfiai tényezők figyelembevételével az ország *védelmi körzetekre* tagolását. Ez három körzetből állna; *keleti és nyugati, valamint központi körzet*. A *központi körzet* védelme képezte a szuverenitás fenntartása, azaz a túlélés zálogát: „*A körzet rendelkezik az ország legfontosabb erőforrásaival. A többi körzet elvesztése esetén is működtethető a nemzetgazdaság döntő hányadát kitevő termelői potenciál (...) az ország minden erőforrását a központi körzet megvédésére kell mozgósítani.*”¹⁰¹⁰ Hadművelési elgondolása szerint ezért a két másik körzet védelme „*alárendelt szerepet játszik*”, ahol a védelmi harc célja nem a körzet „*minden áron való megtartása, hanem az ellenség pusztítása.*”¹⁰¹¹ Ezekben 3 védelmi zóna kialakítását javasolta. Az első a határtól számított 8–10 km-es mélységű *határvadász harcászati zóna* volt. Itt aktív, mozgékony, nagy tűzerővel rendelkező *határvadász zászlóalj* alkalmazását javasolta, melyek feladata, hogy műszaki zárokra támaszkodva, harccal szétbontakozásra kényszerítsék a támadót, majd a mélységbe

¹⁰⁰⁵ Berek – Vojnits i.m. p. 34.

¹⁰⁰⁶ Berek – Vojnits i.m. pp. 33–35. **Berek Lajos** a koncepcióval kapcsolatban kisebb módosításokat tartalmazó, későbbi tanulmányában részletesebben is kifejtette a területvédelmi erők alkalmazásával kapcsolatos nézeteit. Lásd Berek Lajos: A területvédelmi erők tevékenysége a védelmi hadművelet során. In: Új Honvédségi Szemle, XLVI. évf. 1992/5. pp. 42–48.

¹⁰⁰⁷ Lásd a 67. jegyzetben.

¹⁰⁰⁸ Bár **Kurta Gábor** erre nem tért ki, de alighanem erre vezethető vissza még a koncepció megnevezése is, hiszen a *körzetvédelem* az osztrák területvédelmi rendszer hadászati védelmi hadművelési koncepciójának elnevezése (*Raumverteidigung*) volt.

¹⁰⁰⁹ Kurta (1992/a.) i.m. pp. 1, 4.

¹⁰¹⁰ Kurta (1992/a.) i.m. p. 8.

¹⁰¹¹ Kurta (1992/a.) i.m. p. 11.

visszavonuljanak. A következő, a 60–100 km mélységű *területvédelmi harcászati zónában*, kézi páncéltörő és légvédelmi fegyverzettel rendelkező területvédelmi tartalékos erőket alkalmazott volna.¹⁰¹² A zónában kisebb erődök és támpontok létrehozását tartotta célszerűnek, kihangsúlyozva, hogy ez az osztrák példa alapján „*nem hasonlít a klasszikus értelemben vett támpontok, védőállások, körletek és sávok összefüggő rendszerére (...) a területvédelmi zóna egy laza védelmi rendszer.*”¹⁰¹³ A javasolt erősítéseket egyszerű, földmunkával létrehozható és vasbetonszerkezetű, acélkupolás kis erődökként képzelte el. Továbbá, az erődök mellett ebben a zónában számolt a településekre támaszkodó helységarcokkal is. A területvédelmi erők feladata az objektumok (erődök, támpontok, települések stb.) statikus védelme lett volna, tehát alapvetően *állóvédelemre*, illetve az objektumok szórt elhelyezkedése miatt a *bekerítésben vívott harcra* kellett felkészülniük. A zóna mélységében a támogatásukra települt gépesített erők feladata a *bekerített erők felszabadítása*¹⁰¹⁴, valamint *ellenlökések* végrehajtása lett volna. Az elgondolás szerint a zónában érvényesült volna a *visszamaradó erők elve* is, így a szórt erődök közötti hézagokban előnyomuló támadó szárnyai és mögöttes területe ellen a csapatok *vadászharcot* folytattak volna.¹⁰¹⁵ A koncepcióban az utolsó zónát a *központi védelmi körzetben* létrehozott *védelmi hadműveleti zóna* képezte, ami magába foglalta volna a *területvédelmi harcászati zóna* mögöttes területeit is. Itt a védelemben 6 hadtesttel számolt, beleértve a területvédelmi csapatokat is. A *védelmi hadműveleti zónában* 4 *védelmi hadműveleti körzet* (északi, déli, keleti, nyugati) kialakítását javasolta. Az erőket itt már a hagyományos védelmi hadműveleti felépítés alapján alkalmazta volna, mivel a *központi védelmi körzet*, mint a szuverenitás letéteményese, a szilárd védelem megvalósítását követelte meg. Így az első lépcsőben elhelyezett – döntően területvédelmi – erők védőkörletei már összefüggőek, „*hézagmentesek*” lettek volna. A területvédelmi erők alkalmazásával a seregtest védelmében és a mögöttes területeken is számolt. Utóbbiban feladatuk az objektumok és a szakcsapatok védelme lett

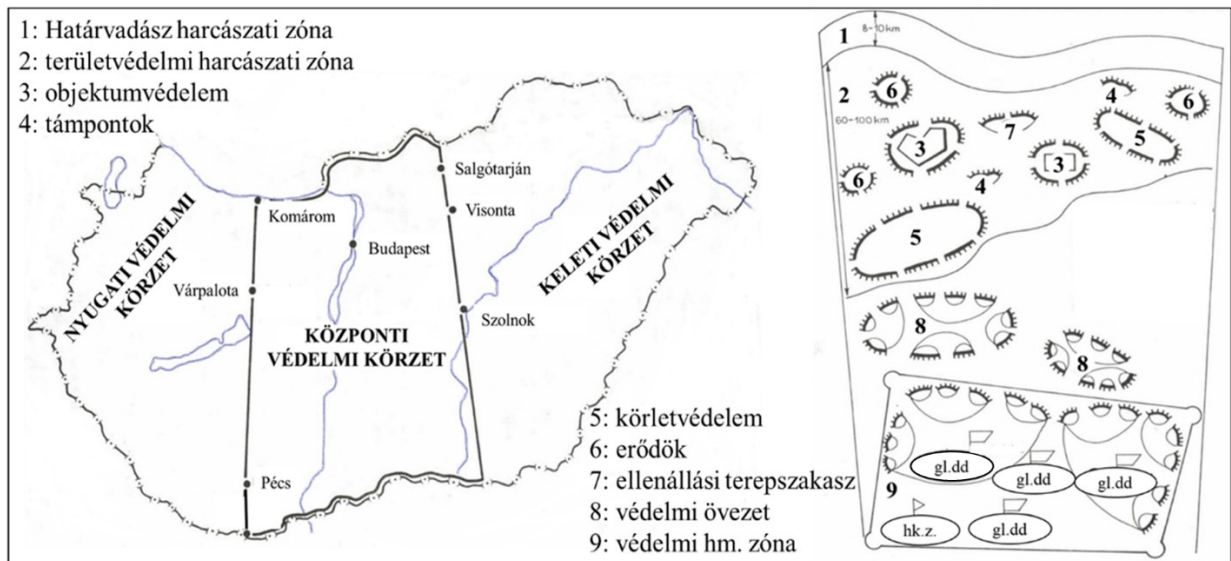
¹⁰¹² Kurta (1992/a.) i.m. pp. 12–15.

¹⁰¹³ Kurta (1992/a.) i.m. p. 15.

¹⁰¹⁴ A harcászati szabályzatokban megjelenő *bekerítésben vívott harc*, mint védelmi, és a *bekerítésből való kitörés*, mint támadó (harc)tevékenység, valamint a *bekerített erők felszabadítása*, mint kiegészítő tevékenység az akkori védelmi hadműveleti koncepciók kapcsán kiemelt témának számított, hiszen a honi területen folytatott védelmi hadművelet során azzal mindenképp számolni kellett. A kérdéskör akkori részletes vizsgálatára lásd Burián László: A bekerítésben vívott harc minden oldalú biztosításának néhány kérdése. In: Új Honvédségi Szemle, XLV. évf. 1991/7. pp. 45–53, Hajdú István: A bekerítésben vívott harc és a kitörés néhány főbb kérdése. In: Új Honvédségi Szemle, XLV. évf. 1991/11. pp. 24–27, Vágner Béla: A bekerítésben vívott harc és a bekerítésből való kitörés anyagi-technikai biztosítása. In: Új Honvédségi Szemle, XLV. évf. 1991/3. pp. 58–71.

¹⁰¹⁵ Kurta (1992/a.) i.m. pp. 15–16.

volna a légideszant erőkkel szemben, a veszélyeztetett objektumok és terepszakaszok megerősítésére alkalmazható mobil területvédelmi zászlóaljok támogatásával.¹⁰¹⁶

22. ábra: A hierarchikus körzetvédelem elgondolása¹⁰¹⁷

Az itt vázolt elgondolások ismeretében kijelenthető, hogy a rendszerváltást követően már igen komoly szakmai diskurzus bontakozott ki a területvédelemről, amelynek kapcsán megjelentek olyan elgondolások is, amelyek az *átfogó területvédelmi megközelítéseket* jellemezték. Stratégiai szinten, a *megtagadás* vonatkozásában ugyan egyetértés uralkodott a szakmában, ami nem is lehetett másként, hiszen azt a politikai szint egyértelműen meghatározta, ugyanakkor a hadműveleti koncepció tekintetében korántsem volt egységes álláspont. Az *előretolt védelem* és a *mélyléségi védelem* közötti vita ugyanakkor 1992 második felére előbbi javára lényegében eldőlni látszott. **Lőrincz Kálmán**, az MH akkori parancsnoka egy, a *hadászati védelmi hadművelettel* összefüggésben rendezett konferencián egyértelműen kijelentette: „Az ország védelmére irányuló tevékenységünk egyik fontos kiindulópontja, hogy *semmilyen esetben nincs területfeladási szándékunk! A területfeladás gondolatát mi nem tudjuk elfogadni. (...) Nekünk az első falu első kilométere a hazát jelenti.*”¹⁰¹⁸ Innentől a legfőbb kérdés már a területvédelmi erőknek az *előretolt védelemben* történő alkalmazása volt. Ezzel kapcsolatban egy olyan konszenzusos elgondolás alakult ki, hogy az MN idejéből

¹⁰¹⁶ Kurta (1992/a.) i.m. pp. 16–20.

¹⁰¹⁷ Kép forrása: Kurta (1992/a.) i.m. pp. 6, 13.

¹⁰¹⁸ Lőrincz Kálmán: Konfliktusmegelőzés, konfliktuskezelés, aktív védelem. Lőrincz Kálmán vezérezredesnek, a Magyar Honvédség parancsnokának a felszólalása az MHTT hadtudományi konferenciáján. In: Hadtudomány, III. évf. 1993/1. pp. 1–10.

még legalábbis papíron létező területvédelmi erők „*hagyományos területvédelmet*” látnak el, amely lényegében a korábbi hátszágvédelmi feladataikhoz hasonló. Jóllehet a hátszágvédelem feladatrendszere már 1992-ben megszűnt¹⁰¹⁹, azonban ilyen módon történő továbbélését jelzi, hogy a hazai terminológia ennek a „*hagyományos területvédelemnek*” a leírásánál a hátszágvédelem korábbi katonai feladatait sorolta fel, illetve sorolja fel még ma is.¹⁰²⁰ Emellett, mint új feladatrendszer jelent meg a „*határ menti területvédelem*”, amelyet a határ közeli területeken és a fővárosban felállítandó, új típusú területvédelmi erők, a gépkocsizó lövész csapatokként létrehozott honvédelmi dandárok felelősségébe utaltak.¹⁰²¹ Eredetileg 17 honvédelmi dandár felállítását tervezték, amelyből kísérleti jelleggel 2 (Nyíregyháza, Békéscsaba) ténylegesen megalakult, a „*pilot-projektet*” azonban 1995-ben – a 2 dandárral együtt – felszámolták.¹⁰²² A kudarc oka a honvédelmi költségvetésben ekkor már jelentkező problémák mellett az erők alkalmazásával kapcsolatos elgondolás volt. Mivel a vezetés az *előretolt védelem* mellett tört lándzsát, ezért az ország védelmét a hagyományos seregtest védelmi hadműveleti felépítése alapján törekedtek megvalósítani.¹⁰²³ Az 1993-ban elfogadott új harcszabályzat és az 1994-es *Ideiglenes Hadműveleti Utasítás* egyes pontjai alapján a könnyűfegyverzetű, minimális páncélvédettséggel és tüzerővel rendelkező dandárokat a biztosítási öv védelmére, valamint „*széles arcvonalon*” – kellő mélység nélkül – folytatott *halogatóharcra* tervezték alkalmazni.¹⁰²⁴ A végrehajtott gyakorlatok során hamar bebizonyosodott, hogy irreális követelményeket támasztottak a honvédelmi dandárokkal szemben. A HM hivatalos hetilapja, a *Magyar Honvéd* 1995. márciusi számában már a következő volt olvasható: „*A Rózsa Sándorok ideje lejárt – az Alföldön képzetlen, anyaggal-esszékkel el nem látható territoriális alakulatokat bevetni egy jól felkészült hadosztállyal*

¹⁰¹⁹ A HPVP szervezetéből 1990-ben a polgári védelmet a BM alá rendelték, így a neve újra Hátszágvédelmi Parancsnokság lett, majd 1992-ben ennek bázisán létrehozták a Budapest Katonai Kerületet. vö. Kiss (2018) i.m. p. 200, Hautzinger (2005) i.m. p. 110.

¹⁰²⁰ vö. Hadtudományi Lexikon (1995) p. 1325, Hadtudományi Lexikon (2019) p. 1085, KTÉSZ p. 641.

¹⁰²¹ vö. Bíró–Császár i.m. pp. 76–80.

¹⁰²² Vágner (1997) i.m. p. 27.

¹⁰²³ Az *előretolt védelem* prioritását jelzi, hogy a védelmi hadművelet felépítésében (feltételesen) az első lépcsőben 2 megerősített hadtesttel, míg a második lépcsőben csak 1 hadtesttel számoltak, ami mutatja, hogy még a harcászati-hadműveleti mélységet is minél inkább csökkenteni törekedtek. Lévén, hogy az utasítás az erők zömének az első lépcsőbe történő csoportosítását írta elő, így az az *álló-*, és nem a *mozgékony védelem* megvalósítására törekedett. Ez az *előretolt védelemből* következik, hiszen annak célja, hogy megakadályozza a támadó térnyerését. vö. A Magyar Honvédség Ideiglenes Hadműveleti Utasítása (1994) p. 82.

¹⁰²⁴ A harcszabályzat ezt a széles arcvonalon folytatott *halogatóharcot* ráadásul opcionálisan még a honvédelmi dandároknak egylépcsős harcalakzatával is kivitelezhetőnek vélte. Itt kell megemlíteni, hogy az *Ideiglenes Hadműveleti Utasítás* a biztosítási övben 10–20 km-es mélységgel számolt, tehát a honvédelmi dandárok manőverszabadsága még többlépcsős védelem esetén is rendkívül korlátozott lett volna. vö. A Magyar Honvédség Szárazföldi Haderőnemének Harcszabályzata. I. rész. Hadtest, dandár. HM 1993. pp. 91, 105, A Magyar Honvédség Ideiglenes Hadműveleti Utasítása (1994) p. 86.

szemben, enyhén szólva is, értelmetlen áldozatvállalás.”¹⁰²⁵ Többen már a kezdetektől szkeptikusak voltak a honvédelmi dandárok seregest biztosítási övében történő alkalmazását illetően. Ezek a szkeptikusok jellemzően a területvédelemmel korábban behatóbban foglalkozó szakemberek voltak, így pl. **Fülöp Imre, Berek Lajos és Vojnits Pál**. A *biztosítási öv* helyett inkább a településeken helység harcban, illetve az előkészített védelem mélységében létrehozott támpontokban, a fővédő erők szárnyain és hézagaiban vélték alkalmazhatónak ezeket az erőket, amelyeknek inkább *vadászharcot*, illetve esetlegesen *visszamaradó erőként*, gerillaharcot kellene folytatniuk.¹⁰²⁶

A 90-es évek második felére, kiváltképp a NATO-hoz való csatlakozás folyamatában a katonai védelem és azon belül is különösen a területvédelem kérdése háttérbeszorult. 1997-ben a még megmaradt megyei területvédelmi erők előkészítő törzseit is felszámolták.¹⁰²⁷ Az ezredfordulóra lényegében maga a tartalékos rendszer is megszűnt létezni. A helyzetet kívánta orvosolni az MH hosszútávú átalakításával kapcsolatban, 2000-ben elfogadott OGY határozat, amely kimondta, hogy „*meg kell vizsgálni a területvédelmi erők átalakításának, a nemzetőrség fokozatos létrehozásának (...) feltételeit.*”¹⁰²⁸ A következő évben egy újabb OGY határozat már a Nemzetőrség felállításának szükségességét fejezte ki¹⁰²⁹, melynek hatására számos tanulmány, szakkikk látott napvilágot a kialakítandó szervezettel kapcsolatban. Ezek egyöntetűen a *területi-elv* alapján létrehozott erőként képzelték el a Nemzetőrséget, melynek feladata elsősorban a hátországvédelemmel függne össze, illetve ennek keretén belül, tekintettel NATO tagságunkra, a HNS feladatokban történő közreműködéssel.¹⁰³⁰ A szervezet végül nem alakult meg, a határozatot pedig 2003-ban hatályon kívül helyezték.¹⁰³¹ A tartalékos rendszer újjászervezése ténylegesen csak az ÖTR 2010-es létrehozásával vette kezdetét.

¹⁰²⁵ Költségvetés – alulnézetben. In: Magyar Honvéd, 1995/11. (pp. 32–33) p. 32.

¹⁰²⁶ vö. Berek Lajos: A védelmi harc új módja a halogató harc. In: Új Honvédségi Szemle, 49. évf. 1995/2. pp. 28–31, Fülöp Imre: A honvédelmi dandárok alkalmazásáról. In: Új Honvédségi Szemle, 1992/9. pp. 51–56, Vojnits Pál: A területvédelem lehetőségei a seregest védelmi hadműveletében. In: Új Honvédségi Szemle, Új Honvédségi Szemle, 1993/3. pp. 43–51.

¹⁰²⁷ Sztanek i.m. p. 98.

¹⁰²⁸ 61/2000. (VI. 21.) OGY határozat a Magyar Honvédség hosszú távú átalakításának irányairól. 5. g).

¹⁰²⁹ 100/2001. (XII. 21.) OGY határozat a Nemzetőrség létrehozásáról. 1.

¹⁰³⁰ Lásd Szombath i.m.

¹⁰³¹ 17/2003. (III. 7.) OGY határozat a Nemzetőrség létrehozásáról szóló 100/2001. (XII. 21.) OGY határozat hatályon kívül helyezéséről.

5.5. AZ ÖNKÉNTES TARTALÉKOS RENDSZER LÉTREHOZÁSÁTÓL NAPJAINKIG

Az ÖTR létrehozásának folyamata már az 1990-es évek közepén kezdetét vette, ténylegesen működő rendszerről azonban csak 2010/11-től indokolt beszélni.¹⁰³² Ennek szimbolikus jele, hogy a magyar joghierarchia csúcsán elhelyezkedő, 2011-ben elfogadott *Alaptörvényben* is ekkor került nevesítésre, hogy „*Magyarország önkéntes honvédelmi tartalékos rendszert tart fenn.*”¹⁰³³ Lényeges szempont hogy az ÖTR akkori formájában nem az MH struktúrájában működő tartalékos erőket, csupán egy önkéntes tartalékos (ÖT) állományt hozott létre. Békében működő tartalékos egységek/alegységek nem jöttek létre, így nem alakulhatott ki specifikus, kifejezetten tartalékos szervezeti feladatrendszer sem. Amint azt a 2012-es *Nemzeti Katonai Stratégia (NKS 2012)* két helyen is kiemelte, az ÖTR az MH „szerves része”¹⁰³⁴, tehát a feladatrendszer is azonos, lényegében szakterületi specializáció, sajátos műveleti feladatrendszer nélkül. Az ÖT állomány alkalmazása tekintetében tehát az *Alaptörvényben* és a különböző sarkalatos törvényekben, valamint az MH szabályzataiban meghatározott feladatok voltak az irányadók. Ugyanakkor az ÖTR jellegéből, valamint az ÖT állomány differenciálódásából következően bizonyos sajátosságok mégis megjelentek. Előbbi tekintetében az ÖTR rendeltetését az NKS 2012 alapján az alábbi pontokban lehet összegezni:

- a társadalmi kapcsolatok erősítése;
- hazafias eszmék erősítése;
- kiképzett állampolgárok számának növelése;
- aktív erők tehermentesítése;
- veszteségpótlás.¹⁰³⁵

A felsoroltakból látható, hogy a döntéshozók az ÖTR-t alapvetően a honvédelem morális dimenziójának erősítése és az aktív erők humánszükségletei biztosítása céljával hozták létre. Az ÖT állomány említett differenciálódása kapcsán ezeken belül jelentek meg bizonyos funkcionális különbségek. Az ÖTR 2010-es tényleges működése megkezdésekor az ÖT

¹⁰³² vö. Székely Zoltán: Az Önkéntes Tartalékos Rendszer fejlesztése a kezdetektől a Területvédelmi Erők alapjainak lerakásáig. In: Molnár Ferenc et al. (szerk.): A Magyar Honvédség Önkéntes Tartalékos Rendszere Fejlesztésének 15 éve, 2001–2015. Zrínyi Kiadó, 2019. pp. 29–43.

¹⁰³³ Magyarország Alaptörvénye. XXXI. cikk (2).

¹⁰³⁴ Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája. Honvédelmi Minisztérium, 2012. p. 6.

¹⁰³⁵ Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája (2012). pp. 4, 6, 16, 21.

állományt első körben az MH objektumainak őrzés-védelmi feladatait ellátó *Fegyveres Biztonsági Őrök (FBŐ)* ÖT állományba szerződtesével hozták létre. Ez az *Önkéntes Védelmi Tartalékosként (ÖVT)* jegyzett ÖT állomány az MH hadiállománytábláján rendszeresített őr beosztások feltöltésére tervezett.¹⁰³⁶ Az ÖVT állomány tehát munkavállalóként – az MH Ei Zrt. alkalmazásában – békeidőszakban is azokat a feladatokat látja el, amely egyébként háborús helyzet esetén alapfeladatának tekinthető. Ez ebben a formában azonosítható bizonyos specifikus tartalékos feladatrendszerként, és megfeleltethető az NKS 2012-ben megjelenő „*tehermentesítésnek*”, miután feltételezi, hogy pl. háborús műveletek végrehajtása esetén az MH aktív erőit kisebb arányban kell alkalmazni objektumvédelmi feladatokra. Mindemellett az ÖVT – mivel az MH „*szerves része*” – támogató erőként alkalmazható a nem háborús honi műveletekben is pl. katasztrófavédelmi, vagy HNS feladatokban.¹⁰³⁷

Az NKS 2012 ÖTR rendeltetésére vonatkozó további pontjait a 2012-ben létrehozott másik ÖT jogviszony, az *Önkéntes Műveleti Tartalékos (ÖMT)* volt hivatott megvalósítani. Az ÖMT állomány az MH békeidőszakban folyamatos feltöltést nem igénylő, illetve békében nem élő szervezetek beosztásaira van tervezve.¹⁰³⁸ Esetükben érvényesül tehát leginkább az ÖTR az MH „*szerves része*” megállapítás, mivel az ÖMT elvben az MH teljes feladatrendszerében alkalmazható komponensként jelent meg. Jelentős részük – főleg a kezdeti időszakban – ugyanakkor a korábban már katonai szolgálatot teljesített, idősebb korosztályokból került feltöltésre, ami az átlagéletkor és a rendfokozati megoszlás tekintetében is aránytalanságokat eredményezett. 2014-ben az állomány alig 1/3-a volt legénységi vagy altiszti beosztásban, a fennmaradó állomány további 1/3-a pedig főtiszti vagy tábournoki rendfokozattal rendelkezett. Ebből következett, hogy 2016-ban az ÖMT állományt több mint 80%-ban a 46 évnél idősebb korosztály alkotta.¹⁰³⁹ Emiatt az ÖMT valójában nem tudott az NKS 2012-ben rögzítetteknek megfelelni. Az állomány döntő része nem a civil közegből került az MH-hoz, tehát a társadalmi kapcsolatok erősítésében való szerepe korlátozott volt, az aránytalan rendfokozati piramisból és a felülreprezentált idősebb korosztályokból pedig nem lehetett olyan személyi tartalékot képezni, amely képes az MH tehermentesítését és veszteségpótlását biztosítani,

¹⁰³⁶ Székely i.m. p. 35.

¹⁰³⁷ Hegedűs János: A Magyar Honvédség tartalékerejének aktuális helyzete. In: Honvédségi Szemle, 147. évf. 2019/3. sz. (pp. 46–60) p. 55.

¹⁰³⁸ Uő. pp. 54–55.

¹⁰³⁹ Kladek András: Néhány gondolat az önkéntes tartalékos rendszer megújításáról. In: Hadtudomány, XXVI. évf. 2016/Különszám. (pp. 166–178) p. 169.

hiszen a magas rendfokozatok miatt végrehajtható szinten kevesen voltak alkalmazhatók, a korfa miatt pedig fizikailag kevésbé voltak terhelhetők. Az ÖMT jogviszony így inkább a speciális szaktudást vagy szakmai tapasztalatot igénylő egyéni beosztások betöltését tette lehetővé.

Jelentős változást jelentett ehhez képest az a 2016 végén megfogalmazott koncepció, miszerint az ÖTR-en belül létrehozásra kerül egy új ÖT jogviszony, az *Önkéntes Területvédelmi Tartalékos (ÖTT)*. Ennek jelentősége nemcsak abban állt, hogy a jogviszony megnevezése már önmagában utalt egy specifikus tartalékos műveleti feladatrendszerre (területvédelem), hanem abban is, hogy az ÖTT állományt újonnan létrehozandó, békében is működő tartalékos alegységekre szerződötték. Az MH-n belül ezzel egy valóban tartalékos erőként definiálható szervezet jött létre. A *területi-elv* alapján létrehozandó vezetési és irányítási rendszert, valamint a strukturális háttérrel az ország különböző igazgatási szintjeihez igazítva határozták meg. Ez alapján „*alulról*” felépítve a rendszert, a 174 járás és a 23 járás jogállású fővárosi kerületek szintjén 1-1 területvédelmi század, a megyék szintjén, valamint tekintettel a főváros népességi, gazdasági és infrastrukturális felülreprezentáltságára, 19 megyei és 2 fővárosi *Területvédelmi Zászlóalj (TVZ)*, a régiók szintjén pedig 7 *Területvédelmi Ezred (TVE)* megalakítása lett előirányozva. 2018. október 1-ével megalakult 21 TVZ, valamint 2 TVE.¹⁰⁴⁰ A további 5 TVE felállítása 2023. január 1-ére tervezett.¹⁰⁴¹

Bár a az ÖTT-t a kezdetektől hátszázágvédelmi feladatok ellátására tervezték¹⁰⁴², azonban az MH a létrehozása óta eltelt 5 évben még mindig nem rendelkezik sem hátszázágvédelmi, sem területvédelmi koncepcióval¹⁰⁴³, vagy doktrínával. Maga a területvédelem feladatrendszere és a hátszázágvédelemmel való kapcsolata sem teljesen egyértelmű, ugyanis a hatályos doktrínákban a feladatrendszer nem szerepel. Emiatt még mindig a lexikonokban és katonai terminológiai kiadványokban közölt, nem egy esetben a *hidegháborús* időszak megközelítését tükröző meghatározásokban felsorolt feladatrendszerek képezik a kiindulópontot. Láthatóan ez tükröződik vissza a hatályos, 2021-ben elfogadott új NKS-ben (NKS 2021) is, amely az egyetlen olyan forrás, amely egyáltalán támaszt nyújt arra, hogy a területvédelmi erőket milyen feladatokra tervezik alkalmazni. Ezt az NKS 2021 az ország

¹⁰⁴⁰ Horváth (2019) i.m. p. 28.

¹⁰⁴¹ 32/2022. (VIII. 11.) HM utasítás a Magyar Honvédség Parancsnoksága és a Magyar Honvédség harcképessége, reagálóképessége, vezetési rendjének egyszerűsítése, valamint a bürokrácia csökkentésével összefüggő egyes feladatokról. 5. §. (8)–(16). Ez a kutatás záródátumát követően megvalósult.

¹⁰⁴² vö. Horváth (2019) i.m. pp. 39–44.

¹⁰⁴³ Hátszázágvédelmi koncepció tervezet már több is kidolgozásra került, elfogadott azonban nincs.

geostratégiai helyzetéből vezeti le, ami azonban még az *orosz-ukrán háború* előtt fogalmazódott meg, és a *hibrid*, nem pedig a hagyományos háborús műveletekre helyezte a hangsúlyt. A kevésbé valószínűnek tekintett hagyományos fegyveres konfliktusok tekintetében az alábbi három olyan scenáriót különbözteti meg, amelynek során Magyarország hadviselő féllé válhat:

1. scenárió: egy vagy több NATO és EU országot ért váratlan támadás;
2. scenárió: NATO szövetségi keretek közötti globális háború;
3. scenárió: az országot ért váratlan támadás.¹⁰⁴⁴

Az első scenárió kapcsán az NKS 2021 úgy fogalmaz, hogy az EU és a NATO tagságból következő „*vállalt szolidaritás*” jegyében az MH-nak „*készen kell állnia az ezek elhárításához kapcsolódó (...) feladatok ellátására (...) külföldön és belföldön (befogadó nemzeti támogatás keretében) egyaránt.*”¹⁰⁴⁵ Itt tehát az MH területen kívüli alkalmazása, valamint a honi területen ellátandó HNS feladatai jelennek meg, a honi területen való harcoló műveletek végrehajtásának esete nem. A második scenárió tekintetében az NKS 2021 ellentmondásos megállapítást fogalmaz meg. Eszerint ebben az esetben „*célponttá válhatnak Magyarország kommunikációs és közlekedési infrastruktúrái, valamint más létfontosságú rendszerelemei, emiatt az ország teljes területe, légtere és kibertere műveletek színtere lehet.*”¹⁰⁴⁶ Egyfelől tehát megjelenik, hogy az ország teljes területe hadműveleti területté válhat, ugyanakkor a nevesített fenyegetések között nem szerepelnek olyanok, amelyek magas intenzitású szárazföldi harcoló műveletekre utalnának. Ez alapján legfeljebb a 3. dimenzióból végrehajtott csapásokra, kibertámadásokra, valamint kisebb ellenséges erők (átszivárgó-, felderítő-, diverzáns, különleges műveleti erők) tevékenységére lehet következtetni. Végezetül, a harmadik scenárió esetében az NKS 2021 kimondja, hogy az MH-nak „*mindenkor képesnek kell lennie – a szövetséges erők beérkezéséig akár önállóan is – egy fegyveres támadás elrettentésére, vagy annak bekövetkezése esetén az ország függetlenségének, területi egységének, határainak, állampolgárainak és anyagi javainak katonai védelmére.*”¹⁰⁴⁷ Egy ilyen scenárió esetén az ország területe, vagy legalábbis annak egy része mindenképpen hadműveleti területté válik. Az itt megfogalmazott *elrettetés* a

¹⁰⁴⁴ 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról. 1. melléklet, 1, 2.

¹⁰⁴⁵ 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról. 1. melléklet, 2.

¹⁰⁴⁶ 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról. 1. melléklet, 1.

¹⁰⁴⁷ 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról. 1. melléklet, 2.

klasszikus *megtagadásra* irányul, mivel a megfogalmazás szerint „*egy erős és önállóan is reagálni képes nemzeti haderő önmagában is biztosítja azt az elrettentő erőt, amely egy méretével és potenciáljával összemérhető ellenfél számára megkérdőjelezi az esetleges támadás által elérhető célokat és előnyöket, egy megvalósult támadás esetén pedig képes az ország (...) fegyveres védelmére.*”¹⁰⁴⁸ Ez az aktív védelemhez szükséges hagyományos katonai képességek fejlesztését teszi szükségessé. Ezzel kapcsolatban már említésre kerülnek a Területvédelmi Erők is olyan formában, hogy az NKS 2021 nevesíti, hogy az MH fejlesztése kapcsán kitűzött célok esetén „*ez az összefegyvernemi struktúra, kiegészülve a különleges műveleti képességek által biztosított hatásokkal és együttműködésben az önkéntesen szerveződő területvédelmi erőkkel, képes lesz minden Magyarország méretével és potenciáljával összemérhető agresszort megállítani.*”¹⁰⁴⁹ A hagyományos védelemmel kapcsolatban ugyanakkor az NKS 2021 nem fogalmaz meg olyan irányelveket, ami alapján az erők tényleges műveleti alkalmazására és az abból következő képességek követelményekre következtetni lehetne. Mivel ezt a scenáriót tekinti a legkevésbé valószínűnek, és a másik kettőben nem számol azzal, hogy az ország területén szárazföldi harcoló műveleteket kell végrehajtani, ezért az ország geostratégiai helyzetét „*háttérbázisként, felvonulási útvonalként, befogadó, összpontosítási, átcsoportosítási, felkészítési körzetként*” határozza meg.¹⁰⁵⁰ Ebből következik, hogy a háborús műveletek vonatkozásában érdemben csak a hátországvédelemről értekeznek. Ezt a „*honvédelmi kiegészítő és hátországvédelmi képességekről*” c. fejezetben tárgyalja. Bár a fejezet a területvédelmi erőket nem nevesíti külön, csak általánosságban az ÖTR-t említi, de a *területi-elv* miatt az itt tárgyalt feladatok elsősorban a területvédelmi erőkre vonatkozathatók. Ezek az alábbiak:

- létfontosságú rendszerelemek védelme;
- fő felvonulási és ellátási útvonalak védelme;
- befogadó nemzeti támogatásban való közreműködés;
- a hátország katonai biztonságának fenntartása;
- az MH kiegészítése és veszteségpótlása;
- a műveletek területi logisztikai hátterének biztosítása;
- tartalékosok felkészítése;
- a nem katonai hatóságok támogatása;

¹⁰⁴⁸ 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról. 1. melléklet, 4.1.

¹⁰⁴⁹ 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról. 1. melléklet, 5.1.

¹⁰⁵⁰ 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról. 1. melléklet, 3.

- a közrend és jogrend fenntartásához történő hozzájárulás.¹⁰⁵¹

Az itt felsorolt feladatok az értekezésben a „*hátszág és mögöttes területek védelmére szervezett*” területvédelmi megközelítést tükrözik, miután abban alapvetően RAS és DSCA feladatok jelennek meg. Ezeket még a logisztika és a hadkiegészítés szakterületéhez kapcsolódó feladatok egészítik ki. Az itt felsoroltak ugyanakkor a 2020-ban létrehozott *MH Tartalékképző és Támogató Parancsnokság (MH TTP)* feladatrendszerére reflektálnak, amely az NKS 2021 elfogadásakor a TVE-k mellett hadkiegészítési, katonai rendészeti, helyőrségi támogató és logisztikai szervezeti elemekkel, illetve alegységekkel is rendelkezett. Tehát az itt nevesített feladatok nagyrésze ellátásához szükséges képességei – legalábbis elvben – adottak voltak. Az elgondolás, hogy egy alapvetően CSS műveleti feladatok végrehajtására létrehozott hadműveleti szintű parancsnokság alárendeltségében működjenek a területvédelmi erők, minden bizonnyal a Bundeswehrrel és a német hadiiparral fennálló szoros együttműködés¹⁰⁵² hatására született meg. Amint arról már szó esett, a Bundeswehr is egy hasonló rendeltetésű és alegységekkel rendelkező parancsnokságnak, az SKB-nak alárendelten kezdte meg területvédelmi erői újjászervezését. Az MH és a Bundeswehr között fennálló szoros kapcsolat mellett említendő meg, hogy az NKS 2021 is úgy határozza meg Magyarország geostratégiai helyzetét, mint ahogy azt Németországban teszik, azaz a NATO műveletek mögöttes területeként.¹⁰⁵³ Ebből kifolyólag születhetett meg ez a megközelítés, miszerint a mögöttes területként funkcionáló honi területen a csapatmozgások logisztikai és FP feladataira – amelyben utóbbi a területvédelmi erők felelőssége lenne a HNS keretén belül – egy olyan parancsnokságot hoznak létre, amely ezt képes lehet önmagában is ellátni. Jelenleg azonban már egy új struktúra kialakítása zajlik, amely szerint a TVE-k az MH TTP-ből való kiválással egy újonnan felállítandó területvédelmi parancsnokság alárendeltségébe kerülnek.¹⁰⁵⁴ Tekintettel arra, hogy a TVE-k nem rendelkeznek hadműveleti szintű CSS képességekkel, ezért az NKS 2021-ben felsorolt hátszágvédelmi feladatok végrehajtásában

¹⁰⁵¹ 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról. 1. melléklet, 5.1.5.

¹⁰⁵² Erről bővebben lásd Speck Gyula: Magyar-német védelmi kapcsolatok Magyarország új Nemzeti Biztonsági Stratégiájának tükrében. In: *Hadtudomány*, 2020/3. sz. pp. 17–38.

¹⁰⁵³ vö. K-10/5 (2019). pp. 8, 14–16, 37.

¹⁰⁵⁴ Amint a bevezetőben említettem, az értekezés a 2022. december 17-ével lezárult kutatási eredmények állapotát tükrözik, ezért itt csak lábjegyzetben jelzem, hogy az említett parancsnokság MH Területvédelmi Erők Parancsnoksága (MH TVEP) néven 2023. április 15-ével létrejött. Lásd 9/2023. (III. 29.) HM utasítás a Magyar Honvédség Területvédelmi Erők Parancsnoksága létrehozásával összefüggő egyes feladatokról. 2. § (1)–(3).

– amelyek az első két scenárió kapcsán jelennek meg – elsősorban FP, járőr és őrzésvédelmi feladatokat láthatnak el.

Ami a harmadik scenáriórt illeti, azaz hazánk tényleges fegyveres védelmét, a fentebb idézett rövid megállapítás alapján nem lehet kikövetkeztetni, hogy a stratégiai szint a területvédelmi erőkkel milyen műveleti feladatok ellátásában számol. Az ugyanis vonatkozhat a hagyományos hazai védelmi elgondolásra is, amely a határövezetben feltételezett sikeres védelemmel (*előretolt védelem*) számol, így ez esetben a háterszág, mint hadszíntéri elem fenntartható. A területvédelmi erők vonatkozásában ez azt is jelenthetné, hogy műveleti feladataik nem feltétlenül mutatnak túl az NKS 2021-ben felsorolt háterszágvédelmi feladatokon még ebben a scenárióban sem. Természetesen kérdéses, hogy az egyébként valóban alacsony valószínűségű harmadik scenárió s fegyveres konfliktus esetén egy olyan korlátozott ipari, gazdasági és katonai képességekkel, valamint kis területtel rendelkező ország, mint Magyarország, amennyiben a műveletek kezdeti fázisában csupán önvédelmi képességeire tud támaszkodni, valóban képes lenne-e egy támadást már a határövezetben elhárítani, vagy legalábbis a szövetséges csapatok beérkezéséig ott a támadót feltartóztatni. Ugyancsak kérdéses, hogy tartható-e az a második scenárió álláspont, miszerint az egyébként jelenleg szintén nem nagy valószínűségű globális háború keretén belül az országnak leginkább „csak” a 3. dimenzióból érkező csapásokkal kellene számolnia, és a honi területét nem fenyegetnék szárazföldi harcoló műveletek. Ráadásul ebben az esetben („globális háború”) a *kollektív védelemnek* is vannak prioritásai. Kialakulhat olyan hadműveleti helyzet, amelyben egy magyarországi hadműveleti irány sokadrangú jelentőséggel fog rendelkezni, ezért a szövetséges csapatok nem feltétlenül állnak majd rendelkezésre akkora arányban, mint ahogy az szükséges lenne. A jelenlegi környezetben ugyan kijelenthető, hogy ezeknek a scenárióknak a valószínűsége rendkívül alacsony, azonban a fegyveres erők – jelen esetben az MH – elsődleges feladata az ország katonai védelme. Az ehhez szükséges optimálisnak vélt és reálisan kialakítható képességek és a csapatok alkalmazási elveinek lefektetése, a hadműveleti tervek kidolgozása, illetve az országnak erre való felkészítése időigényes és költséges munka, amelyet nem lehet egy már hamarosan bekövetkező, vagy bekövetkezett konfliktus során megvalósítani. Mindemellett ez a washingtoni szerződés 3. cikkelyéből következő kötelezettségvállalás is egyben. És ha az MH szervezetében a TVE-k meglétével legalább a struktúra adott már valamilyen szinten, még ha számos fejlesztést is követel meg, szükséges ezt a struktúrafejlesztést már úgy folytatni, hogy rendelkezésre álljon az a stratégiai szintű iránymutatás, amely meghatározza,

hogy a területvédelmi erőket háborús műveletek során pontosan milyen feladatokban és elvek alapján tervezik alkalmazni az MH aktív erőivel együttműködve. Mivel értekezésem alapvetően a területvédelmi koncepciók és a működő rendszerek összehasonlítására törekedett, hazánk pedig ilyenekkel egyelőre még nem rendelkezik, ezért az ezzel kapcsolatos kérdések az esettanulmányok között kerülnek bemutatásra.

5.6. RÉSZKÖVETKEZTETÉSEK

A vázoltak alapján megállapítható, hogy a területvédelem kérdése hazánkban meglehetősen ellentmondásosan jelent meg. Területvédelmi erőket az *első felelős magyar kormány* óta minden politikai rendszer létrehozott. Ez minden esetben a hátszág védelméhez kapcsolódott, tehát a *partikuláris megközelítés* érvényesült. A magyar katonai gondolkodásban az *átfogó megközelítések* jellemző alapelvek csak egy szűk szakmai értelmiség munkáiban jelentek meg, a létrehozott területvédelmi rendszerek tekintetében nem érvényesültek. Az 1993-ban elfogadott biztonságpolitikai és katonai doktrína ugyan tartalmazta azokat az elemeket, amelyek az *átfogó megközelítéseket* jellemzik, azonban az rendszerszinten nem valósult meg. A hadműveleti koncepció és a haderőstruktúra rendszerelemek hiányoztak. Joggal vetődik fel a kérdés, hogy mi az oka annak, hogy a kis államokra jellemző *átfogó megközelítések* a magyar katonai gondolkodástól idegenek? Úgy vélem erre a válasz az, hogy Magyarországon, annak ellenére, hogy egy kicsi, korlátozott erőforrásokkal és katonai képességekkel rendelkező állam, történeti okokból azonban nem alakult ki az a *stratégiai kultúra*¹⁰⁵⁵, amely a kis nemzetekre jellemző. A modern magyar katonai gondolkodás egy nagyhatalom, az Osztrák-Magyar Monarchia keretén belül született meg, amely a porosz-német mintákat követte. A két világháború közötti rövid független időszakban sem tudott az ország ettől elvonatkoztatni, illetve politikai céljaival (revízió) nem is volt összeegyeztethető a kis állami, defenzív gondolkodás. A *hidegháború* után – kényszerűen – megint csak egy nagyhatalom, a Szovjetunió katonai gondolkodását adaptáltuk, majd a NATO csatlakozással a szövetség, szintén katonai nagyhatalmak által meghatározott tételeit. Egyedül a 90-es évek első felében kezdett kibontakozni egy, az önállóság és a kis államiság kereteinek megfeleltethető katonai gondolkodás, ami azonban az

¹⁰⁵⁵ Több meghatározása is létezik, itt most **Yitzhak Klein** széleskörben elfogadott definícióját idézném: „A katonai intézményrendszer által elfogadott, a háború politikai céljai és annak megvalósítása tekintetében a leghatásosabb stratégiai és hadműveleti eljárásokkal kapcsolatos magatartásformák és elgondolások.” Lásd Klein, Yitzhak: A Theory of Strategic Culture. In: Comparative Strategy, Vol. 10. No. 1991/1. (pp. 3–23) p. 5.

évszázadok alatt kialakult stratégiai kultúrával nehezen volt összeegyeztethető. Az *átfogó területvédelmi megközelítések* jellemzőit, ha tételesen nem is tárgyaló, de legalább felismerő szakértők erre többször is felhívták a figyelmet. **Fülöp Imre**, amikor 1991-ben közölte területvédelmi elgondolását, a következőket jegyezte meg mellé: „*A fegyveres küzdelemnek ez a (...) módja (...) mind a hadművészeti elvek és eljárások, mind a végrehajtó fegyveres erők kialakítása terén a régi beidegződésektől és sablonoktól való elszakadást, valamint a problémák újszerű megközelítését feltételezi.*”¹⁰⁵⁶ Ezek a „régi beidegződések” olyannyira meghatározták a hazai gondolkodást, hogy nem egy esetben még azt is megkérdőjelezték, hogy az *átfogó megközelítésekben* megjelenő védelmi hadműveletek hadászati hadműveletként értékelhetők. Mivel ezzel a jelenséggel én magam is többször szembesültem, ezért itt **Pekó Józsefet** idézném, aki az 1990-es években a következőképp érvelt: „*Ez (...) abból adódhat, hogy azokat összehasonlítjuk a koalíciós méretekben (fegyveres erőkkel és hadszíntéren) folytatott hadászati tevékenységekkel, megfelelkezve az ilyen tevékenységek alapvető kritériumairól. Ez pedig nem más, mint az adott állam (államok szövetsége) fegyveres erőinek vagy jelentős részének, közvetlenül a hadászati vezetés által előkészített és vezetett haditevékenysége az adott hadszíntéren. Kritériuma tehát nem az adott fegyveres erő haderőnemeinek száma és azok nagyságrendje vagy éppen a hadszíntér mérete.*”¹⁰⁵⁷ Az értekezésben ismertetett számos stratégiai dokumentum, doktrína és hadelméleti munka, továbbá azon országok szakértőinek munkái alapján, akik hazája az *átfogó megközelítést* követte – tehát akik a leginkább kompetensek ennek megítélésében –, egyértelműen igazolható, hogy a területvédelmet stratégiai koncepcióként, a *megtagadás* egyik formájaként kezelik, amelynek eszköze egy olyan védelmi hadművelet, amely lévén, hogy az politikai célt (*status quo ante bellum*) valósít meg, kizárólag hadászati szintű lehet. Az, hogy ez nem társul a „hagyományos” háborús céllal (saját akarat kikényszerítése), és hogy abban a támadó tevékenységek harcászati szintre korlátozódnak, illetve a védelem nem az általános alapelvek szerint valósul meg (mélységi védelem), az a kis állami gondolkodás realitásából következik, amely felismeri, hogy az egyébként elvi szinten valóban ideális védelmi elgondolások (határok katonai védelme a magasabbegységek hagyományos védelmi hadműveleti felépítése által) esetükben nem feltétlenül megvalósítható. Védelmi rendszereiket ezért a legveszélyesebb scenárióra való felkészülés szellemében alakítják ki.

¹⁰⁵⁶ Fülöp (1991/a.) i.m. p. 22.

¹⁰⁵⁷ Pekó i.m. p. 35.

ÖSSZEGZÉS

ÖSSZEGZETT KÖVETKEZTETÉSEK

Értekezésemben a területvédelem kérdéskörének átfogó, *rendszerszemléletű* elemzésére törekedtem. Kutatásaim kiindulópontját az a feltevés képezte, hogy a szakirodalomban fellelhető területvédelemmel kapcsolatos terminológiai ellentmondások és nézetek az egyes nemzetek eltérő geostratégiai helyzetéből és képességeiből következnek, melyek eredményeként különböző területvédelmi megközelítések alakultak ki (1. sz. hipotézis). Ez a feltevés a feldolgozott nemzeti és szövetségi szintű stratégiai dokumentumok, doktrínák, valamint a szakirodalom vonatkozó értékelése alapján (1. sz. kutatási cél) nyert igazolást. Megállapítást nyert, hogy a területvédelemnek egy adott nemzet honvédelmi rendszerében betöltött szerepét és célját vizsgálva, két jól elhatárolható megközelítése azonosítható. Ezeket az értekezésben *átfogó* és *partikuláris területvédelemként* definiáltam. Előbbi esetben, amely elsősorban a korlátozott erőforrásokkal és képességekkel rendelkező kis – és döntően semleges – államok jellemzője, a területvédelem az ország katonai védelmével azonos, illetve egy sajátos katonai stratégiai koncepció, míg utóbbi esetben az országvédelemnek csupán egy részelemét képezi. A két megközelítés kialakulása azok eltérő hadelméleti hátterére vezethető vissza, melyeket három terület, a stratégiai, a hadműveleti és a haderőszerkezési elméletek kontextusában vizsgálva, felállítható egy olyan elméleti konstrukció, amelyben a jelzett szakterületek, egy-egy *rendszerelemet* képezve meghatározzák a ténylegesen létrehozott területvédelmi rendszerek jellegét (2. sz. hipotézis). A stratégiai elméletek, azon belül is a *katonai erő stratégiai alkalmazása* modellje szerint, ugyan mindkét megközelítés a *megtágadason alapuló elrettentés* elvéből vezethető le, azonban a *megtágadás* azokban eltérő céllal és módon valósul meg.

Az *átfogó megközelítések* abból az alapesetből indulnak ki, hogy a potenciális agresszor/agresszorok akkora katonai erőfölénnyel rendelkeznek/rendelkeznek, hogy a *megtágadás* reálisan csak arra irányulhat, hogy a védelem olyan mértékű idő-, anyagi- és élőerő veszteség okozására legyen képes, amely nem arányos az agresszor részéről reálisan elérhető előnyökhöz képest, így az végső soron elrettentőleg hat(hat). A védelem számára kedvezőtlen képesség-aszimmetria miatt ugyanakkor a *megtágadást* olyan alapszcenário szerint kénytelenek megvalósítani, ami abból indul ki, hogy a fegyveres küzdelem a honi területükre fog korlátozódni. A *megtágadás* ezért kényszerűen az *össz nemzeti*, a fegyveres és

a polgári fegyvertelen ellenállás elvén alapul (*totális védelem*, vagy *népi elrettentés*). Ennek a hadműveleti elméletek szintjén a legfontosabb elemét az informálisan *mélyégi védelem* hadműveleti koncepcióknak nevezett elgondolások képezik, amelyek alapelve, hogy a támadó erőfőlénye miatt a védelmi harcokra az ország teljes mélységében fel kell készülni. Az erők hadműveleti alkalmazásában a támadó erőfőlénye miatt jelentős szerepet játszik a decentralizáció, és a kisebb, önállóan is tevékenykedni képes kötelékek alkalmazása. Ez hivatott megelőzni azt, hogy a támadó a központi vezetés, vagy egy nagyobb csoportosítás ellen végrehajtott sikeres csapással már a hadművelet első szakaszában ellehetetlenítse a további fegyveres ellenállást. Ebből kifolyólag, a csapatok hadműveleti alkalmazása a *győzelmi mechanizmusok* modellje alapján a hagyományos hadviselésben megjelenő *felörlés* korlátozott, valamint az irreguláris hadviseléssel társított *kifárasztás* mechanizmusának formáit ötvözi. A hadműveleti követelményekből következően a haderőszerkezéssel összefüggő elméletek a *területi kiegészítés* és a *területi alkalmazás* kettős elve alapján szervezett miliciarendszerű, *szűkebb értelemben vett területvédelmi erők* létrehozását preferálják. Ennek oka, hogy az elgondolás szerint ezek az erők – a lokálpatriotizmus tényezője mellett – jelentős előnyt képesek kovácsolni terepismeretükből, és így a leginkább alkalmasak arra, hogy a *mélyégi védelem* hadművelete során a kis alegységek számára meghatározott, gerilla jellegű tevékenységet folytassanak a támadóval szemben, mint *visszamaradó erők*.

A *partikuláris megközelítésekben* ezzel szemben a területvédelem általi *megtagadás* célja olyan körülmények megteremtésére irányul, hogy biztosítsa a háborús célt megvalósítani képes katonai képességeknek a *nyers erő*, a *kényszerítés*, *készítés* és *büntetésen alapuló elrettentés* elveinek megfelelő *stratégiai alkalmazását*. Ebben az esetben a *megtagadás* tehát a katonai stratégiának csupán egyik komponensét alkotja. A hadműveleti elméletek szintjén ez úgy ölt testet, hogy a háborúst célt megvalósítani képes erők alkalmazása alapvető előfeltételének tekintik, hogy a képességek forrásának, vagy „*bázisának*” tekintett hátszáguk biztosítva legyen az ellenséges erőkkel szemben, így lehetővé téve a saját erők harcoló hadműveletekben történő minél zavartalanabb alkalmazását a *megsemmisítés* és a *felörlés mechanizmusa* szerint. A területvédelem alapvető hadműveleti feladata ezért a hátszág, illetve amennyiben a hátszág és a hadműveleti terület között szárazföldi összeköttetés van, akkor a hadműveleti terület mögöttes területének fegyveres védelme, opcionálisan pedig, amennyiben az ország egy része is a hadműveleti terület részét képezi, akkor az aktív védelemben való közreműködés. Ennek megfelelően a haderőszerkezés

vonatkozó elméleti alapfeltevése, hogy a hátszág védelmében alkalmazott, *szűkebb értelemben vett területvédelmi erők* mellett az aktív csapatokkal az *interoperabilitás* legmagasabb szintjén álló, azokkal lehetőleg azonos, vagy közel azonos képességekkel rendelkező, *tágabb értelemben vett területvédelmi erőket* is létre kell hozni, amelyek így nemcsak a védelmi, de a támadó tevékenységekben és *expedíciós műveletekben* is alkalmazhatók. Ezek a megközelítések kevésbé egységesek, mivel egyes nemzetek esetében (pl. Franciaország a *hidegháború* idején, vagy Lengyelország napjainkban) az *átfogó megközelítések* jellemzői is megjelenhetnek. Így a *totális védelemből* és a *népi elrettentésből* következő *megtagadás* elve, és ezzel összhangban a *mélyégi védelem* hadműveleti elgondolásaiban megjelenő *kifárasztás mechanizmusa*, amely ez esetben is a *szűkebb értelemben vett területvédelmi erők* kiforrott szervezetére támaszkodik. A stratégiai elméletek szintjén ezek azonban, a többi *partikuláris megközelítéshez* hasonlóan, és az *átfogó megközelítésekkel* szemben, katonai stratégiájuknak csak egyik komponensét hivatottak megvalósítani.

A területvédelemnek a stratégiai, hadműveleti és haderőszerkezési elméletek itt ismertetett szempontjai alapján történő részletes vizsgálatával (2. sz. kutatási cél) vált lehetségessé a ténylegesen létrehozott, működő területvédelmi rendszerek közös jellemzőik alapján történő csoportosítása (3. sz. hipotézis). Ez alapján az *átfogó* és a *partikuláris megközelítések* esetében is négy-négy altípus megkülönböztetése tűnt indokoltnak. Miután a két megközelítés a stratégiai elméletek szintjéből alakult ki, ezért a különböző területvédelmi rendszer altípusok közös jellemzőik, illetve eltéréseik alapján elvégzett csoportosítása (3. kutatási cél) döntően az erők alkalmazására vonatkozó hadműveleti alapelvek és feladatrendszerek, illetve a haderőszerkezés tekintetében, az eltérő struktúrák formájában materializálódik. Az *átfogó megközelítéseknél*, mivel a fegyveres küzdelem teljesen a honi területre korlátozódik, ezért a különbségek elsősorban a katonaföldrajzi tényezők által befolyásolt, alapelveiben döntően megegyező, de a tényleges végrehajtás tekintetében eltérő *mélyégi védelmi hadműveleti* elgondolásokban mutatkoznak meg. A *partikuláris megközelítések* alapján létrehozott területvédelmi rendszerek vonatkozásában, bár a hadműveleti elgondolások kevésbé egységesek alapelveiket tekintve, azonban inkább a haderőszerkezéssel összefüggően, a területvédelmi erők szervezete és kialakított képességei tekintetében mutathatóak ki az eltérések. Az *átfogó területvédelemben* ugyanis amíg az erők zöme egyébként is miliciarendszerekre épül, és a területvédelmi erők jellemzően könnyűgyalogságként kerülnek

létrehozásra, addig a *partikuláris* rendszerek esetében ez csupán a területvédelmi erők egy részére igaz, illetve képességeik nem egy esetben az aktív erőkével közel azonosak.

Ami a területvédelem kérdésének NATO szinten történő vizsgálata kapcsán megállapítható, hogy az a *hidegháború* idején elsősorban a *büntetést* megvalósítani képes *nukleáris elrettentés* hitelessége és fenntarthatósága kapcsán kialakult szakmai viták során tett szert nagy jelentőségre. Mivel a területvédelem a *nemzeti felelősség* körébe tartozik, ezért a NATO-ban a területvédelmi erők alkalmazásával kapcsolatban csak a szövetséges hadműveletekkel összefüggő feladatok vonatkozásában fogalmaztak meg bizonyos irányelveket, és alapvető képességekvetelményeket. Mivel a NATO-ban elfogadott védelmi koncepció az *előretolt védelem* elve volt, ezért a konvencionális védelem arra irányult, hogy a szövetséges csapatok egy esetleges VSZ támadást már a tagországok külső határövezetében elhárítsanak, illetve a támadó erőköt ott feltartóztassák addig, amíg a nukleáris képességekkel ellentámadást hajtanak végre. A NATO emiatt a nemzetek területvédelmével szemben azt a követelményt támasztotta, hogy azok legyenek képesek az elsősorban a tengerentúlról beérkező megerősítő erők fogadása, az *előretolt védelmi zónába* történő előrevonása és a LOC fegyveres biztosítására, FP-re, illetve opcionálisan az *előretolt védelem* védelmi harcaiban való aktív részvételre. A VSZ konvencionális erőfölénye miatt ugyanakkor sokan vitatták, hogy az *előretolt védelem* megvalósítható lenne, illetve a MAD elve miatt kétséges volt, hogy a nukleáris erők tényleges alkalmazására sor kerülne. Emiatt számos szakértő dolgozott ki olyan javaslatot, amelyek a konvencionális védelmi képességek erősítését célozták. Ezek közül több, a kis államok *átfogó területvédelmi megközelítéseiben* megjelenő stratégiai, hadműveleti és haderőszerkezési elgondolásokkal mutatott hasonlóságot (4. sz. hipotézis). Bár azok nem kerültek elfogadásra, ismertetésük és értékelésük (4. sz. kutatási cél) azonban a területvédelemmel kapcsolatos kutatások tekintetében mindenképp lényeges; nemcsak hadtörténeti szempontból, hanem azért is, mert jelenleg több NATO ország területvédelme is részben az *átfogó megközelítésekből* merít. A jövő szempontjából ezért nem mellékes, hogy ezek az elgondolások hogyan illeszkedhetnek be az egyébként „*hagyományos*” hadműveleti elveken nyugvó NATO műveleti koncepciókba, illetve, hogy az ezekben az országokban alapvetően gerilla jellegű tevékenységek végrehajtására felkészített területvédelmi erők hogyan alkalmazhatók együtt a szövetséges csapatokkal. Különösen a már említett ROC és NATO *Átfogó Védelem Kézikönyv* tükrében, melyekben egyaránt megjelennek az *átfogó területvédelemre* jellemző, a területvédelmi erőköt *visszamaradó erőként* alkalmazó elgondolások.

Végezetül, ami a hazai területvédelem kérdését illeti, megállapítható, hogy Magyarországon legkésőbb 1848-ban, az eredetileg ugyan nem erre a célra létrehozott, de ténylegesen a *partikuláris megközelítésekben* megjelenő, tipikusnak tekinthető területvédelmi feladatokat is ellátó Nemzetőrség tekinthető a területvédelmi szervezetek „*jogelődjének*”. Ezt követően, még ha megszakításokkal is, de valamennyi hazai politikai rendszer létrehozott valamilyen területvédelmi szervezetet (5. sz. hipotézis). Ezek, valamint a területvédelemről alkotott nézetek vizsgálata (5. sz. kutatási cél) alapján megállapítható, hogy az 1990-es évek első harmadát leszámítva, az *átfogó megközelítések* gyakorlatilag egyáltalán nem jelentek meg a hazai katonai gondolkodásban. Az említett rövid időszakot nem számítva, a területvédelemről hazánkban a hátszágvédelem részeként, annak katonai feladatrendszereként vélekedtek. Mindez értelemszerűen visszatükröződött a ténylegesen létrehozott területvédelmi rendszerekben, a területvédelmi erők műveleti feladatrendszerében és struktúrájában is. Ezzel kapcsolatban alapvető tényezőnek a politikai okokra visszavezethető, hazánk katonai gondolkodását alapjaiban befolyásoló nagyhatalmi hatások tekinthetők. A hazai katonai gondolkodásban emiatt nem alakulhattak ki a kis államokat jellemző *átfogó megközelítések*. Nem véletlen, hogy az említett, kivételt képező rövid időszak, amikor az *átfogó megközelítésekről* egyáltalán a szakma értekezett, az egybe esett a rendszerváltás utáni időszakokkal. Magyarország hosszú évszázadok után került újra olyan helyzetbe, hogy nagyhatalmi támogatás nélkül, pusztán az önvédelmi képességeire támaszkodva valósítsa meg honvédelmét. A szakmai-tudományos körök ekkor szembesültek igazán először a kis állami lét védelmi dilemmáinak a problematikájával. A korábbi időszakhoz képest kedvezőbb biztonsági környezet, majd a NATO csatlakozási folyamat megkezdése és így a *kollektív védelem* Magyarországra való kiterjesztése azonban, hamar véget vetett ennek a korszaknak.

ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

1. A szövetségi és nemzeti szintű stratégiai dokumentumok és doktrínák elemzése alapján feltártam a területvédelemmel kapcsolatos eltérő nézetek kialakulását befolyásoló tényezőket, ami alapján azokat *átfogó* és *partikuláris megközelítésként* azonosítottam;

2. Részletesen megvizsgáltam a két megközelítés hadelméleti háttérét a stratégiai, a hadműveleti és a haderőszerkezési elméletek kontextusában, és bizonyítottam az *átfogó megközelítés* stratégiai koncepcióként való értékelésének megalapozottságát;
3. A rendeltetésük, megvalósításuk, valamint szervezeti kereteik elemzése alapján megalkottam az eltérő megközelítések szellemében kialakított, ténylegesen működő területvédelmi rendszerek közös jellemzőik alapján történő csoportosításának egy lehetséges változatát;
4. A NATO hidegháború kori védelmi elgondolásai és az annak átalakítására tett *alternatív védelmi javaslatok* ismertetése alapján igazoltam, hogy utóbbiak jelentős része a kis államok *átfogó megközelítéseire* jellemző stratégiai, hadműveleti és haderőszerkezési elveket követett;
5. Magyarország történeti koroktól napjainkig létrehozott területvédelmi rendszerei, valamint a területvédelemről alkotott hazai nézetek ismertetésével és elemzésével feltártam a hazai megközelítés kialakulásának befolyásoló tényezőit;

AJÁNLÁS ÉS A KUTATÁSI EREDMÉNYEK FELHASZNÁLHATÓSÁGA

Véleményem szerint az értekezés alkalmas arra, hogy a téma további kutatásához megfelelő alapot nyújtson, amely szükséges is, miután a szakterületen olyan változások vannak folyamatban, amely ezt a hadtudománytól megköveteli. Az értekezés ezenkívül a szűkebb értelemben vett tudományos kutatások tekintetében is alapot nyújthat bizonyos szakterületek további kutatásához. Így a stratégiai, a hadműveleti és a haderőszerkezési elméletekkel kapcsolatos alfejezetek erre felhasználhatók, és az azokkal kapcsolatban itt közölt információk egyes szakterületek esetében az általánosan ismert nézeteket bővíthetik, illetve nem egy esetben azok átértékelésére is alkalmasak lehetnek. A feldolgozott szakirodalom és az értekezés tartalma ugyanakkor a tágabb értelemben vett szakma számára is felhasználható lehet, különös tekintettel arra, hogy már évek óta esedékes a hátszágvédelmi és területvédelmi doktrína kidolgozása, amely kapcsán azonban még csak el nem fogadott koncepciók megalkotásáig jutottunk el. Ennek természetesen előfeltétele az egyértelmű stratégiai szintű iránymutatás, amely meghatározza, hogy miként is számol a területvédelmi erővel. A 2021-es NKS ugyanis hiába ad támpontot ezzel kapcsolatban, a szakmai fórumokon az *orosz-ukrán háború* okozta helyzet már több új kérdést is felvetett

azóta. Itt szeretnék visszautalni megint csak arra, hogy az értekezés, jóllehet elsősorban a *hidegháború* korát vizsgálta, azonban a területvédelem vonatkozásában a mai napig ez a korszak tekinthető mérvadónak, miután azokban az országokban, ahol valóban működő területvédelmi rendszerek vannak, továbbra is az akkori feladatrendszerek, illetve az erők alkalmazására vonatkozó alapelvek érvényesek, természetesen igazodva a kor kihívásaihoz és követelményeihez. Azokban az országokban pedig, ahol a haderőfejlesztés keretében a területvédelmi rendszerek újjászervezése zajlik, szintén ehhez a korszakhoz nyúlnak vissza. Az értekezésben ez a korszak kellő részletességgel feltárássra került, és minden területvédelmi rendszer típusnál, ahol azoknak relevanciája van a jelenkori fejlesztésekre vonatkozóan, az fel lett tüntetve. Mindemellett a feldolgozott szakirodalomban számos olyan stratégiai dokumentum, doktrína és egyéb szabályozó, illetve szakmai-tudományos munka lelhető fel, amelyek tapasztalataim szerint hazánkban gyakorlatilag ismeretlenek tekinthetők, ellenben a szakterület további kutatása szempontjából megkerülhetetlenek, és a hazai területvédelmi fejlesztésekkel összefüggésben a tapasztalatfeldolgozás és információgyűjtés tekintetében támpontot nyújthatnak. Összességében úgy gondolom, hogy az értekezés lehetővé teszi a területvédelemről alkotott nézetek egy újszerű megközelítését, amely véleményem szerint, ha valóban rendszert kívánunk létrehozni, és nemcsak területvédelminek nevezett honvédelmi szervezeteket, akkor felhasználható lehet a jövőben.

Értekezésemet elsősorban azok számára ajánlom, akik a területvédelem szakterületén folytatnak, illetve terveznek folytatni szakmai vagy tudományos kutatói tevékenységet. Úgy vélem, hogy az értekezés tartalma, illetve az abban fellelhető szakirodalom biztos alapot nyújthat a további kutatások és a területvédelemmel kapcsolatos szakmai kérdések vizsgálatához egyaránt. A hadelméleti vonatkozású részek ezenkívül a területvédelmen túlmutató egyes szakterületek vonatkozásában is hasznosak lehetnek, így különösen a stratégiai elméletek tekintetében, valamint a nemzetközi hadelméletben nem, vagy másként értelmezett, hazánkban felállított hadikultúrák és hadviselési módok modellezése területén.

1. ESETTANULMÁNY: A LENGYEL ÉS CSEH TERÜLETVÉDELMI KONCEPCIÓ

Az 1. sz. esettanulmány két szövetségesünk és V4-es partnerországunk területvédelmi koncepcióját ismerteti. Harmadik V4-es partnerünk, Szlovákia, az értekezés elkészítése befejezésekor még nem rendelkezett ilyen koncepcióval, bár a különböző együttműködési fórumokon már jelezte, hogy a jövőben számol valamilyen területvédelmi rendszer kiépítésével.

A LENGYEL TERÜLETVÉDELMI KONCEPCIÓ

A lengyel területvédelmi rendszer az 1990-es években a VSZ időszakból megörökölt struktúrára támaszkodott. Így a belbiztonsági csapatok és a rendszerváltás után felszámolt népi milíciák mellett, csak egy nagyon kis létszámú, és elsősorban „M” alakulatokra támaszkodó katonai területvédelmi tartalékos rendszer maradt fenn. A békében is működő, tehát nem „M” területvédelmi tartalékos csapatok létszáma még az 1990-es évek végére ütemezett létszámnöveléssel is 10 000 fő alatti létszámra volt tervezve. A papíron létező – kétes értékű – „M” területvédelmi csapatokkal ez az erő elvben 100 000 fős volt.¹⁰⁵⁸ A békében is élő területvédelmi erők közvetlenül a NATO csatlakozás előtt 4 dandárral rendelkeztek, míg az elvi „M” létszámát ekkoriban már 1,5 millióra becsülték. Ugyanakkor szakértők szerint a lengyel tartalékos állomány – az aktív és a területvédelmi erők tartalékosait is beleértve – legfeljebb 10%-a volt reálisan mozgósítható.¹⁰⁵⁹ Az egyébként is inkább csak papíron létező területvédelmi erők struktúráját 2008-ra teljesen felszámolták.¹⁰⁶⁰

A területvédelem újjászervezése a 2014-es *krími és donbászi válság* hatására vált újra aktuálissá. Ennek érdekessége, az „*alulról szerveződés*” volt; a területvédelmi rendszer újjászervezésének a fő pártolói ugyanis különböző nem kormányzati, nem egy esetben militáns jellegű szervezetek voltak, melyek ugyanakkor politikailag jellemzően a jobboldali

¹⁰⁵⁸ Zalewski, Zbigniew: A Szárazföldi Csapatok 1998–2012. In: Új Honvédségi Szemle, 52. évf. 1998/9. sz. (pp. 4–11.) pp. 8–9.

¹⁰⁵⁹ Tóth Péter: A Lengyel Hadsereg és a NATO-csatlakozás. In: Új Honvédségi Szemle, 52. évf. 1998/10. sz. (pp. 33–41.) pp. 35–37.

¹⁰⁶⁰ Gotowiecki, Paweł – Żak, Jakub: The Territorial Defence in Poland – The Influence of the Ukrainian Conflict Experiences. p. 27.: https://www.researchgate.net/publication/329717900_The_Territorial_Defence_in_Poland_-_The_Influence_of_The_Ukrainian_Conflict_Experiences (Letöltés ideje: 2020.04.23.)

csoporthal ápolta kapcsolatokat.¹⁰⁶¹ Az Oroszországgal szemben történelmi okokból kifolyólag hagyományosan fennálló lengyel bizalmatlanság és fenyegetettség érzése végül azonban egy, a területvédelmi rendszer létrehozását támogató, viszonylag széles társadalmi bázist eredményezett. Ennek következtében került kidolgozásra Lengyelország területvédelmi fejlesztési koncepciója, amelyet a védelmi miniszter 2016. április 25-én írt alá. Ennek értelmében vette kezdetét a területvédelmi erőknek (WOT), mint a Lengyel Fegyveres Erők önálló, ötödik haderőnemét képező szervezetnek a létrehozása.¹⁰⁶²

A koncepció a WOT elsődleges rendeltetéseként a „helyi védelmi” feladatok ellátását és a nem katonai szektor, valamint az aktív erők támogatását nevezte meg, amely így Lengyelország konvencionális *elrettentési* képességeit erősíti. A koncepció a WOT létrehozását a *területi-elv* alapján fektette le. Eszerint vajdaságonként 1-1, illetve Mazóvia vajdaságban, ahol a főváros is fekszik, további 1, összesen pedig 17 dandár felállítását jelölték meg célként. A WOT létszámát a koncepció 53 000 főben határozta meg, melynek teljes feltöltöttsége záródátumaként, egy 10 éves időkerettel számolva, 2026-ot jelölte meg. A dandárok felállításának ütemterve az alábbiak szerint került meghatározásra:

1. ütem: 2016. év végéig 3 dandár;
2. ütem: 2017-ben további 3 dandár;
3. ütem: 2018-ban további 5 dandár;
4. ütem: 2019-ben a maradék 6 dandár felállítása.¹⁰⁶³

A koncepció könnyűgyalogos dandárok felállítását írta elő, amelyben a WOT dandárok viszonylag egységes struktúrát követnek. A dandárok 4–5 könnyűgyalogos zászlóaljából állnak, melyeket általában 1-1 műszaki-, híradó és logisztikai század egészít ki.¹⁰⁶⁴

A WOT koncepciót követő évben, 2017-ben Lengyelország kiadta az ország Védelmi Koncepcióját. Ez volt az első stratégiai szintű dokumentum, amely, ha röviden is, de már a honvédelmi rendszeren belül meghatározta a WOT szerepét. A Védelmi Koncepció az ukrán válsághoz hasonló scénárióból indult ki. Mivel Oroszország a konfliktusnak ebben a szakaszában a helyi orosz lakosságból létrehozott milíciák támogatásával és a nem beazonosítható orosz különleges műveleti erők, az ún. „kis zöld emberek” alkalmazásával

¹⁰⁶¹ Uo. pp. 28–28.

¹⁰⁶² Żuchowski – Stachowski i.m. p. 108.

¹⁰⁶³ Żuchowski – Stachowski i.m. pp. 110–112.

¹⁰⁶⁴ A WOT webfelelőjén összegyűjtött információk alapján: <https://terytorialsi.wp.mil.pl/> (Letöltés ideje: 2020.02.07.)

folytatott proxy háborút az ukrán állam ellen, ezért a Védelmi koncepció egy hasonló fenyegetéssel szembeni védelem megvalósítását nevesítette a WOT elsődleges feladatának. Eszerint kimondta, hogy a műveleti rendeltetésű csapatok képezik a Lengyel Fegyveres Erők gerincét, amelynek műveleteit támogatják „*a háborús küszöb alatti ellenséges tevékenységek semlegesítésére újonnan létrehozott Területvédelmi Erők*”.¹⁰⁶⁵ A WOT fejlesztése tekintetében kiemelte, hogy a cél azok „*tűzerejének növelése*”, hogy „*képessé váljanak a különböző feladatok végrehajtására, különösképpen az együttműködésre a műveleti erőkkel, mindenekelőtt könnyűgyalogságként (...) továbbá az ellenséges irreguláris hadviseléssel szembeni küzdelemre és válságkezelő műveletekben való közreműködésre.*”¹⁰⁶⁶

A következő évben, 2018-ban, tehát 2 évvel a WOT létrehozását követően megalkották a DD-3.40 jelzésű Területvédelmi Műveleti Doktrínát. A doktrína a területvédelmi rendszert a katonai védelmi rendszer helyi védelmi feladataiként határozza meg, amelybe a katonai védelmi feladatok mellett beletartozik az önkormányzatok és egyéb helyi szervezetek támogatása is, illetve utóbbiak ugyanúgy a területvédelmi rendszer részét képezik.¹⁰⁶⁷ Ezzel összefüggésben a WOT „*küldetését*” a következőkben nevesíti: a fegyveres erők készenlétének fokozása, az országot ért támadás esetén fegyveres küzdelem, a belbiztonság és a lakosság támogatása. Ezenkívül kiemeli, hogy a WOT fontos szerepet játszik az *elrettetésben*, az államhatár biztosításában, a kritikus infrastruktúrák védelmében, és a hazafias gondolkodás erősítésében is.¹⁰⁶⁸ A doktrína kihangsúlyozza, hogy a WOT országos lefedettségű szervezet, és hogy az erők alkalmazása nagyban támaszkodik a helyi polgári erőforrásokra. A WOT alegységek alkalmazásánál a *területi alkalmazás elvéből* indul ki. Eszerint háború esetén a WOT alegységek békeidőszaki felelősségi területükön kerülnek alkalmazásra, ezért a doktrína ezt „*állandó felelősségi területként*” említi, hozzátéve, hogy adott esetben ezen kívül is alkalmazhatók, de leginkább a szomszédos WOT dandárok felelősségi területén.¹⁰⁶⁹ A WOT hadműveleti alkalmazása legfőbb alapelve tehát a *visszamaradó erők elvét* követi. Ennek megfelelően a *hadszintér-előkészítésénél* a doktrína a WOT alegységek számára, az ehhez szükséges, megfelelő rejtést biztosító „*átmeneti rejtékhelyek*” létesítését írja elő.¹⁰⁷⁰ A WOT erők alkalmazását a hadszintér különböző

¹⁰⁶⁵ Koncepcja Obronna Rzeczypospolitej Polskiej/The Defence Concept of the Republic of Poland (2017). p. 7.

¹⁰⁶⁶ Koncepcja Obronna Rzeczypospolitej Polskiej/The Defence Concept of the Republic of Poland (2017). p. 46.

¹⁰⁶⁷ DD-3.40 (2018) pp. 2-2–2-4.

¹⁰⁶⁸ DD-3.40 (2018) p. 3-1.

¹⁰⁶⁹ DD-3.40 (2018) p. 3-2.

¹⁰⁷⁰ DD-3.40 (2018) p. 3-3.

területi-adminisztratív részei vonatkozásában nevesíti. Eszerint a WOT az ország szuverenitása védelmében végrehajtott „*hadászati védelmi hadművelet*” keretén belül minden esetben harcászati szintű feladatokat hajt végre, melyek általánosan az alábbiak:

1. a hadműveleti területen: támadás, védelem, stabilizálás, indirekt tevékenységek;
2. az ideiglenesen megszállt területeken: nem hagyományos tevékenységek;
3. a hátszágban: a polgári hatóságok támogatása.¹⁰⁷¹

A hadműveleti területen támadó és védelmi tevékenységek végrehajtására ugyanakkor a WOT csak az aktív erők alárendeltségében képes, mivel könnyűgyalogos jellegükből következően a doktrína szerint csak páncélozatlan szállító járművekkel fognak rendelkezni, míg fegyverzetüket az egyéni lőfegyver mellett kézi páncéltörő- és légvédelmi fegyverek, valamint aknavetők képezik majd.¹⁰⁷² A hadműveleti területen folytatott indirekt tevékenységek ellenben úgy értelmezhetők, hogy ezek a könnyűgyalogos alegységek a támadó főerők zavarására, illetve azok kikülönített alegységei, vagy egyéb puhacélpontjai megsemmisítésére alkalmazhatók.

Az *átmenetileg megszállt területeken visszamaradó erőként* tevékenykedő alegységek feladatait a doktrína elsősorban az ellenséges csapatok felderítésével, az információgyűjtéssel és az irreguláris hadviseléssel társítja, kiemelve az erők megóvásának elvét, továbbá az alegységek túlélő képességét.¹⁰⁷³ A WOT konkrétan felsorolt tevékenységei között az *átmenetileg megszállt területekkel* hozhatók összefüggésbe az olyan tevékenységek, mint a szabotázs akciók, az infrastruktúrák rombolása, valamint a megszállt területeken a saját erők ledobási körzeteinek és manővereinek biztosítása. Mindemellett a doktrína azt is kimondja, hogy a WOT feladata a helyi fegyveres ellenállás megszervezése, illetve az ellenálló csoportok felkészítése is.¹⁰⁷⁴ A konkrétan felsorolt tevékenységek között ugyanakkor megjelennek olyanok is, amelyek a WOT képességei ismeretében a hadműveleti és az *átmenetileg megszállt területekre* is vonatkoztathatók. Ezek: lesállítások, rajtaütések, információgyűjtés, felderítés a saját erők tüzérségi és légi csapásai előkészítése és mozgása biztosítása érdekében.¹⁰⁷⁵

¹⁰⁷¹ DD-3.40 (2018) p. 4-2.

¹⁰⁷² DD-3.40 (2018) p. 4-4.

¹⁰⁷³ DD-3.40 (2018) p. 3-4.

¹⁰⁷⁴ vö. DD-3.40 (2018) pp. 4-2–4-3.

¹⁰⁷⁵ Uo.

A hátszági feladatokkal a konkrétan felsorolt tevékenységek közül a következők társíthatók: az államhatár, a települések, valamint a közlekedési és kommunikációs infrastruktúrák védelme, továbbá a katasztrófavédelmi és polgári védelmi feladatokban való közreműködés.¹⁰⁷⁶ Mindemellett a doktrína felsorol olyan tevékenységeket is, melyek a hadműveleti terület mögöttes területére és a hátszagra is vonatkoztathatók. Ilyen pl. az ellenséges légi- és tengeri deszantcsapatok felderítése, lehetőség szerinti izolálása és megsemmisítése.¹⁰⁷⁷

A doktrína a WOT alegységek alkalmazásánál úgy fogalmaz, hogy az rajtól zászlóalj kötelékgig bezárólag tervezett, tehát a dandárstruktúra csak adminisztratív kereteket biztosít. Kiemeli ugyanakkor, hogy miután a WOT számára meghatározott feladatok alapvetően az aktív csapatok műveleteinek sikeres végrehajtásához szükséges „kiegészítő” tevékenységeket foglalnak magukba, ezért a kisebb alegységek alkalmazása a mérvadó.¹⁰⁷⁸ Ez a megközelítés jelen volt már a szervezet létrehozása kezdetén is. A WOT parancsnokai, a törzstisztek jelentős része, valamint a dandárparancsnokok kinevezésénél jellemzően a korábban különleges műveleti erőknél szolgálók preferáltak. A képességfejlesztésnél ugyanis a cél az volt, hogy a WOT a hagyományos katonai műveleteket irreguláris tevékenységekkel legyen képes kiegészíteni, támogatni.¹⁰⁷⁹

Ami a területvédelmi koncepció megvalósítását illeti, a tervezett 17 dandár felállítása az ütemtervtől csak némileg tért el, sőt, az ukrainai események hatására további 3 dandár felállítását is elrendelték, amelyek megalakítása jelenleg még folyamatban van. A 3 új dandárból 2 az ukrán és a fehérorosz határövezetben, míg 1 Varsóban alakul meg.¹⁰⁸⁰ A 2026-ra tervezett 53 000 fős létszámból – amely a 3 új dandárral kb. 62 000 főre emelkedik – 2022 augusztusáig mintegy 32 000 főt sikerült toborozni.¹⁰⁸¹ A haditechnikai ellátottság terén jelenleg a páncéltörő képességek, valamint a drón technológiák beszerzését és integrálását tekintik elsődleges célnak.¹⁰⁸²

Összességében megállapítható, hogy a lengyel területvédelmi koncepcióban több olyan elem is megjelenik, amely az *átfogó megközelítésekre* emlékeztet. A WOT *visszamaradó erőként* való alkalmazásának elve az *átmenetileg megszállt területeken* ugyanis az *átfogó*

¹⁰⁷⁶ Uo.

¹⁰⁷⁷ Uo.

¹⁰⁷⁸ DD-3.40 (2018) p. 6-5.

¹⁰⁷⁹ Klisz i.m. pp. 5–6.

¹⁰⁸⁰ Klisz i.m. p. 7.

¹⁰⁸¹ Klisz i.m. p. 3.

¹⁰⁸² Klisz i.m. p. 6.

megközelítésekre jellemző *mélyégi védelem* hadműveleti elgondolások sarkalatos elemére utal, míg az *átmenetileg megszállt területeken* a WOT közreműködésével megalakuló fegyveres ellenálló csoportok szervezése a klasszikus, *népi elrettentéssel* mutat párhuzamot. Ettől függetlenül azonban Lengyelország elsődleges célja azonban egy esetleges támadásnak a NATO erőkkel történő határövezetben történő elhárítása, tehát a lengyel koncepcióban a *mélyégi védelem* a fegyveres ellenállás végső formájaként értelmezhető. Az erre való felkészülésre azonban Lengyelország a WOT struktúrájára támaszkodva, igen komoly lépéseket tesz.

A CSEH TERÜLETVÉDELMI KONCEPCIÓ

A cseh területvédelmi koncepció leginkább a fokozatossággal jellemezhető; lényegében a fegyveres erők már meglévő területi-adminisztratív (katonai igazgatási) struktúrájának és önkéntes tartalékos rendszerének területvédelmi szervezetté történő átalakítását, és nem egy teljesen új struktúra létrehozását tűzte ki célul. A cseh területvédelmi koncepció ezért leginkább ennek az átalakításnak a folyamatában vizsgálható.

A Cseh Köztársaság Fegyveres Erőinek katonai igazgatási rendszere alapját 14 Regionális Parancsnokság képezi. Egy 2004-es jogszabály a Regionális Parancsnokság legfőbb feladatának a régiók polgári hatóságaival való együttműködést, és a védelmi szektort érintő feladatok koordinálását, az azok végrehajtásában való együttműködést, valamint a toborzást határozta meg, illetve egyéb, a hadkiegészítéssel összefüggő olyan feladatokat, mint a – békeidőszakban személyi kiegészítés céljára nem alkalmazott – hadköteles állampolgárok nyilvántartását.¹⁰⁸³ 2016-ban, a NATO-ban elfogadott, *reziliencia* megerősítésére tett elköteleződés szellemében, Csehország elhatározta a fennálló tartalékos rendszere megújítását is.¹⁰⁸⁴ A cseh tartalékos rendszer ekkoriban kétkomponensű volt, amely állt:

- 1) korábban a fegyveres erőknél szolgáló tartalékosállományba helyezettékből;
- 2) hathetes alapkiképzést teljesített, önkéntes tartalékosokból („*Aktív Tartalékos*”).

A 2016-os, tartalékos rendszer megújítására tett lépések egy új jogszabályban öltöttek testet. Ez az Aktív Tartalékos kondíciók javításával, az akkor 1360 fős állomány 2025-ig,

¹⁰⁸³ Regional Military Headquarters – KVV. Online: <https://www.army.cz/scripts/detail.php?id=5812> (Letöltés ideje: 2022.04.08.)

¹⁰⁸⁴ vö. Czech Armed Forces in 2016. Ministry of Defence of the Czech Republic – MHI Prague, 2017. pp. 2–3.

5000 főre történő létszámnövelését irányozta elő.¹⁰⁸⁵ A Cseh Köztársaság Fegyveres Erőinek még 2004-ben elfogadott doktrínája az Aktív Tartalék hadműveleti alkalmazását elsősorban a honi terület vonatkozásában nevesítette. Eszerint hadiállapotban a mozgósítást követően a Regionális Parancsnokságok alárendeltségében, az Aktív és hadköteles tartalékosokból gyalogos alegységek alakulnak meg, melyek elsődleges feladata az objektumvédelem, illetve a polgári hatóságokkal való együttműködés a különböző mentési és műszaki feladatokban.¹⁰⁸⁶

Az Aktív Tartalék 2016-ban megfogalmazott fejlesztését követő évben Csehország elfogadta az új Védelmi Stratégiáját. Ebben az Aktív Tartalékosok vonatkozásában már új szempontok is nevesítésre kerültek. A stratégia kiemelte, hogy az Aktív Tartalék fontos szerepet játszik a fegyveres erők társadalmi kapcsolatainak megerősítésében, feladata pedig – a 2004-es doktrínával ellentétben – magába foglalja a *területen kívüli műveletekben* való részvételt, valamint a polgári szektor – elsősorban a rendőrség – nem hadiállapotban történő támogatását is. Mindemellett a stratégia az aktív erők 2 harcoló dandárja modernizációjának a szándékát is nevesítette, megjegyezve, hogy a régebbi haditechnikai eszközök a tartalékos erők hadikészleteihez kerülnek átcsoportosításra.¹⁰⁸⁷

A 2016-ban megkezdett folyamat 2018-ra már látványos eredményt hozott, az Aktív Tartalékosok számát ugyanis több mint duplájára sikerült emelni (2788 fő). Az állomány ebben az évben már egy komplex, háborús küszöb alatti (hibrid) konfliktus szcenárióra épülő hadgyakorlaton is részt vett. Ennek során a 14 Regionális Parancsnokság alárendeltségében megalakult 1-1 gyalogszázad az aktív erőkkel és a rendőrséggel együttműködésben hajtott végre a kritikus infrastruktúrák védelmével és határbiztosítással összefüggő feladatokat.¹⁰⁸⁸ A hibrid fenyegetésekre való felkészüléssel összefüggésben a 2019-es esztendő fordulópontnak tekinthető. Ebben az évben 2 fontos stratégiai dokumentum is elfogadásra került, és először fogalmazódott meg, hogy az Aktív Tartalékos erők egy részét kifejezetten területvédelmi szervezetté alakítsák át.

A *Hosszútávú Védelmi Perspektíva 2035* a kritikus infrastruktúrák védelme és a polgári hatóságok támogatása létfontosságú szerepét hangsúlyozta ki, kiemelve, hogy ezekben a feladatokban az Aktív Tartalék is alkalmazásra tervezett. Utóbbi felértékelődésének

¹⁰⁸⁵ Casey, Nuala – Holecek, Oldrich: New impetus for Active Reserve Force. Online: <https://www.army.cz/en/ministry-of-defence/newsroom/news/new-impetus-for-active-reserve-force-124635/> (Letöltés ideje: 2022.04.08.)

¹⁰⁸⁶ Doctrine of the Armed Forces of the Czech Republic. The Chief of General Staff, 2004. pp. 104, 107.

¹⁰⁸⁷ The Defence Strategy of the Czech Republic. Ministry of Defence of the Czech Republic. Prague, 2017. pp. 13–14.

¹⁰⁸⁸ Czech Armed Forces in 2018. Ministry of Defence of the Czech Republic – MHI Prague, 2019. p. 11.

szimbolikus aktusának tekinthető, hogy a perspektíva nevesítette, hogy a protokolláris és díszőrségi feladatai mellett minősített időszakban az elnöki hivatal objektumainak a fegyveres védelmét is ellátó Palotaőrséget egy Aktív Tartalék alegységgel erősítik meg.¹⁰⁸⁹ A *Cseh Fegyveres Erők Fejlesztési Konceptiója 2030* az Aktív Tartalék és általában a cseh haderő kapcsán már ennél is ambiciózusabb célokat fogalmazott meg. Az Aktív Tartalék vonatkozásában a hagyományos katonai védelmi képességek megerősítését, fegyverzetük és felszerelésük modernizálását, továbbá olyan képességek kialakítását nevesítette, mint a kibervédelem, információs hadviselés, valamint az infokommunikációs biztonság. Ezzel összefüggésben pedig az állomány létszámának 10 000 főre történő emelését.¹⁰⁹⁰ Ennél is lényegesebb, hogy a Cseh Fegyveres Erők 2030-ra tervezett átalakítása kapcsán egy 5 haderőnemből álló struktúra létrehozását tűzte ki célul, amelyben a szárazföldi, a légieirő, a különleges műveleti és a kiber haderőnek mellett kialakításra kerülnek a Területi Erők. Az új vezetési irányítási rendszer szerint stratégiai szinten a vezérkar, hadműveleti szinten egy (összhaderőnemi) Műveleti Parancsnokság, míg harcászati szinten a haderőnemi parancsnokságok, köztük a Területi Erők parancsnoksága működik.¹⁰⁹¹ A Területi Erők a koncepció szerint a már működő Regionális Parancsnokságok felett létrehozandó Területi Parancsnokság alárendeltségébe kerülnek, mint a területvédelemért felelős „*területi katonai elemek*”. Feladatuk a tervezés, valamint a Regionális Parancsnokságoknak alárendelt Aktív Tartalékos alegységek irányítása és felkészítése. A koncepció a területvédelmi feladatok közé az alábbiakat sorolja:

- kritikus infrastruktúrák védelme;
- hadszíntér-előkészítés;
- HNS feladatrendszerén belül FP és a LOC védelméhez kapcsolódó feladatok.

Emellett a Regionális Parancsnokságok számára meghatározta, hogy azok feladata továbbá a helyi kormányzati szervek támogatása, a személyi kiegészítés szakmai irányítása, továbbá az országot ért támadás esetén, katonai védelmi és belbiztonsági feladatok végrehajtása a katonai és nem katonai fenyegetések elhárítása érdekében. Ezzel összefüggésben pedig képesnek kell

¹⁰⁸⁹ The Long Term Perspective for Defence 2035. Ministry of Defence of the Czech Republic – MHI Prague, 2019. pp. 17, 24.

¹⁰⁹⁰ The Czech Armed Forces Development Concept 2030. Ministry of Defence of the Czech Republic – MHI Prague, 2019. pp. 23, 27, 43.

¹⁰⁹¹ The Czech Armed Forces Development Concept 2030. pp. 15–16.

lenniük a régiók helyőrségi feladatait is ellátni.¹⁰⁹² A Területi Parancsnokság a kezdeti műveleti képességét 2020. január 1-én érte el. A teljes műveleti képesség elérése 2025. január 1-ére tervezett.¹⁰⁹³ A Területi Erőket jelenleg a Területi Parancsnokság alárendeltségében működő 14 Regionális Parancsnokság 14 könnyűgyalogos/gépkocsizó lövész százada alkotja. A századok felépítése áll 3 gyalogos, 1 harctámogató, valamint 1 logisztikai szakaszból.¹⁰⁹⁴

Összefoglalva, a cseh területvédelmi koncepcióval kapcsolatban arra a megállapításra lehet jutni, hogy az jóval mérsékeltebb szemléletet követ. A feladatrendszer alapján látható, hogy a cseh területvédelem tipikusan a *partikuláris megközelítésekhez* hasonló elgondolásokon nyugszik, és a területvédelmi erőket döntően a hátszág katonai védelmében tervezik alkalmazni. Ennek oka, hogy geostratégiai helyzete alapján Csehország nem tekinti magát közvetlenül fenyegetett országnak, így területvédelme csak a kisebb ellenséges erők tevékenységével szembeni védelemre irányul, illetve a szövetséges műveletekkel összefüggésben, a NATO erők számára nyújtandó HNS feladatok végrehajtására. Utóbbi keretén belül a területvédelmi erők elsődleges feladata az FP és a LOC védelme. Ezzel magyarázható, hogy az Aktív Tartalékból létrehozott, jelenleg működő 14 területvédelmi század csak a kisebbik részét alkotja az Aktív Tartaléknak. Az Aktív Tartalék ugyanis összesen 60 szakasz és század szintű tartalékos alegységgel rendelkezik.¹⁰⁹⁵

ÖSSZEGZÉS

Amennyiben a lengyel és a cseh területvédelmi rendszer fejlesztését összevetjük a hazai folyamatokkal, akkor a leginkább szembeűnő, azok hosszútávú, határozott és ütemezett fejlesztése. Lengyelország már a WOT létrehozását (2016) követő évben kiadta a lengyel Védelmi Koncepciót (2017), amely ha még csak röviden is, de meghatározta, hogy mi az ország katonai védelmi elgondolása, és abban miként számolnak a területvédelemmel. A rákövetkező évben (2018) pedig már elkészült a WOT hadműveleti doktrínája is, így a területvédelem fejlesztése az egyértelmű hadműveleti feladatrendszer és az ahhoz szükséges képességek kialakítása szerint halad több mint félévtizede. Csehország a 2019-es haderőfejlesztési koncepcióval egyidőben létrehozta a Területi Erőket, a Területi

¹⁰⁹² The Czech Armed Forces Development Concept 2030. p. 19.

¹⁰⁹³ Czech Armed Forces in 2019. Ministry of Defence of the Czech Republic – MHI Prague, 2020. p. 55.

¹⁰⁹⁴ Czech Armed Forces in 2020. Ministry of Defence of the Czech Republic – MHI Prague, 2021. pp. 70–71, Military Balance (2021) p. 95.

¹⁰⁹⁵ vö. Czech Armed Forces in 2020. pp. 70–71.

Parancsnokságot és meghatározta a területvédelem feladatrendszerét, így ott is évek óta egyenes úton haladó fejlesztések zajlanak, függetlenül attól, hogy maga a cseh és a lengyel megközelítés rendkívüli mértékben különbözik. Hazánkban ezzel szemben a 2017-ben megindult fejlesztések, és a 2018-ban felállított Területvédelmi Ezredeknek még mindig nincs egyértelmű feladatrendszere, és ez alapján meghatározható képességekvetelménye. Az NKS 2021, amely elsőként tesz említést érdemben a területvédelmi erőkről, 4 évvel a területvédelmi szervezetek létrehozását követően született meg, és még abban is csak következtetni lehet arra, hogy a hátszágvédelmi feladatoknál felsoroltak alatt a területvédelmi erők feladatait érthetjük, vagy legalábbis az azokban való közreműködést.¹⁰⁹⁶ A másik, ami nagyon lényeges a lengyel és a cseh koncepcióval kapcsolatban, az a feladatorientált, és a nem minden katonai tevékenységet végrehajtani, vagy abban részt venni képes szemlélet. A jelentős katonai tapasztalattal nem rendelkező, nagyjából katonai kiképzésen először önkéntes tartalékosként átesett állomány esetében ugyanazokat az elvárásokat megfogalmazni, mint egy aktív állományú katonával szemben, nem életszerű. Létre lehet hozni olyan tartalékos szervezeteket, amelyek papíron a fegyveres erők feladatainak teljes spektrumában jelentkező minden tevékenység ellátására képesek legalább valamilyen szinten, azonban ez esetben nem lesz olyan feladatrendszerük, amelyet valóban magasabb szinten tudnának ellátni, és ezzel tényleges hozzáadott képességet biztosítani. Eltérő célt meghatározva ugyan, de a lengyel és a cseh területvédelmi koncepció ellenben egy feladatorientált területvédelem létrehozására törekszik, amely hozzáadott képességet jelenthet.

¹⁰⁹⁶ Itt szeretnék visszautalni, az értekezésemben említett rendszerelemekre (stratégiai, hadművelési, haderőszerkezési). Ezekből jelenleg a magyar területvédelmi koncepció rendelkezik a haderőszerkezés keretén belül legalább valamilyen szinten működni képes területvédelmi alegységekkel, ellenben a stratégiai szint csak nehezen meghatározható irányelveket nyújt (NKS 2021), és ennek hiányában a hadművelési alkalmazás alapelvei egyáltalán nem is kerül(het)tek kidolgozásra. Már maga a sorrend is problematikus, ugyanis a hadművelési alapelveket a stratégiai szintből kell levezetni, majd ezek alapján megalkotni a struktúrákat. Hazánkban a struktúra jött létre először. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy egy stratégiai, majd hadművelési szinten megalkotott elgondolás adminisztratív vagy alkotói okokból ne születhetne meg valamivel később, mint ahogy a struktúrák kialakítása kezdetét veszi, de ha azok több éves késéssel fogalmazódnak meg, az legalábbis problémásnak tekinthető, és nem illeszkedik a NATO-ban elfogadott képességfejlesztési normákhoz.

2. ESETTANULMÁNY: AZ UKRÁN TERÜLETVÉDELEM ÁTALAKÍTÁSA AZ OROSZ-UKRÁN KONFLIKTUS SORÁN

AZ UKRÁN TERÜLETVÉDELEM A KONFLIKTUST MEGELŐZŐ IDŐSZAKBAN

Az ukrán területvédelmi rendszer kialakítása ugyan már a *krími és kelet-ukrajnai válság* folyamatában vette kezdetét, azonban az ukrán vezetés már ezt megelőzően tervbe vette egy területvédelmi tartalékos erő felállítását, melyet egy átfogó haderőfejlesztési reform keretén belül kívánt megvalósítani. Ez a haderőreform már régóta váratott magára, hiszen a *2012-es Nemzetbiztonsági Stratégiában* felsorolt fenyegetések és biztonsági kihívások között kiemelten nevesítésre került a fegyveres erők „*folyamatosan romló*” állapota.¹⁰⁹⁷ A haderőreform célkitűzése a kisebb, hivatásos haderő kialakítása volt, ezért már 2013-ban törvényjavaslat született a békeidőszaki hadkötelezettségen alapuló személyi kiegészítés önkéntes alapokra történő helyezéséről.¹⁰⁹⁸ Emellett jelent meg a *területi-elv* alapján szervezett területvédelmi erők kialakításának igénye is.¹⁰⁹⁹ A területvédelem feladatrendszerének jogszabályi keretei már ezt megelőzően is adottak voltak, miután az 1992-ben elfogadott *Ukrajna védelméről* szóló törvény (2008-as módosításokkal) tételesen is felsorolta a területvédelem feladatait. Az ukrán területvédelmet egészen 2022 januárjáig ez a törvény szabályozta. A törvény meghatározása szerint a területvédelem „*különleges időszakban*” fogantatosított katonai és különleges rendszabályok „*rendszer*”, melynek feladata:

- az államhatárok védelme;
- a hatóságok és a fegyveres erők tevékenységének biztosítása;
- a létfontosságú létesítmények őrzés-védelme;
- az ellenséges diverziós és felderítő csoportok, „*államellenes paramilitáris szervezetek*” és „*egyéb fegyveres agresszorok*” elleni küzdelem;
- az állampolgárok védelme az ellenséges csapásokkal, szabotázs és terrorista stb. akciókkal szemben;

¹⁰⁹⁷ Lytvynenko – Fluri – Badrack i.m. p. 70.

¹⁰⁹⁸ Ukraine reinstates conscription as crisis deepens: <https://www.bbc.com/news/world-europe-27247428> (Letöltés ideje: 2020.12.07.)

¹⁰⁹⁹ Makar, Yuriy – Novoskoltseva, Liudmila: The Place and role of territorial defence in the National Security System of the Ukrainian State. In: Ante Portas, 2016/2. (pp. 277–288) p. 280

- különleges jogrendben foganatosított jogszabályok érvényre juttatása.¹¹⁰⁰

A törvény az ország területvédelmével kapcsolatos feladatok szervezését a vezérkar hatáskörébe utalta, de regionális szinten a sajátos státusú, nagyobb helyi autonómiával rendelkező *Krími Autonóm Köztársaságban*, továbbá Kijev és Szevasztopol városában a helyi adminisztráció is ellátott a területvédelem szervezésével összefüggő feladatokat.¹¹⁰¹ A vezetés ugyanakkor a vezérkari főnök (fegyveres erők főparancsnoka) felelőssége volt, de a jogszabály kihangsúlyozta, hogy a területvédelemmel összefüggő tevékenységek megtervezése, a felkészítés és a végrehajtás a különböző ágazatok és a regionális adminisztráció közötti együttműködésen alapul. A végrehajtás sem korlátozódott csupán a fegyveres erőkre, abban egyéb szervezetek is aktívan részt vettek, így például a rendvédelmi szervek, valamint a különböző speciális állami szolgáltató (pl. szállítási, távközlési) szervezetek is.¹¹⁰² Az ismertetett feladatrendszerből látható, hogy Ukrajna egy *partikuláris megközelítést* követett, amelyben a területvédelem a hátsország védelmével összefüggő feladatrendszert takart. Ez a megközelítés értelemszerűen még a szovjet időszak doktrínáinak szellemiségét tükrözte.¹¹⁰³ Ebből kifolyólag a területvédelem feladatrendszere elsősorban az ellenséges csapatok hatásainak csökkentésére és a kisebb, átszivárgó, illetve deszant csapatok elleni küzdelemre irányult.

Az *ukrán védelmi törvény* alapján tehát megállapítható, hogy az már a konfliktust megelőzően is biztosította a területvédelem kereteit olyan formában, hogy külön meghatározta a területvédelmi feladatokat a honvédelmi rendszeren belül, ugyanakkor specifikusan, a *területi-elv* alapján létrehozott tartalékos szervezettel az ukrán haderő ténylegesen nem rendelkezett. Ezért is fogalmazódott meg az igény a területvédelmi erők létrehozására az említett haderőfejlesztési programban. Az ez irányú fejlesztésekkel kapcsolatos első lépéseket Ukrajna már 2013-ban megtette; a 2013-as *Fehér Könyvben* már a területvédelmi csapatok megalakulásáról és tartalékos állománnyal történő feltöltésükről értesülhetünk. Fontos azonban kihangsúlyozni, hogy ekkor még a kialakítandó önkéntes tartalékos rendszeren belül mindenekelőtt a hadműveleti csapatok tartalékosokkal történő feltöltése és kiképzése élvezett

¹¹⁰⁰ Lytvynenko – Fluri – Badrack i.m. p. 70.

¹¹⁰¹ Lytvynenko – Fluri – Badrack i.m. p. 70.

¹¹⁰² Lytvynenko – Fluri – Badrack i.m. p. 70.

¹¹⁰³ Lapaiev, Yuri: Reforming Territorial Defense in Ukraine: Danger in Delay. Eurasia Daily Monitor. Vol. 18, Issue: 30. <https://jamestown.org/program/reforming-territorial-defense-in-ukraine-danger-in-delay/> (Letöltés ideje: 2021.04.07.)

prioritást. A területvédelmi erőkkel ráadásul ekkor még inkább a polgári hatóságok támogatása és kiemelten a polgári védelem területén számoltak.¹¹⁰⁴

A haderőfejlesztés céljait természetesen még a válságidőszakot megelőzően határozták meg, ezért a tartalékos – és azon belül a területvédelmi tartalékos – erők felkészítése az akkori igényeknek megfelelően vette kezdetét. Márpedig az egy évvel korábban elfogadott, 2012-es *Ukrán Katonai Doktrína* egyértelműen kizárta annak lehetőségét, hogy Ukrajnának a közeljövőben olyan „*fegyveres agresszióval*” kellene számolnia, amely „*regionális, vagy helyi háborúhoz vezetne*”.¹¹⁰⁵ Ennek megfelelően Ukrajna tehát nem a területvédelmi, hanem a nyugati tendenciáknak megfelelően az expedíciós képességeinek a fejlesztésére törekedett, így az új tartalékos rendszer kialakítását is ennek a célnak rendelték alá. A haderőreformot azonban utóbb az *EuroMaidan Mozgalom* és a „*forradalom*” okozta belpolitikai válság közepette nem lehetett olyan módon végrehajtani, ahogyan azt tervezték. A hamarosan kibontakozó krími és kelet-ukrajnai konfliktus közepette ráadásul a vezetés úgy látta, hogy a területvédelmi rendszer minél gyorsabb kialakítása vált szükségessé, ami tekintettel a fennálló helyzetre, értelemszerűen nem szűkülhet a polgári hatóságok támogatására.

A HÁTORSZÁG BIZTOSÍTÁSÁNAK PROBLÉMÁJA A KONFLIKTUS KEZDETÉN

A belpolitikai válság, amely a hibrid eljárásokat alkalmazó Oroszország beavatkozásával csak még inkább elmélyült, és már egy külső katonai fenyegetéssel is párosult, az ukrán államot rendkívül nehéz helyzetbe hozta. A közbiztonság és az ország védelmi képességei, melyek egyébként is kívánni valót hagytak maguk után, tovább romlottak; több katonai és rendvédelmi alakulat részlegesen vagy teljesen dezorganizálódott. Ez mindenekelőtt a közvetlenül fenyegetett Krímben és a kelet-ukrajnai régióban volt jellemző, de az ország középső és nyugati felének egyes részein is egyre kevésbé érvényesült az államhatalom. Az ukrán haderő 2014 tavaszán – tehát már a Krím orosz annexióját követően és a keleti régióban éppen kibontakozó konfliktus kezdetén – katasztrofális állapotban volt. Akkori becült aktív létszáma 140 000 fő körüli volt, amelyből egyes vélemények szerint mindössze egy alig 6000 fős(!) harcoló köteléket lehetett kiállítani. Hasonlóan rossz állapotban voltak a rendvédelmi és

¹¹⁰⁴ White Book 2013. The Armed Forces of Ukraine. Ministry of Defence of Ukraine. Kyiv, 2014.

¹¹⁰⁵ Fluri – Koziel – Yermolaiev i.m. p. 141.

biztonsági erők is; a konfliktusban közvetlenül érintett Donbasz régióban alakulataik 25-30%-a felbomlott, vagy a „szakadárok” mellé állt.¹¹⁰⁶

A legnagyobb problémát az jelentette, hogy az egyébként is politikai válságokkal és gazdasági nehézségekkel küszködő állam egy meglehetősen rosszul funkcionáló háttérrel rendelkezett, amely tekintettel a fegyveres-, a biztonsági erők és a rendvédelmi szervek említett problémáira, valamint a romló közbiztonságra, jelentős mértékben csökkentette azok bevethetőségét. **Turcsinov** ukrán elnök pedig már 2014. április 15-én deklarálta, hogy a keleti régióban Ukrajna „*terrorellenes hadműveleteket*” fog végrehajtani.¹¹⁰⁷ Az ukrán vezetés ugyanis az Oroszország által támogatott kelet-ukrajnai felkelőket „*terroristának*” minősítette, ezért a térségben végrehajtott hadműveleteket és magát a konfliktust *terrorellenes műveletnek*, a hadműveleti területet pedig *terrorellenes műveleti területnek*, illetve *zónának* (angolul: *Anti-Terrorist Operation Zone*, rövidítve *ATO zone*) nevezték el.¹¹⁰⁸ Erről a 2014-es *Fehér Könyvben* a következőket olvasható: „Az állami vezetés döntést hozott arról, hogy *terrorellenes műveletet* hajt végre Donyeck és Luhanszk régióban és területvédelmi feladatokat hajt végre, tekintettel az illegális fegyveres csoportok agresszív cselekményeire, amely a helyi hatóságok összeomlását idézte elő.”¹¹⁰⁹

A politikai-katonai felső vezetésnek a sikeres hadműveletek végrehajtásához alapvetően két kihívással kellett szembenéznie. Az egyik maguknak a fegyveres erőknek a mozgósítása, a másik pedig az ezt lehetővé tevő és a hadműveletek fenntartásához szükséges háttérrendjének biztosítása volt. A fennálló helyzetben természetesen a korábban célként megfogalmazott, meghatározó expedíciós képességekkel rendelkező, kisebb méretű hivatásos haderő kialakításának nem volt realitása. A vezetés ezért a korábbi gyakorlatnak megfelelően, a hadköteles állampolgárok mozgósításával kísérelte meg biztosítani a létszámszükségletet. A konfliktus kezdeti szakaszában, 2014 és 2015 között 6 részleges mozgósítást rendeltek el, azonban ezek végrehajtása meglehetősen sikertelennek bizonyult. Ez részben a védelmi igazgatási szervezetek nem megfelelő működésével, részben pedig a hadköteles polgárok

¹¹⁰⁶ Facon, Isabelle: Reforming Ukrainian Defense: No Shortage of Challenges. Notes de l'Ifri. Russie. Nei.Visions. 101. ifri. Russia/NIS Center. p. 5.: https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/facon_reforming_ukrainian_defense_2017.pdf (Letöltés ideje: 2020.04.07.)

¹¹⁰⁷ Puglisi, Rosaria: Heroes or Villains? Volunteer Battalions in Post-Maidan Ukraine. In: IAI Working Papers 15. 2015. p. 5.: <http://www.iai.it/sites/default/files/iaiw1508.pdf> (Letöltés ideje: 2020.01.06.)

¹¹⁰⁸ A konfliktusnak ez a megnevezése 2018-ban változott meg. vö.: <https://www.kyivpost.com/ukraine-politics/goodbye-ato-hello-taking-measures-ensure-national-security-defense-repulsing-detering-armed-aggression-russian-federation-donetsk-luhansk-oblasts.html?cn-reloaded=1> (Letöltés ideje: 2021.08.14.)

¹¹⁰⁹ White Book 2014. p. 9.

ellenállásával magyarázható, akik vagy vonakodtak eleget tenni a behívóparancsnak, vagy egész egyszerűen a bevonulást követően dezertáltak.¹¹¹⁰

A hátszág biztosításának tekintetében a hagyományos rendőri és biztonsági erők újjászervezése, illetve feltöltése mellett fontos lépésnek bizonyult, hogy az addig leginkább még csak papíron létező tartalékos *Területvédelmi Zászlóaljak* megalakítása ténylegesen megkezdődött, valamint *Nemzeti Gárda* néven létrejött egy új szervezet is. Problémát jelentett azonban, hogy mindkét esetben az állomány feltöltéséért az a védelmi igazgatási rendszer felelt, amely az ukrán haderő reguláris csapatainak kiegészítését sem tudta megfelelően biztosítani. A konfliktus első szakaszában ezért különösen fontos szerepet játszottak a különböző alulról szerveződő félkatonai szervezetek, az ún. „*Önkéntes Zászlóaljak*”, és a szintén alulról szerveződő polgári szervezetek, melyek aktivitását jelzi, hogy azokat úgy definiálták, mint „*Önkéntes Mozgalom*”.

ÖNKÉNTES MOZGALOM, ÖNKÉNTES ZÁSZLÓALJAK

A Krim orosz annexiója és a keleti régió válsága az ukrán állampolgárok igen jelentős részét készítette arra, hogy lehetőségeihez mérten valamilyen szerepet vállaljon Ukrajna védelmében. Számos alulról szerveződő önkéntes civil szervezet jött létre a konfliktus kezdeti időszakában azzal a céllal, hogy a védelmi és a biztonsági szektor erőit támogassa. Egészségügyi és szállító szolgáltatások alakultak, de fontos szerepet játszottak a civilek a különböző önkéntes beszolgáltatások terén is; ruházatot, élelmiszereket és nem egy esetben olyan különleges eszközöket is biztosítottak a fegyveres erők, illetve a rendvédelmi és biztonsági erők számára, mint például az éjjellátó készülékek. Ez az *Önkéntes Mozgalomnak* nevezett szerveződés végül annyira jelentőssé nőtte ki magát, hogy a 2014 utáni *Fehér Könyvek* gyakorlatilag már a logisztikai támogatás integráns részeként kezelik. Az önkéntes szervezetek a kezdetben még *ad hoc* jelleggel, leginkább a helyi védelmi igazgatási szervekkel együttműködve vállaltak szerepet a fegyveres és rendvédelmi erők támogatásában, de felértékelődött szerepüket jelzi, hogy a *Védelmi Minisztérium* a saját alárendeltségében létrehozott egy, a legfontosabb szervezetek képviselőit tömörítő „*Önkéntes Bizottságot*” is azzal a céllal, hogy a legfelsőbb szinten is megvalósulhasson az együttműködés, illetve a

¹¹¹⁰ Facon i.m. pp. 7–8.

tevékenységek irányítása. Egyes civil szervezetek ráadásul nemcsak a hátszágban, de még az ATO-ban is aktív szerepet vállaltak az erők támogatásában.¹¹¹¹

Az *Önkéntes Mozgalomhoz* szorosan kapcsolódik, hogy a belpolitikai válság és a romló közbiztonság következtében országszerte alakultak különböző „önvédelmi szervezetek” is. Jellemzően ezek is alulról szerveződtek, a hatóságoktól függetlenül, illetve különböző politikai vezetők és helyi oligarchák támogatásával. Jellegüket tekintve egyfajta önkéntes polgárőrségként jöttek létre, de miután létrehozásukban különböző politikai csoportok is szerepet játszottak, gyakran használták fel őket politikai erődemonstrációkra is.¹¹¹² 2014 tavaszától az *önvédelmi szervezetek* jelentős részéből, illetve egyéb, újonnan szervezett csoportokból, különböző irreguláris fegyveres milíciák, úgynevezett „önkéntes zászlóaljok” alakultak. Általános elnevezésükkel ellentétben azonban ezek az erők valójában igen változatosak képet mutattak. Egyfelől nem feltétlenül zászlóalj méretű kötelékek voltak, ugyanis a szakasz méretű kis alegységektől kezdődően egészen ezred szintű egységek is alakultak, másfelől feladatrendszerük is eltérő volt. Többségük a hátszágban látott el rendfenntartási és helyi védelmi feladatokat, de az ATO-ban harcoló reguláris erők mögöttes területeinek a biztosításában is jelentős szerepet vállaltak, illetve voltak közöttük kifejezetten harcoló alakulatok is.¹¹¹³

Miután a közrend biztosítása, a fegyveres erők mozgósítása, valamint a hadműveleti feladatok végrehajtása olyan mértékű humán- és anyagi erőforrásokat igényelt az állam részéről, melyet az nem tudott biztosítani, ezért, ha fenntartásokkal is – hiszen az *önkéntes zászlóaljok* megalakulása több szempontból is sértette az állam *erőszak-monopólium* kizárólagosságának elvét –, de a vezetés kénytelen volt elfogadni ezeknek az erőknek a létrejöttét. A kormány természetesen törekedett minél nagyobb ellenőrzést gyakorolni felettük, majd fokozatosan kezdetét vette az *Önkéntes Zászlóaljaknak* a fegyveres és a belbiztonsági erők struktúrájába történő integrálása. Ezt a vezetés egyébként olyannyira fontosnak tartotta, hogy a 2015-ben elfogadott új ukrán katonai doktrína külön említést is tett

¹¹¹¹ White Book 2014. The Armed Forces of Ukraine. Ministry of Defence of Ukraine, Kyiv, 2015. pp. 3–4, 11, 19, 24, 47–48.

¹¹¹² Bulakh, Anna – Senkiv, Grigori – Teperik, Dmitri: First on the Front Lines. The Role of Volunteers in countering Russia’s Military Aggression Against Ukraine. RKK-ICDS. International Centre for Defence and Security. Estonia. 2017. pp. 1, 4.: https://icds.ee/wp-content/uploads/2018/ICDS_report_First_on_the_front_lines_ukraine.pdf (Letöltés ideje: 2020.02.07.)

¹¹¹³ Bostan, Sergii: The Role of the territorial defence in hybrid war ont he example of the events in Ukraine. In: Ante Portas/2. (pp. 307–314) p. 312, Bulakh – Senkiv – Teperik i.m. pp. 4–7.

erről a feladatról.¹¹¹⁴ Az integráció alapvetően kétféleképpen valósult meg. Az egyik megoldást az *Önkéntes Zászlóaljoknak*, mint önálló alegységeknek – általában szervezetük és parancsnoki állományuk meghagyása mellett – a fennálló struktúrákba történő integrálása jelentette, tehát magát az alakulatot „regularizálták”. A másik megoldást a fennálló struktúrákban szolgáló sorozott, szerződéses és hivatásos állomány, valamint az *Önkéntes Zászlóaljok* állományának összevonásával létrehozott új alegységek felállítása jelentette. Előbbi inkább a *Belügyminisztériumnak*, utóbbi a *Védelmi Minisztériumnak* alárendelt erőknél volt jellemző. Az integráció folyamatában az *Önkéntes Zászlóaljoknak* 4 fajtája alakult ki:

1. területvédelmi (tartalékos) zászlóaljok;
2. *Nemzeti Gárda* (tartalékos) zászlóaljok;
3. különleges rendeltetésű rendőr zászlóaljok;
4. (még) nem integrált önkéntes zászlóaljok.¹¹¹⁵

2014 őszére mintegy 44 területvédelmi, 32 különleges rendeltetésű rendőr, valamint 3 *Nemzeti Gárda* zászlóalj integrációja valósult meg, és mindössze 1 önálló, nem integrált *Önkéntes Zászlóalj* maradt, a szélsőjobboldali *Jobb Szektor* nevezetű párt fegyveres csoportja. A *Nemzeti Gárdába* integrált zászlóaljok alacsony számának az oka, hogy ekkor még maga a szervezet is csak formálódóban volt. Az integrációt követően a területvédelmi zászlóaljok létszámát 426, a *Nemzeti Gárda* zászlóaljakét pedig 460 főben határozták meg, a rendőrségbe integrált különleges rendeltetésű „zászlóaljaké” azonban továbbra is széles skálán mozgott, a 33 fős szakasz alegységtől egészen a 400 fős zászlóalj méretű kötelékig bezárólag.¹¹¹⁶ Az integráció fontos állomását jelentette, hogy a területvédelmi zászlóaljok utóbb a vezérkartól, illetve a regionális katonai parancsnokságoktól a hadsereg lövészdandárjainak alárendeltségébe kerültek, mint gépkocsizó lövészcsapatok. Ez a folyamat legkésőbb 2016-ra fejeződött be, az akkori hadrendben ugyanis már valamennyi területvédelmi zászlóalj a reguláris erők magasabbegység szervezetének egy-egy alegységeként szerepelt. A hadrend mindemellett már a 2014-ben megalakult *Nemzeti Gárda* kiforrott szervezetéről árulkodott.¹¹¹⁷

¹¹¹⁴ Lytvynenko – Fluri – Badrack i.m. p. 70.

¹¹¹⁵ Bulakh – Senkiv – Teperik i.m. p. 4.

¹¹¹⁶ Puglisi i.m. 6–7. o.

¹¹¹⁷ vö. Holcomb, Franklin: The Order of Battle of the Ukrainian Armed Forces: A Key Component in European Security. ISW. Washington, DC, 2016. online:

Ezek az *Önkéntes Zászlóaljok* képezték a válság folyamatában kialakított – és még mindig formálódó – ukrán területvédelmi rendszer gerincét. A hátszág és a műveleti terület, illetve utóbbi mögöttes területeinek biztosításában és védelmében vállalt szerepükkel ugyanis jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy a reguláris erőket tehermentesíteni lehessen ezen feladatok alól, lehetővé téve azok nagyobb arányú alkalmazását az ATO-ban. Kisebb mértékben ugyan, de az *Önkéntes Zászlóaljok* is részt vettek harc feladatok ellátásában, tehát nemcsak biztosítóerőként alkalmazták őket. Egy felmérés szerint 2017 nyaráig bezárólag állományuk 32,2%-a több, 10,3%-a pedig már legalább egy alkalommal részt vett a harcokban. Mindemellett érdemes megemlíteni, hogy a nem harc feladatok végrehajtására rendelt, a rendőrség szervezetébe integrált *Önkéntes Zászlóaljok* mintegy 600(!) különleges műveletet hajtottak végre az ATO-ban 2017 februárjáig.¹¹¹⁸

AZ EGYSÉGES TERÜLETVÉDELMI RENDSZER LÉTREHOZÁSA

Az *Önkéntes Zászlóaljok* integrációja jelentős szerepet játszott az ukrán haderő létszámnövelésében. 2016-ban 63 500 korábbi önkéntes vállalt szerződéses szolgálatot és az integráció, valamint további önkéntesek bevonultatásával az ukrán hadsereg létszáma 3 év alatt 140 000-ről 250 000 főre nőtt. Lényeges szempont, hogy ez a létszámnövelés tette lehetővé, hogy a 2016-ra tervezett *7. részleges mozgósítást* már nem kellett végrehajtani.¹¹¹⁹ A szerződéses állomány létszámnövekedése folytán – melynek jelentős része az *Önkéntes Zászlóaljakból* került át – az ATO-ban 2016-tól szinte csak önkéntes katonák szolgáltak, a sorállományúakat harc feladatok végrehajtására már nem alkalmazták.¹¹²⁰ A vezetés ugyanakkor az eredetileg a hátszágvédelmi feladatok végrehajtására megalakult *Önkéntes Zászlóaljok* integrációját követően is szükségesnek tartotta, hogy a hátszágban rendelkezésre álljon egy olyan erő, amely biztosítani tudja a műveleti csapatok zavartalan tevékenységét. Ez újabb csapatok felállítását tette szükségessé, miután az önkéntes zászlóaljakból megalakult területvédelmi csapatok a hadsereg lövészdandárjaiba történő integrálásukat követően lényegében elvesztették korábbi, területvédelmi tartalékos jellegüket, és az ATO-ban kerültek alkalmazásra. Ezzel összefüggésben született döntés a már

http://www.understandingwar.org/sites/default/files/ISW%20Ukrainian%20ORBAT%20Holcomb%202016_0.pdf (Letöltés ideje: 2020.04.07.)

¹¹¹⁸ Bulakh – Senkiv – Teperik i.m. pp. 4, 14–15.

¹¹¹⁹ Facon i.m. p. 7.

¹¹²⁰ Facon i.m. p. 8.

megalakult *Nemzeti Gárda* szervezetének és képességeinek továbbfejlesztéséről, valamint egy új területvédelmi erő létrehozásáról.

A *Nemzeti Gárda* lényegében a korábbi szovjet, katonailag szervezett belügyi csapatok jogutód szervezete volt. A szovjet szellemiséggel természetesen nem azonosult a szervezet, a 2016-ban elfogadott *Biztonsági és Védelmi Szektor Fejlesztési Koncepció* a *Nemzeti Gárda* létrehozása kapcsán úgy fogalmazott, hogy a „*legjobb európai gyakorlattal összhangban, Ukrajna Nemzeti Gárdája az Ukrán Belügyminisztériumhoz tartozik, mint rendvédelmi katonai szervezet.*”¹¹²¹ A „*legjobb európai gyakorlat*” értelemszerűen a csendőr szervezetekre történő utalás volt. Így a korábban, még 2014-ben elfogadott *Nemzeti Gárda* törvény a szervezet rendeltetését elsősorban a belbiztonsági feladatokkal hozta összefüggésbe: „*az ukrán állampolgárok életének, jogainak, szabadságának és jogos érdekeinek, a társadalomnak és az országnak a bűnöző és egyéb illegális cselekményekkel szembeni védelme, a közrend és a közbiztonság biztosítása*” stb.¹¹²² Mindemellett azonban nevesítésre kerültek olyan feladatok is, mint a terrorizmussal és az illegális paramilitáris szervezetekkel szembeni küzdelem, továbbá az *Ukrán Fegyveres Erőkkel* történő együttműködés az országot ért támadás esetén, beleértve a harcoló műveletek végrehajtását, és a területvédelmi feladatokat is.¹¹²³ A *Nemzeti Gárda* törvényben felsorolt feladatai igen sokrétűek, ezért alább csak néhányat ismertetek:

- rendvédelmi és karhatalmi feladatok;
- terrorizmussal, fegyveres bűnöző csoportokkal és egyéb illegális fegyveres csoportokkal szembeni küzdelem;
- az országot ért támadás esetén a fegyveres erőkkel együttműködve harc és területvédelmi feladatok végrehajtása;
- rendezvények és a közrend biztosítása;
- az államhatár védelme;
- kijelölt létesítmények fegyveres védelme, különös tekintettel a kormányzati, külképviseleti, ipari és nukleáris objektumokra;
- katonai és polgári szállítások fegyveres biztosítása.¹¹²⁴

¹¹²¹ Lytvynenko – Fluri – Badrack i.m. p. 459.

¹¹²² Lytvynenko – Fluri – Badrack i.m. p. 459.

¹¹²³ Lytvynenko – Fluri – Badrack i.m. p. 459.

¹¹²⁴ Lytvynenko – Fluri – Badrack i.m. pp. 459–460.

A *Nemzeti Gárdát* klasszikus kettős rendeltetésű félkatonai szervezetként hozták létre; békeidőben a belügy, hadiállapotban pedig a hadügy alárendeltségébe tartozik. Létszámát a törvény 60 000 főben határozta meg, fenntartva opcionálisan, hogy szükség esetén, mozgósítás útján a létszámát megnövelhetik. A *Nemzeti Gárda* vegyes kiegészítésű szervezet, állományát hivatásosok és sorkötelesek alkotják, illetve rendelkezik önkéntes tartalékos zászlóaljakkal is.¹¹²⁵

A *Nemzeti Gárda* fejlesztésével párhuzamosan vette kezdetét a hadművelési csapatokba integrált korábbi területvédelmi erők pótlása, és 2016-ban a vezetés területvédelmi dandárok felállításáról döntött.¹¹²⁶ Az első dandárok csak 2018-ban alakultak meg, ugyanakkor a köztes, kétéves szervezés időszakában is már rendszeresen gyakorlatoztatták a meglévő állományt. 2017-ben az ukrán haderő 238 gyakorlatot(!) hajtott végre, közte területvédelmi törzsgyakorlatokat is.¹¹²⁷ A következő évben sikerült felállítani az első 5 területvédelmi dandárt.¹¹²⁸ A területvédelmi dandár struktúráját a *területi-elv* alapján hozták létre, azzal a céllal, hogy minden régió és a főváros rendelkezzen 1-1 területvédelmi dandárral. Az elvesztett területekkel nem számolva ez az elgondolás 24 regionális és 1 fővárosi területvédelmi dandár létrehozását tűzte ki célul. A dandárok zászlóaljai szintén a *terület-elvet* követve, kerületenként alakultak meg. A dandárok aktív állományát dandáronként 20–25 fő képezte, összesen kevesebb mint 600 fő, utóbb ez a szám azonban 10 000 főre emelkedett, illetve további 1000 főt a különleges művelési erőkhöz vezényeltek. Ezzel a területvédelmi erők eredeti előirányzott 80 000 fős „M” létszáma is megemelkedett.¹¹²⁹ Ez az új struktúra azonban már nem a *nemzetvédelmi törvényben* a területvédelem számára meghatározott hátszágvédelmi feladatok ellátására jött létre, és egy, a régi szovjet területvédelmi (hátszágvédelmi) megközelítéstől teljesen eltérő koncepció megvalósítását volt hivatott előkészíteni. Ezzel függött össze az említett 1000 fő különleges művelési erőkhöz történő vezénylése is.

¹¹²⁵ Lytvynenko – Fluri – Badrack i.m. pp. 461–464.

¹¹²⁶ Lapaiev i.m.

¹¹²⁷ White Book 2017. The Armed Forces of Ukraine. Ministry of Defence of Ukraine, Kyiv, 2018. p. 12.

¹¹²⁸ White Book 2018. The Armed Forces of Ukraine. Ministry of Defence of Ukraine, Kyiv, 2019. pp. 35–36, 70.

¹¹²⁹ Lapaiev i.m., Muraveinyk, Anton: The Territorial Defense System of Ukraine: New Innovations but Incomplete Approach. Eurasia Daily Monitor Volume: 18 Issue: 179: <https://jamestown.org/program/the-territorial-defense-system-of-ukraine-new-innovations-but-incomplete-approach/> (Letöltés ideje: 2022.01.23.)

A NEMZETI ELLENÁLLÁS KONCEPCIÓJA

A 2015-ös ukrán katonai doktrínában egy, az Ukrajna által is képviselt szovjet katonai gondolkodástól merőben eltérő tétel jelent meg. A doktrína a fegyveres erők alkalmazásának alapelveként az aktív védelmet nevezte meg, hozzátéve, hogy az ország védelmében a „műveleteket a területvédelemmel és az átmenetileg megszállt területeken szervezett ellenálló mozgalommal együttesen” kell végrehajtani.¹¹³⁰ Ebben a rövid megállapításban több olyan elem is megjelent, amely az *átfogó területvédelmi megközelítések* hadművelési koncepcióit jellemezte. Az „*ideiglenesen megszállt területek*” és az ott szervezett „*ellenálló mozgalmak*” a *mélyléségi védelem* egyik sarkalatos elemére, a *visszamaradó erőkre*, illetve a klasszikus *népfelkelés* elvére utalnak. Az új területvédelmi struktúra létrehozásának folyamatában ugyanis egyre több támogatója volt annak az elgondolásnak, hogy a területvédelmi erőket nem a hagyományos, szovjet időkből megmaradt feladatrendszerben meghatározott feladatokra kellene alkalmazni, hanem a balti országokhoz (és ekkor már Lengyelországhoz) hasonlóan, gerilla jellegű harctevékenységek folytatására a megszálló erőkkel szemben. Az ez irányba mutató szimbolikus „*első lépésnek*” tekinthető, hogy az *Afganisztáni Veteránok Ukrájnai Szövetsége* már 2015-ben, tehát még az új területvédelmi struktúra kialakítás előtt kidolgozta az ún. *Területvédelmi Harcosok Kézikönyvét*.¹¹³¹ Mivel afganisztáni veteránokról van szó, ezért értelemszerűen az a gerilla jellegű harctevékenységekről értekezett. A területvédelmi erők ilyen jellegű alkalmazását támogató hangok különösen 2020-ra erősödtek meg, amikor is a politikai vezetés már nyíltan kizárta annak lehetőségét, hogy az ukrán erők képesek lennének sikeres támadó hadműveletet végrehajtani és visszaszerezni az elvesztett területeket.¹¹³² Ezzel összefüggésben került sor az említett 1000 fős területvédelmi állomány különleges műveleti erőkhöz vezénylésére is. Az USA *Európai Különleges Műveleti Parancsnoksága (Special Operations Command Europe – SOCEUR)* vezetésével és több NATO ország részvételével, ekkor már zajlott egy kidolgozó munka, amely a hagyományos védelem vonatkozásában a nem konvencionális műveleti eljárások alkalmazását vizsgálta. Ebben a programban vett részt Ukrajna is. Ez a munkacsoport dolgozta ki 2019-re a már említett ROC-t, amelynek egyik eleme, hogy a különleges műveleti erők miként tudnak az

¹¹³⁰ Lytvynenko – Fluri – Badrack i.m. p. 155.

¹¹³¹ White Book 2015. The Armed Forces of Ukraine. Ministry of Defence of Ukraine. Kyiv, 2016. p. 58.

¹¹³² McLaughlin, Sean: Unconventional Warfare in Ukraine. Why Ukraine Needs a Territorial Defense Force With CMO Capabilities.: <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/unconventional-warfare-ukraine-why-ukraine-needs-territorial-defense-force-cmo> (Letöltés ideje: 2021.08.07.)

erőfölényben lévő támadó által megszállt területeken a polgárokból fegyveres ellenálló csoportokat alakítani. Beszédes, és itt szeretnék visszautalni arra, hogy az értekezés *hidegháborús* időszakra történő koncentrálása nem tekinthető avítnak, hogy a ROC elgondolása is *második világháborús* és *hidegháborús* példák alapján fogalmazódott meg.¹¹³³ Ukrajna a ROC-kal összhangban dolgozta ki a *nemzeti ellenállás alapelveiről szóló törvényjavaslatot*, amelyet a törvényhozás 2021 nyarán fogadott el. A törvény 2023 január 1-ével lépett hatályba. Az új törvény módosította a *nemzetvédelmi törvény* több passzusát, így a területvédelemre vonatkozókat is. A korábban meghatározott területvédelmi feladatok újjal bővültek, és a területvédelmi erőket, valamint az állampolgárokat a nemzeti fegyveres ellenállás bázisaként határozta meg. Részletezte a területvédelmi struktúrák szigorúan *terület-elv* alapján történő működtetését, közvetetten utalva arra, hogy ez képezi az ellenállás, a kvázi *népfelkelés* alapját. A törvény ezenkívül egyértelműen megfogalmazta a *megtagadás* elvét is, kimondta ugyanis, hogy az agresszorral szembeni *elrettentést* a számára elfogadhatatlan arányú veszteségokozással valósítja meg.¹¹³⁴

AZ UKRAJNAI FOLYAMATOK ÉRTÉKELÉSE

Az ukrán területvédelmi rendszer transzformációja a kutatási téma vonatkozásában több szempontból is figyelemreméltó. Kronológiai sorrendben haladva a következő tényezőket érdemes számításba venni. Először is, hogy Oroszország hibrid eljárások alkalmazásával is képes volt olyan körülményeket teremteni, és megbontani Ukrajna belső rendjét, hogy egy háborús küszöb alatti konfliktus esetén is szükségessé vált a fegyveres és a belbiztonsági erők területvédelmi csapatokkal történő megerősítése. Az események megmutatták, hogy ezek az erők az első vonalbeli csapatok tehermentesítésében, illetve adott esetben műveleteik közvetlen támogatásában is hasznosak lehetnek. A magasabb harcértékű csapatok állományát az őr- és fegyveres biztosítási feladatok alól mentesítve, illetve műveleteik mögöttes területeit védelmezve, a területvédelmi erők lehetővé tették, hogy az első vonalbeli erőket nagyobb arányban lehessen alkalmazni az ATO harcoló műveleteiben. Az akkori ukrán események alaposabb elemzése – a téma szempontjából, különösen a területvédelmi erők alkalmazása tekintetében – mindenképp további, alaposabb kutatásokat igényel. Bár ahogy a konfliktus

¹¹³³ vö. Fiala, Otto C. i.m.

¹¹³⁴ A nemzeti ellenállás alapelveiről szóló törvény: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20?lang=en#Text> (Letöltés ideje: 2022.01.27.)

elvesztette hibrid jellegét, és abból egy „*hagyományos*” háborús konfliktus alakult ki, amely háttérbe szorítja jelenleg a hibrid fenyegetések korábbi, évekig tartó „*primátusát*”, azonban ez közel sem jelenti azt, hogy ilyen jellegű kihívásokkal a jövőben nem fogunk szembesülni. A területvédelmi csapatoknak a fegyveres erőkkel, belbiztonsági szervezetekkel és a polgári szektorral történő együttműködésének akkori tapasztalatainak elemzése mindenképp hasznos gyakorlati kérdésekre adhat válaszokat.

A területvédelmi erőknek a *nemzeti ellenállás* koncepciója alapján való átalakítása és alkalmazása ellenben teljesen más szempontból tarthat számot további érdeklődésre. Az értekezés főbb gondolati elemei tekintetében mindenképp kihangsúlyozandó, hogy a szovjet katonai gondolkodásban „*szocializálódott*” Ukrajna felismerte, hogy a fennálló helyzetben azzal a fenyegetéssel, amellyel reálisan számolnia kell, nem tud a „*régi iskola*” szellemében fogant hadművelési elgondolások alapján megküzdeni. Ukrajna hirtelen „*kis állam*” lett, és a *hidegháborús* időszak semleges államainak védelmi koncepcióihoz hasonló megközelítést adaptált. Az országot ért támadás során a hadművelet első szakaszában, ez az éppen még csak jogi keretekkel rendelkező megközelítés pedig ma már kijelenthető, hogy sikeresen vizsgázott. Az ukrán erők kis aleggységei az ország mélységébe előnyomuló orosz csapatok mögöttes területeit és utánpótlását pusztítva jelentős veszteségeket tudtak okozni a támadónak. Ki kell hangsúlyozni azonban, hogy hiba lenne ebből messzemenő következtetéseket levonni. Egyfelől, az orosz támadásra, mivel az a *meglepésre* alapozott, ami bizonyos szintű csapatösszevonások után már nem kivitelezhető, viszonylag kis számú erők alkalmazásával került sor, illetve most már megállapítható, hogy a hadművelet sem volt kellően előkészítve. Az pedig, hogy a támadók mögöttes területeit az ukrán csapatok és a frissen megalakult területvédelmi, illetve ellenálló csoportok ilyen sikeresen tudták pusztítani, ahhoz kellett azok a korszerű fegyverrendszerek is, amelyek lehetővé tették, hogy ezek a gyengébben képzett csapatok biztonságos távolságról, magukat nem felfedve, alacsony kockázatvállalással tudják a támadókat pusztítani. Általánosságban eredményesnek bizonyult a területvédelmi erők helység harcokban való alkalmazása is. Az Antonov repülőtéren, Kijev külvárosában objektumvédelmi feladatokat ellátó helyi területvédelmi alegység, mint első reagálású erő, az invázió első napján jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy az orosz légedeszant csapatokat sikerült feltartóztatni addig, hogy az aktív és Nemzeti Gárda csapatok le tudják zárni a fővárosba vezető irányokat. Ezenkívül számos kisebb település és nagyváros (Kijev, Harkiv, Csernyihiv) védelmében is sikeresen vettek részt az orosz hadművelet első

szakaszában, továbbá helyi kapcsolatrendszerük és terepismeretük fontos szerepet játszott a különböző orosz szabotőr és felderítő csoportok felderítésében és elfogásában is.¹¹³⁵

Azonban a hadművelet második szakaszában, a magasabb intenzitású hagyományos harcok során, már megmutatkozott ezeknek az erőknek a gyengéje is. A területvédelmi erők vezetési rendszere, az állomány alacsonyabb szintű felkészítettsége és felszerelése, fegyverzetbeli hiányosságai, kevésbé tették alkalmassá azokat arra, hogy a bonyolult összefegyvernemi gépesített műveletekben sikeresen vegyenek részt.¹¹³⁶ Ezek a hátrányok ugyanakkor az állománynak a művelet során szerzett tapasztalatai, valamint a területvédelmi erőknek az aktív erőkbe való átalárendelése folytán, ami által már biztosítottá vált a csapatok mozgékonyasága, páncélvédettsége, illetve a szükséges harctámogató képessége, az idő múlásával csökkentek. A harcokban való részvételük intenzitását jelzi, hogy 2022 májusában a 32 területvédelmi dandárból már 25 került alkalmazásra harcoló műveletekben.¹¹³⁷

A területvédelmi erők harcoló műveletekben való alkalmazása előnyeit és hátrányait vizsgálva megállapítható, hogy az ilyen típusú erőket a realitások figyelembevételével kell tervezni. Arra kell alkalmazni őket, amiben jellegükből következően sikeresek lehetnek; elsősorban az alacsonyabb kockázattal járó, kis alegységek által végrehajtható harctevékenységekben, illetve helység harcban, lehetőleg a területi alkalmazás elve szerint, hogy érvényesülni tudjon a terepismeret adta előnyük.

Végezetül, szigorúan csak hadelméleti szempontból, bármiféle törvényszerűség megállapítását nélkülözve, hiszen nincsen két teljesen azonos fegyveres konfliktus, de az orosz-ukrán háború, bizonyos tekintetben, noha még folyó konfliktus, de egyben az első igazi „tesztje” annak a logikának, ami az *átfogó területvédelmi megközelítéseket* jellemezte. Még akkor is, ha Ukrajna esetében túlzás lenne azt állítani, hogy egy *átfogó területvédelmi megközelítés* alapján létrehozott területvédelmi rendszerrel rendelkezne, hiszen a *nemzeti ellenállásról* szóló törvény, és az orosz támadás közötti rövid időszakban egy ilyen rendszert kiépíteni nem lehetséges. A hadelmélet szintjén a háború leginkább azért lehet érdekes a téma szempontjából, mert az orosz hadművelet első szakaszának ismeretében kijelenthető, hogy

¹¹³⁵ vö. Butchenko, Maksym: Ukraine’s Territorial Defence on a War Footing.: <https://icds.ce/en/ukraines-territorial-defence-on-a-war-footing/> (Letöltés ideje: 2022.07.07.)

¹¹³⁶ vö. Butchenko i.m., Zbrodskyi, Mykhaylo – Watling, Jack – Danylyuk, Oleksandr – Reynolds, Nick: Preliminary Lessons in Conventional Warfighting from Russia’s Invasion of Ukraine: February–July 2022. Royal United Services Institute for Defence and Security Studies, 2022. p. 15.: <https://static.rusi.org/359-SR-Ukraine-Preliminary-Lessons-Feb-July-2022-web-final.pdf> (Letöltés ideje: 2022.12.01.)

¹¹³⁷ Shelest, Hanna: Defend. Resist. Repeat: Ukraine’s Lessons for European Defence. European Council of Foreign Relations. p. 9.: <https://ecfr.eu/wp-content/uploads/2022/11/Defend.-Resist.-Repeat-Ukraines-lessons-for-European-defence.pdf> (Letöltés ideje: 2022.12.01.)

az invázió eredetileg egy olyan elgondoláson alapult, amire az *átfogó területvédelem* hagyományosan felkészülni törekszik; egy *meglepésen* alapuló nagy erejű támadáson, amelynek során a támadó a gépesített erők gyors előnyomulása mellett egyidejűleg hajt végre csapásokat és légideszant műveletet az ország mélységében, hogy az ország stratégiai jelentőségű pontjainak megszállásával kész tények elé állítsa a védőt, és a nemzetközi közösséget is, amely, ha el akarja kerülni az eszkalációt, különösen egy atomhatalommal szemben, akkor kénytelen lesz azt elfogadni. Ezért irányultak az *átfogó területvédelmi megközelítések* hadműveleti koncepciói a *kifárasztásra*, illetve a korlátozott, csak a támadó erővel szembeni *felőrlésre*, hogy ezt az időtényezőt (gyors siker) megtagadják a támadótól, fenntartva a lehetőséget, hogy közvetett, vagy közvetlen nemzetközi támogatással meg tudják valósítani az eredeti állapot visszaállítását, vagy legalábbis az állami kontinuitás fenntartását. Ukrajna pedig éppen ezt az elméletet követte, amikor elfogadta a *nemzeti ellenállásról szóló törvényt*. Ennek előfeltétele az az *átfogó megközelítésekben* megjelenő magas fokú társadalmi kohézió (a politikaitól az egyén szintjéig), amely képes szilárd maradni még olyan helyzetben is, ha az ország jelentős része, vagy akár egésze hadműveleti területté válik. Ez történt Ukrajnában is. A politikai vezetés annak ellenére, hogy az orosz csapatok már Kijev alatt voltak, a helyén maradt, a médiába és internetre felketült felvételek alapján pedig látni lehetett, hogy a megszállt településeken a civil lakosság polgári ellenállást tanúsított, az ukrán fegyveres erőknél a hadművelet első szakaszában pedig az *erők megóvására* helyezték a hangsúlyt. Csak azt követően alkalmazták azokat nagyobb csoportosításokban a támadókkal szemben, hogy az ország mélységébe előnyomuló támadó elnyúló és nem kellően biztosított LOC-át ellehetetlenítették. A támadó gyors sikerének megakadályozásával így sikerült időt nyerni, ahhoz, hogy a NATO és EU országok támogatásával Ukrajna fokozatosan megerősítse védelmi képességeit. Az ezt követő hadműveleti szakaszokban ugyanakkor már a hagyományos hadműveleti eljárások alkalmazása vált szükségessé. Az *átfogó megközelítéseket* jellemző *mélyégi védelem* hadműveleti eljárások ugyanis alkalmasak lehetnek arra, hogy a megakadályozzák a támadó számára a gyors siker elérését, illetve azt, hogy tényleges kontrollt gyakoroljon a megszállt területek felett, azonban az eredeti állapot helyreállítása már a hagyományos hadműveleti eljárások meglétét követeli meg.¹¹³⁸

¹¹³⁸ Ukrajna esetében ráadásul, tekintettel arra, hogy a Krímben és a Donbászban jelentős számú oroszpartí népeesség él, ezért a megszállt területek feletti tényleges kontroll megakadályozása a területvédelmi erők *visszamaradó erőként* való alkalmazásával eleve nem, vagy csak korlátozottan valósulhatott meg.

3. ESETTANULMÁNY: A MAGYAR TERÜLETVÉDELMI ERŐK HADMŰVELETI ALKALMAZÁSA LEHETŐSÉGEINEK VIZSGÁLATA

A 3. sz. esettanulmány szigorúan elméleti alapon, a reálisan megvalósítható képességeket prioritizálva, az MH Területvédelmi Erők hadműveleti alkalmazását két aspektusban tekinti át; az NKS 2021-ben meghatározott hátországvédelmi feladatok és az egyáltalán nem szabályozott, harcoló hadműveletek vonatkozásában. Ehhez első lépéseként a Területvédelmi Erők meglévő alap, és a reálisan megvalósítható képességeinek meghatározása szükséges.

A TERÜLETVÉDELMI ERŐK KIALAKÍTHATÓ KÉPESSÉGEI

A Területvédelmi Erőket adminisztratív szinten 7 TVE, 21 TVZ és 197 járási század képezi. Az eredeti elgondolás 100 fős századokkal számolt, tehát 19 700 fős létszámmal. A feltöltöttség a jelenleg tervezett teljes ÖT állomány TVE-khez való átszerződtesével 50% feletti lesz.¹¹³⁹ Az alegységek anyagi-technikai és infrastruktúrális ellátottsága nem kellően biztosított. Ennek maradéktalan kielégítése, tekintettel arra, hogy az MH aktív erőinél is jelentős fejlesztések végrehajtása szükséges, optimális esetben is inkább évtizedekben mérhető. Az ilyen terjedelmű időkeretben való gondolkodás a hazai gyakorlatban meglehetősen idegennek hat, de szeretnék visszautalni az értekezés főszövegében fellelhető azon információkra, hogy a működő területvédelmi rendszerek nem egy esetben nemcsak hogy évtizedes, de egyes nemzetek esetében évszázados megszakítások nélküli, vagy csak kisebb megszakításokkal végrehajtott fejlesztések eredményeként alakultak ki. Az MH a *rendszer váltást* követő években haditechnikai eszközeinek és infrastruktúráinak – ezáltal pedig alapvető képességeinek – jelentős részét elvesztette. Ezek „*pótlása*” mind az aktív, mind a Területvédelmi Erők tekintetében, csak hosszú távon megvalósítható. Még ebben az esetben sem képezhet reális célt ugyanakkor, pl. a *hagyományos fegyverek korlátozásáról* szóló 1993-as egyezményben (CEF) meghatározott, az ország alapvető önvédelmi képességeire vonatkozó számvetés. Bár a haditechnika változásaira és a NATO tagságra való

¹¹³⁹ A jelenlegi ÖTT létszám meghaladja az 5600 főt, ami mellett kb. 3800 fős ÖMT és kb. 2000 fős ÖVT állomány áll rendelkezésre. Utóbbiak a TVE-k hadiállapotban megalakuló őrzészlóaljainak az állományát biztosítják.

tekintettel az abban meghatározottak nem feltétlenül tekinthetőnek már relevánsnak, de legalábbis beszédes azt illetően, hogy az akkori viszonyok közepette Magyarország konvencionális védelme elvben mekkora mennyiségű eszköz meglétét követelte volna meg:

Eszköz	Darabszám
harcocsi	835
páncélozott gyalogsági (szállító) harcjármű	1700
tűzéri eszköz	840
harci repülőgép	180
harci helikopter	108

16. táblázat: Magyarország önvédelmi képességeire vonatkozó CEF irányszámok¹¹⁴⁰

Mivel a Területvédelmi Erők szárazföldi csapatok, ezért itt most csak és kizárólag a harcjárművek számát tekintve – műszaki harcjárművek nélkül –, érdemes ezt összevetni a jelenlegi haderőfejlesztési programban beszerzésre tervezett eszközök számával (2022. decemberében közölt adatok alapján):

Eszköz	Darabszám
LEOPARD 2A4	12
LEOPARD 2A7HU+	44
LYNX KF41/BUFFALO	218
PZH 2000	24
GIDRÁN	keretszerződés (300+)
NMS	keretszerződés (?)

17. táblázat: Az MH Haderőfejlesztési Program tervezett beszerzései a szárazföldi csapatok technikai eszközei vonatkozásában¹¹⁴¹

A tervezett beszerzések mellett adottak továbbá még a régi, a haderőfejlesztéssel párhuzamosan vagy leselejtezésre kerülő, vagy háborús tartalékképzésre tervezhető szovjet típusú, illetve az ezredforduló után rendszeresített amerikai gyártású harcjárművek is. Ezek pontos mennyiségére vonatkozó adatok nem állnak rendelkezésre. A 2010-es évek második felében és a 2020-as évek elején hozzávetőleges darabszámuk a szakirodalomban fellelhető becslések alapján az alábbi volt:

¹¹⁴⁰ Forrás: Szántó Mihály: A Magyar Honvédség a rendszerváltástól a NATO tagságig (1989–1999). egyetemi Jegyzet. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Társadalomtudományi Intézet, Hadtörténelem Tanszék, Egyetemi Kiadó, Budapest, 2002. p. 27.

¹¹⁴¹ Szalay-Bobrovniczky Kristóf: A hadiipar alapvető fontosságú.: <https://honvedelem.hu/hirek/szalay-bobrovniczky-kristof-a-hadiipar-alapveto-fontossagu.html> (Letöltés ideje: 2022.12.01.), Újabb negyven páncélozott jármű szállításáról írt alá szerződést a Magyar Honvédség: <https://honvedelem.hu/hirek/ujabb-negyven-pancelozott-jarmu-szallitasarol-irt-ala-szerzodest-a-magyar-honvedseg.html> (Letöltés ideje: 2022.03.27.)

Eszköz	Darabszám
T-72M1	15–44 (43–130 konzervált?)
BTR-80A/AM	348–600(+)
BDRM-1/-2	341
Cougar	13
HMMWV M151A1	41
MaxxPro MRAP	12

18. táblázat: Az MH meglévő szovjet és amerikai gyártmányú harcjárművei (becsült) ¹¹⁴²

Tekintettel arra, hogy az MH jelenleg 3 aktív harcoló dandárral rendelkezik, ezért a haderőfejlesztési program során beszerzésre kerülő modern harcjárművek értelemszerűen azok képességei biztosítására lesznek felhasználva. A Területvédelmi Erők nem, vagy legalábbis egy ideig nem számolhatnak azzal, hogy ezekkel az eszközökkel rendelkezni fognak. Szakmai körökben már évek óta vita tárgyát képezi, hogy a régebbi eszközök a Területvédelmi Erők számára kerülhetnének átadásra. Ez egy logikusnak tűnő alternatíva lehet addig, amíg a stratégiai szint által a védelmi ipar fejlesztésére tett törekvések eredményei (remélhetőleg) realizálódnak, és lehetségessé válik az új rendszeresített eszközök olyan mennyiségű gyártása, amely lehetővé teszi az MH aktív és tartalékos erői számára is az egységes fegyverzet és felszerelés biztosítását. Ez az *interoperabilitás* szempontjából lényeges kérdés. Ez a folyamat azonban alighanem szintén évtizedes átfutási időt fog jelenteni. Még a legoptimálisabb forgatókönyv esetén is figyelembe kell venni azonban bizonyos korlátozó tényezőket, melyek befolyásolják a Területvédelmi Erők reálisan kialakítható képességeit. A szárazföldi műveletek tekintetében a legfontosabbnak tekintett harcokszó-, vagy gépesített lövész képességek kialakításának a Területvédelmi Erők esetében véleményem szerint nincs realitása. Ez a jelenlegi állás szerint nem kitűzött cél, de korábban voltak ilyen elképzelések is, ezért indokolt a kérdést megvizsgálni.

Az ÖT állomány békeidőszaki kiképzése és felkészítése tekintetében figyelembe kell venni, hogy az állomány alapkiképzése 25 nap, amelyet azt követő évi minimum 15 napos további felkészítések követnek. Három év alatt legfeljebb 6 hónapra igénybe vehetők, ami önkéntes vállalás alapján ugyanakkor meghosszabbítható. Ezek az időkorlátok kizárják, hogy a

¹¹⁴² Forrás: Hungarian armed forces upgrade ground troop equipment: <https://rmx.news/article/hungarian-armed-forces-upgrade-ground-troop-equipment/> (letöltés ideje: 2021.02.03.), Kovács házy Miklós: A páncélozott harcjárművek vizsgálata, összehasonlítása és értékelése a mozgékonyág tükrében. (PhD Értekezés). Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Katonai Műszaki Doktori Iskola, 2016. p. 14, Military Balance 2022 pp. 115–116, Pogácsás Imre – Ocskay István: A BTR-80-as és BTR-80A harcjárművek korszerűsítésének lehetősége abroncs cserével. In: Haditechnika, L. évf. 2016/1. sz. (pp. 12–19) p. 12.

gépesített műveletek bonyolult összefegyvernemi követelményeit az állomány békeidőben elsajátítsa. Ez az időkeret még arra sem tűnik elégségesnek, hogy a régebbi típusú technikai eszközök megbízható, készségszintű felhasználásához szükséges ismeretekre szert tegyenek, ami az új, modern eszközök tekintetében még hatványozottabban igaz. Ez még abban az esetben is nehezen elképzelhető, ha a TVE-k rendelkeznének aktív állományú harcokcsizó, gépesített lövész *kezelőszeméllyel*¹¹⁴³ és CS (elsősorban tüzérség) alegységekkel. Az ÖT állomány még ebben az esetben is inkább csak az általános (alap) lövész követelmények szerint, könnyűgyalogoságként¹¹⁴⁴ lenne képes tevékenykedni. Békeidőszaki felkészítésük egyébként alapvetően utóbbira irányul, tehát azt elvben egy legalább valamilyen szintű meglévő képességnek lehet tekinteni.

Az eddigiek alapján az alábbi tényezőket szükséges figyelembe venni:

- 1) a TVE-k számára esetlegesen átadásra kerülő harcjárművek közül elsősorban a BTR típusúak jöhetnek számításba, ennek hiánya esetén kisebb védettséggel rendelkező, vagy páncélozatlan (terepjáró) járművek biztosíthatják a csapatok mozgékonyágát;
- 2) mindkét esetben előnyös lenne, ha a harcjármű- és gépkocsi vezető beosztásokat lehetőleg aktív állományúak töltenék be, utóbbi esetben ugyanakkor a vezetéstechnikai követelményeknek a polgári élet egyes szakterületein szerzett tapasztalatok alapján egy tartalékos is meg tud felelni;
- 3) a harc- és gépjármű-vezetők békeidőszaki felkészítésében hangsúlyos szerepet kell, hogy kapjon a vezetéstechnikai ismeretek elsajátítása;
- 4) az általános lövész ismeretekkel rendelkező Területvédelmi Erők állománya még a páncélozott (szállító) harcjárművek átadása esetén sem képes a gépesített hadviselés

¹¹⁴³ Harcjármű-vezető, toronylövész. vö. Ált/59. p. I-28.

¹¹⁴⁴ Itt szeretnék még egyszer visszautalni az értekezés 392. sz. jegyzetében szereplő hozzáfűzéshez, hogy a könnyűgyalogoság nem különleges művelési képesség(!). Minden olyan erő könnyűgyalogoság, amely a feladatait könnyebb fegyverzettel, gyalogosan és kis alegységben hajtja végre. Így pl. az USA Hadsereg „elitjének” tekintett légiszállítású „Ranger” alegységek kiképzési kézikönyve (*Ranger Handbook*) a mérvadó, minden, a feladatait gyalogosan, kis alegységben ellátó USA erő számára, függetlenül attól, hogy az különleges művelési besorolású, vagy sem. A *Rangers Kézikönyvben* szereplő tevékenységek alapelveiket, a végrehajtás módját és az állománnyal szemben támasztott ismeretek elsajátítását tekintve lényegében nem különbözik az MH raj, szakasz, kezelőszemélyzet harcszabályzatában foglaltaktól, illetve a *Ranger Kézikönyvet* a hazai általános lövész képzésben is használják. vö. Ált/54., SH 21-76 Ranger Handbook. Ranger Training Brigade, Unites States Army Infantry School, Fort Benning, Georgia, February 2011., TC 3-21.76 Ranger Handbook. Headquarters, Department of the Army, April 2017. Az, hogy egyes szakmai körökben a könnyűgyalogoságot különleges rendeltetésű erőkkel azonosítják, vagy legalábbis azokkal kötik össze, leginkább abból fakad, hogy a magyar katonai gondolkodás és harcszabályzataink a gépesített lövész csapatok tevékenységeiből indulnak ki, háttérbe szorítva a kis alegységek által gyalogosan végrehajtandó feladatokat, illetve azokat sok esetben a felderítő és különleges rendeltetésű erők feladatainak tekintik. Az értekezésben ismertetettek alapján úgy gondolom nem szorul további magyarázatra, hogy a szűkebb értelemben vett területvédelmi erőket általában kis alegységben, könnyűgyalogos csapatokként alkalmazzák.

összefegyvernemi követelményeinek megfelelni, legfeljebb azokban közreműködni, amennyiben az aktív erők a CS és CSS képességeket biztosítják számukra, tehát az aktív erőknek történő átalárendelés útján;

- 5) önállóan a Területvédelmi Erők alegységei a pácélozott (szállító) harcjárművek megléte esetén is ezért legfeljebb csak a gépkocsizó lövész (gyalogos) csapatok elvei¹¹⁴⁵ szerint alkalmazhatók, ami páncélvédettséggel nem rendelkező eszközök esetén pedig értelemszerű.

Mivel a csapatok mozgékonyasága biztosításának jövője bizonytalan, zászlóalj szintű CS és CSS képességek kialakításának pedig nincs realitása, ezért a Területvédelmi Erők alkalmazásánál alapképességnek a raj, szakasz, legfeljebb század kötelékben végrehajtott könnyűgyalogos képességek megvalósítását lehet tekinteni. A mozgékonyaság biztosítottasága esetén, mint gépkocsizó lövész (gyalogos) zászlóaljak a kevésbé veszélyeztetett háterszágban tevékenykedhetnek önállóan, a feladatok tényleges végrehajtásában azonban inkább kis alegységekben, gyalogságként alkalmazhatók, így a rendelkezésre álló szállítójárművek inkább csak a helyváltatást szolgálják. A hadműveleti területen önállóan szintén csak kis alegységek által végrehajtható műveleti feladatokban alkalmazhatók, magas intenzitású harcoló műveletekben kizárólag az aktív erők által biztosított CS és CSS képességek birtokában, az aktív erőknek történő átalárendeléssel. Utóbbi követelmény még a háterszág nagyobb fenyegetettsége esetén, a háterszágban is megjelenthet. Ezek opcióiról alább még szót ejtek.

Összegezve az eddigieket, a Területvédelmi Erők alapképességének tehát reálisan a kis alegységek könnyűgyalogoságként való alkalmazását lehet tekinteni, még a mozgékonyaság biztosítottasága esetén is. Az ehhez szükséges ismeretek elsajátítása, miután az alapkiképzés és azt követően a raj- és szakasz összekovácsolás már most is a kiképzési rendszer részét képezi, részben adott, hiszen az általános lövész alapismeretek valójában a könnyűgyalogos (alap)ismeretek átadására irányulnak, még akkor is, ha azt nem így nevezzük. Ez egyébként teljesen megfelel az értekezésben *szűkebb értelemben vett területvédelmi erökként* említett szervezetekkel szemben támasztott követelményeknek is. Ugyanakkor tekintettel a korlátozott kiképzési időre, a jelenlegi *Egységes Alapkiképzési és Lövész Alapozó Felkészítési Program* elgondolása, amelynek célja, hogy azonos követelmények alapján valósuljon meg az aktív és

¹¹⁴⁵ Tehát az alapvető, konvoj kíséresi és mozgójárőr feladatoktól eltekintve, egyéb feladataikat járműről szállva, gyalogosan tudják végrehajtani.

a tartalékos erők alapkiképzése, nem feltétlenül alkalmas erre. Ebben ugyanis több olyan tárgykör van, amely valóban nélkülözhetetlen része az alapkiképzésnek, de elméleti jellegű, vagy olyan képességekkel függ össze, amellyel a Területvédelmi Erők szinte bizonyos, hogy nem fognak rendelkezni. A kiképzési idő jobb kihasználhatósága érdekében ezért véleményem szerint célszerűbb lenne a tárgykörök óraszám módosításával egy feladatorientált tartalékos kiképzési rendszert megalkotni, a reálisan kialakítható képességek figyelembevételével. Az elméleti szakismeretek átadásánál pedig arra törekedni, hogy abból minél több e-learning formájában valósuljon meg.¹¹⁴⁶ Mindezek figyelembe vételével szükséges a Területvédelmi Erők lehetséges művelési feladatrendszerét áttekinteni, külön-külön a hátországvédelem és az aktív harcoló (védelmi) műveletek vonatkozásában.

A TERÜLETVÉDELMI ERŐK ALKALMAZÁSA A HÁTORSZÁGVÉDELEMBEN

A Területvédelmi Erők hátországvédelemben történő alkalmazása kapcsán először is szükséges megkülönböztetni, hogy a feladatok végrehajtására háborús küszöb alatti fegyveres konfliktus vagy hadiállapot során kerül sor. Előbbi leginkább az NKS 2021-ben felsorolt fegyveres konfliktusok legvalószínűbbnek tekintett, *hibrid* formájára vonatkoztatható. Ebben az esetben a szemben álló fél döntően nem kinetikus, mindenekelőtt az információs és kiber művelési színtéren végrehajtott művelési eljárásokat alkalmaz. A fizikai dimenzióban leginkább a kis erejű különleges művelési erők és diverzáns csoportok szabotázscelemekéire támaszkodik. Az információs és a kiber műveletekkel szembeni védelemhez szükséges képességekkel, bár nem egy ország területvédelmi erői rendelkeznek kibervédelmi részleggel (pl. Észtország, Lengyelország), az MH Területvédelmi Erői vélhetően rövid és középtávon sem fognak. Ezen feladatok kiemelt jelentősége és komplexitása túlmutat a Területvédelmi Erőkön, ezért a meglévő gyakorlatnak megfelelően, ezt továbbra is elsősorban a szakszolgálatok és az erre specializálódott katonai és nem katonai szervezetek fogják ellátni. A Területvédelmi Erők ilyen szcenárió esetén történő alkalmazása

¹¹⁴⁶ Az MH kiképzési rendszerében az alapkiképzés lényegében az általános katonai alapismereteket – kiegészülve olyan további ismeretekkel, mint pl. a kiberbiztonság – adja át, a csökkentett kiképzési időre való tekintettel azonban sokkal „*töményebben*”. Ez az aktív katonai szolgálatra jelentkezők esetében nem jelent problémát, mivel a csapatokhoz kerülést követően a jövődöbéli feladataiknak megfelelően folytatódik a szakkiképzésük, a tartalékos állomány esetében azonban ez azt eredményezi, hogy legalábbis papíron minden szakterülethez értenek alapvető szinten, de specifikusan egyik szakterülethez sem kellő mélységében. Ezért is fontos a hadművelési feladataikat meghatározni a reálisan kialakítható képességeik függvényében, hogy a kiképzés az azok végrehajtásához szükséges ismeretek elsajátítására irányuljon. Maga az e-learning rendszer egyébként már működik, de annak fejlesztése folyamatosan zajlik, ugyanis hatásossága nem kielégítő.

így a fizikai védelemmel függhet össze. Ugyanez igaz a hátországvédelmi feladatok hadiállapotban való végrehajtására is, ez esetben azonban a fenyegetések köre kibővül(het) a harmadik dimenzióból érkező csapásokkal, légideszant műveletekkel, a hadműveleti területen a védelmen *átszivárgó* ellenséges erők tevékenységeivel¹¹⁴⁷, végső esetben pedig, a tömegpusztító fegyverek alkalmazásával is.

Amint az már az értekezésben ismertetésre került az NKS 2021-ben meghatározott hátországvédelmi feladatok az alábbiak:

1. feladat: létfontosságú rendszerelemek védelme;
2. feladat: fő felvonulási és ellátási útvonalak védelme;
3. feladat: befogadó nemzeti támogatásban való közreműködés;
4. feladat: hátország katonai biztonságának fenntartása;
5. feladat: az MH kiegészítése és veszteségpótlása;
6. feladat: műveletek területi logisztikai hátterének biztosítása;
7. feladat: tartalékosok felkészítése;
8. feladat: a nem katonai hatóságok támogatása;
9. feladat: a közrend és jogrend fenntartásához történő hozzájárulás.¹¹⁴⁸

Az 1. sz. feladat elsősorban objektumvédelmi tevékenységeket feltételez. Ebben a hátország háborús küszöb alatti, alacsony fenyegetettsége esetén alapvetően az *őrséggel* és *járőrrel*, valamint a *biztosító rendész szolgálattal (BRSZ)* szemben támasztott követelmények tekinthetők mérvadónak.¹¹⁴⁹ A feladatok valós ellátásához azonban az állománynak el kell sajátítania az ehhez szorosan kapcsolódó *helység harc, épületharcászat, ellenőrző-áteresztő pontok (EÁP)* működtetése és az *intézkedéstaktika* legalapvetőbb rendszabályait és harcászati ismereteit. Miután ezek legalább valamilyen szinten az alapkiképzésnek is részét képezik, így az elvben megszerzett tudás frissítése és fejlesztése viszonylag rövid időn belül megvalósítható a valós feladatra történő felkészítést megelőzően.

¹¹⁴⁷ Mivel az itt tárgyaltak a hátországvédelem háborús feladatait tárgyalják, amelynek előfeltétele, hogy a hátország mint hadszíntéri területi adminisztratív elem fennálljon, ami azt feltételezi, hogy adott egy olyan szilárd védelem, amely ezt biztosítja, így ezért ez esetben az agresszor részéről végrehajtott manőverek közül (*átkarolás, megkerülés, frontális[arc-] támadás, áttörés, átszivárgás*) legfeljebb kisebb csoportok átszivárgásával lehet számolni a hadműveleti terület mögöttes területe hátsó és a hátországi terület elülső terepszakaszain. Az itt említett manőverekre lásd Ált/54 A Magyar Honvédség Szárazföldi Haderőnemének Harcászabályzata II. rész. Zászlóalj. A Magyar Honvédség Kiadványa, 2014. I-6–I-10.

¹¹⁴⁸ 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról. 1. melléklet, 5.1.5.

¹¹⁴⁹ Ezekre vonatkozólag Ált/23 A Magyar Honvédség Szolgálati Szabályzata. A Magyar Honvédség Kiadványa, 2007. pp. 208–284.

Háborús küszöb alatti konfliktus esetén az objektumvédelmi feladatokat a Területvédelmi Erők önállóan, vagy együttműködve az aktív erőkkel és a BM szervekkel is elláthatják, mivel ebben az esetben csak kisebb ellenséges csoportok szabotázscselekményeivel kell számolni. Más szervezetek bevonása esetén célszerű a Területvédelmi Erőket az objektum területén belül alkalmazni, míg az objektum külső gyűrűjében rendőri, vagy katonai rendész erőket, miután utóbbiak magasabb fokú *intézkedéstaktikai* ismeretükből következően szakszerűbben tudnak eljárni. Így ha egy polgárral, vagy polgári ruházatot viselő szabotőrrel szemben kell intézkedést lefolytatni, kisebb az esélye annak, hogy az szakszerűtlen lesz, ezért az állampolgárok által az intézkedésről készített video- és képfelvételek kevésbé lesznek felhasználhatók az MH társadalmi megítélésének negatív befolyásolására. Hadiállapotban utóbbi kitétel kevésbé mérvadó. Háborús küszöb alatti konfliktus esetén a védelemre kijelölt objektumok prioritizálása alapján opcionálisan, hadiállapotban azonban minden esetben szükséges a statikus védelem mellett mozgó reagáló erők alkalmazása is, amelyek felelősségi területéhez több védett objektum kerül kijelölésre. A mozgó reagáló erők lényegében az egykoron a *terület-ellenőrzéshez*¹¹⁵⁰ sorolt feladatrendszer egyes feladatait kell, hogy ellássák, beleértve a megtámadott objektumok felmentését is. A *terület-ellenőrzés* feladatai közül¹¹⁵¹ a mozgó reagáló erők által a háterszágban végrehajtható további feladatok az alábbiak lehetnek még:

a kijelölt terület folyamatos felderítése	ellenséges federítő csoportok megsemmisítése
diverziós, terrorista csoportok felszámolása	harc a ledobott ellenséges deszant csapatokkal
utak, hidak, csomópontok biztosítása	utak, hidak, csomópontok rombolása
kijelölt terület zárása	együttműködés a nem katonai szervezetekkel

19. táblázat: a háterszág mozgó reagáló erőinek lehetséges terület-ellenőrző feladatai¹¹⁵²

Amennyiben biztosított a Területvédelmi Erők mozgékonyasága, ezeket a feladatokat kisebb ellenséges erőkkel szemben önállóan is képesek lehetnek ellátni, de egy zászlóalj erejű – és a Területvédelmi Erőkkel szemben bizonyosan valós összefegyvernemi képességekkel

¹¹⁵⁰ Nincs szabályozva a tevékenység, ellenben szakami körökben a fogalom alkalmazott. Az 1990-es évek végén értekezett róla sokat a szakirodalom, mint „új” feladatrendszerrel. Akkoriban közölt egyik meghatározása szerint: „komplex eljárás, amely a kijelölt alegységek (harccsoportok) előre meghatározott, a kötelék méreteihez képest nagy területen, más fegyveres-rendvédelmi, valamint polgári szervekkel együttműködésben, illetve önállóan, térben és időben egyeztetett egységes elgondolás és terv alapján végrehajtott tevékenysége.” Lásd Szép László – Felházi Sándor: A terület-ellenőrzés, mint a szárazföldi csapatok tevékenységének új eleme. Egy tudományos-szakmai konferencia margójára. In: Hadtudomány, VIII. évf. 1998/4. sz. (pp. 108–117) pp. 108–109.

¹¹⁵¹ A *terület-ellenőrzés* feladatait eredetileg nemcsak a háterszággra vonatkozólag állapították meg.

¹¹⁵² Forrás: szelektált felsorolással Szép – Felházi i.m. p. 108.

rendelkező – ellenséges erővel szemben már az aktív erők bevonása válik szükségessé. Ez elsősorban a fenyegetettségi szint függvénye. Az USA pl. a hadszíntér mögöttes vagy biztosítási területe¹¹⁵³ védelme kapcsán az alábbi alapelvet alkalmazza:

AZONOSÍTOTT FENYEGETÉSEK	KÉPESSÉGKÖVETELMÉNY
I. Szint ▪ Ellenséges ügynökök; ▪ Szabotőrök; ▪ Szimpatizánsok; ▪ Terroristák; ▪ Polgári zavargások;	Bázis és az utánpótlási vonalak védelméhez szükséges képességek. Megj.: MP/MP feladatrendszer ellátó erők alkalmazása válhat szükségessé
II. Szint ▪ Elg. kis alegység; ▪ Irreguláris erők;	Az I. szintű fenyegetések kapcsán megjelenő erők további „mozgó biztosító erőkkel”, melyek alaprendeltetése az ilyen jellegű biztosítási feladatok végrehajtása
III. Szint ▪ Nagyobb ellenséges harcászati kötelékek műveletei; ▪ Ellenséges légideszant, légiszállítási csapatok műveletei; ▪ Partraszálló műveletek; ▪ Átszivárgó erők; ▪ Légi műveletek;	II. szinten megjelenő erők harcászati szintű alegységekkel történő megerősítése

23. ábra: a mögöttes és biztosítási területeken tevékenykedő erőkkel szembeni követelmények az azonosított fenyegetési szintek alapján¹¹⁵⁴

Alapvetően a 2. és 3. sz. feladatnál is az itt ismertetettek lehetnek mérvadók, miután a „fő felvonulási útvonalak és ellátási útvonalak védelme”, valamint a „befogadó nemzeti támogatásban való közreműködés” esetén azok stacioner objektumai képezhetik a védelem elsődleges tárgyát. Utóbbi kapcsán ugyanis a Területvédelmi Erők logisztikai támogató képességek hiányában elsősorban a NATO-ban a HNS keretében végrehajtott logisztikai támogatás kapcsolódó feladataihoz sorolt FP¹¹⁵⁵ feladatrendszer fizikai védelemmel összefüggő feladatait hajthatják végre. A mozgékonyág biztosítottsága esetén mindkét feladatban megjelenhet ugyanakkor a mozgásbiztosítással összefüggően a konvoj kísérés is.

¹¹⁵³ Ez ugyan nem azonos a hátszággal, de a hadműveleti területen kívüli mögöttes (biztosítási) területekre vonatkozik, ahol lényegében hasonló fenyegetésekkel számolnak, mint általában egy kontinentális nemzet a hátszággal.

¹¹⁵⁴ Forrás: saját szerkesztés a hatályos JP 3-10 alapján. vö. JP 3-10 (2019) pp. I-2, III-7. Lényeges szempont, hogy a katonai rendész/rendőr (MP) alegységek a legtöbb NATO országban legalább alacsony szintű páncélvédeltséggel is rendelkeznek, az állomány pedig fel van készítve a kis alegység harcászatra, nem csak „tábori rendész” feladatokra. Az MH katonai rendész alegységeknél ilyen felkészítésen csak az állomány egy része vesz részt, tehát az nem alapképesség.

¹¹⁵⁵ vö. AJP-4 Allied Joint Doctrine for Logistics. Edition B, Version 1. North Atlantic Treaty Organization, Allied Joint Publication, NATO Standardization Office (NSO), December 2018. pp. 1-7, 4-4 – 4-5, AJP-4-5 Allied Joint Doctrine for Host Nation Support. Edition B, Version 1. North Atlantic Treaty Organization, Allied Joint Publication, NATO Standardization Office (NSO), May 2013. pp. 2-5, 3-2 – 3-3, B-12.

Ez azonban a már említett vezetéstechnikai tudáson kívül speciális rendszabályok ismeretét is megköveteli (pl. *lesállításokra, improvizált robbanóeszközökre* történő reagálás). Ez az előzőekhez képest már valamivel hosszabb, a feladat végrehajtást megelőző felkészítést követelhet meg, vagy a Területvédelmi Erők béke szervezetében is meglévő, kifejezetten ilyen feladatokra kiképzett mozgásbiztosító és FP alegységek létrehozását.¹¹⁵⁶ A vezetéstechnikai rendszabályoktól eltekintve ugyanakkor az ezek során alkalmazott harcászati eljárások a meglévő alap lövész (gyalogos) képességekre épülve még mindig nem tekinthetők bonyolult, nehezen elsajátítható ismereteknek, legalábbis alapszinten.

A 4. sz. feladat alapvetően a háterszágvédelem katonai feladatainak összefoglalásaként értelmezhető. Az 5. sz. feladat adminisztratív jellegű, a téma szempontjából irreleváns, míg a 6. sz. feladat a Területvédelmi Erők logisztikai támogató képességei hiányában más szervezetek felelőssége. Ehhez kapcsolódóan az 1–3. sz. feladatokban megjelenő tevékenységek jöhetnek számításba, tehát FP feladatok ellátása a logisztikai csapatok irányába. A 7. sz. feladatba a Területvédelmi Erők már bevonásra kerültek, az alapkiképzésre bevonuló állomány felkészítése már a TVE-k egyik alapfeladata. A 6. sz. feladattal kapcsolatos szempontok lehetnek a mérvadók a 8. sz. feladatnál is. A katasztrófavédelmet és a polgári védelmet a Területvédelmi Erők érdemi műszaki képességek hiányában csak alapvető szakfeladataikban képesek támogatni, ugyanakkor elláthatják ezek, vagy a polgári szektor egyéb szervezeteinek fizikai védelmét, ezzel biztosítva azok tevékenységét, pl. területzárás végrehajtásával. Ugyanez igaz az NKS 2021-ben nem nevesített, de a háterszágvédelemben jellemzően megjelenő műszaki kutató-mentő és ABV tevékenységekre is. Ezekben a feladatokban a Területvédelmi Erők szintén csak közreműködni képesek, illetve a tevékenységek biztosítását láthatják el FP csoportokban. Végezetül, a 9. sz. feladat leginkább a rendőrség számára nyújtott támogató tevékenységek körére vonatkoztatható. Ezek ellátásában ugyancsak megjelenhetnek az 1–3. sz. feladatokban ismertetett tevékenységek, de polgári környezetben, ami így elsősorban az *intézkedéstaktikai* ismeretanyag elsajátítását követeli meg. Mivel az MH erői – beleértve az ÖT állományt is – korábban már bevonásra kerültek a déli határzár és a Covid idején is a rendőrség számára biztosított támogató feladatokba, így e tekintetben az MH-n belül kialakult egy gyakorlat, amely ezeket az ismereteket viszonylag rövid idő alatt, legalább alapszinten képes átadni.

¹¹⁵⁶ Ez sem példa nélküli. Több ország területvédelmi tartalékos erőiben is vannak FP alegységek, illetve a cseh területvédelmi erők gyalogos (lövész) alegységeit Csehország egyöntetűen FP századoknak tekintik.

Összegezve, a hátszágvédelemben a Területvédelmi Erők alapfeladatának az objektumvédelmet, azon belül is az objektumok fizikai védelmét lehet tekinteni. Háborús küszöb alatti konfliktus esetén, a védelemre kijelölt objektumok jellegétől függően, ezt a feladatot rajtól század szintig a Területvédelmi Erők önállóan is képesek lehetnek ellátni. Az objektumvédelem tekinthető alapkövetelménynek a saját és szövetséges erők mozgásbiztosítása és a LOC védelme (folyami átkelők, közlekedési csomópontok stb.) vonatkozásában is. Mozgékönyságuk biztosítottága esetén század és zászlóalj szintű, *terület-ellenőrző*, mozgó reagáló alegységek alkalmazása is még reálisnak tűnhet, illetve ez esetben a mozgásbiztosítás tekintetében képesek lehetnek ellátni konvojbiztosítási feladatokat is. Hadiállapotban az objektumvédelmi alegységek számára kijelölt mozgó és reagáló erők már a fenyegetettségi szint függvényében az aktív erők bevonását követelheti meg. Ez igaz a saját és szövetséges csapatok, valamint a LOC védelme esetében is, mivel ebben az esetben légvédelmi és helikopteres légi biztosítási követelményekkel kell számolni. A polgári védelmi, műszaki mentő és kutató, valamint ABV feladatokban a Területvédelmi Erők a kellő műszaki képességek hiányában, mind háborús küszöb alatti konfliktusok során, mind hadiállapotban, csak közreműködni képesek, illetve a tevékenységeket FP csoportokként biztosítani. A rendőrség alaprendeltetéséből fakadó feladataiban képesek aktívan részt venni, és a rendőrséget támogatni a határrendészeti és határellenőrző feladatokban, továbbá azokkal közös járőrtevékenységet folytatni. Természetesen mindegyik feladatnak előfeltétele a valós végrehajtása előtti közvetlen felkészítés.

A TERÜLETVÉDELMI ERŐK HARCOLÓ HADMŰVELETI FELADATOKBAN VALÓ ALKALMAZÁSA

Mivel a területvédelem minden esetben a honi területen végrehajtott védelmi tevékenységeket jelent, amely a Területvédelmi Erők elsődleges rendeltetésének tekinthető, ezért harcoló műveletekben való alkalmazásukat alapvetően az országot ért támadás esetén végrehajtandó védelmi hadművelet(ek) vonatkozásában kell vizsgálni. Egy ilyen scenárió lehetősége jelenleg elhanyagolható. Egyetértve az NKS 2021-ben foglaltakkal¹¹⁵⁷, az országot ért támadás leginkább egy globális fegyveres konfliktus esetén elképzelhető, amelyben a NATO szövetségeseként válik hadviselő féllé hazánk. Egy ilyen eset bekövetkeztére jelenleg

¹¹⁵⁷ 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról. 1. melléklet, 1.

ugyancsak kicsi az esély. Ennek keretében, vagy ettől függetlenül a hazánkat ért *meglepetésszerű támadással* pedig, figyelembevéve az ország kapcsolatait a szomszédos országokkal, valamint a kor modern hírszerző és felderítő képességeit, szintén nem lehet érdemben számolni, hiszen nagyobb támadó csoportosítások fedett létrehozása gyakorlatilag lehetetlen. A fegyveres erők alapfeladata azonban az ország védelme, ezért arra a lehetőségekhez mérten mindenkor, az aktuális biztonsági környezettől függetlenül képesnek kell lenniük. Mindemellett ez következik szövetségi kötelezettségvállalásainkból is, a *washingtoni szerződés* 5. cikkelyének alapját ugyanis a 3. cikkely képezi.

A Területvédelmi Erőknek az országot ért támadás esetén a harcoló hadműveletekben való alkalmazása természetesen csak és kizárólag az aktív – és a szövetséges erőkkel – együttműködésben valósulhat meg. Az önálló alkalmazásuk kifejezés ezért az alábbiakban úgy értendő, hogy az MH vagy NATO magasabbegység szervezetébe átalárendelt Területvédelmi Erők önálló alegységei hajtanak végre valamilyen harcászati szintű tevékenységet a védelmi hadművelet(ek) részeként. Természetesen az általános követelményeknek megfelelően a Területvédelmi Erők állományának szükséges ismernie a harcszabályzatokban szereplő valamennyi harc- és kiegészítő tevékenységet, a fentiekben tárgyalt képességkorlátok miatt azonban ezek ismerete nem azt jelenti, hogy azokat önállóan minden körülmények között is képesnek kell lenniük végrehajtani.

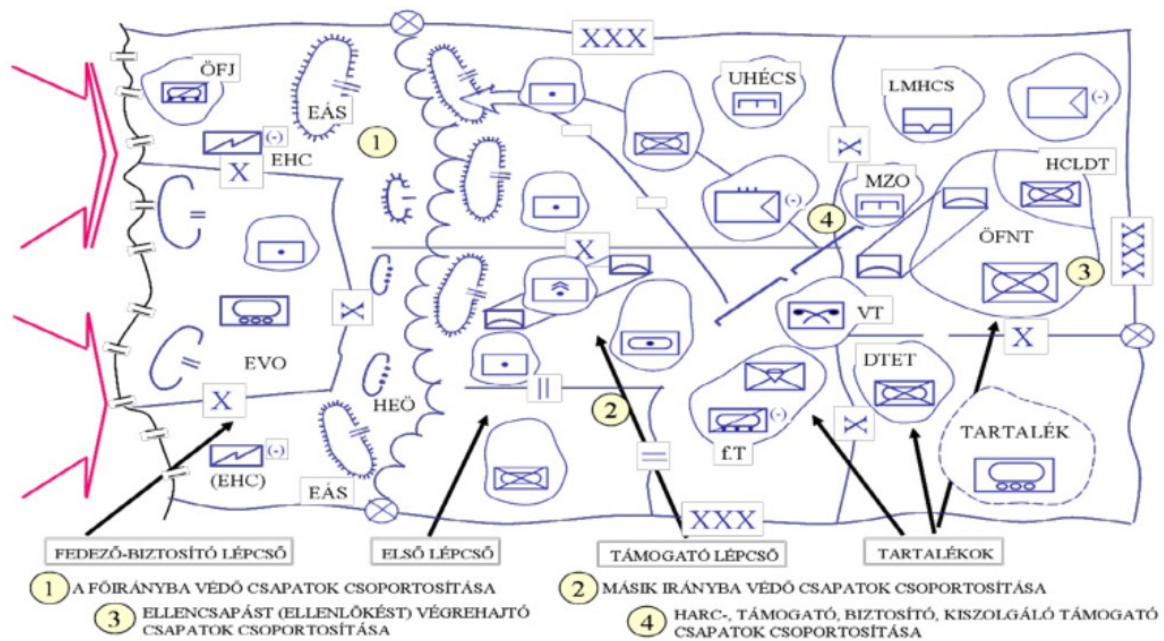
HARCTEVÉKENYSÉGEK	HARCCAL KAPCSOLATOS (KIEGÉSZÍTŐ) TEVÉKENYSÉGEK
támadó tevékenységek	felderítés
színlelés/színlelt támadás	fedezőbiztosítás
erődemonstráció	előrevonás harcérintkezés felvétele céljából
támadás	talákozóharc
a siker kifejlesztése	csatlakozás
üldözés	visszavonulás
rajtaütés	harcból történő kivonás
lesállás	váltás
bekerítésből való kitörés	bekerített erők felszabadítása
harcfelderítés	csapatmozgások
védelmi tevékenységek	akadályok leküzdése
védelem	harcútkutatás mentés
késleltetés	elszakadás

20. táblázat: a szárazföldi csapatok tevékenységeinek csoportosítása¹¹⁵⁸

¹¹⁵⁸ Forrás: Ált/54. pp. I-2–I-3, Ált/55. pp. I-2–I-3, Ált/59. pp. I-2–I-3. Minimális eltérések megjelennek a szabályzatokban a felsorolást illetően.

A kérdés a tekintetben vizsgálható, hogy az aktív (MH és NATO) erőkkel együttműködve ezek közül reálisan melyek lehetnek azok a „specifikus” tevékenységek, melyeket a védelmi hadművelet(ek) során, illetve keretében alegységeik önállóan is képesek végrehajtani. Miután a harcászati szintű támadó tevékenységek is a védelmi hadművelet(ek) részeként kerülnek végrehajtásra az országot ért támadás esetén, ezért itt a szabályzatokban rögzített sorrendet megcserélve, a védelemből szükséges kiindulni.

A hagyományos hazai katonai gondolkodás az ország védelmét lényegében *előretolt védelemmel* törekszik megvalósítani, azaz a cél, hogy a támadást az MH már a határövezetben elhárítsa, vagy legalábbis a támadó erőket addig feltartóztassa, amíg a szövetséges megerősítő csapatok beérkeznek. Ez a fővédő erőknek a határövezetben való, előkészített, szilárd védelmét feltételezi, így hazánkban a védelem három alapvető formája közül (*álló védelem, mozgékony védelem és kombinált védelem*)¹¹⁵⁹ az *állóvédelem* preferált. *Állóvédelem* esetén a védelem hagyományos hadműveleti felépítése egy hadtest esetében áll a *fedező-biztosító (biztosítási öv)*, az *első és második lépcsőből*, valamint a *tartalékból*.

24. ábra: A hadtest védelmének (hagyományos) hadműveleti felépítése¹¹⁶⁰

A hazai harcszabályzatok szerint egy zászlóalj közvetlen dandár alárendeltségben védhet az *első és második lépcsőben*, illetve önállóan *előretolt állásban (EÁS)*, *előrevetett osztagban*

¹¹⁵⁹ Ezeket a védelmi formákat harcászati, hadműveleti és hadászati szinten is lehet folytatni, ezért alapelveik mindhárom szinten azonosak, az erők összetétele azonban természetesen már eltérő.

¹¹⁶⁰ Forrás: Szendy i.m. p. 104.

(EVO), illetve alkalmazható összefegyvernemi (ÖFNT) és deszantelhárító tartalékként (DTET), mobil harcsoportként, harcászati légideszatként és légimobil harcsoportként (LMHCS), továbbá részei kijelölhetők páncélelhárító tartalékba, és páncélos csoportba.¹¹⁶¹ Ezek az irányelvek azonban az MH aktív gépesített lövész dandár zászlóaljaira vonatkozólag fogalmazódtak meg, nem pedig a legjobb esetben is csak gépkocsizó lövész képességekkel rendelkező TVZ-k számára. A *fedező-biztosítási lépcsőben* képességeik alapján legfeljebb olyan módon lehetne alkalmazni őket, mint ahogy az az értekezésben ismertetett, a NATO számára kidolgozott *alternatív védelmi koncepciókban* is megjelent, azaz ha nem összefüggő, hanem szórtan és nagyobb mélységben kialakított támpontok állnak rendelkezésre, és mindemellett biztosított a csapatok páncéltörő képessége is. De ez is csak abban az esetben tűnik életszerűnek, ha biztosított az aktív erők tüzérségi támogatása. A védelem többi lépcsőjében kizárólag kisebb alegységeik, az aktív csapatok közvetlen alárendeltségében alkalmazhatók, mivel az ott települt erők elsődleges feladata a védelemben beékelődött támadó erők megsemmisítése, *ellenlökések* és *ellencsapások* végrehajtása, amely azonban magas fokú manőverezőképeséget, tüzert és páncélvédettséget követel meg, melyekkel a TVZ-k nem rendelkeznek, illetve valószínűsíthetően nem is fognak. Kisebb alegységeik ugyanakkor támpontokban a saját erők manővereit biztosíthatják.

A TVZ-k előkészített védelemben való önálló alkalmazását véleményem szerint a NATO-ban alkalmazott harcterület (*battlefield*) felosztás alapján érdemes inkább meghatározni, ahol azt *közeli (close)*, *mélyégi (deep)* és *mögöttes (harc)területre (rear)* tagolják. Ezek közül leginkább utóbbiban tűnik reálisnak a TVZ-k lehetséges önálló alkalmazása. Itt települnek a magasabbegység vezetési pontok, illetve innen valósul meg a harcoló erők harci kiszolgáló támogatása.¹¹⁶² A *mögöttes harcterületen* általában hasonló harcászati feladatok jelennek meg, mint a hátszágvédelemben hadiállapotban (objektumvédelem, FP, terület-ellenőrzés).¹¹⁶³

¹¹⁶¹ Ált/54 (2014) IV-5–IV-6.

¹¹⁶² Ez a felosztás általános jellegű. A védelemben alkalmazott kötelék méretétől függetlenül az alatt mindig az a terület értendő, ahol a harci kiszolgáló támogató és adminisztratív katonai szervezetek települnek. Ilyen módon a harcterület valójában egy seregest, magasabbegység esetében a hadműveleti szintér, vagy a hadműveleti terület mögöttes területére is vonatkoztatható. AJP-3-2 (2022) pp. 62–63.

¹¹⁶³ Ez esetben is a 23. ábrában jelzett követelményeket lehet kiindulópontnak tekinteni. Itt szeretnék visszautalni arra, hogy még a *hidegháborúban* is, ahol valóban magas intenzitású harcokkal számolt a NATO, a mögöttes területek védelmére vonatkozó alapelveket tekintette érvényesnek a hátszág védelmére is. A két hadszíntéri elem ugyanis alapvetően adminisztratív szempontból különül el, míg az azonosított fenyegetések általánosságban hasonlóak a mögöttes területen és a hátszágban is. Természetesen vannak különbségek is, így pl. a hadműveleti terület mögöttes területén vélelmezhető, hogy a polgári lakosság evakuálására is sor kerül, míg a hátszágban a feladatokat mindvégig civil környezetben kell végrehajtani. A fő különbséget azonban az jelenti, hogy a mögöttes területen a csapatok minden esetben a harcoló műveletek közvetlen vezetésére kijelölt parancsnok alárendeltségében tevékenykednek, míg a hátszágban nem.

Amíg ugyanis a védelem szilárdsága fennáll, addig a támadó részéről csak a kisebb átszivárgó-, légideszant- és különleges műveleti erők jelenthetnek fenyegetést, illetve a harmadik dimenzióból érkező csapások. Mivel a *mögöttes harcterületen* a Területvédelmi Erők értelemszerűen az aktív csapatok alárendeltségében tevékenykednek, így számolni lehet az aktív erők légvédelmi és légi biztosítási képességeivel is, ezért az itt jelentkező feladatok lényegében nem követelnek olyan plusz képességeket a Területvédelmi Erőktől, melyekkel a hátszág fegyveres védelme esetén hadiállapotban ne rendelkeznének.

Összességében tehát *állóvédelemben*, ahol a védelem alapkövetelménye annak szilárdsága és az erős tűzrendszer¹¹⁶⁴, a Területvédelmi Erők pedig csak korlátozott tüzerevel rendelkeznek, ezért a védelemnek ebben a formájában leginkább az aktív erőkbe integráltan, vagy a *mögöttes (harc)területen* alkalmazhatók. Utóbbiban, akár önálló zászlóalj kötelékben is. A *mögöttes (harc)területen* az alacsonyabb szintű fenyegetések miatti önálló alkalmazásuk pedig hozzájárulhat az aktív erők tehermentesítéséhez is, így a tapasztaltabb és jobb harcképességekkel rendelkező csapatokat nagyobb arányban lehet az aktív védelemben alkalmazni.

Némiképp eltérő szempontok érvényesülhetnek a *mozgékony védelem*, illetve az *álló- és mozgékony védelmet* együttesen alkalmazó *kombinált védelem* esetén. *Mozgékony védelemben* a cél nem a védőkörletek és terepszakaszok megtartása, hanem manőverek és csapások végrehajtásával a támadó fokozatos pusztítása, megsemmisítése.¹¹⁶⁵ *Kombinált védelemben* is döntően ez az elv érvényesül, azonban ez esetben az erők kisebb része *állóvédelmet* folytat a kijelölt terepszakaszok megtartása érdekében.¹¹⁶⁶ Ezekben az esetekben a védelem tehát nem összefüggő, statikus védelemre, hanem a tűzzel való manőverezésre támaszkodik, amelynek során a páncélos és gépesített csapatok (tüzérségi és légi támogatással) nagyobb mélységben tevékenykedve hajtanak végre *ellenlökéseket, ellencsapásokat*.¹¹⁶⁷ A védelemnek ezek a formái törvényszerűen a védelem hadműveleti felépítésének nagyobb mélységét követelik meg. A Területvédelmi Erők önálló alkalmazása alapesetben itt is a *mögöttes (harc)területen* tűnik célszerűnek, ugyanakkor, ha elfogadjuk, hogy alapvetően kisebb alegységekben, mint könnyűgyalogság alkalmazhatók, akkor hadműveleti feladataik bővíthetnek, ami az aktív csapatok *tehermentesítése* mellett már hozzáadott képességet is jelenthet. A nagyobb

¹¹⁶⁴ Ált/54 (2014) p. IV-4.

¹¹⁶⁵ Ált/54 (2014) p. IV-4.

¹¹⁶⁶ Ált/54 (2014) p. IV-5.

¹¹⁶⁷ vö. Ált/54 (2014) pp. IV-4–IV-5.

mélységben folytatott harctevékenységek okán képességeiknek megfelelően, mint könnyűgyalogság a főerőktől elszakadva alkalmazhatóak lehetnének a támadó erők zavarására. Az előnyomuló támadók szárnyai, a LOC-a és puhacélpontjai ellen korlátozott célú támadásokat (*lesállás, rajtaütés*) hajthatnak végre, illetve felderítő tevékenységgel támogathatják a védelem *ellenlökéseit* és *ellencsapásait*. Alternatíva lehet továbbá a *gócjellegű védelmi harctevékenység* is, amely a településekre támaszkodó, *bekerítésben vívott harc* formájában kerülhet végrehajtásra, ez azonban csak előre tervezetten, az aktív erőkkel együttműködésben tűnik reálisnak. A Területvédelmi Erők ugyanis a korlátozott tüzérső miatt csak időlegesen lennének képesek *bekerítésben vívott harcra, bekerítésből való kitörést*, illetve a *bekerített erők felszabadítását* pedig a gépesített képességek hiányában nem lennének képesek önállóan végrehajtani. *Bekerítésben vívott harcra* kényszerűen, vagy tervezetten, az aktív erőkkel együttműködve kerülhet csak sor. Utóbbi esetben a védelemnek előzetesen be kell rendeznie a védelmi göcöket, helyi készleteket kell felhalmoznia, illetve lehetőség szerint biztosítania kell a légi úton történő utánpótlást. Mindemellett a tervezett, településekre támaszkodó védelem esetén a lakosság evakuálását is végre kell hajtani. Kétségtelen előnye ugyanakkor, hogy nagy erőket képes lekötni, jelentősen tudja korlátozni a támadó manőverszabadságát, és mindezt olyan módon, hogy a támadó jóval nagyobb veszteségeket prognosztizálhat, mint nyílt terepen. A védelemnek ebben a két formájában tehát a Területvédelmi Erők *visszamaradó erőként* is alkalmazásra kerülhetnének.

Ami a védelmi hadművelet keretében végrehajtott *halogatóharcot (késleltetés)* illeti, azt a csapatok folytathatják a védelem mindhárom formájában.¹¹⁶⁸ Az általánosan elfogadott nézetek szerint a védők elvben hatszoros erőfölénnyel szemben is képesek lehetnek eredményes *halogatóharcot* folytatni. Ez azt jelenti, hogy egy zászlóalj nagyjából egy megerősített dandárral szemben azt még eredményesen tudja végrehajtani, legalábbis elvben. Egy megerősített dandár azonban jellemzően már harckocsi alegységekkel, és erős tüzérségi, illetve légi támogatással rendelkezik. Ebben az esetben a *halogatóharcot* folytató zászlóalj lényegében változó intenzitással, de fenntartja a *harcérintkezést* a támadóval, miközben terepszakaszról terepszakaszra hajt végre *elszakadást* és *menetet* a következő (hátsó)

¹¹⁶⁸ *Mozgékony és kombinált védelemben* értelemszerűen a harcterület nagyobb mélysége miatt a *halogatóharc* lehet a védelmi hadművelet első fázisa, míg *állóvédelemben* (tervezetten), amennyiben a *fedező-biztosító lépcső* kellő mélységű, akkor arra ott is sor kerülhet, illetve, ha a támadó sikeresen leküzdö, vagy áttöri a védelmet, akkor az állóvédelemből a csapatok kényszerűen is folytathatják halogatóharcot. Lásd KTÉSZ. p. 230.

terepszakaszig.¹¹⁶⁹ Ennek végrehajtása tehát egy zászlóalj részéről a tűz és mozgás magas fokú összhangját követeli meg, amelynek előfeltétele – tekintettel a feltételezhető, legalább megerősített ellenséges dandár képességeire – a mozgékonyság, a tüzerő és a páncélvédettség.¹¹⁷⁰ Ennek a követelményeknek a TVZ-k nem tudnak eleget tenni, ezért *halogatóharcban* legfeljebb az aktív erőkbe integrált alegységeik alkalmazhatók, amennyiben így mozgékonyságuk és páncélvédettségük megfelelően biztosított. Alternatíva lehet azonban kis alegységeik kikülönített erőként történő alkalmazása a szárnyakon, amellyel az előnyomuló támadó hátába kerülhetnek és a későbbiekben ott folytathatnak felderítő tevékenységet, illetve hajthatnak végre korlátozott célú támadásokat az ellenség puhacélpontjai ellen, mint *visszamaradó erők*.

Végezetül, az ország szuverenitása védelmében folytatott küzdelem végső fázisát értelemszerűen az *eredeti helyzet visszaállítása* céljából végrehajtott *ellentámadás* képezi.¹¹⁷¹ Az *ellentámadás* során, szem előtt tartva a Területvédelmi Erőkkel kapcsolatban eddig megállapított képességhatárokat, először is azt kell megvizsgálni, hogy a védelem melyik formájából sikerül a védelemnek magához ragadnia a *kezdeményezést*. Az *állóvédelemből ellentámadásba* való átmenet azt feltételezi, hogy a támadó erőt sikerült feltartóztatni, illetve azoknak akkora veszteséget okozni, hogy a támadást már nem tudják folytatni. Az *ellentámadás* végrehajtása természetesen a megfelelő tüzérségi- és légitámogatással rendelkező aktív manőver csapatok feladata. A Területvédelmi Erőket megfelelő mozgékonyság, páncélvédettség és tüzerő hiányában az *ellentámadásban* célszerű nem a *fő erőkifejtés irányába*, a *csapásmérő csoportosításban* alkalmazni. Leginkább az *ellentámadás* előkészítése szakaszában, kis alegységeik (szakasz) felderítő tevékenysége, esetlegesen a szárnyakon *harcfelderítő járőrként* való alkalmazása tűnik reálisnak, elsősorban az aktív erők *lekötő csoportosítása* részeként, hogy azok számára a tűzcsapások végrehajtásához szerezzenek információkat. Továbbá kis alegységeik *átszivárgást* is végrehajthatnak, ugyancsak felderítési információk, vagy az *ellentámadás* szempontjából fontos, de nem, vagy csak kis erőkkel védett olyan terepszakaszok birtokbavétele érdekében, ahonnan az ellenséges csapatok megfigyelhetők. Az *ellentámadás* végrehajtási szakaszában való alkalmazásuk

¹¹⁶⁹ vö. Mező András: A szárazföldi harcászati tevékenységek fogalomrendszere. In: Honvédségi Szemle, 142. évf. 2014/1. sz. (pp. 119–135.) p. 128.

¹¹⁷⁰ vö. Ált/54. IV-87.

¹¹⁷¹ Természetesen, amennyiben *globális háború* keretében kerül alkalmazásra az MH, az *ellentámadás* célja a szövetséges erőkkel együttműködésben az *eredeti helyzet visszaállításán* túlmutathat, ez azonban már nem képezi a területvédelem tárgyát, így azt nem tárgyalom.

inkább a már visszafoglalt terepszakaszok biztosítására és a logisztikai támogató erők védelmére irányulhat, ezáltal közvetetten támogatva a *csapásmérő csoportosítást* abban, hogy az *ellentámadás* ütemét fenn tudja tartani. Ez egyébként logikusan következne abból, hogy *állóvédelem* esetén a *mögöttes (harc)területen* egyébként is ezeknek az erőknek látnák el a védelmét. Ellenben ha az *ellentámadás mozgékony és kombinált védelemből* bontakozna ki, vagy *halogatóharcból*, és a Területvédelmi Erők a fentebb tárgyaltaknak megfelelően kerülnének alkalmazásra, tehát *kikülönített vagy visszamaradó erőként*, akkor alapból képesek lennének az ellenség tevékenységét az ellentámadás során annak saját mélységében *korlátozott célú támadásokkal* zavarni, illetve ha a *híradó összeköttetés* biztosított, az *ellentámadást* végrehajtó erőket folyamatos felderítési információkkal ellátni, a saját erők manővereit, ledobási körleteit biztosítani stb.

ÖSSZEGZÉS

A Területvédelmi Erők hadműveleti alkalmazása alapelvei, képességekvetelményei meghatározásánál a kiindulópontot a reálisan kialakítható képességek kell, hogy képezzék, ami mellett számításba kell venni a rövid kiképzési időt is. Joggal merülhet fel az itt vázoltakkal szemben, hogy azok túlságosan korlátozott (hadműveleti) feladatrendszer sejtetnek, és hogy pl. a hadiállapotban opcionálisan visszavezetett hadkötelezettség esetén a még ilyen kiképzési szinttel sem rendelkező hadköteles tartalékosokat is az MH feladatrendszere teljes spektrumában válhat szükségessé alkalmazni. Tehát egy katonai kiképzésen sosem átesett hadköteles polgárnak is rövid időn belül kell elsajátítania – felületesen – olyan ismereteket és készségeket, melyekkel az ÖT állomány valamilyen szinten már eleve rendelkezik. Ez alapján felmerülhet, hogy a Területvédelmi Erők alegységeit inkább az aktív lövészdandárokba integráltan kellene alkalmazni, így a dandárok a hadköteles tartalékosoknál még képzetebb állománnyal gyarapodnának. A haderőfejlesztés irányvonalánál azt kell mérlegelni, hogy a Területvédelmi Erőkkel hozzáadott képesség létrehozása-e a cél, vagy csupán az aktív erők hadiállapotban való létszámnövelése. Utóbbira hadiállapotban a hadköteles állományt törvényszerűen fel kell használni. A Területvédelmi Erők által végrehajtható, itt feltételezett tevékenységei abban a formában ugyan nem jelentenek hozzáadott képességet, hogy azokat ne tudná végrehajtani egy aktív alegység is. Azonban, ha a békeidőszaki felkészítés keretén belül kidolgozásra kerülnének a területvédelmi alegységeknek az aktív harcoló csapatokkal való együttműködésének keretei,

és az aktív erőkkel történő rendszeres gyakorlatok, melynek során az állomány az egyértelműen meghatározott műveleti feladatait hajtaná végre az aktív csapatok alárendeltségében, akkor az már hozzáadott képességet jelentene. Egyfelől az aktív erők nagyobb arányban válnának alkalmazhatóvá a bonyolult összefegyvernemi és összhaderőnemi műveletek közvetlen harcfadataiban, másfelől létrejönne egy olyan szervezet (Területvédelmi Erők), amelynek ugyanúgy lenne egy meghatározott specifikus műveleti feladatrendszere, mint minden csapat-, fegyver- és haderőnemnek. Ahhoz azonban, hogy ezt végre is tudják hajtani – tekintettel a rendelkezésre álló rövid kiképzési időre – szükséges, hogy a felkészítés ezekre a feladatokra irányuljon, a „*kevesebb néha több*” szellemében. Tehát azokra a tevékenységekre, amelyeket reálisan végre tudnak hajtani. A Területvédelmi Erők sosem lesznek egyenértékűek az aktív harcoló csapatokkal, ezért az azonos elvárások legfeljebb az ismeretek elsajátítására, de nem a készségekre irányulhatnak. Az értekezésben ismertetett országok esetében is látható, hogy a területvédelmi erők – az angolszász országokat és még néhány kivételt leszámítva – alapvetően olyan képességekkel rendelkeztek/rendelkeznek, mint amelyek itt megjelennek (gépkocsizó lövész, könnyűgyalogos), és a számukra meghatározható feladatok is az itt vázoltakhoz hasonlóak. Ez a tendencia nem a véletlen műve. Az 1990-es évek elején a *honvédelmi dandárok* példája már bebizonyította, hogy gyengébben képzett, megfelelő mozgékonyssággal, páncélvédettséggel és tűzerővel nem rendelkező csapatokat olyan tevékenységek végrehajtására tervezni, mint ami az aktív erőktől elvárható, nem életszerű. Természetesen a hadműveleti helyzet függvényében bármikor szükségessé válhat a Területvédelmi Erők teljes beintegrálása a manőver csapatokba, mint ahogy az Ukrajnában is számos területvédelmi alegység esetében történt, illetve egy fegyveres konfliktus során a tapasztalatszerzés következtében az egyes harcosok „*egyenértékűvé*” képesek válni az aktív állománnyal. A hozzáadott képességre való törekvés nem zárja ki utóbbit sem. Véleményem szerint, ha az aktív erőkkel való alkalmazásuk kapcsán kialakulna egy olyan együttműködési folyamat, amelyben a Területvédelmi Erők a főerőktől elszakadva, kis alegységben lennének képesek *visszamaradó erőként korlátozott célú támadások* és felderítési feladatok végrehajtásával támogatni az aktív erőket, az már hozzáadott képességet jelentene. Ennek megvalósítása azonban teljesen más követelményeket támaszt mind a kiképzési rendszerrel (feladatspecifikus felkészítés), mind az erők alkalmazását és vezetését illetően (*küldetésorientált vezetés*) is. Tekintettel arra, hogy ez egy meglehetősen elterjedt elgondolás a területvédelmi erők alkalmazásával kapcsolatban, és az *Átfogó Védelem Kézikönyve* okán már NATO szinten is van ilyen nézet, ezért ez még csak

nem is tekinthető „*forradalminak*”, bár kétségkívül a hagyományos hazai katonai gondolkodás több területének átértékelését követelné meg.

HIVATALOS RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

- ACT: *Area Combat Troops*, Területi Harcoló Csapatok (USA)
- ADC (I.): *Alternative Defence Commission*, Alternatív Védelmi Bizottság (Egyesült Királyság)
- ADC (II): *Asymmetric Defence Component*, Aszimmetrikus Védelmi Komponens (NATO)
- AR: *Army Reserve*, Tartalékos Hadsereg (Egyesült Királyság)
- ARADCOM: *Army Air Defense Command*, Hadsereg Légvédelmi Parancsnokság (USA)
- ASDEN: *Ανώτερη Στρατιωτική Διοίκηση Εσωτερικού και Νήσων*, Hátország és a Szigetek Katonai Főparancsnoksága (Görögország)
- BAOR: *British Army of the Rhine*, Brit Rajnai Hadsereg (Egyesült Királyság)
- BM: Belügyminisztérium (Magyarország)
- BHKK: Biztonságpolitikai és Honvédelmi Kutatások Központja (Magyarország)
- CONUS: *Continental United States*, Kontinentális Egyesült Államok (USA)
- CS: *Combat Support*, Harctámogatás (NATO)
- CSS: *Combat Service Support*, Harci Kiszolgáló Támogatás (NATO)
- DE: *Δυναμεις Εθνοφυλακή*, Nemzeti Gárda (Görögország)
- DOT: *Défense opérationnelle du territoire*, Hadműveleti Területvédelem (Franciaország)
- DSCA: *Defense Support of Civil Authorities*, Polgári Hatóságok Védelmi Támogatása (USA)
- EC: *Escercito di Campagna*, Tábori Hadsereg (Olaszország)
- EK: *Eesti Kaitseliit*, Észti Védelmi Liga (Észtország)
- FDIT: *Force per la Difesa Interna del Territorio*, Honi Területi Védelmi Erők (Olaszország)
- FDOT: *Fuerzas de Defensa Operative del Territorio*, Területvédelmi Műveleti Erők (Spanyolország)
- FP: *Force Protection*, Erők Megóvása (NATO)
- FOFA: *Follow-On Forces Attack*, Követő Erők Támadása (NATO)
- GP: *Gărzile Patriotice*, Patrióta Gárda (Románia)

- HAP: Hátszázgvédelmi Alakulatok Parancsnoksága (Magyarország)
- HÁVP: Hátszázgvédelmi Parancsnokság (Magyarország)
- HD: *Homeland Defense*, Honvédelem (USA)
- HG: *Home Guard*, Honi Gárda (NATO)
- HM: Honvédelmi Minisztérium (Magyarország)
- HNS: *Host Nation Support*, Befogadó Nemzeti Támogatás (NATO)
- HPVP: Hátszázgi és Polgári Védelmi Parancsnokság (Magyarország)
- HS: *Homeland Security*, Belbiztonság (USA)
- HSF: *Home Service Force*, Honi Szolgálati Erő (Egyesült Királyság)
- HV: *Hjemmeværnet*, *Heimevernet*, *Hemvärnet*, Honi Gárda (Dánia, Norvégia, Svédország)
- KASP: *Krašto apsaugos savanorių pajėgos*, Nemzetvédelmi Önkéntes Erők (Litvánia)
- KISKA: Kisegítő Karhatalmi Alakulatok (Magyarország)
- KNR: *Koprs Nationale Reserve*, Nemzeti Tartalékos Erők (Hollandia)
- LOC: *Line of Communication*, Utánpótlási Vonalak (NATO)
- MACA: *Military Aid to Civil Authorities*, Polgári Hatóságok Katonai Támogatása (Egyesült Királyság)
- MAD: *Mutual Assured Destruction*, Kölcsonösen Biztosított Megsemmisítés (USA)
- MH: Magyar Honvédség (Magyarország)
- MHD: *Military Homeland Defence*, Katonai Honvédelem (Egyesült Királyság)
- MN: Magyar Néphadsereg (Magyarország)
- MNVKF: Magyar Néphadsereg Vezérkari Főnökség (Magyarország)
- MOP: Munkásőrség Országos Parancsnoksága (Magyarország)
- NATO: *North Atlantic Treaty Organization*, Észak-atlanti Szerződés Szervezete
- NatTerrVg: *Nationale Territoriale Verteidigung*, Nemzeti Területvédelem (Németország)
- NDK: Német Demokratikus Köztársaság
- NG: *National Guard*, Nemzeti Gárda (USA)
- NKS: Nemzeti Katonai Stratégia (Magyarország)
- NORAD: *North American Aerospace Defense Command*, Észak-Amerikai Légvédelmi Parancsnokság (USA, Kanada)
- NSZK: Német Szövetségi Köztársaság
- ÖMT: Önkéntes Műveleti Tartalékos (Magyarország)

- ÖT: Önkéntes Tartalékos (Magyarország)
- ÖTR: Önkéntes Tartalékos Rendszer (Magyarország)
- ÖTT: Önkéntes Területvédelmi Tartalékos (Magyarország)
- ÖVT: Önkéntes Védelmi Tartalékos (Magyarország)
- PR: *Primary Reserve*, Elsődleges Tartalék (Kanada)
- PVOP: Polgári Védelem Országos Parancsnoksága (Magyarország)
- RADC: *Rear Area Damage Control*, Mögöttes Terület Kárelhárítás (NATO)
- RAS: *Rear Area Security*, Mögöttes Terület Biztosítás (NATO)
- ROC: *Resistance Operating Concept*, Ellenállási Műveleti Konceptió (NATO és partnerországok)
- SAS (I.): *Special Air Service*, Különleges Légi Szolgálat (Egyesült Királyság)
- SAS (II.): *Studiengruppe Alternative Sicherheitspolitik*, Alternatív Biztonságpolitikai Tanulmányi Csoport (NSZK)
- SDF: *State Defense Forces*, Állami Védelmi Erők (USA)
- SLOC: *Sea Lines of Communication*, Tengeri Utánpótlási vonalak (NATO)
- SUFI: Sugárfigyelő és Jelző (Magyarország)
- TA: *Territorial Army*, Területi Hadsereg (Egyesült Királyság)
- TerrH: *Territorialheer*, Területi Hadsereg (NSZK)
- TerrKdo: *Territorialkommando*, Területi Parancsnokság (NSZK)
- TO: *Територијална одбрана*, Területvédelmi Erők (Jugoszlávia)
- UKLF: *HQ UK Land Forces*, Egyesült Királyság Szárazföldi Erők Parancsnoksága (Egyesült Királyság)
- VBK: *Verteidigungs-Bezirkskommando*, Védelmi Körzeti Parancsnokság (NSZK)
- VKK: *Verteidigungs-Kreiskommando*, Védelmi Járási Parancsnokság (NSZK)
- VSZ: Varsói Szerződés
- WBK: *Wehrbereichskommando*, Kerületi Parancsnokság (NSZK)
- WOT: *Wojska Obrony Terytorialnej*, Területvédelmi Erők (Lengyelország)
- ZS: *Zemessardze*, Nemzetőrség (Lettország)

ÁBRÁK JEGYZÉKE

1. ábra: Az értekezésben meghatározott rendszerlemek kapcsolata.....	10
2. ábra: A honvédelem (területvédelem) az USA Honvédelmi és Polgári Támogatás Összhaderőnemi Műveleti Konceptiójában.....	32
3. ábra: A területvédelem helye a nyugatnémet védelemben.....	34
4. ábra: A francia fegyveres erők alkalmazása és a területvédelem (DOT) napjainkban	38
5. ábra: A totális védelem komponensei	39
6. ábra: A területvédelem helye a Magyar Népköztársaság védelmi rendszerében.....	46
7. ábra: A partikuláris és átfogó megközelítés a területvédelemnek a katonai védelemben betöltött szerepe alapján.....	57
8. ábra: A katonai erő stratégiai alkalmazásának modellje	62
9. ábra: A katonai erő stratégiai alkalmazása és a területvédelem.....	72
10. ábra: A győzelmi mechanizmusok és a mélységi védelem hadműveleti tényezői.....	88
11. ábra: A védelmi szektor szervezeteinek műveleti együttműködése.....	90
12. ábra: A finn hadműveleti elgondolás.....	112
13. ábra: A svájci védelmi körzetek felosztása	117
14. ábra: Az osztrák védelmi körzetek rendszere.....	119
15. ábra: a kulcsfontosságú és biztosítási körzetekben folytatott harctevékenységek	120
16. ábra: A Honi Gárda komponensek alárendeltsége	124
17. ábra: NATO jelentés a Dánia és Norvégia elleni lehetséges támadási irányokról.....	126
18. ábra: A középső front védelmének kérdése az 50-es évek első felében.....	163
19. ábra: A NATO Előretolt Védelem kialakulása.....	170
20. ábra: A "pókháló védelem" koncepciója.....	191
21. ábra: Magyarország erődítései az 1940-es években.....	210
22. ábra: A hierarchikus körzetvédelem elgondolása.....	231
23. ábra: a mögöttes és biztosítási területeken tevékenykedő erőkkel szembeni követelmények az azonosított fenyegetési szintek alapján.....	283
24. ábra: A hadtest védelmének (hagyományos) hadműveleti felépítése	287

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

1. táblázat: A területvédelmi rendszerek osztályozása (H. Mendershausen)	52
2. táblázat: A megtagadáson alapuló elrettentés a semleges államok doktrínáiban.....	67
3. táblázat: A védelmi háborúk hadműveleti alapelvei (18-19. sz.)	85
4. táblázat: A védelem három vonalának haderőszerkezési elve	92
5. táblázat: A partikuláris és átfogó területvédelem közti különbségek a stratégiai, hadműveleti és haderőszerkezési elvek alapján	99
6. táblázat: a területvédelem hátszág- és mögöttes terület védelmi feladatai	129
7. táblázat: A VSZ országok területvédelmi rendeltetésű erőinek megoszlása (1980).....	132
8. táblázat: A Bundeswehr szárazföldi harcoló csapatai (1980)	137
9. táblázat: Az olasz regionális dandárok szervezete	139
10. táblázat: Az ASDEN alárendelt erői	140
11. táblázat: a Területi Hadsereg harcoló és harctámogató erői az 1980-as évek elején	145
12. táblázat: A Nemzeti Gárda aránya a szárazföldi harcoló és harctámogató erőkön belül.	148
13. táblázat: Az Elsődleges Tartalék haderőnemi alegységei	149
14. táblázat: A francia szárazföldi csapatok létszámbeli megoszlása az 1970-es években....	152
15. táblázat: A védelmi gyűrűk elgondolása	225
16. táblázat: Magyarország önvédelmi képességeire vonatkozó CEF irányszámok.....	276
17. táblázat: Az MH Haderőfejlesztési Program tervezett beszerzései a szárazföldi csapatok technikai eszközei vonatkozásában	276
18. táblázat: Az MH meglévő szovjet és amerikai gyártmányú harcjárművei (becsült)	277
19. táblázat: a hátszág mozgó reagáló erőinek lehetséges terület-ellenőrző feladatai	282
20. táblázat: a szárazföldi csapatok tevékenységeinek csoportosítása	286

HIVATKOZOTT IRODALOM

NATO STRATÉGIÁK, DOKTRÍNÁK ÉS EGYÉB DOKUMENTUMOK

1. Active Engagement, ModernDefence. Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization. Adopted by Heads of State and Government at the NATO Summit in Lisbon, 19-20 November 2020.
2. AJP-3 Allied Joint Doctrine for the Conduct of Operations. Edition C, Version 1. North Atlantic Treaty Organization, NATO Standardization Office (NSO), February, 2019.
3. AJP-3.2 Allied Joint Doctrine for Land Operations. Edition B, Version 1. North Atlantic Treaty Organization, NATO Standardization Office (NSO), February 2022.
4. AJP-4 Allied Joint Doctrine for Logistics. Edition B, Version 1. North Atlantic Treaty Organization, Allied Joint Publication, NATO Standardization Office (NSO), December 2018.
5. AJP-4-5 Allied Joint Doctrine for Host Nation Support. Edition B, Version 1. North Atlantic Treaty Organization, Allied Joint Publication, NATO Standardization Office (NSO), May 2013.
6. AJP-5 Allied Joint Doctrine for the Planning of Operations. Edition A, Version 2. North Atlantic Treaty Organization, NATO Standardization Office (NSO), May 2019.
7. Comprehensive Defence Handbook. Vol. I. Edition A, Version 1. NATO Special Operations Headquarters, December 2020.
8. DC 3/5 (Final) Note by the Secretary to the North Atlantic Defense Committee on the Strategic Concept for the Defence of the North Atlantic Area. 3 December 1952.
9. DC 6/1 Note by the Secretary to the North Atlantic Defense Committee on the Strategic Concept for the Defence of the North Atlantic Area. 1 December 1949.
10. DC 13 Report from the Military to the North Atlantic Defense Committee on North Atlantic Treaty Organization Medium Term Plan. NATO Military Committee, 29 March 1950.: https://archives.nato.int/uploads/r/null/9/9/99197/DC_013_ENG_PDP.pdf
(Letöltés ideje: 2021.11.08.)

11. Final Decision on MC 0441/2 NATO Framework Policy on Reserves. North Atlantic Military Committee, 13 March 2012.
12. MC 14/1 (Final) North Atlantic Military Committee Decision on M. C. 14/1. A Report by the Standing Group on Strategic Guidance. 9 December 1952.
13. MC 14/2 A Report by the Military Committee to the North Atlantic Council on Overall Strategic Concept for the Defense of the North Atlantic Treaty Organization Area. 14 October 1956.:
https://archives.nato.int/uploads/r/null/1/0/104687/MC_0014_2_ENG_PDP.pdf
(Letöltés ideje: 2021.09.07.)
14. MC 14/2 (Revised) (Final Decision) A Report by the Military Committee to the North Atlantic Council on Overall Strategic Concept for the Defense of the North Atlantic Treaty Organization Area. 23 May 1957.
15. MC 14/3 (Final) A Report by the Military Committee to the Defence Planning Committee on Overall Strategic Cncept for the Defense of the North Atlantic Treaty Organization Area. NATO Military Committee, 16 January 1968.
16. MC 14/3 Final Decision on MC 14/3 A Report by the Military Committee on Overall Strategic Concept for the Defense of the North Atlantic Treaty Organization Area. 16 January 1968.
17. MC 48 North Atlantic Military Committee Decision on M. C. 48. A Report by the Military Committee on the Most Effective Pattern of NATO Military Strength for the Next Few Years. 22 November 1954.
18. MC 48/1 North Atlantic Military Committee Decision on M.C. 48/1. A Report by the Military Committee on the Most Effective Pattern of NATO Military Strength for the Next Few Years – Report No. 2. 9 December 1955.
19. MC 48/2 Final Decision on MC 48/2. A Report by the Military Committee on Measures to Implement the Strategic Concept. 23 May 1957.
20. Report of OTA’s Assessment on Improving NATO’s Defense Response. U.S. Congress, Office of Technology Assessment, Washington, DC: U.S. GovernmentPrinting Office, July 1986.

21. SG 111 Note by the Secretaries to the Standing Group on the Military Effort of Portugal. 27 February 1951.: https://archives.nato.int/uploads/r/null/1/1/112915/SG_111_ENG_PDP.pdf (Letöltés ideje: 2021.08.14.)
22. SG 70/3 Note by the Secretaries to the Standing Group on Definition of Missions and Responsibilities of the Supreme Commander Atlantic Powers Europe. 18 October 1950.: https://archives.nato.int/uploads/r/null/1/1/111678/SG_070_3_ENG_PDP.pdf (Letöltés ideje: 2022.04.19.)
23. SG 134/1 Report by the International Working Team to the Standing Group on Division of Responsibilities in Wartime between the National Territorial Commanders and the Supreme Commanders and Subordinate Allied Comamnders. 15 May 1951.: https://archives.nato.int/uploads/r/null/1/1/113241/SG_134_1_ENG_PDP.pdf (Letöltés ideje: 2022.04.19.)
24. SG 134/2 Report by the International Planning Team to the Standing Group on Division of Responsibilities in Wartime between the National Territorial Commanders and the Supreme Commanders and Subordinate Allied Commanders. 15 August 1951.: https://archives.nato.int/uploads/r/null/1/1/113249/SG_134_2_ENG_PDP.pdf (Letöltés ideje: 2022.04.19.)
25. SG 161/3 (Revised Final) A report by the Standing Group Ad Hoc Intelligence Committee on the Soviet Bloc Strength and Capabilities. 30 September 1953.: https://archives.nato.int/uploads/r/null/1/1/115251/SG_161_3_FINAL_REV_ENG_PD_P.pdf (Letöltés ideje: 2021.02.07.)
26. SGM 1257-51 North Atlantic Military Committee Standing Group. 7 august 1951.: https://archives.nato.int/uploads/r/null/1/2/120455/SGM-1257-51_ENG_PDP.pdf (Letöltés ideje: 2022.04.19.)
27. The North Atlantic Treaty, Washington D.C. 4 April 1949.

NEMZETI STRATÉGIÁK, DOKTRÍNÁK ÉS EGYÉB SZABÁLYOZÓK, HIVATALOS
KIADVÁNYOK

1. A Magyar Honvédség Ideiglenes Hadműveleti Utasítása. A Honvédelmi Minisztérium Kiadványa, 1994.
2. A Magyar Honvédség Szárazföldi Haderőnemének Harcshabályzata. I. rész. Hadtest, dandár. Honvédelmi Minisztérium, 1993.
3. A Magyar Köztársaság honvédelmének alapelvei és követelményrendszere. HM Biztonságpolitikai és Nemzetközi Főosztály, 1990. december 2.
4. ADP Land Operations. Army, Headquarters Field Army, Waterloo Lines, Land Warfare Development Centre, Imber Road, Warminster, Wiltshire, 2017.
5. ADP 3-90 Offense and Defense. Headquarters, Department of the Army, Washington DC, 31 July 2019.
6. A History of Our Reserves. Ministry of Defence, Fast Stream Project, 2014.: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/283812/a-history-our-Reserves-Epub-v2.pdf (Letöltés ideje: 2019.07.03.)
7. Ált/23 A Magyar Honvédség Szolgálati Szabályzata. A Magyar Honvédség Kiadványa, 2007.
8. Ált/54 A Magyar Honvédség Szárazföldi Haderőnemének Harcshabályzata. II. rész. Zászlóalj. A Magyar Honvédség Kiadványa, 2014.
9. Ált/55 A Magyar Honvédség Szárazföldi Haderőnemének Harcshabályzata. III. rész. Század. A Magyar Honvédség Kiadványa, 2014.
10. Ált/59 A Magyar Honvédség Szárazföldi Haderőnemének Harcshabályzata. IV. rész. Szakasz, raj, kezelőszemélyzet, honvéd. A Magyar Honvédség Kiadványa, 2013.
11. Armed Forces 2020. Ministry of Defence of the Czech Republic – MHI Prague, 2021.
12. Army Regulation 10-87. Organization and Functions. Army Commands, Army Service Component Commands, and Direct Reporting Units. Headquarters, Department of the Army, Washington, DC, 11 December 2017.
13. C. (57) 84. Statement on Defence, 1957. Note by the Secretary of the Cabinet. 1st April, 1957.
14. C (66) 33. Defence Review: The Statement on the Defence Estimates 1966, Part I. Memorandum by the Secretary for Defence. 11th February, 1966.

15. C (75) 21. Statement on the Defence Estimates 1975. Memorandum by the Secretary of State for Defence. 25 February 1975.
16. Challenge and Commitment. A Defence Policy for Canada. National Defence, 1987.
17. Czech Armed Forces in 2016. Ministry of Defence of the Czech Republic – MHI Prague, 2017.
18. Czech Armed Forces in 2018. Ministry of Defence of the Czech Republic – MHI Prague, 2019.
19. Czech Armed Forces in 2019. Ministry of Defence of the Czech Republic – MHI Prague, 2020.
20. Czech Armed Forces in 2020. Ministry of Defence of the Czech Republic – MHI Prague, 2021.
21. Danish Armed Forces. International Perspectives. Ministry of Defence, 2004.
22. DD-3.40 Wojska Obrony Terytorialnej w operacji. Ministerstwo Onrony Narodowej, Dowóztwo Wojsk Obrony Terytorialnej. Warszawa, 2018.
23. Defence Agreement 2005–2009. Danish Ministry of Defence, Copenhagen, 10 June 2004.: <https://www.fmn.dk/globalassets/fmn/dokumenter/forlig/-eng-forsvarsforlig-2005-2009-inkl-bilag-.pdf> (Letöltés ideje: 2020.09.11.)
24. Defence Agreement 2018–2023. Danish Ministry of Defence, Copenhagen, 28 January 2018.: <https://www.fmn.dk/globalassets/fmn/dokumenter/forlig/-danish-defence-agreement-2018-2023-pdf-2018.pdf> (Letöltés ideje: 2021.09.06.)
25. Defence Strategy of the Republic of Serbia. Ministry of Defence, Defence Policy Sector, Strategic Planning Department, Belgrade, 2020.
26. Defence White Paper of the Republic of Slovenia. Republic of Slovenia, Ministry of Defence, 2020.
27. DFT 3.2 Tome 1 (FT-03) L’emploi des forces terrestres dans les opérations interarmées. Édition 2015. Amendé le 1er juillet 2015. Armée de Terre, Ministère de la Défense.
28. DGO 20 Doktrin för Gemensamma operationer. Försvarsmarkten, Stockhol, 2020.
29. Die Konzeption der Bundeswehr. Ausgewählte Grundlinien der Gesamtkonzeption. Bundesministerium der Verteidigung. April 2018.

30. D-LK-1 Lietuvos Karinė Doktrina. Lietuvos Kariuomenė. Vilnius, 2016.
31. Doctrine of the Armed Forces of the Czech Republic. The Chief of General Staff, 2004.
32. E-1. Harcászati Szabályzat (II. Sz.) I. Rész. Harcászati Elvek. 1. Füzet. A magy. kir. honvédelmi ministerium kiadványa. Budapest, 1924.
33. E-1 Harcászati Szabályzat. A m. kir. honvédelmi minisztérium 43.000/el. szab. szerk. 1939. sz. körrendeletéhez. A M. Kir. Honvédelmi Minisztérium Kiadványa. Stádium Sajtóvállalat Részvénytársaság Nyomdája, 1939.
34. Evaluation of Department of Defense Interaction with State Defense Forces. Report No. DODIG-2014-065. Inspector General, Department of Defense, April 30, 2014.: <https://media.defense.gov/2014/Apr/30/2001713359/-1/-1/1/DODIG-2014-065.pdf>
(Letöltés ideje: 2022.08.18.)
35. Field Service Regulations. Vol. I. Organizations and Administration, War Office, 1923.
36. Field Service Regulations. Vol. III. Operations – Higher Formations. The War Office, 1935.
37. FM 3-0 Operations. Headquarters, Department of the Army, Washington DC, 6 December 2017.
38. FM 31-85 Rear Area Protection (RAP) Operations. Headquarters, Department of the Army, July 1970.
39. FM 90-14 Rear Battle. Headquarters, Department of the Army, June 1985.
40. FM 100-2-1 The Soviet Army: Operations and Tactics. Headquarters, Department of the Army, Washington, DC, 16 July 1984.
41. FM 100-2-2 The Soviet Army. Specialized Warfare and Rear Area Support. Headquarters, Department of the Army, Washington, DC, 16 July 1984.
42. FM 100-5 Field Service Regulations – Operations. Headquarters, Department of the Army, Washington D.C., February 1962.
43. FM 100-5 Operations. Department of the Army, Washington D.C., 20 August 1982.
44. FM 100-5 Operations. Headquarters, Department of the Army, Washington, DC, 5 May 1986.

45. FM 100-10 Field Service Regulations. Administration. Department of the Army. July 1963.
46. FM 100-10 Combat Service Support. Department of the Army. October 1968.
47. Forsvarets fellesoperative doktrine. Forsvarsstaben, Oslo, 2014.
48. Forsvarets fellesoperative doktrine. Forsvarsstaben, Oslo, 2019.
49. Fremtidens forsvar. Beretning fra Forsvarkommissionen af 1997.: <https://www.fmn.dk/globalassets/fmn/dokumenter/forlig/-forsvarkommissionen-af-1997-beretning-.pdf> (Letöltés ideje: 2020.02.03.)
50. Future Soldier Guide. Army.: https://www.army.mod.uk/media/14919/adr010310-futuresoldierguide_25nov.pdf (Letöltés ideje: 2022.08.17.)
51. Government's Defence Report. Publications of the Finnish Government, Helsinki, 2021.
52. Homeland Defense and Civil Support. Joint Operating Concept. Department of Defense, Version 2.0. 01 October 2007.
53. If crisis or war comes. Important information for the population of Sweden. Swedish Civil Contingencies Agency (MSB), Karlstad, 2018.: <https://www.msb.se/siteassets/dokument/amnesomraden/krisberedskap-och-civilt-forsvar/stod-till-kommuner/krisberedskapsveckan/broschyren-pa-olika-sprak/if-crisis-or-war-comes.pdf> (Letöltés ideje: 2021.08.13.)
54. JDN 2-19 Strategy. Joint Chief of Staff, 10 December, 2019.
55. JDP 0-01 UK Defence Doctrine. Fifth Edition. Ministry of Defence, Development, Concepts and Doctrine Centre.
56. JDP 02 Operations in the UK: The Defence Contribution to Resilience. 2nd Edition. Ministry of Defence, Developments, Concepts and Doctrine Centre, 2007.
57. JDP 02 UK Operations: the Defence Contribution to Resilience. 4th Edition. Ministry of Defence, Developments, Concepts and Doctrine Centre, 2021.
58. JDP 0-20 UK Land Power. Ministry of Defence, Development, Concepts and Doctrine Centre. June 2017.
59. JP 1 Doctrine for the Armed Forces of the United States. Chairman of the Joint Chief of Staff Publication, 25 March 2013 Incorporating Change 12 July 2017.

60. JP 3-10 Joint Doctrine for Rear Area Operations. Chairman of the Joint Chief of Staff Publication, 28 May 1996.
61. JP 3-10 Joint Security Operations in Theater. Chairman of the Joint Chief of Staff Publication, 01 August 2006.
62. JP 3-10 Joint Security Operations in Theater. Chairman of the Joint Chief of Staff Publication, 25 July 2019. validated on 6 august 2021.
63. JP 3-27 Homeland Defense. Chairman of the Joint Chief of Staff Publication 10 April 2018.
64. JP 5-0 Joint Planning. Chairman of the Joint Chief of Staff Publication, 16 June 2017.
65. JP 5-0 Joint Planning. Chairman of the Joint Chief of Staff Publication, 01 December 2020.
66. K-10/5 Strategie der Reserve. Bundesministerium de Verteidigung. 18 October 2019.
67. Key Elements of the Bundeswehr of the Future. Federal Ministry of Defence, Berlin, 18 May 2021. p. 13, Weisung für die-0 Reservistenarbeit in den Jahren 2020 – 2022. Bundesministerium der Verteidigung, Berlin, 9. Oktober 2020.
68. Koncepcja Obronna Rzeczypospolitej/The Defence Concept of the Republic of Poland. Ministerstwo Obrony Narodowej/Ministry of National Defence, May 2017/May 2017.
69. Livre Blanc sur la Défense Nationale. Tome I. Ministère de la défense. Paris, 1972.
70. Magyar Honvédség Tartalékképző és Támogató Parancsnokság. Szervezeti és Működési Szabályzat. 2021. január 04.
71. Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája. Honvédelmi Minisztérium, 2012.
72. Main elements of the Government bill – Totalförsvaret 2021–2025. Government Offices of Sweden, Ministry of Defence.
73. Militärstrategisches Konzept 2015. Bundesministerium für Landesverteidigung, 2015.
74. Militärstrategisches Konzept 2017. Bundesministerium für Landesverteidigung, 2017.
75. Military Strategy of Romania. Credible defensive capacity, for a safe Romania, in a world marked by new challenges. Romania Ministry of Defence, Bucharest, 2021.
76. MSD-16 Militärstrategisk doktrin. Försvarsmarkten, 2016.

77. National Security Strategy of the Republic of Serbia. Ministry of Defence, Defence Policy Sector, Strategic Planning Department, Belgrade, 2021.
78. Norwegian Armed Forces Joint Operational Doctrine. 1st Edition. The Defence Staff, Oslo, 2007.
79. Om kriget kommer. Vägledning för svergies medborgare. Stockholms slott i maj 1961.
80. Programme for the Development of the Defence Capabilities of the Bulgarian Armed Forces 2032. Endorsed by the 44-th National Assembly on 11 February 2021.
81. Reserve Forces Review 2030. Unlocking the reserve's potential to strengthen a resilient and global Britain. Ministry of Defence, May 2021. Kanadára: Strong, Secure, Engaged. Canada's Defence Policy. Natioanl Defence, 2017.
82. Reserves in the Future Force: 2020. Valuable and Value. Ministry of Defence, 2013.
83. Reservists in the Armed Forces: Ambition, Objective & Necessity. Bureau Reservisten en Samenleving (BReS) [Reservist and Society Bureau]. Plein Kalvermarktcomplex, The Hague, 2014.
84. SH 21-76 Ranger Handbook. Ranger Training Brigade, Unites States Army Infantry School, Fort Benning, Georgia, February 2011.
85. Support and Cooperation. A description of the total defence in Norway. Norwegian Ministry of Defence – Norwegian Ministry of Justice and Public Security, 2019.: <https://www.regjeringen.no/contentassets/5a9bd774183b4d548e33da101e7f7d43/support-and-cooperation.pdf> (Letöltés ideje: 2021.01.18.)
86. Strategie der Reserve 2019. Vision 2032+. Bundesministerium der Verteidigung, Berlin, 18. Oktober 2019.
87. Strategi for utvikling av Heimevernet mot 2030.: https://www.forsvaret.no/heimevernet/om-heimevernet/Strategidokument_LAVOPPL.pdf (Letöltés ideje: 2022.02.03.)
88. Strategic Defence Review. Presented to Parliament by the Secretary os Stated Defence by Command of Her Majesty. July, 1998.
89. Strategy for Homeland Defense and Civil Support. Department of Defense, Washington D.C., June 2005.

90. Strategy for Homeland Defense and Civil Support. Department of Defense, Washington D.C., February 2013.
91. TC 3-21.76 Ranger Handbook. Headquarters, Department of the Army, April 2017.
92. The Czech Armed Forces Development Concept 2030. Government of the Czech Republic, October 31, 2019.
93. The Defence Strategy of the Czech Republic. Ministry of Defence of the Czech Republic. Prague, 2017.
94. The Long Term Perspective for Defence 2035. Ministry of Defence of the Czech Republic – MHI Prague, 2019.
95. TM 20-205 Dictionary of the United States Army Terms. War Department, 18 January 1944.
96. Troop Topics. Mission and Organization of the Army. Department of the Army Pamphlet, No. 355-1. Department of the Army. January 1955.
97. Update of the Strategic Vision 2030: Recommendations. Royal Higher Institute for Defence, June 2021.
98. Weißbuch 1983. Zur Sicherheit der Bundesrepublik Deutschland. Der Bundesminister der Verteidigung, 1983.
99. Weißbuch 1970 zur Sicherheit der Bundesrepublik Deutschland und zur Lage der Bundeswehr. Bundesrepublik Deutschland, Der Bundeskanzler, Bonn, den 14. Mai 1970.
100. Weißbuch 1971/72. Zur Sicherheit der Bundesrepublik Deutschland und zur Entwicklung der Bundeswehr. Presse- und Informationsamt der Bundesregierung. Im Auftrage der Bundesregierung herausgegeben vom Bundesminister der Verteidigung. 1971.
101. Weissbuch zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr. Die Bundesregierung, Berlin, 2016.
102. White Book 2013. The Armed Forces of Ukraine. Ministry of Defence of Ukraine. Kyiv, 2014.
103. White Book 2014. The Armed Forces of Ukraine. Ministry of Defence of Ukraine, Kyiv, 2015.

104. White Book 2015. The Armed Forces of Ukraine. Ministry of Defence of Ukraine. Kyiv, 2016.
105. White Book 2017. The Armed Forces of Ukraine. Ministry of Defence of Ukraine, Kyiv, 2018.
106. White Book 2018. The Armed Forces of Ukraine. Ministry of Defence of Ukraine, Kyiv, 2019.
107. White Paper for international security and defence. The Ministry of Defence, Italy, July 2015.
108. White Paper on Defence: Defence in the 70s. Minister of National Defence, Information Canada, Ottawa, 1971.
109. White Paper on Defence of the Republic of Serbia. Ministry of Defence, Defence Policy Sector, Strategic Planning Department, Belgrade, 2010.
110. White Paper on Defence of the Slovak Republic. Ministry of Defence of the Slovak Republic, 2016.
111. White Paper – Lithuanian Defence Policy. Ministry of National Defence of the Republic of Lithuania, Vilnius, 2017.

TERMINOLÓGIAI KIADVÁNYOK, LEXIKONOK

1. AAP-06 NATO Glossary of Terms and Definitions. North Atlantic Treaty Organization, NATO Standardization Office (NSO), 2021.
2. Angleško-Slovenski Vojaški Terminološki Slovar. Poveljstvo za doktrino, razvoj, izobraževanje in usposabljanje. Ljubljana, 2006.
3. Berkáné Danesch Marianne (szerk.): Katonai Terminológiai Értelmező Szótár. Zrínyi Kiadó, 2015. /a főszöveg hivatkozásaiban KTÉSZ rövidítéssel szerepel/
4. DC-004 Glossaire interarmées de terminologie opérationnelle. N° 212/DEF/CICDE/NP du 16 décembre 2013. Amendée le 1er juin 2015. Centre interarmées de concepts, de doctrines et d'expérimentations.

5. DoD Dictionary of Military and Associated Terms. November 2021.: <https://irp.fas.org/doddir/dod/dictionary.pdf> (Letöltés ideje: 2022.02.04.)
6. Észtl Online Enciklopédia: http://stage.estonica.ee/en/National_defence_system/Territorial_defence/ (Letöltés ideje: 2021.08.02.)
7. Harcászati Feladatok. 1. füzet. Alapfogalmak a harcászati vezetés terén. Budapest Honvéd Tiszti Szabályzatismertető Tanfolyam, 1934.
8. JP 1-02 Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms. Chairman of the Joint Chief of Staff Publication, 8 November 2010 (As Amended Through 15 February 2016).
9. Krajnc Zoltán (főszerk.): Hadtudományi Lexikon. Új kötet. Dialóg Camus, Budapest, 2019.
10. Litván Egyetemes Enciklopédia: <https://www.vle.lt/straipsnis/teritorine-gynyba/> (Letöltés ideje: 2021.11.08.)
11. NATO Encyclopedia 2019. NATO Public Diplomacy Division, NATO Headquarters, Brussels, Belgium, 2019.: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/1/pdf/2019-nato-encyclopedia-eng.pdf (Letöltés ideje: 2020.12.05.)
12. Szabó József (főszerk.): Hadtudományi Lexikon. I-II. kötet. Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995.
13. Szovjet Katonai Enciklopédia. Nyolcadik kötet 3. MNVK Tudományos Osztály. MNVK Szabályzatszerkesztő és Koordinációs Osztály. Zrínyi Katonai Kiadó, 1985.
14. Tóth Lajos – Kovács József – Móricz Lajos – Kovács Jenő – Bokor Imre (szerk.): Katonai értelmező szótár. Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 1972.

JOGSZABÁLYOK

1. 1808. évi III. törvénycikk a hadi szemléről és az összes nemes hadgyakorlatairól.
2. 1848. évi XXII. törvénycikk a nemzeti őrseregről.

3. 1868. évi XL. törvénycikk a véderőről.
4. 1868. évi XLI. törvénycikk a honvédségről.
5. 1868. évi XLII. törvénycikk a népfelkelésről.
6. 1886. évi XX. törvénycikk a népfelkelésről.
7. 5220/1918. M.E. sz. rendelete. Magyarország demokratikus függetlenségének, belső rendjének, lakosságának személy- és vagyonbiztonsága, valamint általában a törvényes rend fenntartásának biztosítására létesítendő szervezetek.
8. 1912. évi XXX. törvénycikk a véderőről.
9. 1921. évi XXXIII. törvény az az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákiával 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről.
10. 1921. évi XLIX. törvénycikk a m. kir. honvédségről.
11. 1921. évi XLIX. törvénycikk indoklása a m. kir. honvédségről.
12. 1921. évi LIII. törvénycikk a testnevelésről.
13. 1935. évi XII. törvénycikk a légvédelemről.
14. 1939. évi II. törvénycikk a honvédelemről.
15. 30.430/1944. M. E. számú rendelete a nemzetőrségről.
16. 11/1993. (III. 12.) OGY határozat a Magyar Köztársaság biztonságpolitikájának alapelveiről.
17. 27/1993. (IV. 23.) OGY határozat a Magyar Köztársaság honvédelmének alapelveiről.
18. 1998 No VIII-723 Republic of Lithuania Law on the Organization of the National Defence System and Military Service: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/a02d70a507f311e8802fc9918087744d?jfwid=32wf7zg4> (Letöltés ideje: 2021.01.03.)
19. 61/2000. (VI. 21.) OGY határozat a Magyar Honvédség hosszú távú átalakításának irányairól

20. 100/2001. (XII. 21.) OGY határozat a Nemzetőrség létrehozásáról.
21. 17/2003. (III. 7.) OGY határozat a Nemzetőrség létrehozásáról szóló 100/2001. (XII. 21.) OGY határozat hatályon kívül helyezéséről.
22. A 38/2012 (III. 12.) Korm. rendelet a kormányzati stratégiai irányításról.
23. 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról.
24. 32/2022. (VIII. 11.) HM utasítás a Magyar Honvédség Parancsnoksága és a Magyar Honvédség harcképessége, reagálóképessége, vezetési rendjének egyszerűsítése, valamint a bürokrácia csökkentésével összefüggő egyes feladatokról.
25. 9/2023. (III. 29.) HM utasítás a Magyar Honvédség Területvédelmi Erők Parancsnoksága létrehozásával összefüggő egyes feladatokról.
26. A Forradalmi Kormányzótanács XXIII. K. T. E. rendelete a Vörös Hadsereg alakításáról.
27. A belügyi népbiztos 1. B. N. sz. rendelete a Vörös Őrség felállításáról.
28. Az ukrán nemzeti ellenállás alapelveiről szóló törvény: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (Letöltés ideje: 2022.02.02.)
29. Charter of the United Nations and the Statute of the International Court of Justice. San Fransisco, 1945.
30. Code de la défense, Article R*1421-1.: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006071307/LEGISCTA000006151858/2020-11-16/#LEGISCTA000006151858 (Letöltés ideje: 2022.01.30.)
31. Constitution du 24 juin 1793. Article 55
32. Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War. Genava, 12 August 1949.
33. Décret n°73-235 du 1 mars 1973 relatif à la défense operationnelle du territoire.
34. Magyarország Alaptörvénye.
35. U.S. Code: Title 32.

KÖNYVEK, MONOGRÁFIÁK, TANULMÁNYOK, SZAKCIKKEK

1. A milicrendszer alkalmazása a katonai és a polgári területvédelem szerveinél. Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások. 1996.
2. Afheldt, Horst: Verteidigung und Frieden. Politik mit militärischen Mitteln. Hanser Verlag, 1976.
3. Afheldt, Horst: The End of The Tank Battle. Atomic War or Area Defense. In: Bulletin of Peace Proposals, Vol. 8. No. 1977/4. pp. 328–331.
4. Afheldt, Eckart D.: Vorschlag für den Einsatz einer leichten Infanterie. In: Afheldt, Horst: Defensive Verteidigung. Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH. Reinbek bei Hamburg, 1983. pp. 67–68.
5. Afheldt, Horst: Defensive Verteidigung. Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH. Reinbek bei Hamburg, 1983.
6. Afheldt, Horst: Egy nem nukleáris fegyverek elsőkénti alkalmazására épülő politika szükségessége, előfeltételei és következménye. In: Konfliktus és Együttműködés. MTA Intézetközi Békekutató Központ. Budapest, 1984. pp. 163–176.
7. Afheldt, Horst: New policies, old fears. In: Bulletin of the Atomic Scientists, Vol. 44, No. 1988/7. pp. 24–28.
8. Agrell, Wilhelm: Small but not Beautiful. In: Journal of Peace Research, Vol. 21. No. 1984/2. Special Issue on Alternative Defense. pp. 157–167.
9. Agrell, Wilhelm: Offensive versus Defensive: Military Strategy and Alternative Defence. In: Journal of Peace Research, Vol. 24. No. 1987/1. pp. 75–85.
10. Albrecht, Ulrich – Volger, Helmut: Lexikon der Internationalen Politik. R. Oldenbourg Verlag, München – Wien, 1997.
11. Amery L.S.: The Problem of the Army. London, 1903.
12. Andrade, John: World Police & Paramilitary Forces. Macmillan, 1985.
13. Andžāns, Māris–Veebel, Viljar: Deterrence Dilemma in Latvia and Estonia. In: Journal on Baltic Security, 2017/3. pp. 29–41.
14. Aron, Raymond: Peace & War. A Theory of International Relations. Routledge, London and New York, 2003.

15. Arquilla, John – Ronfeldt, David: *Swarming & The Future of Conflict*. RAND, National Defense Institute. Santa Monica, 2000.: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/documented_briefings/2005/RAND_DB311.pdf (Letöltés ideje: 2021.08.03.)
16. *Aspects of NATO. The Importance of Civil Emergency Planning*. NATO Information Service, Paris, 1963.
17. Åselius, Gunnar: *Swedish Strategic Culture after 1945*. In: *Cooperation and Conflict*, Vol. 40. No. 2005/1. pp. 25–44.
18. *Auguste Blanqui válogatott művei*. Gondolat, Budapest, 1968.
19. Balla Tibor: *A Magyar Királyi Honvédség és Bosznia-Hercegovina 1878. évi okkupációja*. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 121. évf. 2008/1. pp. 3–38.
20. Balla Tibor: *Katonai alakulatok karhatalmi bevetése Magyarországon az első világháború utolsó évében*. In: *Acta Musei Militaris in Hungaria. A Hadtörténelmi Múzeum Értesítője* 12. Hadtörténelmi Múzeum, Budapest, 2012. pp. 63–74.
21. Bald, Detlef: *Zur ‚strategischen Defensive‘ – ein Rückblick auf ein Verteidigungskonzept in der Reichswehr*. In: *S+F Sicherheit und Frieden/Security and Peace*, 1986/4. pp. 138–142.
22. Bald, Detlef: *Traditions in Military-Strategic Thought in Germany and the Problem of Deterrence*. SOWI-Arbeitspapier Nr. 18. Paper presented to 30th Annual Convention International Studies Association, London, March, 28 - April, 1, 1989.: <https://opus4.kobv.de/opus4-zmsbw/files/391/12005541.pdf> (Letöltés ideje: 2020.11.23.)
23. Balkelis, Tomas: *Civilekből katonák: paramilitáris mozgalmak a Baltikumban az első világháború után*. In: Gerwath, Robert – Horne, John (szerk.): *Háború béke idején. Paramilitáris erőszak Európában az első világháború után*. L’Harmattan, Budapest, 2018.
24. Barnaby, Frank – Boeker, Egbert: *Non-Nuclear, Non-Provocative Defence for Europe*. In: Hopmann, Terrence P. – Barnaby, Frank (ed.): *Rethinking the Nuclear Weapons Dilemma in Europe*. Macmillan. 1988. pp. 135–145.

25. Barnaby, Frank – ter Borg, Marlies (ed.): *Emerging Technologies and Military Doctrine. A Political Assessment.* Palgrave Macmillan. 1986.
26. Barta István (szerk.): *Kossuth Lajos Összes Munkái XIII. Kossuth Lajos 1848/49-ben III. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. Első Rész: 1848 szeptember–december.* Akadémia Kiadó, Budapest, 1952.
27. Bartha Ákos: *A kiegészítő honvéd karhatalom és az ellenállás Budapesten. 1944–1945.* In: *Századok*, 154. évf. 2020/2. pp. 281–326.
28. Bartholomees, Boone J.: *The Issue of Attrition.* In: *The US Army War College Quarterly? Parameters*, Vol. 40. No. 2010/1. pp. 1–19.
29. Bartholomees, Boone J.: *A Survey of the Theory of Strategy.* In: *Theory of War and Strategy.* In: Bartholomees Jr., J. Boone (ed.): *U.S. Army War College Guide to National Security Issues. Volume I: Theory of War and Strategy.* U.S, Army War College, Strategic Studies Institute Book, 2012. pp. 13–44.
30. Bartholomees Jr., J. Boone (ed.): *U.S. Army War College Guide to National Security Issues. Volume I: Theory of War and Strategy.* U.S, Army War College, Strategic Studies Institute Book, 2012.
31. Bathurst, Robert B.: *Soviet Military Doctrine: Form and Content.* In: Frank Willard C., Jr.–Gillette, Philips S. (ed.): *Soviet Military Doctrine from Lenin to Gorbachev 1915-1991.* Greenwood Press, Westport, Connecticut–London, 1992. pp. 21–40.
32. Baylis, John: *Alternative Approaches to British Defence Policy.* Macmillan Press, London, 1983.
33. Baylis, John – Wirtz, James J.: *Bevezetés.* In: Baylis, John et al. (szerk.): *A stratégia a modern korban.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005.
34. Blyth, Gareth – Harwood, Derrick: *Twice a Citizen. Celebrating a century of service by the Territorial Army in London.* : https://glrfca.org/uploads/editor_images/1440682201_ta100.pdf (Letöltés ideje: 2019.02.08.)
35. Baylis, John et al. (szerk.): *A stratégia a modern korban.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005.
36. Bánlaky József: *A Magyar nemzet hadtörténelme,* Arcanum, adatbázis Kft., 2001.: <https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0022/2573.html> (Letöltés ideje: 2017.03.14.)

37. Beaufre, André: Deterrence and Strategy. Faber and Faber, 24 Russel Square, London, 1965.
38. Beaufré, Andre: Strategy for Tomorrow. Crane, Russak & Company, Inc., New York, 1974.
39. Beene Eric A.: An Enduring Framework for Assessing the Contribution of Force Structure to a Coercive Strategy. Air University Press, Maxwell Air Force Base, Alabama, 2002.
40. Beóthy Mihály: „Ha még egyszer azt üzeni...” (Gondolatok honvédelmünk gondjairól). In: Beszélő, II. évf. 1991. július 13. pp. 8–9.
41. Berek Lajos: A területvédelmi erők tevékenysége a védelmi hadművelet során. In: Új Honvédségi Szemle, XLVI. évf. 1992/5. pp. 42–48.
42. Berek Lajos: A védelmi harc új módja a halogató harc. In: Új Honvédségi Szemle, 49. évf. 1995/2. pp. 28–31.
43. Berek Lajos – Vojnits Pál: Az új honvédelmi politika gyakorlati kérdéseinek megvalósításáról. In: Honvédségi Szemle, XLV. évf. 1991/2. pp. 28–36.
44. Berki Imre: A magyar polgári védelem történeti áttekintése. In: Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Histroiae Praesidii Ordinis), XXIV. évf. (2014) pp. 15–24.: http://real.mtak.hu/118564/1/RTF_35-36-37-38_0410_BERKI.pdf (Letöltés ideje: 2021.03.02.)
45. Berki Mihály: A korszerű hátszágvédelem kialakítása hazánkban és sajátos feladatai békében és háborúban. Kandidátusi értekezés. Magyar Néphadsereg Hátszágvédelmi Parancsnokság, 1974.
46. Berki Mihály: Hátszágvédelem. Magyar Néphadsereg, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, 1975.
47. Berki Mihály: A hátszág hadseregéről. In: Honvédelem, XXVI. évf. 1975/8. pp. 24–30.
48. Berzina, Ieva: From 'total' to 'comprehensive' national defence: the development of the concept in Europe. In: Journal on Baltic Security, No. 2020/6. pp. 7–15.

49. Binnendjik, Hans – Simon, Jeffrey: Baltic Security and NATO Enlargement. In: Strategic Forum, Number 57, December, 1995.
50. Bittner István – Csabai György: Az új olasz védelmi modell. In: Honvédségi Szemle, XLVII. évf. 1993/2. pp. 116–123
51. Bizard, Alain: La Défense opérationnelle du Territoire (DOT). In: Pouvoirs, revue française d'études constitutionnelles et politiques, n°38, - L'armée. pp. 87–97.
52. Bíró Béla – Császár József: Területvédelmi csapatok és honvédelem. In: Hadtudomány, II. évf. 1992/2. sz. pp. 76–83.
53. Blackwell, James A.: The Laps of the Gods. The Origins of NATO Forward Defense. In: Parameters, Vol. 15. No. 1985/4. pp. 64–75.
54. Boeker, Egbert–Unterseher, Lutz: Emphasising Defence. In: Barnaby, Frank–Borg, Marlies, ter (ed.): Emerging Technologies and Military Doctrine. A Political Assessment. Palgrave Macmillan. 1986. pp. 89–109.
55. Bolger, Daniel P.: Scenes from an Unfinished War: Low-Intensity Conflict in Korea, 1966–1969. Leavenworth Papers, Number 19. Combat Studies Institute, U.S. Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth, Kansas, 1991.
56. Bonard, Claude: The Cornerstones of the Swiss Security Policy. In: Ante Portas, 2016/2. pp. 187–191.
57. Bonin, Bogislaw von: Wiedervereinigung und Wiederbewaffnung – kein Gegensatz. Die Denkschrift des Obersten von Bonin. In: Der Spiegel, Heft 14 vom 30. März. 1955. pp. 8–9.
58. Bonin, Bogislaw von: Opposition gegen Adenauers Sicherheitspolitik. Eine Dokumentation. Verlag Neue Politik, Hamburg, 1976.
59. Bonin, Bogislaw von: Die Schlacht von Kursk – ein Modell für die Verteidigung der Bundesrepublik. In: Der Spiegel, Heft 48 vom 21. November 1966. pp. 42–53.
60. Booth, Ken – Baylis, John: Britain, NATO and Nuclear Weapons. Alternative Defence versus Alliance Reform. Macmillan, 1989.
61. Bostan, Sergii: The Role of the territorial defence in hybrid war ont he example of the events in Ukraine. In: Ante Portas, 2016/2. pp. 307–314.

62. Bowen, Wayne H.: The Spanish Military During World War II. In: Bowen, Wayne H. – Alvarez, José (ed.): A Military History of Modern Spain: From the Napoleonic Era to the International War on Terror. Praeger Security International, Westport, Connecticut – London, 2007. pp. 110–121.
63. Böhn, Leif: Meet the Minutemen On NATO's Northern Flank. In: Military Review, Vol. XL. No. 1960/6. pp. 43–49.
64. Bradford, James C.: The Citizen Soldier in America: Militia, National Guard, and Reserves. In: Bradford, James C. (ed.): A Companion to American Military History. Vol. I. Wiley-Blackwell, 2010. pp. 472–496.
65. Brauch, Hans Günter: West German Alternatives for Reducing Reliance on Nuclear Weapons. In: Hopmann, Terrence P. – Barnaby, Frank (ed.): Rethinking the Nuclear Weapons Dilemma in Europe. The Macmillan Press, 1988. (pp. 146–182)
66. Brauch, Günter Hans – Kennedy, Robert (ed.): Alternative Conventional Defense Postures in the European Theater. Force Posture Alternatives for Europe After the Cold War. Volume 3. Taylor & Francis Inc., Washington – Philadelphia – London 1992.
67. Breit József: A Magyarországi 1918/19. évi forradalmi mozgalmak és a vörös háború története. I. kötet. A Károlyi korszak főbb eseményei. Magy. Kir. Hadtörténelmi Levéltár, 1925.
68. Brill, Heinz: Das Problem einer Wehrpolitischen Alternative für Deutschland. Die Auseinandersetzungen um die wehrpolitischen Alternativvorschläge de Obersten Bogislaw von Bonin (1952–1955). Ein Beitrag zur Entstehungsgeschichte der Bundeswehr. Göttingen, 1977.
69. Brill, Heinz: Bogislaw von Bonin im Spannungsfeld zwischen Wiederbewaffnung – Westintegration – Wiedervereinigung. Erster Band. Ein Beitrag zur Entstehungsgeschichte der Bundeswehr, 1952–1955. Bd. 49. Militär, Rüstung, Sicherheit. Nomos-Verlag, Baden-Baden, 1987.
70. Brill, Heinz: Bogislaw von Bonin im Spannungsfeld zwischen Wiederbewaffnung – Westintegration – Wiedervereinigung. Zweiter Band. Beiträge zur Entstehungsgeschichte der Bundeswehr, Dokumente und Materialien. Bd. 53. Militär, Rüstung, Sicherheit. Nomos-Verlag, Baden-Baden, 1989.

71. Brodie, Bernard: Strategy in the Missile Age. RR-335, January 15, 1959.
72. Bródy András: Horst Afheldt: Defenzív védelem. In: Valóság, XXVII. évf. 1984/5. sz. pp. 108–109.
73. Buckley, John: Air Power in the Age of Total War. UCL Press, 1999.
74. Bulakh, Anna – Senkiv, Grigori – Teperik, Dmitri: First on the Front Lines. The Role of Volunteers in countering Russia's Military Aggression Against Ukraine. RKK-ICDS. International Centre for Defence and Security. Estonia. 2017. pp. 1, 4.: https://icds.ee/wp-content/uploads/2018/ICDS_report_First_on_the_front_lines_ukraine.pdf (Letöltés ideje: 2020.02.07.)
75. Bulloch, Vern L.: The Roman Empire vs. Persia, 363-502: a study of successful deterrence. In: The Journal of Conflict Resolution, Vol. 7. No. 1963/1. pp. 55–68.
76. Burián László: A bekerítésben vívott harc minden oldalú biztosításának néhány kérdése. In: Új Honvédségi Szemle, XLV. évf. 1991/7. pp. 45–53.
77. Butchenko, Maksym: Ukraine's Territorial Defence on a War Footing.: <https://icds.ee/en/ukraines-territorial-defence-on-a-war-footing/> (Letöltés ideje: 2022.07.07.)
78. Buzan, Barry: An Introduction to Strategic Studies. Military Technology & International Relations. Palgrave Macmillan Press, 1987.
79. Bühlmann, Christian: Defense Through Insurrection: A Simple Model of Swiss Concepts (1815–1989) In: Vautravers, Alexandre – Goulding, Matwe (ed.): Counterinsurgenci Security Forum 2011. Webster University, Genava, 2012. pp. 54–75.
80. Canby, Steven L.: More Shadow Than Substance. In: Foreign Policy, 1972/8. pp. 38–49.
81. Canby, Steven L.: The Alliance and Europe: Part IV. Military Doctrine and Technology. Adelphi Papers, No. 109, The International Institute for Strategic Studies, 18 Adam Street, London WC2n 6AL, 1975.
82. Canby, Steven L.: Reassessing the Conventional Wisdoms. In: Survival, Vol. 19. No. 1977/4. pp. 164–168.

83. Canby, Steven L.: Territorial Defense in Central Europe. In: *Armed forces & Society*, Vol. 7, No. 1, Fall 1980. pp. 51–67.
84. Canby, Steven L.: Swedish Defence. In: *Global Politics and Strategy*, Vol. 23. No. 1981/3. pp. 116–123.
85. Canby, Steven L.: Military Reform and the Art of War. In: *Survival*, Vol. 25. No. 1983/3. pp. 120–127.
86. Carafano, James Jay: Homeland Defense and Homeland Security. Distinctions and Difference. In: Tussing, Bert B. – McCreight, Robert (ed.): *Introduction to Homeland Defense and Defense Support of Civil Authorities (DSCA). The U.S. Military’s Role to support and Defend*. CRC Press, Taylor & Francis Group, 2015. pp. 1–15.
87. Casey, Nuala – Holecek, Oldrich: New impetus for Active Reserve Force. Online: <https://www.army.cz/en/ministry-of-defence/newsroom/news/new-impetus-for-active-reserve-force-124635/> (Letöltés ideje: 2022.04.08.)
88. Chivvis, Chritopher S.–Cohen, Raphael S.–Frederick, Bryan–Hamilton, Daniel S.–Larrabee, F. Stephen–Lin, Bonny: NATO’s Northeastern Flank. Emetging Opportunities for Engagement. RAND Corporation, Santa Monica, 2017.: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/AD1053400.pdf> (Letöltés ideje: 2018.03.09.)
89. Cioffi-Revilla, Claudio: Origins and Age of Deterrence: Comparative Research on Old World and New World Systems. In: *Cross-Cultural Research*, No. 1999/3. pp. 227–238.
90. Clauswitz, Carl von: *A háborúról*. Zrínyi Kiadó, 2013.
91. Clemmsen, Michael H.: Territorial Defence in Baltic Defence College. In: *Baltic Defence Review*, No. 2000/3. pp. 83–86.
92. Colomb, John Charles Ready: *The Defence of Great Britain. Sketches of its Naval Military and Political Aspects. Annotated with extracts from discussions they have called forth in the press of Greater Britain*. London, 1880.
93. Corcoran, Eward A.: *Improving Europe’s Conventional Defenses*. Strategic Studies Institute, US Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, 1 June 1983. pp. 13–14.

94. 'Cormorant': A senior serving officer in the British Army: Startegies of European Nations. In: Garnett, John C. (ed.): The Defence of Western Europe. National Defence College, 1972. pp. 109–133.
95. Corum, James S.: Adenauer, Amt Blank, and the Founding of the Bundeswehr 1950–1956. In: Corum, James S. (ed.): Rearming Germany. History of Warfare, Volume 64. Koninklijke Brill, Leiden, The Netherlands, 2011.
96. Corvisier, André: Armies and Societies in Europe 1494 – 1789. Indiana University Press, 1979.
97. Coulton, George Gordon.: Democracy & Military Service. An abbreviated translation of the „Armée Nouvelle” of Jean Jaurès. Simpkin, Marshall, Hamilton, Kent & Co., Limited, London, 1916.
98. Coulton, George Gordon: A Strong Army in a Free State. A Study of the Old English and Modern Swiss Militias. Simpkin, Marshall, Hamilton, Kent & Co., Ltd. Stationers Hall Court, London, 1941.
99. Crosby, Anne Denholm: Dilemmas in Defence Decision-Making. Construczing Canada's Role in NORAD, 1958–96. Macmillan Press Ltd., 1999.
100. Curtis, Glenn E.: Greece: a country study. Federal Research Division, Library of Congress, 1995.
101. Csabai Károly – Kiss Jenő – Móricz Lajos: A területvédelemről. In: Új Honvédségi Szemle, 50. évf. 1996/2. sz. pp. 91–95.
102. Csécs István: Az új kiképzési rendszerű műszaki csapatok története 1964–1991. Zrínyi Kiadó, 2017.
103. Csóka Attila: Az önkéntes területvédelmi tartalékos alegységek ABV-védelmi feladatai. In: Honvédségi Szemle, 148. évf. 2020/6. sz. pp. 58–66.
104. Csuka Imre: Leküzdés, vagy áttörés? In: Honvédelem, XXXII. évf. 1981/10. sz. pp. 14–26.
105. Dach, Hans von.: Der totale Widerstand. Kleinkriegsanleitung für Jedermann. Dritte Auflage, Bern, 1966.

106. Danczer Alfons (szerk.): A mi hadseregünk. Az Osztrák-Magyar Monarchia népei fegyverben és zászlók alatt. Franklin-Társulat, Budapest, 1889.
107. Darányi Miklós: 15 éves a hátországvédelem. In: Honvédségi Szemle, XL. évf. 1986/4. sz. pp. 1–4.
108. Darczewska, Jolanta: Rosgvardiya. A Special-Purpose Force. OSW. Point of View, Number 78, Warsaw May, 2020.: https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/PV_ENG_Rosgvardiya_net.pdf (Letöltés ideje: 2021.08.03.)
109. Davis, Milton Paul: Overview of the Guard and Reserve Forces of the Baltic Sea Countries at the Beginning of the Twenty-first Century. In: Baltic Security & Defence Review, No. 2014/1. pp. 164–193.
110. Davis II, Robert T.: Cold War Infamy: NATO Exercise Carte Blanche. In: Heuser, Beatrice – Heier, Tormod – Lasconjarias, Guillaume (ed.): Military Exercises: Political Messaging and Strategic Impact. NATO Defence College, Research Division, 2018.
111. Dawson, Peter F.: Canadian Military Mobilization. In: Armed Forces & Society, Vol. 16. No. 1989/1. pp. 37–57.
112. Defence without the Bomb. The Report of the Alternative Defence Commission. Taylor & Francis Ltd. London and New York, 1983.
113. Dennis, George T.: Three Byzantine Military Treatises. Dumberton Oaks, Research Library and Collection, Washington, D.C. 1985.
114. Derkovics Jenő: A magyar Vörös Hadsereg gyári munkásezredeinek szervezése. In: Hadtörténelmi Közlemények, II. évf. 1955/3–4. sz. pp. 213–242.
115. Doubler, Michael D.: I am the Guard. A History of the Army National Guard, 1636–2000. Army National Guard, Washington, 2001.
116. Douhet, Giulio: A légi uralom. In: Kocsis Bernát: Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985. pp. 577–625.
117. Dreifelds, Juris: Latvia. In: Iwaskiw, Walter R. (ed.): Estonia, Latvia, and Lithuania. Country Studies. Federal Research Division, Library of Congress, 1996.

118. Dulić, Tomislav – Kostić, Roland: Yugoslavs in Arms: Guerilla Tradition, Total Defence and the Ethnic Security Dilemma. In: Europe-Asia Studies, No. 2010/7. pp. 1051–1072.
119. Dunn, Keith A. – Staudenmaier, William O.: Alternative Military Strategies for the Future. Westview Press, 1985.
120. Duyvesteyn, Isabelle – Worrall: Global strategic studies: a manifesto. In: Journal of Strategic Studies, No. 2017/3. pp. 347–357.
121. Edström, Håkan–Gyllensporre–Westberg, Jacob: Military Strategy of Small States. Responding to External Shocks of the 21st Century. Routledge, London and New York, 2019.
122. Edwards, Sean J. A.: Swarming on the Battlefield. Past, Present, and Future. RAND, Santa Monica, 2000.: https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1100.html (Letöltés ideje: 2021.08.03.).
123. Englmann, Felicia: Ein Jahr Landesregiment Bayern.: <https://www.bundeswehr.de/de/organisation/streitkraeftebasis/aktuelles/pilotprojekt-der-reserve-ein-jahr-landesregiment-bayern-261120> (Letöltés ideje: 2022.10.15.)
124. Erlach, Franz von: Die Kriegführung der Polen im Jahr 1863. Nach eigenen Beobachtungen von März bis August an Ort und Stelle gesammelt. Darmstadt & Leipzig, 1866.
125. Erlach, Franz von: Die Freiheitskriege kleiner Völker gegen große Heere. Bern, 1867.
126. Ernest A.: Does the Army Have an Effective Doctrine for the Conduct of Rear Area Security and the Protection of Support Troops? School of Advanced Military Studies, United States Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth, Kansas 1996.
127. Esdaile, Charles J. (ed.): Popular Resistance in the French Wars. Patriots, Partisans and Land Pirates. Palgrave Macmillan, 2005.
128. Estes, Kenneth W. – Serrano – José M.: Rejoining Europe: From Isolation to Integration. In: A Military History of Modern Spain. Praeger Security International, Westport, Connecticut – London, 2007. pp. 136–160.

129. Facon, Isabelle: Reforming Ukrainian Defense: No Shortage of Challenges. Notes de l'Ifri. Russie. Nei.Visions. 101. ifri. Russia/NIS Center.: https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/facon_reforming_ukrainian_defense_2017.pdf (Letöltés ideje: 2020.04.07.)
130. Fabian, Sandor: Irregular Warfare. The Future Military Strategy For Small States. Wroclaw: Amazon Fullfilment, 2013.
131. Faivre, Maurice: Védelmi alternatívák. In: Honvédelem, XXXVI. évf. 1985/6. sz. pp. 3–10.
132. Felber, A. E.: Gépesített erők ellenlökése kulcsfontosságú övezetekben. In: Honvédelem, XXXVII. évf. 1986/3. sz. pp. 64–71.
133. Fiala, Otto C.: Resistance Operating Concept (ROC). The JSOU Press, MacDill Air Force Base, Florida, 2020.
134. Fisher, Ernest F.: A Strategy of Flexible Response. In: Military Review, Vol. XLVII. No. 1967/3. pp. 41–55.
135. Fodor Lajos: Önkéntes kötelezettségvállalás a honért. In: Új Honvédségi Szemle, 55. évf. 2001/1. sz. pp. 20–23.
136. Forgács Balázs: Hadelmélet. A magyar katonai gondolkodás története és a hadikultúrák. Studia Universitatis Communia, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017.
137. Forgács Balázs: Gerillák, partizánok, felkelők. Az irreguláris hadviselés elméletének története – korunk kihívásai. Zrínyi Kiadó, 2020.
138. Forster, Anthony – Edmunds, Timothy – Cottey, Andrew: The Challenge of Military Reform in Postcommunist Europe. Building Professional Armed Forces. Palgrave Macmillan, 2002.
139. Fortescue, John: A History of the British Army. Vol. I-XII. Macmillan and Co., London, 1899-1930. Vol. IV.
140. Frederick the Great on The Art of War. Edited & Translated by Jay Luvas. Da Capo Press, New York, 1999.

141. Freeman, Waldo D. Jr.: NATO Central Region Forward Defense: Correcting the Strategy/Force Mismatch. National Security Affairs Issue Paper, No. 81-3. National Defense University, Research Directorate. Washington D.C. 1981.
142. French, David: Military Identities. The Regimental system, the British Army & the British People c. 1870–2000. Oxford University Press, 2005.
143. Fridberg, Torben – Latsen, Mona: Volunteers in the Danish Home Guard 2016. The Danish National Centre for Social Research. Copenhagen, 2017.
144. Frontinus: The Stratagems and the Aqueducts of Rome. With English Translation by Charles E. Bennett. William Heiemann, G.P. Putnam's Sons, London – New York, MCMXXV.
145. Frunze, M. V.: Válogatott művei. I-II. kötet. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1959.
146. Fuller, John Frederic Charles: A gépesített háború. In: Kocsis Bernát: Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985. pp. 449–518.
147. Fülöp Imre: Néhány európai semleges ország és a Magyar Köztársaság katonai védelmi rendszerei. In: Új Honvédségi Szemle, XLV. évf. 1991/7. sz. pp. 11–22.
148. Fülöp Imre: A Magyar Köztársaság katonai védelméről. In: Hadtudomány, I. évf. 1991/1. sz. pp. 17–25.
149. Fülöp Imre: A honvédelmi dandárok alkalmazásáról. In: Új Honvédségi Szemle, XLVI. 1992/9. sz. pp. 51–56.
150. Gates, David: Area Defence Concepts: The West German Debate. In: Global Politics and Strategy, Volume 29, No. 1987/4. pp. 301–317.
151. Gates, David: Non-offensive Defence. An Alternative Strategy for NATO? St. Martin's Pres, New York, 1991.
152. Gawdiak, Ihor: Czechoslovakia: a country study. Federal Research Division. Library of Congress, August 1987.
153. Gál Péter (szerk.): A hátszágvédelmi alakulatok (szervek) elvonuló csapatokkal való együttműködésének területei, formái és sajátosságai (tanulmány). Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, 1974.

154. Gerhardt, Wolfgang: What About Multinational Corps in NATO? One Example: NATO Corps LANDJUT. In: Military Review, No. 1979/3. pp. 10–16.
155. Germuska Pál – Horváth Miklós: A magyar honvédelmi igazgatás története, 1945–1990. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest.: https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/15213/Germuska_Pal-Horvath_Miklos_A_magyar_honvedelmi_igazgatas_tortenete_1945-1990.pdf?sequence=1 (Letöltés ideje: 2021.01.04.)
156. Gneisenau: August Wilhelm Anton Neithardt von: A népfelkelés eszméjéről. In: Gottreich László et al.: Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1974. pp. 524–529.
157. Gotowiecki, Paweł – Żak, Jakub: The Territorial Defence in Poland – The Influence of the Ukrainian Conflict Experiences. p. 27.: https://www.researchgate.net/publication/329717900_The_Territorial_Defence_in_Poland_-_The_Influence_of_The_Ukrainian_Conflict_Experiences (Letöltés ideje: 2020.04.23.)
158. Gönczi Gabriella: A légierő kényszerítő alkalmazásának teóriái. In: Repüléstudományi Közlemények, XXIV. évf. 2012/2. pp. 844–853.: http://real.mtak.hu/9118/1/69_Gonczy_Gabriella.pdf (Letöltés ideje: 2022.05.24.)
159. Grecu, Dan-Florin: The Role of the Patriotic Guards within national defence of Romania (1968-1989). In: Ante Portas, 2016/2 (7) pp. 201–2018.
160. Grin, John – Unterseher, Lutz: The spiderweb defense. In: Bulletin of the Atomic Scientists, 1988/7. pp. 28–30.
161. Grossman, Andrew: Neither Dead nor Red. Civilian Defense and American Political Development During the Early Cold War. Routledge, London – New York, 2001.
162. Gyarmati István: Egy lehetséges honvédelmi koncepció vázlat. In: Társadalmi Szemle, XLV. évf. 1990/3. pp. 46–52.
163. Gyertyánfy Kornél: Kis erő, nagy tér. In: Magyar Katonai Szemle, IV. évf. 1934/2. pp. 5–20.
164. Gyertyánfy Kornél: Az ellentámadás és ellenlökés. In: Magyar Katonai Szemle, V. évf. 1935/4. pp. 26–32.

165. Hajdú István: A bekerítésben vívott harc és a kitörés néhány főbb kérdése. In: Új Honvédségi Szemle, XLV. évf. 1991/11. pp. 24–27
166. Hammerich, Helmut: Defense at the Forward Edge of the Battle or rather in the Depth? Different approaches to implement NATO's operation plans by the alliance partners, 1955-1988. In: Journal of Military and Strategic Studies, Vol. 15. No. 2014/3. pp. 156–172.
167. Hatzivassiliou, Evanthis: Greece and the Cold War. Frontline state, 1952–1967. Routledge, London and New York, 2006.
168. Haugan, Arne: The Defense of Norway. In: Military Review, Vol. XLIV. No. 1964/1. pp. 17–23.
169. Hautzinger Gyula: Önkéntesség alapján szerveződő új típusú fegyveres erő. In: Hadtudomány, XII. évf. 2002/3. sz. pp. 52–62.
170. Hautzinger Gyula: Nemzetőrésgről másképpen. In: Új Honvédségi Szemle, 56. évf. 2002/2. sz. pp. 113–118.
171. Hautzinger Gyula: Az átalakuló honvédelem koncepciójának aspektusai különös tekintettel a nemzetőrés megalakításának lehetőségére. Doktori értekezés. ZMNE Hadtudományi Doktori Iskola. 2002.
172. Hautzinger Gyula: A modern Nemzetőrésgről – tények és gondolatok. Zrínyi Nemzetvédelmi Egyetem – Társadalomtudományi Intézet. Budapest, 2005.
173. Hegedűs Ernő – Vedó Attila – Molnár Gábor: A területvédelmi elven felállított tartalékos katonai erők szervezésének és alkalmazásának történeti előzményei (1944–1945). A Magyar Királyi Honvédség kiegészítő karhatalmi zászlóaljainak rendvédelmi és katonai tevékenysége a hadtápterület biztosítása során. I. rész. In: Katonai Logisztika, 28. évf. 2020/3. sz. pp. 193–217.
174. Hegedűs Ernő–Vedó Attila–Molnár Gábor: A területvédelmi elven felállított tartalékos katonai erők szervezésének és alkalmazásának történeti előzményei (1944–1945). A Magyar Királyi Honvédség kiegészítő karhatalmi zászlóaljainak rendvédelmi és katonai tevékenysége a hadtápterület biztosítása során. II. rész. In: Katonai Logisztika, 29. évf. 2021/3–4. sz. pp. 205–229.

175. Hegedűs Ernő – Vedó Attila – Molnár Gábor: A területvédelmi elven felállított tartalékos katonai erők szervezésének és alkalmazásának történeti előzményei (1944–1945). A Magyar Királyi Honvédség Kiegészítő Karhatalmi Zászlóaljainak szervezete. III. rész. In: *Katonai Logisztika*, 30. évf. 2022/1–2. sz. pp. 196–230.
176. Hegedűs János: A Magyar Honvédség tartalékerejének helyzete. In: *Honvédségi Szemle*, 147. évf. 2019/3. sz. pp. 46–60.
177. Heitman, Clemens: *Schützen und Helfen? Luftschutz und Zivilverteidigung in der DDR 1955 bis 1989/90*. Ch. Links Verlag, Berlin. 2006.
178. Helgert Imre – Mészáros Gyula: A Magyar Honvédség a Rendszerváltás sodrában. Néphadseregől Magyar Honvédség. I-II. Kötet. Antológia Kiadó, Lakitelek, 2017.
179. Hermann Róbert: *1848–1849: A szabadságharc hadtörténete*. Korona Kiadó, Budapest, 2001.
180. Herrick, Richard Clinton: *The Yugoslav People's Army: Its Military and Political Mission (Thesis)*. Naval Postgraduate School, 1980.
181. Héjja István: A területvédelem nemzetközi gyakorlata, helye az országvédelemben. In: *Honvédelem*, XLI. évf. 1990/6. sz. pp. 38–40.
182. Héjja István – Pohl Árpád: Ausztria biztonságpolitikájáról. In: *Új Honvédségi Szemle*, XLVI. évf. 1992/1. sz. pp. 8–17.
183. Hémez, Rémy: *The French Army at a Crossroads*. In: *The The US Army War College Quarterly: Parameters*, Vol. 47. No. 2017/1. pp. 103–112.
184. Hirdman, Sven: *Tröskelförsvarets strategi och taktik – oklara skrivningar om militärt stöd.*: <https://kkrva.se/troskelforsvarets-strategi-och-taktik-oklara-skrivningar-om-militart-stod/> (Letöltés ideje: 2022.04.03.)
185. Hochauer, Günther: *Osztrák területvédelem és territoriális (Landwehr) elgondolás*. In: *Honvédelem*, XXX. évf. 1979/9. sz. pp. 33–42.
186. Hoffenaar, Jan: *Territorial Defence – a Problematic Concept: the Netherlands as an Example*. In: *Jobbágy Zoltán – Andaházi Szeghy Viktor – Erikson, Fredrick – Kiss Á. Péter (ed.): The Role of Territorial Defense Forces in Peace and War*. Hungarian Defence Forces Scientific Research Centre, Budapest, 2020.: <file:///C:/Users/User/Downloads/CSWG%202019%20May%2027->

- [31%202019%20Budapest%20conference%20proceedings.pdf](#) (Letöltés ideje: 2020.11.02.)
187. Hofstetter, Edwin: Fegyveres semlegesség és szolidaritás – Svájc biztonságpolitikájáról. In: Új Honvédségi Szemle, 51. évf. 1997/2. sz. pp. 61–69.
 188. Holcomb, Franklin: The Order of Battle of the Ukrainian Armed Forces: A Key Component in European Security. ISW. Washington, DC, 2016. online: http://www.understandingwar.org/sites/default/files/ISW%20Ukrainian%20ORBAT%20Holcomb%202016_0.pdf (Letöltés ideje: 2020.04.07.)
 189. Homoki János: Gondolatok a jövő magyar nemzetőrség létrehozásáról. In: Új Honvédségi Szemle, 55. évf. 2001/1. sz. pp. 6–13.
 190. Hopmann, Terrence P. – Barnaby, Frank (ed.): Rethinking the Nuclear Weapons Dilemma in Europe. Macmillan. 1988.
 191. Horncastle, Jamie: A House of Cards: The Yugoslav Concept of Total National Defence and its Critical Weakness. In: Macedonian Historical Review, 2011/2. pp. 285–302.
 192. Hornyacsek Júlia: A tudományos kutatás elmélete és módszertana. Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar. Budapest, 2017.
 193. Horváth István: A védelem néhány aktuális kérdése. In: Hadtudomány, V. évf. 1995/3. sz. pp. 49–58.
 194. Horváth Miklós: Megkérdeztük a HM Katonapolitikai és Hadtudományi Intézetének megbízott igazgatóját a nemzetvédelemről. In: Magyar Honvéd, 1990/9. p. 4.
 195. Horváth Zoltán: Hátországvédelem, területvédelem. Területvédelmi ezredek, zászlóaljok a hatékonyan működő területvédelmi rendszer érdekében. In: Katonai Logisztika, 37. évf. 2019/3. sz. pp. 24–62.
 196. Howard, Michael: NATO and the Year of Europe. In: Survival, Vol. 16. No. 1974/1. pp. 21–27.
 197. Hörhager, Axel: Yugoslavia's Defense: The Logic of Politics. In: Military Review, Vol. LIX. No. 1977/6. pp. 56–63.
 198. Hughes, Daniel J.: Moltke On the Art of War. Selected Writings. Presidio Press, 1993.

199. Huitfeldt, Tonne: Force Mobilization in Norway. In: Simon, Jeffrey (ed.): NATO – Warsaw Pact Force Mobilization. The National Defense University Press, Washington, DC, 1988. pp. 519–541.
200. Hungerbühler, Werner: Haderőreform '95. In: Új Honvédségi Szemle, 51. évf. 1997/8. sz. pp. 70–83.
201. Hunt, Kenneth: The Military Lessons. In: Survival, Vol. 15. No. 1974/1. pp. 4–7.
202. Hunt, Kenneth: The Alliance and Europe: Part II. Defense with Fever Men. Adelphi Paper 98, IISS, London, 1973.
203. Hvidt, A.N.: Denmark's New Territorial Army. In: Military Review, Vol. XXXII. No. 1952/4. pp. 92–95.
204. Isby, David C: The United Kingdom. In: Simon, Jeffrey (ed.): NATO – Warsaw Pact Force Mobilization. The National Defense University Press, Washington, DC, 1988. pp. 317–350.
205. Ismay, H.L.: NATO – The First Five Years, 1949–1954. North Atlantic Treaty Organization, 1954.
206. Jacobs, Walter Darnell: Frunze: The Soviet Clausewitz (1885-1925). Martinus Nihoff, The Hague, 1969.
207. Jakab Barnabás: A szovjet erődök. In: Magyar Katonai Szemle, XII. évf. 1942/1. pp. 363–370.
208. Jany, Curt: Geschichte der königlich Preußische Armee. 4. Band. 1807 bis 1914. Berlin, 1933.
209. Jobbágy Zoltán – Andaházi Szeghy Viktor – Erikson, Fredrick – Kiss Á. Péter (ed.): The Role of Territorial Defense Forces in Peace and War. Hungarian Defence Forces Scientific Research Centre, Budapest, 2020.: <file:///C:/Users/User/Downloads/CSWG%202019%20May%2027-31%202019%20Budapest%20conference%20proceedings.pdf> (Letöltés ideje: 2020.11.02.)
210. Johann, Karl Ludwig: A magasabb hadművészet alapelvei. In: Rázsó Gyula (szerk.): A hadművészet középkori és újkori klasszikusai. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1974. pp. 484–506.

211. Johnson, A. Ross: Total National Defence in Yugoslavia. National Technical Information Service, 1971.
212. Johnson, A. Ross: Yugoslav Total National Defence. In: Military Review, Vol. LIII. No. 1973/12. pp. 40–46.
213. Johnson, A. Ross.: Yugoslav Total National Defence. In: Global Politics and Strategy, Vol. 15. No. 1973/2. pp. 54–58.
214. Jokubauskas, Vytautas: Territorial Defence and Partisan Resistance (Lithuania's Experience). In: Lithuanian Annual Strategic Review, Vol. 16. No. 2018/1. pp. 331–371.
215. Juhász Dezső: Olaszország és a NATO. In: Hadtudomány, X. évf. 2000/3. pp. 15–24.
216. Julier Ferenc: Seeckt vezérezredes. In: Magyarország, X. évfolyam, 122. (2485.) szám, 1929. június 2. I. sz. „Vasárnap” melléklet.
217. Julier Ferenc: A világháború magyar szemmel. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1933.: https://mek.oszk.hu/02200/02221/html/1_3.html (Letöltés ideje: 2022.02.05.)
218. Juusti, Jukka – Matthews, Ron: Finland's Defense Posture. In: Defense & Security Analysis, Vol. 6. No. 1990/1. pp. 85–89.
219. Kanarowski, Stanley: The German Army and NATO Strategy. National Security Affairs Monograph Series no. 82-2. National Defense University Press, Fort Lesley, Washington DC, 1982.
220. Karber, Phillip A. – Milam, John H.: The Federal Republic of Germany. In: Simon, Jeffrey (ed.): NATO – Warsaw Pact Force Mobilization. The National Defense University Press, Washington, DC, 1988. pp. 245–268.
221. Kardash, I.L.: Ways to Improve Territorial Defense. In: Military Thought. A Russian Journal of Military Theory and Strategy, Vol. 23. No. 2014/1. pp. 1–9.
222. Kassander, Peter J.: National Security. In: Wickman, Stephen B. (ed.): Belgium: a country study. Foreign Area Studies, The American University. November 1984.
223. Kállai László: A területvédelem új lehetséges szervezetéről. In: Hadtudomány, I. évf. 1990/1. sz. pp. 63–67.

224. Kladek András: Néhány gondolat az önkéntes tartalékos rendszer megújításáról. In: *Hadtudomány*, XXVI. évf. 2016/Különszám. pp. 166–178.
225. Keefe, Eugene (ed.): *East Germany: a country study*. Federal Research Division, Library of Congress, 1982.
226. Keegan, John: *World Armies*. The Macmillan Press Ltd, London and Basingstoke, 1979.
227. Kennan, George F.: *Russia, the Atom and the West*. (Reprint) Greenwood Press, Publishers, Westport, Connecticut, 1974.
228. Kennedy, Robert: *The American Debate on Conventional Alternatives for the Defense of Europe*. In: Brauch, Günter Hans – Kennedy, Robert (ed.): *Alternative Conventional Defense Postures in the European Theater. Force Posture Alternatives for Europe After the Cold War. Volume 3*. Taylor & Francis Inc., Washington – Philadelphia – London 1992. pp. 35–56.
229. Kevés István: Az önvédelem helye és szerepe a polgári védelemben. In: *Honvédségi Szemle*, XXIII. évf. 1969/5. sz. pp. 87–94.
230. Kevés István: A polgári védelem önvédelmi szervezeteinek feladatairól. In: *Polgári Védelem*, XII. évf. 1970/3. sz. pp. 10–11.
231. Killingray, David: *Imperial Defence*. In: Winks, Robin W. (ed.): *The Oxford History of the British Empire. Historiography*. Oxford University Press, 1999. pp. 342–354.
232. Kiss Álmos Péter – Takács Attila Géza: *Territorial Defence Forces: a key element of Hungary's resilience in postmodern war*. In: Peter A. Kiss (ed.): *Proceedings of the Conference on National Resilience. Opportunities and Challenges in a Changing Security Environment*. HDF General Staff Scientific Research Centre, May 9-10 2018. Budapest, Hungary.
233. Kiss Dávid: *A Munkásőrség története és előzményei*. Veritas Könyvek 8. Veritas, Budapest, 2017.
234. Kiss Dávid: *A magyar haderő átalakítása 1987 és 1992 között*. Veritas Könyvek 14. VERITAS Történetkutató Intézet, 2018.
235. Kiss J. László: *Alternatív biztonság – új békemozgalom*. In: *Világosság*, XXIII. évf. 1982/11. sz. pp. 725–731.

236. Kiss Roland: A rajzó hadviselés és az osztott műveletek kialakulása. In: Honvédségi Szemle, 148. évf. 2020/6. pp. 3–15.
237. Kiss Zoltán: Illúzió, vagy realitás? Gondolatok Magyarország semlegességéről. In: Honvédségi Szemle, XLIV. évf. 1990/2. pp. 37–42.
238. Kladek András: Néhány gondolat az önkéntes tartalékos rendszer megújításáról. In: Hadtudomány, XXVI. évf. 2016/Különszám. pp. 166–178.
239. Klein, Yitzhak: A Theory of Strategic Culture. In: Comparative Strategy, Vol. 10. No. 1991/1. pp. 3–23.
240. Klisz, Maciej: The Polish Territorial Defence Forces (POL TDF): a significant component in national resilience and resistance. In: Kingston Consortium on International Security, August 2022. (online): <https://static1.squarespace.com/static/6034150d85deb0136ad574f2/t/62e943e3d638fb7137283256/1659454439093/KCIS+INSIGHTS+Klisz+2-8+August+2022.pdf> (Letöltés ideje: 2022.10.18.)
241. Kocs, Stephen A.: Autonomy or Power? The Franco-German Relationship and Europe's Strategic Choices, 1955–1995. Praeger, Westport, Connecticut, London, 1995.
242. Kollega Tarsoly István (főszerk.): Magyarország a XX. században. I. kötet. Politika és társadalom, hadtörténet, jogalkotás. Babits Kiadó, Szekszárd, 1996.
243. Komáromi István: Az egységes hátországi és polgári védelem. In: Honvédségi Szemle, XLII. évf. 1988/2. pp. 1–4.
244. Konradsen, Henrik B.: Denmark Key to the Baltic Gate. In: Military Review, Vol. XLVI. No. 1966/6. pp. 47–54.
245. Kovács Jenő: Az ellenség előkészített védelmének áttörése. In: Honvédelem, XXVII. évf. 1976/2. pp. 11–20.
246. Kovácsházy Miklós: A páncélozott harcjárművek vizsgálata, összehasonlítása és értékelése a mozgékonytűkrében. (PhD Értekezés). Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Katonai Műszaki Doktori Iskola, 2016.
247. Krajnc Zoltán: A légtér igénybevételének specifikumai a közszolgálat sajátos igényeinek megfelelően. Dialóg Campus, Budapest, 2020. pp. 23–34.: <https://nkerepo.uni->

- nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/15778/848_legter.pdf?sequence=1 (Letöltés ideje: 2022.05.24.).
248. Kurta Gábor: A hierarchikus körzetvédelem, mint az új védelmi koncepció egy lehetséges változata. In: Hadtudomány, II. évf. 1992/1. sz. pp. 49–62.
249. Kurta Gábor: Az állami létet veszélyeztető nagy erejű támadás elhárítása a „hierarchikus” körzetvédelem keretében. In: Új Honvédségi Szemle, 1992/3. sz. pp. 1–20.
250. Kuti György: A védelmi jellegű katonai doktrína és a haderőstruktúra. In: Honvédségi Szemle, XLIV. évf. 1990/1. sz. pp. 13–17.
251. Kuti György: A helyi önkormányzatok és a területvédelem. In: Honvédségi Szemle, XLV. évf. 1991/1. pp. 30–35.
252. Kuti György – Szántó Imre: Gondolatok egy semleges Magyar Köztársaság honvédelmének kérdéseiről. In: Honvédségi Szemle, 1990/2. pp. 32–41.
253. Kveder, Dushan: „Territorial War” – The New Concept of Resistance. In: Foreign Affairs, Vol. 32. No., 1953/1. pp. 91–108.
254. Laaenots, Ants: The Estonian Defence Forces – 2000. In: Baltic Defence Review, No. 1999/1. pp. 1–4.: https://www.baltdefcol.org/files/files/BSDR/BDR_01.pdf (Letöltés ideje: 2018.19.17.)
255. Lakatos László: A különleges jogrend és a honvédelem szabályozása. MTA Law Working Papers, 2014/49.: http://real.mtak.hu/121264/1/2014_49_Lakatos.pdf (Letöltés ideje: 2019.06.04.)
256. Lampersberger, Thomas: Der Weg zur Raumverteidigung. Teil 3: Die Realisierung des Konzepts der Raumverteidigung. In: Truppendienst, Magazin des Österreichischen Bundesheeres (továbbiakban Lampersberger Teil 3): <https://www.truppendienst.com/themen/beitraege/artikel/der-weg-zur-raumverteidigung-3> (Letöltés ideje: 2022.02.04.)
257. Lapaiev, Yuri: Reforming Territorial Defense in Ukraine: Danger in Delay. Eurasia Daily Monitor. Vol. 18, Issue: 30.: <https://jamestown.org/program/reforming-territorial-defense-in-ukraine-danger-in-delay/> (Letöltés ideje: 2021.04.07.)

258. Laqueur, Walter–Sloss, Leon: European Security in the 1990s. Deterrence and Defense after the INF Treaty. Springer Science+Business Media, LLC. 1990.
259. Lebow, Richard Ned: Thucydides and Deterrence. In: Security Studies, Vol. 16. No. 2007/2. pp. 163–188.
260. Le Puloch, L. J.: The Future of the French Army. In: Military Review, Vol. XLIV. 1964/11. pp. 41–49.
261. Lesky, Vylius: „Forest Brothers” 1945: The Culmination of the Lithuanian Partisan Movement. In: Baltic Security & Defence Review, No. 2009/11. pp. 58–86.
262. Levine, Robert A. – Connors T.T. – Weiner Milton G. – Wise Richard: A Survey of NATO Defence Concepts. RAND Corporation. N-1871-AF. June 1982.: <https://www.rand.org/pubs/notes/N1871.html> (Letöltés ideje: 2022.01.09.)
263. Liddell Hart, Basil Henry.: Deterrent or Defence: a fresh look at the West’s military position. Stevens, London, 1960.
264. Liddel Hart, Basil Henry: History of the First World War. Pan Books Ltd., London, 1973.
265. Liddell Hart, Basil Henry: Emlékiratok. In: Kocsis Bernát: Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985. pp. 521–573.
266. Liddel Hart, Basil Henry: Strategy. The Classic Book on Military Strategy. Second Revised Edition. A Meridian Book, 1991.
267. Linch, Kevin: Britain and Wellington’s Army. Recruitment, Society and Tradition, 1807-15. Palgrave Macmillan, 2011.
268. Lioe, Kim Eduard: Armed Forces in Law Enforcement Operations? The German and European Perspective. Springer, Heidelberg Dordrecht London, New York, 2011.
269. Lockwood, Jonathan Samuel: The Soviet View of U.S. Strategic Doctrine. Implications for Decision Making. Transaction Books, New Brunswick and London, 1985.
270. Lőrincz Kálmán: Konfliktusmegelőzés, konfliktuskezelés, aktív védelem. Lőrincz Kálmán vezérezredesnek, a Magyar Honvédség parancsnokának a felszólalása az MHTT hadtudományi konferenciáján. In: Hadtudomány, III. évf. 1993/1. pp. 1–10.
271. Ludendorff, Erich: My War Memories. Vol. I-II. Huthinson, 1919.

272. Lytvynenko, Oleksandr – Fluri, Philipp – Badrack, Valentyn: The Security Sector Legislation of Ukraine. Center of Army, Conversion and Disarmament Studies, Kyiv, 2017.:
https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Security%20Sector%20Legislation%20Ukraine%202017_eng.pdf (Letöltés ideje: 2021.08.22.)
273. Machiavelli, Niccoló: A háború művészete. Lazi Könyvkiadó, Szeged, 2022.
274. Mackenzie, S.P.: Citizens in Arms: The Home Guard and the Internal Security of the United Kingdom, 1940-41. In: Intelligence and National Security, 1991/3. pp. 548–572.
275. Magyar Róbert – Molnár Gábor: A hátszág a hadelméleti munkákban és a szakterminológiában. In: Katonai Logisztika, 30. évf. 2022/1–2. sz. pp. 130–152.
276. Maisaia, Vakhtang: Territorial Defence Forces Operations in Actions. Georgian and Ossetian Territorial Defence Forces Combat Strategies Analyses in Russia-Georgia 2008 August War: Comparative Study. In: Ante Portas, 2016/2. pp. 249–269.
277. Makar, Yuriy – Novoskoltseva, Liudmila: The Place and role of territorial defence in the National Security System of the Ukrainian State. In: Ante Portas, 2016/2. pp. 277–288.
278. Malkasian, Carter: A History of Modern Wars of Attrition. Praeger, Westport, Connecticut – London, 2002.
279. Markovits Árpád: A védelem technikájának megerősödéséről. In: Magyar Katonai Szemle, VIII. évf. 1938/3. sz. pp. 57–64.
280. Marolz, Josef: A gépesített és gyalog erők harctevékenységeinek lehetőségei Ausztria területén. In: Honvédelem, XXX. évf. 1979/3. sz. pp. 46–53.
281. Maurice's Strategikon. Handbook of Byzantine Military Strategy. Translated by George T. Dennis. University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1984.
282. Mayer, Walter: Az osztrák területvédelem – Spannocchi tábornok tévútja? In: Új Honvédségi Szemle, 48. évf. 1994/1. sz. pp. 120–127.
283. Mayer-Csejkovits Károly: A nagy háború fontosabb tapasztalatai magasabb katonai megvilágításban. In: Hadtörténelmi Közlemények, 1927, XXVIII. kötet pp. 152–187.

284. McClendon, R. Earl (reviewed): *Air Power and Unification*, by Louis A. Sigard (Military Science Publishing Company, \$2.50)
285. McCloughry, E. J. Kingston: *The Direction of War. A Critique of the Political Direction and High Command in War*. Frederick A. Praeger, New York, 1958.
286. McLaughlin, Sean: *Unconventional Warfare in Ukraine. Why Ukraine Needs a Territorial Defense Force With CMO Capabilities.:* <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/unconventional-warfare-ukraine-why-ukraine-needs-territorial-defense-force-cmo> (Letöltés ideje: 2021.08.07.)
287. Mearsheimer, John J.: *Maneuver, Mobile Defense, and the NATO Central Front*. In: *International Security*, Vol. 6. No. 1981-1982/3. pp. 104–122.
288. Mendershausen, Horst: *Territorial Defense in NATO and Non-NATO Europe*. RAND Corporation. R-1184-ISA, February 1973.
289. Mendershausen, Horst: *Reflections on Territorial Defense*. A RAND Note prepared for the United States Air Force. RAND Corporation. N-1265-AF. January 1980.
290. Mendl, Wolf: *French Defense Policy*. In: *Military Review*, Vol. XLVIII. No. 1968. pp. 76–83.
291. Messmer, Pierre: *France's Military Policy*. In: *Military Review*, Vol XLIII. No. 1963/8. pp. 24–34.
292. Mező András: *A szárazföldi harcászati tevékenységek fogalomrendszere*. In: *Honvédségi Szemle*, 142. évf. 2014/1. sz. pp. 119–135.
293. Mező András: *A katonai stratégiaalkotás és doktrínafejlesztés Magyarországon*. Doktori (PhD) értekezés. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2019.
294. Mészáros László Antal: *Rubin-feladat: A Magyar Néphadsereg szárazföldi csapatainak hadrendi változásai 1987-ben (Kitekintéssel a Magyar Néphadsereg egészére)*. Zrínyi Kiadó, 2020.
295. Miksche, Ferdinand Otto: *Blitzkrieg*. Faber and Faber, London, 1941.
296. Miksche, Ferdinand Otto: *The Failure of Atomic Strategy: A New Proposal for the Defense of the West*. Praeger, New York, 1959.

297. Miksche, Ferdinand Otto: Defense Organization for Western Europe. In: Military Review, Vol. XLI. No. 1961/1. pp. 52–62.
298. Military Balance 1980-81. The International Institute for Strategic Studies, London/Melbourne: Arms and Armour Press – New York: Facts on File, Inc., 1980.
299. Military Power Revue der Schweizer Armee/de l' Armée Suisse/of the Swiss Armed Forces. Chef der Armee, Nr. 2/2018.
300. Miller, D.M.O.: Strategic Factors Affecting the Defence by NATO of Western Europe: A Reappraisal. In: The RUSI Journal, Vol. 125. No. 1980/3. pp. 37–43.
301. Minaev, A.: Az olasz szárazföldi haderő. In: Honvédelem, XXXIII. évf. 1982/12 pp. 57–60.
302. Mitchinson, K.W.: The Territorial Force at War, 1914-1916. Palgrave Macmillan, 2014.
303. Moch, Gaston: L'Armée d'Une Démocratie. Editions de la Revue Blanche, Paris, 1900.
304. Molnár Gábor: A hadkiegészítés fejlődéstörténete az állandó hadseregek korától a tömeghadseregek kialakulásáig (1648–1870) I. rész (A „régí rend” kora, 1648–1789). In: Hadtudományi Szemle, VIII. évf. 2015/1. sz. pp. 109–142.: http://m.ludita.uni-nke.hu/repozitorium/bitstream/handle/11410/10473/15_1_hm_molnarg.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Letöltés ideje: 2022.03.29.)
305. Molnár Gábor: A személyi kiegészítés fejlődéstörténete az állandó hadseregek korától a tömeghadseregek kialakulásáig (1648–1870) II. rész (A francia háborúk időszaka 1789–1815). In: Hadtudományi Szemle, IX. évf. 2016/4. sz. pp. 154–182.: https://epa.oszk.hu/02400/02463/00033/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2016_04_154-182.pdf (Letöltés ideje: 2022.03.29.)
306. Molnár Gábor: A személyi kiegészítés fejlődéstörténete az állandó hadseregek korától a tömeghadseregek kialakulásáig (1648–1870) III. rész. In: Hadtudományi Szemle, X. évf. 2017/3. sz. pp. 78–106.: http://epa.oszk.hu/02400/02463/00036/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2017_3_078-106.pdf (Letöltés ideje: 2022.03.29.)
307. Molnár Gábor: Britain's Defence Strategy and her Home Defence Forces between the 17th and 19th Century. In: Hadtudományi Szemle, XI. évf. 2018/3. sz. pp. 118–129.:

http://epa.oszk.hu/02400/02463/00040/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2018_03_118-129.pdf (Letöltés ideje: 2022.03.29.)

308. Molnár Gábor: Területvédelmi elméletek és koncepciók – a területvédelem szerepe korunk biztonságpolitikai környezetében. In: Honvédségi Szemle, 148. évf. 2020/5. sz. pp. 35–46.
309. Moltke, Helmuth Karl: Hadtudományi írások. In: Kocsis Bernát (szerk.): Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985. pp. 331–381.
310. Montecuccoli, Raimondo: A magyarországi török háborúkról. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019.
311. Móricz Lajos: Katonai szakkifejezések. In: Honvédségi Szemle, XXXV. évf. 1981/12. pp. 102–104.
312. Móricz Lajos: A megváltozott hadászati nézetek és a területvédelem. In: Hadtudomány, VI. évf. 1996/3. sz. pp. 59–67.
313. Mórocz Lajos – Bognár Károly: A kis országok védelmének dilemmái. In: Új Honvédségi Szemle, XLV. évf. 1991/5. sz. pp. 17–26.
314. Moses, John W.: NATO Standardization in Action. In: Army Digest, 1964/10. pp. 41–46.
315. Mueller, Karl P.: Conventional Deterrence Redux: Avoiding Great Power Conflict in the 21st Century. In: Strategic Studies Quarterly, Vol. 12. No. 2017/4. pp. 76–93.
316. Muraveinyk, Anton: The Territorial Defense System of Ukraine: New Innovations but Incomplete Approach. Eurasia Daily Monitor Volume: 18 Issue: 179: <https://jamestown.org/program/the-territorial-defense-system-of-ukraine-new-innovations-but-incomplete-approach/> (Letöltés ideje: 2022.01.23.)
317. Nagy László: Gondolatok Finnország biztonságpolitikájáról. In: Új Honvédségi Szemle, XLVI. évf. 1992/11. sz. pp. 38–45.
318. Nagy Péter: Észtország és az integráció. In: Új Honvédségi Szemle, LVIII. évf. 2004/3. sz. pp. 35–45
319. Nagy Péter: Lettország biztonság- és védelempolitikája. In: Új Honvédségi Szemle, LVIII. évf. 2004/1. pp. sz. 40–51.

320. Nagy Péter: Litvánia biztonságpolitikai helyzetéről. In: Új Honvédségi Szemle, LVIII. évf. 2004/7. sz. pp. 36–48.
321. Niska, Juhani A.: Finland's Security and Defense Policy; Origins and Current Developments. US Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, 1986.
322. Nokkala, Arto: Non-Offensive Defence. A Criteria Model of Military Credibility. Finnish Defence Studies 3. War College, Helsinki, 1991.
323. NORAD/CONAD: Historical Summary. North American Aerospace Command, January–June, 1961.
324. Nordberg, Erkki: The Baltic Republics. Finnish Defence Studies, National Defence College, Helsinki, 1994.
325. Nouveau Dictionnaire Militaire. Comité d'Officiers de Toutes Armes. Nabu Press, 2012.
326. Nógrádi György: Nyugatnémet biztonságpolitikai elképzelések a 80-as években. In: Honvédelem, XXXIX. évf. 1988/6. sz. pp. 3–11.
327. Nyeman, Dorthe – Staun, Jørgen: From Territorial Defence to Expeditionary Forces. Mastering International Relations and Coping with Different Cultures Has Become a Strategic Necessity For Danish Officers. In: International Relations in Professional Military Education. 2016 Special Edition. pp. 35–39.
328. Obrona Terytorialna i jej rola we współczesnych systemach bezpieczeństwa. Ante Portas, Studia nad Bezpieczeństwem. No. 2(7)/2016.: <https://anteportas.pl/wp-content/uploads/2018/08/AP.VII.pdf> (Letöltés ideje: 2022.01.09.)
329. Oliva, Gianni: 70 Years, 1946–2016 The Italian Armed Forces serving the Republic. In: ID: Informazioni della Difesa, 2016/2. pp. 24–33.
330. Owens, Elmer G.: rear Area Security and Rear Area Damage Control. In: Military Review, Vol. XXXIX. No. 1959/5. pp. 9–20.
331. O'Ballance, Edgar: Defense Problems of Denmark. In: Military Review, Vol. XLII. No. 1962/6. pp. 24–36.
332. O'Day, Alan: War on Terrorism. The International Library of Essays in Terrorism, Routledge, 2017.

333. Öövel, Andrus: Estonian defence policy: independence and international cooperation. In: NATO Review, No. 1996/5. pp. 7–10.
334. Packard, Kyle D.: Fabian Strategy for a Twenty-First Century Hannibal. In: Military Review, Vol. 97. No. 2017/5. pp. 60–67.
335. Palmer, Dave R.: General George Washington: Grand Strategist or Mere Fabian? In: The US Army War College: Parameters, Vol. 4. No. 1974/1. pp. 1–16.
336. Palmer, Diego A. Ruiz: France. In: Simon, Jeffrey: NATO – Warsaw Pact Forces Mobilization. The National Defense University Press, Washington DC, 1988. pp. 269–311.
337. Palmer, Diego Ruiz: Spain's Security Policy and Army in the 1990s. In: Parameters, Vol. 20. No. 1990/6. pp. 90–98.
338. Panckoucke, Charles-Joseph: Encyclopédie Méthodique. Art Militaire. Tome Troisième. A Paris, Chez Panckoucke, Libraire, hôtel de Thou, rue des Poitevins; A Liège, Chez Plomteux, Imprimeur des Etats. M. DCC. LXXXVII. Avec Approbation et Privilège du Roi.
339. Pape, Robert: Bombing to Win: Air Power and Coercion in War. Cornell University Press, Ithaca and London, 1996.
340. Paszyn, Maciej: Territorial Defence in the structures of the Member States of NATO defence derived from the former Warsaw Pact. In: AARMS, Vol. 13. Issue: 2014/3. pp. 477–491.
341. Payne, Keith B.–Watson, Dale C.: Elrettetés a hidegháború utáni világban. In: Baylis, John et al. (szerk.): A stratégia a modern korban. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005. pp. 205–232.
342. Pálhiday Béla: A tüzérségi tűzvezetés fejlődése. In: Magyar Katonai Szemle, XI. évf. 1941/2. pp. 139–146.
343. Pekó József: Az önálló védelmi hadművelet elvi alapjairól. In: Honvédelem, XLI. évf. 1990/5. pp. 33–39.
344. Penttilä, Risto E. J.: Finland's Search for Security through Defence, 1944-89. Palgrave Macmillan, 1991.

345. Pettai, Vello A.: Estonia. In: Iwaskiw, Walter R. (ed.): Estonia, Latvia, and Lithuania. Country Studies. Federal Research Division, Library of Congress, 1996.
346. Pikner, Ivo – Zuna, Pavel – Spisak, Jan – Galatik, Vlastimil: Military Operating Concepts Development. SHOPMYBOOK, Peleman Industries, NV, Rijksweg 7,2870 Puurs, Belgium, USA, 2012.: <https://www.unob.cz/fvl/struktura/k105/Lists/PUBLIKACE/Attachments/4/Military%20Operating%20Concept%20Development.pdf> (Letöltés ideje: 2021.08.15.)
347. Platias, Athanasios: Greece's Startegic Doctrine: In Search of Autonomy and Deterrence. In: Conostas, Dimitri: The Greek-Turkish Conflict in the 1990s. Domestic and External Influences. Palgrave Macmillan, 1991. pp. 91–108.
348. Plăvițu, Dan: Territorial Defence as Part of the Romanian National Defence System. In: Ante Portas, 2016/2. pp. 216–227.
349. Pleiner, Horst: Lehetséges konfliktusok és azok következménye az osztrák Szövetségi Hadseregbe. In: Új Honvédségi Szemle, 52. évf. 1998/2. pp. 66–77.
350. Pogácsás Imre – Ocskay István: A BTR-80-as és BTR-80A harcjárművek korszerűsítésének lehetősége abronccserével. In: Haditechnika, L. évf. 2016/1. sz. pp. 12–19.
351. Pohl Árpád: Ausztria katonaföldrajzi adottságai és katonai doktrínája közötti összhang (jegyzet). Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, 1994.
352. Pohl Árpád: Az új osztrák biztonsági és védelmi doktrína. In: Hadtudomány, XII. évf. 2002/2. sz. pp. 27–35.
353. Pohl Árpád: Az osztrák biztonságpolitika és a hadsereg alkalmazási elveinek változásai a második köztársaság megalakulásától napjainkig. In: Katonai Logisztika, 10. évf. 2002/4. sz. pp. 16–39.
354. Pohl Árpád: Az Osztrák Szövetségi Hadsereg és a Magyar Honvédség szervezeteinek átalakulása a 90-es évektől napjainkig. In: Katonai Logisztika, 13. évf. 2005/3. sz. pp. 52–75.
355. Pohl Árpád: A Magyar Honvédség és az Osztrák Szövetségi Haderő logisztikai rendszerének összehasonlítása. Doktori értekezés. ZMNE Hadtudományi Doktori Iskola. 2008.

356. Pohl Árpád: Egy újra felbukkant fogalom: a területvédelem. In: Dobák Imre – Hautzinger Zoltán (szerk.): Szakmaiság, szerénység, szorgalom. Dialóg Campus, 2018. pp. 513–527.
357. Poór János: Adók, katonák, országgyűlések 1796–1811/12. Universitas, Budapest, 2003.
358. Poór László: Áttörés, vagy az „ellenség védelmének leküzdése”. In: Honvédelem, XXVII. évf. 1976/8. pp. 23–28.
359. Pratt, Clayton A.: The Benelux and Northern German Plains Approach. In: Military Review, 1978/6. pp. 2–8.
360. Puglisi, Rosaria: Heroes or Villains? Volunteer Battalions in Post-Maidan Ukraine. In: IAI Working Papers 15. 2015.: <http://www.iai.it/sites/default/files/iaiw1508.pdf> (Letöltés ideje: 2020.01.06.)
361. Rakolczai László: Védelem az új francia harcászati szabályzatban. In: Magyar Katonai Szemle, VIII. évf. 1938/2. pp. 17–27.
362. Raugh, Harold E.: The Victorians at War, 1815–1914: An Encyclopedia of British Military History. ABC-CLIO, 2004.
363. Ravasz István (szerk.): Magyarország a második világháborúban. Lexikon A-Zs. Magyar Hadtudományi Társaság, PETIT REAL Könyvkiadó, Budapest, 1996.
364. Reid, Brian Holden: J. F. C. Fuller: Military Thinker. St. Marin's Press, New York, 1987.
365. Reményi Gyula: Gondolatok a honvédelem alapkérdéseiről folyó munkálatokhoz. In: Új Honvédségi Szemle, XLV. évf. 1991/4. pp. 37–41.
366. Report József–Pataky Iván – Kovács Sándor: Hátország és honvédelem. Hadtudományi Füzetek. Budapest, 1983.
367. Révész Tamás: Nem akartak katonát látni? A magyar állam és hadserege 1918–1919-ben. Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések: Trianon-dokumentumok és tanulmányok 4. Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest, 2019.

368. Rickli, Jean-Marc: European small states' military policies after the Cold War: from territorial to niche strategies. In: Cambridge Review of International Affairs, 2008/3. pp. 307–325.
369. Roberts, Adam: Nations in Arms: The Theory and Practice of Territorial Defence. Second (Revised and Enlarged) Edition. Studies in International Security: 18. An International Institute for Strategic Studies book. Macmillan in associated with International Institute for Strategic Studies, Houndmills, Basingstoke, Hampshire RG21 2XS and London, 1986.
370. Romaneski, Albert Leo: Sweden and Nordic Balance. In: The US Army War College Quarterly: Parameters, Vol. 1. No. 1971/1. pp. 54–65.
371. Romjue, John L.: From Active Defense to AirLand Battle: The Development of Army Doctrine, 1973-1982. Historical Office, United States Army Training and Doctrine Command, Fort Monroe, Virginia, June 1984.
372. Roush, John H.: Norway's Significance From a Military Point of View. In: Military Review, Vol. XXVI. No. 1975/7. pp. 18–27.
373. Rózański, Mirosław – Duda, Adam – Rajchel, Jan – Drewniak, Tomasz – Stróżyk, Jarosław: Territorial Defense Troops. Present State Forward Direction Changes. Report, Realized for the Bureau of Research. Stratpoints Publications, Warszawa, February 2018.: https://www.stratpoints.eu/wp-content/uploads/2018/03/WOT-Raport_ENG.pdf (Letöltés ideje: 2020.03.27.)
374. Rusinow, Dennison I.: The Yugoslav concept of „All-National Defense”. A Deterrence to Great Powers. Southeast Europe Series, Flagstaff Reports, 1970/1. pp. 1–10.
375. Sallai Imre: Haderőreform az olasz fegyveres erőkben. In: Honvédségi Szemle, XLIV. évf. 1990/1. pp. 128–132.
376. Salminen, Pertti: The Impact of Arms Technology on Military Doctrines. Finnish Defence Studies 5. War College, Helsinki, 1992.
377. Sasvári Péter (szerk.): Rendszerszemlélet. Scientia Rerum Politicarum, Dialóg Campus, Budapest, 2020.: http://real-eod.mtak.hu/9259/1/734_Rendszerelmélet.pdf (Letöltés ideje: 2022.09.11.)
378. Sándor István – Lendér László: Hátországvédelem (Jegyzet). Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, Hadművelési-hadászati tanszék, 1977.

379. Sántha Kálmán: A kvalitatív összehasonlító elemzés történeti háttére. In: Polymatheia, XVII. évf. 2020/1-2. sz. pp. 137–148.
380. Schauer, Hartmut: Weissbuch 1979 zur Sicherheit der Bundesrepublik Deutschland. In: Allgemeine schweizerische Militärzeitschrift, 1980/3. pp. 121–124.
381. Schäfer, Karen: Die Militärstrategie Seeckts. Frank & Timme GmbH. Berlin, 2016.
382. Schelling, Thomas: Arms and Influence. With a New Preface and Afterword. Yale University Press, New Heaven and London, 2008.
383. Schelling, Thomas: The Strategy of Conflict. Harvard University Press, 2010.
384. Schneeberger, Josef: A vadászcsapatok fejlesztésének várható irányai – a 80-as években. In: Honvédelem, XXIX. évf. 1978/9. sz. pp. 56–62.
385. Schoeller, Karl: Harc a kulcsfontosságú övezetben. In: Honvédelem, XXX. évf. 1979/12. sz. pp. 27–41.
386. Schöne, Florian: Heimatschutz und Verteidigung. militärische Dimension einer gesamtgesellschaftlichen Aufgabe. Stiftung Wissenschaft und Politik. Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit. Forschungsgruppe Sicherheitspolitik, Ap Nr. 02, November 2021.: https://www.swp-berlin.org/publications/products/arbeitspapiere/Heimatschutz_und_Verteidigung.pdf (Letöltés ideje: 2022.02.12.)
387. Schröter, Lothar: A Bundeswehr negyedik „szervezési struktúra” programjának előzményei, kidolgozása és megvalósítása. In: Honvédelem, XXXV. évf. 1984/6. pp. 55–66.
388. Seybold, Calvin C.: But Who is Guarding the Rear? In: Military Review, Vol. LIX. No.1979/1. pp. 23–28.
389. Shea, Jamie: Resilience: a core element of collective defence.: <https://www.nato.int/docu/review/articles/2016/03/30/resilience-a-core-element-of-collective-defence/index.html> (Letöltés ideje: 2019.04.05.)
390. Sheehan, Regis P.: The Militia Army of Switzerland. In: Military Review, Vol. LIX. No. 1979/10. pp. 34–40.
391. Shelest, Hanna: Defend. Resist. Repeat: Ukraine’s Lessons for European Defence. European Council of Foreign Relations. p. 9.: <https://ecfr.eu/wp->

[content/uploads/2022/11/Defend.-Resist.-Repeat-Ukraines-lessons-for-European-defence.pdf](#) (Letöltés ideje: 2022.12.01.)

392. Siegbert, Rietzler: Italy's Armed Forces. In: Military Review, Vol. XLIV. No. 1964/12. pp. 92–97.
393. Simicskó István: Kérdések a nemzetőrségről. In: Új Honvédségi Szemle, 55. évf. 2001/1. sz. pp. 14–19
394. Skzypczak, Waldemar: Poland's Territorial Defence Force – Its Role, Significance and Tasks. In: Pulaski Policy Papers, Wasaw, 21.08.2017.: https://pulaski.pl/wp-content/uploads/2015/02/Pulaski_Policy_Paper_No_9_17_EN.pdf (Letöltés ideje: 2019.02.07.)
395. Slensvik, Thomas – Ydstebø, Palle: The Norwegian joint operational doctrine as a case: heritage, content, process. In: Journal of Strategic Studies, Vol. 39. No. 2016/2. pp. 297–314.
396. Slessor, John: Strategy for the West. Cassel, London, 1954.
397. Snyder, Glenn H.: Deterrence by Denial and Punishment. Research Monograph No. 1. Woodrow Wilson School of Public and International Studies, Princeton University, January 2, 1959.
398. Sokolski, Henry D. (ed.): Getting MAD: A nuclear mutual assured destruction, its origins and practice. Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, 2004.
399. Solsten, Eric – Meditz, Sandra W.: Spain a country study. Federal Research Division, Library of Congress, 1988.
400. Solsten, Eric (ed.): Portugal: a country study. Federal Research Division, Library of Congress, 1994.
401. Solsten, Eric – McClave, David E.: Austria: a country study. Federal Research Division, Library of Congress, 1994.
402. Soper, Karl Wheeler: National Security In: Bachman, Ronald D. (Ed.): Romania: a country study. Federal Research Division, library of Congress, Headquarters, Department of the Army, 1991.

403. Soper, Karl Wheeler: National Security. In: Curtis, Glenn E. (ed.): Yugoslavia: a country study. Federal Research Division, Library of Congress, Headquarters, Department of the Army, 1992.
404. Spannocchi, Emil – Brossollet, Guy: Verteidigung ohne Schlacht. 2nd Edition. Carl Hanser Verlag GmbH & Co. KG. 1 Jan. 1977.
405. Speck Gyula: Magyar-német védelmi kapcsolatok Magyarország új Nemzeti Biztonsági Stratégiájának tükrében. In: Hadtudomány, 2020/3. sz. pp. 17–38.
406. Stein, George J.: State Defence Forces: The Missing Link in National Security. In: Military Review, 1984/9. pp. 2–16.
407. Stein, George J.: Total Defense: A Comparative Overview of the Security Policies of Switzerland and Austria. In: Defense Analysis, Vol. 6. No. 1990/6. pp. 17–33.
408. Stein, George J.: Home Guard Forces in NATO. In: Military Review, Vol. LXX. No. 1990/2. pp. 27–36.
409. Stoker, Donald – Schneid, Frederick C. – Blanton, Harold D. (ed.): Conscription in the Napoleonic Era. A revolution in military affairs? Routledge, 2009.
410. Storrs, Christopher: The Spanish Resurgence 1713–1748. Yale University Press, New Heaven & London, 2016.
411. Strachan, Hew: Conventional defence in Europe. In: International Affairs, Vol. 61. No. 1984-1985/1. pp. (27–43)
412. Staudenmaier, William O.: Territorial Defense: An Ace in the Hole for NATO. In: Army, February 1978. pp. 35–38.
413. Stein, George J.: The Home Service Force. In: Defence Analysis, Vol. III. No. 1987/3. pp. 213–223.
414. Strohn, Matthias: Hans von Seeckt and His Vision of a 'Modern Army'. In: War in History, No. 2005/3. pp. 319–337.
415. Stromseth, Jane E.: The Origins of Flexible Response. NATO's Debate over Strategy in the 1960's. Macmillan Press, 1988.
416. Szabó László: Románia biztonságpolitikájáról. In: Honvédségi Szemle, 1991/2. pp. 90–97.

417. Szántó Mihály: A Magyar Honvédség a rendszerváltástól a NATO tagságig (1989–1999). egyetemi Jegyzet. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Társadalomtudományi Intézet, Hadtörténelem Tanszék, Egyetemi Kiadó, Budapest, 2002.
418. Szendy István: Hadügy és hadviselés. Studia Universitatis Communae. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017.
419. Szentnémedy Ferenc: Vélemények és eszmék Douhet „Az 19.. évi háború” című tanulmánya kapcsán. In: Légügyi Közlemények, 1931/3. pp. 102–117.
420. Székely Zoltán: Az Önkéntes Tartalékos Rendszer fejlesztése a kezdetektől a Területvédelmi Erők alapjainak lerakásáig. In: Molnár Ferenc et al. (szerk.): A Magyar Honvédség Önkéntes Tartalékos Rendszere Fejlesztésének 15 éve, 2001–2015. Zrínyi Kiadó, 2019. pp. 29–43.
421. Szép László – Felházi Sándor: A terület-ellenőrzés, mint a szárazföldi csapatok tevékenységének új eleme. Egy tudományos-szakmai konferencia margójára. In: Hadtudomány, VIII. évf. 1998/4. sz. pp. 108–117.
422. Szigeti Lajos: Mi a baj a nemzetőrséggel? In: Új Honvédségi Szemle, 56. évf. 2002/3. sz. pp. 102–107
423. Szombath Csaba (szerk.): A Nemzetőrség létrehozásának lehetséges útjai. HM Társadalmi Kapcsolatok és Kulturális Főosztály. 2001.
424. Sztanek Endre: Az országvédelem fontos elem. In: Szombath Csaba (szerk.): A Nemzetőrség létrehozásának lehetséges útjai. HM Társadalmi Kapcsolatok és Kulturális Főosztály. 2001. pp. 95–120.
425. Strengthened Resilience Commitment.: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_185340.htm (Letöltés ideje: 2022.03.29.)
426. Szabó János: Fegyveres semlegesség. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1985.
427. Szalai László: A tűzoltó alakulatok tevékenysége a kárterületen. In: Honvédségi Szemle, XXV. évf. 1971/2. pp. 91–94.
428. Szántó Imre: A defenzív védelemről. In: Honvédelem, 1989/1. sz. pp. 54–62.

429. Szigeti Lajos: A haderő szervezésének kérdései. Egyetemi jegyzet, Budapest, 2004.
430. Szirtes J. János: Ausztria katonapolitikája. In: Honvédségi Szemle, XXXIV. évf. 1980/12. sz. pp. 100–107.
431. Szokolovszkij, V.D.: Hadászat. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1964.
432. Szócs Ferenc: Adalékok az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság határőrizetének történetéhez. In: Hadtörténelmi Közlemények, 16. évf. 1969/2. pp. 272–283.
433. Sz. P.: Védelmi kezdeményezések. In: Néphadsereg. A Honvédelmi Minisztérium Központi Politikai Hetilapja, XL. évf. 1987. szeptember 5. p. 5.
434. Szymański, Piotr – Gotkowska, Justyna: The Baltic state's Territorial Defence Forces in the face of hybrid threats. In: OSW Centre for Eastern Studies, Number 165, 19.03.2015.: https://www.files.ethz.ch/isn/191351/commentary_165.pdf (Letöltés ideje: 2016.02.08.)
435. Tagarev, Todor -Velkova, Lidia: Bulgaria's Defence Policy and Force Size from a Comparative Macro Perspective. In: Information & Security, 2009/1. pp. 115–128.
436. Takács Gyula: A Vörös Őrség. In: Közép-európai Közlemények, 5. évf. 2012/1. pp. 157–164.
437. Tartter, Jean R.: National Security. In: Solsten, Eric – Meditz, Sandra W. (ed.): Finland: a country study. Federal Research Division, Library of Congress, Headquarters, Department of the Army, 1990.
438. Tálás Péter: A Lengyel Hadsereg és a NATO-csatlakozás. In: Új Honvédségi Szemle, 52. évf. 1998/10. sz. pp. 33–41.
439. Teixeira, Nuno Severiano: The Portuguese at War. From the Nineteenth Century to the Present Day. Sussex Academic Press, Brighton – Chicago – Toronto, 2019.
440. Területvédelmi Rendszer (tanulmány). Biztonságpolitikai és Honvédelmi Kutatások Központja. 1992.
441. The Military Balance 1991–1992. The International Institute for Strategic Studies, London, 1991.

442. The Military Balance 2022. The Annual Assessment of Global Military Capabilities and Defence Economics. Routledge, Taylor & Francis Group, 2022.
443. Thune, Christian: Danish Defence Problems. In: Simon, Jeffrey (ed.): NATO – Warsaw Pact Force Mobilization. The National Defense University Press, Washington, DC, 1988. pp. 501–518.
444. Trapans, Jan Arved: The Baltic States: Defence and Geopolitics. In: European Security, Vol. 7. No. 1998/3. pp. 92–100.
445. Tresch, Szvircev: The Transformation of Switzerland's Militia Armed Forces and the Role of the Citizen in Uniform. In: Armed Forces & Society, Vol. 37. No. 2011/2. pp. 239–260.
446. Tripp, Robert E.: Reserve Forces of the NATO Armies. Study Project. U.S. Army War College, Carlisle Barracks, PA, March 1991.
447. Troxell, John F.: Military Power and the Use of Force. In: Theory of War and Strategy. pp. 217–246.
448. Tsilikas, Stergios: Greek Military Strategy: The Doctrine of Deterrence and its Implications on Greek-Turkish Relations (Thesis). Naval Postgraduate School, 2001.
449. Turbville, Graham H. Jr.: Rear Service Support Concepts and Structures. In: Military Review, Vol. XLVIII. No. 1988/12. pp. 71–79.
450. Turcsányi Károly – Hegedűs Ernő: A napóleoni haderő manőverező hadviselése. In: Katonai Logisztika, 2010/1. sz. pp. 179–199.
451. Turcsányi Károly – Bán Attila – Hegedűs Ernő – Molnár Gábor: Haderők és hadviselés az elöltöltő fegyverek korában. A fegyvergyártás, a fegyverzet és haderőszerkezés hatása a hadművészet fejlődésére. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2015.
452. Tuhacsevszkij, M. Ny.: A háború mint a fegyveres küzdelem problémája. In: Kocsis (szerk.): Válogatás szovjet hadtudományi írásokból. Zrínyi Katonai Kiadó, 1984. pp. 301–431.
453. Tussing, Bert B.: Likelihood versus Consequence: The Application of the Land Component in Homeland Defense. In: Tussing, Bert B. – McCreight, Robert (ed.): Introduction to Homeland Defense and Defense Support of Civil Authorities (DSCA).

- The U.S. Military's Role to Support and Defend. CRC Press, Taylor & Francis Group, 2015. pp. 99–122.
454. Tussing, Bert B. – McCreight, Robert (ed.): Introduction to Homeland Defense and Defense Support of Civil Authorities (DSCA). The U.S. Military's Role to support and Defend. CRC Press, Taylor & Francis Group, 2015.
455. Twenty-fifth Meeting of the North Atlantic Assembly of Ottawa, Canada October 22 to October 27, 1979. Report of the U.S. delegation. US Government Printing Office, Washington 1980.
456. Ulin, Robert R.: Belgium: The Strategic Hub. In: Simon, Jeffrey (ed.): NATO-Warsaw Pact Force Mobilization, The National Defense University Press, Washington, DC, 1988. pp. 397–421.
457. Ulriksen, Ståle: European Military Forces: Integration by Default. In: Matlary, Janne Haaland – Østerund, Øyvind (ed.): Denationalization of Defence. Convergence and Diversity. Ashgate, 2007. pp. 47–69.
458. Ukraine reinstates conscription as crisis deepens: <https://www.bbc.com/news/world-europe-27247428> (Letöltés ideje: 2020.12.07.)
459. Urbán Lajos: A tartalékos erők helye, szerepe, működésének aspektusai a magyar nemzeti haderőben. PhD értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Kossuth Lajos Hadtudományi Kar, Hadtudományi Doktori Iskola. Budapest, 2010.
460. Urquhart, George: The Changing Role of the Canadian Militia, 1945–1975. University of Victoria, 1978.
461. Unterseher, Lutz: Emphasising Defence: an Ongoing Non-debate in the Federal Republic of Germany. In: Barnaby, Frank–Borg, Marlies, ter (ed.): Emerging Technologies and Military Doctrine. A Political Assessment. Palgrave Macmillan. 1986. pp. 116–126.
462. Unterseher, Lutz: Defensive ohne Alternative. Kategorischer Imperativ und militärische Macht. Deutscher Universitäts-Verlag GmbH, Wiesbaden, 1999.
463. Vadnai Károly: A porosz Landwehr eredete In: Nagy Miklós és Zilahy Imre (szerk.): Háboru-könyv. Az 1866-ki hadjáratok ismertetése. Pest, 1866 (174-184. o.)

464. Vardi, Gil-li: Joachim von Stülpnagel's Military Thought and Planning. In: *War in History*, 2010/2, pp. 193–216.
465. Varga Mihály: A svájci fegyveres erők. In: *Honvédségi Szemle*, XLIV. évf. 1990/6. sz. pp. 108–110
466. Vágner Béla: A bekerítésben vívott harc és a bekerítésből való kitörés anyagi-technikai biztosítása. In: *Új Honvédségi Szemle*, XLV. évf. 1991/3. pp. 58–71.
467. Vágner Béla: Területvédelem és honvédelem. In: *Új Honvédségi Szemle*, 51. évf. 1997/1. sz. pp. 20–29.
468. Vigneras, Marcel: *Rearming the French. United States Army in world War II. Special Studies. Office of the Chief of Military History, Department of the Army, Washington, D.C., 1957.*
469. Valki László: Defenzív védelem? In: *Élet és Irodalom. Irodalmi és Politikai Hetilap*, 1984. április 20. XXVIII. évf. 16. sz. p. 3.
470. Valki László: A defenzív védelem koncepciója. In: *Külpolitika*, 12. évf. 1985/1. sz. pp. 99–112.
471. Valki László: Viták és nézetek a strukturális támadóképtelenség koncepciójáról. In: *Külpolitika*, 15. évf. 1988/2. sz. pp. 68–85.
472. Veebel, Viljar – Ploom, Illimar – Vihmand, Liia – Zaleski, Krzysztof: *Territorial Defence, Comprehensive Defence and Total Defence: Meanings and Differences in the Estonian Defence Forces.* In: *Journal on Baltic Security*, 2020/6. pp. 17–29.
473. Veremis, Thanos: *Greece and NATO: Continuity and Change.* In: Chipman, John (ed.): *NATO's Southern Allies: Internal and External Challenges. An Atlantic Institute for International Affairs, Research Volume. Routledge, London and New York, 1988. pp. 236–286.*
474. Viotti, Paul R. – Opheim, Michael A. – Bowen, Nicholas: *Terrorism and Homeland Security. Thinking Strategically About Policy. CRC Press Taylor & Francis Group, Boca Raton – London – New York, 2008.*
475. Visuri, Pekka: *Evolution of the Finnish Military Doctrine. Finnish Defence Studies 1. War College, Helsinki, 1990.*

476. Vojnits Pál: A területvédelem lehetőségei a seregtest védelmi hadműveletében. In: Új Honvédségi Szemle, XLVII. évf. 1993/1. sz. pp. 43–51.
477. Vojnits Pál: A honvédelmi dandár harci lehetőségei a tábori hadsereg biztosítási övében. In: Új Honvédségi Szemle, XLVII. évf. 1993/4. sz. pp. 11–24.
478. Volten, Peter M. E.: The Dutch Contribution to NATO. In: Simon, Jeffrey (ed.): NATO-Warsaw Pact Force Mobilization, The National Defense University Press, Washington, DC, 1988. pp. 427–446.
479. Welchman, Gordon W.: An Integrated Approach to the Defence of West Germany. In: The RUSI Journal, 1974/3. pp. 48–52.
480. Wenzke, Rüdiger – Zündorf, Irmgard: »Ein Eiserner Vorhang ist niedergangen.« - Militärgeschichte im Kalten Krieg 1945–1968/70. In: Neugebauer, Karl-Volker: Die Zeit nach 1945. Armeen im Wandel. Grundkurs deutsche Militärgeschichte, Band 3. pp. 1–151.
481. Verhofstad, Rob: The Netherlands During The Cold War: an Ambivalent Friendship and a Firm Enmity. In: Trepanier, Lee – Domaradzki, Spasimir – Stanke, Jaclyn: Comparative Perspectives on the Cold War. National and Sub-National Approaches. Krakow Society for Education, Kraków, 2010. pp. 11–22.: https://repozytorium.ka.edu.pl/bitstream/handle/11315/13774/TREPANIER_DOMARADZKI_STANKE_Comparative_perspectives_on_the_Cold_War_2010.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Letöltés ideje: 2019.08.08.)
482. Wiberg, Håkan: The Security of Small Nations: Challenges and Defences. In: Journal of Peace, Vol. 24. No. 1987/4. pp. 339–363.
483. Wiener, Friedrich: Osztrák nézetek a páncélelhárításról. In: Honvédelem, XXXI. évf. 1980/4. sz. pp. 34–39.
484. Wierda, Wiebe: The Armed Forces of the Netherlands. In: Military Review, Vol. XLIV. No. 1964 pp. 62–68.
485. Willett, Terence C.: The Reserve Forces of Canada. In: Armed Forces & Society, Vol. 16. No. 1989/1. pp. 59–76.

486. Wiseman, Geoffrey: Concepts of Non-Provovative Defence. Ideas and Practices in International Security. Palgrave, Houndmills – Basingstoke – Hampshire RG21 6XS and 175 Fifth Avenue, New York, N. Y., 2002.
487. Yvon Bourges: A tartalékosok szerepe a francia haderőreformban. In: Honvédelem, XXX. évf. 1979/3. sz. pp. 65–71.
488. Zabrodskyi, Mykhaylo – Watling, Jack – Danylyuk, Oleksandr – Reynolds, Nick: Preliminary Lessons in Conventional Warfighting from Russia’s Invasion of Ukraine: February–July 2022. Royal United Services Institute for Defence and Security Studies, 2022. p. 15.: <https://static.rusi.org/359-SR-Ukraine-Preliminary-Lessons-Feb-July-2022-web-final.pdf> (Letöltés ideje: 2022.12.01.)
489. Zaleski, Krystof – Śliwa, Zdzislaw – Veebel, Viljar: Baltic visions and dilemmas of territorial defence after 16 years in NATO. In: Journal of International Studies, 13(4). pp. 184 – 196.
490. Zalewski, Zbigniew: A Szárazföldi Csapatok 1998–2012. In: Új Honvédségi Szemle, 52. évf. 1998/9. sz. pp. 4–11.
491. Żuchowski, Remigiusz – Stachowski, Marcin: Poland’s Ministry of Defence Concept for Territorial Defence Forces. In: Ante Portas, 2016/2. 107–117.

SZAKMAI FOLYÓIRATOKBAN, ÚJSÁGOKBAN, ONLINE SZAKOLDALAKON
SZERZŐ NÉLKÜL KÖZÖLT INFORMÁCIÓK

1. A dán ellenzék „védelmi terve” és a NATO. In: Honvédelem, XXXVII. évf. 1986/7. sz. pp. 116–117.
2. A dán ellenzék védelmi terve nyugtalanítja a NATO-t. In: Honvédelem, XXXVII. évf. 1986/12. p. 101–102.
3. A francia Territoriális Védelmi Erő (DOT). In: Honvédelem, XXVIII. évf. 1977/7. sz. pp. 111–112.
4. A katonai doktrínákkal kapcsolatos második bécsi szeminárium In: Hadtudomány, II. évf. 1992/1. sz. pp. 20–31.

5. A katonai doktrínákkal kapcsolatos második bécsi szeminárium (II. rész). In: *Hadtudomány*, II. évf. 1992/2. sz. pp. 41–48.
6. A katonai doktrínákkal kapcsolatos második bécsi szeminárium (III. rész). In: *Hadtudomány*, II. évf. 1992/3-4. sz. pp. 41–48.
7. A norvég territoriális védelem. In: *Honvédelem*, XXVIII. évf. 1977/7. sz. pp. 112–113.
8. A nyugatnémet territoriális csapatokról. In: *Honvédségi Szemle*, XXXVII. évf. 1983/12 pp. 97–100.
9. A nyugatnémet területvédelmi koncepció ellentmondásai. In: *Honvédelem*, XXIX. évf. 1978/5. sz. pp. 126–127.
10. Az amerikai gépesített és harckocsizó alegységek szervezése és harci lehetőségei. In: *Honvédségi Szemle*, XXVIII. évf. 1974/9. pp. 92–98.
11. Az amerikai hadászat új vonásai. In: *Honvédelem*, XXVIII. évf. 1977/12. pp. 96–97.
12. Az amerikai harckocsialegységek szervezése és harcászati elvei (II. rész). In: *Honvédségi Szemle*, XIX. évf. 1965/1. pp. 130–134.
13. Az amerikai puskás raj, szakasz, század védelemben. In: *Honvédségi Szemle*, XXVIII. évf. 1974/2. pp. 86–93.
14. Az „előretolt védelem” és a „hagyományos fegyvereken nyugvó elrettentés” In: *Honvédelem*, XXXVII. évf. 1986/11. sz. pp. 118–119.
15. Az osztrák alegységek harctevékenysége erdős-hegyes terepen. In: *Honvédségi Szemle*, XXXV. évf. 1981/8. sz. pp. 85–89.
16. Az osztrák erődrendszer. In: *Honvédségi Szemle*, XXXVI. évf. 1982/7. sz. pp. 93–96.
17. Az osztrák haderő hadászati védelmi koncepciója. In: *Honvédelem*, XXVI. évf. 1975/3. sz. pp. 121–123.
18. Az osztrák haderő őszi hadgyakorlata. In: *Honvédelem*, XXXI. évf. 1978/1. sz. pp. 125–128.
19. Az osztrák katonai doktrína néhány új vonása. In: *Honvédelem*, XXXI. évf. 1978/11. sz. pp. 126–127.

20. Hungarian armed forces upgrade ground troop equipment: <https://rmx.news/article/hungarian-armed-forces-upgrade-ground-troop-equipment/> (letöltés ideje: 2021.02.03.)
21. Helységvédelem elvei az amerikai haderőben. In: Honvédségi Szemle, XXIX. évf. 1975/8. pp. 82–90.
22. INTRAC: Process Tracing. Online: <https://www.intrac.org/wpcms/wp-content/uploads/2017/01/Process-tracing.pdf> (Letöltés ideje: 2019. 02. 07.)
23. Költségvetés – alulnézetben. In: Magyar Honvéd, 1995/11. sz. pp. 32–33.
24. Nyugatnémet kétségek a „rugalmas reagálás” doktrínájával szemben (atomháború helyett területvédelem). In: Honvédelem, XXVIII. évf. 1977/7. sz. pp. 110–111.
25. Osztrák territoriális haderő szervezése. In: Honvédelem, XXVI. évf. 1975/11. sz. pp. 124.
26. Regional Military Headquarters: <https://www.army.cz/scripts/detail.php?id=5812> (Letöltés ideje: 2022.04.08.)
27. Sweden. In: Military Review, Vol. LII. No. 1972/2. pp. 95–104.
28. Szalay-Bobrovniczky Kristóf: A hadiipar alapvető fontosságú.: <https://honvedelem.hu/hirek/szalay-bobrovniczky-kristof-a-hadiipar-alapveto-fontossagu.html> (Letöltés ideje: 2022.12.01.)
29. The Report of the Congressional Aviation Policy Board. In: Air Force. The Official Journal of the Air Force Association, 1948/2. pp. 12–15.
30. Ukraine reinstates conscription as crisis deepens: <https://www.bbc.com/news/world-europe-27247428> (Letöltés ideje: 2020.12.07.)
31. Vita a nyugatnémet haderő harcképességéről. In: Honvédelem, XXXII. évf. 1981/2. sz. pp. 129–131.
32. Verteidigungs-Pläne. Was sag’ ich meinem Sohn? In: Der Spiegel, Heft 14 vom 30. März. 1955. pp. 7–12.
33. Warsaw Summit Communiqué. Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm (Letöltés ideje: 2019.08.02.)
34. Wojska Obrony Terytorialnej (Lengyel Területvédelmi Erők webfelülete): <https://terytorials.wp.mil.pl/> (Letöltés ideje: 2020.02.27.)

BIBLIOGRÁFIA

1. Ács Tibor (szerk.): A magyar katonai gondolkodás története. Tanulmánygyűjtemény. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1995.
2. Ács Tibor: Hadászati gondolkodásunk gyökerei. In: Hadtudomány, X. évf. 2000/2. sz. pp. 55–60.
3. Battaglia, Roberto – Garritano, Guisepe: Az olasz ellenállás története. Kossuth Könyvkiadó, 1965.
4. Csabai György: A stratégia általános jegyei az ókortól a XXI. századig. In: Új Honvédségi Szemle, 57. évf. 2003/2. pp. sz. 116–124.
5. Deák Péter: A Varsói Szerződés doktrínájáról – modern katonai szemmel. In: Új Honvédségi Szemle, LIX. évf. 2005/5. sz. pp. 21–27.
6. Engelmann, Bert: Poroszország. A lehetőségek hazája. Gondolat, Budapest, 1986.
7. Forgács Balázs: A néppel a népért – korai baloldali partizánelméletek (Marx, Engels és Lenin a forradalmi háborúról). In: Hadtudomány, XVIII. évf. 2018/2. sz. pp. 41–55.
8. Forgács Balázs: Abraham Guillén és a városi gerilla-hadviselés. In: Hadtudomány, XXIX. évf. 2019/3. sz. pp. 3–14.
9. Kocsis Bernát (szerk.): Marx a háborúról és a hadseregről. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1983.
10. Kocsis Bernát (szerk.): A hadtudomány általános elmélete és a hadművészet. Részletek hadtudományi disszertációkból. Zrínyi Katonai Kiadó, 1987.
11. Kocsis Bernát (szerk.): Harcbiztosítás, hadkiegészítés, polgári védelem. Részletek hadtudományi disszertációkból. HVK Hadműveleti Csoportfőnökség Tudományos Munkaszervezési Osztály, Budapest, 1992.
12. Kovács Jenő: Magyarország katonai stratégiája. I–III. kötet. (kézirat). 1993, 1995, 1996.
13. Lider, Julian: Az Egyesült Államok katonai doktrínája. Kossuth Könyvkiadó, 1966.

14. Mannerheim, G.: A téli háború (1939–1940). Püski Kiadó, Budapest, 1997.
15. Pekó József: A katonai doktrína-korszerűsítés elvi háttéréről. In: Hadtudomány, IX. évf. 1999/1. sz. pp. 55–66.
16. Pethő Tibor: A háborúk ára. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966.
17. Resperger István – Kiss Álmos Péter – Somkuti Bálint: Aszimmetrikus hadviselés a modern korban. Kis háborúk nagy hatással. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2013.
18. Scheich Vilmos: Gerillák, diverzánsok, szabotőrök, Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 1971.
19. Szabó Miklós: A hadtudományi munka a Magyar Néphadseregben az 1950-es évek második felében. In: Hadtudomány, XIX. évf. 2009/3–4. sz. pp. 68–80.
20. Szemirjaga, M.I.: Antifasiszta népfelkelések, 1941 – 1945. Kossuth Könyvkiadó, 1968.
21. Székely Zoltán – Ujházy László: Strengthening the Resilience of the Hungarian Society Using Volunteer Reserves. In: Vojenské Reflexie, Vol. 15. (2) pp. 7–28.: http://ak.aos.sk/images/dokumenty/vojenske_reflexie/22020/vojenske_reflexieXV_2-8-28.pdf (letöltés ideje: 2022.12.07.)
22. Szép László – Felházi Sándor: A területellenőrzés, mint a szárazföldi csapatok tevékenységének új eleme. Egy tudományos-szakmai konferencia margójára. In: Hadtudomány, VIII. évf. 1998/4. sz. pp. 108–117.
23. Tomolya János: A „34 napos” izraeli-libanoni háború. In: Hadtudomány, XVII. évf. 2007/1. sz. pp. 62–73.
24. Ujházy László: The Evolution of the Hungarian Defence Forces’ volunteer reserve component after the Cold War. In: Security and Defence Quarterly, No. 40. pp 75–86.
25. Vadász Sándor (szerk.): 19. századi egyetemes történelem. Európa és az Európán kívüli országok. Osiris Kiadó, Budapest, 2011.
26. Varga Mihály: Magyarország katonai stratégiája. In: Új Honvédségi Szemle, 50. évf. 1996/1. sz. pp. 21–23.
27. Végh Ferenc: A haderőreform folytatásának koncepciója az ezredforduló után. In: Hadtudomány, IX. évf. 1999/1. sz. pp. 25–40.

SAJÁT PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE

1. Hegedűs Ernő – Vedó Attila – Molnár Gábor: A területvédelmi elven felállított tartalékos katonai erők szervezésének és alkalmazásának történeti előzményei (1944–1945). A Magyar Királyi Honvédség kiegészítő karhatalmi zászlóaljainak rendvédelmi és katonai tevékenysége a hadtápterület biztosítása során. I. rész. In: Katonai Logisztika, 28. évf. 2020/3. sz. (pp. 193–217)
2. Hegedűs Ernő – Vedó Attila – Molnár Gábor: A területvédelmi elven felállított tartalékos katonai erők szervezésének és alkalmazásának történeti előzményei (1944–1945). A Magyar Királyi Honvédség kiegészítő karhatalmi zászlóaljainak rendvédelmi és katonai tevékenysége a hadtápterület biztosítása során. II. rész. In: Katonai Logisztika, 29. évf. 2021/3–4. sz. pp. 205–229.
3. Hegedűs Ernő – Vedó Attila – Molnár Gábor: A területvédelmi elven felállított tartalékos katonai erők szervezésének és alkalmazásának történeti előzményei (1944–1945). A Magyar Királyi Honvédség Kiegészítő Karhatalmi Zászlóaljainak szervezete. III. rész. In: Katonai Logisztika, 30. évf. 2022/1–2. sz. pp. 196–230.
4. Magyar Róbert – Molnár Gábor: A hátország a hadelméleti munkákban és a szakterminológiában. In: Katonai Logisztika, 30. évf. 2022/1–2. sz. pp. 130–152.
5. Molnár Gábor: A hadkiegészítés fejlődéstörténete az állandó hadseregek korától a tömeghadseregek kialakulásáig (1648–1870) I. rész (A „régikora” kora, 1648–1789). In: Hadtudományi Szemle, VIII. évf. 2015/1. sz. pp. 109–142.: http://m.ludita.unke.hu/repozitorium/bitstream/handle/11410/10473/15_1_hm_molnarg.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Letöltés ideje: 2022.03.29.)
6. Molnár Gábor: A személyi kiegészítés fejlődéstörténete az állandó hadseregek korától a tömeghadseregek kialakulásáig (1648–1870) II. rész (A francia háborúk időszaka 1789–1815). In: Hadtudományi Szemle, IX. évf. 2016/4. sz. pp. 154–182.: https://epa.oszk.hu/02400/02463/00033/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2016_04_154-182.pdf (Letöltés ideje: 2022.03.29.)
7. Molnár Gábor: A személyi kiegészítés fejlődéstörténete az állandó hadseregek korától a tömeghadseregek kialakulásáig (1648–1870) III. rész. In: Hadtudományi Szemle, X. évf. 2017/3. sz. pp. 78–106.:

- http://epa.oszk.hu/02400/02463/00036/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2017_3_078-106.pdf (Letöltés ideje: 2022.03.29.)
8. Molnár Gábor: Britain's Defence Strategy and her Home Defence Forces between the 17th and 19th Century. In: Hadtudományi Szemle, XI. évf. 2018/3. sz. pp. 118–129.: http://epa.oszk.hu/02400/02463/00040/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2018_03_118-129.pdf (Letöltés ideje: 2022.03.29.)
 9. Molnár Gábor: A területvédelem és a területvédelmi erőkkel kapcsolatos különböző értelmezések, meghatározások. In: A hadtudomány és a XXI. század. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Hadtudományi Osztály, 2018. pp. 157–172.
 10. Molnár Gábor: Területvédelmi elméletek és koncepciók – a területvédelem szerepe korunk biztonságpolitikai környezetében. In: Honvédségi Szemle, 148. évf. 2020/5. sz. pp. 35–46.
 11. Turcsányi károly – Hegedűs Ernő – Bán Attila – Molnár Gábor: Haderők és hadviselés az elöltöltő fegyverek korában. A fegyvergyártás, a fegyverzet és haderőszervezés hatása a hadművészet fejlődésére. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2015.
 12. Turcsányi Károly – Molnár Gábor: A független ukrán állam kialakulása és az orosz-ukrán háborúk történeti háttere. In: Katonai Logisztika, 30. évf. 2022/1–2. sz. pp. 5–40.
 13. Turcsányi Károly – Molnár Gábor: A 2022-ben kirobbant orosz-ukrán háború történeti és geopolitikai hátterének orosz megközelítése. In: Katonai Logisztika, 30. évf. 2022/3–4. sz. pp. 5–45.

KONFERENCIA-ELŐADÁSOK

1. „Haderőszervezés és személyi kiegészítés” c. (könyvbemutató) előadás, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2016. március 6.
2. „A személyi kiegészítés az állandó hadseregek korától a tömeghadseregek kialakulásáig (1648–1870)” c. előadás, Stefánia Palota és Honvéd Kulturális Központ, Mindenki Hadtudománya Szabadegyetem, 2016. március 10.

3. „Újszerű területvédelmi koncepciók Európában?” c. előadás, Nemzeti Közsolgálati Egyetem, A hadtudomány és a 21. század Konferencia, 2017. február 22.
4. „Területvédelmi Koncepciók – A területvédelmi koncepciók vizsgálatának és kategorizálásának lehetőségei” c. előadás, Nemzeti Közsolgálati Egyetem, MH Hadkiegészítő, Felkészítő és Kiképző Parancsnokság, Területvédelmi Szeminárium, 2020. január 30.
5. „Role of the Rear Area (tasks and system elements) in the period before NATO membership – Historical overview” c. előadás, Stefánia Palota, Nemzetközi Hátországvédelmi Tudományos Konferencia, 2021. június 9.